

T.C. EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Bilim Dalı

KENTSEL YAŞAMDA FİZİKSEL ENGELLİLERİN AİLE İNŞA

SÜRECİ:

İZMİR ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Ayşegül DEMİR

Danışman

Doç. Dr. Dilek YEŞİLTUNA

İZMİR - 2016

T.C. EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Bilim Dalı

**KENTSEL YAŞAMDA FİZİKSEL ENGELLİLERİN AİLE İNŞA
SÜRECİ:**

İZMİR ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN

Ayşegül DEMİR

JÜRİ ÜYELERİ

Doç. Dr. Dilek YEŞİLTUNA (Danışman)

Prof. Dr. Hâle OKÇAY

Doç. Dr. Ayşegül BİLGE

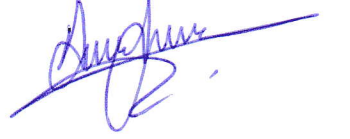
Prof Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU

Doç. Dr. Medine YILMAZ

İZMİR - 2016

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “KENTSEL YAŞAMDA FİZİKSEL ENGELLİLERİN AİLE İNŞA SÜRECİ: İZMİR ÖRNEĞİ” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Ayşegül DEMİR

DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Ayşegül DEMİR
Numarası : 92120000396
Anabilim Dalı : Genel Sosyoloji ve Metodoloji
Tez Başlığı (Türkçe) : Kentsel Yaşamda Fiziksel Engellilerin Aile İnşa Süreci: İzmir Örneği
Tez Başlığı (İngilizce) : Family Construction Process for Physically Disabled in Urban Life: Izmir Case
Tez Savunma Tarihi : 22.12.2016
Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Dilek YEŞİLTUNA
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Hâle OKÇAY
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Ayşegül BİLGE
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Medine YILMAZ
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle ☒

Oy çokluğuyla ☐

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

☐☐☐

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Doktora programlarında düzeltme alan öğrencinin 6 (altı) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

Kentsel yaşamda fiziksel engellilerin aile inşa sürecini ele alan bu araştırma, İzmir kentinde yaşayan fiziksel engellilerin yaşantılarının gözlemlenmesiyle meydana gelmiştir. Gözlemler sonucunda fiziksel engelliler üzerinden aile olgusunun ne şekilde ve nasıl inşa edildiği merak edilmiştir. Bu doğrultuda fiziksel engellilerin geçmişlerini, gündelik hayatlarını, aile ilişkilerini ve sorunlarını derinlemesine ele alan, keşfe yönelik bir araştırma yapma ihtiyacı duyulmuştur. Türkiye’de Sosyoloji literatürü açısından, engellilik bağlamında aile olgusunu kapsamlı olarak değerlendiren çalışmalara henüz rastlanılmamış olması, araştırma konusunu daha da çekici kılmıştır. Araştırma, veriler temelinde evliliğe bakış, evlilik süreci, aile yaşamı, evliliğin sonlandırılması ve aile ilişkileri ile tekrar evlenme eğilimi olarak belirlenen temalar ile kavramsal ve kuramsal çerçevenin bağlantılı şekilde değerlendirilmesiyle oluşmuştur.

Bu zorlu süreçte sorgulayıcı yorumları, eleştirileri ve önerileri ile bana özveriyle rehberlik yapan değerli danışmanım, Doç. Dr. Dilek YEŞİLTUNA’ya, tezin her aşamasında sunduğu katkılardan dolayı içten teşekkür ederim. Tez izleme komitesi üyeleri, Prof. Dr. Hâle OKÇAY’ya ve Doç. Dr. Ayşegül BİLGE’ye araştırmayla ilgili yorum ve önerileri dolayısıyla teşekkürlerimi sunarım. Saha araştırması boyunca desteğini esirgemeyen Türkiye Sakatlar Derneği, Ortopedik Özürlüler Rehabilitasyon Spor Klübü, Engelsiz Yaşam Derneği, Buca Engelliler Derneği, Bornova ÇÖYDER, Bedensel Engelliler Yaşam Derneği, Karşıyaka Engelli Spor Klubü Derneği, Yeni Oluşum Bedensel Engelliler Derneği, Dünya Engelliler Derneği, Aktif Tüm Engelliler Derneği ve Ufuk Engelsiz Yaşam Derneği üyesi fiziksel engellilere saygı ve sevgilerimi sunar, teşekkür ederim. Prof. Dr. Vahap SAĞ, Prof. Dr. Önal SAYIN, Prof. Dr. Ercan TATLIDİL, Prof. Dr. Faruk KOCACIK, Prof. Dr. Ali ERKUL, Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU, Prof. Dr. Atilla CEYLANOĞLU başta olmak üzere Ege ve Cumhuriyet Üniversitesi’ndeki tüm hocalarıma teşekkür ederim. Tez sürecinin tüm sıkıntılarını benimle birlikte göğüsleyen ve hiçbir fedakârlığı esirgemeyen annem, babam, abim ve kardeşime minnettarım.

Ayşegül DEMİR

İzmir - 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
RESİM, TABLO VE GRAFİK DİZİNİ.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

A. TARİHSEL SÜREÇTE ENGELLİLİK OLGUSU.....	4
1. Engelli ve Engellilik Tanımları.....	6
2. Sosyolojik Eksende Beden ve Engellilik.....	10
2.1. Modern Öncesi Dönem.....	10
2.2. Modern Dönem.....	14
2.3. Postmodern Dönem.....	18
3. Engelliliğe İlişkin Yasal Düzenlemeler.....	23
3.1. Dünya’da Yasal Düzenlemeler.....	23
3.2. Türkiye’de Yasal Düzenlemeler.....	27
B. ENGELLİLİK MODELLERİ VE TURLERİ.....	34
1. Engellilik Modelleri.....	35
1.1. Medikal/Tıbbi Model.....	36
1.2. Sosyal Model.....	37
2. Engellilik Türleri.....	39

2.1. Fizyolojik Engellilik.....	42
2.2. Zihinsel/Nörolojik Kontrol Engelliliği.....	43
2.3. Fiziksel Engellilik.....	46
C. FİZİKSEL ENGELLİLERDE YAŞAM BİÇİMİ VE AİLE İNŞASI.....	50
1. Fiziksel Engellilik, Cinsellik ve İstismar.....	50
2. Fiziksel Engellilik, Evlilik ve Boşanma.....	56
3. Fiziksel Engellilik, Aile ve Çocuk.....	64
4. Fiziksel Engellilik, Toplumsal Cinsiyet ve Şiddet.....	68
5. Fiziksel Engellilik ve Sağlık.....	75
6. Fiziksel Engellilik ve Din.....	81
7. Fiziksel Engellilik, STK'lar ve Kentsel/Yerel Siyaset.....	86
8. Fiziksel Engellilik ve Kentsel Yaşam.....	91
D. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	102
1. Sosyal İnşacı Yaklaşım: Peter Berger ve Thomas Luckmann.....	102
2. Engellilik, Aile ve Sosyal İnşa.....	113

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1. Araştırmanın Yöntemi ve Teknikleri.....	117
2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	121
3. Verilerin Analizi ve Yorumlanması.....	125
4. Saha Araştırmasının Koşulları ve İzlenimler.....	127

BÖLÜM III

SAHA ARAŞTIRMASI BULGULARI

1. Fiziksel Engellilerin Tanıtıcı Özellikleri.....	131
2. Fiziksel Engellilerin Evliliğe Bakışı.....	143
3. Fiziksel Engellilerin Evlilik Süreci.....	150
3.1. Evlilik Biçimleri.....	152
3.1.1. Görücü Usulü İle Evlenme.....	152
3.1.2. Tanışıp Anlaşma İle Evlenme.....	156
3.1.3. TV ve Sosyal Medya İle Evlenme.....	158
3.1.4. Dernekler Aracılığı İle Evlenme.....	161
3.1.5. Kız Kaçırma İle Evlenme.....	163
3.2. Eş Tercih Tipleri.....	166
3.2.1. Akraba İle Evlenme.....	167
3.2.2. Komşu İle Evlenme.....	168
3.2.3. Arkadaş İle Evlenme.....	170
3.3. Evlilik Törenleri.....	172
3.3.1. Söz Kesimi Töreni.....	174
3.3.2. Nişan Töreni.....	177
3.3.3. Kına/Düğün/Nikâh Töreni.....	180
4. Fiziksel Engellilerin Aile Yaşamı.....	183
4.1. Ev İçi Yaşam Tarzı.....	185
4.1.1. Ev İçi Yaşam Koşulları.....	185

4.1.1.1. Cinsel Yaşamları.....	187
4.1.1.2. Çocuk Bakım Koşulları.....	191
4.1.1.3. Ev İçi Rol Düzenlilikleri.....	197
4.1.1.4. Ev İçi Fiziki Durumlar.....	202
4.1.2. Aile Üyeleri Arasındaki Sosyal İlişkiler.....	206
4.1.2.1. Karı-Koca İlişkileri.....	207
4.1.2.2. Çocuklar ile İlişkiler.....	209
4.1.2.3. Kayınbaba/Kayınvalide İlişkileri.....	212
4.1.2.4. Akrabalık İlişkileri.....	214
4.2. Ev Dışı Aktiviteler ve İlişkiler.....	217
4.2.1. Ev Dışı Aktiviteler.....	217
4.2.1.1. Ekonomik Aktiviteler.....	217
4.2.1.2. Politik Aktiviteler.....	222
4.2.1.3. Sosyal-Kültürel Aktiviteler.....	226
4.2.1.4. Dini Aktiviteler.....	229
4.2.1.5. Sportif Aktiviteler.....	232
4.2.2. Ev Dışı İlişkiler.....	237
4.2.2.1. Arkadaşlık İlişkileri.....	238
4.2.2.2. İş İlişkileri.....	240
4.2.2.3. Komşuluk İlişkileri.....	242
4.3. Kentsel Yaşama Katılım.....	244

5. Fiziksel Engellilerde Evliliğin Sonlanması ve Aile İlişkileri.....	252
6. Fiziksel Engellilerde Tekrar Evlenme Eğilimi.....	258
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	266
KAYNAKÇA.....	288
EK 1: ARAŞTIRMA BİLGİLENDİRME FORMU.....	307
EK 2: ALAN ARAŞTIRMASI İZİN BELGESİ.....	308
EK 3: YÖNETİM KURULU KARAR ÖRNEĞİ.....	309
EK 4: TEMALARIN ŞEMATİK GÖRÜNÜMÜ.....	310
EK 5: GÖRÜŞME KODLARI VE SÜRELERİ.....	311
EK 6: GÖRÜŞME ÖRNEKLERİ.....	313
EK 7: FOTOĞRAFLAR.....	356
EK 8: ARAŞTIRMA YAPILAN DERNEKLERİN DAĞILIMI.....	365
ÖZGEÇMİŞ.....	366
ÖZET.....	367
ABSTRACT.....	368

RESİM, TABLO VE GRAFİK DİZİNİ

Resim 1: Nick Vujicic ve Kanae Miyahara, 2012.....	62
Resim 2: Frida Kahlo, Kırık Sütun, 1944.....	72
Resim 3: Frida Kahlo, Doktor Farill'in Portresi ile Otoportre, 1951.....	73
Tablo 1: Türkiye'de Engelli Nüfustaki İşsizlik Oranı (2002).....	98
Tablo 2: İstihdam Edilen Engelli Memurların Engel Gruplarına Göre Dağılımları.....	99
Grafik 1: Cinsiyet.....	131
Grafik 2: Yaş.....	132
Grafik 3: Cinsiyete Göre Yaş.....	133
Grafik 4: Eğitim Durumu.....	134
Grafik 5: Cinsiyete Göre Eğitim Durumu.....	135
Grafik 6: Meslek ve İş Durumu.....	138
Grafik 7: Medeni Durum.....	139
Grafik 8: Engellilik Durumu.....	140
Grafik 9: Engellilik Durumuna Göre Kullanılan Araçlar.....	141
Grafik 10: Eşin Engellilik Durumu.....	142
Grafik 11: Çocuk Durumu.....	142

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

Bkz: Bakınız

DDA: Disability Discrimination Act

DNA: Deoksiribo Nükleik asit

DPB: Devlet Personel Başkanlığı

ETTAD: Enabling Teachers and Trainers to Improve the Accessibility of Adult Education

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

OPCS: Office of Population Census and Surveys

OSAS: Obstruktif Uyku Apne Sendromu

ÖZİDA: Özürlüler İdaresi Başkanlığı

T.C: Türkiye Cumhuriyeti

TV: Televizyon

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK: Türk Dil Kurumu

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

UPLAS: Union of the Physically Impaired Against Segregation

URL: Uniform Resource Locator

US: United States

WHO: World Health Organization

YÖK: Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

Gerçekliğin toplumsal olarak inşa edildiği yaklaşımdan hareketle bu araştırma, kentsel yaşamda fiziksel engellilerin aile inşa sürecinde hangi koşullarla karşılaştıklarını, bu koşullara karşı ne şekilde çözümler ürettiklerini ve kendi gerçekliklerini evlilik ve aile olguları üzerinden nasıl inşa ettiklerini keşfetmeyi hedeflemektedir. Söz konusu kentsel yaşamda aile inşa süreci, nitelik açısından fiziksel engellilerde farklılık göstermesi sebebiyle literatüre katkı sunması açısından özgün bir çalışma konusu olarak seçilmiştir. Sosyoloji literatüründe engellilere yönelik evlilik, aile, boşanma, tekrar evlenme konularını birarada kapsamlı bir şekilde ele alan kaynaklara henüz rastlanılmamış olması bu konuyu literatüre yeni bir araştırma alanı kazandırması yönünden farklı kılmıştır.

Türkiye’de özellikle en yoğun göç alan kentlerden biri olan İzmir’in, toplumsal değişimin en hızlı olduğu yerlerden biri olduğu söylenebilir. Kentin, teknolojik, sanayi, turizm alanlarındaki gelişme ve değişmelerin kaynağı olması ayrıca siyasal, dinsel, sanatsal, kültürel gibi alanlarda hoşgörünün, özgürlüğün çok olması, kent kültürünün yaygın ve sürekli yenilikçi, değişimci bir kimliğinin olması gibi çekici özellikleri, İzmir’de kentsel yaşam koşullarının fiziksel engelliler üzerindeki etkisini anlamak açısından gerekli görülmüştür. Bu çekici özellikleriyle İzmir, engellilere yönelik çalışmaların neticesinde ‘engelli dostu kent’ olarak anılmaktadır.

Öte yandan modern yaşamın kentsel yaşama eşdeğer olduğu varsayıldığında, modernleşme sürecinin hızlı ulaşım araçlarını devreye koyması kentsel yaşamı başkalarına bağımlı, tehlikeli, karmaşık ve rasyonel hale getirebilmektedir. Böylelikle hareket aktivitesinin en üst düzeye ulaşabildiği kentsel yaşam, çekici özellikleriyle birlikte çeşitli çelişkileri de içinde barındıran koşullarıyla hareket kısıtlılığı yaşayan fiziksel engellilerin bu yaşamda mücadelesini zorunlu hale getirmiştir. Kuşkusuz, bu sıkıntılı ve zorlu kentsel yaşam koşullarında fiziksel engellilerin aile inşa süreci bir o kadar sıkıntılı ve zorlu geçmiştir.

Kentsel yaşamda fiziksel engellilerin aile inşa süreci konusunu inceleyen bu araştırma, fiziksel engellilerin deneyimlerini, toplumun bakış açısına karşı geliştirdikleri davranış biçimlerini, kentsel yaşamda gündelik pratiklerini gerçekleştirmede nasıl çözüm

ürettiklerini, aile inşa sürecini nasıl anlamlandırdıklarını, farklılıklarını nasıl koruduklarını ve kendilerini nasıl gerçekleştirdiklerini anlamaya ve keşfetmeye çalışmaktadır. Bu nedenle araştırmada kuramsal açıdan Peter Berger ve Thomass Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası temel alınarak 'Sosyal İnşacı Yaklaşım'ın kullanılması uygun görülmüştür.

Araştırmanın birinci bölümü, konu ile ilgili literatür taraması yapılarak oluşturulmuştur. Gerekli literatür kaynaklarına ulaşıldıktan ve okumalar yapıldıktan sonra, araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi belirlenmiştir. Kavramsal ve kuramsal çerçevede tarihsel süreçte engellilik olgusu konusu; engelli ve engellilik tanımları, sosyolojik ekseninde beden ve engellilik, engelliliğe ilişkin yasal düzenlemeler başlıklarıyla işlenmiştir. Engellilik modellerinde; en temel ve yaygın şekliyle görülen medikal/tıbbi ve sosyal modele yer verilmiş ve engellilik türleri; fizyolojik engellilik, zihinsel/nörolojik kontrol engelliliği ve fiziksel engellilik olarak ayrılmıştır. Fiziksel engellilerde yaşam biçimi ve aile inşası, kavramsal ve kuramsal çerçevenin saha araştırmasıyla bağlantı kurulan esas kısmı oluşturmaktadır. Bu bölümde, fiziksel engellilik olgusuna ilişkin cinsellik, istismar, evlilik, boşanma, aile, çocuk, toplumsal cinsiyet, şiddet, sağlık, din, STK'lar ve kentsel/yerel siyaset ve kentsel yaşam konuları işlenmiştir. Son olarak bu bölümde, Peter Berger ve Thomas Lukcmann'ın Sosyal İnşa Yaklaşımı ele alınmıştır.

İkinci bölüm, araştırmanın yöntem ve teknikleri, evren ve örnekleme, verilerin analizi ve yorumlanmasını içeren metodolojiye yönelik bilgiler içermektedir. Araştırma konusunu derinlemesine inceleme ve anlama amacı taşıdığı için 'nitel araştırma yöntemi' ve tutum ölçme, duygu ve düşüncelerini ortaya koyma amaçladığından verilerin toplanması aşamasında 'derinlemesine görüşme tekniği' kullanılmıştır. Etnografik görüşme olarak adlandırılan, keşfe yönelik 'yapılandırılmamış görüşme' yapılmıştır. Araştırmanın evrenini İzmir ili, örneklemini ise İzmir ili merkez ilçelerinde yer alan engelli derneklerine üye fiziksel engelliler oluşturmaktadır. Ayrıca saha araştırması esnasında koşulların nasıl olduğu ve edinilen izlenimler de bu bölümde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, saha araştırması verileri aracılığıyla temalar oluşturulmuş ve değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda temalar 'Evliliğe Bakış', 'Evlilik Süreci', 'Aile

Yaşamı', 'Ailenin Sonlanması ve Aile İlişkileri' ve 'Tekrar Evlenme Eğilimi' olarak belirlenmiştir. Araştırmanın 'Evliliğe Bakış' temasında; fiziksel engellilerin evlilik öncesi yaşantısı ve evliliğe ilişkin düşünceleri ele alınmıştır. İkinci olarak 'Evlilik Süreci' temasında; evlilik biçimleri, eş tercih tipleri ve evlilik törenleri yer almaktadır. Evlilik biçimleri alt temasında; görücü usulü ile evlenme, tanışıp anlaşılarak evlenme, dernekler aracılığıyla evlenme, TV ve sosyal medya aracılığıyla evlenme, kız kaçırma ile evlenme, eş tercih tipleri alt temasında; akraba ile evlenme, komşu ile evlenme, arkadaş ile evlenme ve evlilik törenleri alt temasında söz kesimi, nişan, kına/düğün/nikah konuları işlenmiştir. Üçüncü olarak "Aile Yaşamı" temasında; ev içi yaşam tarzı, ev dışı aktiviteler ve ilişkiler ve kentsel yaşam koşulları olarak alt temalar değerlendirilmiştir. Ev içi yaşam tarzı alt teması, kendi içinde ev içi yaşam koşulları ve aile üyeleri arasındaki sosyal ilişkiler olarak ayrılmaktadır. Ev içi yaşam koşullarında, fiziksel engellilerin cinsel yaşamlarının, çocuk bakım koşullarının, ev içi rol düzenliliklerinin ve ev içi fiziki durumlarının ne şekilde ve nasıl olduğu üzerinde durulmuştur. Aile üyeleri arasındaki sosyal ilişkilerde, karı-koca ilişkileri, çocuklar ile ilişkiler, kayınbaba/kayınvalide ve akrabalık ilişkileri olarak belirlenen alt başlıklarda bu ilişki biçimlerinin niteliği verilmeye çalışılmıştır. İkinci alt temada belirlenen ev dışı aktiviteler olarak; ekonomik, politik, sosyal-kültürel, dini ve sportif aktivitelerin ve ev dışı ilişkiler olarak; arkadaşlık, iş ve komşuluk ilişkilerinin fiziksel engelliler açısından nasıl ve ne şekilde anlamlandırıldığı belirlenmiştir. Son olarak üçüncü alt temada belirlenen kentsel yaşam koşullarında, fiziksel engellilerin aile inşa süreci değerlendirilmektedir. Dördüncü ve beşinci tema olarak 'Evliliğin Sonlanması ve Aile İlişkileri', 'Tekrar Evlenme Eğilimi' konularının işlenmesi ile araştırmanın üçüncü bölüm tamamlanmıştır.

Sonuç ve değerlendirme kısmında, kavramsal ve kuramsal çerçeve bağlamında saha araştırmasından elde edilen veriler analiz edilmektedir. Türkiye'de ve Dünya'da Sosyoloji literatüründe oldukça önemli olan "evlilik" ve "aile" olgularının engelliler açısından Türkiye'deki akademik çalışmalara aynı şekilde yansımadağı görülmektedir. Bu araştırma, söz konusu Türkiye Sosyolojisinde yer alan bu boşluğun doldurulmasına katkı sunma, ilerde bu konuda yeni ve çeşitli meseleleri ortaya koymak açısından yapılacak çalışmalara kaynaklık etme hedefindedir.

BÖLÜM I

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

A. TARİHSEL SÜREÇTE ENGELLİLİK OLGUSU

Engellilik, tarihsel süreçte geçmişi oldukça eskiye dayanan, bu süreçte geçirdiği çeşitli değişim ve dönüşümlerle tanımlanabilmesi bir o kadar zor olan toplumsal bir olgu olmaktadır. Tarihsel ve toplumsal dünyadaki gerçeklik içerisinde insanın engellilik konusundaki anlayışı, engellilik tanımlamalarına, engellilik konusunda uzmanların rollerine, engelliliğin sosyo-politik süreçlerine ve bu süreçlerin deneyimlendiği zaman, mekan, kültür ve sosyal yapı unsurlarına göre farklılık göstermektedir.

Oliver'e (1996, s.22) göre engellilik , “topluma tam katılımın dışında tutulan, gereksiz yere izole edilen ve fiziksel bozulmaların üzerine dayatılan bir durum” olarak ifade edilmektedir. Böylece engelliler, toplumda ezilen grup olarak görülmektedir. Bu durum, fiziksel bozulma ve toplumun inşa ettiği, hareket kısıtlamasına bağlı olarak adlandırdığı engellilik arasında ayrışmanın kavranması ihtiyacını doğurmaktadır. Ona göre, engellileri devre dışı bırakan unsur toplum olmaktadır. Güler (2005, s.2), engelliliğin “gerek tüm yaşam boyunca, gerekse yaşamın bir bölümünde olsun, sadece engelli kişiyi etkilemekle kalmayıp, yakın uzak çevresini ve sosyal fiziksel ortamları etkilemekte” ve “bu durumda engellilik olgusunu çok geniş ve heterojen elemanlara sahip bir küme olarak değerlendirmek gerekmekte” olduğunu ileri sürmektedir.

Böylece, engelliliğin diğer insanların verdikleri tepkilerle doğrudan ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Engellilik durumu nedeniyle, toplumun kendilerinden beklediği sosyal roller ve sorumluluklar yerine getirilememektedir. Bu yüzden engelliler, toplumda kayda değer bulunmayan, itibar edilmeyen, önemsenmeyen, ikinci plana itilen insanlar olarak damgalanmakta ve sosyal alanlara girmeye çekinmektedir. Bu durumu yaratan bireyin fiziksel kusuru değil ona yüklenen anlam ve etiketleme olmaktadır. Bu noktada, engelli olma durumundan daha çok kendilerine yüklenen sosyal ve kültürel anlamların oluşturduğu bazı sosyal kayıplar, engellilerin sorunlarının şekillenmesinde rol oynamaktadır (Burcu, 2007, s.11).

Bu anlamda sosyo-ekonomik, kültürel, politik, sosyo-bilişsel ve hukuksal boyutlarıyla yerel, ulusal ve küresel düzeyde sosyal bakımdan inşa edilen ve sürekli olarak toplumsal yapıların değişen yönlerine uygun bir engellilik olgusu, hem bir insan hakları hem de demokrasi projesi olarak, pratik alanda mücadele edilmesini gerektiren bir sosyo-etik proje halini almaktadır. Engelliler açısından dâhil etme yerine inşa etme kipinin öne çıkması, yardıma muhtaç bireylere yardım etme nezaketine dayalı bir ötekileştirme biçimi olarak değil, tüm yurttaşlarını, yaş, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, toplumsal sınıf, etnisite, din-inanış biçimi, ulusal kimlik ve en nihayetinde yeti yitimine uğramış kişiler olarak, eşit haklara sahip bireyler olarak gören ve tüm bu kategorilerdeki bireylerin bir arada yaşamalarına imkân verecek olan toplumsal bir aktivite, katılım ve yaşam alanının yaratılmasını vurgulamaktadır (Uluocak & Aslan, 2012, s.171).

Priestley'e (2001, s.3) göre, engellilik aynı zamanda küresel bir mesele olarak da ortaya çıkmaktadır. Dünyada sayısı yaklaşık olarak yarım milyardan daha fazla olan engelliler, dünya çapında eşitlik, katılım ve entegrasyon gibi konulardaki iddialarını büyük oranda güçlendirdiğini ileri sürmektedir. Engelliler, bu iddialarını sadece bireysel yaşamları üzerinde değil, bu tür bir hayatı yaşayanların sosyal yapıları içerisinde de yaşatmak istemişlerdir. Bu nedenle, farklı toplumlarla bağlantılı olarak engellilik deneyimi yaşayanlar birbirlerini fark ettiklerinde birlikte hareket etmeleri mümkün olabilecektir. Çünkü, engellilerin aynı hikâyenin birer parçası olduğu düşünülmektedir.

Engellilik, toplumsal bir olgu olarak sosyal bilimlerin de temel ilgi alanlarından birisi olmaktadır. Bu bağlamda engellilik çalışmaları, daha başlangıçta kısa bir süre öncesine kadar tıbbi alanda yer alan disiplinlerin konuları arasında yer almasına rağmen giderek olgusal düzeyde sosyal bilimlerin ilgi alanlarına girerek problematik niteliği taşımaktadır. Bu alanda küresel ölçekte hizmet sunan uluslararası kuruluşların çalışmaları ve ulusal düzeyde gerçekleştirilen kurumsal ve yasal düzenlemeleri belirleyen yaklaşımlar da engellilik konusuna modernite açısından yaklaşma imkânı sunmaktadır (Aysoy, 2004, s.73).

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra moderniteye paralel olarak insan hakları konusundaki gelişmeler, engellilerin fark edilmesini sağlamış, engellilik ve engellilerin ekonomik, sosyal politik ve kültürel haklardan yararlanması hakkında politikalar ve

programlar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler engellilerle ilgili istatistiksel verilere olan ihtiyacı da artırmıştır. Böylece, engellilerle ilgili politikaların belirlenmesi, planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi için güncel ve güvenilir verilere ihtiyaç duyulmaktadır (Öngören, Atalay & Tan, 2007, s.9).

Araştırmanın tarihsel süreçte engellilik konusunu kapsayan bu kısmında, engelli ve engellilik kavramlarının tanımlamaları yapılarak, engellilik olgusunun taşıdığı çeşitli şekillerde taşıdığı anlamlara odaklanılmaktadır. Hemen akabinde engellilik, beden olgusu ile ilişkilendirilerek tarihsel süreç içerisinde modern öncesi, modern ve postmodern dönem olarak ayrıştırılan aşamalar ve bu aşamalarda engellilik anlamlarının ne şekilde ve nasıl olduğu, bu konuda ortaya atılan çeşitli düşünceler çerçevesinde ele alınmaktadır. Bütünleyici bir yaklaşımla oluşturulan engellilik türleri (fizyolojik engellilik, nörolojik/kontrol engelliliği ve fiziksel engellilik), bu kısımda işlenecek konular arasında yer almaktadır. Sonrasında ise, engellilik olgusuna mekanik anlamda normalleştirme açısından yaklaşan medikal/tıbbi model ve engelliliğin toplumsal bir durum olduğunu öne süren sosyal model, engellilik modelleri konusu kapsamında incelenmektedir.

1. Engelli ve Engellilik Tanımları

Dilimizde, engelli ve engellilik anlamına gelen birden fazla sözcük bulunmaktadır. Bunlar, “engelli, özürlü, sakat” gibi sözcükler olmakta ve aralarındaki anlam farkları gözetilmeksizin aynı anlamda kullanılmaktadır. Adlandırmadaki bu karmaşanın yol açtığı tartışmalar gerçek sorunların perdelenmesine yol açmaktadır. Böylece engellinin kim, engelliliğin ne olduğu açık bir biçimde ortaya konamamakta, engellilere yönelik geliştirilecek politikaların, yasaların ve hizmetlerin kapsamı belirsizleşmektedir. Bu belirsizlik engellilik ve engelliliğin anlaşılabilmesi engellinin kendisini anlatamaması ile sonuçlanmaktadır (Giresunlu & Akıncı, 2011, s.16).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’ne (2006) göre, "sağlık, sadece hastalık ve sakatlık halinin olmayışı değil, aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan iyi olma halidir" (WHO, 2006). Engelli kavramına ilişkin ise, literatürde çeşitli tanımlamalara rastlamak mümkündür. Bu tanımlamalardan biri olan Birleşmiş Milletler Kurulu’nun, İnsan Hakları Bildirgesi’ne ek olarak 3447 sayılı Engelli Kişilerin Hakları Bildirisinin 1. maddesine

göre engelli, “kişisel ve sosyal yaşantısında kendi kendine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki, kalıtsal veya sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar”dır (Kayacı, 2007, s.10).

Bir diğer tanımlama da, engelliler hakkında 2005 yılında çıkarılan 5378 Sayılı Kanun’a göre yapılmaktadır. Bu kanuna göre engelli; “doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük ihtiyaçlarını karşılamada güçlükleri olan; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi”ye denmektedir (Resmi Gazete, 2005). Birleşmiş Milletler Sözleşmesi engellileri, “çeşitli bariyerlerle birleştğinde diğer insanlarla eşit şartlarda topluma yeterince ve etkin şekilde katılmalarına engel teşkil eden uzun vadeli fiziksel, ruhsal, zihinsel veya duysal engeli bulunan kimseler” olarak tanımlamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2010, s.3).

Resmi Gazetenin 01.07.2005 tarihinde yayınlanan 5378 sayılı ‘Engelliler Kanunu’nun 3. maddesinde engellilere ilişkin tanımlamalar şöyle olmaktadır (Resmi Gazete, 2005):

- *Engellilik ölçütü*: Uluslararası temel ölçütler esas alınarak hazırlanan ve gerek duyuldukça revize edilen ölçütleri,
- *Hafif engelli*: Engellilik ölçütüne göre, hafif özürlü olarak tanımlanan kişiyi,
- *Ağır engelli*: Engellilik ölçütüne göre, ağır özürlü olarak tanımlanan kişiyi,
- *Bakıma muhtaç engelli*: Engellilik sınıflandırmasına göre resmi sağlık kurulu raporu ile ağır engelli olduğu belgelendirilenlerden, günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede düşkün olan kişileri,
- *Korumalı işyeri*: Normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engelli için meslekî rehabilitasyon ve istihdam oluşturmak amacıyla Devlet tarafından teknik ve malî yönden desteklendiği ve çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyerini,

- *Korumalı işyeri statüsü:* Çalışanlarının yönetmelikle belirlenen oranını engellilerin oluşturduğu veya engellilere yönelik çalışmaları ile korumalı işyerine sağlanan teknik ve malî destek sağlanma şartlarını taşımayı,

- *Rehabilitasyon:* Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle oluşan özürlü ortadan kaldırmak veya engelliliğin etkilerini mümkün olan en az düzeye indirmek, özürliye yeniden fiziksel, zihinsel, psikolojik, ruhsal, sosyal, meslekî ve ekonomik yararlılık alanlarında başarabileceği en üst düzeyde yetenekler kazandırarak; evinde, işinde ve sosyal yaşamında kendine ve topluma yeterli olabilmesi ve engellinin toplum ile bütünleşmesi, ayrımcılığa karşı tüm tedbirlerin alınması amacıyla verilen koruyucu, tıbbî, meslekî, eğitsel, rekreasyonel ve psiko-sosyal hizmetler bütünü,

- *Sınıflandırma:* Önemli bir sağlık ögesi olarak insan vücudunun fonksiyonu ve yetersizliğinin tanımı konusunda ortak ve standart bir dil ve çerçeve geliştirme çalışmasını, ifade eder.

Türk Dil Kurumu (TDK)'da ise, dilimizde engelliliği karşılayan “özür; sakatlık, bozukluk, eksiklik veya elverişsizlik, engelli; özürlü olan, eksik kusurlu olan, defolu, sakat; vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan; bozuk/eksik (şey)” kavramları ile karşılaşmaktadır¹. WHO'nun, 1980 yılında yaptığı sınıflandırmada engellilik, üç kategori etrafında toplanmıştır. Bu kategoriler, *noksanlık (impairment)*; psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı ve fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya dengesizliği, *özürlülük (disability)*; bir noksanlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumunu, *maluliyet (handicap)*; bir noksanlık veya özürlülük sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade etmektedir (Şahin, 2005, s.220).

Özürlülük, kişinin fizyolojik, psikolojik, anatomik yapı veya işlevlerindeki herhangi bir eksiklik, anormalliktir. İskelet sistemi, entelektüel (zekâ, bellek ve düşünce), görme, dil, konuşma, işitme, biçim, görünüm, jeneralize, duygusal, iç organ

¹ Bkz: <http://tdk.gov.tr/>

bozukluklarını (Baykan, 2014) ve yeteneklerdeki, güçteki sınırlanmışlık veya eksiklik durumunu içermektedir (Uluocak & Aslan, 2012, s. 30). Özürlülük durumuna göre, tüm vücut fonksiyon kaybı oranı % 50'nin üzerinde olduğu tespit edilen özürllülerden beslenme, giyinme, yıkanma ve tuvalet ihtiyacını giderme gibi öz bakım becerilerini yerine getirmede, kendi başına hareket etmede, iletişim kurmada zorluk yaşadığına ve bu becerilerin başkalarının yardımı olmaksızın gerçekleştirmeyeceğine tıbbi olarak karar verilen bireyler ağır özürllü olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz, 2007, s.41).

Engellilik ise, bedensel fonksiyonlardaki hasarlar nedeniyle meydana gelen kayıpların yarattığı sosyal dezavantajlar olmaktadır (Kızıltaş, 2014, s.24). Engelliğin belirlenmesinde çevresel faktörler, kanunlar, aile desteği ve fiziksel yapı gibi parametreler bulunmaktadır. Engellilik ölçülürken rol performansı, iş durumu, fiziksel yardım gereksinimi, mobilite ve ekonomik bağımsızlık dikkate alınmaktadır (Oğuz, Dursun & Dursun, 2004, s.23). Ayrıca, laboratuvar tanı raporları, kliniksel olarak kabul edilen normal vücut fonksiyonun kullanımını engelleyen anatomik, fizyolojik veya nörolojik koşullardan kaynaklanan fiziksel, zihinsel veya tıbbi engellilik göstergeleri, engelliliği gösteren rapor ve engelliliğe ilişkin durumu içeren araçlar da bu ölçüleri kapsamaktadır (Sculnick, 1988, s.89).

Engelliliğe ilişkin tanımlanmalar, Avrupa Birliği(AB)'nin, birlik düzeyindeki kolektif eylemliliği açısından önemli görülmektedir. Çünkü, engelliliğin tanımına olan ilgisi, insanların serbest dolaşımı, açık rekabet, sosyal güvenlik ve refah hizmetleri ile ilgili düzenlemelerine yönelik hak taleplerinin düzenlenmesi ile sınırlar ötesi karşılaştırılabilir veri toplama gerekliliği gibi kaygıları bulunmaktadır (European Comission, 2002, s.17). Birliğin engelliliğe ilişkin belgelerinde çoğunlukla, “disabled people” yerine “persons with disabilities” kullanımına rastlanmaktadır. Bu alternatif kullanımın nedeni, ikinci ifadenin, engelliliğin sadece kişisel değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir olgu olduğunu da ortaya koymakta başarısız olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır (Quinn, 1999, s.285). Bu anlamda, birinci ile ikinci ifade arasındaki kişisel ve sosyal boyutta anlam farklılıkları, ikinci ifadenin sosyal boyutunun ağırlıkta olması nedeniyle daha çok ön plana çıkarak tercih edilmesini sağlamıştır. Bir bakıma

birliğin bu tercihinin, engellilerin sosyal ve siyasal boyutunu vurgulamak amacıyla da birinci ifadeye karşı bir alternatif olarak kullanıldığı gerçeğini ortaya çıkmaktadır.

2. Sosyolojik Eksende Beden ve Engellilik

Tarihsel süreç içerisinde engelli bedene yüklenen anlamlar, zaman içerisinde değişim ve dönüşüm göstermektedir. Burada, bedenin geçmişten günümüze kadar aşamalar halinde geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümler, engelli bedenlerin geçmişini ve bugününü daha iyi anlayabilmek için modern öncesi, modern ve postmodern olmak üzere üç döneme ayrılmakta ve sosyolojik eksende incelenmektedir.

2.1. Modern Öncesi Dönem

Beden, insanın varoluşundan 16. ve 17. yüzyıla kadar süregelen modern öncesi dönemde, neredeyse mükemmel bir olgu olarak anlamlandırılmaktadır. İlk çağlarda, henüz yerleşik hayata geçmeyen ve mağaralarda yaşayan insanın doğaya karşı verdiği mücadele, insanın varoluşu ile eşdeğer görülmektedir. İnsanın doğaya karşı hayatta kalabilmesi bedenin fiziksel gücüne bağlı olmaktadır. bu dönemde mağara duvarlarına resmedilen bedenler, gerçekliğin sembolik göstergelerle ifadesinin ilk temsillerini oluşturmaktadır. Yerleşik hayata geçildiğinde ise, bedenin fiziksel gücüne atfedilen anlamlar değişerek, ruh ve bedenin uyumlu birlikteliğini simgeleyen bedenin estetik yönü ön plana çıkmaya başlamaktadır.

Özellikle Antik Yunanlılar, bedenin muazzam bir şekilde uyumlu, estetik ve güzel olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bedene karşı geliştirilen bu muazzam bakış açısı, günümüze kadar gelmiş olan, Antik dönemde mitleşmiş tanrıların ve kahramanların güçlü, güzel, kusursuz görünümlü heykellerinde dahi ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, engelli bedenlerin böylesine mükemmeliyetçi bir bakışa uymadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Yunan, Roma medeniyetleri başta olmak üzere çoğu engelli bedenleri, kötü ruhlar, şeytanlar, bela, uğursuzluk gibi metafiziki öğelerle ilişkilendirmektedir. Bu dönemde yaşamış birçok toplumun engellilere karşı bakışının olumsuz olması ve engellilerin varoluşlarının rahatsızlık yaratması söz konusu olmaktadır.

Platon (2001, s.106), iyi olan herşeyi güzel, güzel olan şeyin de hiçbir zaman orantısız olmadığını düşünür. Ona göre, bir canlı, güzel olabilmek için tam orantı içinde

bulunmalıdır. Güçlü ve her bakımdan büyük olan bir ruh, çok zayıf, çok küçük bir beden içinde bulunursa veya bunun tam tersi söz konusu olursa canlı bir bütün olarak güzel sayılamaz. Bunun nedeni, orantısız olmasıdır. Orantılı olduğu takdirde, orantıyı gören görebilen için gördüğü şeylerin, en güzeli ve en hoş olanıdır. Böylece, canlının ruhu ve bedeni arasındaki orantı herşeyin başında gelir.

Platon (1998, s.188), bu düşünceleriyle ideal bir düzen çizdiği için bedenin bu kusursuz orantısı içerisinde yer alamayan engelli çocuklar, gizli yerlere kapatılması gerektiğini düşünüyordu. Engelliler, varoluşlarıyla topluma zarar vermekte ve toplumun gelişimine engel olmaktaydı. Engellilerin evlenip üremeleri de toplumun zayıf düşmesine neden olarak sayılmaktaydı. Bunun için, engellilerin evlenmesi yasaklanmıştı.

Aristoteles'e (1996, s.175) göre, "tam; mükemmel olan şey, bazen iyi olanla ilgili olarak hiç bir eksiği olmayan, kendisinden üstün bir şey olmayan ve kendisine ait hiç bir parçası kendisinin dışında olmayan şeydir" Wilson & Wilson (2001), onun bu tanımlamanın dışına yerleştirdiği engellileri, normal ve anormal olarak kategorize ettiğini dile getirmektedir. Böylece, onun kategorisi içerisinde ırk, cinsiyet, sınıf gibi engelliler de marjinalleştirilerek dışlanmıştı. Kadın, çocuklar, yaşlılar, köle niteliğine sahip aşağıdakiler iken, erkek doğal anlamda daha baskın olmaktadır (2001, s.14). Ayrıca, engellilerin yeryüzündeki canlı varlıklar sıralamasında en alt tabakada yer aldığını ileri sürmektedir. Ona göre, en zirve tabakada Tanrı yer alırken, en alt tabaka şeytanın yeri olmaktadır (Özer, 2015, s.58).

Adorno ve Horkheimer'e (2010, s.310) göre, bu dönemde köleler aşağılık sayılmak zorundaydı. Çünkü doğada aşağıdakiler ve yukarıdakiler olarak ayrılan iki ırk vardı. Aşağıdakiler, sömürülen bedene kötü gözüyle bakmalıydı ve ötekilerin aylıklıkları sayesinde uğraş edinebildikleri zihni en yüce değer olarak görmeliydi. Yunanlılarda, bedenle olan ilişki, egemenliğin koşulu olarak kişisel atiklik yoluyla sınırlandırılmıştı. Gövdenin (bedenin) bakımının 'Kalos Kagathos' yani bedensel ve ruhsal güzelliğin uyumlu birlikteliği olarak adlandırılan safça bir toplumsal hedefi vardı.

Yunan toplumunda, insan vücudunun ağır basan bir değeri vardı. İnsanlar, bedenin en üst seviyede gelişimini tamamlaması ve uyum içinde çalışması için, azimli ve

sistematik bir şekilde bedenlerini çocukluktan itibaren eğitirlerdi. Eğitimciler tarafından verilen bedensel eğitim, beraberinde müzik eğitimini getirmiş ve bu birliktelik hem insan ruhuna hem de bedenine ulaşmak için etkili yol olmuştu (Çokbankir, 2009, s.77). Böylece Yunan toplumunda, en iyiye ve en güzele ulaşmak için eğitim, örnek insan olma aracı olarak kullanılmış ve bedenin fiziksel-ruhsal uyumuna özen gösterilmiştir.

Antik dönemin beden ve ötesi kavrayışında, ilk belirleyici sayılabilecek monist yaklaşım ikiye ayrılarak düalist karakter kazanıyordu. Arzular ve uzamsal, sonlu dünyadaki bedene ait tutkular bilginin peşindeki entelektüeller için vazgeçebilir bir şekilde ikincil pozisyondaydı. Bunlar, bilgiye nesnel ve saf, dünyasal arzu ve çıkarların uzamında bulunan beden gibi kirlenmemiş biçimde ulaşma aşkı için bir engel gibi görünüyordu. İnsan artık rasyonel bir hayvan olduğu için uzamsal varlığıyla bedensel varlığı arasındaki gerilimi harmoni içinde taşııyordu. Çünkü ruh ve beden aynı uzamı paylaşmıyor, aynı yerde oturmuyorlardı. Başka bir deyişle, ruh bedende hapsolup, sıkışıp kalmış gibiydi (Camcı, 2009, s.72).

Antik Yunanlıların ruh ve beden üzerine inşa ettikleri toplumsal düzen etkisini uzun zaman hissettirmektedir. Bu dönemde, gerek Platon gerekse Aristo'ya açısından bedenin idealize edildiği görülmektedir. İdealize edilen beden, adeta bir üstün ırk yaratırımışcasına kusursuz tasvir edildiği için, engelli bedenlerin bu dönemde inşa edilmiş tarihsel ve toplumsal dünyada konumlanma şansları ya azalmış veya hiç olmamıştır. Platon'un Devlet (mö 427-347) adlı yapıtında da dezanvahlı gruplara ideal toplum içerisinde yer verilmediği oldukça açıktır. Ayrıca, bu dönemde Yunanlıların dışında yaşamış olan çeşitli medeniyetler de beden ve engellilik konularına, benzer yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Macha'ya (2000) göre, Yunanlılar, engelli bebekler doğduğunda ıssız yamaçlara bırakılıp ölüme terk edildiği ve hayatlarının hiçbir değeri olmadığı gibi Çin medeniyetinde de benzer bir durum söz konusuydu. Çin'de, hem engelli çocuk hem de yetişkin engelliler nehir kenarlarına bırakılırdı. Spartalılar döneminde, kabul edilen toplum için en yararlıının hayatta kalması kuralı gereğince, engelliler öldürülürdü. Roma medeniyetinde, engellilerin vaziyeti diğer medeniyetlere göre daha iyi değildi.

Hristiyanlığın ortaya çıkmasıyla, Platon ve Aristoteles'in tanrı düşüncesine ilişkin yorumlamalarından oluşan bir Ortaçağ dönemi başladı. Maddi olanın değersizleştiği, bedene karşı tinin görüldüğü bu dönemde henüz bunların arasına katı bir sınır çeken ve tahakküm ilişkisi kurulan bir anlayış gelişmemişti. Tanrılık ilkesinin yani en üst ilkenin yerleştirildiği yer bedenın yukarı kısmı olan 'baş'tı. Ruhun ölümlü olan kısmı ise, göğüs kafesine yerleştirilmişti. Bu bölgeye yerleştirilen ruh, özü bakımında iyi ve kötü olarak ikiye ayrılmış ve aralarına kesin çizgiler çekilmişti. Bu kısım ruhun, bedenın ilahi nedenden uzak tutkularına bulaşmış ve 'kirlenmiş' bölümüydü (Özen & Aslan, 2009, s.37).

Ortaçağ'da, bedene atfedilen bu kirlenmiş duruma ilişkin olarak ortaya çıkan cüzzam, çürüyüş ve bozuluşla anılırken veba da kötülük, bozukluk ve çirkinlikle birlikte anılırdı. Hastalığın günahla ve tanrıya olan inancın sınanmasıyla ilişkili olduğuna inanılırdı. Tenin, bedenın küçümsendiği Hristiyanlıkta şehvetin bir sonucu olarak görülen frenginin etrafı bir lanetle çevrilmişti. Hastalık ve ona eşlik eden benzeri bedensel durumlar, acı düşmüş bir insan imgesine göndermede bulunuyordu. Kadınlara gelince, onların bedenleri doğrudan hastalığı çağrıştırmakla birlikte, kadın cinselliği bozulma, çürüme ve hastalıkla ilişkilendiriliyordu (Çabuklu, 2004, s.104).

Öztürk'e (2011, s.18) göre, çok tanrılı dinlerin hâkim olduğu bu dönemde engelli bir çocuğun, içinde bulunduğu aileye işledikleri bir suçtan ötürü Tanrı tarafından ceza olarak verildiği düşünülmüştü. Bu yüzden, engelliye yardım etmek Tanrı'nın gazabını çekmek anlamına geleceği için hiç kimse engellilere yardım etmemişti. Engelliler şehir dışına sürülmüş, yalnızlığa ve ölüme terk edilmişti. Sonraki dönemlerde, engelliler yok edilmemiş fakat kötü işlerde çalıştırılmıştı. Hor görülüp aşağılanan engelliler, fuhuşta, dilencilikte kullanıldığı gibi ayrıca değirmenlerde ve su depolarında hayvanların yerine kullanılmıştı. Bazı toplumlarda, cüzamlılarla aynı kolonide yaşamak zorunda bırakılmıştı. Bu duruma karşın modernlikle birlikte sanayi, bilim ve teknolojinin ortaya çıkması ve bu alanlardaki gelişmelerin etkisiyle engellilerin konumu değişmiştir.

2.2. Modern Dönem

Modern dönemde, bedenin sadece bir ruhun taşıyıcısı, kirli, aşağılanan, zaafları olan, bu zaaflarıyla birer zincir gibi bireyleri bağladığı düşüncesinden yaşayan, yaşamın merkezine yerleşen aktifleşen bir beden anlayışına geçilmiştir. Bu süreçte, düşünce ve inanışlar bedene karşı somutlaştırılarak, takınılan tavırlar önemli hale gelmiştir. Çünkü özgür olmak, esir olmak, bedenimizin kendimize veya başka birine, başka bir otoriteye ait olması gibi somut uygulamalar beden üzerinden cisimleşmektedir. Bu nedenle toplum içinde bedene ilişkin çalışmalar ve müdahaleler politik ve ekonomik olmaktadır. Beden bu anlamda iktidarlarında kendilerini ifade ettikleri, üzerinde somutlaştıkları bir alan haline gelmektedir (Demez, 2009, s.10). Başka bir deyişle beden, bu dönemde somutlaştırılmış bir biçim olarak daha çok ön plana çıkmaktadır.

On altıncı yüzyılda, artık beden veya maddi doğa, bilince sahip olmayan, bu nedenle herhangi bir ereksellikten yoksun bir mekanik düzen içerisinde betimlenmektedir. Böylece akıl, kendini bedenden tamamen ayırarak sürekliliğini bitirmiştir. Akıl ile bedenin sürekliliğinin kopması kartezyen düşünce temelinde gerçekleşmiştir. Kartezyen düşüncenin bu karşıtlığı temelinde akıl daha çok ön plana çıkmaktadır. Düşünceyi ön plana çıkaran bu kartezyen düşünce bedenin maddi bir varlık olduğu savına dayanmaktadır (Özen & Aslan, 2009, s.40).

On yedinci yüzyılda, ruh-beden ikiliği daha belirgin bir şekilde yaşanmıştır. Bu düşünce kimi zaman ruh-beden, kimi zaman biliç-madde şeklinde yapılan ayrımla da var olmaktadır. Aydınlanma düşüncesi, kartezyen düşünce etkisinde kalarak akıllı bedenin karşısında ötekileştirmiştir. Doğanın karşısına aklın egemenliğini oturtan Aydınlanma, insanı özne olarak kurarak bedeni nesneleştirmiştir. Bu düşünce yapısı, bedene Sosyoloji disiplinin de için de yer aldığı farklı disiplinlerce eleştirilmiş ve tartışmaya açılmıştır (Timurturkan, 2008, s.2).

Ayrıca on yedinci yüzyıl, hasta-doktor ilişkisi ön plana çıktığı bir dönem de olmaktadır. Bu ilişki, hastanın şikâyetlerini, ağrılarını yani yaşam öyküsünü anlatmasına, doktorun ise rutin, yüzeysel, mekanik bir fiziksel muayeneyi gerçekleştirmesine dayanmaktadır. Sonrasında ise, bu anlayış hastanın şikâyetiyle doktorun bakışını

birbirinden koparıp ayırmış ve değişikliğe uğramıştır. Hastalık, makineyi andıran bedenın uğradığı mekanik bir arıza, acı da kırmızı ışık alarmı olarak ele alınmaya başlamıştır (Çabuklu, 2004, s.105). Bu anlamda, eski çağlarda bedenleri kötülükle, günahla ilişkilendirilen engellilere karşı bu anlayış aydınlanmanın etkisiyle dönüşmüştür. Bu sefer de engelliler, bedenlerinin iyileştirilmesine yönelik girişimlere maruz kalmıştır. Yani, bedene yönelik mükemmeliyetçi yaklaşım etkisini devam ettirmiştir.

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, bireyin bedeni üzerine odaklanmış yeni iktidar teknolojisi de ortaya çıkmaktadır. Bu yeni iktidar teknolojisinin uygulanma alanı, bedenle ilgilenen disiplinci iktidar teknolojisinden farklı olarak insanların yaşamları olmaktadır. Yani insanın bedenine değil, insan türüne odaklanılmaktadır. Birincisinde; bireyselleştirme yöntemiyle, beden üzerinde onu disipline edici bir iktidar kurmakta iken, ikincisinde; insan bedeni üzerinde değil insan türü, yani insan nüfusu üzerinde iktidar kurmaktadır. Bu iktidar, insanları bireyleştirici değil yığınlaştırmacı yapmaktadır (Urhan, 2010, s.81). Böylece, bedenın ele alınış biçimi, farklı da olsa sınırlarının çizildiği ve denetimin yapıldığı yeni iktidar teknolojisi tarafından belirlenmektedir.

Foucault (2007), bedenın devlet tarafından disiplin altına alınması ve düzenlenmesi olgusuna dikkat çekerek, modern tıbbın ortaya çıkışıyla ilgili düşüncelerin şekillenmesine önemli bir katkıda bulunmuştur. Ona göre, cinsellik ve cinsel davranış bu süreçte hep merkezi bir konumda yer almıştır. Cinsel ilişki, hem nüfusu artırmanın yolu hem de kamu sağlığına ve esenliğine yönelik bir tehdit olmuştur. Üreme amaçlı olmaya cinsellik, bastırılması ve denetim altına alınması gereken bir şeydir. Cinselliğin devlet tarafından gözetim altına alınabilmesi kısmen evlilik, cinsel tutum, meşruluk ve gayri meşruluk, doğum kontrol yöntemleri ve kürtajın yaygınlığı gibi verilerin toplanmasıyla mümkün hale gelmiştir. Bu gözetim, cinsel ahlak ve kabul edilebilir cinsel etkinliklerle ilgili güçlü toplumsal normların teşvik edilmesiyle birlikte gitmektedir. Bu bağlamda bireyselleşen beden, artık onu disipline edici iktidar tarafından yönetilmektedir.

Touraine'e (2002, s.192) göre, toplumun bu normalleştirme çabalarında, ruhsal hastaları kapalı bir yer olan akıl hastanelerine hapsetme hareketi, modernlik olarak tanımlanan şeyden, yani aynı zamanda insanların dünyasından, hem doğadan, hem tanrılardan ayrılmış, yalnızca kendini merkez alan bir toplumun yaratılmasından ayrı

tutulamazdı. Ruhsal hastaların içinde tanrısal bir gücün olduğu ve onların kültürün ayrılmakla birlikte bir türlü kopamadığı doğanın egemenliğinde bulundukları varsayılırdı. Bir bakıma, normalleştirme adına baskı mekanizmaları devreye sokulmakta ve hasta, yaşlı, engelli, suçlu bedenler hastane, hapisane gibi kapalı mekanlara hapsedilmekteydi. Toplum yalnızca kendi eylemiyle tanımlanmasıyla, deli olarak nitelendirilen kişiye toplumda yer kalmadı. Bununla birlikte dışlanmadı ama kapalı bir yere hapsedildi. Bu da dışlanmanın neredeyse tam tersiydi. Çünkü toplum, yabancılaşarak toplumdan kopacak olan delinin yeniden toplumsallaştırılması gerektiğine inanıyordu. Buna göre, ruhsal hasta ancak içinde taşıdığı toplumsal olmayan şeyle, artık tanrılar veya doğayla ilişkilendirilmeden topluma yeniden dâhil edildi.

On sekizinci yüzyılda, askeri kurumlar, tıbbi kurumlar, eğitim kurumları ve yargı kurumları, gerçek anlamda, hiç olmadıkları kadar dönüşerek biyolojik hale gelmişlerdi. Belirmekte olan modern tıp mesleği, antik devirlerin tersine hastaneler etrafında örgütlendi ve ilk kez metinlerden uzaklaşıp biyolojik nedenlere yoğunlaşabildi. Kayıt ve belgelemeye dayalı yöntemlerin uygulandığı bu büyük laboratuvarlarda viziteler, muayeneler, dozlar ve reçetelerle ilgili her ayrıntı titiz bir biçimde kaydedilirdi (De Landa, 2006, s.211). Böylece bu yeni süreçte, hastaneler, hapishaneler, okullar gibi toplumsal kurumlarda kayıt, belge gibi yazılı materyaller aracılığıyla programlama yaparak tüm bedenler üzerinde kontrol ve denetim mekanizması oluşturulmaya başlanmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda, insan bedenlerindeki farklılıkların, tuhaflıkların, bozuklukların, sakatlıkların, garabetlerin, modern kitlesel eğlence sanayiinin (sirkler) ilk formları sayılabilecek birtakım gösterilerin temel dayanağı olan anormalliğin teşhiri öne çıkmaktadır. Engelli beden, ucube figür olarak anormalliğin gözler önüne serilmesinde bu teşhirin temel rolü üstlenmesi, ucube figürünün ise bir nihai model olarak sunulması söz konusudur. Kitlelerin akın ettiği eğlence mekânlarında sadece küçük çaplı anormallikler değil, insan bedenleri arasındaki büyük farkların arka planındaki bir ucubelik teşhiri yapılmaktadır. Beden algısında en büyük ayrımcılık olan ırklar arası farkların ‘insanat bahçeleri’, ‘yerli köyleri’ gibi sömürgeci müdavimlerin teşhirleriyle daha da arttığı bir dönemin bıraktığı izler görülmektedir (Courtine, 2013, s.169). Engelli

insan bedenleri de sömürgeci müdavimler aracılığıyla eğlence mekanlarında teşhir edilmekteydi.

Böylece denilebilir ki, on dokuzuncu yüzyılın mekanikçi bakış açısı toplumda varlık gösteren dezavantajlı grup olan engellileri de bir sömürge aracı olarak kullanma yönünde etkilemiştir. Bu yüzyıl ve sonrasında, bilim, sanayi ve teknoloji alanlarında ortaya çıkan yeniliklerle toplumlar yeniden inşa edilmiştir. İnşa edilen bu yeni dünya düzeninde, insan emeği ve teknolojik gelişmenin bir ürünü olan makineler karşı karşıya gelmiştir. İnşa edilen bu yeni mekanik dünya içerisinde, tanrıya atfedilen mükemmeliyetçi anlamlar neredeyse makineler için de kullanılmıştır. Teknolojinin hızla artan etkisi, yirminci yüzyılda özellikle sağlık alanında kendisini oldukça yoğun hissettirmiştir.

Yirminci yüzyılda, bedenin tarihi, tıbbın görülmemiş derecede hayata fail olmasının tarihi olmuştur. Bu tarihte insan, bedeninin kontrolünü kaybedip sonra yeniden ele geçirebilecektir. Bunun sonucunda günün birinde muhtemelen her insan kendi kendisinin doktoru olabilecek hale gelip, artıları eksileriyle oldukça iyi bilerek insiyatif alıp kararlar alabilecektir. Bu dönemin temel beklentisi olarak; bedenin günün birinde şeffaflaşacağı, bütün ayrıntılarıyla gün ışığına çıkarılarak en derin yerlerine kadar araştırılacağı, öznenin doğrudan ulaşabileceği bir modern birey ve bedeni şekilleneceği düşünülmüştür (Moulin, 2013, s.17).

Giddens (2012, s.306), modern tıpta, kazanılmış saygınlığa rağmen, genel olarak sağlık konusundaki iyileşmelerin tıbbi beceriden ziyade, toplumsal ve çevresel değişimlere dayandığını düşünmektedir. Tıbbın, hastalıkların nedenlerine ve belli fiziksel hastalıkların tedavisine ilişkin nesnel, bilimsel bir anlayış varsayıldığı için, hastaların kendi durumları hakkındaki bireysel yorumlarını dinlemeye gerek duyulmamaktadır. Her hasta, aslında tedavi edilmesi ve kurtarılması gereken bir ‘hasta beden’den ibarettir. Ayrıca engellilik açısından ele alındığında modern tıbbın temel sayıltıları arasında olan ‘nitelikli üreme’ insan ırkının kalıtsal açıdan ‘ıslahını’ hedefleye ‘öjeni’ çalışmaları tarafından istismara açık durmaktadır. Hatta bu durum iki yüz binden fazla engellinin sistemli biçimde katledilmesine neden olmuştur.

Modern dönemde, beden olgusuna bakış Tanrı düşüncesi ile uyumlu bir şekilde ruh-beden dikotomisi ile başlamıştır. Kartezyen düşünceyle birlikte artık akıl daha ön plana çıkarak beden nesneleşmiştir. Bu durum engelli bedenleri metafiziki bakıştan kurtarsa da, yeni inşa edilen toplumsal dünyanın getirdiği modern tıp anlayışında engellilere iyileştirilmesi gereken hasta gözüyle bakılmakta ve toplum engelli bedeni hastalık üzerinden inşa etmektedir. Bu durumda, engellilik durumunun tedavisi mümkünse bunun gündelik yaşama paralel bir şekilde yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Böylece, engelliler ne sosyal dünyadan soyutlanabilecek ne de bedene ilişkin engellilik olgusu sadece bir nesne olarak ele alınabilecektir.

2.3. Postmodern Dönem

Modern dönemde bedeni, sağlık ve hastalık kavramları çerçevesinde ele alan yaklaşım Postmodernizmin etkisiyle zaman içerisinde değişime uğramıştır. Modern dönemde, toplumun inşa ettiğini engelli beden hasta beden olarak görülmekte iken, Postmodern dönemde görünürlüğünü öne çıkan, hareket aktivitesi etkin olan, sosyal yaşamda aktif olan, kendini var olduğu şekliyle kabul eden ve topluma da kabul ettirmeye çalışan beden olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan bedenler, Modernizmin tek tipleştirici bakışına karşı, Postmodern dönemde çeşitlilikler olarak kabul edilmektedir. Postmodernizmin ve yeni toplumsal hareketler gibi farklı toplumsal çıkışlar sebebiyle, iyileştirilmesi gereken bedenler olarak inşa edilmiş engelli bedenlerin toplumsallığı önem kazanarak engelli bedenin sosyal inşası söz konusu olmaktadır. Postmodern dönemde, sağlıklı-hasta, siyah-beyaz, kadın-erkek, çocuk-geç-yaşlı, piercing-dövmeli, engelli-engelli olmayan, tüketen-üreten, zayıf-obez, ölü-sağ, LGBTİ gibi birçok kategoriye ayrılacak bedenler varlık göstermekte ve varlıklarıyla çeşitlilik oluşturmaktadır.

Baudrillard'a (2008, s.163) göre, tüketilen şeyler arasında en kıymetli, en güzel, en eşsiz ve diğer nesnelerle karşılaştırıldığında daha fazla anlam yüklü olan nesne, beden olmaktadır. Çağımızda, fiziksel ve cinsel özgürleşme biçimi altında bedenin reklamda, modada, kitle kültüründe özellikle kadın bedeni yeniden keşfedilmektedir. Bedenin etrafını kuşatan perhiz, erillik, dişilik, zarfılık saplantıları, arzu söylemi bedenle ilgili bakımlar, rejimler, fedakarca uygulamalar ve bunların hepsi bedenin kurtuluş nesnesine

dönüştüğünün birer kanıtı olmaktadır. Bir bakıma beden, toplum pratiğinde bir tüketim nesnesine dönüşmektedir.

Timurturkan (2009, s.107), tüketim kültürünün nesnesi haline gelen kadın bedenine dayatılan çeşitli güzellik ideallerin ve standart beden ölçülerinin yaşamın doğal bir parçası gibi sunulduğunu söylemektedir. Bu durum kadın bedeninin eril ideoloji tarafından bir nesne olarak kurulmak istenmesine dayanmaktadır. Kendini aktif bir özne olarak kuran eril beden dışarıya, başkalarına karşı kendi dışlayıcı sınırlarını net bir biçimde kurup kollarken kadın bedeni kabul edici, kullanılacak ve tüketilecek pasif bir nesne beden olarak kurulmak istenmektedir.

Bu bağlamda, tüketim nesnesi olarak günümüz toplumlarında daha çok görünürlülüğü olan kadın bedeni, engelli kadın bedeni ilişkilendirildiğinde daha farklı bir boyut kazanabilmektedir. Güzellik algısının, kusursuz kadın bedeniyle özdeşleştirilmesi engelli kadınlar açısından bir dezavantaj oluşturabilmektedir. Böylece, engelli kadınlar toplumun inşa ettiği genel kabul içinde güzellik anlayışını kendilerine yönelik bir olumsuz durum olarak görebilmektedir. Fakat, bu durum dramatize etmenin ötesine geçerek güzellik olgusunu kendi bulundukları koşullar çerçevesinde yeniden inşa edebilmektedirler. Örneğin; kanedyen kullanan engelli kadınlar kıyafetleriyle kanedyenlerinin renk uyumuna özen göstererek engelli kadına has yeni bir güzellik algısı yaratabilmektedir. Hatta, akülü sandalye kullanan engelli kadınların araçlarının çoğu siyah olmaktadır. Bu nedenle engelli kadınların düşünülerek renkli akülü sandalye üretime geçilmesi bu ihtiyaçlarını karşılayacak gerekli bir durum olarak belirlemektedir. Ayrıca engelli olmayan kadınların yaygın olarak tükettiği topuklu ayakkabı gibi tüketim göstergeleri, engelli kadınların tüketemeyeceği nesneler olabilmektedir.

Bourdieu (2015, s.38), büyük oranda erkek merkezli örgütlenmiş olan fiziksel ve toplumsal düzenin kendinden, eyleyicisiz etkisiyle oluştuğunu ve bununda sahip olduğu nüfusun inanılmaz gücünü açıkladığını söyler. Şeylere kazınmış olan bu eril düzenin, işbölümü veya özel ritüellerin (eril mekânlarda kadınların dışlanması) rutin akışı içinde sözsüz emirler aracılığıyla bedene kazındığını ifade eder. Ona göre, fiziksel düzen ile toplumsal düzenin kuralları yatkınlıklar dayatır. Kadınları en asil işlerden dışlayarak, onlara alt konumda yer vererek, bedenlerini nasıl taşıyacaklarını öğreterek, onlara adi,

zahmetli ve aşığılık görevler yükleyerek ve daha genel olarak, toplumsal farklılıkların temeli gibi gözüken biyolojik farklılıktan faydalanarak onları telkin eder.

Best ve Kellner (2011, s.109), şizofrenler açısından sözcüklerin bedene canlı, gövdesel fragmanlar olarak girdiğini ve bedeni eklemsiz ses dalgaları olarak terk ettiğini ifade eder. Şizofrenlerin bedeni, hem bölük pörçük parçaların tesadüfi karmaşası olarak hem de “organsız beden” adını verdiği katılaşmış, bireyleşmemiş bir hacim olarak yaşadıklarını öne sürer. Burada, ‘organsız beden’den bahsedilirken yersiz yurtsuzlaşmış beden kastedilir. Organsız beden, organları olmayan bir beden olarak değil de ‘örgütlenme’ barındırmayan bir bedenın temsildir. Bu temsili beden, toplumsal olarak eklemellenmiş, disipline edilmiş, göstergebilimsel ve öznelleştirilmiş halden koparak özgürleşmiş, eklemellenmemiş, parçalanmış ve yersiz yurtsuzlaşmış hale gelmiştir. Dolayısıyla yeni tarzlar da yeniden oluşturulmaya yatkındır.

Turner (2011, ss.270-271), teknolojinin bedensel işlevleri ve organları yenileme, onarma ve insan bedeninin performansını artırma potansiyeli sağladığını düşünmektedir. Bu durumun, iki yolla gerçekleşebileceğini söyler. Birincisi, genetik mühendisliğinin ‘post-insanlar’ üretecek ve giderek radikalleşecek bir dizi teknik yaratması olarak görülen doğrudan bedenın altyapısının değiştirilmesi, ikincisi de teknolojik gücü artırmak için tasarlanan sistemler aracılığıyla insan bedeninin kapasitelerini artırabilen veya yeni kapasiteler geliştirebilen yapay araçlar inşa edilmesi ve bedeninin yakın çevresinin değiştirilmesidir. İlkinde, bedenın içyapısı yeni teknolojik parçalar veya araçlarla değiştirilir veya yeniden tasarlanır; ikincisinde, beden özellikle tasarlanmış araçlar, makineler ve teknolojik ortamların oluşturduğu yeni ‘dış deri’ye uygun hale getirilmekte ve makine-beden birleşimlerinin veya syborgların toplumsal sonuçlarına odaklanılır. Hastalık da bedenın rahatsızlıklarından ziyade, ölüme karşı geliştirilen ve uygulanan teknolojik stratejilere dönüştürülmüştür.

Böylece bütün zamanlarda ve mekânlarda çoğu insan kendi hayatlarının daha uzun olmasını istemiş ve ölüm anını ertelemek için ellerinden geleni yapmıştır. Ama ölümü geriletme tutkusunun hayat stratejilerinin ve hayatın amaçlarının biçimlendirilmesinde günümüzde ki kadar önemli bir rol oynadığı pek görülmemiştir. Uzun ve bedenın formda olduğu bir hayat tarzı günümüzde en yüksek değer ve hayat

abalarının başlıca hedefi haline gelmiştir. Klonlama teknolojisini bu değerler hiyerarşisi için elverişli hale gelmektedir. Yedek parçalar çağında, bu teknoloji herkesin en değerli parçalarını yenileme umudu yaratmaktadır. Bedensel hayat elde kalan, değerli tek şey olduğundan, daha fazla zen gösterilmeye ve günlük olarak savunulmaya ihtiyaı vardır (Bauman, 2005, s.300). Burada sözü edilen klonlama teknolojisini bir nevi insan bedeninin lme karşı geliştirdiği bir refleksive olarak da görülebilir. Yaşlanmaya dahi tahammülü olmayan insanoğlu, bedeninin genleştirmenin ötesinde lme karşı durmanın yollarını aramaktadır. Başka bir deyişle klonlama tekniği ile ölümlü olmayan yaşayan insan bedeni oluşturulmak istenmektedir.

İleri sanayi toplumlarının imgelemelerini yansıtan siberpunk, teknoloji-insan ilişkisinin özel bir evresini yansıtmaktadır. Bu, geleceğin şehirlerini elektronik bir devre, çokuluslu şirketleri küresel bir veba, insan bedenini sibernetik bir organizma ve bir bilgisayar terminaline, interneti ise bilincin protezvari bir uzantısına benzetebilmektedir. Bedenin saldırıya uğraması, protez organlar, vcoda yerleştirilmiş devreler, kozmetik cerrahi, genetik değişiklik yaratma, zihnini saldırıya uğraması, beyin-bilgisayar ara yüzleri, yapay zeka ve insan doğası ile benliği radikal bir şekilde yeniden tanımlayan nrokimya teknikleri edebi temalar siberpunk'ta bedenini insan için konumunun bedenini istilasına, insanın sibernetik organizma olmaya doğru itildiği siberpunk kurmacalarında, beden artık dıştan değil, sibernetik olanaklar aracılığıyla, iten kontrol edilmeye başlanmıştır (Ersümer, 2009, ss.83-89).

Bu durum aslında, çeşitli filmlere veya edebi eserlere konu olabilen bir mesele olarak ortaya çıkabilmektedir. rneğini; Avartar filminde felçli olan film karakteri Jake Sully'nin sinirsel bağlantıyla kontrol edilebilen ve teknolojik insanı yaratan Pandora'ya katılımıyla daha iyi bir beden içinde yeniden konumlanıp koşabilme isteğinde Sibernetik organizma kendisini göstermektedir. Postmodern ağın bu teknolojisini yine buna benzer yapılmış olan bilimkurgu filmlerinde gösterilmektedir. Her ne kadar film boyutunda kalsa da geleceğin bedenlerinin robotik yönü hakkında birer ipucu verilmektedir. Böylece, gelecekte inşa edilecek toplum düzeninde yapay zeka, bilgisayarlar gibi ileri teknolojik gelişmelerle belki engelli bedenlerden dahi bahsedilmeyecektir. Esasında bu uygulama, günümüzde engelli bedenlere takılan protez parçalarla kendisini göstermeye

başlamaktadır. Etin ve makinanın birleşimiyle oluşan protez organlar, bir katalizör işlevi görerek engelli beden hareket aktivitesini gerçekleştirmesini mümkün kılmaktadır.

Direk'e (2003, s.43) göre, yaşamakta olunan beden ancak fenomenolojik olarak ele alınabilir ve bilimsel anlamda deneyimin nesnesi olamaz. Yaşanılan bedenin, dünyada nesneyi nesne yapan belirlenimlerle kurulmuş bir deneyim sistemi içinde bir yere sahip değildir. Bunu söylemek, bedenin tıbbın, anatominin yaptığı gibi, üçüncü tekil şahıs diliyle ifade edilebilecek süreçlerle bilimsel olarak incelenemeyeceği anlamına gelmemektedir. Yaşayan vücut, kendini bu dünyadaki oluş biçimiyle, jestleriyle, gülüşüyle, konuşmasıyla, davranışıyla ifade etmektedir. Bunlar sabitlik varsayımına dayalı mekanist fizyoloji tarafından nedensel ilişkilere veya üçüncü tekil şahıs diline ait süreçlere indirgendiğinde vücut da iletken bir kabuğa dönüştürülür. Bu kabuk, dünyayı içindeki boşluğa zevk ve acı uyandıracak şekilde yansıtan bir sinir sistemidir. Duyumsama, bir niteliğin alımlanması olarak görülüp duygulanım ve devinimden koptukça, yaşayan beden de nesneleşir.

Bauman (2000, s.34), doğanın belirlediği yaşam içgüdüsünü, bireyin en az güvenilir, en kısa ömürlü, açıkça en ölümlü yönünü yani fiziksel bedeni kendisine amaç edinmiştir. Ona göre, bedenin öteki, cinsellik dışı etkinlikleri, sürekli olarak bedenin kalıtsızlığını, gençliğin doğal bir sonucu olan yaşlılığı, üstderinin hemen birkaç milimetre altında gizlenen eti hatırlatır. Şehvet duygusunun bitmez tükenmez kaynağı olan aynı beden, ölüm dehşetinin biçime büründüğü son yer olmaya karşı koyamaz. Doğa bizimle alay eder, şairler işkence içinde yaşarlar.

Cirhinlioğlu'na (2015, s.93) göre, “cinsiyete ve bedensel yapıya dayalı farklı sesler, etnik ayrılıklara dayalı farklı seslerle bütünleşerek post-modern dönemi oluşturmaktadır. Modernliğin amaç edindiği günlük hayatta homojenlik yaratma, yerini heterojenliğe bırakmakta ve profesyoneller bireylerin günlük hayatlarındaki hâkimiyetlerini yitirmektedirler. Post-modernizmin bütün dünya da kendini hissettirirken, modernliğin “anormal” dedikleri artık “farklılıklar” olarak adlandırmakta ve rakipsiz profesyonel güç çokçuluğa yerini terk etmektedir” Başka bir ifadeyle, postmodern toplumsal üretim sürecinde engelli beden, normal/anormal ikileminden ayrıştırılmakta ve farklılık olarak ele alınmaktadır.

İnsanlık tarihi, insan bedeni üzerinden her defasında yeniden şekillenen bir devinim içinde olmaktadır. Tarihsel süreçte, gerek modern öncesi gerek modern gerekse postmodern dönemde, insanın inşa etmiş olduğu tarihsel ve toplumsal dünyada beden, ön plana çıkmaktadır. Bunu tarihin eril beden ve dişi beden karşıtlığı ve hangisinin birbirine baskın geleceği bir savaşım içinde görmek de mümkün olabilmektedir. Bugün dahi bu savaşım belirgin bir şekilde hissedilmekte ve etkisini devam ettirmektedir. Tarihsel süreç, farklı toplumların ve kültürlerin beden olgusuna bakış açısıyla inşa edilmektedir. Modern öncesi toplumlarda, kusursuz mükemmel olarak ön plana çıkıp anlamlandırılan beden, Modern toplumlarda akıldan sonra gelmekte, postmodern toplumlarda ise bütün halinde değil parçalı ve farklılaşmış çeşitlilikte ortaya çıkmaktadır. Engelli bedenler de, tarihin bu dinamik seyri içerisinde anormal bedenler olarak anıldıkları dönemlerden engelli bedenler olarak adlandırıldıkları günümüze bu dönüşümlerden etkilenmişlerdir.

3. Engelliliğe İlişkin Yasal Düzenlemeler

Engellilerin tarihsel süreç içerisinde yasal konumları, farklılık göstermektedir. Engelli haklarının ilk olarak ‘Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi’sinin yayınlanmasıyla tanındığı bilinmektedir. Bu beyannamenin hemen akabinde gelen bir dizi yasalar ve uygulamalar, engellilerin yasal anlamda hak kazanımlarına atılmış önemli adımlar olarak görülmektedir. Böylelikle araştırmanın engelliliğe ilişkin yasal düzenlemelerini kapsayan bu kısmı, Dünya’da ve Türkiye’deki gelişmeler temelinde ele alınmıştır.

3.1. Dünya’da Yasal Düzenlemeler

Engellilerin, tarihsel süreçte hangi aşamalardan geçtikleri bir önceki konu içerisinde işlenmişti. Bu kısımda ise, engellilere yönelik dünyada yaşanan hukuksal gelişmelerin seyrine değinilmektedir. Tarihsel ve toplumsal gelişmelerin yanı sıra hak temelli ortaya çıkan yasal düzenlemeler toplumda engellilerin görünürlüklerinin ve farkındalığının oluşması açısından oldukça önemli olmaktadır. Bu gelişmeler sayesinde, engellilerin engelli olmayanlar gibi yasal olarak eşit hakka sahip olmaları ve kendilerini yasalarla korumaları mümkün olmaktadır.

Avrupa Birliği'nde 1945 yılına dayanan engellilikle ilgili haklar, ilk kez 1948 yılında yayınlanan *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nde dile getirilmiştir. Bu çerçevede özellikle fiziksel engelliler üzerinde odaklanılmış, önleme ve rehabilitasyon çalışmalarına önem verilmiştir (Burcu, 2007, s.49). İnsanların temel haklarını belirleyen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde engellilerin hakları 10 Aralık 1948 tarihinde 25. maddede² “ Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere, sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakılacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır" şeklinde ifade edilmiştir.

Birleşmiş Milletler tarafından 1950'li yıllarda, uluslararası organizasyonların da katılımıyla, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, tedavi gibi alanlarda proje ve teknik destek sağlama kararları alınmıştır. Birleşmiş Milletle Genel Kurulu tarafından 1969 yılında ortaya konulan *Sosyal Kalkınma ve Kalkınma Sürecine Dair Bildirge* ile fiziksel engellilerin yanı sıra zihinsel, engellilerin de topluma tam katılımını artırmak hedefi doğrultusunda önlemler alınması kararlaştırılmıştır. Bu beyannamenin 19. maddesinde, zihinsel ve fiziksel engellilerin topluma tam katılımı amaçlanmıştır (Çizel, Sönmez & Akıncı, 2012, s.10).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne ek 9 Aralık 1975 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun yayınladığı 3447 no'lu bildiri 'Engelli Kişilerin Hakları Bildirisi'dir. Bu bildiri, engelliler ve meseleleri konusunda uluslararası bir tarihi belge niteliğindedir. Bildiri 13 maddeden oluşmaktadır (Er, 2001, ss.39-40):

1. Normal bir kişinin kişisel veya sosyal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal kabiliyetlerindeki kalıtsal veya sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapmayanlara engelli denir.

2. Engelliler, bu Beyannamede ileri sürülen haklardan yararlanacaktır. Bu haklar, sakat kişinin veya ailesinin sahip olduğu ırk, renk, cinsiyet, lisan, din, siyasal veya diğer

² <http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf>

fikirler, milliyet veya sosyal köken, varlık ve doğum gibi konularda hiçbir ayrıcalık gözetilmeden dünyadaki bütün sakat kişilere tanınmıştır.

3. Engelli bireyin insan haysiyetine saygı gösterilmesi, onun en doğal hakkıdır. Engellilerin engellilik veya noksanlıklarının sebebi, durumu ve ciddiyeti ne olursa olsun aynı yaştaki sağlam arkadaşlarının sahip oldukları düzgün yaşama koşullarının mümkün olduğu kadar normal ölçüde ve çok miktarda sahip olmak haklarıdır.

4. Engelliler engelli olmayanların sahip oldukları medeni ve siyasi haklara sahiptir. “Akıl Hastalarının Hakları Bildirisi’nin” 7. Maddesinde bu hakların sınırlandırılması veya kaldırılması ile ilgili hükümler belirtilmiştir.

5. Engellilerin kendi kendilerine yeterli olmalarını sağlayan önlemler, mümkün olduğu kadar alınmalıdır.

6. Engelliler, tıbbi, psikolojik ve fonksiyonel tedavi hakkına düzgün hayat standartı hakkına sahiptirler. Protez, ortapedik uygulamalar, tıbbi ve sosyal rehabilitasyon çalışmaları, eğitim, mesleki, staj ve rehabilitasyon, yardım, istişare, plasman hizmetleri, engelli kişinin yetenek ve becerilerini en yüksek düzeye çıkaracak ve onların beraberliklerini hızlandıracak diğer bütün faaliyetler, bu maddenin kapsamına dahildir.

7. Engelliler ekonomik ve sosyal güvenlik hakkına, düzgün hayat standardı hakkına sahiptir. Ayrıca yeteneklerine göre bir iş sağlamak, yararlı, verimli ve karlı bir işe girmek veya ticaret birliğine üye olmak gibi haklara sahiptir.

8. Ekonomik ve sosyal planlamaların bütün evrelerinde engelliler, özel ihtiyaçlarının daha düşünülmesi ve gerçekleştirilmesi gereken kişiler olarak nitelendirilmelidir.

9. Engelliler aileleri ile veya süt ebeveynleri ile (analık, babalık) birlikte yaşama ve her türlü sosyal, yaratıcı ve eğlendirici faaliyete katılma hakkına sahiptir. Hiçbir engelli kişi, ikamet ettiği çevre itibarıyla, durumu veya gelişmesi için gerekli isteklerinden başka bir ayrıcalığa tabi tutulmaz. Eğer bir engellinin muhakkak özel bir müessesede veya çevrede kalması gerekiyorsa, o zaman bu çevrenin, kendi normal yaşatılarının kaldığı ve yaşadığı çevreyi mümkün olduğu kadar yakın olması gerekir.

10. Engelliler, her türlü istismardan, ayrımcı, kötüye kullanılabilir ve haysiyet kırıcı yasa ve davranışlardan korunmalıdır.

11. Engelliler, şahıslarının ve mallarının korunması için gerektiğinde yasal yardım sağlamaya muktedir olabilmelidirler. Eğer adli durum kendi aleyhlerinde gelişirse o zaman bu kişinin beden ve zekâ durumu tam olarak dikkate alınmalıdır.

12. Engelliler hakları ile ilgili her konuda, her zaman kendilerine ait kuruluşlarla istişarede bulunabilmelidir.

13. Bu beyannamede yazılı olan haklar, mümkün olan her türlü uygun vasıta ile engellilere ve ailelerine duyurulmalıdır.

Birleşmiş Milletler tarafından 1981 yılı Uluslar Arası Engelliler Yılı olarak ilan edilmiş ve 1982 yılında engelliler için *Dünya Eylem Planı* hazırlanmıştır. *Birleşmiş Milletler Engelliler On Yılı* olarak ilan edilen dönem 1983-1992 yıllarını kapsamaktadır. Engellilere eşit eğitim imkânlarından faydalanmalarının sağlanması yönünde planlar 1990'larda gerçekleştirilmiştir. *Asya Pasifik Engelliler On Yılı* olarak kararlaştırılıp ilan edilen dönem 1993-2002 yıllarını kapsamaktadır. Daha sonra bu dönemin 2002-2012'yi de kapsayacak biçimde uzatılması kararı alınmıştır (Burcu, 2007, s.50).

Avrupa Komisyonunun 1996'da *Engelliler İçin Fırsat Eşitliği: Topluluğun Yeni Engellilik Stratejisi* başlıklı tebliği, Birleşmiş Milletler'in fırsat eşitliği konusundaki yaklaşımını destekler ve vurgular niteliktedir. Avrupa komisyonu tarafından 2000 yılında ortaya konulan *İstihdamda ve İşte Eşit Muamele* direktifi, her türlü ayrımcılığa karşıt bir çerçeveyi ortaya koymaktır. *Engelli Bireyler İçin Engelsiz Bir Avrupa'ya Doğru* başlıklı tebliği 2000 yılında yayınlayan komisyon, engellilerin sosyal ve ekonomik olanaklara ulaşmalarını kısıtlayan sosyal, mimari ve tasarım engellerinin ortadan kaldırılmasına yönelik bütüncül bir yaklaşıma vurgu yapmıştır. Aynı yıl *Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı* kabul edilmiş ve 21. maddede engellilere yönelik hüküm yer almıştır (Giresunlu & Akıncı, 2011, ss.137-140).

Uluslararası mevzuat kapsamına dâhil, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda ayrımcılıkla ilgili olarak düzenlenen 21. maddesi'nin 1. Paragrafında "Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya toplumsal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasal veya başka

konulardaki görüşler, ulusal bir azınlığın üyesi olmak, mal, doğum, engellilik/özürlülük, yaş, cinsel eğilimler gibi hususlara dayanılarak ayrımcılık yapılamaz” denilmekte ve engellilerin topluma katılımlarına ilişkin 26. maddede³ “Avrupa Birliği, engelli kişilerin bağımsızlıklarını, sosyal ve mesleki açıdan içinde yaşadıkları topluma katılıp katkıda bulunmalarını sağlayacak önlemlerden yararlanma haklarını tanır ve bu haklara saygı duyar” hükmü yer almaktadır.

Avrupa Konseyi 27 Kasım 2006 tarihinde 17 maddeden oluşan Ayrımcılığa Karşı Topluluk Eylem Planı Oluşturulması (2001-2006) tebliğini yayımlamıştır. *Avrupa Engelliler Yılı* olarak 2003 yılı saptanmıştır. *Engellilere Yönelik Fırsat Eşitliği: Avrupa Eylem Planı* tebliği ile genişlemiş Avrupa Birliği ekonomisi ve toplumunda engellilerin bütünleştirilmesi için gelecekteki Avrupa Birliği girişimlerinin çerçevesini oluşturmaktadır. Öngörülen yaklaşımda, *İstihdamda Eşit Muamele Direktifi*’nin uygulanması, ilgili topluluk politikalarına engellilik boyutunun dâhil edilmesi ve *Herkes İçin Ulaşılabilirliğin İyileştirilmesi* ile ilgili topluluk politikalarına engellilik boyutunun dâhil edilmesi üç operasyonel hedef doğrultusunda öne çıkmaktadır. Bu tebliğ 2010 yılına kadar olan süreç için bir eylem planı ortaya koymaktadır (Öngören vd., 2007, ss.107-108).

Dünya’da engelliliğe ilişkin en önemli adımlardan biri olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile başlayıp ve günümüze kadar devam eden hukuksal gelişmeler, toplumsal gelişmelerle paralel bir gelişim göstermektedir. Yasal düzenlemelere ilişkin bir sonraki konu ise, Türkiye açısından seyri olmaktadır.

3.2. Türkiye’de Yasal Düzenlemeler

Hukusal açıdan engellilere yönelik dünyada yaşanan tüm gelişmeler, Türkiye’yi de yakından ilgilendirmektedir. Türkiye açısından engellilere yönelik yasal düzenlemelere bakıldığında geçmişinin Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar uzandığı görülmektedir. Bu anlamda Türkiye toplumunun engellilik konusuna yabancı ve kayıtsız kalmadığı ortaya çıkmaktadır. Zamanla dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle engellilik

³ <http://www.avrupa.info.tr/tr/ab-ve-sivil-toplum/haklar-bildirgesi.html>

konusu daha da gündeme gelmekte ve çıkarılan yasalarla güvence altına alınmaktadır. Türkiye’de dünyada olduğu gibi 1980’lerde ivme kazanan engellilik konusu 2005 yılında düzenlenen kanunla etkisini arttırmaktadır. Günümüzde ise, evde bakım parası, ‘özürlü’, ‘sakat’ gibi adlandırmaların ortadan kaldırılması gibi gelişmeler yasal anlamda katedilen önemli gelişmeler olmaktadır.

Türkiye’de, sosyal yardımların devlet tarafından müesseseleştirilmesi ilk kez II. Abdülhamit döneminde, Darülhayr-ı Ali’nin kurulması ile başlatılmıştır. Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümü nedeniyle 1903 yılında açılan Darülhayr-ı Ali, 22 Ağustos 1909 yılında kapatılmıştır. Meşrutiyet döneminde kimsesiz çocuklar için Darüleytamlar açılmıştır. Bu kurumların yetersiz kalması üzerine 1917’de Himaye-i Etfal Cemiyet-i (Çocuk Esirgeme Kurumu) kurulmuştur. Umumi kongrenin 1938-39 yılları sonrasında yaptığı değişiklikler sonucu 1942 yılında yayımlanan Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Ana Statüsü’nde, ‘gündüz bakımevleri tesisi’ cemiyetin görevleri arasında sayılmıştır. 1981 yılında Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Engellilerin hakları 1982 Anayasasında güvence altına alınmıştır. Ülkemizde engellilere yönelik ilk geniş çaplı yasal hareket 3 Aralık 1996 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde oybirliği ile kabul edilmiş olan 4216 sayılı Yetki Kanunu ile başlatılmıştır (ÖZİDA, 2009, ss.6-8).

Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu, 03.12.1996 tarih ve 4216 sayılı Yetki Kanununa dayalı olarak 25.03.1997 tarih ve 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kapatılmıştır. Bunun yerine, T.C.’nin 54. Hükümeti Özürlüler Konfederasyonu’nun katkılarıyla kanun hükmünde bir kararname ile ‘Engellilere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini temin etmek için, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında oluşmasına yardımcı olmak, engellilerin problemlerini tespit etmek ve bunların çözüm yollarını araştırmak üzere’ 1997 yılında, Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) tesis edilmiştir (Seyyar, 2015, s.132).

Engellilerin haklarının güvence altına alındığı 1982 Türkiye Anayasası'nda engellilere yönelik 50. ve 61. maddeler bulunmaktadır⁴

Madde 50: Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.

Madde 61: Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Türkiye'de engellilerin neredeyse dönüm noktası denilebileceği 5378 sayılı Engelliler Kanunu, Temmuz 2005'te yürürlüğe girmiştir (Demir, 2015, s.81). Kanunun temel amaçları, engelliliğin önlenmesi, sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve sosyal güvenlik alanlarında karşılaşılan sorunların çözülmesi, engelli insanların sosyal hayata katılımının önündeki engellerin kaldırılması yolunda önlemler alınması ve günlük yaşam faaliyetlerinde bağımsızlığın geliştirilmesi olarak saptanmıştır. Kanun iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde engellilikle ilgili tanımlar, temel prensipler ve engellilere sunulan hizmetlerle ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Kalan kısmında da engellilerle ilgili mevcut yasaların sorunlarını çözecek yeni düzenlemeler belirtilmiştir. Yasa, engelliliğin sınıflandırılması, bakım hizmetlerinin türleri, rehabilitasyon türleri, engelliliğin erken teşhisi, iş ve meslek analizi, istihdam ve korumalı istihdam, eğitim ve öğretim konularında çerçeveler çizen ve yönergeler veren maddelerden oluşmaktadır (Giresunlu & Akıncı, 2011, ss.71-72).

Bu kanun gereğince sınıflandırma, bakım, rehabilitasyon, istihdam ve eğitim ile ilgili engellilere sunulan hizmetlere yönelik düzenlemeler şöyledir (Resmi Gazete, 2005):

Sınıflandırma: Engellilerle ilgili derecelendirmeler, sınıflandırmalar, tanımlamalar uluslararası engellilik sınıflandırması temel alınarak hazırlanan engellilik ölçütüne göre yapılır. Engellilik ölçütünün tespiti ve uygulama esasları, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Milli Eğitim

⁴ Bkz: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>

Bakanlığı ile Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğünce müştereken çıkarılacak yönetmelikle belirlenir (Madde 5).

Bakım: Engellilerin yaşamlarını öncelikle bulundukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hâle gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan ihtiyacı olanların geçici veya sürekli bakım altına alınması veya bunlara evde bakım hizmeti sunulması esastır (Madde 6) ve bakım çeşitlerinde bakım hizmetleri, evde bakım veya kurum bakımı modelleriyle sunulabilir. Öncelikle kişinin sosyal ve fiziksel çevresinden ayrılmaksızın hizmetin sunulması esas alınır (Madde 9).

Rehabilitasyon: Rehabilitasyon hizmetleri toplumsal hayata katılım ve eşitlik temelinde engellilerin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak verilir. Rehabilitasyon kararının alınması, plânlanması, yürütülmesi, sonlandırılması dâhil her aşamasında engelli ve ailesinin aktif ve etkili katılımı esastır. Rehabilitasyonun her alanında ihtiyaç duyulan personelin yetiştirilmesine yönelik eğitim programları geliştirilir ve bu personelin istihdamı için gerekli önlemler alınır (Madde 10).

İstihdam: İşe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiçbirinde engellilerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz. Çalışan engellilerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, engelliliğiyle ilgili olarak diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamaz. Çalışan veya iş başvurusunda bulunan engellilerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur. Engellilik durumları sebebiyle işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engellilerin istihdamı, öncelikle korumalı işyerleri aracılığıyla sağlanır. Korumalı işyerleriyle ilgili usûl ve esaslar Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğünce müştereken çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir (Madde 14).

Eğitim ve öğretim: Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelli çocuklara, 4857 gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve engelli olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır. Engelli üniversite öğrencilerinin, öğrenim hayatlarını kolaylaştırabilmek için Yükseköğretim Kurulu bünyesinde araç-gereç temini, özel ders materyallerinin hazırlanması, engellilere uygun eğitim, araştırma ve barındırma ortamlarının hazırlanmasının temini gibi konularda çalışma yapmak üzere Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezi kurulur. Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezinin çalışma usûl ve esasları, Sağlık Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurumu ile Engelliler İdaresi Başkanlığınca müştereken hazırlanan yönetmelikle belirlenir (Madde 15).

Türkiye’de bakıma muhtaç engellilerin bakımını evlerinde üstlenen kişilere 2007 yılından itibaren bakım ödeneği verilmektedir. Evde bakım parasının kanuni dayanağı, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu’nun ek 7. Maddesi ve bu maddeyle ilgili çıkarılan 30.07.2006 tarihli Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik’tir. Bakım ödeneği müracaatında; 1) Engellinin %50 ve üstü ‘ağır engelli’ ibareli engelli sağlık kurulu raporuna sahip olması, 2) Engellinin, bakıma muhtaçlık kriterlerine uyması (bunun için bakım heyeti bir ev ziyaretinde bulunacaktır), 3) Engelli ve ailesinin fert başına düşen ortalama gelirinin net asgari ücretin 2/3 tutarının altında olması, şartları aranmaktadır (Seyyar, 2013, ss.392-393).

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) tarafından kabul edilerek Resmi Gazete’nin 09.04.2007 tarihli sayısında yayımlanan ‘Avrupa Sosyal Şartı’nın 15. Maddesi (Engellilerin Toplumsal Yaşamda Bağımsız Olma, Sosyal Bütünleşme Hakkı)nde de engelli çalışanların haklarının korunmasına ilişkin düzenleme yer alır. Akit Taraflar, yaşları ve özürlerinin nedenleri ve niteliği ne olursa olsun, engellilerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkını etkili bir biçimde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla (Kızıldaş, 2014, s.242),

1. Mümkmn olduğuunda genel plan çerçevesinde, veya bu mümkmn değılse, kamusal veya özel uzmanlaşmış organlar aracılığıyla engellilerin yönlendirilmesini, öğrenimini ve mesleki eğitimini sağlamak için gerekli önlemleri almak,

2. Normal çalışma ortamında engellileri istihdam etmek ve onların istihdamını sürdürmek ve çalışma koşullarını özörlölerin gereksinimlerine uyarlamak veya engellilik nedeniyle bunun mümkmn olmadığı durumlarda çalışmayı buna göre düzenlemek veya özrüñ düzeyine göre güvenli bir istihdam türü yaratmak için işverenleri özendirmeye yönelik bütün önlemlerle onların istihdam edilmelerini teşvik etmek,

3. Özellikle, teknik yardımları da içermek üzere, iletişim ve hareket engellilerinin üstesinden gelmeyi ve ulaşım, barınma, kültürel etkinlikler ve boş zaman kullanımını sağlamayı hedefleyen önlemler yoluyla engellilerin toplumla tam olarak bütünleşmelerini ve toplum yaşamına katılmalarını teşvik etmek durumundadır.

Resmi Gazete'nin (2009) 14.07.2009 tarih ve 27288 sayısında, 'Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme' yayınlanarak yürürlöğe girmiştir. Engellilerin hakları, 50 maddelik metinde: "Ayrımcılık yapılmaması ve eşitlik, erişebilirlik, yaşama hakkı, yasa önünde eşit tanınma, adalete erişim, kişi özgürlöğü ve güvenliğı, işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalmama, sömürü, şiddet veya istismara maruz kalmama, kişisel bütönlöğün korunması, seyahat özgürlöğü ve uyrukluğ, bağımsız yaşayabilme ve topluma dâhil olma, kişisel hareketlilik, düşünce ve ifade özgürlöğü ile bilgiye erişim, özel hayata saygı, hane ve aile hayatına saygı, eğitim, sağılık, rehabilitasyon ve rehabilitasyon, yeterli yaşam standardı ve sosyal korunma, siyasal ve toplumsal yaşama katılım, kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerine katılım", olarak ifade edilmiştir.

Resmi Gazete'nin (2009) aynı yıl içerisinde ve aynı sayısında yer alan Milletlerarası Sözleşme'nin engellilerin özel hayatına dair yer verdiği 22. maddesinde, "İkametgâhı ve yaşama biçimi ne olursa olsun hiçbir engelli bireyin özel hayatı, ailesi, konutu, haberleşmesi ve diğeri iletişimlerine keyfi veya hukuka aykırı şekilde müdahale edilemez ve şeref ve haysiyetine yönelik hukuka aykırı uygulamalarda bulunulamaz. Engelliler söz konusu müdahale veya saldırılardan hukuken korunma hakkına sahiptir.

Taraf Devletler, engellilerin kişisel, sağlık ve rehabilitasyon bilgilerinin gizliliğini diğer bireyler ile eşit koşullar altında korur” İbaresini yer almaktadır.

Engelliler Kanunu başta olmak üzere, 2013 yılında, yapılan kanuni değişikliklerle bütün mevzuatta yer alan “özürlü” ve “sakat” gibi tanımlamalar, engellileri yanlış tarif ettiği ve onları yaraladığı/incittiği düşüncesi/gerekçesi ile “engelli” tabiriyle değiştirilmiştir. Buna göre bütün yönetmelikler ve genelgeler dâhil bütün kanuni düzenlemeler gözden geçirilmiş ve değişiklikler şöyle yapılmıştır (Seyyar, 2015, ss.31-32):

- Çürükler: Askerliğe elverişli olmayanlar
- Çürüklük(ler): Askerliğe elverişli olmama
- Özürlü(ler): Engelli(ler)
- Özürlülük: Engellilik
- Sakat kalan: Engelli hale gelen
- Sakat kalma: Engelli hale gelme
- Sakat(lar): Engelli(ler)
- Sakatlanan(lar): Engelli hale gelen(ler)
- Sakatlanma: Engelli hale gelme
- Sakatlanmalar: Engelli hale gelme durumları
- Sakatlık: Engellilik
- Vücut sakatlığı: Bedensel engel

Yapılan bu kanuni düzenleme ile gerek engellilerin kişisel olarak kendi engellilik durumlarına, gerekse toplumun engellilerin engellilik durumuna ilişkin bakışı değişmekte ve dönüşmektedir. Toplumsal olarak inşa edilen bu adlandırmaların, yine toplumsal yasalar ve uygulamalar kanallarıyla değiştirilip dönüştürülerek yeniden inşa edilmesi önemli olmaktadır. Genel anlamda, yasal düzenlemeler ile ilgili ortaya çıkan her gelişme elbette engellilerin hak talebini etkilemektedir. Fakat bu düzenlemelerin sadece yasalarda mevcut olması yeterli olmamakla birlikte, asıl önemli olan konu bu yasalara uygun pratiklerin ne şekilde ve nasıl olduğudur. Yani asıl mevzu, yasalara ilişkin yapılan çalışmaların ve uygulamaların aktif şekilde hayata geçirilmesi ile ilgilidir.

B. ENGELLİLİK MODELLERİ VE TÜRLERİ

1. Engellilik Modelleri

Sosyal devlet, sosyal politika ve sosyal haklar gibi yasal düzenlemeler ortaya çıkmadan önce engelliler, çoğunlukla toplumdan dışlayıcı adlandırmalara maruz kalmışlar veya yok sayılmışlardı. Engelliler, bedenlerinde var olan dezavantajlara bağlı olarak görünür olmaları ve yaşamlarını engelli olmayanlar gibi rahat ve güvenli bir şekilde idame ettirmeleri konusunda toplum tarafından baskılanmaları onlar için önemli bir sorun alanı teşkil etmekteydi.

Bu nedenle, engellilerin problemlerini çözmek için medikal/tıbbi model geliştirilmiştir. Fakat, bu modelde de engellilerin kendi yaşamlarını kontrol edebilecek yetide görülmemiştir. Sadece tıbbi hizmetlerin verilmesi kafi görülmüştür. Kısaca, bu modelde engellilere medikal hizmet verilmiş olsa da toplumsal anlamda yine dışlanmış ve yok sayılmışlardır.

Medikal model, gerek bakıma muhtaç engellilerin gerekse işgücü niteliği taşıyan engellilerin temel ihtiyaçlarına cevap veremediği için, sosyal model yaklaşımıyla zenginleştirilmiştir. İşsizlik ve yoksulluk gibi sorunlar, sosyal dışlanmanın bir sonucu olarak görüldüğü için, örgütlü engelli hareketlerin ortaya çıkması ve kanuni düzenlemeler sosyal model ekseninde gelişmiştir (Seyyar, 2008, ss.80-81).

Engellilerin tıbbi/medikal ve sosyal model perspektiflerinden incelenmesi konusunda dünyada ve Türkiye’de birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan en önemlileri, dünya genelinde Shakespeare, Davis ve Winter; ülkemizde ise Aysoy, Gökmen, Şahin ve Arıkan’ın çalışmaları olmaktadır (Özgökçeler & Alper, 2010, s.36).

Araştırmanın bu kısmında, engellilik modelleri arasında bireyci, mekanik, iyileştirme hedefli model olarak bilinen medikal/tıbbi model ve bu modele alternatif bir şekilde ortaya çıkmış, engellilerin sosyal hak ve özgürlüklerine yani toplumsal temele dayanan sosyal model ele alınmaktadır.

1.1. Medikal/Tıbbi Model

Modern öncesi dönemde, toplumsal hayattan dışlanan ve ötekileştirilen engelliler, içlerinde kötü ruhlar barındıran, şeytana eşdeğer görülen ve ahlaksızlıkla suçlanmış lanetli ve ucube bedenler olarak görülmekteydi. Bu nedenle, engelli çocuğa sahip olan aileler için bu durum bir utanç kaynağıydı. Böylelikle, lanetlenenlerini düşündükleri için onları onları cezalandırmışlar veya yok etmek için varlıklarına son vermişlerdi. Bu dönem, engellilere ilişkin ilk ve en eski model olan Ahlaki model'e denk gelmektedir.

Ahlaki modelin ötesinde, 1800'lü yılların ortalarından başlayarak 1970'li yılların başlarına kadar süregelen ve engellilere ilişkin tutumların gözlenmesi noktasında anlam kazanan önemli yaklaşım tıbbi/medikal model olmaktadır. Bu modelin odak noktasını engellilik veya bir başka tabirle engelli insanların fiziki ve biyolojik durumu oluşturmaktadır. Ayrıca, tıbbi model, daha sonra bireyin normal yaşama dönebileceği veya mümkün olduğunca yaklaşabileceği, onarılabilir, daha da önemlisi onarılması gereken bir durum olarak görmektedir (Özgökçeler & Alper, 2010, ss.36-37).

Bu model engellileri bakıma muhtaç olarak nitelendirmekte ve engellilerin sistemli şekilde toplum tarafından dışlanmasını gerekçelendirmektedir. Burada sorun toplumun değil engellinin bireysel sorunu olarak çözümlenmektedir. Söz hakkı profesyonellere, bireye ise ancak yardım eli uzatan uzmanların onaylayıp sunduğu alternatifler arasından seçim yapmak kalmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1980 yılında hazırlamış olduğu Bozukluk, Yetiyitimi ve Engellerin Uluslararası Sınıflandırılması (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) tıbbi modelin bir açıklamasıdır. Bu sınıflandırmaya göre: *Bozukluk*, psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapı veya işlev kaybı veya bozukluğudur. *Yetiyitimi*, bir işlevin bir insan için normal sayılan ölçüler dâhilinde yapılmasının (bir bozukluk sonucu) kısıtlamaya uğraması veya yerine getirilememesi demektir (ETTAD, 2014).

Yeti yitiminin ve dolayısıyla da yeti yitimi sonucu ortaya çıkan ve gerçekte “bireysel” ve “toplumsal” bağlamsal faktörlerle ilişkili bir “aktivite” ve “katılım” sorunu olarak “engellilik durumu”nun, tıbbi modeller içinde aşırı bir biçimde, klinik teşhis gereği “eksikliklere vurguda bulunarak” tıbbileştirildiği ve bireylerden kaynaklanan bir “özür”

(handikap) görünümü aldığı görülmektedir. Bireylerin, yeti yitimine sahip olmaları dolayısıyla toplum tarafından bu yeti yitiminin onlar açısından bir özür (handikap) oluşturduğunu kabul etmek demektir. Onların aciz, yetersiz, yardıma muhtaç, üretici olmayan ve yardıma muhtaç kişiler olarak tanımlanmaları onlar hakkındaki kararların, daha geniş bir çoğunluk olarak toplumun geri kalanı tarafından verilebileceği imasını barındırmaktadır (Uluocak & Aslan, 2012, ss.45-46).

Engellilik, bir insanın ‘normal’ kabul edilenleri yapabilmesinde ve belli bir tavırda beklenen aktivitelerini sergilemesinde beklenenin tersine yoksunluk veya sınırlılık yaşaması olmaktadır. Bu açıdan bu model engellileri ‘normallik’ çerçevesinde onarmayı amaçlamaktadır. Bunun için engelliler, bedeli ne olursa olsun cerrahi müdahale ve fiziksel rehabilitasyona tabi tutularak, ‘normallik’ kurallarının ideolojisi içinde müdahale edilerek dönüştürülebilen kişiler olarak görülmektedir (Burcu, 2015, s.28).

Bu modelin patolojiye odaklanması engellilerin aciz olarak tanımlanmasına da yol açmıştır. Bu nedenle engelliler, toplumda önyargı, aşağılanma ve dışlanmayla karşılaşmaktadır. Yeteneklerinin sınırlı olduğuna inanılmakta, aşırı koruyucu-kollayıcı tutumlara hedef olmaktadır. Toplumda adeta azınlık olarak nitelendirilebilecek ayrı bir kategoriye itilmektedir. Ayrıca modelin engellileri tam değil de daha az kabul etmesi, insanların farklılıkları olabileceği gerçeğine ters düşmektedir. Bu doğrultuda bazı bilim adamları medikal modeli, bir tür sosyal ırk ayırımı ile ilişkilendirmektedir. Bunun nedeni, medikal modelin bazı vakalarda engelli olmayanların engellileri zor kullanarak toplumdan uzaklaştırmalarını onaylamasıdır (Arıkan, 2002, s.12).

Burcu’ya (2006, s.63) göre, medikal model yaklaşımı temsil eden bazı sosyologların, bu yaklaşımda kabul edilen ve ‘normal beden anatomisi ve işleyişi dışında olma’ şeklinde genel olarak betimlenebilecek, sakatlık/bozukluk (impairment) tanımına ilişkin geleneksel bireyci-medikal tanımlara şüphe ile bakmaya başlaması, konuyla ilgili olarak sosyal modelin etkinliğini artırmaya başlamaktadır. Diğer taraftan bu model içinde bazı sosyologlarca, özellikle hastalık ve sakatlığın deneyimleri üzerinde akut veya kronik olsun hastalığın, sakatlığın yansımalarının toplumsal sonuçlarıyla ilgilenilmekte ve stigma/damgalanma kurgulanmasına dikkat çekilmektedir.

1.2. Sosyal Model

Daha önce belirtildiği gibi, sosyal model, engellilik kavramına bakış açısında meydana gelen değişimler ve dönüşümlerle birlikte ortaya çıkmış bir yaklaşım olmaktadır. Medikal/tıbbi modelin normalleştirici mekanik bakışının aksine sosyal bağlamı engellilerin yaşamının merkezine alan bir alternatif model olarak görülmektedir.

Tarihsel açıdan, İngiltere’de yeti yitimine uğramış kişilerin, yaşam alanlarından dışlanmaları ve işgücü sahasından uzaklaştırılmaları eğilimine karşı başlattıkları bir örgütlenme çabasının sonucu olarak daha önce ayrıntılı biçimde vurgulanan Union of the Physically Impaired Against Segregation [UPLAS] adlı örgütün yayımlamış olduğu bildiriyle, engellilik kavramı toplumsal boyutu açısından tartışmaya açılmıştır (Uluocak & Aslan, 2012, ss.46-47).

Özellikle ABD’de, 1960’lı yıllarda, ‘Bağımsız Hayat Hareketi’ sloganıyla ortaya çıkan engelli aktivistler, kendilerinin biyolojik/medikal sebeplere dayandırılarak yetersiz, beceriksiz, bağımlı, yardıma muhtaç olduklarına dair iddiaları şiddetle reddetmiştir. Engelli aktivistlere göre, engellileri yetersiz ve bağımlı hale getiren yoksulluğun, yardıma muhtaçlığın altındaki asıl neden; mesleki eğitim, rehabilitasyon eksikliğine ve yetersizliğine dayalı olarak emek piyasasında iş bulamamak ve bunun sonucunda işsiz olmaktır. Özürlülüğün ve hastalığın engelliliğe ve yetersizliğe dönüşmesi hem toplumsal, hem de hukuken inşa edilmiş engellerden oluşmaktadır. Modelin perde arkasında, 1960’larda sivil alanda ortaya çıkan insan hakları hareketleri etkili olmuştur (Seyyar, 2015, ss.100-101).

Burcu’ya (2007, ss.246-247) göre, 1970’lerde, engellilik araştırmaları daha çok sosyo-politik bir yaklaşım çerçevesinde şekillenmiştir. Bu yaklaşım daha çok, bağımsız sosyal yaşam, refah devleti, damgalanma, işlevsel olma, güç, engelliliğin meşrulaşması, sosyal inşa gibi bazı kavramlar üzerinde durarak gelişme göstermiştir. Bu anlamda Amerika’da engelliliğe ilişkin sosyal modelde engelliliğin sosyal kurgulanmasında çevresel faktörlerin önemi vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımda bio-fiziksel faktörler kadar çevresel faktörlerin engellilerin bağımsız yaşama kapasitesini belirlemektedir. Amerika’da gelişen bu yaklaşım, 1980’lerden sonra sosyo-tarihsel perspektifte şekillenmiştir. Özellikle kapitalist sistemin beraberinde getirdiği iş ve ihtiyaçların

dengelenmesinde kaynakların dağılımı problemi üzerinde durularak, engellilerin iş alanlarındaki problemleri ön planda ele alınmaya başlanmıştır.

Modelin oluşumu, 1983 yılında İngiliz Vic Finkelstein, Mike Oliver ve Colin Barnes ile ABD'li Gebren De Jong gibi kendileri de fiziksel engelli olan akademisyenlerin öncülüğünde gerçekleşmiştir. Bu modelin temel iddiası, engelliliğin, bireyler arasındaki fiziksel, zihinsel gibi farklılıkların bir yansıması olmaktan çok toplumdaki ayrımcılığın, önyargının ve dışlamanın bir ürünü olmasıdır. Bu model, engellilik hareketi doğrultusunda engellilerin, engellili olmayanların oluşturduğu bir dünyada ciddi bir 'sindirmeye' hedef olduklarını ileri sürmektedir. Çevresel, fiziksel, mekânsal koşullar toplumsal tutumlarla birlikte bireyi engelli kılmaktadır. Engellileri ve koşullarını daha fazla dikkate alan kapsamlı sosyal politikalar ve engellilik politikaları, değişim yaratmada ve hızlandırmada en temel araçlar arasında sayılmaktadır (Arıkan, 2002, ss.14-15).

Engelli sosyal bilimci Michael Oliver (1990), 1983 yılında bu ideolojik gelişmelere paralel olarak 'Engelliliğin Sosyal Modeli' kavramını bedensel özürllülük/rahatsızlık ile engellilik kavramlarını ayırıştırarak tıbbi ihtiyaçları da dikkate alarak daha çok bireysel model ekseninde pekiştirmiştir. Bireysel sosyal modelde, toplumda yerleşmiş bariyerler veya engeller belirlendiği gibi olumsuz tavır ve dışlanmaların sebepleri de araştırılmaktadır. Sonraki gelişmeler, sosyal modeli bütün engellilerin sosyal haklarını belirleyen ve talep eden kapsamlı bir politik alana dönüştürmüştür (Seyyar, 2015, s.101).

Bu model engelliliği, toplumun 'başarısızlık' problemi ile ilgili olarak açıklamaktadır. Toplumun başarısızlığı, birey üzerinde tesadüfi ortaya çıkan bir durum olarak değil, aksine toplumda kurumsallaşma sürecindeki aksamalara bağlı olarak ayrımcılığın sistematik biçimde ortaya çıkması ve sürmesi ile ilgili olmaktadır. Engellilik konusundaki başarısızlık, bir taraftan ihtiyaçların sistemli karşılanamaması ve diğer taraftan diğerlerinin bakış açıları ve tutumları ile değerlendirilmektedir. Bu modelin bakış açısıyla engellileri 'çaresiz bir hastalığa sahip trajik durumda bir birey olarak görmenin' getireceği olumsuz kültürel anlamlar, engellilik konusundaki toplumsal başarısızlığı pekiştirmektedir (Burcu, 2015, s.32).

Bu modelin anlayışına göre, engellilik bir hastalık değil sosyal bir realite ve bir insanlık durumudur. Bu modelde, hayata tam olarak katılımda güçlük çeken bir özürllü,

engelli durumundadır. Özürlü, çevre şartlarından dolayı engelli hâle getirilmektedir. Özürlülük, dar anlamda ve sosyal politika uygulamaları dışında ele alınışında çoğu kez engellilik ile eş anlamlı tutulmaktadır. Fakat, özürlülük, özellikle tıbbi tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin yetersiz veya uygulanmasına rağmen etkisiz kalması sonucunda, fiziki, zihni ve ruhi anlamda işlevsel sınırlılıkları ve beceri bozukluğunun kalıcı olmasıdır (Seyyar, 2008, s.81).

Engelliler için sosyal ilişkilerden, kültürel ve toplumsal faaliyetlerden, temel hizmetlere erişimden, yakın çevreden ve ekonomik sahadan engellenmek, ikinci bir engel durumu olarak görülmektedir. Bunun için, sosyal dışlanmaya maruz kalan birey veya grupların, sosyo-ekonomik hayatta yer almalarına engel olabilecek faktörlerin ortadan kaldırılarak hayat standartlarının toplumda kabul edilebilir bir düzeye getirerek toplumla bütünleşmeyi sağlamayan sosyal içerme önemli olmaktadır. Bu model, sosyal içermeye engellilerin hak arama taleplerini geliştirmeleri ve engellenmişlik hallerini politik zemine taşıyarak çözüm aramalarını sağlamaktadır (Genç & Çat, 2013, ss.365-373).

Böylelikle, toplumsal hayatın sosyal, politik, ekonomik ve hukuki alanlarında, engellilerin yaşadıkları sorunlar üzerinde durulmakta ve medikal/tıbbi modelin bu alanlarda bıraktığı açıklar kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan, medikalden sosyale doğru giden bu yaklaşımın tamamıyla medikal modelden kopmadığını, sağlığı desteklediğini fakat salt sağlık eksenli bakışa karşı olduğunu söylemek mümkündür.

2. Engellilik Türleri

Dünya Bankası ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 2011 yılında yayımladıkları raporda, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 15'inin engellilerden oluştuğunu ve nüfus yaşlandıkça bu oranın artacağını belirtmiştir. Raporda belirtilen veri, 1 milyar kişiye tekabül etmektedir. 1970'li yıllarda DSÖ, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unun engelli olduğunu belirten bir rapor yayımlamıştı. 2010 yılı tahminlerine göre, bu oran yüzde 15'e çıkmıştır. Raporda, engelli olan her beş kişiden birinin rahatsızlığının ileri derecede olduğu ifade edilmiştir. Bu da 200 milyon kişiye denk gelmektedir (Giresunlu & Akıncı, 2011, ss.16-17).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2002 Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre, genel nüfus içinde ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerin oranı % 2.58 iken süreğen hastalığı olanların oranı ise % 9.70'dir. Engelli olma oranları

yaş grubu bazında incelendiğinde her iki grupta da ileri yaşlarda artmaktadır. Ancak, bu artış süregelen hastalığı olanlarda diğer engelli grubundakilere göre daha fazladır. 0-9 yaş grubunda ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli olanların oranı % 1.54 iken 0-9 yaş grubunda süregelen hastalığa sahip olanların oranı % 2.60'tır. Bu oran, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli olanlarda 50-59 yaş grubu, süregelen hastalığı olanlarda ise 20-29 yaş grubunda yaklaşık iki katına çıkmaktadır. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürlü nüfus cinsiyet ayrımında incelendiğinde, erkeklerin oranının daha yüksek olduğu, süregelen hastalığa sahip olan nüfusta ise kadınların oranının daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli olanların oranı kırdada daha yüksek iken süregelen hastalığa sahip olanların oranı kentte daha yüksektir (TÜİK, 2002, ss.5-6).

Ülkemizde 8.431.937 (%12.29) kişi engelli olarak yaşamlarını sürdürmektedir. %12.29 engelli oranının; %7.092'u erkek, %5.022'si kadın olarak ifade edilmektedir. Toplam engelli nüfus medeni duruma göre; hiç evlenmeyen engellilerin oranı %32.2, evli olan engellilerin oranı %43.9, evli-ayrı yaşayan engellilerin oranı 0.4, boşanmış engellilerin oranı %1.3, eşi ölmüş olan engellilerin oranı %7.5'tir. Toplam engelli nüfusun engel türlerinin cinsiyete göre dağılımı ise; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel engelli toplam nüfusun oranı 2.58, kadın nüfusun oranı %2.12, erkek nüfusun oranı %3.05, süregelen hastalığa sahip olan toplam %9.7, kadın nüfusun oranı %11.33, erkek nüfusun oranı %8.5'tir. Engellilerin en yoğun yaşadığı bölgenin; Marmara Bölgesi olduğu, en az yaşadığı bölgenin de; Ege Bölgesi olduğu tespit edilmiştir. Dünya'da ve Türkiye'de bilinen en yaygın engel türleri ortopedik engelliler, görme engelliler, işitme ve konuşma engelliler, zihinsel engelliler, otistik engelliler (Otizm) ve süregelen hastalıklılardır (Öztürk, 2011, ss.20-22).

Engellilik, oluşma nedenine göre, konjenital (doğuştan) engellilik ve akkiz (kazanılmış) engellilik olmak üzere iki sınıflandırmaya tabidir. Bu sınıflama ise şöyledir (Güler, 2005, ss.16-18):

Doğuştan Olan Engellilik: Yaşamın engellilik haliyle birlikte başlaması genetik sorunlardan, gebelik sırasında yaşanan sorunlardan ve doğum sırasında yaşanan sorunlardan kaynaklanabilmektedir. Genetik sorunlar, daha yüksek oranda zihinsel engelliliğe neden olmaktadır. Bunlar içerisinde Down sendromu en sık görülen

kromozom anomalisidir. Ayrıca yarık damak-dudak ve konjenital kalça çıkığı da, en sık bedensel engelliliğe neden olan durumlar olarak sayılabilir. Gebelik sürecinde ve doğum sırasında oluşan sorunlar sorunlar arasında engellilik oluşturma ihtimali en yüksek olanlar; kızamık, kızamıkçık ve toksoplazma gibi enfeksiyon hastalıkları, annenin radyasyona maruz kalması veya talidomid gibi anomalili bebek doğumuna neden olan ilaçlar kullanmasıdır.

Akkiz (Kazanılmış) Engellilik: Sonradan oluşan engellilik nedenleri arasında yer alan öğrenme, anksiyete, duygu durum ve iletişim bozuklukları ile otizm gibi yaygın gelişimsel bozukluklar, tıbbi açıdan hastalık olarak kabul edilmektedir. Bu gruba giren engellilik nedenlerinden bir alt gurubu kazalar oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar iş kazaları, meslek hastalıkları ve ev kazalarının %80-90'ının insani nedenler, %10-20'sinin ise çevre koşullarından kaynaklandığını göstermektedir.

Resmi Gazete'nin (2013) 28603 sayılı 5. maddesinde, "Engellilere ilişkin sınıflandırma çalışmalarında, sınıflandırma sistemi olarak; Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlık ve sağlıkla ilgili durumların tanımlanması için ortak standart bir dil ve çerçeve oluşturmak amacı ile geliştirilen ve insanın işlevselliği ve kısıtlılıklarla ilgili durumlarının tanımlanmasını sağlayan çok kapsamlı uluslararası bir sınıflandırma sistemi olan İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması esas alınır" ve "Engellilerin sağlığı ile ilgili durumlarının tanımlanmasında ve her türlü bilginin kodlanmasında, çeşitli disiplinler ve hizmetler açısından verilerin toplanmasında, kaydedilmesinde ve karşılaştırılmasında, engellilerin tedavisi, rehabilitasyonu, eğitimi ve istihdamı ile ilgili hizmetlerin değerlendirilmesinde, planlanmasında İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması sisteminin kullanılması amacıyla eğitim, öğretim, uygulama ve yaygınlaştırma hizmetleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının koordinatörlüğünde, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve ilgili meslek kuruluşlarının işbirliği ile yürütülür" hükümleri yer almaktadır.

Vücudun bütünselliği anlamındaki bir engelin, dolaylı olarak birçok farklı ve değişik şekillerde bireye engeller oluşturduğu görünmektedir. Genel hatlarıyla ele alındığında, fizyolojik engellilik, zihinsel – nörolojik kontrol engelliliği ve fiziksel

engellilik olmak üzere üç ana türde engellilik durumu söz konusu olmaktadır⁵. Bu nedenle araştırmada, engellilik türleri üç şekilde ele alınmaktadır.

2.1. Fizyolojik Engellilik

Doğuştan veya sonradan geçirdiği hastalık veya kaza sebebiyle, hayati organlarda fonksiyon yetersizliğinden dolayı oluşan bozukluklarda kişi, fizyolojik olarak engelli olmaktadır. Hareket bozuklukları, solunum bozuklukları ve organ yetmezlikleri bunun örnekleri sayılmaktadır (Giresunlu & Akıncı, 2011, s.20). Bu engellilik, kişinin çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarının engellenmesine neden olduğu için, sürekli tedavi gerektirmektedir (Kızıldaş, 2014, s.25).

Hareket bozukluğunda, denge ve duruş bozuklukları yaşla birlikte artmakta ve düşmeler oluşmaktadır. Düşmeler, morbidite(hastalık) ve mortalite(ölüm)ye neden olmaktadır. Kas-iskelet sistemi hastalıkları, nörolojik hastalıklar ve polifarmasi(çoklu ilaç kullanımı) düşme riskini artırmaktadır (Yavuz, 2014). Genellikle, düşme etiyojisi birçok etkene bağlıdır ve görme bozukluğu, nörolojik veya vestibüler (duyu sistemi) hastalık, postural hipotansiyon, kas kitlesinde azalma, eklem hastalığı ve çeşitli ayak bozukluklarını kapsamaktadır (Savaş & Akçiçek, 2010, s.28).

Bir fizyolojik engellilik olan Sarkopeni, kas kütlesi ve kas gücünün ilerleyici kaybını ifade etmektedir. Sarkopeniye genellikle fiziksel inaktivite, mobilitede azalma, yavaş yürüme ve zayıf fiziksel dayanıklılık eşlik etmektedir. Sarkopeni, yaşlıların hastalığı olmakla birlikte daha genç grupta da gelişebilmektedir. Yaşa bağlı sarkopeninin sık görülmesi, fiziksel engellilik, yaşam kalitesi ve ölüm gibi olumsuzluklara, büyük kişisel ve finansal maliyetlere neden olmaktadır (Arioğul, Halil & Ülger, 2011, s.124).

Obstrüktif uyku apne sendromu (OSAS), sık görülen ancak yeteri kadar tanınmayan, özellikle orta yaşlı, fazla kilosu olan erkekleri etkileyen bir hastalık olmaktadır. Yaşam kalitesinin azalmasından nörokognitif (bireysel bilgi edinmeyi, sorunları çözmeyi ve geleceği planlamayı sağlayan bellek ve algının mental süreçte azalma) yakınmalara, cinsel fonksiyon bozukluğundan kalp ve kan damarı yetmezliğe

⁵ <http://www.onetoon.esupportservices.co.uk/Deafblind%20sensory%20impairments%20definitions.htm>

kadar geniş bir yelpazede oluşabilmektedir (Çiftçi vd., 2009, s.96). Uykuda ölümlere kadar varan ağır sonuçları olduğunu bilinen bu hastalığın erken ve uygun tedavisi OSAS'lılar için hayati önem taşımaktadır (Köktürk & Çiftçi, 2002, ss.119-123).

Bu engellilik türü, açıklamalarda görüldüğü gibi, tıbbi açıdan sürekli tedavi gerektiren bir durum olarak açıklanmaktadır. Burada, engelliliğin sebebinin fizyolojik faktörlere bağlı hastalıklardan kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır.

2.2. Zihinsel/Nörolojik Kontrol Engelliliği

Doğuştan veya sonradan işitme, görme engelli olma beyin ile ilgili algılama ve algıladığını doğru yorumlayamama durumları, zihinsel/nörolojik kontrol engelliliği sınıfına girmektedir. Bunların arasında öğrenme bozuklukları, dikkat yetersizlikleri/eksiklikleri, görme bozuklukları, işitme bozuklukları, psikiyatrik bozukluklar yer almaktadır.

En sık rastlanan öğrenme bozukluklarından biri 'disleksi' olmaktadır. Disleksi, her beş çocuktan birini etkileyen ve her kültürde, ırkta ve sosyo-ekonomik düzeyde görülen bir öğrenme sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Disleksinin temelinde sesleri fark etme, çözümleme, harfe dönüştürme, işitsel kısa süreli bellek ve hızlı isimlendirme sorunları olmaktadır (Saraç, 2014, s.71). Disleksi bir hastalığı değil, dil kazanımının farklı derecelerde etkilenmesi durumunu ifade etmektedir (Ekim, 2012, s.17).

Görme engelliliği, tek veya iki gözünde tam veya kısmi görme kaybı, bozukluğu ile ilgili ortaya çıkmaktadır. Görme kaybıyla birlikte göz protezi kullananlar, renk körlüğü, gece körlüğü (tavuk karası) olanlar bu gruba girmektedir (Öztürk, 2011, s.17). Kalıtsal görme yoksunluğu, doğal görme yoksunluğu ve doğumdan sonra oluşan görme yoksunlukları nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Er, 2001, s.16). TÜİK'in 2002 yılında yaptığı araştırmanın engelli nüfusun kendi içinde gösterdiği dağılımın sonuçlarına göre, ülkemizde % 19,48 oranında görme engelli bulunmaktadır (TÜİK, 2002, s.67).

Kör, denilince genellikle görme algısından ve görme keskinliğinden yararlanamayan kişiler akla gelmektedir. Gerçekte ise çoğunlukla kör olarak nitelenen bireylerin pek çoğu görme engelliler olmaktadır (Özyürek, 1981, s.331). Kör sözcüğü topluma, doğaya ve bireye ilişkin anlayışların değişmesine paralel olarak son yıllarda

diğer özür türleri gibi göremeyişin kişinin önünde yalnızca aşılması gereken bir engel olduğu yaklaşımından yola çıkarak çağdaş bir yaklaşımla betimleneceği düşüncesiyle “görme engelli” kavramı günümüzde kullanılmaktadır (Demirci, 2005, ss.504-505).

İşitme engelliliği, tek veya iki kulağında tam veya kısmi işitme kaybı yaşayan kişilerde görülmektedir. İşitme cihazı kullananlar işitme bozukluğu olanlar işitme engelli grubuna dâhil edilmektedir (Kızıldaş, 2014, s.24). TÜİK’in 2002 yılı istatistiklerine göre, engelli nüfusun kendi içinde gösterdiği dağılımda, ülkemizde % 11,94 oranında işitme engellilere ve %12,42 oranında dil ve konuşma engellilere ait olduğu sonucuna ulaşmıştır (TÜİK, 2002). Yeşiltuna’ya (1994, s.70) göre, insanın doğumuyla birlikte başlayan sosyalleşme sürecinde ilk iletişim en basit düzeyde işaretler ve semboller yoluyla kurulmaktadır. Söz konusu işaretler ve semboller iletişimin araçları ve bireyin yaşamı boyunca gelişerek yaşamın ayrılmaz bir parçası olmaktadır. Birer bilgi taşıyıcısı olarak ortaya çıkan işaret ve semboller, bu nedenle önemli bir toplumsallaşma kaynağı olma niteliğini kazanmaktadır.

Bu nedenle, dil gerek toplumsallaşma gerekse kişinin bulunduğu toplumun kültürel bilgisini almada temel araçlardan biri olmaktadır. Doğuştan olan işitme engeli, sözel dilin ve iletişimin gelişmesinde ciddi bir engel oluşturmaktadır. İşitme engeli, konuşma dilinin kazanılmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da çoğunluğunu işiten ve iletişimde konuşma dilini temel alan toplumda, işitme engellilerin toplumsallaşmalarını ve eğitimlerini güçleştirebilmektedir (Polat, 1995, s.24).

İşitme engelliliği çevreye ilişkin uyum ve özellikle iletişim konusundaki engellerinden dolayı engellilik türleri arasında büyük önem taşımaktadır. Çünkü insanlar doğduğu andan yaşamın bitimine kadar çevre ile sürekli iletişim içinde olmaktadır. Çevreyle iletişimi çeşitli duyu organları yoluyla gerçekleşmektedir. Bu duyu organları içinde insan yaşamında büyük önem taşıyan duyular arasında yer alan işitme, insanın psikolojik, sosyal, fiziksel ve duygusal tüm yeteneklerini kazanmasını sağlamaktadır (Gültekin, 2012, s.1).

Zihinsel/nörolojik kontrol engelliliği arasında psikiyatrik bozukluklar, ruhsal ve duygusal hastalığı olanlarda görülmektedir. Psikiyatrik bozukluk yaşayanlar, duygu,

düşünce ve davranışlardaki normalden farklı görüntüler nedeni ile günlük yaşam aktivitelerini tamamlamada, kişiler arası ilişkilerini devam ettirmede güçlük çekmektedir. Depresyon, şizofreni gibi hastalıklar bu gruba dâhil edilmektedir (Kızıldaş, 2014, s.25).

Şizofreni, kişinin gerçeği anlama, duygularını denetleme, yargıda bulunabilme ve iletişim kurma becerilerini etkileyen ruhsal bir hastalıktır. Şizofreni hastalarında, düşünme, algılama ve duygulanımda bozukluklar ortaya çıkarmaktadır. Depresyon ise, depresif duygudurum ve ilgi kaybı veya zevk alınan etkinliklerden artık zevk alınmıyor olması gibi semptomlar içermektedir. Majör depresif bozukluğu olanlarda, sürekli değersizlik, hüznünlük, kederlilik, umutsuzluk, uyku düzensizliği, iştah ve kilo kayıpları, anksiyetne hali, benlik saygısında azalma, çaresizlik, intihar girişimi ve ölüm düşünceleri görülmektedir (Öngören vd., 2007, s.41).

Ülkemizde engelli nüfusun % 15,64 oranını zihinsel engelli grup oluşturmaktadır (TÜİK, 2002, s. 67). Zihinsel engel, kişinin yaşadığı toplum içerisinde sorunlarla başa çıkma yeteneğini etkileyen, zihinsel bir kısıtlama veya sınırlanmadır (Öngören vd., 2007, s. 19). Zihinsel engellilerin zekâ yetenekleri, takvim yaşlarının altında olup, genellikle dikkat ve bellek sorunları, sosyal yetersizlik, olgunlaşmanın gecikmesi ve gelişim dönemlerinde duraklamalar görülür. Buna rağmen, tüm zihinsel engelliler aynı özelliklere sahip değildirler. Kendi içlerinde önemli bireysel farklılıklar göstermeleri nedeniyle hafif derecede, orta derecede, ağır derecede ve çok ağır derecede zihinsel engelliler olarak sınıflandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur (Bilge vd. 2011, ss.3-4).

İnsan hücresindeki kromozom bozukluklarından dolayı oluştuğu kabul edilen Down Sendromu (Mongolizm), mongoloid görünümünde ve zeka geriliği ile birlikte bulunan, bir zihinsel engellilik durumu olarak da değerlendirilmektedir (Er, 2001, ss.21-22). Down sendromlular, belirgin çok ayırt edici özellikleri olmasından dolayı vakaların tamamına yakını tanılanmaktadır. Baş, boyun ve yüz özellikleri, zihinsel özellikleri, motor gelişim, algısal gelişim, bilişsel gelişim, iletişim gelişimleri, dil gelişimleri ve sosyal gelişim down sendromunun karakteristik özelliklerini göstermektedir (Öngören vd., 2007, ss.15-19). Down sendromlularda zekâ, büyüme, gelişme geriliği bulunmaktadır (Akın, 1998, ss.328-329).

Down sendromluların gövdeleri, kısa ve geniş görülür. Kollarında ve bacaklarında genellikle gevşek ve künt bir yapı görülür. İç organlarında sıklıkla hastalıklar görülür. Down sendromunun tıbbi anlamda tedavisi bulunmamaktadır (Er, 2001, s.23). Zekâ puanları düşük olan down sendromluların bilişsel, iletişim ve sosyal gelişimlerini etkileyen en önemli faktör sosyal çevre olmaktadır. Dil gelişimlerinde ise, ifadeleri daha az ve zor gelişmektedir (Öngören vd., 2007, ss.17-19).

Otizm ve down sendromu bir takım benzerlikler ve farklılıklar barındırmaktadır. Fakat otizm down sendromu ile karşılaştırıldığında, otizmlilerin sosyal etkileşimden yoksun olmaları, davranışsal ve dil bozukluklarının daha yoğun olması gibi farklılık içermekte olduğu görülmektedir (Çengelci, 2009, s.4). Otizm, biyolojik nedenlere dayanan ve sonucu davranışlarda ortaya çıkan sosyal ve iletişim becerilerinin oluşmasını etkileyen bir genel gelişim bozukluğu olmaktadır (Borazancı, 1999, s.29).

Yapılan bu tanımlamalar, zihinsel/kontrol engelliliği kapsamına giren engellilik türlerini tanımak, bu engellilik türlerine ilişkin fikir sahibi olmak ve engellilik durumları ile ilgili gerçeği anlamak adına önemli olmaktadır.

2.3. Fiziksel Engellilik

Engellilik “aşırı tıbbileştirilmiş ve bireyci sakatlık itirazlarına karlı çıkış”, “toplumsal baskıya, kültürel söyleme ve çevresel engellere” odaklanma hareketlerinin öncesinde genel olarak fiziksel engellilik çerçevesinde ele alınmış ve medikal model çerçevesinde değerlendirilmiştir (Uluocak & Aslan, 2012, s. 30). Yayınlarda Ortapedik engelli kavramı birçok fiziksel engeli içine aldığından, bütün olarak değerlendirilmiş bu kavram yerine çoğunlukla fiziksel engelli kavramı kullanılmıştır. Fiziksel engel, insan yapı ve biçiminde fiziksel yönden herhangi bir bozukluk veya eksiklik oluşturarak kişinin bedensel yeteneklerini bütünüyle ortadan kaldıran bozukluktur (Bilge vd., 2013, s.7).

Fiziksel engellilik, teknik olarak vücut yaşam fonksiyonlarını fazla etkilemeyen el-ayak gibi uzuvların kaybı veya uzuv felci durumlarında, fiziki hareket özgürlüğünün kısıtlandığı durumların genel olarak adlandırılmış engel kategorisidir. Yürüme ve ortapedik engelliler bu kategorilerin içerisinde ele alınmaktadır (Giresunlu & Akıncı, 2011, s.21). Ülkemizde yapılan araştırmaya göre, engellilik türüne göre toplam engelli

nüfus içinde en yüksek oranın (%40.51) ortapedik engellilerde olduğu dikkat çekmektedir (TÜİK, 2002, s.67).

Engelliler, kısmen veya tümüyle malul (iş göremez) olabilirler veya başkalarının desteğine/bakımına tamamen veya kısmen gereksinim duyabilmektedirler. Ancak, protez (engellilerin kullanamadıkları organlarının en iyi biçimde kullanabilmelerine yardımcı olan araçların tümü), tekerlekli sandalye, ortapedik (kısalık telafisi) ayakkabı, koltuk değneği, engellilere uygun otomobil gibi hareketliliği kolaylaştıran yardımcı araç-gereç kullanabilmeleri halinde engelliler, tümüyle veya kısmen bağımsız hareket edebilir duruma gelebilmektedirler (Seyyar, 2015, s.32).

Doğum öncesi ve doğum sonrası dönemde herhangi bir nedenle, iskelet (kemik), kas ve sinir sistemindeki bozukluklar sonucu, bedensel yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiye fiziksel engelli, bu duruma yol açan nedenlere ise fiziksel engel denilmektedir (Öngören vd., 2007, s.30).

Kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik ve fonksiyon kaybı, kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk; hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, multipl skleroz, serebral palsi, spastikler ve spina bifida olanlar, fiziksel engelli grubuna girmektedir (Kızıldaş, 2014, s.25).

Multipl Skleroz (MS), kronik bir hastalık olarak ortaya çıkmaktadır. En sık görülen belirtiler, güçsüzlük, duysal belirtiler, mesane problemleri, yorgunluk, görme bulanıklığı gibi görsel belirtiler, bellek-konsantrasyon-dikkat bozukluğu olmaktadır. Buna karşın hareket bozuklukları, epileptik nöbet, baş ağrısı, işitme kaybı gibi belirtiler seyrek görülmektedir (Çevik, 2013, s.1). MS, genç insanlarda trafik kazaları dışında nörolojik nedenli engelliliklerde birinci sırayı almaktadır. Hastalığın oluşumuna çevresel, genetik ve bağışıklık sistemi bozuklukları neden olmaktadır (Er, 2001, s.28).

Serebral Palsi (SP), bebek ve çocuk beyinde oluşan bir hasara bağlı kalıcı duruş, hareket ve denge kusurudur. Serebral palsiye, beyin hasarı hamilelik esnasında annenin

geçirdiği hastalıklar veya kullandığı ilaçlar, anne baba arasındaki kan uyuşmazlığı, doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalmasına veya doğumdan sonra geçirilen beyin kanaması, sarılık veya başka hastalıklar neden olabilmektedir. SP’de, hareket güçlüğü, spastisite (kaslarda aşırı gerginlik), kaslarda güçsüzlük, denge kusuru, istem dışı hareketler, zekâ sorunları, dikkat ve algı bozuklukları, havale (nöbet), görme bozukluğu ve şaşılık, işitme sorunları, konuşma güçlüğü, beslenme bozukluğu ve büyüme geriliği, salya akıtma, diş çürükleri görülebilecek sorunlar olmaktadır (Berker & Yalçın, 2001, s.1).

Spina bifidalıların çoğunluğu yürüyebilmekte ve bazıları yardımsız yürürken bazıları cihaz, yürüteç ve koltuk değnekleri ile gezebilmektedir. Toplum hayatındaki engeller (binalara girişteki zorluklar, merdivenler, ulaşım vasıtalarında ve yollarda bedensel engellilere yönelik hazırlıklar olmaması) ve kilo alma gibi nedenler spina bifidalı engellilerin tekerlekli iskemleyi ve elektrikli tekerlekli iskemleyi tercih etmeleriyle sonuçlanmaktadır (Özaras & Yalçın, 2000, ss.1-6).

Fiziksel engelliliğin nedenleri arasında; çocuk felci, doğal afetler (deprem, su baskını gibi), trafik kazaları, iş kazaları, doğum hataları, terör, çocuklukta geçirilen viral hastalıklar, doğum öncesi annenin geçirdiği rahatsızlıklar, anne-babanın alkol veya uyuşturucu bağımlılığı, genetik bozukluklar, doğum öncesi bebeğin radyasyon alması ve akraba evliliği sıralanabilmektedir (Er, 2001, s.15). Doğuştan uzuv eksiklikleri, doğuştan kalça çıkığı, çarpık ayak, doğuştan kol felci, doğuştan omuriliğin kese şeklinde dışa doğru çıkması, yapışık parmak, doğuştan omurga eğrilikleri, doğuştan kas hastalıkları, beyin felci, süregen kemik ve eklem iltahapları, romatizmal hastalıklar, çocuk felci, omurga eğrilikleri, travma, uzuv kaybı, kırık kaynama yokluğu, uygunsuz kaynamış kırıklar, eklem sertliği, travmatik felçler ve kuvvet kayıpları, eklem kireçlenmesi, kalıtsal ilerleyici sinir hastalıkları ve cücelik ortopedik engelliliğin doğuştan gelen nedenleri arasında bulunmaktadır (Öngören vd., 2007, ss.30-31).

Ortopedik bozukluk ve sakatlıkların toplumsal ve ruhsal uyum üzerindeki etkileri hakkında çeşitli kuramsal yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımlar aşağıda şu şekilde yer almaktadır (Erkan, 1990, ss.5-10):

Alan kuramına göre, fiziksel engelli kişi için engel aynı kalabilmektedir. Fiziksel engellilik, tatminkâr bir uyumu engelleyecek organik veya psikolojik bir engel olarak görölüyorsa, ne tip uyum çabası içinde olursa olsun engel aynı kalacaktır. Böylece engelli başarılı bir uyum yapabilmekte zorlukla karşılaşacak, hayal kırıklığına uğrayacaktır. Diğer bir deyişle, yeni toplumsal duruma uyum sağlamada başarısız kalacaktır.

Organik kusur yaklaşımına göre, fiziksel engellilik çok önemli bir etmen olmakla birlikte tek etmen değildir. Önemli olan sakatlığın ne olduğu değil, bireyin bunu nasıl kullandığıdır. Cesaret ve sosyal ilgi veya bunların yokluğu sakatlığın iyi bir toplumsal uyuma mı yoksa sürekli bir başarısızlığa mı yol açacağını belirler.

Freud'un kuramları ve beden imgesi yaklaşımına göre, beden imgesinin algılanması ile ilgili fiziksel engellilerin davranışları arasında direkt bir ilişki görölmektedir. Bedenin duruş modelinin algılanışı, başkalarının duruş modeli ile ilgilidir. Duygu ve hareketlerimiz nasıl beden imgesi ile iç içe ise, başkalarının ki de öyledir.

Benlik kavramı yaklaşımına göre, benlik ile kendini kabul arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bunlar birbirleri ile binişik haldedirler. Bu durumda fiziksel engellilerin kendilerini kabul durumunu en iyi açıklayabilecek kavramsal yaklaşım benlik kavramıdır. Benlik, insanın bedensel yapısı, ruhsal ve toplumsal işlevleriyle kurduğu iletişimden gelen iletilerin çözüldüğü, anlaşıldığı ve yorumlandığı katmandır.

Fiziksel engellilik, sosyal etkileşimi, çalışma yeteneğini, imajı, günlük aktiviteleri olumsuz yönde etkilemektedir (Hubbar & Martin, 2001, s.6). Toplumun ayrılmaz bir parçası olan fiziksel engelliler genellikle tüketici ve bakıma muhtaç insanlar olarak göröldüklerinden, sosyal hayatta sıkça engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu durum ise fiziksel engellileri, fiziksel engellerinden kaynaklanan eksikliklerden daha fazla yormaktadır (Bekçi, 2012, s.27).

Gündelik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik aktiviteleri yerine getirirken fiziksel engelliler yardıma gereksinim duymaktadır. Alışveriş yapma, dışarı çıkıp gezme, kitap okuma, banyo yapma, tuvalet, giyinme ve yemek yeme gibi gündelik ihtiyaca yönelik olarak yapılan aktivitelerde fiziksel engellilerin güçlük yaşıyor olmaları onların toplumsal

hayata katılım alanlarında bağımsız davranışlar geliştirmeleri yönündeki güçlüğü de sergilemektedir (Burcu, 2007, s.99).

Engellilik türlerinden biri olan fiziksel engellilik, araştırmanın temel odak noktasını oluşturmaktadır. Türkiye’de engellilik durumu açısından sayısı en çok olan grup fiziksel engelliler olmaktadır. Bu grup, diğer engel gruplarından hareket kısıtlılığı konusunda biraz daha farklı olmaktadır. Çünkü fiziksel engelliler, birilerine veya herhangi bir araca daha fazla bağımlı kalabilmektedir. İhtiyaçların çoğu fiziksel hareketler sayesinde rahatlıkla yapılabilirken, fiziksel engelliler her bir aşamayı önceden tartıp biçerek hareketlerini ona göre ayarlamaktadır. Böylece, hareket, zaman ve hız faktörleri yaşamlarının merkezine oturmaktadır.

C. FİZİKSEL ENGELLİLERDE YAŞAM BİÇİMİ VE AİLE İNŞASI

1. Fiziksel Engellilik, Cinsellik ve İstismar

İnsanoğlunun geçmişini ortaya koyan yazılı tarih milattan beş bin yıl önceye uzanmasına rağmen cinsellikle ilgili yazılı bilgilerin son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Antik Yunanda cinsellik hayatın bir gerçeği olarak kabul edilmiştir. Musevi dininin doğmasıyla cinselliği kısıtlayan yazılar yazılmış, evlilik dışı ilişkiler yasaklanmış ve eşcinsellik lanetlenmiştir. Hristiyanlığın ilk yılları itibariyle kilisenin cinselliği sınırlayan baskıları 12. ve 13. yüzyılda da devam ederek, teoloji adeta günlük yaşamın kuralları ve kanunlarıyla eş anlamlı hale gelmiştir. 16. ve 17. yüzyılda Avrupa’da dinsel baskılar azalırken cinsellikle ilgili sınırlamalar gevşemeye başlamış ve romantik aşka daha az yer verilmişti. Kuzey Amerika’da Püriten etik yani evlilik dışı cinsel yaşamın dışlanması bunu yapanların dövülmesi ve kamçılanması 19. yüzyıl sonlarına kadar sürmüştü. Avrupa’da Victorya dönemi denilen çağda sofuluğun ve tutuculuğun dinle daha az bağlantılı olarak cinsellik baskıya alınmış, çocuk ve kadınlarda saflık, masumluk vurgulanmış ve kadınlar seks objesi olarak görülmüştü (Ekşi, 1993, ss.9-11).

Freud’un 1880’li yıllarda çocukta cinselliğin varlığını ortaya atması, Psikoseksüel gelişim kuramını geliştirmesi, Psikoanalizi kurması gibi gelişmeler sonraki yılları da etkileyecek şekilde dünyayı alt üst etmiştir (Ekşi, 1993, s.12). Lacan’a (2014) göre, bu gelişmelere paralel önemli bir kavram olarak kullandığı bilinçdışı, sözün özne üzerindeki

etkilerini ifade eder. Sözün etkilerinin gelişimi içerisinde öznenin belirlendiği boyuttur. Bu gelişimin sonunda bilinçdışı, bir dil gibi yapılanır. Bu istikamet, bilinçdışının kavrayışının, öznenin kuruluşu dışında kalan her tür gerçeklik hedefine yönelmesini engelleyen bir istikamettir. Bilinçdışının gerçekliği cinsel gerçekliktir (2014, ss.157-158).

Freud'a (2014, ss.45-46) göre, cinsel gelişimin iki zamanlılığı bütün yaratıklar içerisinde ancak insana özgü görünmekte, belki de insandaki nevroza yatkınlığın biyolojik koşulunu oluşturmaktadır. Buluşun başlamasıyla çocukluğun ilk dönemindeki cinsel eğilimler ve obje yönelimleri yeniden etkin duruma düşer, odi-pus kompleksinin içerdiği duyguların yine canlanıp dirildiği görülür. Buluş döneminin cinsel yaşamında, ilk çocukluktaki içtepilerle uyuklama döneminin tutuklukları birbiriyle boğuşmaya başlar. Bu dönemin hemen ardından baş gösteren iğdiş kompleksi ise insanlardaki karakter ve nevrozların oluşumunda alabildiğine büyük önem taşır. Cinsellik kavramında iki bakımdan bir genişlik sağlanmıştır. Birincisi, bu kavram üreme organlarıyla dar ilişki çerçevesinden çekilip çıkarılmış, ancak tali olarak üreme fonksiyonu hizmetine girip, haz sağlama amacı güden geniş kapsamlı organik bir fonksiyon niteliğine kavuşturulmuş, ikincisi, dilimizin çok anlamlı *sevgi* sözcüğüyle karşıladığı bütün yakınlık ve dostluk duyguları, cinsel içtepiler arasına alınmıştır.

Timuçin'e (2010) göre;

Aşk varsa cinsellik de vardır. Cinsellikten yalıtılmış herhangi bir aşk düşünemeyiz. Böyle bir şey yalnızca ve yalnızca hastalıklı bir yönelimi duyurur. Aşk her şeyden önce cinsel anlamda dokunmayı gerektirir. Aşk diye bir sorunumuz olmasaydı, salt cinselliğini yaşayan varlıklar olsaydık her şey çok kolay ama insan değerleri açısından çok verimsiz olacaktı (s. 47)

Cinsel sevgi, bir başka insanla birleşmek tümüyle bir potada erime, onunla tek vücut olmamaya duyulan şiddetli istek anlamına gelmektedir. Bu niteliğinden dolayı kardeşlik ve annelik gibi genel bir sevgi değil 'özel' ve 'kişisel' bir sevgi olmaktadır (Özgüven, 1997, s.55). Cinsellik, duygusal ve bedensel katılım ile gerçekleşen, cinsel etkinliğe katılan bireylerin birbirlerine duydukları ilginin sonucunda paylaştıkları bir yaşantıyı ifade etmektedir. Cinselliğin amacı, doyuma ulaşmak, çocuk sahibi olmak veya birbirlerini seven iki insanın duygularını ve sevgilerini iletmesi olmaktadır (Çam, 2014, s.573). Aşkta durum ise, her cinsin kendi silahıyla ortaya çıktığı karşılıklı bir hipnoz gibi betimlenmektedir (Ferenczi, 2000, s.134).

Ferenczi'ye (2000, s.133) göre, kendi cinselliği ile güçlük çekmeyen insan, girişimlerinde de gözüpek ve kararlıdır. Don Juan, sadece gözde bir çapkın değil aynı zamanda kan dökmekten çekinmeyen, çok ustalıklı ve gözüpekçe kılıç kullanan birisidir. Bu saldırganlık, baba ile olan odip çatışmasındaki küçük düşme yüzünden ne denli hafiflemiş olursa olsun(hadım edilme sıkıntısı), önemli ölçüde erkek psikolojisine aittir. Oysa kadının güzelliğinden başka silahı yoktur, ayrıca iyiliği ve utangaçlığıyla özellik kazanır. Bu ve buna benzer karakter özellikleri adını alır ve ikincil karakterlere yaklaşır. Bu ikincil organik karakter, erkeklerde daha güçlü bir beden ve saldırgan bir cinsel organla kendini gösterir. Buna göre bireyin yaşamındaki cinsel farklılaşma tarihi, bir savaşım dönemi kuramını sergilemek için tümüyle genel bir planda buna hizmet edebilir.

Özgüven'e (1997, s.2) göre, cinsellik bir kavram olarak herkes için aynı anlamı ifade etmemektedir. Bazılarına göre sadece üreme anlamına gelirken bazılarına göre de cinsel açıdan uyarılmış olan bireyde gözlenen davranışlar olarak anlaşılmaktadır. Cinsellik, bireyin kendi cinsel kimliğini kabul etmesi, cinsinin gereği olarak, karşı cinsle ilgilenmesi, araması, birlikte olmaktan ve cinsel ilişkiden bedensel olduğu kadar ruhsal bir haz ve doygunluk elde etmesidir. Paglia (2014, s.13), cinselliğin doğanın bir alt kümesi olduğunu söyler. Ona göre, cinsellik insanda doğal olanın ta kendisidir. Cinsellik ve erotizm doğayla kültürün iç içe geçtiği buluşma noktasıdır.

Schopenhauer'a (2010) göre,

Her ne kadar insanı peşine düşmeye davet eden mutluluk ve kaçıp kurtulmaya zorlayan mutsuzluk çok değişik biçim ve kılıklara bürünürse de bütün bunların maddi temeli yine de bedensel zevk veya acıdır...Dolayısıyla gerçek bedensel zevk bakımından insanın hayvandan farklı veya üstün bir yanı yoktur, şu farkla ki insanın gelişkin sinir sistemi her hazzı duyarlılığını artırır, ama aynı şeyi her türlü acı için de yapar. Fakat onda uyanan heyecanlar hayvanlardakinden ne kadar da güçlü ve ateşlidir (s. 18).

Esas olarak cinsellik, biyolojik bir güdü olmakla birlikte, insanların denetlediği ve koşulladığı bir dürtü anlamına da gelmektedir. Cinsel ilişkilerde belli ölçülerde kişisel tercihler rol oynamakla birlikte, toplumsal ve kültürel kaygılar ağırlık taşımaktadır. Toplumsal hayatın yarattığı ve zorunlu kıldığı hedeflere ve koşullara uygun biçimde kullanılan stratejik bir kaynak olarak değerlendirilmektedir (Aydın & Erdal, 2007, s.193). Cinsellik, toplumsal olarak kurulan mekânın temel özniteliklerinden biri niteliğini taşımaktadır (Schick, 2001, s.6). Ayrıca cinsellik, biyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel,

geleneksel, ahlaki, dini, antropolojik, politik ve ekonomik boyutları olan karmaşık bir bütün olmaktadır (Özgüven, 1997, ss.1-2).

Fiziksel engellilerin bazı çalışmalarda cinselliklerini aktif olarak sürdürebildikleri bazı çalışmalarda ise cinselliklerinde fiziksel güçlükler ve sorunlar yaşadıkları ifade edilmektedir. Bu güçlükler, toplumun fiziksel engellilere olan tutumu, aşırı koruyucu aile, yalnız kalamama, bakım için başkalarına muhtaç olma, ev ve buluşma mekânlarının yetersizliği gibi nedenlerin yanı sıra fiziksel engellilerin durumuna bağlı olarak cinsel ilişkide bazı hareketleri yapamama olarak sıralanmaktadır. Kas spazmları, katılık, esneklik, hareketlilik ve iskelet sistemindeki kusurlardan dolayı oluşan sorunlar kişinin cinsel isteğini ve ilişkiye girmesini etkileyebilmektedir (Bilge vd., 2013, ss.7-8).

Yaşamın çok erken döneminde yaşanan engellilik sosyalleşmede azalmalara neden olmakla birlikte cinsel anlamda da kişinin kendine güvensizliğine neden olmaktadır. Engelliler cinsel yaşamda birtakım sorunlarla karşılaştıkları gibi, onların en önemli sorunlarından biri başkalarının onlara olan önyargıları olmaktadır. Fiziksel engellilerin cinsel ilişki kurmada yaşadığı en büyük sorunlardan biri diğer kişilerin fiziksel engellilik konusundaki olumsuz algılarıdır. Çekici veya cinselliği olmayan, kısıtlanmış, engellenmiş arkadaş olarak kabul edilmelerine rağmen, cinsel eş olarak kabul görmemeleri, cinsel olarak istenmedikleri hissine yol açar ve eş aramaktan vazgeçmelerine neden olabilir (Cumurcu, Karlidağ & Almış, 2012, ss.90-91).

Psikoanalitik yaklaşım, engelli vücutların eksik olduğu ve bu yüzden de kültürel olarak değersiz olduğu düşüncesinin altını çizmektedir. Psikoanalitik yaklaşıma dayanarak, tarihte de görüldüğü gibi engelli bir hayatın yaşamaya değer olmadığı düşüncesinin varlığından söz etmek mümkündür. estetik kaygıların engelsiz kültür içinde farklı vücutların dışlanması yer bulduğunu söylemektedir. Cinsellik ve aseksüellik meseleleri, fiziksel engelliliğin baskın yapıları içinde yer almaktadır. Engellilerin aseksüel olduğu düşüncesi günümüzde büyük bir yaygınlık kazanmıştır. Bu düşünce, engelli kişinin de toplumun bu düşüncelerini içselleştirmesine sebep olabilmektedir (Ergüden, 2008, s.36).

Engellilerin cinsel yaşamları genelde bilinmeyen ve göz ardı edilen bir konudur. Toplumda engellilerin cinsel yönden aktif olmadığı varsayılmaktadır. Oysaki engellilerin de cinsel gereksinimleri vardır ve cinsellik engellilerin yaşam kalitesi için önemli bir faktördür. Engel durumuna bağlı olarak yaşanan sınırlılıklar, ekonomik problemler ve engellilere yönelik tutum ve davranışlar, engelli bireylerin cinsel yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Engelliler cinsel yaşamları açısından da üzerinde durulması gereken ayrıcalıklı bir gruba oluşturmaktadır. Cinsel yaşam ve çocuk sahibi olma isteği konusunda en az engeli olmayan bireyler kadar engellilere de destek olunması ve yaşam kalitelerinin artırılması gerekmektedir (Cangöl, Karadağ & Aslan, 2013, s.141).

Burr'a (2012, s.44-45) göre, cinsel hayatta anlamın rolü muazzam olmaktadır. Anlamı insanlar bir arada kurdukları için sosyaldır. Anlam biyolojik maddenin tersine akışkan, oynak ve her zaman sosyal etkileşim aracılığıyla değişmeye açıktır. Bunun ötesinde cinsellik, yaratılan anlamların sık sık değerlerle iç içe doldurulmuş eylem reçeteleri haline geldiği bir alandır. Bu reçeteler ahlaki anlamlardır ve bize nasıl hissetmemiz ve davranmamız gerektiğini söylemektedir. Bu ahlaki anlamlar raslantısal değildir. İçinde yaşadığımız toplumun sosyal ve ekonomik yapısı içinde anlam ifade etmektedir. Toplumun sayısız güç eşitsizliklerine bölünmüşlük derecesine göre desteklenen bu anlamlar, bu güç ilişkilerinin sürdürülmesinde rol oynamaktadır.

Berger'e (2005, ss.39-41) göre, insanın dünyası kendi yapısı gereği eksik olarak programlanmıştır. Bu dünya bizzat insanın kendi aktivitesiyle biçimlendirilmesi gereken açık uçlu bir dünyadır. İnsan kendi kendine bir dünya inşa etmek zorundadır. Bu bakımdan insanın dünya inşa etme çabası biyolojik açıdan ilgisiz bir olay olmayıp aksine onun biyolojik yapısının doğrudan bir sonucudur. Beşeri varoluş insan ile bedeni ve insan ile dünyası arasında durmadan bir denge inşa faaliyetidir. Dünya inşası sürecinde insan, kendi çabasıyla kendi enerjisini toplar ve kendisine bir istikrar temin eder. Biyolojik anlamda bir insan-dünyasından sıyrılırken, beşeri bir dünya inşa eder. Bu dünya ise şüphesiz, *kültür*dür. Kültür insan tarafından sürekli bir şekilde üretilmeli ve yeniden üretilmelidir. Çünkü dünyalar inşa etmenin gerekliliğinin yanında esas zor olan nokta onları devam ettirmektir. Bu durum fiziksel engelliler açısından düşünüldüğünde daha da zorlaşmaktadır.

Fiziksel engelliler, fiziksel bozulmayla ilişkili olarak birçok cinsel ve sosyal engelle mücadele etmektedir. Bu durumlar ise bu kişilerde cinsel değeriiliğin azalmasına neden olabilmektedir. Fiziksel engellilerin cinselliğe ilişkin yaşadıkları güçlükler şunlardır (Cangöl vd., 2013, s.142):

- Cinsel ilişki kurmada ve sürdürmedeki fiziksel güçlükler
- Cinsel uyarı oluşumundaki güçlükler
- Fertilite sorunları
- Cinsel istismar
- Aşırı koruyucu aile ve buluşma mekânlarının yokluğu
- Cinsellikle ilgili toplumun yanlış genellemeleri
- Cinsel bilgi eksikliği

Engellilerin istismarına yönelik, 14 Temmuz 2009 tarihli ve 27288 sayılı Resmi Gazete’de yer alan Engellilerin Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşme’de (Madde 16: Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama) açıklamalar şöyledir (Giresunlu & Akıncı, 2011, ss.163-164):

1. Taraf Devletler engellilerin ev içinde ve dışında sömürüye uğramasının, şiddete ve istismara maruz kalmasının, bu tutumların cinsiyete dayalı hali dâhil her biçiminden korumak için uygun yasal, idari, sosyal, eğitsel ve diğer tüm tedbirleri alır.
2. Taraf Devletler engellilere, ailelerine, onların bakımını sağlayanlara cinsiyetlerine ve yaşlarına uygun yardım ve desteği sağlayarak sömürü, şiddet ve istismar vakalarının nasıl önleneceğine, tespit edileceğine ve bildirileceğine dair bilgi ve eğitim vererek sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önleyici uygun tüm tedbirleri alır. Taraf Devletler koruma hizmetlerinin yaş, cinsiyet ve engellilik konularına duyarlı olmalarını sağlar.
3. Taraf Devletler sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önlemek için engellilere hizmet etmeye yönelik tüm tesislerin ve programların bağımsız merciler tarafından etkin bir şekilde denetlenmesini sağlar.
4. Taraf Devletler koruyucu hizmetlerin sunulması sırasında meydana gelenler de dâhil olmak üzere sömürünün, şiddetin veya istismarın herhangi bir biçiminin

mağduru olan engellilerin fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak tedavisi, rehabilitasyonu ve sosyal açıdan yeniden bütünleşmesini sağlayıcı uygun tüm tedbirleri alır. Söz konusu iyileşme ve yeniden bütünleşme, kişinin sağlığına, öz saygısına, onuruna, özerkliğine kavuşmasını sağlar ve yaş ve cinsiyetiyle bağlantılı özel ihtiyaçlarını dikkate alır.

5. Taraf Devletler engellilere karşı sömürü, şiddet ve istismar vakalarının tespiti, soruşturulması ve gerekli hallerde kovuşturulmasını sağlamak için kadın ve çocuk merkezli yasa ve politikalar dâhil etkili yasa ve politikaları yürürlüğe koyar.

Küçük'e (2015) göre, toplum genelinde engelli birey olmak beraberinde pek çok dezavantajı da beraberinde getirebilmektedir. Özellikle kişisel güvenlik, haklar ve korunma konularında engelliler önemli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Engelli olmak tek başına birçok riskle baş etmeyi gerektirmektedir. Örneğin; kişisel korunma ve özellikle istismar gibi. Kelime anlamı ile iyi niyeti kötüye kullanma, sömürme anlamına gelen istismar genel olarak bir kişinin veya kişilerin iyi niyetini kötüye kullanarak zarar vermeyi hedeflemek, karşısındakinin kendi rızasını almadan ve iradesini dikkate almadan sömürmek şeklinde açıklanabilir. İstismar tüm dünyada toplumların genelini etkileyen önemli bir sorun olmasına karşın özellikle engelliler için önemli bir risk başlığıdır.

2. Fiziksel Engellilik, Evlilik ve Boşanma

Evlilik, sosyal yapı içinde, mevcut normlara uygun olarak, hukuk ve kültürel değerler açısından meşru bir bağın oluşturulması, hukuki olarak bir kadın ve bir erkeği birbirine bağlayan, yaşamı birlikte paylaşımlarını sağlayan bir sözleşmedir. Evlenme ise, kadınla erkeğin aile kurmak üzere bir araya gelmesidir (Yazıcıoğlu & Kayhan, 2008, s. 44). Birçok toplumda evlilik dini bir kurum olarak görülür fakat asıl önemli olan onun yasal yönüdür (Russel, 1998, s.79).

Bir çift arasında cinsel ilişki, biyolojik olmasına karşılık evlilik sosyal bir olgudur. Evlenme ile aile kurumunun oluşturuluyor olması evliliğe biyolojik işlevinin yanı sıra sosyal bir nitelik kazandırmaktadır (Saran, 1993, s.303). Tarihsel ve toplumsal bir ilişki biçimi olarak evlilik, biyolojik yeniden üretimin veya diğer bir deyişle soyun devamının sağlanmasında etkili bir kurumdur. Evlilik aynı zamanda toplum içinde aile ve akrabalık

kurumlarının oluşmasını da sağlar. Yani toplum tarafından tanınan ve onaylanan cinsel birliktelik farklı toplumsal ilişkilerin ve bağların oluşmasına hizmet eder (Güneş, 2012, s.29).

Giddens (2012, s.247), evliliği ‘farklı iki cins veya farklı cinsler’ arasında gerçekleştiğini belirten geleneksel tanımların aksine ‘iki yetişkin birey’ arasındaki toplumsal olarak kabul edilen ve onaylanan cinsel birleşim şeklinde tanımlamıştır. Tarhan’a (2014, ss.13-14) göre, evlilik kültürel bir olgudur. Kültürler, kadın ve erkek arasındaki içgüdüsel çekimi kurum haline getirir. Bir toplum için kültür, kabul edilebilir standartlar kümesi anlamına gelir ve kültürlerde evlilikle ilgili standartlar birbirinden farklılıklar gösterir. Evlilikteki standartları kültürler kadar, insanın kişiliğinde bulunan iletişim ve sorun çözme tarzı, düşünce biçimi de belirler. Bu üç unsur, sosyal bir kurum olan evliliği iki tarafın karşılıklı uzlaşısına dayalı işleyen bir birliktelik haline getirir.

Bu birlikteliğin oluşumu olan aile, oluşturduğu toplum içerisinde evlilikle ilgili; seks yasağı, soy izleme, yerel yerleşme, otorite, miras benzeri konularda bir dizi kurallar, adetler, töreler koymakta ve düzenlemeler yapmaktadır. Bunların tümünün birer kurum olarak gelişmesi ve yaygınlaşması yanında topluluklardan topluluklara kimi değişiklikler göstermesi, toplulukların yaşam biçimlerinin farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu kurumsal ayrılıklar ve düzenlemeler, yaşam biçimlerine bağımlı olarak anlam ve değerlerle doyurularak, bir yaşam biçiminde salt yasak sayılanlar diğer bir yaşam biçiminde serbest olanlar da bir başkasında sınırlı olabilmektedir (Balaman, 1982, s.25).

Evliliğin başlangıcı ve gerçekleşmesi eşlerin tanışması, söz kesme, nişanlanma, nikâh kesme ve düğün gibi bir dizi sosyal faaliyetler sürecinden meydana gelmektedir. Bu süreçler her toplumda farklı törenler ve kurallarla desteklenmektedir. Eğlenceler, törenler, örfler, dualar, yemek ziyafetleri, kutlamalar yoğun bir biçimde yaşanarak evliliğe başlanır. Özellikle geleneksel kültürün evlilik başlangıcında bunlar oldukça yoğun bir biçimde yaşanmaktadır (Yıldırım, 2013, s.66). Geleneksel toplumlarda evlenme, bireylerden çok, aileleri birbirine bağlar ve evlenmede karar organı aile reisleridir. Bu organ kendi yaşam biçimlerinde anlamlı ve geçerli olan beşik kертmeden kız kaçırarak evlenmelere değin kimi şekilleri kurumlaştırır (Balaman, 1982, ss.30-32).

Tanışıp anlaşarak evlenmelerin sayısı her geçen gün artmakla birlikte gelenekselliğin hüküm sürdüğü bazı yörelerde, özellikle kırsal kesimde değişik evlenme biçimlerinin uygulandığı görülmektedir. Tanışarak evlenmeye uygun olmayan çevrelerde görücü usulü evlilik geçerliliğini hala koruyan bir yöntemdir. Kızın ailesinin evliliğe izin vermediği veya başlık parasından kurtulmak için kız kaçırma başvuru başka bir yoldur. (Yazıcıoğlu & Kayhan, 2008, s.54). Akrabalar arası evliliğe de günümüzde sıkça rastlanılmaktadır (Balaman, 1982, s.51). Birey tek eşli olabileceği gibi (monogami) çok eşli de (poligami) olabilir. Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evli olabilir yahut bu durumun tam tersi de gerçekleşebilir. Bu durum toplumdan topluma değişiklik gösterir (Güneş, 2012, s.30). Yine aynı şekilde bireyin kendi grubu dışından veya grup içinden evlenebilir. Grup içi evlenmede birey kendi tabaka, aşiret, mezhep, din, ırk, millet, toprak gruplarından biriyle evliliği gerçekleştirir (Yıldırım, 2013, s.67).

Evliliklerde mirasın nasıl bölüşüleceği konusunda soy ve şecere ilişkileri önemli bir rol oynamaktadır. Patrilineal (patrilineal) sistemde mirasın paylaşımı baba soyunun üstünlüğe göre yapılmaktadır. Matrilineal (matrilineal) sistemde ise mirasın bölüşümü ana soyunun üstünlüğü ağır basmaktadır. Bilateral sistemde her iki taraf mirastan eşit hak alması öngörülmektedir (Güneş, 2012, s.31). Aile evliliğinde ise, iki akraba grubu arasından çıkan bireyler birbirleriyle evlenmektedir. Böylece, uzun süredir bir arada olan iki ailenin çocuklarının bir evlilik gerçekleştirmesi ve önceden var olan aile bağlarının pekiştirilmesi amaçlanmaktadır (Sayın, 1990, s.95). Tarih boyunca toplumlar tarafından aynı cinsten bireylerin evlenmesi hoş görülmemiş ve birliktelikleri “evlilik” olarak nitelendirilmemiştir. Ancak günümüzde bazı toplumlarda aynı cinsten bireyler evlilik olarak niteledikleri birliktelikler gerçekleştirmekte, bu durum bazı devletler tarafından yasal statülere kavuşturulmak istenmektedir (Aksan, 2013, ss.186-187).

Söz ve nişanlılık süreci, nikâhtan önce evlenecek kişilerin toplum nazarında meşruiyet kazandığı dönemdir. Bu iki dönem aynı zamanda evlenecek kişiler için bir geçiş ve uyum dönemidir. Ardından söz kesme ritüeli küçük bir törenle geçiştirilir. Erkek tarafının evlenecek olan kadına takı takmasıyla erkek ve kadın sözlenmiş olurlar. Söz kesme, nişanlılık ve evlilik öncesi dönemin bir göstergesidir (Balaman, 1982, s.41). Evlilikte ortaya çıkabilecek muhtemel problemlerin anlaşılması ve bunların aşılıp

aşlamayacağının değerlendirilmesi bu dönemlere denk gelir. Özelliklere nişanlılık, evlilik kararının doğru olup olmadığının test edildiği bir dönemdir. Nişanlanan bireyler, evleneceklerini hem topluma hem de kendilerine ilan eder ve evlilikten önce doğru karar alıp almadıklarını sorgularlar (Tarhan, 2014, ss.41-42).

Akabinde gelen diğer en önemli törenler ise kına gecesi ve düğündür. Kına gecesi en yaygın geleneklerden biridir. Düğünden önce yapılan bu tören evlenecek olan kadının evinde gerçekleştirilir. Törene akrabalar, komşular ve gelinin arkadaşları çağrılır. Maniler ve türkülerle kızın eline kına yakılır. Kına gecesinin hem hüznü hem de neşeli bir havası vardır. Düğün ise, evlilik törenlerinin en görkemli ve kapsamlı olanıdır. Törenin organizasyonu ve finansmanından büyük ölçüde erkek tarafı sorumludur. Evlenme törenlerinin en önemli simgesi özel bir giysi olan gelinliktir. Düğün, köy için sosyal bir olgu olup yalnızca ailelerin değil tüm köyü kapsar. Kentte ise durum daha farklı olmakla birlikte düğün sahiplerinin yakın dost ve akrabaları ile sınırlıdır (Yazıcıoğlu & Kayhan, 2008, ss.55-56).

Günümüz modern toplumlarında kişilerin gerçekleştirdiği evlilik sözleşmesi yasayla taahhüt altına alınmakta böylelikle de evliliğe ilişkin kural ve yükümlülükler devlet tarafından belirlenmektedir. Devlet eliyle birliğin garanti altına alındığı nikâh sözleşmesi ile taraflar, hem evlilik süresince hem de evliliğin bitmesi, boşanma ve ölüm gibi durumlarda yerine getirilmesi gereken yükümlülükleri başından kabullenmiş olmaktadır. Evliliğin yasa ile garanti altına alındığı bazı toplumlarda farklı türde gerçekleşen evlilikler tanımlanmakta, resmi kurumlarca gerçekleştirilmiş nikâh akdi dikkate alınmaktadır (Aksan, 2013, ss.175-176).

Evliliğin ilk adımlarından olan nikâh, evliliğin toplum tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde, iki ayrı cinsin birlikteliğinin bir anlaşma yapılarak ilan edilmesiyle birlikte toplum tarafından onaylanmasıdır. Nikâh kültürel bir kurumsallaşma olduğu gibi bu kurumsallaşma da yapılan işin meşruiyetini ve yolunu gösterir (Can, 2014, s.71). Nikâh ile birlikte meşru cinsellik, meşru çocuk doğurma, neslin devamını koruma, toplumsal sürekliliği sağlama gibi çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Aile yapısının sağlıklı bir şekilde oluşması, öncelikle sağlıklı değerlerle tanımlanmış ve yapılmış bir evlilikle mümkün olabilmektedir (Yıldırım, 2014, s.66).

Müslümanlarda imamın nikâh kıyması, geleneksel Yahudi evlilik törenlerinde gelinle damadın yedi tane kutsama duası okuması, Hristiyanlarda vaizin çifti kutsaması, evliliğin toplumlarda ifade ettiği dinsel anlama ilişkin somut örneklerdir (Aksan, 2013, s.175). Evlilik töreni, belirli söz edimlerine özel bir işlev yüklenmesi yoluyla, yeni bir kurumsal olguyu, evliliği yaratır. Fakat evliliğin yaratılması bireylere yeni bir statü ve dolayısıyla yeni bir işlev yükler. Bireyler şimdi ‘karı’ ve ‘koca’dır. Onların karı-koca olmaları olgusu, tıpkı evliliğin kendisi gibi kurumsal bir olgudur. Evliliğin kendisi, söz konusu taraflara özel haklar ve zorunluluklar içeren karı-koca olma şeklinde yeni statü-işlevleri yükler (Searle, 2005, ss.111-112).

Evlilikte mutlu olabilmek için kadın ve erkeğin yerine getirmeleri gereken bazı şartlar bulunmaktadır. Bunun için eşlerden her iki tarafın da tam anlamıyla eşit olduğunu ve özel hayatlarında kanun ne derse desin özgür olmaları gerektiğini anladıkları takdirde evlilik gerçekleştirilmelidir (Russel, 1998, s.86). Evlilik gerçekleştiği andan itibaren cinsler arasında, içinde yaşadıkları toplumdaki, önceki örneklerine atfen bir yeniden inşa süreci başlar. Evlilik kurumuna dair toplum tarafından onaylanmış kurallar ve değerlerle iki cinsin kendi bireysel özellikleri ile harmanladığı yeni bir karşılıklı ilişki kurulur. Bu yapı içinde bireyler aralarına katılan üyelerle birlikte, en küçük toplumsal birim olan aileyi oluşturarak toplumda her türlü davranış, norm, kültür ve değer gibi oluşumların hem yeniden üreticisi hem de aktarıcısı olurlar (Aksan, 2013, s.171).

İki insan evlendiği zaman biri diğerine akraba olmaktadır. Böylelikle geniş bir akrabalık bağı içine yerleşirler. Ebeveynler, kardeşler, kız kardeşleri ve diğer kan akrabalıkları evliliğin bir parçası haline gelirler. Bu nedenle evlilik sadece kadın ve erkek arasında oluşan bir sözleşme olarak kalmayıp, geniş bir sosyal grup içine dâhil olmayı da getirmektedir. Günümüzün çekirdek aile yapıları, bu geniş aile şebekesini dışlama değerleriyle ve tutumlarıyla yeniden yapılanmaya çalışırken yeni sorunlar topluma mal olmaktadır (Yıldırım, 2014, s.66).

Adorno & Horkheimer’e (2000) göre;

Evlilik, yalnızca yaşamın her şeyin karşılığını bulduğu düzeni demek değildir; aynı zamanda dayanışma içinde birlikte ölüme karşı koymak demektir...tıpkı tarihte hep görüldüğü gibi insancıl olanın bir tek, insancıl değerlerle üstü örtülen barbarlığın bulunduğu yerde gelişmesi gibi. Ne ki eşler arasındaki sözleşme, kadim düşmanlığı ancak güçlülükle giderir ve kurban

sunagından tüten dumanın zamanla ocağın esenlikli dumanına dönüşmesi gibi... Kuşkusuz evlilik uygarlığın derinlerinde yatan mitosun temel taşlarından. Ne ki evliliğin söylencesel katılığı ve değişmezliği mitosta, küçük ada krallığının uçsuz bucaksız denizde yarattığı kadar çıkıntı yaratabilir (s.108).

Çekirdek aileyi yalıtılmış bir halde bırakan modern kurumların gelişmesiyle akrabalık ilişkilerinin genellikle yıkıldığı yaygın şekilde savunulur. Çekirdek aile ayrılma ve toplumunda çeşitli yeni akrabalık bağları üretir. Ama bu bağların doğası, öncekinden daha büyük oranda müzakereye maruz olduklarından değişmiştir. Akrabalık ilişkileri genellikle bir güven temeli olarak sorgulanmaksızın kabul edilirdi; artık güvenin elde edilmesi için tartışılması ve pazarlık edilmesi gerekmektedir (Giddens, 1994, s. 92). Günümüzde kadınların özgürlüklerine kavuşması evliliği bir çok yönden daha da zorlaştırmıştır. Eskiden kadının kocasına tabi olması fakat erkeğin karısına bağlı olmak zorunda olmayışı anlayışının yerine bugün kadınlar, kendi bireyselliklerine ve mesleklerine ilişkin haklarından hareket ederek, kocalarına tabi olmayı reddetmektedirler (Russel, 1998, s.84).

Engellilerin haklarına dair Uluslararası Sözleşme (BM-2006)'nin engellilerin evliliğiyle ilişkili hane ve aile hayatına saygı konusuna yer verilen 23. maddesinde “Taraflar Devletler evlilik, aile, ebeveynlik ve özel ilişkilere dair meselelerde engellilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için uygun tedbirleri etkin bir şekilde ve engellilerin diğer bireylerle eşit olduğu” ve “Evlilik çağına gelmiş engellilerin evlenme ve aile kurma hakkının tanınması ve bu hakkın evlenmek isteyen eşlerin serbest iradeleri ve rızaları doğrultusunda kullanılması” hükümleri yer almaktadır (Resmi Gazete, 2009). Türk Medeni Kanunu’nda engellilerin evliliğine ilişkin özel bir hüküm yer almamakla birlikte genel olarak; “Evlenmeyle eşler arasında evlilik birliği kurulmuş olur. Eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler. Eşler birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar” hükümleri yer almaktadır (Resmi Gazete, 2001).

Toplumsal bütünleşme açısından tüm bireylerin göz ardı edilmeden temel ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması gerekmektedir. Engelli olmayan bireyler kadar engellilerin de sorunlarına, ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmak, bu konuda yapılan/yapılacak araştırmaları değerli kılmaktadır. Birçok araştırmacının belirttiği gibi

bireyin sosyal pozisyonu ve saygınlık düzeyi sosyal çevresiyle geliştirdiği/ geliştirebildiği oranda belirginleşir. Engellilerin yaşadıkları toplumda iş edinme, evlilik, boş zaman değerlendirme, meslek edinme ve eğitim fırsatlarını yakalayabilmeleri onların sosyal statü kazanımında ve dolayısıyla sosyal tanımlamalar çerçevesinde toplumla bütünleşmesinde belirleyicidir. Bu bütünleşmede engellilere ilişkin genel kabullerin nasıl şekillendiği önemlidir. Bireylerin genel kabulleri, onların ortak duygu, düşünce ve pratikleri ile inşa edilen kültürel tanımları oluşturmaktadır (Burcu, 2011, s.51).

Resim 1: Nick Vujicic ve Kanae Miyahara, 2012⁶

Bu bağlamda, Nick Vujicic ve Kanae Miyahara'nın evlilikleri engellilere yönelik inşa edilen kültürel tanımlamaların önünü kesen bir örnek teşkil etmektedir. Nick'in "Hayal gücü insana Tanrının kudretinin yansıması gibidir. Benim hayal gücüm bana hep başka dünyaları gösterdi. İçinde henüz olmadığım ama bir gün olabileceğim dünyaları. Ona güveniyorum kalbimde ona duyduğum teslimiyet bana ne bacaklarımı ne de kollarımı hatırlatıyor. Tertemiz ve güzel bir hayatı inşa edebilirim. Aynı şekilde siz de elinizin ulaşamayacağı hiçbir şey olmadığını düşünün. İnsan inanmakla dağlar aşmış" sözleri ile limitsiz yaşama duyduğu inancın bir göstergesini oluşturmaktadır (Vujicic, 2012, s.79). Bu inancıyla Nick, engellilerin yaşama olan inançlarına katkı sunarak engelliliğin mutlu bir evliliği inşa etmek için engel teşkil etmediğini kendi örneğiyle gözler önüne sermektedir.

⁶ Nick Vujicic, kolları ve bacakları olmadan dünyaya gelen Avustralyalı bir engellidir. Vujicic, kendisini uluslararası alanda ısıpatlamış profesyonel konuşmacıdır. Spor alanında da kendisini ısıpatlamış iyi bir yüzücüdür. Bakınız: Nick Vujicic, 2012, Limitsiz Yaşam, Mihenk Kitap. Nick Vujicic, Kanae Miyahara ile evliliğini 2012 yılında yapmıştır. Ayrıca bkz, <http://dailyentertainmentnews.com/breaking-news/kanae-miyahara-life-without-limbs-speaker-nick-vujicics-wife/>

İnsani ilişkiler çerçevesinde cinsler arasında sevgi derecesinde meydana gelen arkadaşlıklar ve dostluklar sayesinde evlilikler söz konusu olmaktadır. Engelli olmayan insanlar, sevgi ve evlilik gibi meselelerini toplumsal koşulların bir gereği olarak karşı tarafın gönlünü kazanma niyetiyle çeşitli biçimlerde dile getirmektedirler. Engelliler de engelli olmayanlar gibi cinselliği olan varlıklardır. Cinsel ihtiyaçlarının karşılanması yöntemleri arasında başvuru en ideal yol evlilik olmaktadır (Bilge vd., 2011, ss.13-14). Engelliler de bu duruma binaen sevgi ve evlilik isteklerini dile getirme haklarına sahiptirler. Sosyal yaşamda toplumun desteği ve engellilerin bireysel farkındalığıyla engelli olmayan insanların tecrübe ettiği evliliğin engelliler tarafından tecrübe edilmesi mümkün kılınabilir.

Evlilik stratejileri, her zaman en çok kayırılan ailelerde, bir evlilik yapmayı değil “iyi bir evlilik” yapmayı, yani kazançları en yüksek noktaya çıkarmayı veya çok özel türden bir anlaşma olarak evliliğin ekonomik ve sembolik masraflarını en aza indirmeyi amaçladığı için, her durumda anlaşmaya bağlanabilen malvarlığının maddi ve sembolik değeri ile malvarlığı mülkiyetine talip farklı kişilere özgü çıkar sistemlerini, taliplere cinsiyetlerine ve doğum sıralarına göre malvarlığı üzerinde farklı haklar tahsis ederek tanımlayan malvarlığının iletilme biçimi tarafından yönetilir. Evliliklerin ilk ve doğrudan görevi soyun iş gücünün yeniden üretimini güvence altına alacak yolları sağlasa da esasında ekonomik olarak eş konumundaki aileler arasında gerçekleşme eğiliminde olduğundan, evlilikte karşılıklı ilişkileri ekonominin düzenlediği ortaya çıkmaktadır (Bourdieu, 2009, ss.144-145). Bourdieu’nun bu tespitine dayanarak engellilerin evliliğinin gerçekleşmesinde aileler arasındaki ekonomik finans desteğinin ne denli önemli olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de yaşayan mevcut evli, ayrı yaşayan ve boşanmış nüfus içerisinde engellilerin istatistiki anlamda durumunun nasıl olduğu önem taşımaktadır. Bu anlamda TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)’in verileri yol gösterici olmaktadır. TÜİK’in 2002 yılı araştırma sonuçlarının verilerine göre, evli-ayrı yaşıyor-boşanmış engellilerin oranı, ortapedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel engelli olanlarda % 2, 14, süreğen hastalığı olanlarda % 1, 92 olarak belirlenmiştir. Eşi ölmüş olanların oranı, ortapedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli olanlarda % 9, 31, süreğen hastalığı

olanlarda % 13, 95'tir (TÜİK, 2002). TÜİK'in 'Nüfus ve Konut Araştırması'nda 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusun verilerine göre, yürümede, merdiven çıkmada veya inmede zorluk çeken toplamda 68.626 fiziksel engellinin 14.911'i hiç evlenmemiş, 36.211'i evli, 1336'sı boşanmış ve 3104'ünün eşi ölmüştür. Bir şeyler taşımada veya tutmada zorluk çeken toplamda 55.639 fiziksel engellinin 14.977'si hiç evlenmemiş, 36.211'i evli, 1336'sı boşanmış ve 3014'ünün eşi ölmüştür (TÜİK, 2011a).

3. Fiziksel Engellilik, Aile ve Çocuk

Bugüne kadar kurulmuş olan tüm medeniyetlerde, toplumsal hayatı, birlik ve bütünlüğü sağlamaya yönelik düzenlemelerin temeli aile olmuştur. Aile yapısının şekillenmesinin tüm toplumlarda aynı olamamakla birlikte belli aşamalarda gerçekleştiği kabul edilmektedir. Ailenin tarihi geçmişi, ilk toplum tipi olan '*klan*'a kadar gitmektedir. *Klan*, hem ilk aile hem de ilk topluluk biçimidir. *Totem ailesi* olarak tanımlanan bu aile tipi ilkel toplumlarda kadın erkek beraberliğinin ve ilişkilerinin düzenli bir yapıya kavuşturulduğunu göstermektedir. *Zadurga ailesinde* klan toprağa yerleşmiş, totem dini yerine ecdad dini, totem akrabalığı yerine kan hısımlığına geçilmiştir. Daha sonra ki *Pederşahi aile* yapısında, babanın mutlak hâkimiyeti ve otoritesi vardır. *Maderşahi ailede* ise ana hâkimiyeti veya ana soyundan bir erkeğin hâkimiyeti esastır. Ailenin modern ve demokratik yapısına geçişinde endüstri devrimi ve değişen ekonomik koşullar önemli bir rol oynamıştır (Yazıcıoğlu & Kayhan, 2008, ss.15-16).

Sayın (2007, s.2), ailenin biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş özdeksel ve tinsel zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal yönleri bulunan toplumsal bir birim olduğunu ifade etmektedir. Foucault'a (2007, ss.82-83) göre, ailenin rolü, cinselliği yerleştirmek ve onun sürekli dayanağını oluşturmaktır. Aile, evlilik bağı sistemlerinin içinden bugüne değin tanımadıkları yeni bir iktidar taktığının geçmesine izin vererek, evlilik bağının ayrıcalıklarıyla türdeş olmayan bir cinsellik üretimini sağlar. Aile cinsellikle evlilik bağını değiş tokuş eden şeydir. Yasa ve hukuksallığın boyutunu cinsellik tertibatına ulaştırır; haz düzeniyle duyumların yoğunluğunu evlilik bağı düzenine taşır.

Bourdieu'ya (2006, ss.125-126) göre, normal ailenin egemen meşru tanımı; ev, hane, hane halkı, *house*, *home*, *household* gibi, toplumsal gerçekliği betimler görünen ama aslında onu kuran bir isimle kümesine dayanır. Bu tanıma göre aile, birbirlerine, ya evlilik ya soy zinciri veya daha istisnai bir biçimde evlat edinme yoluyla bağlanan, birbiriyle akraba bir bireyler bütünüdür. Ona göre, etnometodologlar, aile üzerine söylemde, değerle yüklenmiş bir toplumsal bağlantılar görünümü sunan bir tür siyasal ideoloji olduğunu ve bu sıradan veya bilgece söyleme ortak olan belli sayıda önvarsayımı ortaya çıkarmışlardır. Bu özellikler, şöyle sıralanabilir,

Birinci özellikler bütününe göre: Bir gruba, bir bireyin özelliklerini atfetmeye dayanan bir tür insanbiçimcilikle aile; üyelerini aşkın bir gerçeklik, ortak bir yaşam ve bir ruhu ve tikel bir dünya görüşü olan insanlar-aşırı bir ana kişi olarak tasarlanır.

İkinci özellikler bütününe göre: Aile tanımlarının ortak yanı, onun sınırların durmadan yinelenmesi çabasına girişmiş ve içeriğinin kutsal *sanctum* olarak idealleştirilmesine yönelmiş ayrı bir toplumsal evren gibi var olduğunu varsaymalarıdır. Bu kutsal, gizli, kapılarını mahremiyetinin üzerine kapanmış, dışarıdan eşiğin oluşturduğu simgesel engelle ayrılmış evren, kendisini sonsuza değin sürdürür ve kendi ayrımını, *mahremiyetini*, bilgiye engel olarak, özel işlerin gizliliği, arka odanın, özel alanın korunması biçiminde devam ettirir.

Üçüncü bir izlek: Konut izleğidir. Var olan istikrarlı mekân ve sürekli bir birim olarak, sonsuza değin aktarılabilen haneyle kalıcı biçimde bir tutulan hane halkı izleği olarak bu özellikler bütününe eklenebilir.

Bourdieu'ya (2006) göre;

Aile, hem (içselleştirilmiş bir kolektif olarak) bireylere içkin hem de tüm diğerlerinde nesnellik biçiminde karşılına çıktığından dolayı aşkın olan bir kuruluş ilkesidir: Kant'ın kullandığı anlamda bir aşkınsaldır [transandantal], ancak tüm habitüs'lere içkin olduğundan kendini aşkın olarak dayatır. Toplumsal gruplara (aileler, teknik gruplar veya uluslar) özgü varlıkbilimin temeli budur: Toplumsal gruplar hem toplumsal yapıların nesnelliğinde hem de nesnel olarak düzenlenen zihinsel yapıların öznelliğinde yer aldıklarından, belli bir etnometodolojik eleştirinin önerdiği gibi, kendilerini görünürde saf düşünce varlıklarının yokluğuna gönderen kurma edimlerinin ürünü olmalarına karşın, deneyimin karşısına şeylerin saydamsızlığı ve direnciyle çıkarlar (ss.128-129).

Aile içinde, anne ve baba yer alan en temel statülerin başında gelmektedir. Bu statülere uygun bir biçimde ortaya konan davranışlara annelik ve babalık adı

verilmektedir. Annelik ve babalık, toplumların kültür dünyalarına göre ve tarihsel dönemlere göre değişmektedir. Anne ve baba rollerinin sevgi ve ilgi, güven ve özgürlük gibi ihtiyaçları karşılamada benzerlikler olduğu kadar farklılık taşıyan boyutları da bulunmaktadır. Fizyolojik farklılıklardan gelen rol farklılıkları kadar toplumsal kültürün getirdiği rol farklılıkları da bulunmaktadır. Bu bağlamda baba, genellikle ev dışı ilişkilerde öne çıkarken, anne ev içi ilişkilerinde belirleyici olmaktadır. Anneler; yemek, çamaşır, ütü gibi işlerle uğraşırken, babalar; araba, sigorta, vergi ve faturalar gibi işlerle ilgilenmektedirler (Yıldırım & Yıldırım, 2013, ss.139-142). Engelliler için bu kültürel tanımlamalar daha farklı bir şekilde gelişebilir. Çünkü ev içi ve ev dışı rollerde özellikle fiziksel engelliler gerek aile içerisindeki diğer bireylerden gerek yakın akraba/komşu/arkadaşlardan gerekse de toplumdan gelen desteğe daha fazla gereksinim duyabilir.

Vilar'a (1995, ss.86-87) göre, sanayi toplumunda erkek tek tanrıya inanma eğilimi gösterir. Bu da erkek için tekeşlilik anlamına gelir. Birden çok tanrı (kadın) kafasını karıştırmaktan, kendi kimliğini sorgulamasına neden olmaktan ve onu zaten sürekli kaçmaya çalıştığı özgürlük durumuna götürmekten başka bir işe yaramaz. Kadın ise, bu tür sorularla canını sıkamaz. Soyut düşünme yetisinden yoksundur, bu nedenle varoluşsal kaygı sorunu onu etkilemez. Yaşamına daha fazla anlam katmak için tanrıya ihtiyaç duymaz. İhtiyaç duyduğu tek şey, erkeğin ateşi söndükten sonra bile onun için çalışmasını sağlayacak bir gerekçedir. Bu nedenle onun uğruna çalışan erkekten çocuk yapması gerekir. Erkek, bir kadınla çocuk yaptığı zaman, çocukları ona rehin bırakır ve kadının ona sürekli şantaj yapmasını bekler. Ona bir tür istikrar kazandıran tek şey budur. Aynı şekilde şartlandığı anlamsız köleliği haklı çıkarmanın da tek yolu budur. Karısı ve çocuğu için çalıştığı zaman, kendilerine bakmayan iki insan için değil, çok daha önemli bir şey için yani bu dünyada zavallı, çaresiz ve korunması gereken her şeyi kapsayan bir sistem için çalışmaktadır.

Badinter'e (2011, s.24) göre, aile yaşantısının her zaman kadınlar için sosyal ve kültürel bir bedeli olmuştur; ev işlerinin paylaşılması, çocukların eğitimi konularında olduğu gibi, mesleki kariyerlerinin gelişimi ve ücretlendirilme konularında da bu böyledir. Bugün kadınların omuzuna çöken, zorunluluk özelliğini yitirmiş olan evlilik

değil, çift olarak yaşamak ve özellikle de çocuğun doğumudur. Oldukça yaygınlaşan "birlikte yaşama", anketlerde kadınların evliliğe tercih ettikleri bir seçenek olarak çıksa da, ev işlerindeki eşitsizliğe son vermemiştir. En azından birlikte yaşamın ilk döneminde bu eşitsizlik devam eder, çocuğun gelmesi zaten kadının evde geçirdiği saatleri belirgin bir şekilde ağırlaştırır. Tam da bu sırada erkek, baba olarak profesyonel hayatına daha fazla yatırım yapar. Söz konusu durum engelli kadın/anne açısından düşünüldüğünde daha da sıkıntılı olmaktadır. Fiziksel engeliyle ve üstelik çocuk bakımıyla meşguliyeti artan annenin bir de eğer baba ev işlerinde yardım etmiyorsa o zaman yükünde daha da zorlanması kaçınılmazdır.

Firestone (1993), kadının ezilmesinin nedenini çocuk doğurması ve çocuk yetiştirmesi olarak görmektedir. Buna karşılık, çocuklar da bu role göre tanımlanmakta, ruhsal bakımdan bu role göre biçimlenmekte; bu rol, büyüyünce onların nasıl insanlar olacaklarını, kuracakları ilişkileri, sonunda kuracakları toplumu belirlemektedir (Firestone, 1993, s.83). Ona göre, aile içerisinde bireyin oluşumu, anneyle ilişkilerin çok değişik olması yüzünden bu kişilik düzenlenişi erkek ve kız çocukta farklı olmaktadır. Anne/çocuk ilişkisinin yalıtılmış bir biçimde birbirine bağlılığı, hem erkek hem de kız çocukları, bedensel varlıklarını sürdürebilmek için gereksinme duydukları anne sevgisini yitirme korkusu içine düşürmektedir. Daha sonra çocuk, anne sevgisinin koşula bağlı olduğunu öğrenmekte ve annesinin onayını kazanmak için uslu davrandığından, çocuğun korkusu umutsuzluğa dönüşmektedir. Bu korku, annesi tarafından cinsel bakımdan yadsınmasıyla çakışarak, erkek çocukta duygusal yaşamla bedensel yaşam arasında bir bölünme yaratmaktadır (1993, ss.140-141).

Kaya'ya (2012, ss.107-108) göre aile, normal şartlarda çocuğun doğuştan üyesi olduğu en küçük toplumsal kurumlardan ve sosyalizasyon sürecinin temel ajanlarından biridir. Burada çocuğun içinde yaşadığı toplumsal çevreye uyarlanması için gereken kültür kodları (normlar ve kurallar) öğrenilir. Ayrıca, bireylerin kural ve ölçülere duyarlı olarak yetiştirildiği, toplumsal cinsiyetçi davranışlarını düzenleyen, aynı zamanda da kuvvetli bir toplumsal denetimin var olduğu toplumsal kurum özelliği taşır. Birincil bir küme niteliğine sahip olan ailenin çağdaş toplumdaki temel işlevi, çocuğun sosyalizasyon sürecine olan katkısıdır.

Çocuk ise, aile için sadece önemli değil, öncelikli konulardan birisidir. Bilindiği üzere günümüzde yaygın bir aile tanımı olan “anne-baba ve çocuklardan oluşan en küçük insan birlikteliği” nitelemesi bir genelleme ve indirgemeyi ifade etse bile çocuğun yerini göstermesi bakımından manidardır. Yani iki unsurdan biri karı koca diğeri ise çocuktur. Esasen ailenin işlevleri ele alınırken birincil ilişkileri karşılama ve insan soyunu sürdürme amacıyla çocuk yetiştirme ailenin önemli bir işlevidir (Aydın, 2013, ss.195-196). Aile, sahip olduğu kültürel birikimle engelliye veya engelli çocuğa ilişkin kültürel anlamları üreten veya yeniden inşa eden, aktaran önemli bir birimdir. Aile bu işlevi yerine getirirken sosyal ilişki ağı içinde ebeveyn ve engelli çocuk, engelli ebeveyn ve çocuk, engelli çocuk ve kardeş ilişkileri oldukça önemlidir. Bu ağ içinde engelliliğin kültürel inşası ve yeniden üretimi de önemli olmaktadır (Burcu, 2015, s.95).

Engellilerin aile yaşamına yönelik Resmi Gazete’de (2009) geçen ‘Engellilerin Haklarına dair Uluslararası Sözleşme’de; “Engellilerin çocuklarının sayısına ve yaş aralığına, serbestçe ve sorumluluğunu taşıyarak karar verme hakkının tanınması ve yaşlarına uygun bilgiye, üreme ve aile planlaması eğitimine erişim hakkının tanınması ile bu haklarını kullanmaları için gereken araçların oluşturulması, çocuklar dâhil olmak üzere engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında doğurganlıklarından mahrum bırakılmaması” ve “Taraf Devletler, velayet, vesayet, kayımlık, evlat edinme veya ulusal mevzuatta bu kavramların benzerlerinin yer aldığı kurumlar hususunda-her durumda çocukların yararlarının üstün tutulması şartıyla-engelli hakları ve sorumluluklarını güvence altına alır. Engelliler çocuklarının bakım sorumluluklarını yerine getirirken Taraf Devletler uygun desteği sunar” hükümleri yer almaktadır.

4. Fiziksel Engellilik, Toplumsal Cinsiyet ve Şiddet

Cinsiyet, kadın veya erkek olmanın biyolojik yönünü kapsayan biyolojik bir yapıya karşılık gelmektedir. Cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyeti bağlamında belirlenen demografik bir kategoridir (Bayhan, 2012, s.153). Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır (Ecevit, 2011, s.4).

Toplum içerisinde inşa edilen toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin toplum içindeki statüsü ve bunlara uygun rollerini de bilirler. Bir toplum içinde kadın ve erkeğin, özel veya kamusal alanda konumunun ne olacağı, toplumsal hayatta nasıl temsil edileceğini ve toplumsal hayata ne oranda katılacağı gibi hususlar toplumsal cinsiyet rejimi tarafından belirlenmektedir. Bir toplumda kadınların ve erkeklerin toplumsal hayata katılım biçimi, oranı, görünürlüğü ve temsil biçimi önemli oranda o toplumda geçerli olan toplumsal cinsiyet algısından etkilenir (Tunç, 2014, ss.608-609).

Butler (2014, ss.50-51), doğumla elde edilmiş cinsiyet ile inşa edilmiş toplumsal cinsiyeti ayrımı üzerinde durur. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ikiciliği üzerine kullanılan ‘biyoloji kaderdir’ ifadesine itiraz eder aynı zamanda cinsiyet ne denli biyolojik anlamda geri çevrilemez görünürse görünsün toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiği, ne cinsiyetin nedensel sonucu ne de onun kadar sabit bir şey olduğu görüşünü savunur. Bu ayrım mantıksal olarak en uç noktaya çevrildiğinde cinsiyetli bedenler ile kültürel olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyetler arasında kökten bir süreksizliğin olduğu önermesine varılabilir. Toplumsal cinsiyetin ikiliymiş gibi görünmesinin varsayılması cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin bir yanılsama olduğunu toplumsal cinsiyetin cinsiyeti yansıttığı veya cinsiyet tarafından farklı şekillerde kısıtladığı inancını muhafaza eder. Fakat cinsiyetten farklı bir şekilde toplumsal cinsiyetin inşa edilmişliği kurumsallaştığında toplumsal cinsiyetin kendisi yüzergezer bir yapı haline gelir.

Kadınlara ve erkeklere atfedilen roller, zaman-mekân ve kültür içi sabitlikler olarak değil, zaman-mekân ve kültürel koordinatlar açısından diğer kolektif kimlik bileşenlerinin, sosyal, tarihsel, ekonomik, politik ve sosyo-bilişsel parametrelerle diyalektik ilişkileri çerçevesinde ele alınması gereken örüntüleşme biçimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin kazanılması, diğer toplumsallaşma biçimleri ile paralellik içinde ve bir inşa sürecinin ürünü olarak gerek toplumun makro-nesnel boyutları gerekse mikro-öznel süreçleri açısından çelişkilerle yüklüdür. Söz konusu cinsiyet rollerinin toplumsal gerçeklik zemininde, öznelerarası ve öznelerle nesnel toplumsal yapılar arasında bir “örüntü kalıbı” haline gelme süreci kurumlaşma süreçleri ile ilinti bir konudur (Uluocak vd., 2014, ss.50-52).

Foucault (2007), cinsellik yoluyla kendisini gösteren iktidarın özel olarak gerçekliğin bir ögesi olan ‘cinsel organ’a genel olarak da cinsiyete yöneldiğini ileri sürer. Ona göre, cinsellik iktidarın düzenlemelerinin bir sonucu ve aracıdır. Tarihsel olarak cinsellik tertibatının içinde karmaşık bir düşünce olan cinsiyet oluşur (Foucault, 2007, s.112). Ona göre cinsellik, tarihsel görünüm olarak son derece gerçektir. Cinsiyeti gerçekle cinselliği de karışık düşünceler ve yanılsamalarla birlikte koymamak gerekir. Cinsel etkinliğe evet demenin iktidara hayır demek anlamına geldiğinin düşünülmemesi gerekir; aksine bu durumda genel cinsellik tertibatının yolu izlenir. Ancak cinsiyet düzleminden kurtularak cinselliğin çeşitli mekanizmalarını taktik olarak devirmekle iktidarın etkilerine karşı, bedenlere, hazlara, bilgilere çoğulluklar ve direnme olanakları çerçevesinde değer kazandırılır (2007, s.116).

Sancar (2013, ss.247-248), modern tıbbın gelişimine paralel olarak 19. yüzyılın sonunda patoloji ve anatomi dallarının kadın ve erkek bedeninde farklılıkları temelden tanımlamaya başlamasıyla insan bedeninin kesin sınırlarla birbirinden ayrılarak kadın ve erkek olarak sınıflandırıldığını söyler. Ona göre, bu gelişmeler bedensel farklılıkların nasıl sosyal ve siyasal farkların göstergesi olarak kullanılmaya başladığını gösterir. Bio-medikal beden tanımının egemen oluşu ile insan bedeni, makine olarak tanımlanmaya başlanır. Böylece, kültürel gelişimin inşa ettiği iktidar ilişkilerini biyoloji bilimi doğal, dolayısıyla değişmez ilan ederek normalleştirir. Kadın bedeninin tıbbı nesne olmasına ilaveten 20. yüzyılda metalaştırıldığı ve kadın bedeninin gizemleştirilmesi örneğin evlilik, aile içi erkek şiddeti aracılığıyla denetlenmesi gibi boyutlar dikkate alındığında kadın bedeni imgesinin eril iktidara etki ettiği görülür.

Göle (2011, ss.114-127), din perspektifinden toplumsal cinsiyet olgusuna bakıldığında, Batı dünyasının insan bedenini giderek bilim ve sekülerizasyon çemberine sokarak, bedeni insan iradesinin estetik ve sağlık denetimi altına aldığını söyler. Müslüman gövdenin ise ahlak ve inanç dünyasının disipliniyle nefes aldığını ve bu medeniyet farkını siyasi bir mesele haline getirdiğini söyler. Ona göre, müslüman hareketler, çarşaf ve şeriat, kadın ve siyasi iktidar arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini sergilemekte, aynı zamanda özel alanı temsil eden insan-beden ilişkisinde iç

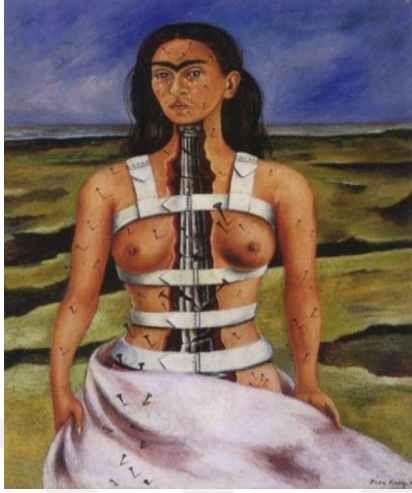
dünyaları İslamileştirme iddiasıyla çıkmaktadır. İki cinsiyet, kadınlarla erkekler arasındaki kesin ayrım çizgisi, kıyafet alanında ifadesini bulmaktadır.

Okçay'a (2013, ss.21-22) göre, kadının cinselliğini kontrol altına alabilmesinin yolu da kadının bir mekânsal alana ait olması ve örtünmesidir. Kadının bu mekânsal alanda başlıca görevi, eşlik ve annelik yapmaktır. Bir anne olarak Müslüman kadının rolü, en önemli, en ciddi ve mücadelecî sorumluluk taşıdığı bir görevdir. Kural olarak Müslüman kadının en büyük görevi olan annelik rolünde, yalnızca yeterli uyaran büyük tatmin duygusuyla ilgili değildir. Aynı zamanda toplumdaki statü ve pozisyonu ile de olmaktadır. Kadının bu görevi ne kadar istenen biçimde yerine getirirse, bu dünyada ve öte dünyada yerinin o kadar iyi olacağına inanmaktadır.

Touraine'ye (2002, ss.248-249) göre, kültürel hareketler tam da bu nokta da tıpkı toplumsal ve tarihsel her hareket gibi kendini modernlikle özdeşleştirir ve değişimin, sürekli modernleşmenin önündeki engelleri devirmeye davetiye çıkarır. Bu hareketin temsilcileri, karşılarında yalnızca edinilmiş kazanımlarını tehdit eden, değişime düşman, çıkar gruplarının bulunduğunu düşünürler. Ama bunun karşıtı olan ve özneliştirmeyi savunan hareket de en az, rakibi kadar moderndir. Bu modernlik adına, kadınların arzusunun ve biyolojik-kültürel kimliğinin resmen kabul görmesini talep eden kadın hareketidir

Engellilik açısından toplumsal cinsiyet olgusu incelendiğinde, engelli olma genel anlamda cinsiyet fark etmeksizin bireyler için çeşitli sorun alanları yaratsa da kadına ve erkeğe yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, onlardan beklenen davranışlar, kadını erkeğin karşısında daha dezavantajlı hale getirmektedir. Erkeğin engelli olmasından dolayı yerine getiremediği veya zorlandığı roller onun için dezavantajlar yaratmaktadır. Kadının, erkek karşısındaki avantajsız konumuna bir de engelli olmasının getirdiği sorunlar eklenince sorunlar çifte pekiştirilmiş olmaktadır (Burcu, 2015, s.93).

Resim 2: Frida Kahlo, Kırık Sütun, 1944⁷

Henüz altı yaşındayken çocuk felci geçirerek bir bacağı engelli kalması nedeniyle ‘Tahta Bacak Frida’ lakabıyla anılan, sonrasında ise geçirmiş olduğu talihsiz kaza sonrasında bedeninde yaşadığı tarifsiz acılarla ve özellikle yaşamında verdiği mücadelelerle tanınan devrimci kadın ressam Frida Kahlo’nun otoportre çalışmalarından biri burada gösterilmektedir. Frida’nın çizdiği resimlerin neredeyse tümünde kendi yaşantısının izlerini bulmak mümkündür. Özellikle kaza sonrası çizdiği resimler dikkat çekicidir. Bedenindeki sayısız acıların ve aşkının ön planda tutulduğu yaşantısını çizimleri aracılığıyla bir anlatı olarak bize sunmaktadır. Frida Kahlo’nun kırık sütun eserinde, kaza sonrasında bedeninde yaşadığı acıları vücudunu ikiye ayıran bir sütunla ve batan çivilerle anlatmaya çalıştığı görülmektedir.

Jamis’in (2002) bu duruma ilişkin ifadeleri şu şekilde olmaktadır:

Alçıdan veya deriden korselerden sonra 1944’te ilk kez çelik bir korse giymişti. Sırtının dik durduğunu biliyordu ama acıları dinmiyordu...1945’te ilk kez, sağ ayağı için tabanı doldurulmuş ortapedik bir ayakkabı yapıldı ve yeniden alçı bir korse verildi. Korse o kadar sıkıydı ki, Frida tahammül edemedi: Yalnızca sırtında değil, ensesinde, başında, gövdesinde de feci sancılara neden oluyordu. Korsenin çıkarılması gerekiyordu. Röntgenler, omurilikten su almalar, çeşitli iğneler, ağrı kesiciler ve sinir ilaçları artık Frida’nın alıştığı şeylerdi (s. 278).

Frida, kendisini ve kendisini ameliyat eden cerrah Dr. Juan Farill’i aşağıdaki resminde konu etmiştir. Bu resminde ise bir elinde kendisini simgeleyen yürek biçiminde

⁷ Bkz. <http://www.fridakahlo.org/the-broken-column.jsp>

paleti ve diğer elinde kan damlayan fırçalarıyla, tekerlekli sandalye üzerinde oturmaktadır.

Resim 3: Frida Kahlo, Doktor Farill'in Portresi ile Otoportre, 1951⁸.

Frida, geçirdiği sancılı ameliyat sonrasında Dr. Farill'e duyduğu minnettarlığı şu sözlerle dile getirmiştir (Jamis, 2002):

...Doktor Farill beni kurtardı. Bana yeniden yaşama sevinci verdi. Hala tekerlekli iskemledeyim ve yakın zamanda yürüyüp yürüyemeyeceğimi bilmiyorum. Son derece rahatsız olmasına karşın sırtımı daha da iyi hissetmemi sağlayan alçıdan bir korse taşıyorum. Ağrım sızım yok. Yalnız büyük bir yorgunluk hissediyorum...Ve doğal olarak zaman zaman umutsuzluk duyuyorum. Hiçbir sözcüğün betimleyemeyeceği bir umutsuzluk bu. Her şeye rağmen yaşamak istiyorum (s.294).

Toplumda cinsiyet ayrımcılığı, özellikle engelli kadınları daha da olumsuz yönde etkilemektedir. Kadınların iş, sağlık, eğitim, iyi bir gelir gibi temel haklara erişimleri konusunda daha az fırsata sahip oldukları bilinmektedir. Hem engelli hem de kadın olan birey ise bu fırsata dahi sahip olamamaktadır. Engelli kadınlar, engelleri nedeniyle toplumsal ilişkilerinde yaşadıkları farklı gözle bakılma, olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalma, dışlanma, acınarak bakılma gibi sorunlara ek olarak cinsiyet ayrımcılığından kaynaklanan sorunları da yaşamaktadır. Ortaya çıkan bu durumlar sonucunda engelli kadın, gelir getirici bir işte çalışamayışından dolayı, herhangi başka bir desteği de yoksa mutlak yoksulluk içine düşmekte ve sosyal yardıma ihtiyaç duymaktadır (Osunluk, 2005).

Ekonomik açıdan bağımlı olan engelli kadınlar, eğitimden ve mesleki eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamamaları, toplumdaki olumsuz bakış açısı gibi

⁸ Bkz. <http://www.fridakahlo.org/self-portrait-with-the-portrait-of-doctor-farill.jsp>

nedenlerle işverenlerce tercih edilmeyen ve fiziksel, cinsel, psikolojik şiddete ve istismara daha çok maruz bırakılan bir kesimi oluşturmaktadırlar (Buz & Karabulut, 2015, s.37).

Engelli, genç ve işsiz olmak kadını şiddete karşı daha duyarlı hale getirmektedir. Engelli kadınlar, hem engelli hem de kadın olmalarına bağlı olarak farklı boyutlarda ve iki misli şiddete maruz kalmaktadırlar. Engellilik ve kadın olmayla ilgili kalıp yargılar (kadınların duygusal, bağımlı, korunmaya muhtaç vb. olarak algılanması, engellilerin yetersiz, başarısız, sağlıksız, yardıma muhtaç olarak kabul edilmesi vb.) engelli kadınların yaşadığı ayrımcılığı pekiştirmektedir. Çalışmalar, engelli kadınların herhangi bir engeli olmayan kadınlara kıyasla daha çok ve daha uzun şiddete maruz kaldıklarını göstermektedir. Engelli kadınlar en çok eşleri tarafından şiddete maruz kalmakla birlikte, bakıcılar, sağlık hizmeti verenler gibi farklı grupların uyguladığı şiddete maruz kalma riski altındadır (Çayır vd. 2010, s.23).

Cinsiyet ayrımı yapmadan tüm engelli bireylerin toplumsal hayatta ayrımcılığa uğradığı, engelli olmayan bireylere oranla eğitim, ekonomi, sağlık ve siyaset gibi temel sosyal kurumlardan daha fazla dışlandığı önemli bir sosyal gerçeklik ve sorundur. Bununla birlikte, engelli bireyler kendi içlerinde değerlendirildiğinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortaya çıktığı ve engelli kadınlar ile engelli erkeklerin toplumsal hayata katılmalarında birbirlerinden farklılaştıkları görülmektedir. Engelli kadınların toplumsal hayata daha etkin katılabilmeleri için güçlendirilmeleri gereklidir. Böyle bir güçlendirmenin önündeki en önemli engellerden biri; engelli kadınların var olan çoklu dezavantajlı konumlarına yasal mevzuat içerisinde yeterince yer verilmemesidir. Diğer bir engel ise; yasaların uygulamaya geçirilmesi için gerekli çalışmaların yapılmamasıdır (Abay & Güloğlu, 2015, ss.432-433)

Engelliliğe ilişkin her türlü ayrımcılığın reddedilmesi çok önemli bir aşamadır. Değişen koşullara bağlı olarak sürekli değişen toplumların mevcut gerçeklik döngüsü çerçeveleri içindeki bir sorunsal olarak engelliliğin kesin ve net bir tanımının yapılmasındansa, söz konusu sorunsalın boyutlarına görünürlük kazandırılmasının açık uçlu bir insan hakları ve demokrasi anlayışı açısından daha işlevsel olduğu düşünülmektedir (Uluocak & Aslan, 2012, ss.27). Buna ilişkin olarak, 5378 Sayılı Engelliler Kanunu'nda medyada, engellilerin şiddet ve ayrımcılığa tabi tutulmasını

engellemeye yönelik koruyucu tedbirlerin yer alması önem arz etmektedir. Çünkü bu kanunda geçen 37. madde, ‘Kadınlara, güçsüzlere, engellilere ve çocuklara karşı şiddetin ve ayrımcılığın teşvik edilmemesi’ hükmünü taşımaktadır (Giresunlu & Akıncı, 2011, s.65).

5. Fiziksel Engellilik ve Sağlık

Türkçe’de sağlık kavramı “sağ olmak, hayatta olmak” kökünden gelmektedir. İngiliz dilinde de “health” sağlık, “wholeness” bütünlük ve sağlamlık köküne dayanır. “hole” dinç, zinde, kaynağını “holy” kutsal kavramlarından alır (Baltaş, 2000, s.34). Sağlık tanımı, hemen her yerde ‘hasta olmama’ anlamında, hastalık kavramı ile bağlantılı, yani negatif bir mesaj verecek şekilde yapılmaktadır (Hayran, 1998, s.1).

Negatif tanımlamalarla ilgili olarak ortaya çıkan en önemli problem evrensel olarak nitelendirilecek ve bireyin hasta (diseased) olarak kabul edilip edilmemesinde bir ölçüt olarak başvurulacak normların her zaman bulunmamasıdır. Bu türde bir tanımlama sağlığın ancak bozulduktan sonra tanımlanabilmesine neden olduğu için "öncelikle insanların hastalanmasını önleme" ilkesiyle bağdaşmamakta ve bu konu ile ilgili olarak yapılması düşünülen planlamalara ters düşmektedir. Sağlığın pozitif tanımları ise, pozitif öğelerle beraber aynı zamanda negatif öğeleri (hastalığın yokluğu) de içermektedir. Sağlığın pozitif yönden tanımlanması ile ilgili olarak herkesin üzerinde fikir birliği etmiş olduğu bir tanım bulunmamaktadır (Somunoğlu, 1999, s.53). Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) tanımında sağlık pozitif yönden, "sadece hastalık ve sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali" olarak ifade edilmektedir (WHO, 2006).

Örgüt, sağlığı bilinen bir hastalığın veya engelin mevcut olmamasıyla tarif etmektense, pozitif sağlık kavramına öncelik vererek yeni ve ulaşılması zor bir ideal sunmaktadır. Sağlığın tanımında etkili olan faktörler biyolojik ve toplumsal alanların tamamını içine alarak çok geniş bir alana yayıldığı için bu iyilik haline, ulaşmak neredeyse imkânsız görünmektedir. Sağlık bedenin gerçeği haline gelmiş ama aynı zamanda beden için bir ütopyaya dönüşmüş ve hem toplumsal yapının hem de gelecekte

bütün dünyayı kucaklayacak daha eşitlikçi, daha adil uluslararası bir düzenin hedefi olmaktadır (Moulin, 2013, s.17).

Örgütün tanımlaması sağlığın bütün açıklığını içermemesi nedeniyle daha geniş kapsamlı bir tanımlama yapmak gerekmektedir. Böylece sağlık, genetik olarak iyi vasıflarla doğmuş, fizik, fizyolojik ve psikolojik olarak normal teşekkül etmiş ve gelişmiş, bütün fonksiyonları aralarında ahenk ve denge ile kusursuz olarak cereyan eden, moralman iyi karakterli bir vücudun ve böyle vücutların meydana getirdiği toplumun ifadesi anlamına gelmektedir. Bu tanımlamada ifadesini bulan sağlık, öncelikle kişisel bünyemizin bu karakterlerle doğmasına ve sonra da bu özellikler üzerine etki eden (sosyal, biyolojik ve fizik çevre) faktörlerine bağlı olmaktadır. İnsan, çevresiyle sürekli olarak ilişkide ve etkileşimde bulunmaktadır. Bu nedenle, insan sağlığını etkileyen gerek kişisel ve gerek çevre faktörlerini kesin sınırlarla birbirinden ayırmak veya ayrılmış olarak düşünmek olanaksızdır (Yumuturuğ, 1988, s.8).

Sağlık tanımında yer alan “hastalık hali” üzerinde durmak ve buna açıklık getirmek gerekir. Hastalık halini en azından üç farklı açıdan ele almak mümkündür. İlk olarak tıp bilimi açısından hastalık, vücuttaki çeşitli organlara ilişkin ölçülebilen, objektif bazı belirti ve bulgularla tanımlanabilen bozukluklar anlamına gelmektedir. İkinci olarak, kişi açısından hastalık, sübjektif bir durumdur ve bedende veya ruhsal durumdaki olağan dışı değişiklik ve hisleri, rahatsızlıkları ifade etmektedir. Son olarak hastalık, kendisini hasta hisseden, veya hekim tarafından hastalık tanısı konulmuş olan kişiden beklenen davranış biçimi, bir tür sosyal rol olmaktadır (Hayran, 1998, ss.5-6).

Sağlığı koruma ve nesli sürdürmeye yönelik davranışların, canlıların yeryüzünde var oluşundan günümüze dek süregelmektedir. Diğer canlılarda bir içgüdü düzeyinde kalan bu davranışlar, insanlarda, zamana koşut olarak gelişmiş istemli ve bilinçli davranışlara dönüşmekle kalmamış, toplumsal bir davranış niteliği de kazanmaktadır (Akdur, 2000, ss.2-3). Sağlık, bireyin fiziksel, duygusal, zihinsel ve toplumsal açıdan işlev görebilme yeteneği olduğu gibi bireyin sahip olduğu bir değeri yansıtması nedeniyle, gerek toplumun ve gerekse bireyin sosyo-ekonomik düzeyine bağlı olan bir gösterge olarak fizyo-psikolojik durumu göstermektedir. Burada sağlık tanımı, yalnızca

bireyin kendisini değil içinde bulunduğu toplumsal çevresini de kapsamaktadır (Yeğınboy, 1993, ss.1-2).

Bu nedenle sağlık sorunlarını tanıyarak, gerekli konuları geliştirmek, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerini yönlendirerek birey ve toplum için uygun çözümleri aramak gerekmektedir. Sağlık sorunları sosyoekonomik yapıyla önemli ölçüde iç içedir. İnsanların sağlıklarını temin etmek, korumak, geliştirmek; bireysel, kültürel ve sosyoekonomik pek çok koşulla doğrudan bağlantılıdır. Fakirlik, kötü beslenme, eğitimsizlik sebebiyle dünya nüfusunun neredeyse çoğunluğu etkin bir yaşam kuramamakta ve geleceğini çağdaş ölçeklerde planlaması söz konusu olamamaktadır. Bununla birlikte sağlık sistemlerindeki yönetim bozuklukları, araç gereç ve insan gücü yetersizliği, kişi başına düşen milli gelirdeki sağlık harcamalarının düşüklüğü, kentleşme yaşam beklenti düzeyindeki farklılaşmanın karşılanamaması ve demografik özellikler insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Baltaş, 2000, ss.17-18).

Hastalık ve sağlık kavramları, soyut kavramlar oldukları için birbirlerinden kesin bir sınır ile ayrılmaları olanaklı görünmemektedir. Ancak bu kavramların değerlendirilmesinde bazı olguları irdelemek gerekmektedir. Bunlar (Yeğınboy, 1993, s.2),

- *Fiziksel uyum*; bireyin fizyolojik olarak normal olma, enfeksiyonlara karşı dirençli olma, fiziksel güçlüklerle veya fiziksel çevre ile mücadele edebilme yeteneği,
- *Duygusal uyum*; bireyin duygusal olarak normal olma, duygusal değişmelere karşı koyabilme, duygusal güçlükleri aşabilme duygusal ortama uyabilme gücü,
- *Zihinsel uyum*; bireyin zihinsel olarak normal olma, iyi işlev görmesi, davranışlarının çevresindekilerinin çoğunluğına uyma, davranışlarında zamanla ortaya çıkabilen değişiklikler bütünü,
- *Toplumsal uyum*; bireyin davranışlarının içinde bulunduğu çevrenin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilip benimsenmesi, biçiminde belirtilebilir.

Türkdoğan'a (1991, ss.32-33), sağlık-hastalık olayının cemaatin kültür, geleneksel yapı ve değer sistemlerinin içinde ele almak gerekmektedir. Sağlık- hastalık süreci ile hastane doktor ilişkilerini bir sosyal sistem içine yerleştirmek, her şeyden önce

sosyal sistemin kendisi hakkında bazı ön bilgileri gerektirmektedir. Sosyal sistemler bir toplum içinde fertlerin teşkilatlanmış tutum ve davranışlarıyla ilgili karşılıklı düzenlenmiş ideal biçimlerden ibarettir. Toplum fertlerin organizasyonu olduğu halde, bir sosyal sistem fikirlerin organizasyonudur. Bu duruma göre sosyal sistemler, birtakım genel kavramlar veya umumileştirmelerden ibaret ideal tipler olarak ifade edilmektedir. Bu tiplleştirme veya modeller sosyal kurumlara uygulanır. Sosyal sistemler toplum kültürünün bir unsurudur.

Baltaş’a (2000, ss.72-73) göre, hastalık ve sağlıkla ilgili olarak ele alınan kültür faktörü, çeşitli dönemlerde farklı anlayışlarla değerlendirilmiştir. Absolutizm anlayışını temsil eden görüş, hastalık ve sağlığın kültürle hiçbir ilişkisinin bulunmadığını, bunların birbirlerini etkilemeyen süreçler olduğunu savunurken, Relativizm anlayışı absolutist görüşün tam tersine bütün değişimlerin kökeninde kültürel kalıpların bulunduğuna inanır bu yaklaşıma göre kültür, sağlık ve hastalıktaki temel belirleyicidir. Üniversalizm ise, bu iki görüşün ortasında yer alır. Temel insan karakteristiklerinin evrensel boyutta ortak olduğunu, ama kültürel değişkenlerin ve etkilerin bunları yönlendirdiğini kabul eder. Bireyin sağlığında genetik kadar etkileyici olan kültür, çok özelleşmiş yöresel inançlardan, tutum ve alışkanlıklardan felsefi yorumlara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içine alır. Hastalık ile bozuklukların sebepleri ve tedavileri konusundaki inançlar, kişisel ve kültürel farklılıklar göstermektedir.

Hastalık kavramı üzerine üretilen teoriler “hastalığın ontolojik teorisi” ve “reaktivite teorisi” ile başlamıştır. Ontolojik teoride zararlı hastalık ajanlarının, insan bedeninde gelişmesi sonucu semptomlar oluşmaktadır. Burada insan bedeninden bağımsız, kendi başına hareket edebilen, serbest hastalık varlığı söz konusu olmaktadır. Antik inaniş’a göre zararlı hastalık ajanları, soyut ve somut olabilmektedir. Somut hastalık ajanları; miasma, gaz, kötü koku, öfke, heyecan ve benzeri ajanlar, soyut olanlar ise; günahlar, beddua, büyüler olarak ortaya konmaktadır. Modern tıpta bu anlayışın uzun zamandır yeri olmamasına karşın, burada bahsedilmesinin nedeni, halen halk arasında bazı hastalıklar ve özellikle engelli oluş ile günahlar, beddua ve büyüler arasında ilişki kurulması olmaktadır (Güler, 2005, s.44).

Sağlık ve hastalıkla ilgili biyolojik ve psikolojik özelliklerin yanı sıra, bireyin içinde bulunduğu fiziksel, sosyal ve kültürel çevre özellikleri bireylerin sağlıklı yaşam alışkanlıkları, hastalığı tanımlama, rahatsızlığı algılama ve yardım arama, sağlık hizmetlerinden yararlanma, modern-geleneksel veya popüler tedavi tercihleri, tedaviye uyum ve ilaç kullanma davranışları üzerinde ortak etki göstermektedir. Toplumsal faktörler ile sağlık-hastalık olgusu arasında karmaşık ilişkilerin net olarak ortaya konulması oldukça güç olmaktadır. Bu nedenle, toplumsal faktörler ve sağlık-hastalık olgusu arasındaki ilişkilerin çok dikkatli bir şekilde analiz edilmesi önem taşımaktadır (Tekin, 2007, s.290).

Tüm sağlıksızlık durumların, hastalıkların, yaralanmaların, engelliliklerin, kusurların ve benzerlerinin tanımlarını yapma ve sınırlarını, derecelerini belirleme işlevini tıp üstlenmektedir. Ortopedi, fiziksel tıp ve rehabilitasyon, kulak burun boğaz hastalıkları, göz hatalıkları gibi branşlar ve fizyoterapistlik, odyometristlik, protez-ortez imalatçılığı gibi medikal-paramedikal uğraşlar için, engellilikler tüketici kitlesini oluşturmaktadır. Tıbbi ortamlarda ortaya çıkan zorluklar, engellileri olduğu gibi onlara muhatap olan sağlık profesyonellerini de etkileyerek işlerini yapmalarını güçleştirmektedir. Tıbbi ilişkilerin neredeyse tümünde, yeterli bir sözel iletişime gerek duyulmasının ötesinde, bedene temas etme, bedeni özel uygulamalara tabi tutma ve bedeni özel düzenekler içinde konumlandırma söz konusu olmaktadır. Diagnostik ve terapötik gibi işlemler ve bunların gerçekleştirilmesinde kullanılan gereçler ve düzenekler, 'normal' beden yapısına uygun gelecek biçimde standardize edilmektedir (Güler, 2005, ss.45-46).

Biyomedikal modelde hastalıklar, tamamen fizyolojik faktörlerin sonuçları gibi düşünülmekte ve bir dış ajanın, fizyolojik faaliyetleri aksatması veya bozması olarak değerlendirilirdi. Bugün ise konunun davranışsal boyutu rolü önem kazanmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimlerden, bireyleri bilinçlendirme ve koruyucu davranış modellerinin kazandırılmasına doğru, sağlık organizasyonlarındaki kontrol odağı kaymaktadır. Bugün artık insanların davranışlarının, hastalıklarla ilgili düşünce ve duygularının, sağlıklarını doğrudan etkilediği bilinmektedir (Baltaş, 2000, ss.32-33).

Tıbbın bu biyo-mekanik bakışı, hastalıklar ve sağlığa bilimsel ve standart bir tanım yapılması, sağlıklı olmanın içine hasta olmama kadar engelli olmama durumunun da dâhil edilmesi, engellilik durumunun fiziksel ve zihinsel tıbbi normların dışında olduğu ve bedensel bir bütünlüğe sahip olamadığı için engellilerin sağlıksız olduğu yargısını ortaya çıkarmaktadır. Engellilerin yaşadıkları sosyo-kültürel atmosferleri içinde fiziksel engellilik ve engelliliğe tıbbi bakışın aksine sosyal bakışın, sosyal bir model üzerinden engelliliğe bakması ve sosyal, politik, çevresel faktörler ile engellilik bağlantısını kurmaları sağlık algılarını, sosyal bir inşa süreci içinde oluşturduklarını varsayma ise sosyal modelin içeriğinin bir basamak daha genişletilmesine işaret etmektedir. Bedensel problemin ve sonrasında sağlıklı olmanın, günlük yaşam gerçekliği içinde, sosyal olarak inşa edilmesi aracılığıyla birey açısından bu süreç, engellilik ve sağlıklı olmanın günlük yaşam gerçekliği içinde sosyal olarak anlamlandırılması ve rutin günlük yaşama uyarlanma çabasını göstermektedir (Nazlı, 2012, ss.233-235).

Bedenin sosyal olarak inşa edildiği düşüncesinin yaygınlık kazanması ile bedensel ve ruhsal yeterlilikler üzerindeki önyargıların haklılaştırılması eğilimi giderek daha zor ve sosyal bilimsel kuramlaştırma eğilimi açısından giderek daha etik dışı bir eğilim olma niteliği kazanmıştır. Engel sorunu bu noktada, yeti yitiminin bizzat taşıyıcısı olan kişilerde salt bir handicap olarak değil, söz konusu ölçütlerin ve bu ölçütlerin dolayımıldığı normalleştirilmiş yapıp etme-biçimlerinin yeti yitimi deneyimi yaşamış kişilerce deşifre edilmesine bağlı olarak, sosyal gerçekliğin kendi içinde ve “normal” olarak tanımlanmış çoğunlukta da aranması gerekliliğine işaret etmektedir. Yeti yitimine sahip bireylerin, toplumsal yaşama katılımlarının, tıbbi, rehabilite edici, sosyal kültürel, ekonomik, psikolojik, politik ve sosyo-bilişsel süreçler üzerinden bütünlüklü bir model üzerinde değerlendirilmesi gereği bugün çok daha önemli bir kurumsal arayış olarak karşımıza çıkmaktadır (Uluocak & Aslan, 2012, ss.36-37).

Kasapoğlu'na (1999, s.10) göre, bu anlamda toplumsal inşacı yaklaşım, postmodernizm söylemi içinde kabul edilmektedir. Örneğin ilk olarak bu görüş, gerçeğin var olduğunu ve hastalık ile beden/vücut hakkında tek neden bulma ve açıklama olasılığını reddetmektedir. İkinci olarak, geleneksel tıp tarihini sorgulamaktadır. Çünkü, tıp tarihi hastalıklara ilişkin bilginin ilerleyen bir şekilde giderek güvenilir hale geldiğini

anlatmaktadır. Üçüncü olarak tıp uzmanlarıyla, sıradan insanlar arasındaki ilişki önemsenmektedir. Tüm çıkarsamalar ve bilgi tipleri, ister deneysel bilgiler olsun, ister akla dayanan bilim olsun hepsi geçerliliğe sahiptir. Sıradan insanın açıklamaları, bugüne kadar tıba göre ikincil olarak kabul edilen bilgilere şimdi dönülmektedir. Toplumsal inşaya ilişkin literatür, tıbbın geniş ölçüde kritiğini yansıtmakta, tıp bilimlerinin temellerini ve geçerliliğini sorgulamaktadır.

Cirhinlioğlu'na (2003, s.143) göre, modern'den post-modern'e doğru geçildiği düşünülen günümüzde, hastalık/sağlık kavramlarına yönelik geleneksel bakış açılarının köktenci bir şekilde her toplumda değiştiği söylenebilir. İster gelişmiş kapitalist dönemde olsun ister kapitalizmin azgelişmiş bir döneminde olsun hemen hemen her toplum kendi sağlık ve tıp anlayışını hastalık kavramı üzerine odaklandırmaktan ziyade sağlık kavramına odaklandırmaktadır. Televizyon reklamları, bunun en iyi örneği olarak görülebilir. Tıp içerikli birçok reklam hastalanınca nasıl çare aranacağından çok hastalanmamak için neler yapılması gerektiğine yönelik ürünlerin reklamı olmaktadır. Ayrıca, spor ve spor ürünlerine ilişkin reklamların da azımsanamayacak ölçüde olduğu görülebilir. Klasik tıbbın bilgi üzerinde kurmuş olduğu egemenlik birçok alanda kırılmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde dile getirilen, rasyonel tıbbın en klasik nesnesi olan engelliler ve kadınların kendi kuramlarını kendileri geliştirerek, tıbbın kendilerini hesaba katmayan geleneksel tedavi tekniklerine karşı çıkmaları da post-modern dönemin bir özelliği gibi durmaktadır.

6. Fiziksel Engellilik ve Din

Tarihte bilinen tüm insan topluluklarında bir dine rastlanmaktadır. Hatta tarih öncesi dönemlerin buluntu ve kalıntılarının tüm matlık ve suskunluğuna rağmen anlaşılan insanoğlunun dindarlığını kökenleri, onun dünya varlığının çok eski zamanlarına uzandığını göstermektedir. Böylece, din, tarihsel ve kültürel bir fenomen olarak insan topluluklarında evrensel bir olgu olmak veya en azından öyle görünmekle beraber bir toplumdan ötekine, bir kültürden başkasına değişen çeşitli zenginlikle karakterize olması tarihsel, aktüel veri, gözlem ve tespitlerden anlaşılmaktadır (Günay, 2013, ss.163-164).

Din, insan doğasının en ulvi anlamlarına çağrı ve en az dışavurumları için bağlayıcı kaynak olarak davranışlarının çoğunun arkasında itici bir güç olarak ifade edilebilir. Dini tecrübe öznel/sübjektif bir karakter sergilediği kadar bireyi aşan nesnel/objektif ve sosyal karakteri de arz eder. Bu nedenle neredeyse bütün dinler, inanç, düşünce ve tasavvurlar üzerinde şekillenmiştir. Dinler sadece Tanrı ile insan arasındaki mahrem ilişkiyle sınırlı kalmamış tersine her din dış dünyaya bir inanç, renk, duygu, tavır ve davranış biçimleri olarak yansımıştır. Kültürel olarak belirlenmiş davranışların belli başlı kurumlaşmış kaynaklarının oluşturan dini inançlar ve ahlaki sistemler, sosyo-ekonomik hayatı derinden etkilemiştir (Kurt, 2008, ss.76-77).

Weber (1999), psikolojik güdülerin inanç ve dini yaşam pratiğini yarattığını ve yaşam biçimini yönlendirip bireyi orada sıkça tuttuğunu düşünmektedir. Fakat bu güdüler ona göre, büyük ölçüde, dini inanç tasarımlarının özelliklerinden de doğmuştur. Bu nedenle, dini düşünceler, tarihi gerçeklikte çok az rastlanan ideal tip bütünlüğü içerisinde gösterilerek incelenebilir (Weber, 1999, ss.83-84). Ona göre, din gerekli bir muhafazakâr güç olmanın aksine dinden etkilenen hareketler çarpıcı toplumsal değişimlere neden olmuşlardır. Din bir yandan bazı köklü toplumsal değişimlerin önünde engel teşkil edebilirken bir yandan dinsel idealler kurulu toplumsal düzenler üzerinde bozucu ve çoğunlukla devrimci bir etki bırakabilmektedir (Giddens, 2012, ss.586-587).

Berger (2005, ss.63-64), toplumsal olarak inşa edilmiş düzen ne zaman olduğu gibi kabul edildiğinde evrende mevcut olduğu kabul edilen anlamlarla onun anlamlarının birleşmiş olduğunu söyler. Ona göre, arkeik toplumlarda düzen, mikrokozmetik bir yansıma olarak görünürken, insanlar dünyası da âlemde var olan anlamları ifade eden araçlar olarak görünmüşlerdir. Çağdaş toplumlarda ise sosyal dünyanın bu şekilde kozmikleştirilmesi, evrenin tabiatından ziyade insanın tabiatı hakkındaki bilimsel önermeler şeklinde yerini almıştır. Tarihsel değişiklikler ne yönde olursa olsun temel eğilimler, sosyal olarak inşa edilen düzendeki anlamların evrene nasıl yansıtıldığı üzerinde olmuştur. Bu yansımanın yüzeysel yapıları nasıl sağlamlaştırmaya eğilimli olduğu kolayca görülebildiği gibi bu sağlamlaştırma biçiminin daha fazla araştırılması gerekmektedir. Bu anlamda düzenin, kozmolojik veya antropolojik olarak eşyanın tabiatına bağlı olarak olduğu gibi kabul edilme ve insanların tarihi çabalarından daha

güçlü bir kaynak olan din anlamlı bir şekilde argümana dâhil olmaktadır. Kutsal bir kalıp içerisinde kozmikleşmekte olan din, insanın dışında fakat aynı zamanda onunla ilişki halinde bulunan esrarengiz ve korkutucu bir niteliğin etkisinde kalmıştır.

Berger'e (2005) göre:

Din, insanın dünya inşa girişiminde stratejik bir rol oynamıştır. O, insanın kendini dışsallaştırmasının ve kendi öz manalarını realiteye aşılmasının en yüce sınırını ifade eder. Din ayrıca beşeri düzenin, varlığın bütününe yansıtıldığını da ima eder. Başka bir deyişle din, evrenin tamamını insan açısından manidar bir varlık olarak kavramanın cüretkâr bir girişimidir (s. 67).

Berger (1977), modern dünyanın meşrulaşma sorunu ile ilgilenmiş ve modernleşmenin büyük bir açmazı olarak tanımladığı laikleşmenin, dinsel inanç ve deneyimin akla yatkınlığını büyük oranda tehlikeye attığını ileri sürmüştür. Ona göre, dinin anlamsız bir varlığa karşı en büyük koruyucu olma vasfı vardır. Başka bir deyişle söylenecek olursa, din toplumsal dünyanın meşrulaştırmasının en etkili kaynağını oluşturur. Dini gerçekliğin toplumsal inşası bağlamında en yaygın ve en etkili meşrulaştırma kaynağı olarak görür. İnsanın toplumsal gerçeği inşası sürecinde dinin, gerçekliğe bir anlam sağlama ve bu gerçekliğe meşrulaştırma olmak üzere iki amacının olduğunu söyler. Bilim, doğal fenomenleri dinin, yapabileceğinden daha iyi açıklayabilmesine karşın anlam sağlamakta oldukça başarısızdır. Böylece tam iyi ve tam güçlü tanrı inancının bilimin kendi başına sağlayamayacağı anlam derinliği sunduğuna inanır (Poloma, 1993, ss.267-269).

Meşrulaşma işlevi, aynı zamanda bireyin öznel kimliğinin doğruluğuyla da yakından ilişkilidir. Sosyalizasyonun doğası nedeniyle belirsiz bir şey olan öznel kimlik, bireyin anlamlı ötekilerle kurduğu, değişebilecek veya tamamıyla kopabilecek ilişkilerine bağlıdır. Kişi sabit ve sosyal olarak tanınmış bir kimliğe sahip olduğu kavrayışını gündelik sosyal etkileşimde koruyor olsa bile rüyalar ve fantezilerdeki gerçekdışı başkalaşımların sürekli tehdidi altındadır. Kimlik, sembolik bir evrende temsil edildiği zaman nihai olarak meşrulaştırılmış olur. Mitolojik anlamda ifade edilirse, kişinin gerçek adı ona tanrısı tarafından verilmiştir. Böylece kişi, kozmik bir gerçekliğe kendisini demirleyerek, kendi kimliğini, hem sosyalizasyonun tesadüflerine hem de olağandışı tecrübenin kötü niyetli dönüşümlerine karşı korumuş olur. “Tanrılar bunu bilmektedir, o

bilmezse psikiyatri bilimi bilir, o da bilmezse parti bunu bilmektedir” (Berger & Luckmann, 2008, ss.145-146).

Psikolojik bir denge kurma yollarından biri olan din, dünyayı anlama ve kendini o dünyada belirli bir yere koyma biçimi olarak işlev görmektedir (Mardin, 2012a, s.30). Din bireyin kendisini ve dış dünyasını tanıma, anlama ve buna bağlı olarak da bir yaşam felsefesi oluşturması açısından, ona birtakım bilgiler sunabilir. Bu anlamda engellilerin engel durumlarını anlama, kavrama ve yaşadıklarını makul bir şekilde anlamlandırmaya çalışarak, engellilik halinin kabul edilmesine katkı sağlayacak birtakım bilgilerin edinilmesinde, dinden yararlanılması mümkün olabilir. Din engellilere karşılaştıkları sıkıntılarla mücadele etmede moral desteği sağlama, kendisine her zaman yardımcı olabilir ve sığınabileceği yaratıcısı olduğu duygusunu kazandırarak yaşama sevincini artırmayla birlikte yaşadığı durumu kavramasına katkı sağlayacağı bilişsel nitelikte bazı açıklamalar sunabilir (Kula, 2004, s.9).

Engelliler, toplumda karşılaştıkları davranış örüntülerinden en çok kendilerine yönelik sergilenen acıma ve acınma duygusundan şikâyet etmektedirler. Toplumda engelli olma bilincinin oluşturulması için engelliler kadar toplumunda eğitilmesi engellilere karşı var olan önyargıların yıkılması engellilerin toplumsal yaşamda mücadele etmek zorunda kaldıkları sorunları ortadan kaldıracaktır. Bununla birlikçe toplumun büyük bir kısmı tarihsel ve geleneksel koşulların etkisiyle engelliliği bir kader sorunu, ilahi bir ceza veya gizlenmesi gereken utanılacak bir durum olarak algılayabilmektedir. Devlet ise, engelliliği ekonomik kalkınma için ayıracağı kaynaktan fedakârlık olarak görebilmektedir (Öz, 2013, s.81).

Engellilerin görünümüne, yetersizliklerine yönelik oluşturulan önyargılar, basmakalıp değerlendirmeler ve olumsuz tutumlar nedeniyle sosyal alana uyumları ve günlük hayatlarını sürdürmeleri zorlaşmaktadır. Bu noktada engellilerin günlük hayata ve sosyal ortama katılabilmelerini sağlayacak fiziki ve sosyal koşulların yanında engellilere yönelik olumlu tutumların toplumda daha fazla oluşmasını sağlayacak çabaların artırılması gerekmektedir. Böylece, insan hayatında geniş geniş tecrübe alanına uygulanabilen, önemli ve geniş bir referans sunan din, engellilere yönelik tutum ve davranışların nasıl olması gerektiği konusunda etkili olabilir. Çünkü din, bireye ferdi ve

sosyal uzlaşma, uyum ve sosyal bütünleşme çerçevesinde hareket etmesini sağlayacak değerleri, ilkeleri sunmakta ve onları kazandırmaya çalışmaktadır (Kula, 2006, s.512).

Eski Yunanlara kadar uzanan dönemlerde, ahlaki statüsü hakkında alışılmadık veya kötü bir şeyleri dışa vurmak için bedensel işaretler kullanılırdı. İşaretler deriye kazınmakta veya yakılarak oluşturulmakta ve işaretleri bir köle, bir suçlu, bir hain-mecazen kirlenmiş, özellikle kamusal alanlarda kaçınılması gereken lekelenmiş kişilerdi. Sonraları Hristiyanlık döneminde bu işaretler birinci anlamda, Tanrının merhametinin ciltte açan çiçekler şeklini alan bedensel işaretleri, ikinci anlamda ise bu dinsel benzetmeye karşılık fiziksel bozuklukları ifade etti (Burcu, 2015, s.151). Berger (2005, s.120), bu türde oluşan anomik olayların telafisinin bu dünyaya ait terimlerle bir geleceğe yansıtmak suretiyle inşa edilebileceğini söylemektedir. Ona göre, uygun vakit geldiğinde acı çeken kişiler teselli edilecekken bir yandan da haksızlıklar cezalandırılacaktır. Mevcut ıstıraplar ve kötülükler öbür dünya hayatında tersine çevrilecektir. Yani diğer bir deyişle, ahiret, hayatı düzenleyen bir mekân olarak konumlanmaktadır.

İnsanın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamayı hedefleyen İslam dini de insan ile ilgili her konuya değinmektedir. Bu sebeple engellilerin manevi kazanımları, ibadetleri yerine getirirken onlara tanınan kolaylıklar, aile ve toplumların engellilere bakış açısına varıncaya kadar pek çok husus Tanrı veya Tanrı'nın elçisi tarafından dile getirilmiştir. İslam'a göre, engellilik insan için asla bir kusur değildir. Aksi takdirde doğuştan engelli olan insanlar için Tanrı'nın onları engelli olarak yaratması durumu sağlıklı bir şekilde anlamının imkânı olmayacaktır. Çünkü bu durumda, kusur sayılan engeli yaratan bir yaratıcının varlığı gündeme gelebilir. Oysa Tanrı insanları, servetleri, ırkları, renkleri, cinsiyetleri, dilleri, nesepleri, fizyolojik yapıları, engelli veya sağlıklı oluşları açısından değerlendirmemektedir. Onları daha çok, iman, güzel ahlak, ibadet ve itaatleri, iyi ve kötü davranışları açısından değerlendirmektedir. Kısacası engellilik Tanrı tarafından bazı insanlara imtihan gereği verilen bir durumdur (Eser, 2013, ss.5-6).

Din insan hayatı ve geleceğiyle ilgili bilgiler de sunmaktadır. Hayatın belirsizliklerini kapsayan bu bilgiler insanın kendine güvenmesini sağlamakta ve karşılaşılan sorunlarla mücadele gücünü artırmaktadır. Bu nedenle insanın karşılaştığı engellilik, hastalık gibi stresli durum veya olaylar karşısında yaşadığı gerginliklerle baş

edebilmek için başvurduğu yollardan biri de dini inançlar ve değerler olmaktadır. Kritik zaman ve durumların ortaya çıkardığı problemlere karşı din, kişinin sahip olduğu başka inanç ve pratik çerçevelere alternatif makul davranışlar önermektedir. Böylece dini inanç ve değerler öncelikle hayatın trajik dönemlerinde yoğun gerilim ve sıkıntının yaşandığı durumlarda gerçekliğin algılanmasında ve yorumlanmasında çoğu insan için temel dayanak noktası olmaktadır (Kula, 2005, ss.113-114).

7. Fiziksel Engellilik, STK'lar ve Kentsel/Yerel Siyaset

Mardin'e (2012b, ss.9-10) göre, sivil toplum kavramı, 'şehir adabı' vurgusu ile ifade edilmektedir. Sivil toplum kavramındaki 'sivil', şehir hayatıyla meydana gelen hakları ve yükümlülükleri içermektedir. Batı Avrupa'da, 12. yüzyıldan itibaren şehirlerin yeniden önem kazanmaya başlamasıyla şehir yaşamını düzenleyen Roma Hukuku yeniden kullanılmaya başlandı. Bu hareketlenmenin beraberinde gelen 'sivil' e dayalı kavram ve uygulamalar yeni bir dinamik oluşturarak 17. ve 18. yüzyılda Batı düşünürlerinin artık bu kavram kökünü 'hürriyet'lerden söz açıldığında kullanmaya başladığı görülmektedir. Hegel ve Marx'ın tarihi ve felsefi kullanımları etrafında kümelenen kavramın; bir "medeniyet"lik anlayışıyla, Batı Avrupa'nın toplumsal tarihinde çok önemli bir sosyal tarih aşamasıyla ve Tarih felsefesinin alanında bir tartışmayla ilgili olduğu görülmektedir.

Sivil toplum kuruluşları toplum yararına çalışan, demokrasinin gelişmesine katkıda bulunan, kar amacı gütmeyen, devletten ayrı hareket edebilen, bireylerin ortak amaç ve eylemlerine bakıldığında, siyasal iradeyi ve yönetimi kamuoyu oluşturmak suretiyle etkileyebilen bir örgütlenme türüdür (Tosun, 2007, s.4).

Bu kuruluşlar, toplumsal sorumluluk bilinci ve kamuoyu baskısı oluşturma, alan bilgisi ve uzmanlık, organizasyonel etkinlik, hızlı ve pratik çalışma, maliyet-etkinlik, yeniliklere uyum sağlayabilme, halka yakın ve samimi olma, etkin sosyal hizmet sunumu, üstün düzeyde fedakârlık, kamu ve özel sektör hizmetlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunma, organizasyonlara farklı kesimleri kolaylıkla dâhil edebilme niteliklerine sahiptir. Fakat buna karşın, sınırlı kurumsal kapasite, fon bulma, şeffaflık ve hesap verebilirlikten yoksunluk, temsil yeteneğinde eksiklik, ölçek yakalama, birbirine

benzeme, ideolojik önyargılar, programlarının kapsamlı olmaması ve uluslararası işbirlikleri konularında yetersiz kalabilmektedirler (Demir & Sever, 2008, s.354).

Sivil toplum aşamasına karşılık gelen sosyal yaşam örgütlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının oluşma sürecindeki temel dinamikleri ve amaçları (Demirel, 2009, ss. 108-109);

- Psikolojik açıdan; bir ihtiyacın karşılanması, ait olma duygusunun tatmini.
- Aile açısından; kurumun korunması ve sağlıklı sürdürülmesi.
- Ekonomik açıdan; çıkar ve menfaatlerin korunması ayrıca istihdam sağlanması.
- Dini açıdan; kutsal doğrulardan alınan güçle dini ideallerin yaşatılması çabası.
- İdeolojik açıdan; değişik siyasal ve sosyal fikirlerin kamuoyuna ulaştırılma çabaları.
- Kültürel açıdan; belirli yerel ve kültürel ihtiyaçların, sosyal yaşam faaliyetlerini gerçekleştirme çabaları.
- Eğitim açısından; bireylerin ve kitlelerin eğitimleri, yaşam kalitesinin artırılması çabaları ve bilinçlendirme faaliyetleri.
- Sağlık açısından; bireysel ve toplumsal sağlık standardının yükseltilmesi ve belirli hastalıklarla mücadele çabaları.
- Çevre açısından; çevre bilinci ve korunması, endüstriyel faaliyetlerin sonuçlarına dikkat çekme ve engelleme faaliyeti.
- Siyasi açıdan; belirli politik güç aktörlerinin kendi kitlelerini ve tabanlarını oluşturma ve koruma çabaları.
- Yoksullukla mücadele açısından; bireysel ve toplumsal kalkınmanın sağlanması.
- Hobi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve yaygınlaştırılması açısından,
- Spor faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, bilinçli spor alışkanlığının kazandırılması açısından,
- Engellilerin normal yaşam standartlarına ulaşabilmeleri için gerekli maddi ve manevi desteği sağlamada ve toplumsal duyarlılığın artırılması için kamuoyu oluşturma açısından,
- Küresel ölçekte insanlık adına ortak bir evrensel platform oluşturma çabaları açısından bir kategorik tasnif ortaya koymaktadır.

Sivil toplum, devletin gücünü tanımlama, denetleme ve meşrulaştırma açısından sivil toplum güçlerinin oynadıkları rollerle ilgili önemli noktalara vurgu yapmasından dolayı demokratikleşme tartışmalarının merkezi önemini oluşturmaktadır. Sivil toplumun, devletle toplum arasındaki güç dengesini değiştirerek toplum lehine dengeli bir muhalefet sağlama, kamusal ahlak ilkeleri oluşturma ve bunların uygulanmasını sağlama, alternatif bir temsil süreci yaratarak örgütlü grupların isteklerini sisteme aktarma, bu grupların çıkarlarını birleştirme ve demokratik değerleri yerleştirme ve koruma olarak ortaya çıkan dört şeklinin demokratik sistemin ve yönetişimin gelişmesine katkı sağlayacağı ileri sürülmektedir (Kabasakal, 2008, ss.61-62).

Sivil toplum ile demokrasinin iç içeliği, çağdaş demokrasi tanımlamalarında, insan hakları, çoğulculuk, sözleşme düzeni, temsil ve katılım gibi demokratikliği sağlayıcı temel ilkelerle vurgulanmaktadır. Diğer bir deyişle sivil toplum, çoğulculuğu, özerk grupların varlığını, korunmasını ve katılımını zorunlu kılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları, özellikle merkeze politik topluma güvenin sarsıldığı yerlerde alternatif güç odakları olarak sistemin ayakta kalmasını sağlamaktadır. Hem yerel yönetimler hem de sivil toplum kuruluşları 'çevre'yi oluşturmaktadır. Her ikisi de merkezin elinde tuttuğu hukuksal yetkilerden ve üstün otoriteden yoksun, güçleri halka dayandığından ve halka yakın olduklarından demokratik kuruluşlar olmaktadır (Kaypak, 2012, s.42).

Avrupa Kentsel Şartı'nın Kentlerde Ekonomik Gelişme konulu başlığında, yerel yönetimler beldelerin ekonomik gelişmesini sağlamakla görevli yönetsel yapılar olarak görülmektedir. Aynı zamanda kentlerin niteliğinin ve kentsel kullanıcıların beklentilerinin değişmesiyle beraber, belediyelerin kentleri ekonomik değişme ve gelişmenin taşıyıcısı olarak görmesi üretime, dağıtım, değişime ve tüketime yönelik ekonomik örgütlenmeler olarak bakılması gerektiği vurgulanmaktadır. Böylece yerel sermayenin küresel dünya ve kentsel alanların eklemlenmesine katkı sağlaması, bu kesimlerin yerel gücün kullanımına veya bu kullanımın kendi beklenti ve istekleri yönünde şekillendirilmesine yönelik girişimde bulunmalarına da yol açmaktadır (Öner, 2000, ss.102-103).

Demokrasi anlayışının gelişmesi ve demokratik bilincin oluşmasında etkin rol oynayan yerel yönetimler, belirli hizmetlerin karşılanmasını sivil toplum kuruluşları

aracılığıyla gerçekleştirebilmektedir. Bazı alanlarda toplumun bilgi, deneyim ve becerisinin harekete geçirilmesi açısından sivil toplum kuruluşlarının desteği önemli fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimler, çeşitli meslek kuruluşları, sendikalar, kooperatif birlikleri, dernekler ve diğer gönüllü kuruluşlarla çeşitli alanlarda işbirliği ve ortaklık yürütebilmektedir. Böylece, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler arasında yakın bir ilişkinin olduğu söylenebilir (Kara, 2011, ss.56-57).

Engellilerin haklarına yönelik uluslararası sözleşmenin 29. maddesinde engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında siyasal haklarını ve bunlardan yararlanma imkânını güvence altına alması gerektiği ifade edilir. Bu madde engellilerin siyasal ve toplumsal yaşama katılımına yönelik (Resmi Gazete, 2009),

a) Diğerlerinin yanı sıra aşağıda belirtilenler yoluyla, engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında seçme ve seçilme hakları dâhil olmak üzere siyasi ve kamusal yaşama etkin şekilde ve tam katılımını doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla sağlamak,

i) Seçim usullerinin, tesislerinin, materyallerinin uygun, erişilebilir ve anlaşılması ve kullanılmasının kolay olmasını sağlamak,

ii) Engellilerin, seçimlerde ve referandumlarda baskıya uğramadan, gizli oy kullanarak, aday olma ve etkili bir mevkide görev alma ve devletin tüm kademelerinde tüm kamu görevlerini yerine getirme haklarını koruyarak, uygun olan yardımcı ve yeni teknolojilerin kullanılmasını kolaylaştırmak,

iii) Engellilerin seçmen olarak tercihlerini özgürce ifade edebilmelerini güvence altına alarak ve bu amaçla gerektiğinde, talep etmeleri durumunda oy kullanırken kendi seçtikleri bir kişinin desteğini almalarına izin vermek,

b) Engellilerin ayrımcılığa uğramadan, diğer bireylerle eşit koşullar altında, kamu işlerinin idaresinde etkin ve tam katılımlarının sağlanacağı bir ortamı yaratmak ve aşağıda belirtilenler de dâhil olmak üzere, kamu işlerine katılımlarının cesaretlendirmek,

i) Ülkenin kamusal ve siyasi yaşamı ile ilgili sivil toplum kuruluşları, dernekler ve siyasi partilerin etkinliklerine ve yönetimine katılım,

ii) Engellileri uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde temsil eden engelli örgütlerinin kurulması ve engellilerin içinde yer almalarının sağlanması konularını içerir.

Yerel yönetimlerin üstüne çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Çünkü, yaptıkları sosyal ve teknik alt yapı yatırımlarıyla, kentsel mekânın şekillenmesinde önemli role sahiptirler. Kentsel çevre ve ulaşım hizmetlerinin, kentteki her türlü açık alan ve yapının, engelliler için ulaşılabilirliğinin yerel yönetimler tarafından sağlanması, engellilerin sosyal yaşama katılmasında fırsat eşitliğini sağlayan en önemli unsur olmaktadır. Bu nedenle, engellilere yönelik yapılması gereken düzenlemeler oluşturulurken mevzuat ve standartlara uygun olması konusundaki aksaklıklar, yerel yönetimlerin bu konudaki yetki ve sorumlulukları, mevcut mevzuat ve standartlar konusunda yerel yönetimlerin bilgi, teknik ve mali açıdan yeterliliği dikkate alınarak programlanmalıdır (Giresunlu & Akıncı, 2011, s.81).

Engelliler, gerek kendilerinden kaynaklanan gerekse toplumdan kaynaklanan nedenlerden dolayı yeterince örgütlenememektedir. Bilinç eksikliği, örgütlenmeyi amaç dışı menfaat elde etmek için kullanma, maddi yoksunluk, eğitim düzeyinin düşük olması gibi faktörler engellilerden kaynaklanırken, mevzuat dilinin ağır oluşu, engellilere yönelik hizmetlerin bir hak değil yardım kategorisinde ve iyilik olarak görülmesi, engellilere hizmet sunan kamu görevlilerinin engelliler ve engellilerin özellikleri hakkında bilgi sahibi olmamasından doğan ve bu nedenle engellinin uygun hizmet alamaması, kaynaştırma eğitimindeki sorunlar toplumun engelliye bakışı ile ilgili dışsal faktörlerdir. Bu sorunlara rağmen, dernekler, tüm üyelerini ve toplumu engellilik hakkında bilgilendirme faaliyetlerinde bulunmaktadır. Sosyo-kültürel çalışmalar, sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerine aracılık etme, vakıfların yaşam köyü oluşturma gibi ileri hizmetleri planlanabilmektedir. Nitekim derneklerin, diğer sivil toplum kuruluşları ile zaman zaman kendi aralarında işbirliğine girdiği görülmekle beraber, ortak çalışmalar olması gereken düzeye ulaşamamıştır (Yazıcı & Yemişçi, 2010, s.212).

Engellileri temsil eden derneklerin kendi aralarındaki işbirliği ve dayanışma içerisinde olmaları gerektiği Avrupa Kentsel Şartı'nda⁹ belirtilmiştir. Buna göre,

⁹ <http://migm.gov.tr/AvrupaKonseyiYeni.aspx?DetayId=1#9>

dernekler, engellileri temsil etme, haklarını koruma ve onların toplumla bütünleşmesini teşvik etmekte olumlu bir oynar. Dernekler sadece kendi aralarında fikir alışverişi yapmakta sınırlı olmamalı aynı zamanda kent planlama, sosyo-kültürel, politik konulardan sorumlu diğer kurumlarla ve her grubun birbirleriyle olan fikir alışverişleri, belirli aralıklarla ve sürekli devam etmelidir. Bu fikir alışverişleri sadece projenin gelişimi ve uygulanması aşamasında değil, tasarım sürecinde de sağlanacak hizmetlerin kalitesinin yükselmesini sağlar ve yerel yönetimlerce benimsenen bütünleşme önlemlerinin etkinliğini artırır. Böylece, sokakların, kamu alanlarının, ulaşım ve diğer kullanımların ayrıntılı şemaları çıkarılarak, yapı yönetmelikleri ve ruhsat başvuruları dikkate alınarak, kentsel çevre bir bütün olarak planlanabilir.

8. Fiziksel Engellilik ve Kentsel Yaşam

Kent, tarihsel süreçte insanoğlunun bu gün sahip olduğu kültür ve uygarlık düzeyinde en köklü başarılarından biridir. Bu başarının sonucu olarak köylülüğün belirleyici olduğu toplumsal ilişkilerden, kentin belirleyici olduğu toplumsal ilişkilere geçilmiş, insanın birey olarak varlığından, toplumsal ve kültürel olarak kimliğine kadar, bütün boyutlarıyla büyük etki bırakan yenilikler yaratılmıştır. Özellikle birey, geleneksel toplum içerisinde bağımlı olduğu toplumsallıktan özgürleşerek, yeni toplumsallıklar inşa ederek özgür hale gelmiştir. ‘Birey kent devriminin çocuğudur’, bu nedenle bireyin kendi başarısı, kendine duyduğu güven ve sahip olduğu gelecek tasarımı besleyen inanç ve anlayış yeni toplumsallıkların inşa edilmesinde en önemli motivasyonu oluşturmaktadır (Bilgin, 2007, ss.21-22).

Kentler, farklı sosyal sınıflardan oluşan bir toplumun, yapay çevreyi doğal çevreye egemen kıldığı bir ortamda kentsel yaşam kurallarına uygun olarak yaşamlarını sürdürdükleri yerleşmelerdir (Uğurlu, 2013, s.27). Kentler, yabancılara karışmanın, gruplar ve topluluklar arasındaki ilişkinin, işlevsel farklılaşmanın mekânlarıdır. Bu nedenle, kent toplumsallığı kır toplumsallığından farklıdır. Çünkü birey, kentte daha farklı düşünür, hisseder ve karşılık verir (Özyurt, 2007, s.114). Kentlerde, kentsel olmayan yaşam biçimlerine rastlanabileceği gibi aynı zamanda kentsel yaşam biçimlerinin kentlerin dışına da taşabilme imkânı da olmaktadır (Keleş, 2013, s.125).

Avrupa Konseyi'nin Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından kent politikalarından yola çıkarak oluşturulmuş, kentli hakları ile ilgili en geniş bildirge olan Avrupa Kentsel Şartı'nda ideal kent, kentli haklarının korunduğu, yaşam koşullarının iyileştirildiği, kullanıcılardan alınan dönüşümlerle birçok sektör ve aktiviteyi bir arada uyum içinde barındıran yaşam yeri olarak tanımlanmaktadır. Bildirgenin her maddesi toplumun her kesiminden olan bireyleri ve dolayısıyla engellileri de içermektedir. Bildirge, engellilerin güvenli bir kent, sağlıklı, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevrede yaşamalarından başlayarak çalışma, dolaşım, sağlık, spor ve dinlenme, kültür gibi temel haklardan yararlanmalarını ve bu işlevlerin birbiriyle ilintili şekilde çözülmesini amaçlamaktadır (Dikmen, 2011, s.841).

Engellilerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları veya karşılaşılabilecek olası problemlerinin yüksek olduğu pek çok sosyal sorundan bahsedilebilir. Engelliler özellikle kentsel yaşam koşullarında, etiketlenme, dışlanma, marjinalleştirme, görmezden gelinme, yaşam alanlarında ihtiyaçlarının karşılanamaması veya karşılanmadaki engeller, bağımsız davranışlar sergileyememe ve bunun sonucunda özgürleşememe, ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik ile ilgili engellemeler, eğitim, ekonomik ve siyasal kaynaklara ulaşamama, istihdam gibi sorunlarla karşı karşıyadır (Burcu, 2015, s.128).

DDA'nın (Disability Discrimination Act) yaptığı araştırmalar, engellilerin %93'ünün iş sahibi olmanın kendileri için önemli olduğunu düşündüklerini ortaya koymuştur. Engelliler, engelli olmayanlara göre daha az iş bulabildikleri gibi, iş bulduklarında ise engelli olmayanlara nazaran daha az kazanabilmektedirler (Giddens, 2012, s. 332). İngiltere'de 1985 yılında yapılan OPCS araştırmasında, 16-64 yaş arası çalışma yaşında olan iki milyon engelli bireyden sadece 700.000'inin (% 30) iş sahibi olduğu görülmüştür. Yedi yıl sonra yapılan 'İş Gücü Araştırması'nda, engelliler arasındaki işsizlik oranının yaklaşık % 50 oranında olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, iki yıldan uzun süredir işsiz olan engelli olmayan bireylerin oranı ortalama % 8 iken, engellilerin oranı ortalama % 26'yı göstermektedir. Amerika'da 200 yılında yapılan US Census verileri ise bu yaş grubundaki engelli olmayanlar arasındaki çalışma oranını % 78,6, engelliler arasındaki çalışma oranını ise yalnızca % 27,6 olarak belirtmiştir (Ergüden, 2008, s.16).

Türkiye, engellilere yönelik Anayasa'dan başlayarak Avrupa Sosyal Şartı, Engelliler Kanunu ve İş Kanunu'nda istihdamla ilgili kanunları kapsayan özel düzenlemeler yapmıştır. Engelli çalışanların haklarının korunmasına ilişkin düzenlemeleri içeren hükümler Avrupa Sosyal Şartı'nın 15. maddesinde yer almaktadır. Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Engelliler Kanunu'nun 14. maddesi, İş Kanunu'nun 30, 101 ve 108. maddeleri engelli çalışanlara yönelik hükümler taşımaktadır (Demir, 2015, s. 63). Avrupa Sosyal Şartı'nın engellilerin istihdamını konu eden 15. maddesi: Normal çalışma ortamında engellileri istihdam etmek ve onların istihdamını sürdürmek ve çalışma koşullarını engellilerin gereksinimlerine uyarlamak veya engellilik nedeniyle bunun mümkün olmadığı durumlarda çalışmayı buna göre düzenlemek veya engel düzeyine göre güvenli bir istihdam türü yaratmak için, işverenleri özendirmeye yönelik bütün önlemlerle onların istihdam edilmelerini teşvik etmeyi taahhüt eder (Giresunlu & Akıncı, 2011, s.70).

Türkiye'de çalışma mevzuatı göz önüne alındığında pozitif ayrıcalık prensibine dayanarak engelli işgücüne çalışabilme imkânı sağlayan ve temelini Anayasadan alan bazı hükümleri vardır. Anayasa, “iktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir”, “devlet, çalışanların insanca yaşaması ve çalışması hayatının kararlılık içinde gelişmesi için, sosyal, iktisadi ve mali tedbirlerle çalışanları destekler” ve “çalışma herkesiz hakkı ve ödevidir” demek üzere devlet, engelliler dâhil tüm vatandaşların çalışma hakkını anayasal güvence altına almakta ve bütün çalışanların, sosyal güvenlik ve insan haysiyetine yaraşır bir yaşam düzeyinden eşit fırsatlarla yararlanmaları için gerekli önlemlerin alınmasında öncülük etmektedir (Seyyar, 2001, s.67).

Engellilerin istihdamına yönelik 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5378 sayılı Engelliler Yasası'nın 14. Maddesinde; “çalışan engellilerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, engeliyle ilgili olarak diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamaz” ve “çalışan veya iş başvurusunda bulunan engellilerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur. Engellilik, durumları

sebebiyle işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engellilerin istihdamı, öncelikle korumalı işyerleri aracılığıyla sağlanır” hükümleri yer almaktadır (Kızıltaş, 2012, ss.243-244).

Ayrıca, 14/07/1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 12/02/1982 tarihinde yeniden düzenlenen 53. maddesinde yapılan değişiklikler¹⁰ şunlardır:

- Kurum ve kuruluşlar çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır. Bu oranın hesaplanmasında ilgili kurum ve kuruluşun toplam dolu kadro sayısı dikkate alınır.
- Mevzuata uygun olmak kaydıyla; engellilerin mesleklerine uygun münhal kadrolara atanması, mesleklerini icra veya infaza yardımcı araç ve gerecin kurumlarınca temin edilmesi esastır. Engellilerin Devlet memurluğuna alınma şartları ile hangi işlerde çalıştırılacakları, mesleklerini icra ve infazda hangi yardımcı araç ve gereçlerin kurumlarınca temin edileceği, zihinsel engellilerin hangi görevlere atanmasında asgari eğitim şartından istisna edileceği hususları Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünce ve Devlet Personel Başkanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir.
- Kurum ve kuruluşlar, çalıştırdıkları ve işten ayrılan engelli personel sayısını üç ayda bir Devlet Personel Başkanlığına bildirmekle yükümlüdür. Bu Kanun kapsamındaki kurum ve kuruluşlarda, ikinci fıkrada tespit edilen oranda engelli personel çalıştırma yükümlülüğünün yerine getirilmesinin takip ve denetiminden Devlet Personel Başkanlığı sorumludur.

Resmi Gazete’de, 25134 sayı 10/06/2003 tarihle yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu engelli çalışanlara ilişkin 30. maddede hükümler içerir. Bu hükümler şöyledir (Resmi Gazete, 2003):

- İşverenler elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde her yılın Ocak ayı başından itibaren yürürlüğe girecek şekilde Bakanlar Kurulunca belirlenecek oranlarda engelli ve eski hükümlü ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun

¹⁰ http://mevzuat.meb.gov.tr/html/657_12056.html

ek 1 inci maddesinin (B) fıkrası uyarınca istihdamı zorunlu olan terör mağduru işçiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler. Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin toplam oranı yüzde altıdır. Ancak engelliler için belirlenecek oran, toplam oranın yarısından az olamaz. Aynı il sınırları içinde birden fazla işyeri bulunan işverenin bu kapsamda çalıştırmakla yükümlü olduğu işçi sayısı, toplam işçi sayısına göre hesaplanır.

- Bu kapsamda çalıştırılacak işçi sayısının tespitinde belirsiz süreli iş sözleşmesine ve belirli süreli iş sözleşmesine göre çalıştırılan işçiler esas alınır. Kısmi süreli iş sözleşmesine göre çalışanlar, çalışma süreleri dikkate alınarak tam süreli çalışmaya dönüştürülür.
- Oranların hesaplanmasında yarıma kadar kesirler dikkate alınmaz, yarım ve daha fazla olanlar tama dönüştürülür.
- İşyerinin işçisi iken sakatlanan, eski hükümlü veya terör mağduru olanlara öncelik tanınır.
- İşverenler çalıştırmakla yükümlü oldukları işçileri Türkiye İş Kurumu aracılığı ile sağlarlar.
- Bu kapsamda çalıştırılacak işçilerin nitelikleri, hangi işlerde çalıştırılabilecekleri, bunların işyerlerinde genel hükümler dışında bağlı olacakları özel çalışma ile mesleğe yöneilmeleri, mesleki yönden işverence nasıl işe alınacakları, Adalet Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca birlikte çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.
- Yer altı ve su altı işlerinde engelli işçi çalıştırılmaz ve yukarıdaki hükümler uyarınca işyerlerindeki işçi sayısının tespitinde yer altı ve su altı işlerinde çalışanlar hesaba katılmaz.
- Bir işyerinden malulen ayrılmak zorunda kalıp da sonradan maluliyeti ortadan kalkan işçiler eski işyerlerinde tekrar işe alınmalarını istedikleri takdirde, işveren bunları eski işleri veya benzeri işlerde boş yer varsa derhal, yoksa boşalacak ilk işe başka isteklilere tercih ederek, o andaki şartlarla işe almak zorundadır. Aranan şartlar bulunduğu halde işveren iş sözleşmesi yapma yükümlülüğünü yerine getirmese, işe alınma isteğinde bulunan eski işçiye altı aylık ücret tutarında tazminat öder.

- Bakanlar Kurulunca belirlenecek oranların üstünde engelli ve eski hükümlü ve terör mağduru çalıştıran işverenlerin kontenjan fazlası işçiler için engelli ve eski hükümlü çalıştırmakla yükümlü olmadıkları halde engelli çalıştıran veya çalışma gücünü yüzde seksenden fazla kaybetmiş engelli çalıştıran işverenlerin bu şekilde çalıştırdıkları her bir engelli için 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununa göre ödemeleri gereken işveren sigorta prim hisselerinin yüzde ellisini kendisi, yüzde ellisini hazine öder.
- Bu maddeye aykırılık hallerinde 101 inci madde uyarınca tahsil edilecek para cezaları Türkiye İş Kurumu bütçesinin Maliye Bakanlığınca açılacak özel tertibine gelir kaydedilir. Bu hesapta toplanan paralar engelli ve eski hükümlülerin mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyonu, kendi işini kurma ve bu gibi projelerde kullanılmak üzere Türkiye İş Kurumuna aktarılır. Toplanan paraların nerelere ve ne kadar verileceği Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğünün koordinatörlüğünde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü, İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Hizmetler Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu ve en çok işçi ve işvereni temsil eden üst kuruluşların birer temsilcilerinden oluşan komisyon tarafından karara bağlanır. Komisyonun çalışma usul ve esasları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

Engellilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşme'nin çalışma ve istihdam konulu 27. maddesinde ise engellilerin istihdamına yönelik şu hükümler yer almaktadır (Giresunlu & Akıncı, 2011, ss.173-174):

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder ve bu hak ile engellilerin, serbestçe seçtikleri veya açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamındaki bir işte, hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir. Taraf Devletler, çalışırken engelliler dâhil olmak üzere, tüm engellilerin çalışma hakkının yaşama geçmesini sağlayıp yasama tedbirleri dâhil uygun tüm tedbirleri alarak onları güvence altına alacaklardır. Buna ek olarak;

a) İşe alım ve istihdam edilme koşullarında, istihdamın sürekliliği, kariyer gelişimi ve sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları dâhil olmak üzere, istihdama ilişkin her hususta, engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklar;

b) Fırsat eşitliği, eşit değerde işe eşit ücret ilkesi, tacizden korunma ve mağduriyetin giderilmesi, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları dâhil olmak üzere diğer bireylerle eşit koşullar altında adil ve uygun çalışma koşullarının sağlanmasına ilişkin olarak engellilerin haklarını korur;

c) Engellilerin iş ve sendikal haklarını diğer bireylerle eşit koşullar altında kullanabilmelerini sağlar;

d) Engellilerin genel teknik ve mesleki rehberlik programlarına, yerleştirme hizmetlerine, mesleki ve sürekli eğitime diğer bireylerle eşit koşullar altında etkin bir şekilde erişimini sağlar;

e) İş piyasasında engellilerin istihdam olanaklarının ve kariyer gelişiminin desteklenmesine ve engellilerin iş aramasına veya işe başlamasına, çalışmaya devam etmesine ve işe geri dönmelerine yardım eder;

f) Serbest çalışma, girişimcilik, kooperatif kurma ve kendi işini kurma konusundaki fırsatları geliştirir;

g) Engellileri kamu sektöründe istihdam eder;

h) Olumlu eylem programları, teşvikler ve diğer tedbirleri de içerebilecek uygun politika ve önlemlerle, engellilerin özel sektörde istihdam edilmelerini destekler;

i) Engellilerin çalıştığı işyerlerinde makul düzenlemelerin yapılmasını sağlar;

j) Engellilerin açık iş piyasasında iş deneyimi kazanmasını temin eder;

k) Engelliler için mesleki rehabilitasyon, işte kalma ve işe dönüş programları yürütür.

2. Taraf Devletler engellilerin kölelik altında tutulmalarını engeller ve engellileri zorla veya mecburi çalışmaya karşı diğer bireylerle eşit koşullar altında korumalıdır.

Türkiye’de engelli nüfus ve işsizlik oranı dikkate alındığında, engelli nüfusun çoğunluğunun işgücüne katılmadıkları görülmektedir. Engelli nüfusun 2002 yılı için toplamda iş gücüne katılma oranı % 22,29 işsizlik oranı %13,11 ve işgücüne dâhil olmama oranı %77,71 olarak belirlenmiştir. Türkiye’nin engelli nüfustaki işsizlik oranı Tablo 1’de gösterilmektedir (TÜİK, 2002).

Tablo 1: Türkiye’de Engelli Nüfustaki İşsizlik Oranı (2002)

	Cinsiyet	İş gücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı(%)	İş gücüne dâhil olmayan nüfus (%)
Fiziksel, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel engelli nüfus	Erkek	32.22	14.57	67.78
	Kadın	6.71	21.54	93.29
	Toplam	21.71	15.46	78.29
Süreçen hastalıklı nüfus	Erkek	46.58	10.28	53.42
	Kadın	7.21	12.84	92.79
	Toplam	22.87	10.77	77.13
Genel toplam		22.29	13.11	77.71

İŞKUR’un 2014 Yıllık İstatistik Bülteni’ne göre, 2013 yılında 76.235 engelli iş aramak amacıyla kuruma başvuru yapmışken 2014 yılında, 77. 632 engellinin iş aramak için başvuru yaptığı görülmektedir. Verilere göre, toplamda 2013 yılında 34.476 engelli işe yerleştirilmişken, 2014 yılında 26.350 engelli işe yerleştirilmiştir. Bu durum geçen bir yıla oranla engelli istihdam sayısında azalma olduğunu göstermektedir. Şekil 1’de İŞKUR’un yaptığı 2013-2014 yıllarında engelli çalışmaları gösterilmiştir (İŞKUR, 2014, s.145).

Devlet Personel Başkanlığı’nın engellilerin istihdamına yönelik yapmış olduğu istatistik çalışmasının verilerinin gösterildiği Tablo 2’de, 3120 engelli kişisi kadın, 9477 engelli kişisi erkek ve toplamda 12.579 engelli kişi olmak üzere istihdam edilenlerin çoğu fiziksel engellilerden oluşmaktadır. En az istihdam edilen engelliler ise, 100 engelli kişi kadın, 292 engelli kişi erkek ve toplamda 392 engelli kişi olmak üzere dil ve konuşma engelliler aynı zamanda 355 engelli kişi kadın, 1757 engelli kişi erkek ve toplamda 2112 engelli kişi olmak üzere zihinsel engelliler oluşturmaktadır. Engel gruplarına göre istihdam edilen engelliler, genel toplam olarak 9170 kişi kadın ve 31.487 kişi erkekten

oluşmaktadır (DPB, 2015). Bu sonuç toplumsal cinsiyet açısından da engelli kadınların istihdam sorunlarının fazlalığını ve engelli kadınların yoksulluğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo 2: İstihdam Edilen Engelli Memurların Engel Gruplarına Göre Dağılımları

<i>Engel Grubu</i>	<i>Kadın</i>	<i>Erkek</i>	<i>Toplam</i>
<i>Dil ve Konuşma</i>	100	292	392
<i>Görme</i>	1884	6807	8691
<i>İşitme</i>	700	1791	2491
<i>Fiziksel</i>	3102	9477	12.579
<i>Ruhsal ve Duygusal</i>	122	651	773
<i>Süreğen (Kronik)</i>	643	2384	3027
<i>Zihinsel</i>	355	1757	2112
<i>Sınıflanamayan</i>	2264	8327	10.591
<i>Toplam</i>	9170	31.486	40.656

Toplumsal eşitsizliğin üretiminde engellilerin yoksullaşma sürecine dâhil edilmesi veya yoksulluğun aktörleri haline gelmeleri sosyolojik açıdan en önemli olgu olarak kabul edilmektedir. Ülke içerisinde toplam gelirden engellilerin ne kadar pay aldıkları engellilerin yoksulluğunun boyutlarını bir göstergesi olmaktadır. Engellilerin işgücüne katılım oranlarının düşük olması, sağlık hizmetlerinde yeni ve yeterli yapılanmaya ihtiyaç olması ayrıca bunu gerçekleştirmede aksaklıklar yaşanması, barınma problemleri, ulaşım kısıtlılıkları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde engellilerin yoksulluğu ile etkin mücadelenin sürdürülmesinde aşılması gereken önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır (Burcu, 2015, s.138).

Yoksulluk, bireylerin içinde yaşadıkları toplumla işlevsel bir bütünlük içerisinde yaşamalarını güçleştirmektedir. Engellilerin büyük çoğunluğu neredeyse dünyanın her yerinde toplumun yoksul kesimlerinden gelip yoksulluk içerisinde yaşadıkları yapılan araştırmalar neticesinde görülmüştür. Bu tespit, gelişmiş/endüstrileşmiş ülkeleri de içine dâhil etmektedir. Ülkelerin nüfuslarının dörtte biri açlık sınırının altında yaşarken, engelli nüfusun dörtte ikisi açlık sınırının altında yaşamaktadır. Temel insani ihtiyaçlarını gideremeyen bireylerin engelliliklerinden kaynaklanan bakımlarının yanında sağlık ve

sosyal sorunlarının üstesinden gelmeleri de zorlaşmaktadır. Bu durumda engelliler ekonomik bir kaynaktan destek almaya ihtiyaç duymaktadırlar (Öztürk, 2011, ss.24-25).

Engellilik, yoksulluğun birçok sebeplerinden biridir. Fiziksel olarak engelli olan bireyler doğumla ve yaşamının herhangi bir evresinde ortaya çıkan sorun veya sorunlarla baş etmek durumundadır. Fiziksel engellilikleri nedeniyle yaşamlarını bazı zorluklarla sürdürmeleri, genelde ailelerinden veya yakınlarından destek almak zorunda kalmaları, kendi ekonomik güçlerini elde etmekte problem yaşamaları yoksulluklarını ortaya çıkaran ve artıran bir etmendir. Engellilik durumunun yoksulluğa neden olmasını önlemek veya yoksulluk derecesini azaltmak için engellilere sağlanacak istihdam olanaklarının artırılması en iyi çözümlerden biri olacaktır. Ayrıca, engellilere uygulanan fiili, tutumsal ve kurumsal ayrımcılıklar yoksulluğun ve bunun sonucu olan yoksunluğun kökeninde yatmaktadır. Bu durumdaki engellilere teminat sunmak ayrıca sosyal güvenliğin görevidir (Besiri, 2009, s.369).

Engellilik, bir sağlık sorunu olarak başlamakla birlikte, beraberinde temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamama, insan onuruna yakışır bir biçimde yaşam koşullarını yitirme ve giderek toplumdan ve yaşamdan dışlanma tehlikesini beraberinde getirmektedir. Engellilerin dışlanması ise, evde ve toplumda üretken bir birey olarak yaşamasına engel olmaktadır. Bu engellilerin yoksullaşmalarını artıran bir başka faktördür. Fiziksel engellilerin, yetersiz veya uygun olmayan ulaşım hizmeti, ulaşılabilirlik sorunları, öğretim eşitsizliği, eğitime ve istihdama katılımını zorlaştıracığı için hem ekonomik gelir elde etmelerini hem de sosyal katılımlarını engellemektedir (Özgökçeler, 2010, s.227). Ayrıca yalnız yaşayan, ebeveynleri hırpalanan kadınlar ve çocuklar, suistimal edilen gençler, engelliler, güçsüz yaşlılar ve işten çıkarılan çalışanlar gibi en büyük risk grubunda olan insanlar yoksulluk nedeniyle kentsel yaşamda evsiz kalabilmektedir. Yeniden yapılanma ve küresel süreçler özellikle dezavantajlı grupların aleyhine yeni kentsel fakir grubun oluşumuna yol açmıştır (Thorns, 2004, s.166).

Toplumların gelişmişlik düzeyi, engellilerin toplumsal yaşama katılım oranı ile doğrudan orantılı olup bu katılımın gerçekleşebilmesi öncelikle yapıları olan çevreye engelsiz erişimin sağlanması ile olanaklı olabilir. Kamusal mekânların, fiziksel engelliler tarafından rahatlıkla kullanılabilecek şekilde tasarlanmış olması sadece engellilerin veya

onların yanındaki kullanıcıların değil, aynı zamanda diğer tüm kullanıcılarında bu mekânları rahatlıkla kullanabilmelerine imkân sağlayacaktır. Bu nedenle mekânların bu temel yaklaşımla tasarlanması bir gereklilik olmuştur. Engelsiz yapıları çevrenin oluşturulması için, açık alanlar (kaldırımlar, rampalar, merdivenler, yaya geçitleri, taşıt park yerleri, açık ve yeşil alanlar, kent mobilyaları), binalar (bina girişleri, bina içi yatay dolaşım, bina içi dikey dolaşım), toplu taşıma hizmetleri (taşıtlar, bekleme-aktarma-indirme-bindirme yerleri, duraklar, istasyonlar) ile bilgilendirme, işaretleme ve duyumsanabilir yüzeylerin (bilgilendirme ve işaretleme, duyumsanabilir-hissedilebilir yüzey) ayrıntılı olarak düşünülmesi, tasarım ve uygulamaya yön verecek standart, ölçü, ilke ve kurallara uygun olarak oluşturulması gerekmektedir (True & Türel, 2013, s.2).

Engellilerin bağımsız ve insan onuruna uygun bir yaşam sürebilmeleri için toplumun diğer üyeleriyle eşit şekilde fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve teknolojisi dâhil bilgiye ve iletişime, halka açık diğer tesis ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Bununla bağlantılı olarak, insan haklarının büyük bir kısmının toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşama katılımı kullanılabilmesi, erişebilirliği katılımın ön koşulu olmanın ötesinde bağımsız bir hak olarak kabul edilmesi yönünde tartışmaya açmıştır. Bağımsız bir hak olarak değerlendirilen erişebilirlik, Engelli Hakları Sözleşmesi'nde genel bir ilke olarak düzenlenmiş, ayrıca 'hak' nitelemesi olmaksızın bağımsız yaşamının ve toplumsal katılımın ön koşulu olarak ayrı bir hükümle desteklenmiştir (Çağlar, 2012, ss.543-544).

İletişim teknolojileri, engellilerin bireysel hareketini desteklemektedir. Bu değişim, rekreasyon, çalışma ve eğitim gibi yaşamın çeşitli alanlarını da etkilemektedir. Engellilerin hareket zorlukları ve fonksiyon kayıpları göz önünde bulundurulduğunda, iletişim hizmetlerine ve bilgiye ulaşmak bu bireyler açısından oldukça önem taşımaktadır. İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin, bulunulan noktadan bilgiye ve hizmetlere erişmeyi kolaylaştırması, dolayısıyla, hareketlilik ihtiyacını ortadan kaldırması, özellikle hareket güçlüğü çeken fiziksel engelliler için önemli bir fırsat olarak görünmektedir. Söz konusu ortamda, fiziksel engelliler, yapıları çevredeki engeller nedeniyle ulaşmakta zorluk çektikleri hizmet ve bilgilere, bulundukları yerden kolaylıkla ulaşabilme imkânına sahip olabilmektedir (Meşhur, 2011, s.73).

Tatlıdil'e (2009, ss.328-329), bir örgütlü toplum yaşam biçimi olarak kentler, bireylerin zorunlu zaman dilimlerini düzenlemek dışında bireylerin boş zamanlarını da değerlendirmelerinde düzenleyici ve yönlendirici rol oynamaktadır. Kentsel yaşamda bireylerin kendilerini geliştirmeleri, toplumlara yaşam felsefesine ve yaşam koşullarına göre entegrasyonu boş zaman değerlendirme aktivitelerine önem veren sağlıklı kentlerin başta gelen sorumluluklarından biri olarak düşünülmektedir. Kentsel yaşam bireylere boş zamanlarını kullanabilmek üzere, sosyal, psikolojik, kültürel, ekonomik ve fizyolojik özelliklere göre hizmet sunmaktadır. Örgütlü toplum anlayışı içinde engellilerin toplumsal yaşamdan kopmaması için aktif bireyler olarak yaşama katılmaları boş zaman değerlendirme faaliyetleri içinde engelliler açısından önemli bir yer tutmaktadır. Toplumsal örgütlenmeler içinde de boş zaman faaliyetleri, engellilerin özelliklerine göre biçimlenen bir anlayışı sergilemektedir.

D. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1. Sosyal İnşacı Yaklaşım: Peter L. Berger ve Thomas Luckmann

Bu araştırma, kentsel yaşamda fiziksel engellilerin aile inşa sürecinin ne şekilde ve nasıl olduğunu anlama amacı taşıdığından Sosyal İnşacı Yaklaşım'ın kullanılması uygun görülmüştür. Araştırma, Peter L. Berger ve Thomas Luckmann'ın gerçekliğin sosyal inşası yaklaşımı çerçevesinde, gündelik hayat, yüz-yüze etkileşim, öznellikler arası ortak duyu dünyası, tipleştiriciler, sosyal yapı, dil, sosyal bilgi stoku, sosyal düzen, mutataştırma, kurumsallaşma, söyleşme, meşrulaştırma, sembolik evren, sosyalizasyon olarak kullandığı argümanlar üzerinden şekillenmiştir. Bu argümanlar temelinde, Sosyal İnşacı Yaklaşım'ın ne olduğu ve nasıl oluştuğunun bilinmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Sosyal bilimlerde bir yaklaşım olarak sosyal inşacılık, etkisini bir dizi disiplinden (felsefe, sosyoloji ve dilbilim) alarak, kendisini disiplinler arası kılmaktadır. Sosyal inşacılığın ne olduğunu tanımlayabilecek tek bir tarif yoktur. Kendimizde dâhil olmak üzere dünyayı anlamakta kesin doğru olarak nitelenen yollara karşı eleştirel bir duruş sunmaktadır. Bu yaklaşım, kendisine has kültürel ve entelektüel omurgası olan postmodern bir nitelik taşımaktadır. Bu yönüyle sosyal inşacılığın hem kuramsal açıdan hem de yöntem açısından postmodernist olduğu söylenebilir (Burr, 2012, ss.2-10).

Modernizmin bireysel zihnin vurgulanmasındaki biyolojik süreçler, zihinsel süreçler bir taraftan çevresel girdilerle, diğer taraftan da davranışsal sonuçlarla nedensel

şekilde ilişkili nesnel olarak bilinebilir dünya ve bu nedensel ilişkileri yakalamada deneysel yöntemin diğer tüm yöntemlerin hepsinden üstün olduğu hakikatin taşıyıcısı olarak dil temalarının eleştirisi sosyal bilimlerin her cephesinde yapılmaktadır. Bu eleştirilerin çoğu dilin sosyal hayattaki işleyişine ve anlamın toplum ilişkileri içinde üretildiği süreçlere olan ilgiden kaynaklanmaktadır. gerçeğin sosyal inşasına olan bu ilgi en fazla bilim tarihindeki, bilgi sosyolojisi, edebiyat, retorik çalışmaları, hermönatik araştırma, kültürel antropoloji çalışmalarındaki yazılarda belirginlik göstermekte ve bu çizgideki düşünceler genellikle postmodern izler taşımaktadır (Arkanoç, 2004, ss.6-7).

Sosyal inşacı düşüncenin erken dönemlere kadar uzanan bir geçmişinin varlığı gerçektir. Bu düşüncenin varlığı ilk olarak, 18. yüzyılda modern çağların ilk tarih filozofu olduğu kadar ilk tarih epistemoloğu ve ilk tin bilimi kuramcısı olan İtalyan filozof Giambattista Vico'dur. Vico tin bilimini, tarihi ve insan toplumunu akılcı yoldan kavramak isteyen bir çaba; evlilikten, ölü gömme usüllerinden hukuksal yasa koymaya, yönetim biçimlerine, sınıf savaşlarına kadar her türlü tarihsel-toplumsal olayları inceleme; egemenlik biçimlerinin, özellikle de özel mülkiyetin kökenlerine yönelme (çünkü insan toplumunun ilk kurucuları aynı zamanda özel mülkiyetin ve buna bağlı olarak yasaların ve göreneklerin de inşacıları olmuşlardır); tüm bu tarihsel toplumsal olayları yönlendiren “insani idelerin tarihi” olma olarak ifade etmektedir (Özlem, 2012, ss.70).

Alman tarih okulu içinde yetişmiş büyük bir tarihçi ve biyografi yazarı olan Wilhelm Dilthey “dış dünyanın, bizim yaşam bütünlüğümüz içinde bize verilmiş halde” olduğu konusunda Vico ile aynı düşüncededir. Dilthey'a (1910) göre, insanlar doğal durumdan toplumsal duruma geçtikleri aşamadan bu yana kendi koydukları kural, değer ve normlardan örülü bir çevrede yaşamaktadırlar. Kendi yaratıları olan bu kural, değer ve normlar, sonradan yine insan eylemlerini belirleyen neden ve motifler olmaktadır. Yani diğer bir deyişle, kendi *yaşamalarının* ürünleri olan bu şeylerin yönlendirdiği bir insani ilişkiler ağı içindedirler ve her şeye bu yaşamının içinden bakarlar (Özlem, 2012, ss.80-85).

Kant'a (1999, ss.113-115) göre ise, insanın varlık yapısı, sadece tıpkı bütün doğa gibi, duyu verilerinin, görünüş dünyasının bir parçası değil aynı zamanda insanın kendisinin düşünen bir ‘ben’ olmasıdır. Ona göre, insan artık bir deneyimin parçası

değildir. Böylece, doğadaki zorunluluğun genel yasası ile özgürlüğün nedenselliğinin birleşmesinin olanaklı olduğunu göstermek ister. Çünkü insan varlığının duysal nitelikleri yanında olup bitenler aslında, doğa olayları gibi, önceden hesap edilebilir, bilinebilir ve başka olaylar tarafından yönetilmiştir. Yani, bu yönüyle insan özgür değildir, doğanın bir parçasıdır. Fakat insan sadece doğanın bir parçası değildir. İnsanın bazı yetenekleri sadece bir doğa parçası olmasına izin vermezler çünkü insan özgür eyleyebilen bir varlıktır.

Vico, Dilthey ve Kant gibi Weber de, tinsel dünya (tarihsel - toplumsal dünya - insanın yapıp ettikleri/insan eylemleri ile kurulu dünya) kavramına vurgu yapmaktadır. Weber, bu dünyayı doğal dünyadan tamamen ayırmaktadır. Ona göre, insan eylemlerinin sebep-açıklamaları ile doğal fenomenler birbirinden farklı olmaktadır. İnsan eylemlerinin açıklanmasında; maksatlar ve niyetler, kurallar ve güdüler kullanılmaktadır (Keat & Urry, 1994, ss. 184-185). Schroder (1996, s.21) Weber'in toplumsal gerçekliğin hem kişilerin değerlerinden veya inançlarından hem de bunlardan ayrı duran maddi veya diğer toplumsal güçlerden oluştuğunu ve tasavvura dayalı olmayan dünyanın, tasavvura dayalı dünya tarafından bir şekilde dönüştürülebileceğini veya bunun tam tersinin de olabileceğini düşündüğünü söylemektedir.

İnsani-toplumsal etkinliklerin dünyasını ifade eden, yaşanan, benimsenen, kabullenilen ilke, değer, kural, norm, ide gibi tinsel öğeler ışığında görülebilecek tarihsel toplumsal dünya (tinsel dünya), bir doğal olgu gibi *açıklanmayı* değil, öncelikle *anlaşılmayı* bekleyen bir dünyadır. Bu bakımdan, doğabilimsel açıklamanın konusu olmak bir yana ancak *anlamanın* konusudur. Anlama, tinselliği kavrama tarzı ve yöntemidir. Tarihsel ve toplumsal gerçeklik, ancak anlama yoluyla saptanılabilen ve ancak anlama yoluyla saptanmış motiflere göre açıklanabilecek bir gerçekliktir. Her çağ veya dönemi kendi bireysel bütünlüğü içerisinde *filolojik-hermeneutik* bir dil çözümlemesiyle yorumlayarak anlamak ve açıklamak mümkündür. Aynı zamanda bu bireysel bütünlükleri ele alırken her çağda rastlanabilecek doğabilimsel cins kavramlarından ziyade tarihsel toplumsal gerçekliğe uygun düşen *tip kavramları* kullanılmaktadır. Örneğin; duygusal, akılcı, geleneksel eylem tipleri gibi (Özlem, 2012, ss.88-92).

Bu tarihsel sürecin hatırlatılması ekseninde ‘Sosyal İnşacı Yaklaşım’, Berger & Luckmann (1966) tarafından geliştirilen ve literatüre ‘Gerçekliğin Sosyal İnşası’ olarak kazandırılmış bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, insanların yaşadıkları dünya içerisinde hangi süreçlerden geçtiklerini onların yaşamları içerisinde tanımlama, açıklama ve aydınlatma gayesi taşımaktadır (Gergen, 1985, ss.3-4). Berger & Luckman’a (2008, s.4) göre, bu yaklaşımda analiz edilmesi zorunlu olan gerçeklik kavramı sosyal olarak inşa edilmiştir. Bu gerçeklik sokaktaki adamla ilgili olduğu kadar filozofla da alakalıdır. Bu yönüyle toplumsaldır aynı zamanda bireyden bağımsız da değildir. Fakat sokaktaki adam, kendisi için farklı derecelerde ‘gerçek’ olan ve farklı kesinlik dereceleri içinde herhangi bir karakteristikte sahip olduğunu bildiği bir dünyada konumlanırken filozof hem bu gerçekliğin hem de bu bilginin nihai statüsü hakkında sorular ortaya çıkarır. Nitekim gerçekliğin bir toplumdan bir diğerine değişiklik gösteren, bireyin eyleminin bir sonucu olarak ortaya çıktığına dair sistematik farkındalığından dolayı sosyolog, sokaktaki adamın gördüğü gibi gerçekliği sorgulanamaz ve değiştirilemez olarak kabul etmez.

Bu bağlamda, fiziksel engellilerin içinde yaşadıkları tarihsel ve toplumsal dünyada, bir o kadar toplumsal olmaları ve bu toplumsal olanın içinde de gerçek olanı temsil etmeleri sorgulanamaz ve değiştirilemez olarak kabul edilemeyecek bir sorunsallık alanı oluşturmaktadır.

Gündelik hayat, insanlar tarafından yorumlanan, hayatlarını sübjektif olarak anlamlı idame ettirmekle uğraşan sıradan toplum üyeleri tarafından gerçeklik olarak kabul edilen ve onların düşünce ve eylemlerini doğuran dünyadır ve çoklu gerçeklikler arasında kendisini en üstün gerçeklik olarak sunan gerçekliktir. Düzenlenmiş bu gerçeklikte anlamlar, öznellikler-arası ortak-duyu dünyasının inşa edilmesi aracılığıyla nesnelleşmiştir. Bedenin ‘buradılığı’ ve mevcudiyetin ‘şimdiliği’ ile bu gerçeklik açıklanmaktadır. Bu gerçeklik, kendi yalın varlığının üzerinde ve ötesinde ayrıca bir doğrulama gerektirmez. O, zorlayıcı bir olgusalılık olarak ve yalın bir biçimde oradadır. Yüz-yüze durumda öteki, tamamen gerçektir ve bu gündelik hayatın gerçekliğinin bir parçasıdır. Kendimize dönük daha iyi bilgi elde etme, refleksiyon/kendini sorgulama gerektirir ancak öteki, yüz-yüze durumda oldukça görünür haldedir. Bu refleksivite, tipik bir biçimde, ötekinin tutumlarına yansıyan bir ayna olmaktadır (Worsley, 1982, s.56).

Böylece, çoklu gerçeklikler içerisinde en üstün olarak ortaya çıkan gündelik hayatın, fiziksel engelliler açısından evlilik, aile, boşanma, tekrar evlenme olgularını nasıl etkilediği, yüzyüze ilişkilerin bu süreçlerde hangi şekillerde ortaya çıktığı problematik olmaktadır.

Lefebvre'ye (2007) göre, gündelik hayat “mütevazı ve sağlamdır, doğal olandır, kısımları ve parçaları belirli bir zaman kullanımı içinde, kuşkuya meydan vermeyecek bir biçimde birbirlerine bağlanan şeydir. Gündelik hayat tarih taşımaz. Görünüşte göstergesizdir; kişiyi meşgul eder ve uğraştırır, yine de söylenmeye gerek duymaz; zaman kullanımında gizli olan etiktir, kullanılan bu zamanın dekorunun estetiğidir” (s. 35). Lefebvre (2012), gündelik hayatın konusu olan insanı, kendi içerisinde ve desteklediği farklılaşmış, yüksek biçimlerle olan ilişkileri içerisinde incelemektedir. Bu şekilde, bilincin toplam içeriğini kavramaya, bütünün, bütünselliğin kavranmasına yönelik çabaya, bütünsel insanın gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır (Lefebvre, 2012, s.256).

Lefebvre'nin öne sürdüğü bu düşünceler, fiziksel engellilerin aile inşa sürecinde gündelik yaşamlarını idame ettirmeye çalışırken ‘görünüşte göstergesiz’ olma durumu, fiziksel engellilerin kendi gerçekliklerini ortaya koyma açısından önemli olmaktadır.

Giddens (2012, s.168), gündelik hayatı gerçekliğin toplumsal olarak kurulması olarak açıklamaktadır. Ona göre, insanlar gerçekliği değiştirecek biçimde yaratıcı eylemlere girişmektedir. Toplumsal davranış her ne kadar roller, normlar ve paylaşılan beklentiler gibi güçler tarafından yönetiliyorsa da, insanlar gerçekliği geldikleri kökenlere, çıkarlara ve güdülere göre farklı farklı algılamaktadır. İnsanlar, yaratıcı eylemde bulunma yeteneğine sahip olduğundan, aldıkları kararlar ve giriştikleri eylemlerle gerçekliği sürekli olarak biçimlendirmektedir. Yani, gerçeklik sabit veya durağan olmamakta, insanların birbirleriyle olan etkileşimi sonucu yaratılmaktadır. Bu etkileşim, fiziksel engellilerin aile inşa sürecinin toplumsal olarak yaratılmasıyla doğrudan bağlantılı olduğuna işaret etmektedir.

Gündelik hayatın gerçekliği, yüz-yüze karşılaşmalarda ötekileri kavramayı ve onlarla münasebete girmeyi sağlayan *tipleştiriciler* içermektedir. Biz ötekini nasıl ‘bir erkek’, ‘bir avrupalı’, ‘bir müşteri’, ‘neşeli bir tip’ gibi kavırıyorsak öteki de bizi tipleştirilmiş şekilde kavramaktadır. Yüz-yüze durumun ‘burada ve şimdiliği’nden uzaklaştıkça giderek anonimleşen tipleştirmelerin sürekli bir ardışıklığı içinde

kavranmaktadır. Sürekli ardışıklığın bir ucunda, yüz-yüze durumlarda sürekli ve yoğun bir biçimde etkileşim kurulan ötekiler-bir yönden yakın çevremiz bulunmaktadır. Diğer ucunda ise, doğaları gereği yüz-yüze etkileşime asla açık olmayan oldukça anonim soyutlamalar bulunmaktadır. Bu tipleştirmelerin ve bunlar aracılığıyla kurulan mükerrer etkileşim örüntülerinin toplamı *sosyal yapı* olmaktadır. Birey bu sosyal yapıda diğer insanların yaşamlarından kaynaklanan çoğu problemle karşılaşması nedeniyle, bu problemlerin çözümü sadece öznel olarak değil aynı zamanda öznel-arası bir bağlamdan geçmektedir. Bu çözümler; işaretler, araçlar, yapılar ve en önemlisi bir dilin iletişim formları aracılığıyla nesnelleştirilmektedir. Böylece diğerleri için de erişilebilir duruma gelmektedir (Swingewood, 1998, ss.314-319).

Bu anlamda tipleştiriciler, fiziksel engellilerin toplumda kavranmış olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü sosyal yapı içerisinde fiziksel engelliler yüz yüze etkileşimle öznel arası bağlamdan geçerek kendi özgün şartları içerisinde nesnelleşmektedirler.

Gündelik hayatın gerçekliği ile ilgili ‘dil’ başka bir etmen olarak ortaya çıkmaktadır. Dünyaya ve kendi içsel durumlarımıza yönelik yaşantılarımız, ona yapısını ve anlamını veren dilin çerçevesi olmaksızın kavranamamaktadır. Bu nedenle, dilin yapılandırma tarzı yaşantının ve bilincin yapılandırılma şeklini belirlemektedir. Dil ve düşüncenin biraradalığı, birbirimizle başa çıkmalarımızda kaçınılmaz olmaktadır. Dilin gücünün düşüncemizde sebep olduğu değişiklik, bazen sosyal değişimi arayanlar tarafından açıkça kullanılmaktadır. Örneğin, Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Engelliler Sendikası, engellilik ile özürlülük arasında ayrım yapmaktadır. ‘Özürlü insan’ terimi bu nedenle insanın özrünün, toplumun pratik ve değerleriyle sosyal olarak inşa edildiğinin sinyalini vermektedir. Sorumluluk, engellinin sırtından alınarak sosyal pratiklere, düzenlemelere ve kanun alanına yüklenmektedir (Burr, 2012, ss.48-50).

Searle (2005, ss.84-87), her kurumun olguların dilsel elementlerine ihtiyaç duyduğunu ileri sürer. Kurumsal olguların kurulabilmesini sağlayan dilin temel özelliği ise, kelimeler gibi kendilerinin ötesinde bir şeyi işaret, temsil veya sembolize eden simgesel araçların varlığı olmaktadır. Dilde bu tür niyetli kapasiteler, dil öncesindeki niyetli durumların aksine insanın içkin niyetliliği tarafından zorla yüklenmekte veya ondan türemektedir. Bir olgunun dile bağımlı olması için düşünceler gibi zihinsel

temsillerin bir olgunun kısmi kurucusu olması ve söz konusu bu temsillerin dile bağımlı olması gerekmektedir.

Berger'e (1993, ss.48-50) göre, dilin aşkınlaştırıcı ve birleştirici gücü sayesinde, gündelik hayatın devam eden gerçekliği içerisinde ötekiyle kendi manevramız arasında uçurumu aşabilir, kendi şahsi zaman düzenimiz ötekininkiyle eşzamanlı hale getirebilir ve şüana kadar yüz-yüze etkileşim kurmadığımız bireyler ve topluluklar ile ilgili sohbet edebiliriz. Gündelik hayatın gerçekliğinin farklı alanları arasında köprü, dilin 'burada ve şimdiliği' aşma kapasitesi sayesinde kurularak onların anlamlı bir bütün içerisinde birleşmesini sağlar. Dil, zamansal, mekânsal ve sosyal bakımdan 'burada ve şimdi' olmayan çeşitli nesneleri burada kılmaya muktedirdir. Ayrıca dil, belirli bilgi gövdeleriyle donatılmış gündelik hayatta ötekilerle kurduğumuz etkileşimin mevcut bilgi stokunun, bu ortak katılımdan daima etkilenmesine de neden olur. Yani tüm dünya, dil yoluyla herhangi bir anda gerçek olabilir.

Burr'a (2012, s.49) göre, gündelik yaşantılarımız geleceğe dair umutlarımızla, korkularımızla, utançlarla ve hayal kırıklıklarıyla tıka basa dolu olmaktadır. Dilin kendisi bu anlamda bize dünyaya ve kendimize dair yaşantılarımızı yapılandırma yolu sağlamaktadır. Dilin yapılandırma tarzı yaşantının ve bilincin yapılandırma şeklini belirlemektedir. Dil ve kavramlarımız gündelik hayatta, ruhsal-bedensel ikiliği, zıtlığın varlığı, insan yaşantısı ve potansiyelleri hakkındaki anlamaların özel bir şeklini ortaya çıkarmaktadır.

Gündelik hayatta sosyal bilgi stoku, sosyal olarak dağıtılmış, farklı bireyler ve birey tipleri tarafından farklı şekillerde sahiplenilmiştir. Sosyal bilgi stokunun nasıl dağıtıldığı, gündelik hayatta kişinin, neyi saklayacağı, bilmediği şeyler hakkında bilgi edinmek için kimlere başvuracağı ve hangi insanlardan hangi bilgi türlerini elde edebileceğini bilmesiyle yakından ilişkili olmaktadır. Sosyal bilgi stoku, sadece ötekilere dair tipleştirmeleri değil, aynı zamanda her çeşit sosyal ve doğal olaya ve tecrübeye yönelik tipleştirmeleri kapsayan tipleştirici şemalar sağlamaktadır (Worsley, 1982, ss. 58-59).

Berger & Luckmann (2008), sosyal bilgi stokunun tipleştirici şemalar unsurunu şöyle betimlemektedir:

...akrabalardan, çalışma arkadaşlarından ve bazı devlet memurlarından oluşan bir dünyada yaşıyorum. Dolayısıyla bu dünyada, ailece bir araya gelmeleri, mesleki toplantıları ve trafik polisiyle karşılaşmaları tecrübe ederim. Bu hadiselerden doğal ‘perde arkası’ da bilgi stokunun içinde tiplendirilmiştir. Benim dünyam, iyi veya kötü hava durumunda, saman nezlesi mevsiminde ve ansızın gözkapağımın altında bir çapak parçası olduğunu fark ettiğim durumlarda uygulanan rutinler temelinde yapılanmıştır. Gündelik hayatımdaki bütün bu ötekilere ve bütün hadiselerle ilişkin ‘ne yapacağımı bilirim’. Sosyal bilgi stoku, kendini bana birleşik bir bütün olarak göstermek suretiyle bana, sahip olduğum bilginin farklı öğelerini birleştirmek için çeşitli araçları da sağlar. Bir başka deyişle, ‘herkesin bildiği şey’, kendi mantığıma sahiptir ve aynı mantık, benim bildiğim farklı şeyleri düzenlemek için de uygulanabilir (ss.60-64).

Gündelik hayatta sürekli inşa ve yeniden inşa içerisinde olan ve benlik saygısıyla iç içe olan kimlik; bireyin sınıf, cinsiyet, ırk, cinsellik, kuşak, bölge, etnisite, din ve ulus gibi topluluklara aidiyetinden türeyen, sosyal olarak inşa edilmiş, toplumsal olarak onaylanan veya tanınan kendine dair anlamlamalar bütünü olmaktadır. İnsan, belli bakış açısı veya değerler kümesiyle uyumlu bir şekilde, belli bazı zihinsel modellerin veya önkavrayışların desteğiyle verileri yorumlayarak, onlara belli parametreler içinde tepkiler göstererek hareket etmektedir. Bu bağlamda kimlik, bir nesne olarak değil tam tersine bir süreç olarak asla tamamlanamayan, sürekli olarak inşa edilen, engebeli dönemleri içeren bir kanal ve anlam taşıyıcısı olarak görülmektedir (Schick, 2001, ss.16-19).

Berger & Luckmann’a (2008) göre,

İnsan, bir yandan, diğer bütün hayvan organizmalarında aynı olduğu söylenebilecek biçimde, bir bedendir. Diğer yandan ise insan, bir bedene sahiptir. Bu demektir ki insan, bedeniyle özdeş değil, tam tersine, bu beden üzerinde tasarruf hakkına sahip olan bir varlık (entity) olarak kendini tecrübe eder. Başka bir deyişle, insanın kendine dönük tecrübesi, bir beden olmak ile bir bedene sahip olmak arasındaki dengede, tekrar tekrar düzeltilmesi gereken bir dengede salınır durur. İnsanın kendi bedenine dair tecrübesinin bu dışmerkezliliği, insan faaliyetinin, hem maddi çevredeki davranış olarak hem de özel anlamların dışı vurumu olarak analiz edilmesi açısından birtakım sonuçlar taşır (s. 77).

İnsanlar tarafından, insanın süregiden dışsallaştırması esnasında ve yalnızca insan faaliyetinin bir ürünü olarak *sosyal düzen* üretilmektedir. İnsani tüm faaliyetler, *mutatlaştırmaya* (alışkanlık haline getirme: *habitualizaion*) bağlı olmaktadır. İnsan faaliyetinin mutatlaştırılması, kurumlaşmasıyla eşzamanlı gerçekleşmektedir. Kurumlaşma, mutatlaştırılmış eylemlerin fail tipleri tarafından karşılıklı biçimde tiplendirilmesi söz konusu olduğunda oluşmaktadır. Kurumları teşkil eden mutatlaşmış eylem tiplendirmeleri, daima başkalarıyla paylaşılmaktadır. Kurumlaşma ve mutatlaşmanın sürecinde oluşan roller, kurumsal düzen perspektifinden bakıldığında,

kurumsal olarak nesnelleşmiş bilgi kümelerinin kurumsal temsilleri ve dolayimleri olarak görülmektedir. Tek tek roller perspektifinden bakıldığında, her bir rol sosyal olarak tanımlanmış bir bilgi parçasını kendi içinde taşımaktadır. Birinci perspektifte toplumun ancak bireyler ona dair bir bilinç taşıdığı, ikincisinde ise, bireysel bilinç sosyal olarak belirlendiği için anlam kazanmaktadır (Metin, 2011, ss.77-78).

Bu noktada, insan faaliyetinin ürünü olan kurumsal düzeni, fiziksel engellilerin aile kurumu üzerinden ne şekilde ve nasıl gerçekleştirdiği önemli olmaktadır. Burada adı geçen mutataştırma argümanı, fiziksel engellilerin kurumlaşma eğilimlerine yönelik bir vurgu amacıyla konu edinmektedir. Bu kurumsallaşma ve mutataşma döngüsü içerisinde fiziksel engellilerin aile kurumu içerisinde rolleri etkili ve belirleyici olmaktadır. Bu roller ise fiziksel engellilerin toplumsal bilinç kazanması ve toplumun da fiziksel engellilere ilişkin bilinç taşımasıyla anlam kazanmaktadır.

Kurumsallaşmanın tarihsel çeşitliliği, kurumsal düzenin nesnelleşme tarzı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Bir kurumsal düzenin veya onun herhangi bir parçasının ne ölçüde gayri-insani olarak kavranması, bu sosyal gerçekliğin *şeyleşmesine* ilişkin olmaktadır. Berger & Luckmann'a (2008) göre şeyleşme,

...insani faaliyetlerin ürünlerinin sanki insani ürünlerden başka şeylermiş gibi – örneğin doğa olguları, kozmik yasaların sonuçları veya takdir-i ilahinin tezahürleri şeklinde – kavranmasıdır. Şeyleşme, insanın insani dünyanın bizzat yaratıcısı olduğunu unutabileceğini ve dahası insan, yani üretici ile ürünü arasındaki diyalektiğin bilinçte yitip gittiğini ima eder. Şeyleşmiş dünya, tanımlı gereği, insansızlaştırılmış bir dünyadır. Bu dünya, insan tarafından, yabancı bir olgu olarak, yani kendi üretici faaliyetinin opus proprium'u (özgün sonucu) olarak değil de, üzerinde hiçbir denetime sahip olmadığı bir opus alienum (yabancıların işi) olarak tecrübe edilir (s.130).

Yabancılaşma, insanların içinde yaşadıkları dünyanın kendileri tarafından üretildiğini unuttukları durumu işaret etmektedir. Şeyleşme ise, yabancılaşma süreci içinde objektif realitenin sadece maddi şeylerden oluşmuş gibi görünmesini, dünyanın insan yapısı olduğunun farkına varılmamasını ifade etmektedir. Şeyleşme, insanın içinde yaşadığı dünyayı yaptığı ve sonra unuttuğu gerçeğinden yola çıkarak, yabancılaşma kategorisi içerisinde ele alınmaktadır. Bu anlamda şeyleşmeye sosyal rol ve sosyal kurumlar örnek olarak verilmektedir. Sosyal kurumların içerisinde varlık gösteren her şey(aile, devlet, ulus gibi kurumlar), insanüstü olgular olarak görülmektedir. Gerçekte ise, toplum insanları üretirken insanlarda toplumu üretmekte fakat toplumun insanları ürettiği zannedilmektedir (Keat & Urry, 1994, ss.224-225).

Berger'in bahsettiği şeyleşme, fiziksel engelliler açısından bakıldığında toplumun inşa ettiği belirli kalıp yargılarla bir nevi yabancılaşma olarak da algılanabilmektedir. Çünkü söz konusu engellilik olduğunda, toplum tarafından gerçekleştirilen atıl, ötekileştirici ve dışlayıcı sosyal eylemler belirginlik gösterebilmektedir.

İnsanlar toplumsal kurumlara ve kurumsal pratiklere bazı değerler yüklemektedirler. Bu değerler sonucu oluşan ortak anlam, meşrulaştırma sürecinin bir parçasını oluşturmaktadır. Meşrulaştırma da, faktörlerin bireyler arası etkileşimde doğduğu ve meşrulaştırmanın betimlenmesinin nesnelleştiği bir durum olarak görülmektedir. Böylece, meşrulaştırma, nesnel toplumsal dünya üzerinde bir 'onaylama mührü' konumunda yer almaktadır (Poloma, 1993, s.267). Bu konum, fiziksel engellilerin evliliğe ilişkin, nikah konusuna bakışını etkileyen önemli bir nokta olmaktadır.

Bir toplumun düzeni, yalın olarak yasa koymaya dayanmakta ve bu anlamda kurumlar insan aktivitesine temel oluşturmaktadır. Kurumların anlamları yasal olarak bütünleştirilirken, aynı zamanda kendileri kurumsallaşan davranışların onlar üretenlere kendiliğinden açık seçik olarak görüneceği bir noktaya kadar yasallaştırılmaktadır. Meşrulaştırmanın bu düzeyi, sosyal olarak inşa edilen dünyanın kendisini nesnel olgusal gerçekliği vasıtasıyla yasallaştığını göstermektedir. İstisnasız her toplumda ilave meşrulaştırmaların olması gerekmektedir. Bir toplumun düzenini, yeni bir kuşağın aynı toplumsal düzene uyum sağlamasını sağlayacak şekilde, bir kuşaktan bir sonraki kuşağa aktarmak nasıl gerekliyse, yeni neslin zihinlerinde ister istemez oluşacak sorulara cevap verici yasallaştırıcı formüllerin bulunması bir o kadar gerekli olmaktadır (Berger, 2005, ss.71-73).

Kurumsal düzeni en yüksek genellik düzeyinde meşrulaştırmasına karşılık, sembolik evren, bilişsel bir inşa olarak düşünüldüğünde, çeşitli kurumlardan köklenmiş önemli temalar arasında belirgin bağların tesis edilmesine yol açan ve sosyal nesnelleşmeye dayanan öznel düşünüm süreçlerinden oluşmaktadır. Farklı kurumlaşmış anlamlarının basit düzeydeki teori-öncesi meşrulaştırmalarından kozmik sembolik evren inşalarına kadar tüm meşrulaştırmalar, *evren-idamesi aygıtları* olarak görülebilmektedir (Berger & Luckmann, 2008, ss.151-153). Evren-idame ettiren kavram aygıtı tiplerinin genel teori kontekstinde biri olan *terapi*, "fili ya da potansiyel sapkınların kurumlaşmış gerçeklik tanımlarının içinde kalmalarını sağlamaya veya başka bir deyişle, 'sakinler'in

belirli bir evrenden ‘göçmesini’ engellemeye yönelik bir kavram aygıtının uygulamasını gerektirir”. *Hiçleştirme* ise, benzer bir aygıt kullanarak aynı evrenin kavramsal olarak dışında kalan her şeyi ayıklamaya çalışmaktadır. Meşrulaştırma, toplumsal olarak inşa edilmiş evrenin gerçekliğini idame ederken, hiçleştirme, bu evrene uymayan her türlü fenomeni veya fenomen yorumunu reddetmektedir (Berger & Luckmann, 2008, ss.167-168).

Toplum, hem nesnel/objektif hem de öznel/sübjektif bir gerçeklik olduğu için dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme uğraklarından oluşan kesintisiz bir diyalektik süreç olarak ele alınmaktadır. Bu süreç *içselleştirme* ile başlamaktadır. İçselleştirme yoluyla önce hemcinsler anlaşılmalı çalışılmakta, sonrasında da bu dünyanın anlamlı ve sosyal bir gerçeklik olduğu bilgisi kavranılmaktadır. Böylece, sadece ötekilerle aynı dünya içerisinde yaşamakla kalınmamakta aynı zamanda bir diğerrinin varlığına da iştirak edilmektedir. Bireyin bir toplumun üyesi olmasına yol açan bu süreç *sosyalizasyon* olmaktadır. Bireyin çocukluk döneminde başından geçen ve onu toplumun bir üyesi haline getiren ilk süreç *asli sosyalizasyon*, sosyalleşmiş olan bireyi kendi toplumunun nesnel dünyasındaki yeni kısımlara sokan *tali sosyalizasyon* bir sonraki süreç olarak belirlemektedir (Metin, 2011, s.80). Bu bağlamda, diyalektik döngünün bir parçası olan içselleştirmenin kapsadığı asli ve tali sosyalizasyon sürecini fiziksel engellilerin çocuklarına nasıl aşıladıkları sorusu ortaya çıkmaktadır.

Berger’e (2005, ss.38-43) göre, toplumun diyalektik sürecinin diğer parçalarından biri olan *dışsallaşma*, insanların hem bedensel hem de ruhsal faaliyetleriyle dünyaya doğru sürekli taşmalarıdır. *Nesnelleşme* ise kendi asli üreticilerini kendilerinden çok dışa dönük bir olgusalılık olarak karşılayan bir realitenin bu faaliyetinin sonucunda ulaşılan bir noktadır. Dışsallaşırken toplum, bir insan ürünüdür. Nesnelleşirken ise sui generis (nev-i şahsına münhasır) olur. *İçselleşme* boyunca insan artık, toplumun bir ürünüdür. Beşeri varoluş, insan ile bedeni ve insan ile dünyası arasında durmadan bir “denge kurma faaliyeti”dir. İnsan sürekli “kendine hâkim olma” süreci içerisinde bir dünya üretir. Dünyasını inşa ettiği bu süreç, kendi varlığına son da verebilir. Bir dünya yaratmakla kalmadığı gibi aynı zamanda insan kendisini de üretir. İnsanın kendi dünyasıyla olan ilişkisini sırf bireysel bir ilişki olarak tahlil etmek mümkün olsa bile, onun dünya inşası amprik gerçekliği her zaman sosyal bir gerçekliktir.

Gerçeklik, toplumsal yapının araçları ile bilinebildiği için gerçekliğin sosyal inşasından bahsedilmektedir. Bu doğrultuda bilmek, gerçekliğin sosyal inşasının ilk aşaması olmaktadır. Sonraki aşama bu bilgiyi anlamlandırma sürecini içermektedir. Anlamlandırma, nesnel olanın başka bir deyişle kendi başına bağımsız olarak var olanın iyi, kötü, güzel, çirkin, yararlı, doğru, yanlış, hasta, sağlıklı, engelli, tehlikeli, zararlı gibi kavramlarla nitelenmesidir. Yani kendi başına bu niteliklere sahip olamayan bir nesnenin veya durumun toplum tarafından belirli niteliklemlerle kodlanması anlamına gelmektedir. Son olarak iletme, anlamlandırmanın toplumsal üretimi ve toplumsallaştırılmasıdır. Gerçekliğin, toplumsal mekanizmalar aracılığıyla iletilmemesi, toplumsal inşanın tamamlanmamış olması, yarıda kalması anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2009, ss.34-35).

Toplumda insanlar dünya inşası aktivitelerini oluştururken bedensel olarak kendisinden farklı olanları bu tarihsel ve toplumsal dünyanın dışına bırakabilmektedir. İnşa edilmiş bu dünyanın birer parçasını ve gerçekliğini oluşturan dezavantajlı gruplar içerisindeki fiziksel engelliler de bu durumdan nasibini almaktadır. Oysa ki, inşa edilmiş bu dünyalar, insanlar tarafından tarihsel ve toplumsal süreçte sürekli ve yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda, değişim ve dönüşüm içerisinde insanın tekrar ve tekrar yarattığı dünyalar, fiziksel engellilerde de varlık göstererek kendi dünyalarını yaratmalarını sağlamıştır. İnşa edilmiş dünya içerisinde, aile kurumu aracılığıyla kendi dünyalarını inşa etmişlerdir. Böylece, bedensel ve ruhsal faaliyetleriyle inşa ettikleri dünyaya doğru taşarak diyalektik sürecin parçaları olarak dışsallaşma, toplumun insani bir ürünü olarak sosyalizasyon sürecine dahil olarak içselleşme ve gerçekliklerini dışa dönük bir olgusalılık olarak göstererek nesnelleşme döngüsünün sağlanması fiziksel engellilerde söz konusu olmaktadır.

2. Engellilik, Aile ve Sosyal İnşa

Sosyal bir varlık olan insan, diğerleriyle geliştirdiği anlamlı etkileşimler ile varlık alanını oluşturmaktadır. Bu sosyal varlık alanında bireyler cinsiyet, yaş, etnik köken, mensup olunan mezhep, sınıf, saç ve göz rengi gibi ırksal farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıklar, bedene ait özelliklerin tek tip olmaması kadar doğal olmaktadır. Engelliler, bu sosyal varoluşun çeşitliliğinde konumlanan ve bu çeşitliliğe katkı sağlayan bireyler olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle bedenlerinde bazı özelliklerinin dezavantajlı

farklılığı dışında, sosyal anlamda engellilerin, engelli olmayanlardan farklı olmadıkları görülmektedir. Bu anlamda bedene ait özelliklerin farklılığın asıl etmeni olan toplumsal sistemde, engellilik gerçeğinin kabul edilmesi, engelliler ile engelli olmayanlar arasındaki sosyal mesafenin sorgulanması, toplumun engellileri göz ardı etmemesi gerekmektedir (Burcu, 2015, s.11).

Toplumlar, kültürel düzeylerine göre gündelik hayatta engellilere sakat, özürlü, kör, sağır, dilsiz, cüce gibi adlandırmalar kullanabilmektedir. Fakat bu adlandırmaların gündelik hayatta engellilere yönelik durumun ve gereksinimlerin ne kadarını yansıttığının cevaplanması gerekmektedir. Engellilerin toplum içerisinde tanınmalarını kolaylaştırıcı bu sıfatların dışında, asıl önemli olan engellilik konusunda farkındalığın yaratılması ve anlaşılma gereksinimlerinin karşılanması olmaktadır. Farkındalığın yaratılması ve anlaşılmayı sağlamak, toplumların kültürel nitelikleriyle doğru orantılıdır. Toplumlar, kurumlar aracılığıyla bireylerin engellilik konusunda duyarlılığının ve engellilere yönelik sunulan sosyal imkânlar aracılığıyla farkındalığının artmasını sağlamaktadır (Şahin, 2004, s.49).

Engelliler yaşadıkları toplum içinde normal olup olmama veya engelli olup olmama durumlarına ilişkin sosyal bakımdan inşa edilen bu ikili karşıtlıkla karşı karşıya gelmektedir. Bu karşıtlığın toplumsal yaşama katılım dinamikleri açısından sonuçları, engellilerin içinde yer aldıkları söylemler alanında inşa edilmiş ortalama sosyal beden ve bu bedenlerden ortalama olarak beklenen davranış örüntüleri ölçütlerinin kurumlaşma biçimlerine göre farklılık göstermektedir. Toplumsal yaşama katılım açısından engelli beden, bir engel (handikap) teşkil etmeye başladığı noktada, sosyal gerçekliğin söz konusu duruma ilişkin inşa edilmiş biçimi önem kazanmaktadır. Engelliler için, hazırlıksız engellerle dolu bir sosyal gerçeklikle, engellilerin kendi öznel durumlarını onların özelinde aşmaya yönelik stratejiler geliştirmeye odaklanan bir sosyal gerçeklik ve sosyo-etik tavır alma farklılaşması önem kazanmaktadır (Uluocak & Aslan, 2012, s.35).

Burr'a (2012) göre,

Bedenin hasta veya sağlıklı statüsü, biyolojik kısıtlardan çok sosyal kriterlere bağlıdır...Sözelimi, bir kişi omuriliği zedelenmesinde bacaklarını kullanamaz hale gelebilir ve tekerlekli bir iskemle kullanmak zorundadır...İlk başta bedensel bozukluklarıyla, engelli oluşları aynı şey gibi görünür. Ama bir kere bina girişlerine rampalar, merdiven asansörleri

yapıldığında, banyolara ve mutfak teçhizatlarına uygun düzenlemeler yapıldığında bu engellilik etkin bir şekilde azalır. Tüm çevre düzenlemesini özellikle tekerlekli iskemle kullanıcısının kabiliyetlerine göre yapan kişi olsaydık, bu kişilere ‘engelli’ demenin hiçbir anlamı olmayacağı tartışmasını yapabirdik. Aslında bu kişilerin bedensel durumlarını özürli sayabilir miydik? Belki de geri kalanlarımız tekerlekli iskemlemiz olmadığından engelli görülebirdik. Veya gereksiz iki uzvun yüküyle özürlenmiş olabilirdik. Bu sebeple ‘engellilik’ kişiye ait bir nitelik değildir, insanların yaşamak için mecbur bırakıldıkları çevrenin bir sonucudur (ss. 37-38).

Ghai’ye (2010, s.122) göre, engellilik çoğu mevcut toplumlar içerisinde güçlü bir toplumsal inşadır çünkü bize onun çelişkili görüntüleri sunulmaktadır. Engellilerin yaşamları ve deneyimleri, normal çoğunluktan gizlenerek ‘anormal yabancı’ olarak dışlanmış bir rol içine yerleştirilmektedir. Bu kavramsallaştırma, bir gerçeklik olarak inşa edilmektedir. Başka bir deyişle, engellilerin sadece nesnel ve gerçek görüntüsüne bakılarak değerlendirilmesi mümkün olmamaktadır. Bu beraberinde zorluklarla dolu bir algı yapılması meydana getirmektedir. Bu doğrultuda gerçekler, değerlerden bağımsız olmadığı gibi anlamlarda şeylerden bağımsız düşünülmemektedir.

Turner’a (Turner’dan aktaran Işık, 1998) göre, hem dış dünya hem de insan bedeni verili olmayıp insanın kültürü aracılığıyla yorumlanan ve insan emeğiyle sürekli dönüştürülen, bir tarihsel gerçeklik olarak meydana gelmektedir (s.144). Bu bakış açısıyla, dış bedeni simgeleyen fiziksel engelliliğin insanı cisimleştiren bir perspektifin aksine sosyal gerçeklik içerisinde insanların belli davranış örüntüleri aracılığıyla toplumsal olarak inşa edildiği söylenebilir.

Berger & Luckmann’a (2008) göre, “insanın, biyolojik olarak ötekilerle birlikte bir dünya inşa etmeye ve orada ikamet etmeye mecburiyeti vardır. İnsanın ötekilerle birlikte inşa etmeye ve yaşamaya yazgılı olduğu bu dünya, onun açısından, etkin ve kesin bir gerçeklik haline gelir. Bu dünyaya doğa tarafından sınırlar konulsa da bir kez insanlar tarafından inşa edildiğinde, bu dünya, doğa üzerinde geri adım attırıcı bir güce sahip olur. Doğa ile sosyal olarak inşa edilmiş dünya arasındaki diyalektikte, insan organizmasının bizzat kendisi de değişime uğrar. İnsan, aynı diyalektik içinde, gerçekliği üretir ve bu münasebetle kendisini de üretmiş olur” (s.264). Bu yaklaşıma dayanarak gerçekliğin üretiminde ve yeniden üretiminde kurumların önemli derecede etki alanına sahip olduğu öne sürülebilir. Aile kurumunun ise bu kurumlaşma alanının başat rollerinden birini üstlendiği genel olarak bilinen bir gerçektir.

Berger (1977), evlilikteki gerçekliğin nasıl inşa edildiğini uygulamaya çalışmaktadır. Ona göre, evlilik, nesnel gerçekliği ve yeni bir ailenin kurulması, gelin ve damadın öznel karşılaşmalarının bir ürünü olmaktadır. Bu nesnel gerçeklik, aynı zamanda çiftler üzerinde, onların bireysel öznel gerçekliklerini de etkileyecek bir şekilde işlemektedir. Diğer yandan bireyler, sadece önceden tanımlanmış evlilik rollerini üstlenmemektedir. Onların davranışlarını yöneten genel olarak onaylanmış bazı birlikte yaşamak, çocuk sahibi olmak, aile bağlarını korumak, arkadaşları paylaşmak gibi toplumsal normlar yer almaktadır. Ancak, onlar ortak gerçekliklerinin çoğunu birlikte yaratmaktadır. Bu gerçeklik nesnelleştirildiği gibi yalnızca onu üreten çift üzerinde değil ayrıca onların arkadaşları ve çocukları üzerinde de etkiye bulunmaktadır (Poloma, 1993, ss. 270-272).

Berger & Luckmann'ın (2008, s.240) sosyal inşa teorisi engellilik ve aile olguları ile ilişkilendirilerek, kurama uyarlanabilir. Uyarlandığında ise şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Gerçekliğin ve bir engelli olma kaderinin karşıt tanımları açısından, bir makuliyet yapısı olarak hizmet görece kadar dayanıklı ve yeterince geniş bir engelli kitlesinin aile inşası söz konusu olduğunda, durum değişmeye başlar. Bir engelli olmak, yani biyolojik veya sosyal belirleme sonucu bu hale gelmek, tanrı tarafından seçilmişliğin özel bir işareti olarak tanınabilir. Cemaatin gerçekliğini tam olarak içselleştirmesi engellenen engelliler artık kendi kitlelerinin karşıt-gerçekliği içerisinde sosyalleşiyor olabilirler. Bu bir sosyal dünyadaki başarısız sosyalizasyonun, bir diğer sosyal dünyadaki başarılı sosyalizasyona eşlik edebileceği anlamına gelir. Bu aşamada, karşıt-gerçekliğin ve karşıt-kimliğin oluşumu, bu bireyleri hala engelliden başka bir şey olmayanlar olarak tarif eden ve sürekli bu şekilde tanımlayan geniş cemaatin bilgisi dışında gelişebilir. Onların aslında tanrıların ayrıcalıklı seçtiği kişiler oldukları bilinmez. Engelli birey, diğer ötekiyle bir aile inşa ettiği dünyada yaşamaya başlayınca kendi içindeki 'kuytu derinlikler'i keşfedebilir ve 'Ben kimim?' sorusunu sormak mümkün hale gelebilir.

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1. Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Araştırma, kentsel yaşamda fiziksel engellilerin aile inşasını derinlemesine inceleme ve anlama amacı taşıdığı için '*nitel araştırma yöntemi*'nin kullanımı uygun görülmüştür. Nitel araştırmalar toplumsal olguları doğal olguların incelendiği yöntemle değil, kendine özgü bir yöntemle incelenmesi gerektiği anlayışını savunan yorumlayıcı yaklaşıma dayanır. Bu araştırmalar, toplumsal olguları bütüncül olarak kavramaya ve bu olgu ve olayları gerçekleştikleri toplumsal ve kültürel bağlam içerisinde yaşayanların gözünden derinlemesine bir şekilde anlamaya çalışan araştırmalardır. Nitel araştırmanın dayandığı yorumlayıcı yaklaşıma göre, toplumsal olguların, içinde inşa edildikleri, ait oldukları toplumsal ve kültürel bağlam içinde anlaşılması gerekmektedir. Bu nedenle araştırmacı, incelediği toplumsal olgu ve olaylarla ilgili kişilerle kendi doğal ortamlarında doğrudan yüz yüze görüşmekte, onlarla etkileşime girmekte ve empati kurmaktadır. Bu inceleme sürecine müdahalede bulunulamaz çünkü toplumsal olgular kendi doğal ortamlarında ve kendi doğal akışı içerisinde incelenir (Şavran, 2012, ss.69-71).

Nitel araştırmalar, Niçin? Nasıl? Ne şekilde? gibi soru tipleriyle toplumsal olayları kişilerin algıları, deneyimleri, yargıları ve duygularına ilişkin sübjektif verileri doğal ortamında ilişki bağlantıları içinde, etkileyen değişkenler üzerinde çalışarak kavram geliştirmeyi ve kuram oluşturmaya amaçlar. Veriler çevresel, süreçle ilgili ve algılara ilişkindir. Nitel araştırma, araştırmacının katılımı, bütüncül yaklaşım, araştırma deseninde esneklik, doğal duruma ilişkin olma, algıları ortaya çıkarma, tümevarımcı analiz ve nitel veri toplama ve yorumlama özelliklerini taşımaktadır (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2014, ss.26-27).

Nitel araştırma, bireylerin yaşamlarındaki rutin problematik anları ve anlamları tanımlayan çalışmaları ve çeşitli empirik materyal setini, vaka incelemesi, kişisel deneyim, içebakış, yaşam öyküsü, görüşme gözlemsel, tarihsel ve görsel metinleri içermektedir (Kuş, 2012, ss.77-78). Nitel yöntemle yapılan araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bilgi toplama teknikleri, gözlem, görüşme ve doküman incelemesidir.

Araştırma probleminin özelliğine göre bu tekniklerden bir veya daha fazlası araştırmada kullanılabilir. Birden fazla bilgi tekniğinin birlikte kullanılması, elde edilen verinin geçerliliğini ve ulaşılan sonuçların doğruluğunu artırabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013, ss.45-46).

Nitel veya derin olarak adlandırılan görüşme, yapılandırılmamış veya yarı-yapılandırılmış görüşme olarak da adlandırılmaktadır. Nitel araştırmaların temel karakteristiği, araştırma öznelerinin bakış açılarını, anlam dünyalarını ortaya koyma, dünyayı araştırma öznelerinin gözleriyle görmektir. Bu bağlamda nitel araştırmalarda kullanılan görüşme tekniğinin belirleyici özelliği de, görüşülen kişilerin bakış açılarını ortaya çıkarmaktır. Görüşülenlerin, anlam dünyalarını, duygu ve düşüncelerini anlamak, nicel görüşmelerden farklı olarak yüzeysel değil ancak daha derin bilgi edinmekle mümkün olabilir (Kuş, 2012, s.87). Bu nedenle araştırma, tutum ölçme, duygu ve düşünceleri ortaya koymayı amaçladığından verilerin toplanması aşamasında nitel araştırma desenlerinden '*derinlemesine görüşme tekniği*' kullanılmıştır.

Araştırma alanını sınırlayacak *a priori* bir sınıflamayı zorunlu kılmaksızın, karmaşık insan davranışını araştırmak için etnografik görüşme olarak da adlandırılan, standartlaştırılmamış, açık uçlu ve derinlemesine görüşme olan '*yapılandırılmamış görüşme*' kullanılmıştır. Yapılandırılmamış görüşme, sosyal araştırmalarda ve diğer araştırmalarda sıkça kullanılan zengin ve değerli veri edinmeyi sağlayan güçlü bir araçtır (Punch, 2014, s.169). Derinlemesine görüşmeler, genellikle ortak bir yapı gösteren ve sık kullanılan biçim olarak konuya giriş, açıklama ve izin, görüşülenin sosyal ve kişisel bilgilerinin alınışı ve araştırma konusunun ana kavram ve alt başlıklarından oluşan üç ana bölümü kapsamaktadır (Kümbetoğlu, 2005, s.93).

Bu doğrultuda görüşmeler, araştırmanın kuramsal çerçevesi dikkate alınarak oluşturulan temalar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Fiziksel engellilerle gerçekleşen görüşmeler esnasında belirlenen temaların dışına çıkılmamasına dikkat edilmiştir. Temaların görüşme öncesi tasarımı, yapılan görüşmelerde araştırmacının yüz yüzyüze etkileşiminin ve iletişiminin sağlanmasında ve konuların bir bütünlük içinde bir dizi halinde işlemesi yönüyle kolaylık sağlamıştır. Görüşme öncesinde fiziksel engelli katılımcılara araştırmanın konusu ve amacı anlatılmış ve araştırmaya katılmaları için izin

alınan “Araştırma Bilgilendirme Formu” (bkz. EK 1) verilmiştir. Bu form, sadece görüşmelerin gerçekleşmesi açısından bir araç olmakla birlikte ses kaydı almak ve fotoğraf çekmek gibi materyaller aracılığıyla bilgiye erişimi mümkün kılmıştır. Ayrıca bu formla birlikte katılımcıların araştırmacının güvenilirliğinden emin olmaları için araştırmanın kurumsal nitelikte olduğunu gösteren, Ege Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından e imzalı “Alan Araştırması İzin Belgesi” (bkz. EK 2) gösterilmiştir.

Yapılandırılmamış görüşme *‘keşfe yönelik’* bir görüşme süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu tür bir görüşmede, önceden belirlenmiş herhangi bir soru ve doğal olarak yanıtlara ilişkin bir beklenti de yoktur. Bu durumda araştırmacı, görüşülen kişilerle belirli konuları keşfetmeye çalışır. Görüşme sırasında çalıştığı problemle ilgili belirli özel alanlar keşfederse, daha ayrıntılı sorularla o alanları daha derinliğine irdelemeyi deneyebilir. Görüşme sırasında, katılımcı yeni denenceler geliştirmeyi ve bunları orada test etmeyi deneyebilir. Bu tür görüşme büyük ölçüde açık uçlu sorulara dayanır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s.148).

Bu durum görüşmeler esnasında ortaya çıkan belli durumlarda yeni soruların sorulması ve cevapların alınmasına katkı sunarak yeni bilgilerin keşfedilmesini sağlamıştır. Bu nedenle fiziksel engellilerle yapılan görüşmelerin süresi mümkün oldukça uzun tutulmaya çalışılmıştır. Buna göre, en az görüşme süresi kırk dakika ve en uzun görüşme süresi üç saat yirmi bir dakika aralığında olmak üzere toplam olarak 66 saat 40 dakika 20 saniye sürmüştür (bkz. EK 5). Böylelikle, görüşmeler sohbet tarzında ilerlemiş ve araştırmacı görüştüğü kişilerle kolayca etkileşime girebilmiştir. Ayrıca bu görüşme tarzında yeni soruların oluşturulmasıyla araştırmacı daha derin bir içebakış geliştirebilme fırsatı elde edebilmiştir.

Yapılandırılmamış görüşme tekniği aynı zamanda fiziksel engellilerin aile inşasında nelerin nasıl anlamlandırıldığını anlamak olanaklı görünmektedir. Ayrıca bu teknik araştırmaya katılan fiziksel engellilerle yüz yüze derinlemesine görüşmeyi gerektirdiğinden nedeniyle bireysel konularda bilgi toplamayı, gizlilikleri ortaya çıkarmayı ve bireyin düşüncelerini dikkate almayı gerektirdiğinden daha bütünsel bir çerçeveden bakmayı mümkün kılmaktadır. Bununla tekniklerin yanı sıra araştırmada,

resmi kuruluşlardan (TÜİK, WHO, YÖK, MEB, DBP, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü...vs) toplanarak elde edilen nicel veriler de kullanılmaktadır.

Derinlemesine görüşme, yüz yüze, telefonda veya internet aracılığıyla yazılı veya görüntülü olarak yapılabilir. Fakat görüşme için uzaktan iletişim kullanımının bazı avantajları olmasına karşın dezavantajları da vardır. Coğrafi ve zamanla ilgili bazı engellerin aşılabilmesi önemli bir avantaj iken, internetin özellikle yazılı ortamında gerçekleştirilebilecek yanlış anlaşılmalara dezavantaja dönüşebilmektedir. Analizler yapılırken verilerin dijital ortamda edinilmiş olması, tarafların teknolojik yeterlilikleri ve bu yeterlilik düzeylerinin bilgi akışına olası etkisi dikkate alınmalıdır. Araştırmacının önceden kurduğu kuramsal altyapı ve araştırma çerçevesinin veri toplama araçlarıyla uyum sağlaması ve hem yüz yüze hem de teknolojik ortamdaki kısıtlamaların farkında olunması önem taşımaktadır. Birçok araştırmacı görüşmeler esnasında ses kayıt cihazı kullanılmasını önermektedir. Ses kaydının yapılmasının en önemli avantajı hafızada tutulamayacak sayı ve nitelikte bilgiye sonradan ulaşmanın bu şekilde mümkün olmasıdır (Şekerler, 2015, s.191).

Bu anlamda fiziksel engellilerle yapılan görüşmelerle “Araştırma Bilgilendirme Formu”nun doldurulmasıyla izin alındıktan sonra Sony ICD-PX470 dijital ses kayıt cihazı ve herhangi bir olumsuz koşulla karşılaşmamak için tedbir olarak ses kayıt cihazıyla birlikte cep telefonunun ses kayıt kısmı kullanılarak görüşmeler sağlıklı bir şekilde tamamlanmıştır. Ayrıca formda da yer alan ses kayıt cihazının kullanılması konusunda, fiziksel engellilerin hassasiyetleri dikkate alınarak kişisel bilgilerin gizliliği ilkesi doğrultusunda kimlik bilgilerinin sorulmayacağı yinelenerek vurgulanmıştır.

Ses kayıt cihazları ne kadar güvenilir olursa olsun, araştırmacının kendi tarzına göre eğer uygunsa, görüşme esnasında kısaca veya görüşmenin ertesinde mümkün olan en kısa zamanda bazı notlar alması faydalı olmaktadır. Kısa ve anlaşılır notlar sonradan unutulabilecek olan özellikle vücut diliyle ilgili göze çarpanları ve araştırmacıya önemli gelen anahtar kelimeleri muhafaza etmeyi sağlamaktadır. O anı yaşamış olmak önemli bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Görüşme hakkında alınan notlar araştırmacının bakış açısını netleştirebilmesi, ayrıştırabilmesi için çok işe yaramaktadır. Kayıtlarda herhangi

bir sorun olduğunda veya döküm esnasında alınan notlar araştırmacıya yol göstermektedir (Şekerler, 2015, s.192). Bu nedenle sadece ses kayıt cihazı gibi materyallerin kullanımı dışında görüşmenin gerçekleştiği mekanlar ve fiziksel engellilerden edinilen bilgilerin ve izlenimlerin yazılı olarak kaydedilmesi için araştırmacı tarafından notlar alınmış ve kullanılmıştır.

2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evreni, problemin cevaplanmasıyla ilgili olan bütün insanların oluşturduğu grup veya araştırmacının belirttiği koşullara uyan grubun tamamı olarak tanımlanır (Şavran, 2012, s.145). Bu araştırmanın evrenini İzmir kenti oluşturmaktadır. İzmir, içeriğinde barındırdığı zengin tarihsel ve kültürel dokunun yanı sıra Türkiye'nin en kalabalık liman kenti ve önemli bir fuar merkezi olarak görülmektedir. Kent, gerek doğal yapısıyla gerekse toplumsal ve kültürel açıdan insanların yaşayış biçimiyle çekici bir özellik göstermektedir. Özellikle bu kentte yaşayan engellilerin neredeyse kentin bir çok yerinde görünürlüğünün olması dikkat çekmektedir. İzmir'in 'engelli dostu kent' olarak gösterilmesi de kentin engelliler açısından yaşanılabilir bir kent olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türkiye'nin en büyük kentlerinden biri olan İzmir'de, fiziksel engellilerin yaşam koşullarıyla ne şekilde ve nasıl baş ettikleri önemli bir konu olmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın evreni olarak İzmir kentinin seçilmesi uygun görülmüştür.

Araştırma probleminin incelenebilmesi için, bir evrenin var olması ve evrenden seçilen örneklem evreni temsil etme ön şartı bulunmaktadır. Örneklem, var olan evrenden seçilen, araştırma problemini çözecek verilerin elde edilmesini sağlayan, evreni temsil eden evrenin alt parçası şeklinde tanımlanmaktadır (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2014, s.70). Örneklem, nicel araştırmalarda olduğu gibi nitel araştırmalarda da herkesi, her yeri ve her şeyi incelemek mümkün olmayacağından önemlidir. Örneklem oluşumu sadece hangi kişilerle görüşme yapılacağına veya hangi olayların gözlemleneceğine karar vermekle değil aynı zamanda ortam ve süreçlerin hangileri olacağına da karar vermek gerekmektedir. Çeşitli nitel örneklem oluşturma stratejilerinin ardında, araştırma tasarımının bütünsel geçerliliği ve örneklem araştırmanın diğer öğeleriyle uyumuyla ilgili açık bir ilke vardır. Örneklemde dâhil olmak üzere, araştırmanın öğeleri bakımından

içsel uygunluk ve tutarlı bir mantık olması gerekir. Örneklem planı ve parametreleri araştırmanın amaçları ve soruları ile uyumlu olmalıdır (Punch, 2014, ss.183-184).

Araştırmanın örneklemini, İzmir ili merkez ilçelerinde yer alan engelli derneklerine (Türkiye Sakatlar Derneği, Ortopedik Özürlüler Rehabilitasyon Spor Klübü, Engelsiz Yaşam Derneği, Buca Engelliler Derneği, Bornova ÇÖYDER, Bedensel Engelliler Yaşam Derneği, Karşıyaka Engelli Spor Klubü Derneği, Yeni Oluşum Bedensel Engelliler Derneği, Dünya Engelliler Derneği, Aktif Tüm Engelliler Derneği ve Ufuk Engelsiz Yaşam Derneği) üye fiziksel engelliler oluşturmaktadır. İzmir İl Dernekler Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre, İzmir'de tüm engelli gruplarını kapsayan toplam 106 tane engelli derneği ve T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın yıllara, nevilere ve illere göre dernek ve üye sayıları istatistiklerine göre 7800 üye sayısı¹¹ bulunmaktadır. Bu nedenle araştırmanın sınırlarının belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Bunun sonucunda engellilik türü olarak fiziksel engellilerin ve fiziksel engelliler ile ilgili faaliyet gösteren derneklerin seçimi uygun görülmüştür. Görüşmelerin fiziksel engellilerle yapılmasının bir nedeni, yüz yüze görüşmelerde iletişimi ve etkileşimi kolaylaştırması diğer bir nedeni ise bu grupta yer alan engellilerin hareket kısıtlılığı nedeniyle kentsel yaşam koşullarıyla neleri nasıl başardıkları konusunda araştırmacıda merak uyandırması olmuştur. Ayrıca TÜİK istatistiklerinde fiziksel engellilerin oranının diğer engellilik türlerine kıyasla ağırlıkta olması da, bir başka neden olarak sayılabilir.

Örneklem seçimi, örneklemin temsil yeteneğiyle, yani örneklemin araştırma evrenini ne derece temsil ettiği ile ilgilidir. Örneklemin büyüklüğü ise yeterliliği belirtir. Örneklemin yeterli olması, özelliklerinin kararlı olduğu yolunda güven verecek bir büyüklükte olduğu yolunda güven verecek bir büyüklükte olması anlamına gelir. İyi bir örneklem hem evreni temsil etmeli hem de yeterli olmalıdır. Diğer bir deyişle, örneklemin, evrenden alınabilecek aynı büyüklükteki sayısız örnekte benzer özelliklerin yineleneneğine güven duyabilmemizi sağlayacak büyüklükte olması gerekir (Sencer & Sencer, 1978, s.487).

¹¹ bkz. <https://www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/villara-nevilere-ve-illere-g%C3%B6re-dernek-ve-uye-sayisi.aspx>

Nitel araştırmada ‘amaçlı örneklem’ olarak adlandırılan örneklem türü sıklıkla tercih edilmektedir. Bu, belirli bir amaçla veya odaklanılan konuyla ilgili olarak örneklemin önceden düşünölüp belirlenmesi demektir (Punch, 2014, s.183). Bu doğrultuda 18 yaş üstü fiziksel engellilerle yapılan görüşmelerde; bekar kadın 1 kişi ve bekar erkek 1 kişi, nişanlı kadın 1 kişi ve nişanlı erkek 1 kişi, boşanmış kadın 3 kişi ve boşanmış erkek 3 kişi, dul kadın 3 kişi, evli kadın 18 kişi ve evli erkek 20 kişi olmak üzere toplam 51 kişi ile yapılmıştır. Bu görüşmelerde; çalışan 30 kişi ve çalışmayan 21 kişi, eşi engelli olmayan kadın 14 kişi ve eşi engelli olmayan erkek 10 kişi, eşi engelli olan kadın 14 kişi ve eşi engelli olan erkek 11 kişi, çocuğu olan 37 kişi ve çocuğu olmayan 14 kişi, 60+ yaş grubunda evlenmiş çocuğu olan 4 kişi ve evlenmemiş çocuğu olan 3 kişi, çocuğu nişanlı olan 1 kişi yer almaktadır.

Nitel araştırmalarda derinlemesine inceleme yapılması, büyük bir örneklem kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Hatta bazı durumlarda tek başına bir birey araştırma örneklemini oluşturabilir (Yıldırım & şimşek, 2009, s.58). Bu noktada örneklemin büyüklüğünden çok, amaca uygun bilgiyi ortaya çıkaracak tekniklere yoğunlaşmak, dikkat edilmesi gereken önemli bir ölçüttür. Araştırmacı, küçük örneklem gruplarında da yoğun bir çalışma yürütebilir (Kümbetoğlu, 2005, s.97). Evrenin soruna en uygun kesimi gözlem konusu yapabilmek için örneklemin kartopu yöntemiyle belirlenmesi düşünülmektedir. Kartopu örneklemede öncelikle evrene ait birimlerden birisi ile temas kurulur. Temas kurulan birimin yardımıyla ikinci birime, ikinci birimin yardımıyla üçüncü birime gidilir. Bu şekilde, sanki bir kartopunun büyümesi gibi örneklem büyüklüğü genişler (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2011, s.45).

Toplumsal araştırmacılar, çoğunlukla birbiriyle bağlantılı bir insanlar veya örgütlenmeler ağıyla ilgilenir. Bu ağ aynı problemi inceleyen dünyanın farklı yerlerindeki bilimciler, orta büyüklükte bir kentin seçkinleri, bir örgütlü suç ailesinin üyeleri, büyük bankalar ve şirketlerin yönetim kurullarında yer alan kişiler olabilir. Buradaki asıl özellik, her bir kişinin veya birimin bir diğeriyle doğrudan ve dolaylı bir bağlantıyla bağlı olmasıdır. Bu her bir kişinin ağdaki diğer kişilerin tümünü doğrudan tanıdığı, onlarla etkileşime girdiği veya onlardan etkilendiği anlamına gelmemektedir. Kartopu örneklem

teknğinde ağ bir bütün olarak alındığında kişi, doğrudan ve dolaylı bağlantılarla çoğu birbiriyle bağlantılı bir bağlantı ağı içerisinde yer almaktadır (Neuman, 2014, s.324).

Bu örneklem tipinde araştırmacı ilgilenilen evrenden bir veya birden fazla birey belirler. Onlarla görüşme yapıldıktan sonra, bunlar evrenin diğer üyelerinin tanımlanması için bilgilendirici olarak kullanılır, diğer üyelerin kendisi bilgilendirici olarak kullanılır. Evrenin üyelerini belirlemenin zor olduğu durumlarda, örneğin bu bir gizli topluluk olduğunda, bu yöntem faydalıdır. Bu, amaçlı örneklemin belirli bir türü olarak kabul edilebilir. Örnekleme tanımlamadaki önemin yanı sıra, sosyal ve diğer internet ağlarındaki konuları aydınlatmak için de bu örneklem tipinin kullanılabilmesi uygun görülmektedir (Robson, 2015, s.341).

Saha araştırmasında kartopu örneklem ile ulaşılan kadınların ve erkeklerin sayıları birbirine yakın çıkmıştır. Süreç, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan fiziksel engellilerin üye oldukları derneklerin tespitiyle başlamıştır. Derneklerin yöneticilerinin görüşleri alındıktan sonra öneriler doğrultusunda görüşmeler yapılmıştır. Görüşme için yapılan öneriler, kadın ve erkek olma durumu göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Hem kadınlarla hem de erkeklerle görüşme gerçekleştirmeye dikkat edilmiştir. Görüşmeler ilerledikçe ulaşılan kişi sayısı artış göstermiştir. Görüşmelerde verilen cevaplar bir süre sonra kendini tekrar etmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle, örneklem doygunluğuna ulaşılmıştır. Böylelikle, elde edilen bilgiler araştırma için yeterli bulunmuş ve görüşmeler tamamlanmıştır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan İzmir ili merkez ilçelerinde yer alan fiziksel engelli derneklerine üye olan fiziksel engelliler, zihinsel yeterliliğe sahip ancak fiziksel engeli olan bireylerden oluşmaktadır. Örnekleme temsil eden dernekler, fiziksel engellilerin üye oldukları ve onlara yarar sağlaması olası faaliyetlerin yapıldığı derneklerdir. Seçilen dernekler fiziksel engellilerin çeşitli nedenlerle durumlarını gösteren resmi olarak ulaşılması mümkün derneklerdir. Böylelikle, araştırmada kartopu örneklem tekniği kullanılarak derneklere kayıtlı olan fiziksel engellilere ulaşılarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İzmir'in merkez ilçelerinde engelli derneklerinin çoğunluğunun Konak ilçesinde toplandığı, geri kalanlarının ise Karşıyaka, Buca, Gaziemir, Bornova, Narlıdere ve Bolçova ilçelerinde yer aldığı görülmüştür. Saha

araştırmasında örneklem çeşitliliği sağlamak amacıyla derneklerin yer aldığı farklı merkez ilçelere mümkün olduğunca ulaşılabilmesine dikkat edilmiştir. Saha araştırması, çevreden merkeze doğru giden bir yaklaşımla, önce araştırmacıya yakın olan derneklerle başlamıştır. Görüşülen derneklerin bulunduğu ilçeler, Konak, Karşıyaka, Bornova, Buca ve Gaziemir ilçelerinde yer almaktadır.

Görüşmeler çoğunlukla Türkiye Sakatlar Derneği'nde gerçekleşmiştir. Bu durum, derneğin sadece fiziksel engellilere yönelik homojen bir yapıda olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Dernek yalnızca fiziksel engellilere yönelik hizmette bulunduğundan örnekleme ulaşmak daha kolay olmuştur. Türkiye Sakatlar Derneği'nden 12 kişi, Engelsiz Yaşam Derneği'nden 8 kişi, Ortopedik Özürlüler Rehabilitasyon Spor Klubü'nden 8 kişi, Buca Engelliler Derneği'nden 7 kişi, Bornova ÇÖYDER'den 5 kişi, Bedensel Engelliler Yaşam Derneği'nden 2 kişi, Karşıyaka Engelli Spor Klubü Derneği'nden 2 kişi, Yeni Oluşum Bedensel Engelliler Derneği'nden 2 kişi, Dünya Engelliler Derneği'nden 2 kişi, Ufuk Engelsiz Yaşam Derneği'nden 1 kişi, Aktif Tüm Engelliler Derneği'nden 1 kişi ile görüşülmüştür (bkz. EK 8).

3. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada, nitel araştırma yönteminde toplanan verileri yorumlayabilmek, kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmek amacıyla bir nitel veri analizi yöntemi olan '*betimsel analiz*'in kullanılması uygun görülmüştür. Bu yaklaşıma göre, görüşmelerden elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Veriler, araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular veya boyutlar dikkate alınarak da sunulabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013, s.256). Verilerin özgün biçimine sadık kalınıp bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntılar yapılarak veriler betimlenmektedir (Kümbetoğlu, 2005, s. 154). Nitekim görüşmelerin çözümlenmesinde bu betimlemeler, temalar doğrultusunda ilişkilendirilmiş, anlamlandırılmış ve yorumlanarak okuyucuya sunulmuştur. Verilerin işlenmesi, betimlenmesi, anlamlandırılması ve yorumlanması sonucunda ortaya çıkan temaların şematik görünümü EK 4'te gösterilmektedir.

Araştırmada öncelikle, görüşmeler esnasında ses kayıt cihazı ve notlar gibi materyallerle toplanan veriler bilgisayar ortamında kaydedilmiştir. Görüşmeler araştırmacı tarafından ses kayıt cihazı aracılığıyla dikkatlice dinlenerek microsof word dosyasında her bir katılımcı için ayrı ayrı dosyalar açılmış ve verilerin girişi yapılmıştır. Saha verileri toplam olarak 701 sayfa tutmuştur. Verilerin girişinden sonra çözümleme yapılmaya başlanmış ve açılan dosyalarda oluşturulan her bir temanın başlıkları, alt başlıkları ve bu konuda yapılan anlatılar yer almıştır. Verilerin çözülmesi aşamasında kolaylık sağlanabilmesi için temaların başlıklarının ve her bir katılımcının anlatılarının bir arada yer aldığı ayrı bir dosya oluşturulmuştur. Böylelikle, “betimsel analiz” yöntemiyle yapılacak analizde anlatılara erişim kolaylaşmıştır. Araştırmanın bulguları bölümünün içerdiği fiziksel engellilerin tanıtıcı özellikleri konusunda, elde edilen verilerin çözülmesi ve yorumlanması, yine bilgisayar kullanımıyla microsoft office programlarından biri olan “Microsoft Excel” yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Nitel verinin yazımı, araştırmacıların dikkatlice analiz edilmiş ve düzenlenmiş veri yığınlarına şekil kazandırır. Araştırma süreci boyunca gelişen araştırma notları ve günlüklere yazılmış düşünceler arasında bağlantı oluşturur. Yazma eylemi hem yeni düşüncelerin hem de yeni bağlantıların oluşumunu teşvik eder. Ayrıca, çalışmanın bir ürününü oluşturması ve metni yapılandırması açısından da bir süreçtir. Bir bakıma yazar olarak anlatmak için analiz edilen verilerden belli bir konuyu seçmeyi ve konuya en uygun olduğuna inanılan yazınsal biçimi yaratmayı kapsayan devamlı bir kurgulama sürecidir. Araştırmacının kurgusunun bir plana göre ilerleyen bir mimara mı yoksa hayal gücü zaman içinde sezgi, his ve duygudan ortaya çıkan bir ressamı mı benzeyip benzemediği muhtemelen bazen önem arz edebilir. Fakat bir çok kişi için bir metin oluşturmak muhtemel hem plan hem de sezginin bir miktar karışımıdır. Yazma teknikleri, biçim, stil, yazarın sorumlulukları ve elbette sezginin karışımıyla süreç tamamlanır (Glesne, 2014, s.301).

Yazma eylemi esnasında görüşmeler; cinsiyet, sıralama, yaş, medeni durum ve kodlama olarak oluşturulan kategorilere ayrılmış ve değerlendirilmiştir (bkz, EK 5). Görüşmelerin kodlanması görüşülen kişilere ait bilgilerin kolaylıkla aktarılmasını sağlamıştır. Kodlamalar, katılımcıların toplumsal cinsiyetlerine, yaşlarına ve medeni

durumlarına bakılarak oluşturulmuştur. E₁, K₂..., kodlamaları toplumsal cinsiyeti ve görüşme sırasını temsil etmektedir. Hemen arkasından gelen 61, 44..., rakamları yaşı temsil etmektedir. Son olarak yapılan kodlamada; E } Evli, B } Bekar, N } Nişanlı, Bo } Boşanmış ve D } Dul olma durumunu ifade etmektedir.

4. Saha Araştırmasının Koşulları ve İzlenimler

Saha araştırma süresince hem olumlu hem de olumsuz koşullarla karşılaşmıştır. Görüşmeler öncesinde, örnekleme oluşturan engelli derneklerine üye fiziksel engellilere ulaşmak için derneklerin saptanması sırasında birtakım olumsuzluklar yaşanmıştır. Öncelikle, İzmir Valiliğine bağlı olan İl Dernekler Müdürlüğü'ne İzmir merkez ilçelerinde yer alan engelli derneklerinin tam listesinin talep edildiği izin dilekçesi verilmiştir. Dilekçenin kuruma teslim edilmesi aşamasından sonra yetkili memur tarafından araştırmacıya mail yoluyla tüm engelli derneklerinin mevcut olduğu tam liste ulaştırılmıştır. Gönderilen tam liste dernek adları, adresleri, dernek başkanlarının adları ve telefon numaralarını içermektedir.

Bu bilgiler aracılığıyla, İzmir ilinde yer alan engelli derneklerinin yerlerinin tespiti ve dernek başkanlarıyla randevu alabilmek için adres ve telefon bilgileri kullanılmıştır. Tüm engel gruplarına ait faaliyet gösteren engelli derneklerinin bazılarının proje odaklı, bazılarının kurs odaklı, bazılarının da sadece belirli bir engel grubuna odaklı çalışmalar yapmakta olduğu gözlenmiştir. Bu odaklar içerisinde on sekiz yaş altı ve evli olmayanlara hizmet veren engelli dernekleri örneklem kapsamı içerisine alınmamıştır. Derneklerin tespiti esnasında gerek adresle dernek tespiti, gerekse telefonla dernek tespitinde sıkıntılar yaşanmıştır. Listede yer alan adreslerin bir kısmına gidilmiş fakat sadece tabelaya rastlanılmış, bazılarında ise tabelaya dahi rastlanılmamıştır.

Listede mevcut dernekler telefon aracılığıyla aranmış, birtakım derneklerin telefonlarının kullanılmadığı ve aktif olarak çalışmadıkları tespit edilmiştir. Fason derneklerin mevcudiyeti ve bu derneklerin bazılarında tıp doktorlarının dernek başkanlığı faaliyeti yürütmesi araştırmanın bir diğer olumsuz koşulunu yansıtmaktadır. Toplumun güvenini kazanmış özel bir kesimi oluşturan bazı doktorların tabela derneği başkanlığı yapmaları ayrıca bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Araştırmacı, kimi görüşmelere

gidebilmek için, derneklere ulaşım konusunda sıkıntı yaşamıştır. Bazı derneklerin, oldukça sapa yerlerde faaliyet gösterdiği gözlenmiştir. Ulaşımında zorluklar ve sıkıntılar, bazı ev ve işyerlerine yapılan ziyaretlerde de yaşanmıştır.

Fiziksel engellilerin toplumsal yaşama katılımları ile doğa koşulları paralellik göstermektedir. Araştırmada, görüşmelerin kış ayı içerisinde yapılmamasına dikkat edilmiştir. Derneklerden birkaçıyla yapılan görüşmelerde Mart ayı sonu Nisan başı gibi görüşmelerin yapılabilmesinin daha olanaklı olabileceği ile ilgili bilgiler edinilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda görüşmelerin Mart ayı sonunda yapılmasına karar verilmiştir. Mart ayı son haftasında başlayan görüşmeler, Mayıs ayının üçüncü haftasının sonunda sonlandırılmıştır. Görüşmeler, dernek başkanları ve dernek sekreterlerinden alınan randevularla gerçekleşmiştir. Derneğe gelemeyecek durumda olan fiziksel engellilerin evlerine ve işyerlerine gidilerek görüşme gerçekleşmiştir.

Araştırmanın derneklere gerçekleşmesi görüşme koşulları açısından kolaylaştırıcı olmuştur. Kurumsal bir kimlik taşıyan derneklere görüşmenin gerçekleşmesi araştırmacının zamanı kullanımı açısından rahatlatıcı bir durum olmuştur. Görüşmelerin dernekler aracılığıyla yapılması derneğin diğer üyelerine doğrudan erişimi sağladığı gibi dernek içerisinde gerçekleşen faaliyetlere bizzat dahil olma imkanı oluşturması açısından da faydalı olmuştur. Böylelikle dernek üyeleri ve derneklerin diğer personelleriyle yakın ilişkiler kurabilme imkanı doğmuştur. Görüşmeler gerçekleşmeden önce dernek başkanı ve dernek sekreteri gibi kurumsal kimliklerle faaliyet gösteren fiziksel engelli bireylerin düşüncelerinden de yararlanabilme olanağı sağlanmıştır. Böylelikle, fiziksel engellilerin genel sorunları üzerinde konuşma, tartışma ve değerlendirme zemini hazırlanmıştır.

Görüşmeler öncesinde yapılan bu ön değerlendirmeler araştırmacının görüşmeler için hazırbulunuşu açısından görüşme koşullarını iyileştirmiştir. Görüşmeler genelde derneklerle gerçekleşmiştir. Dernek yöneticileri ve üyeleri görüşme için uygun koşullar oluşturabilmek için duyarlı ve özverili davranmıştır. Derneklerin dışında toplam yedi olmak üzere iki işyeri ve beş ev ziyareti yapılmıştır. Ev ve iş yerlerine ziyaretlerde yapılan görüşmelerde de katılımcıların oldukça özverili ve misafirperver davranışları neticesinde görüşmeler istenilenin ötesinde verimli geçmiştir.

Evde gerekleŖen grŖme örneklerinden birinde; grŖmenin evde yapılmasının kendisi için daha uygun olduğunu fiziksel engelli birey tarafından araŖtırmacıya iletilmiŖtir. Çünkü evinin giriŖinde on basamaklı merdivenlerin mevcut bulunması ve merdivenlerden inmek için eŖinin kendisini taŖıması gerektiği sylenmiŖtir. Bu koŖullar nedeniyle araŖtırmacı, eve davet edilmiŖtir. Öncelikle grŖmenin yapılacağı adrese ulaŖılmaya alıŖmıŖtır. AraŖtırmacının kardeŖinin bu esnada yanında olması, Ŗahsi aracın mevcut bulunması, whatsapp kullanılarak konum atılması gibi faktörlerin etkisiyle adrese ulaŖabilme durumu kolaylaŖmıŖtır. Adrese varıldığında apartmanın giriŖinde yer alan on basamaklı merdivenle karŖılaŖılmıŖtır ve apartmanda asansör bulunmadığı grlmŖtir. İçeri girildiğinde ev içi fiziki durumun hareket kısıtlılığına neden olmadığı gözlenmektedir. Fiziksel engelli birey ev içerisinde akülü sandalyesiyle rahatlıkla dolaŖabilmektedir. Yine aynı Ŗekilde mutfağın engelli bireye göre dizayn edildiği ocak ve dolaplar detaylarıyla görülmektedir. Kahvaltı saatinde davet edilen araŖtırmacı oldukça özenle hazırlanan kahvaltı sofrasında misafir edildikten sonra grŖme baŖlamıŖtır. Aile yeleri anneanne, büyükbaba, eŖ ve çocuklardan oluŖmaktadır. Aile yelerinin kollektif bir Ŗekilde kahvaltı masasını hazırlanması, sofra toplama ve bulaŖık yıkama gibi ev içi iŖler aile yeleri arasında paylaŖımın esas alındığını göstermektedir. GrŖme esnasında içtenlikle sergilenen misafirperver tutum ve davranıŖlar sohbete etki ederek derinlemesine grŖmenin niteliğini artırmıŖtır. Ev içi ziyaret bu anlamda, engelli bir bireyin kendisini ve aile yaŖantısını yakından gözlemlemek ve bu durumu deneyimlemek açısından önemli olmaktadır.

İŖyerine yapılan ziyaret örneklerinden birinde, iŖyerinin giriŖinde bulunan merdiven, turnike ve asansörün bulunmayıŖı detayları dikkat ekmiŖtir. Binanın ikinci katında alıŖma faaliyetini gerekleŖtiren engelli bireyin tekerlekli sandalye kullandığı grlmŖtir. Engelli birey hem tekerlekli sandalye hem de kanedyen kullanabildiği için bu sorunu bir Ŗekilde çözdüğünü söylerken çok zorlandığını ve bu nedenle çok sıkıntı çektiğini de eklemiŖtir. Hem iŖyeri faaliyetleri hem de sportif faaliyetlerin yoğun olması nedeniyle iŖyeri ortamında grŖmenin gerekleŖmesinin daha uygun olduğu dŖnlmŖtir ve araŖtırmacı davet edilmiŖtir. Bu deneyimin ise, fiziksel engellilerin iŖ koŖullarının bizzat araŖtırmacı tarafından gözlemlemesi ve fikir edinilmesi açısından araŖtırmaya olumlu katkısı olmuŖtur.

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde koşulların uygunluğunun yanı sıra katılımcıların görüşme esnasında sergiledikleri tutum, davranış ve hareketler de değerlendirilmeye alınmıştır. Görüşmelerde fiziksel engelli kadınların fiziksel engelli erkeklere göre, görüşme süresinin çoğunlukla daha uzun sürdüğü sonucu ortaya çıkmaktadır. Araştırmacının kadın olması, özellikle fiziksel engelli kadınlar açısından görüşmenin rahatlığını ve görüşme süresinin artmasını etkilemiştir. Görüşülen kişilerin engelli olma durumları, duygu yüklü anlatıların gerçekleşmesine yol açmıştır. Görüşmeler esnasında bazı konular üzülmelerine, duygulanmalarına, ağlamalarına neden olmuştur. Özellikle görüşmelerden birinde, eşinden dayak yediğini ifade eden evli bir erkeği ve evli bir kadını sakinleştirmede araştırmacı oldukça zorlanmıştır. Araştırmacının da derinden etkilenecek üzülmeye yol açan böylesine duygusal ortam, konuya yönelik objektif tavrı ortaya koyacak şekilde kendisini belli aralıklarla arındırma ve konsantre olma çabasını içeren zamana ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır. Böylece araştırmacı, içinde bulunduğu objektif duygudurumu ile her görüşmenin gerçekleşmesini sağlamıştır.

Fiziksel engellilerin yaşantıları, içinde bulundukları durum zaman zaman araştırmacının görüşmeler esnasında duygusal olarak etkilenebilmesine sebep olsa da toplumsal yaşam koşulları karşısında bakış açılarının pozitif yönde olmalarıyla, mücadeleleriyle ve başarılarıyla dikkat çekmiştir. Görüşmeler sona erdiğinde, çoğu fiziksel engelliler sohbet tarzında geçen görüşmelerin kendilerinde bir terapi gibi olumlu etki bıraktığını belirtmiştir. Kendileriyle gerçekleştirilen araştırmaların genellikle nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniğiyle yapılması nedeniyle, zaten hazır olan sorulara cevap vermenin kendilerini ifade etmede eksik kaldığı ileri sürülmüştür. Bu anlamda, yapılan bu araştırmanın fiziksel engellilerin yaşantılarını derinlemesine inceleme fırsatı sunması açısından kendileri için önemli ve değerli olduğu söylenmiştir.

Sonuç olarak, engelli dernekleri, fiziksel engellilere ulaşmada kolaylık sağlamıştır. Dernekler aracılığıyla engellilere ulaşmak kolay olduğu gibi daha az zaman alıcı olmuştur. Bu durum araştırmacı açısından saha araştırmasının gerçekleştirilmesinde avantaj sağlamıştır.

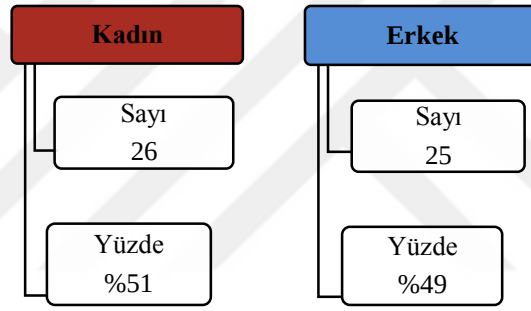
BÖLÜM III

SAHA ARAŞTIRMASI BULGULARI

1. Fiziksel Engellilerin Tanıtıcı Özellikleri

Saha araştırmasında öncelikle görüşülen fiziksel engellilerin tanıtıcı özellikleri üzerinden veri toplamaya başlanmıştır. Araştırmaya katılan 51 kişinin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek ve iş durumu, medeni durum, engellilik durumu, eşin engellilik durumu ve çocuk durumu bilgileri grafikler eşliğinde görselleştirilerek tanıtılmıştır. Araştırma sonuçları örneklem için bir temsiliyet özelliği göstermektedir.

Grafik 1: Cinsiyet

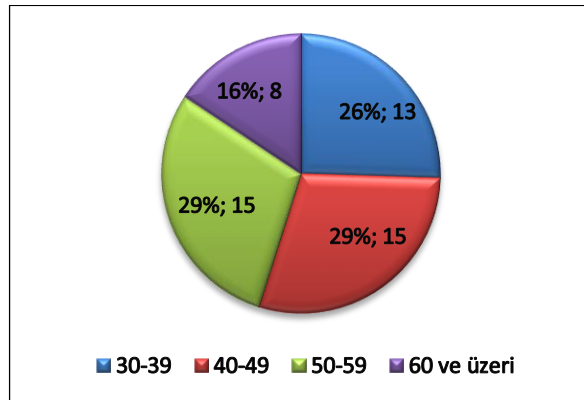
Cinsiyet durumu için Grafik 1’de yer alan veri sonuçlarına bakıldığında, 26’sı kadın ve 25’i erkek olmak üzere toplam 51 kişi ile görüşülmüştür. Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 sonuçlarına göre, engelli olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12,29’dur. Engel türlerinin toplam nüfus içindeki yaygınlığının incelenebilmesi amacıyla her engel türüne göre nüfus oranı hesaplanmıştır. Bu hesaplamada diğer engel türlerine göre en yüksek oran kadın %1,02 ve erkek %1,48 olmak üzere fiziksel engellilerde görülmüştür (TÜİK, 2002). Bu araştırmanın yapıldığı 2000-2007 yılları arası toplam nüfus 67.803.927, kadın nüfusu 33.457.192 ve erkek nüfusu 34.346.735’tir (TÜİK, 2015).

Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırmasının (2010) ile, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan Ulusal Engelliler Veri Tabanına kayıtlı bulunan engellilerin günlük yaşam içindeki sorun ve beklentilerinin tespit edilmesi ve bu alandaki politikaların etkin bir biçimde oluşturulması için Engelli ve Yaşlı

Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan Ulusal Engelliler Veri Tabanında kayıtlı ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilindeki hanelerde yaşayan ve sağlık raporunda en az %20 engellilik oranına sahip olduğu bildirilen 280.014 engelli ile görüşme yapılmıştır. Araştırmada, kurumsal alanda yaşayan engelliler kapsam dışı tutulmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre, kayıtlı olan fiziksel engellilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında kadın oranı %56,2 ve erkek oranı % 43,8'dir (TÜİK, 2010).

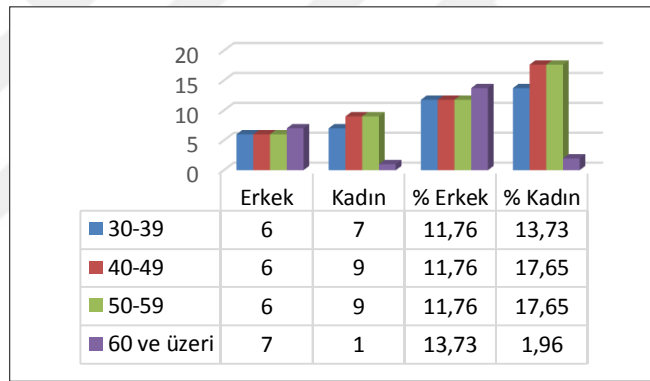
Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) tarafından her yıl 11 Temmuz Dünya Nüfus Günü'nde nüfusun önemli konularını ele alan bir tema belirlenmekte ve bu temaya ilişkin farkındalık yaratmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. TÜİK tarafından hazırlanan raporda 2015 yılının teması 'Kırılgan Nüfus Grupları' olarak 'engelliler' ele alınmış ve 2011 yılına ait Nüfus ve Konut Araştırması istatistikleri sunulmuştur. Araştırma örnekleme yöntemiyle seçilmiş bölgelerde 2,2 milyon hane ve kurumsal yerlerdeki tam sayım yöntemiyle yapılmış ve alan araştırması 9 milyon kişi ile yüz yüze görüşme yöntemiyle yapılmıştır. İllere göre yürümede, merdiven çıkmada veya inmede ve birşeyler taşımada veya tutmada zorluk yaşayan toplam 70.841 kişi, İzmir ilinde ise 3800 kişi ile görüşülmüştür. Bu sonuçlara göre, yürümede, merdiven çıkmada veya inmede zorluk yaşayan toplam 2313 (%3,3) kişi, erkek 861 (%2,4) kişi ve kadın 1452 (%4,1) kişidir. Birşeyler taşımada veya tutmada zorluk yaşayan toplam 2923 (%4,1) kişi, erkek 1136 (%3,2) kişi ve kadın 1787 (%5,1) kişidir. İzmir'de ise yürümede, merdiven çıkmada veya inmede zorluk yaşayan 338 kişi, birşeyler taşımada veya tutmada zorluk yaşayan 331 kişi bulunmaktadır (TÜİK, 2011b).

Grafik 2: Yaş

Yaş dağılımının gösterildiği Grafik 2, yapılan görüşmelerin 40-49 ve 50-59 yaş grubunda eşit sayıda (15 kişi) ortaya çıktığını göstermektedir. Hemen ardından 30-39 yaş grubu (13 kişi) gelmektedir. Dağılımı en az olan grup, 60 ve üzeri (8 kişi) yaş grubudur. TÜİK'in yaptığı Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 sonuçları, toplam engelli nüfusun yaş grubuna göre, oransal dağılımının 30-39 ve 60 üstünde yoğunlaştığı söylenebilir. Yaş durumu 30-39 olan grup %11,4, 40-49 olan grup %18,07, 50-59 olan grup %27,67, 60-69 olan grup %36,96 ve 70+ olan grup %43,99 oranındadır (TÜİK, 2002). Araştırmada yaş dağılımı, TÜİK'in bu sonuçlar doğrultusunda ele aldığı yaş aralığı standardına göre yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, Türkiye'deki istatistiki verilerle benzerlik taşıdığını göstermektedir.

Grafik 3: Cinsiyete Göre Yaş

Cinsiyete göre yaş dağılımının gösterildiği Grafik 3'te, en az dağılıma sahip 60 ve üzeri yaş grubunda 1 kadın ve 7 erkek olmak üzere toplam görüşülen 8 kişi vardır. Çoğunluk, eşit sayıda görüşülen (9 kadın ve 6 erkek) 40-49 yaş grubunda ve 50-59 yaş grubunda toplanmıştır. Araştırmaya katılan kadınların çoğunluğunun altmış yaşın altında olduğu görülmüştür. Altmış yaş ve üzeri yaş grubunu ise çoğunlukla erkek katılımcılar oluşturmuştur. Yaş grubu 30-39 olan toplam 13 katılımcıdan 7'si kadın ve 6'sı erkektir. Görüşülen fiziksel engellilerden bazıları, yaş durumlarını farklı bir anlatıyla dile getirmişlerdir:

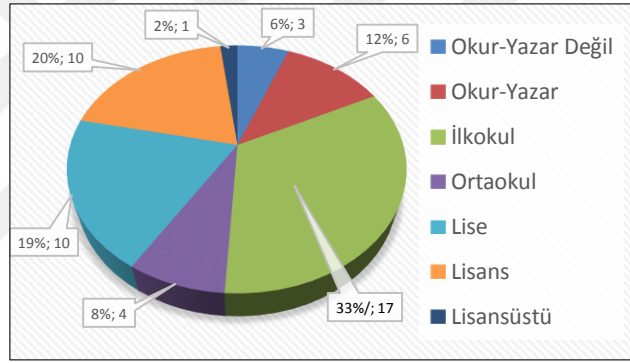
“Gerçek yaşı 61 ama yaşı aslında 16. Ben kendimi 16 yaşında gibi hissediyorum. Hep 16 yaşında oldum, olacağım” (E₁, 61, E).

“38 yaşımdayım. Aslında yaşımdan sorulmasından hoşlanmıyorum neden çünkü neden bundan hoşlanmıyorum. Rakamlardan hoşlanmıyorum (gülüyor). Neden

hoşlanmıyorum çünkü insanların hayatını sınır getiren şeyler. İşte zenginlik gibi, fakirlik gibi, güzellik gibi, çirkinlik gibi. Evrende böyle bir şey yok. Bu tamamen toplumsal bir şekilde insanların hayatına sınırlama getiren bir şey. Bir de bizim toplumumuzda yaşlılık negatif anlamda kullanılan bir şey... Osho ya göre, yaşlanma ruh da başlar der. Ruhunuz eğer eskidi ise, ruhunuzda eğer yorgunluk varsa, yaşlanmışsınızdır demektir. O anlamda bunu kategorize etmiyorum. Yaşsızım (kahkaha atıyor)” (K₃₁, 38, Bo).

Görüldüğü gibi bu anlatılarda, yaş durumu sınırlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu durum yaşama bakışlarının pozitif eksende olduğunu göstermiştir. Fakirlik-zenginlik, güzellik-çirkinlik gibi toplumda varlık gösteren dikotomiler ve kategorize edilme durumu eleştirilmiştir. Bu aynı zamanda toplumda var olan ötekileştirilme konusuna da bir eleştiri olarak düşünülebilir.

Grafik 4: Eğitim Durumu

Eğitim durumu görüşmelerden elde edilen verilerin sonuçlarına göre farklılık göstermektedir. Grafik 4'te, görüşülen kişilerin eğitim durumunun dağılım oranlarına bakıldığında çoğunluğun ilkokul (17 kişi) olduğu görülmektedir. Eğitim durumunu ilkokul olarak belirtenlerden birkaç görüşme örneği şöyledir:

“İlkokul mezunuyum. Okumak istiyordum. Hemşirelik okuluna gitmek istiyordum. Anneme kıyamadığım için gidemedim. Babam anneme eziyet veriyordu. Annem cahildi. On üç yaşında evlenmiş. Şiddet uygulardı babam anneme. Beni evlatlık olarak almışlar” (K₁₂, 57, E).

“İlkokul (uu). Yaa çok istedim aslında ama o zamanlar okulda uzaktaydı. Şimdiki gibi değildi. Doğrusu okumayı çok istiyordum, açıkçası. Üç kardeşiz engelli olan tek çocuğum ben. Tek engelli benim” (K₁₆, 48, E).

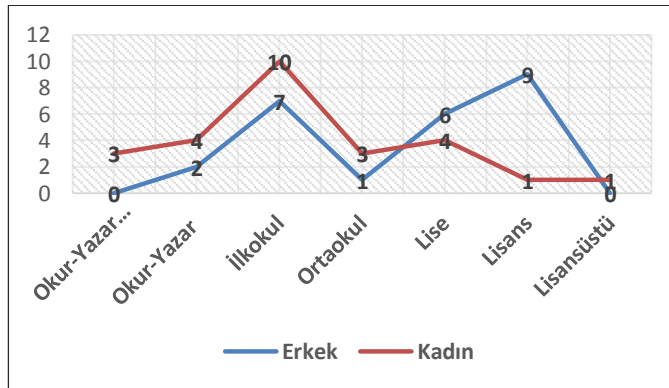
“İlkokul. Ayağımdan engelli olduğum için yürüyemedim. Rahatsızlıklarım ortaya çıktı o yüzden. Başarılı bir öğrenciydim ama bir de maddiyattan dolayı, babamın da gücü yetmediğinden dolayı. Bir de engelimden dolayı geride kaldım ama yanlış yaptım.

Esasında okumalıydım. Kendimde memur olup bir yerde olmalıydım diye düşünüyorum” (K₃₂, 46, Bo).

Görüldüğü üzere ortaya çıkan bu tablo, görüşme yapılan fiziksel engellilerin çoğunluğunun eğitim seviyesinin düşük olduğunu göstermektedir. Bu durumun nedenleri olarak ekonomik koşullar, aile durumu ve erişim/ulaşım engeli gibi faktörler gösterilebilir. Görüşülenler arasında yüksek lisans yapmış ve doktora için hazırlanan bir kadın yer almaktadır. Eğitim durumunun yüksek lisans seviyesine kadar gelmesinde ailenin özverili davranması ve gelir düzeyinin yüksek olması gibi faktörlerin etkisi büyüktür. Görüşmeye katılan 3 kişi okuma yazma bilmemektedir. Formel eğitimin dışında düzenlenen okur-yazar kurslarından ‘okur-yazar belgesi’ alan 6 kişi bulunmaktadır. Eğitim durumu ortaokul olan 4 kişi, Lise olan 10 kişi ve Lisans olan 10 kişi vardır.

TÜİK’in 2010 yılında yapmış olduğu Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması sonuçlarına göre, okuma ortopedik, işitme, görme, dil ve konuşma, zihinsel, ruhsal ve duygusal engelli, süregelen hastalık ve çoklu engellilikte okur-yazar olmayanların oranı % 41,6, okur yazar olup bir okul bitirmeyenlerin oranı % 18,2, ilkokul olanların oranı %22,3, ilköğretim/ortaöğretim ve dengi olanların oranı 10,3, Lise ve daha üstü olanların oranı 7,7’dir (TÜİK, 2010).

Grafik 5: Cinsiyete Göre Eğitim Durumu

Cinsiyete göre eğitim durumunu gösteren Grafik 5’teki dağılımında, kadın ile erkek arasındaki fark fırsat eşitsizliğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Araştırma

sonuçları görüşme yapılan kadınların çoğunluğunun (10 kişi) eğitim durumunun ilkokul olduğunu göstermiştir. Görüşmelerden elde edilen örnekler şu şekildedir:

“İlkokul. Bizim zamanımızda yoksulluk vardı o nedenle” (E4, 55, Bo). “İlkokul. Valla o zamanlar maddi yönden sıkıntı olduğu için devam edemedim yoksa ederdim de...” (E47, 44, E). “İlkokul mezunuyum. Köy yerinde olduğum için okuma fırsatım olmadı.” (E10, 48, E).

“İlkokul mezunuyum. okuma şansım olmadı. Ailevi nedenlerden dolayı. Valla, bir kaç yıl önce, böyle bizim çocukluk dönemlerimizde çok eğitime önem verilmiyordu. Açıkçası, kız çocuğu okumasın dendiği için oluyordu. O düşünceyle bakıldı ve okutulmadık. Okutulmadık yani biz üç kız kardeşiz üçümüzde okutulmadık” (K19, 38, E).

Bu durum aynı zamanda engelli kadın olmanın toplumsal cinsiyet olgusundan bağımsız düşünülemeyeceğini ortaya koymaktadır. Görüşülen fiziksel engelli kadınların içerisinde (3 kişi), okuma yazma bilmeyenler de vardır. Bunların ise yanıtları şöyledir:

“Okur yazar değilim. Yani anne karnında (ııı) hasar görmüşüm. Daha doğrusu onun için böyleymişim. Yani şey değilmişim böyle rahat oturamıyormuşum. Annem (eeee) ikinci evliliğini yaptı. Ufaktım ben o zaman. Babalık beni böyle hani zeytinyağını bilir misiniz? Zeytinyağını süre süre beni bu hale getirdi. Allah rahmet eylesin... Annem evlendiğinde dokuz on yaşlarında bir şeydim annemin nikah yoktu. Nikah olmadığı için kimliğimiz yoktu. O yüzden bizde okuyamadık” (K15, 54, D).

“Okuyamadım. Köy yerindeydik, iş yapardık. Bu yüzden aileme çok kıızıyorum. Ben doktor olmak isterdim, ne bileyim bu halimlen bir şey olmak isterdim. Her şey olurdu yani. İsterdim okumayı ama ben de okumuşların üstündeyim. Bak şimdi pazarımı, taksitlerimi (ııı), bak mesela kocasının maaşını bilmeyenler var. Ben kocamın maaşını biliyorum. Mesela komşularım var. Bilmem sen diyorlar, nasıl hesap ediyorsun. Ben cahilim. Yani zır cahilim ama bunların hepsini biliyorum” (K23, 57, E).

“Hiç okumadım. Burada kurs açıldı dernekte, hemen hemen bir seneye yakın gittim ama hiçbir şey öğrenemedim (gülüyor), hiçbir şey kafama girmedi” (K46, 50, E).

Formel eğitim olanaklarından yararlanamayanlar için bir alternatif olarak görülen okuma ve yazma kursları engelliler için bir eğitim olanağı sunmuştur. Bu sayede çeşitli nedenlerle okuma yazma öğrenemeyen engelliler okuma yazma öğrenmiştir. Görüşülenler arasında okur-yazar belgesi alan 4’ü kadın olmak üzere toplam 6 kişi vardır. Eğitim durumu ile ilgili görüşülen kadınlardan bazılarının ifadeleri şöyledir:

“Okuyamadım. Okul çok uzaktı bu nedenle okula gidemedim. Okuma yazma kursuna giderek okuma yazma öğrendim.” (K2, 44, E).

“Okur yazarlık belgem var. Ailem göndermediği için, ilgilenmedikleri için okutmadılar” (K3, 54, E)

“Hiç okumadım. Okur-yazarlık var. Gece okuluna gittim böyle bayanların akşamları gittikleri. Belge aldım. Okur-yazarlık var” (K₂₀, 30, E).

Türkiye’de aileler engelli kız çocuklarını saklayarak onları toplumdan soyutlayabilmektedir. Görüşmelerden elde edilen veriler de engelli kız çocuğu olan ailelerin kızlarını okula gönderme konusunda tereddüt ettiklerini göstermiştir. Engelli kadınlar aile faktörü nedeniyle eğitim haklarını kullanma konusunda kısıtlama yaşayabilmektedir. Eğitim için erişim ve ulaşım şartlarının uygun olması da diğer önemli bir faktördür. Çünkü aileler çoğunlukla erişim ve ulaşım gibi engelleri kendi imkanlarıyla aşmaya çalışmaktadır.

TÜİK’in verilerine göre, 2015 yılında nüfusu 70.497.783 olan Türkiye’de, 35.193.709 kadın ve 35.304.074 erkek okur-yazardır. Okuma yazma bilmeyen kadınların oranı % 6.2 iken, okur yazar olmayan erkeklerin oranı % 1,3’tür. Okur yazar olmayan oranı 1935 yılından (% 80,8) 2015 yılına (% 3,8) kadar sürekli düşüş göstermiştir. Kadın ve erkek arasında yıllara göre okur yazarlık oranlarında düşüş görülmesine rağmen, kadınların okur yazarlık oranlarının erkeklere göre daha az olduğu görülmektedir. TÜİK’in ‘Eğitim Seviyesine Göre Okuyan Öğrenci Sayısı ve Cinsiyet Oranı, 1992-2005 ve ‘Cinsiyet ve Eğitim Seviyesine Göre Yükseköğretimde Öğrenci Sayıları’ araştırmalarını içeren istatistiklerde yıllara göre bu farklılık yer almaktadır (TÜİK, 2015).

Görüşmelerden elde edilen verilen sonuçlarına göre, Lise ve Lisans düzeyinde çoğunlukla erkek engellilerin yer aldığı saptanmıştır. Lise düzeyinde olan kadın sayısı 4 ve erkek sayısı 6’dır. Lisans düzeyinde ise, eğitim durumundaki fark belirginlik göstermektedir. Eğitim durumu Lisans olan 1 kadın ve 9 erkek vardır. Eğitim durumunu Lisans olarak belirten kadın, Açıköğretim Fakültesi’nde öğrenimine devam etmektedir. Görüşülen bazı erkeklerin yanıtlarından örnekler şöyledir;

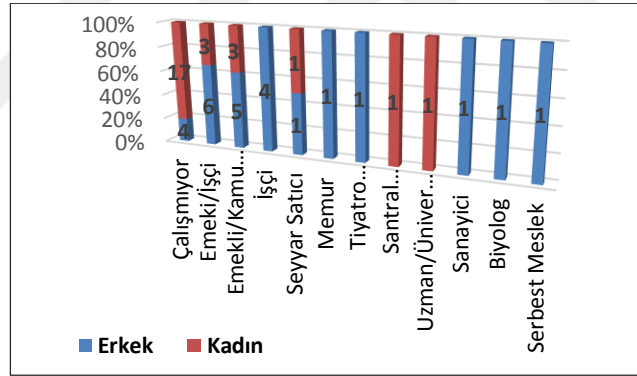
“Üniversite mezunuyum. Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimini bitirdim. Hukuk Fakültesi kazanmıştım ama o zamanlarda imkânlar olamadığı için Ankara’ya gidemedim” (E₁, 61, E).

“Üniversite. Fen Fakültesi (biyoloji). Çocukluğumda bu aileye düşen bir görevdi zaten. Aile bunu bana çok fazla hissettirmedi (uu). İlkokul, ortaokul, lise, hepsi İzmir’de geçti. Zaten üniversite de İzmir’de Ege Üniversitesi’nde geçti. Yani herhangi bir sorun olmadı. Fiziki zorluklar dışında, çevre şartları zorluğu dışında, çok büyük sıkıntılar çekmedim. Yani onlarla bu şartları uyduk. Yani çevre şartları neyi gerektiriyorsa onu yaptık. Yani o zamanlarda (56-57 yıl önce) böyle çevre insanları yoktu. İlk zamanlar

anne-baba götürüyordu, sonra arkadaşlar yardım etmeye başladılar. Zaten çift bastonla yürüdüğüm için kendim gidip gelebiliyordum” (E₄₃, 56, E).

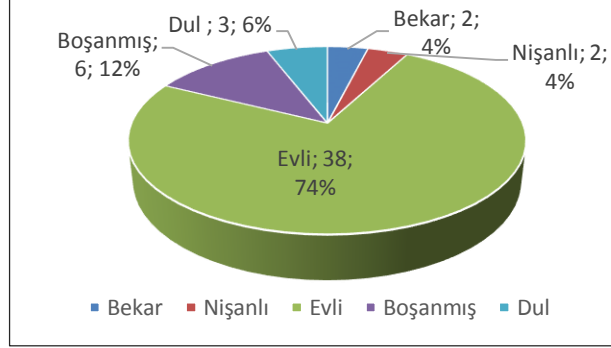
YÖK’ ün hazırlamış olduğu ‘2014-2015 Öğretim Yılı Yükseköğretim Eğitim İstatistikleri’ sonuçlarına göre, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında öğrenim durumu Lisans, Yüksekokul ve Meslek Yüksekokulu olan toplam 6.186.007 kişiden 2.864.380’i kadın ve 3321627’si erkektir. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi’nin Öğrenci İstatistikleri kısmında yıllara engelli öğrenci sayılarına ulaşmak mümkündür. Yükseköğretimde 2015-2016 arası eğitim gören toplam engelli sayısı 5480, engelli kadın sayısı 2021 ve engelli erkek sayısı 3459’dur. İl bazında yapılan dağılımda İzmir ilinde yer alan devlet ve vakıf üniversitelerine ve bu üniversitelerde eğitim-öğretim gören öğrenci sayılarına bakıldığında, toplam 37 öğrenciden 16’sının kadın ve 21’inin erkek olduğu görülmüştür (YÖK, 2016).

Grafik 6: Meslek ve İş Durumu

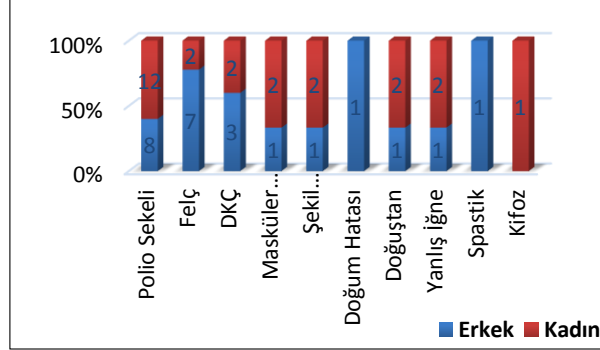
Meslek ve İş Durumunu gösteren Grafik 6’da, görüşmeler farklı meslek gruplarına dağılmıştır. Çalışmayanlar arasında çoğunluk kadınlardan (17 kişi) oluşmaktadır. Çalışmayan grupta yer alan kadınların tamamı ev kadınlığı yapmaktadırlar. Ayrıca bu kadınlar, takı tasarımı, lif, oya gibi el işleri de yaparak ev ekonomisine katkı sağlamaktadır. Çalışmayan dört erkekten birincisi; ilkokul mezunu olup yoksulluk maaşı almakta, ikincisi; ilkokul mezunu olup engellilik maaşı almakta, üçüncüsü; mesleği Bilgi-İşlem olmasına rağmen iş bulamadığı için işsizlik maaşı almakta ve dördüncüsü mesleği Büro Memurluğu olmasına rağmen iş bulamadığı için engelli maaşı almaktadır. Çalışmayan gruptan hemen sonra ikinci sıralamayı çoğunluk olarak işçi emeklisi 3 kadın / 6 erkek ve kamu emeklisi 3 kadın / 5 erkek almaktadır.

Grafik 7: Medeni Durum

Medeni duruma göre görüşme verilerine bakıldığında, 2 kişinin bekar ve 2 kişinin nişanlı olduğu görülmektedir. Araştırmaya bekarların ve nişanlıların dahil edilerek çeşitlilik sağlamadaki amaç, bekarların evliliğe bakışının nasıl olduğu ve nişanlıların evlilik sürecinde düşünce, tutum ve davranışlarının pratikte nasıl şekillenmiş olduğunu anlamaya yöneliktir. Böylelikle araştırma, onların bakış açılarından da görebilmeye ve bu bakış açısını oluşturan süreçleri ortaya koymaya imkan tanımaktadır. Görüşmelerin çoğunluğunu (38 kişi) evli olanlar oluşturmaktadır. Boşanmış olanlar 6 kişi ve dul olanlar 3 kişidir. Burada dul kavramı, eşi vefat eden anlamında kullanılmıştır. Nikahsız birliktelik yaşayan veya nikahsız birliktelik yaşayıp sonrasında nikah yapanlar mevcuttur. Bu konu ayrı bir şekilde ‘Kına/Düğün/Nikah Töreni’ başlığı altında işlenecektir. Ayrıca görüşme yapılanlar arasında tekrar evlenme görülmüştür. Tekrar evlenme görülen kadın sayısı 2 ve erkek sayısı 5’tir. Kadınlardan biri, nikahlı ve nikahsız iki evlilik yapmış, iki evliliğini de sonlandırmıştır. Diğeri, dul olma nedeniyle ikinci evliliğini yapmıştır ve evliliği sürmektedir. Erkeklerden biri, iki evliliğini de sonlandırmıştır. Geriye kalan dört erkek boşanma sebebiyle ilk evliliklerini sonlandırmışlardır. İkinci evliliklerini devam ettirmektedirler.

Grafik 8: Engellilik Durumu

Engellilik durumu fiziksel engelli olanlar, araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Grafik 9, görüşme sonuçlarında engellilik durumunun nedeninin çoğunlukla (20 kişi), Polio Sekeli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sonrasında ise sırasıyla, DKÇ (kadın 2 kişi ve erkek 3 kişi), masküler distrofi /kas hastalığı (kadın 2 kişi ve erkek 1 kişi), şekil bozuklukları (kadın 2 kişi ve erkek 1 kişi), doğum hatası (erkek 1 kişi), doğuştan (kadın 2 kişi ve erkek 1 kişi), yanlış iğne (kadın 2 kişi ve erkek 1 kişi), spastik (erkek 1 kişi) ve kifoz / kamburluk (kadın 1 kişi) almaktadır. Görüşme örneklerinden bazılarında engellilik nedeninin kaynağına bir gönderme vardır:

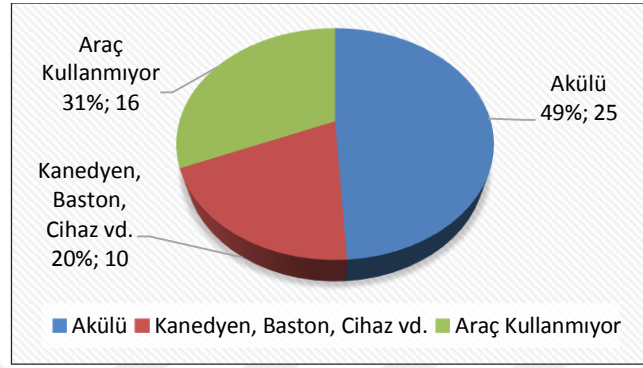
“Annem hep nazar derdi bana. Düştüm annem kaldırdı. Aaa işte, enişte nazar değdirdin falan. Kaldırıyor, ben düşüyorum. Kaldırıyor, ben düşüyorum. O esnada hemen apar topar Aydın Devlet Hastanesi'ne. Aydın Nazilli'deydik. O zamanın devlet hastanesinde. Oradan da İzmir'e sevk ediyorlar beni. O şekilde beliriyor. Yani gramla vuruyorlar hani şiringayı. Yarım bırakıyorlarmış musluğun başında falan tabii o günkü koşullar neydi nasıldı oralarını ayrıntılı bilemiyorum. Şikayet falan edilmedi kimseye yani aşıdan. Aşı vurulmadığı için oldu denildi. Çocuk felci aşısı şimdi çok şükür ortamda yok. Olmasın da inşallah, hiç olmasını isteriz. Bayat aşılar varmış o dönemde. Furya gibi bir şey oldu dönemde” (K₃₃, 55, D).

“Ben 1980 yılında, doktor hatasından felç aşısının çıkması nedeniyle, üç yaşındayken, çocuk felci aşısının bozuk çıkması nedeniyle engelliyim. Zaten önemli bir furya bu. Türkiye biliyorsunuz, geçmiş dönemde sağlık ihtiyaçlarını yurtdışından karşılıyordu. 1970 ve 1980 arasında birçok engelli, çocuk felci, polio sekeli denilen şeye maruz kaldı. Bunun da en büyük sebebi batılı devletlerin gönderdiği ilaçlar” (E₂₆, 39, E).

Bu durum anlatılarda sağlık politikalarıyla ilişkilendirilmiştir. Araştırma bulgularının anlatıldığı ‘Ekonomik Faktörler’ teması altında bu konu ayrıca ele alınmıştır. Polio Sekeli’nin hemen ardından ikinci sırada gelen felç olmaktadır. Görüşülenlerden bazıları felç dışında engelliliğe neden olan bir veya birkaç duruma daha sahiptirler. Bu

onların en az bir engellilik durumu ile mücadele etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Grafik 9: Engellilik Durumuna Göre Kullanılan Araçlar

Engellilik durumuna göre kullanılan araçlar dağılımının yer aldığı Grafik 11’de, araç kullanmayan 16 kişi, akülü araç kullanan 25 kişi ve kanedyen, baston, cihaz gibi diğer araçları kullanan 10 kişidir.

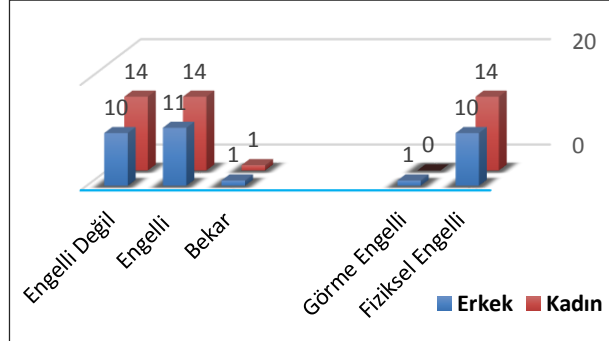
“Hayatım hep evde geçti sonra akülü arabayı aldık ve onun sayesinde özgürlüğümü yaşıyorum” (K₆, 55, E).

“....yoğun çalışmadan dolayı sol elimin kasını yırttım. O da güç kaybı yaratmaya başladı. Koltuk değneğim gerekti, kullanamamaya başladım, sol kolumdan. O da benim yavaş yavaş uzun mesafelerde (iii) tekerlekli sandalyeye ihtiyaç duymama sebep oldu (iii) baktık akülü arabanın kullanımı çok rahat (iii) çünkü özgürlük (kahkaha atıyor). Çünkü yaklaşık on on beş yıl oldu evliliğimde ben pazara gidip de domatesi elleyip alamamıştım. Kızım büyüdü, (iii) ben yaklaşık 16-17 yaşına kadar kızımın ihtiyaçlarını kendim gidip bi alışveriş merkezinden (iii) ya da çarşıdan pazardan ihtiyaçlarını alamamıştım” (K₁₃, 50, E).

“Ondan beri baston kullanarak yürüyorum. Akülü sandalye kullanmıyorum ama eşimin var (gülüyor) rahatlığını alıştım markete giderken falan onu kullanıyorum. Güç harcamadan geliyoruz, geliyoruz. Aslında rahatladığımı zannederken kendime kötülük yaptığımı biliyorum çünkü yürüme yetisini günden güne kaybedersek kaslar bizim tembelliği alışmaya biraz daha meyilli bu sefer ne olacak kaslardan da olacağız sandalyeye mahkum kalacağız. Yani aslında kullanmakta istemiyorum haa ama kilo aldığımızdan dolayı da bayağı zorlanıyoruz. Artık yaşta geçiyor. Bastonlar ağır gelmeye başladı” (E₂₆, 39, E).

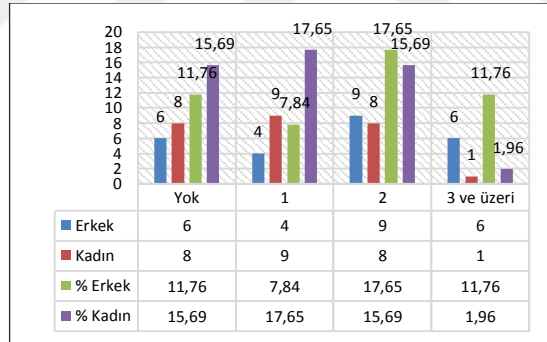
Araştırma sonuçları akülü sandalyenin, görüşme yapılan fiziksel engellilerin yaşamlarında önemli bir yere sahip olduğunu göstermiştir. Görüşmelerden elde edilen anlatılarda akülü sandalye, ‘özgürlük’ olarak tanımlanmıştır.

Grafik 10: Eşin Engellilik Durumu

Eşin engellilik durumuna bakıldığında, eşi engelli olmayanlar 24 kişi, engelli olanlar 25 kişi ve bekar olanlar 2 kişidir. Eşi engelli olan katılımcılar arasında eşin engellilik durumu, görme engelli (retina / %98 engel oranı) olan 1 kişi ve fiziksel engelli olan 25 kişi vardır.

Grafik 11: Çocuk Durumu

Çocuk durumu dağılımında çocuğu olmayanlar 14 kişi ve çocuğu olanlar 37 kişidir. Çocuğu olmayanlar içerisinde bekarlar ve nişanlılar da dahildir. Çocuğu 3 ve üzeri olan kadın 1 kişi ve erkek 6 kişidir. İki çocuğu olan kadın 8 kişi ve erkek 9 kişidir. Bir çocuğu olan kadın 9 kişi ve erkek 4 kişidir.

“İki tane aslanlar gibi oğullarım var. Büyüğü 1 ay oldu askerden geleli yaşı da 25 diğeri ise 23 yaşında. Büyük olan makine teknikeri diğeri futbolcu aynı zamanda da Ege Üniversitesi Otomotiv bölümünde okuyor” (E₁, 61, E).

“İki çocuğum var. İkisi de kız engelli değiller. Büyüğü 23 yaşında Açıköğretim okuyor. Küçüğü 19 yaşında Uşak'ta üniversite okuyor 2 yıllık.” (K₃₅, 61, E).

“Var, 2 evliliğimden iki kızım var. Biri 1984 doğumlu, biri 1991 doğumlu ikisi de kız. Bir tanesi mütercim tercüman. Ama şu anda istifa etti çalışmıyor. Bakanlıkta çalışıyordu, Tarım Bakanlığı'nda. Şu anda çalışmıyor. Diğeri iki yıllık üniversite mezunu, yüksekokul mezunu. O şu anda işsiz maalesef” (E₄₃, 56, E).

“İki tane var. Bir tane de düşük yaptım. İki çocuğun arasında oldu bu düşük. Diğerleri, biri 30 yaşına girecek büyük kızım, küçük kızın 23 yaşında, onlar evliler. Büyük kızımın 3 tane çocuğu var. Küçük kızım 6 aylık hamile” (K₂₃, 57, E).

Görüşülenler arasında çocuğu engelli olan iki kadın ve bir erkek yer almaktadır. Görüşülen iki kadının engellilikleri genetik olduğu için bu durum çocuklarında da görülmüştür.

2. Fiziksel Engellilerin Evliliğe Bakışı

Kurumsal bir dünya, nesnel/objektif bir gerçeklik olarak tecrübe edilmektedir. Bu dünya bireyin doğumundan önce gelen ve kişisel hatıralarından etkilenmeyen bir tarihe sahip olmaktadır. Bu tarihsel ve nesnel olgular olarak kurumların geleneği olması anlamında, biziatihi bireyin karşısına reddedilemez olgular olarak çıkmaktadır. Kurumlar *orada*, bireye dışsal ve birey beğensin veya beğenmesin kendi gerçekliklerini ısrarla sürdürmektedir. Birey sosyal dünyanın geniş kısımlarını anlaşılmaz bulanıklığından dolayı baskıcı ama yine gerçek olarak tecrübe etmektedir. Kurumlar dış gerçeklik olarak var olduklarından birey onları içebakış ile anlayamadıkları için tıpkı doğayı öğrenmesi gerektiği gibi dışarı çıkarak onları öğrenmektedir. İnsani olarak üretilmiş bir gerçeklik olan sosyal dünya doğal dünya örneğinde mümkün olmayan bir biçimde potansiyel olarak anlaşılabilir görölse de bu geçerli olarak kalmaktadır (Berger & Luckmann, 2008, ss.90-91).

Bir kurum olarak evlilik, toplumda ailenin oluşumu, sürekliliği ve yeniden üretilmesini sağlayan en temel öge olduğundan araştırma süresince yapılan görüşmelerin odak noktasını oluşturmuştur. Araştırmada fiziksel engellilerin evliliğe bakışı ve bu durumun evliliğin oluşmasına etkisi anlatılar aracılığıyla keşfedilmeye çalışılmıştır. Evliliğe bakış konusu, fiziksel engellilerin evliliğe nasıl baktıkları ve aile inşa etme potansiyellerinin nasıl olduğunu anlamada önem taşımaktadır. Yapılan görüşmelerde evliliğe bakış anlatılarından yola çıkarak konu, evlilik öncesi ve evlilik unsurlarına göre değerlendirilmiştir.

Araştırmada katılımcıların evliliğe bakışı sorulduğunda, çoğunluğunun cümlelerine ‘evlenmeden önce’ şeklinde başladığı gözlemlenmiştir. Geçmişi de içeren bilgilerin beraberinde yorumlanması, hem geçmiş hem de şimdiki yaşamlarını bir bütünlük içinde sunmak istemeleriyle ilişkilendirilebilir. Bir diğer deyişle, fiziksel engelliler evliliğe ilişkin fikir, tutum ve davranışlarını aktarırken geçmiş ve şimdiki yaşantılarını birbirinden bağımsız olarak görmemektedir. Evlenmeden önceki dönemleri genellikle sıradan, korkulu, kaygılı ve mutsuz geçen dönemler olarak dile getirdikleri görülmektedir. Evlilik, başka bir deyişle evlenmeden önceki bekârlığın durgun ve mutsuzluğuna karşı, “hareket” ve “mutluluk” ile eş değer bir eylem olarak tasavvur edilmektedir. Bu tasavvurlardan bazı örnekler şu şekilde olmaktadır:

“Evlenmeden önce, halimden bahsedeyim. (iii) Evlenmeden önceki halimde ev içinden çıkmayan, kendi evinin sınırlarından ve kapının önünden başka bir yer bilmeyen bir insandım. Ve böyle bakardım otobüslere, insanlar otobüslerin içinde gelip giderlerken. Kendi kendime derdim ki, ya bu insanlar nasıl kaybolmuyorlar? Nasıl böyle gitcekleri gelecekleri yeri biliyorlar da, bu kadar, bu otobüs içinde gidip geliyorlar diye düşünürdüm çünkü kendim yaşayamadığım için. Ve evlilikten önceki hayatım benim, aslında çok zor geçen bir hayat” (K₃, 54, E).

“Evlenmeden önce evliliğe bakış açım (iii) yani soğuk bakıyordum. Evlilik benim için tüüü kaka bir şeydi. Asla evlenmeyi düşünmüyordum. Böyle bir bakış açım vardı. Neden? çünkü çevremde çok kötü evlilikler vardı. Çok çok kötü evlilikler görüyordum. Hani bana göre iyi eş yoktu. İyi bir eş adayı yoktu. Ben evlenmem diyordum ama hayat karşıma eşimi çıkardı. Gerçekten mükemmel insanların olabildiğini ben eşimle öğrendim” (K₁₉, 38, E).

Anlatılardan hareketle evlenmeden önce yaşanan sıkıntıların ve zorlukların evlenme sonrası dönüşüme uğradığı söylenebilir. Çünkü ‘durgun’ olmak bir nevi ölüme yakın bir kavramdır. Evlilikte bu durumu mutluluğa dönüştüren kavram ‘hareket’ olmaktadır. Engellilerin evliliğinin inşa edilmesinde mutluluk hareketle eşdeğer olarak tutulmuştur. Çünkü ‘hareket kısıtlılığı’ fiziksel engellilerin aile inşa potansiyelini etkilemede en temel etken olarak görülmektedir.

Görüşmelerde katılımcılardan bazılarının ‘yalnızlık kaygısı’ nedeniyle evliliği düşündüğü görülmüştür. Çünkü yalnız kalma kaygısı çözüm üretme ihtiyacı doğurmuştur. Burada maruz kalınan toplumsal baskı katılımcının ‘ev üstünde ev olmaz’ ifadesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu durumda evliliğin yalnız kalmamak için iyi bir çözüm yolu olduğu düşünülmüştür. Bu yolu ise, eşi de engelli olan kadın şöyle ifade edilmiştir:

“Evlilik..., ...benim gençlik yıllarımda pek de sıcak baktığım bi, (uu) nasıl derler yani (uu) beraberlik mi diyim artık (uu) değildi yani (uu) hiç düşünmezdim. Aklımda bile yoktu. Daha sonra anneyi babayı kaybedince...zor bir zaman başladı benim için. Hayatta yalnız kalmak çok zor. Bir de engelliyseniz bu (uu) daha da zorlaşıyor. Eee, kardeş yanında kalsanız o daha ayrı bir problem çıkarıyor. Yani (uu) her şekilde siz ayrı bir problem çekiyosunuz. Ne kadar canım cicim deselerde herkesin evi yeri ayrı. ‘Ev üstüne ev olmaz’ diye bir söz vardır... Eee baktım kendi hayatımı nasıl idame ettiririm diye. Elde yok, avuçta yok. Mesela benim (uu) evlenmeden önce de maaşım kesildi... O da elden gidince, bu sefer meslek yok, gelir yok. Napcaksınız? Düşündüm. Bir küçük araştırma yaptım. Engellilerin kalabileceği, (uu) böyle bakım evleri var diye arkadaşlarla görüştük, konuştuk. Oraları araştırdım. Gittim, gördüm ama benim oralarda yapabileceğime, (gülüyor) bir türlü kanaat getiremedim. Eee gerçekten zor bir yaşam...Ondan sonra düşündüm tekrar. Ne yapabilirim yalnız yaşasam? ...En akıllı yol, kendime uygun dedim, bir eş bulup, evlenmek diye düşündüm” (K₆, 55, E).

Anlatılarında evlilik, bir ‘kaçış ve kurtuluş yolu’ olarak da görülmüştür. Burada toplumsal baskının türünün değiştiği söylenebilir. Çünkü evliliğin kaçış ve kurtuluş olarak algılanması toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkek arasında farklılaşmaktadır. Kadınlar evlenmeden önce, evliliği kendilerini kurtarmada bir çözüm yolu olarak görmektedir. Fakat evlenmeden önce yaşanan travmatik anılardan kurtulmak için düşünülen evliliğin, düşünüldüğü gibi bir kaçış ve kurtuluş olmasının ötesinde bir kısır döngü içerisine düştüğü durumlar da olmuştur. Görüşmeler içerisinde geçen bir anlatıda bu durum eşi engelli olmayan kadın tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Evlenmeden önce mutluluktu, ama şimdi (ağlıyor). Evlenmeden önce (ağlıyor) babam çok üzüyodu annemi. Onları idare etmekle (hıçkıtıyor) şey yaptım, uğraştım, ettim. Gerçekten çok geçimsiz bir babam vardı. (Ağlayarak anlatıyor) üvey olduğumu öğrendikten sonra daha kötü oldu...evliliği kurtuluş olarak gördüm. Annemi alırım yanıma dedim babam üzemez ama daha kötü oldu (ağlıyor). Eşimden her zaman yani evlendiğim günden beri dayak yiyen bi insanım ben (hıçkıra hıçkıra ağlıyor)” (K₁₂, 57, E).

Katılımcıların evlenmeden önceki yaşantılarına dair anlatılarında ‘flört’ ile ilgili düşüncelerini dile getirilmiştir. Flört dönemine ilişkin anlatılanlarda kadınlar ve erkekler arasında benzerlikler ve farklılar da ortaya çıkarmıştır. Bazı kadın ve erkekler flört dönemini yaşadıklarını ve engellilik durumlarının flört etmelerinin önünde bir engel taşımadığını söylerken bazıları bir flört dönemi yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Evlenmeden önce flört dönemi yaşamayan bazı katılımcılar arasında eşi engelli olmayan kadın ve erkek, bu durumun nedeninin engellilik olduğunu şöyle ileri sürmüşlerdir:

“Benim nasıl olsa bir sevgilim olmayacak diye düşünürdüm hep. Hiç benim zaten sevgilim olmadı okul hayatında çünkü ben hiç erkeklere öyle bir şeyle yaklaşmadım. Belki onlar da bana öyle yaklaşmadı ya da benim kendi özgüvenimden kaynaklanıyor herhalde. Benimle hiç kimse karşı cins olarak ilgilenmez diye düşünüyordum... Aslında çok daha öncesi, okul döneminden öncesine dönecek olursak o zaman daha çok acılar yaşadım...sokağa çıktığımda, çocuklar arkamdan taş atarlardı. Taklit yaparlardı ve ağza alınmayacak laflar, çok çirkin sözler söylerlerdi ve ben yapım gereği hiç onlara cevap veremezdim...Bunlar benim içimde çok büyük yaralar açtı, kapanmayan yaralar açtı ve o yüzden okul çağında da asla ve asla bir sevgili olayını, hatta evlilik olayını hiç mi hiç aklıma getirmedim. Her genç kız gibi sadece hayal kurardım. Her genç kız gibi” (K₃₈, 48, E).

“Hemen hemen ilk flörtüm eşimdi. Yani engelliliğin getirdiği sebeplerden yaklaşımların olmaması, siz yaklaştığınız zaman reddedilmesi veya kabul edilmemesi, bu sebeplerden dolayı da bir ortam yaratılamadı. Denemeler oldu tabii ama bir türlü olmadı. Tabi ki yani dışlanmışlık hissediyorsunuz. Sıkıcı, üzücü bir olay. Duygular bastırılmış oluyor” (E₄₃, 56, E).

Katılımcılara evlilik ile ilgili düşünceleri ve evliliğin onlar için ne ifade ettiği sorulduğunda, bir kısmı evliliğe ilişkin genel bir yaklaşımlarını ifade etmişlerdir. Onlar için evlilik, toplumsal yaşam içerisinde yer alan her ailede tasvir edildiği gibi ‘düzen’, ‘huzur’, ‘mutluluk’ anlamlarını taşımaktadır. Fakat engelli olmayanların evlilik durumundan farklı olarak fiziksel engellilerin evlilik tanımlamalarında ‘paylaşım’ unsuru belirginlik göstermektedir. Çünkü engel durumları nedeniyle evliliğe ilişkin düşünceleri belirgin bir şekilde yardımlaşma ihtiyacı üzerinden şekillenmiştir. Engellilerin hareket kısıtlılığı, evlilik ilişkilerinin dengesinin kurulmasında özellikle ‘paylaşım’ kavramını ön plana çıkarmaktadır. E₄₃, dışında eşi engelli olanların ifadeleri şöyle olmaktadır:

“O (eşi) başımda sağken işin yarısını yapıyo. Mesela bi dışarı işi olarak faturayı ödüyo, geliyo. Ben o esnada evde başka bir işle meşgul oluyorum. Bi inip de fatura ödemeye gitmiyorum. Ondan sonra sabah kahvaltı yapıcaz mesela, ben kahvaltıyı hazırlarken, çayı demlerken, yumurtayı kaynatırken o gidiyo ekmeği alıyo en azından. Tutupda ekmeği almıyorum. O onu hallediyo geliyo. Ondan sonra böyle bir paylaşım içinde oluyoruz. Ama onun olmadığını düşünüyorum, aaa diyorum o zaman omuzuma daha çok yük binicek o zaman en azından bir tane de olsa gitcem kendim almak zorundayım” (K₆, 55, E).

“Evlilik paylaşım, düzen. Yani insanın hayatına birisini katıp hayattaki bütün yaşantıları üzüntün olur, sevincin olur, yapabildiklerin olur ne olursa olsun, her şeyi paylaşmak...Toplumun sağlığı açısından, geleceği açısından, örnek teşkil eden bir durum. Bekar yaşamak var. Bir de evli olup o aile düzenini yürütmek var. Aile olmak, toplum içerisinde hem saygınlığı da arttırıyor işin gerçeği ve evlilik bir paylaşım” (E₁₈, 38, N).

“Evlilik düzenli bir hayat sonuçta. Huzur ve sevgi varsa düzenli bir hayatı temsil ediyor benim için. Sosyalleşmenin farklı bir boyutu, paylaşımın farklı bir boyutu. Nasıl söyleyeyim size, eşim olsun, evde hani sağı temizlesin, solu temizlesin, bulaşık yıkasın değil. Sanki bir iş gibi, bir görev paylaşımı gibi. Onun yükünün hafiflemesi, benim yükümün hafiflemesi. Hayatta bazı şeyleri paylaşabilmek, destek olabilmek. Ben evliliğe bu şekilde bakıyorum, bazen arkadaş, bazen bir aile” (E₄₃, 56, E).

“Her şeyden ziyade evlilik bir hayatı paylaşmak benim için, bir görev paylaşımı. O çalışan bir insandır, siz de çalışan bir insansınızdır. Eviniz olmayabilir. Maddi sorumluluğunuz beraberdir, manevi sorumluluğunuz beraberdir, çocuk bakımı beraberdir. Ben iddia ediyorum. Benim için evlilik bir paylaşımıdır” (E₅₀, 49, E).

Görüşmeler sırasında evliliğe bakışları sorulan katılımcılardan çoğunluğu evliliğin sorumluluk, özgüven duygusu kattığını ve kendilerine ‘özgürlük’ getirdiğini söylemişlerdir. Böylece kendilerini huzurlu hissettiklerini de ifadelerine eklemişlerdir. Çünkü toplumsal baskı, içinde bulundukları durum evliliği kendilerine bir ‘kurtuluş yolu’ olarak görmelerine neden olmuştur. Böylelikle bu kurtuluş yoluna gidebilmek için çeşitli çözüm yolları üretmişlerdir. Bu durumu en can alıcı şekilde vurgulayan anlatılardan biri eşi engelli olmayan kadının sözlerine şu şekilde yansımaktadır:

“Ben evliliği bir kaçış olarak düşündüğüm için yaptım çünkü (uuu) ailede (uu) bazı sorunlardan dolayı ‘insan eti ağırdır’ diye bir laf var. Ondan dolayı bazı yani kardeşin dahi olsa, ağır geliyor. Bundan dolayı ben bir kaçış olarak evliliği yaptım. İyi ki de yapmışım. Evlilik benim için bir kapıyı kendin açıp kapama demektir. Kimsenin (uu) yattın diyen yok kalktın diyen yok (uu) istediğin zaman yatıyorsun, istediğin zaman kalkıyorsun. Özgüveniyattır benim için yani evlilik. Ve ben özgürlüğüme evlendikten sonra kavuştum... hani evlilik öncesi hayatımı hiç yani yaşamamış sayıyorum...Eee 40 yaşında işte ben evlilik yaptım. Ama iyi ki de evlenmişim yoksa böyle özgürlüğüme kavuşamayacaktım. Sonra özgürlüğüme kavuştum” (K₃, 54, E).

Anlatıda geçen “insan eti ağırdır” ifadesi esasında fiziksel engellilerin kendilerini toplumsal yaşamda nasıl yük olarak gördüklerini kanıtlar bir nitelik taşımaktadır. Gerek aile yaşamında gerekse kentsel yaşamda, yaşamın kendisinin zaten engelli olmayanlar için de zor olduğu koşullarda, fiziksel engellilerin kendi hayatlarını sürdürebilmeleri için verdikleri mücadele bedenlerine yaptıkları bu atıfla daha da belirgin bir hale gelebilmektedir. Öyle ki kendi bedenlerini ötekileştirilmiş hissetmekte ve kendilerini atıl bir konumda görmektedirler. Toplumsal baskının sonucu olarak yük olma durumu, evliliğe ‘kaçış’ stratejisiyle ‘özgürlük’e dönüşmüştür. Başka bir deyişle fiziksel engelliler engellilik durumunun getirdiği farklı koşulları birçok açıdan dönüştürerek evlilik

kanalıyla aile inşa etmektedir. Bu süreç onlar için oldukça zor olsa da sosyolojik açıdan oldukça değerli bir anlam taşımaktadır.

Katılımcıların bazılarının evlenecekleri erkek veya kadını eş olarak tercih etmelerinde ‘engellilik durumu’ önemli rol oynarken bazıları bu durumu önemsememiştir. Fakat toplumsal yaşamda tıpkı diğer insanlar gibi evlenecek eş ve eşlerin fiziki görünüşü, fiziksel engellerin eş seçimleri konusundaki düşüncelerini de etkilemiştir. Engelli evliliklerinde iki eş adayının da engellik durumunun varlığı, eşler arasındaki uyumun bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Anlatılardan hareketle, katılımcıların eş adaylarını engellilik durumuna göre belirlemesinde yine ‘paylaşım’ kavramına önemli bir vurgu yapıldığı gözlemlenmiştir. Eşleri engelli olmayan erkek katılımcıların sözleri şu şekilde olmaktadır:

“Evlilik benim için bir hayata bağlanma. Bağlanmanın gerekçeleri şunlar (iç çekiyor): Biz ağır özürliyoruz, ağır engelliyiz. Eğer sağlıklı bir insan sizi taşıyabiliyorsa, taşıyabilecek kapasitede insanlar varsa evlilik çok güzel bir ortam. Çok güzel bir kavram (derin nefes alıyor) ama tabi (ii) günümüz şartlarında, şu anda (duraklıyor) evliliklerin sağlıklı gittiğini söyleyemeyiz. Yani bu bir engelli olarak değil. Sağlıklı insanlar bazında da alırsak evlilikler artık çocuk misaline dönüştürdüler. (iii) Aslında kutsal bir kavram bunu (iii) hatırlatmak isterim candan yürekten” (E₁₀, 48, E.).

“Engellilerde şey var bir düşünce yapısı var. Engelli birisi engelli birisiyle evlenir ya da engelli biriyle arkadaşlık yapabilir başka türlü mutlu olamaz. Bu bana çok ters gelen bir olay yani ilişki engellilikle veya engelsizlikle ölçülecek bir şey değil. Anlaşma ile ölçülebilecek bir şey. Onlar işte nasıl olsa sağlam birisi bizi istemez. Ben engelli biriyle kendimi benzer engelli biriyle olsam daha iyi anlarım, diye bir beklenti var. Bende diyorum ki karşılına geçip ya iki tekerlekli sandalyelisiniz aynı evde yaşıyorsunuz ve yardım edilecek bir pozisyonunuz olduğu zaman hanginiz birbirinize yardım edeceksiniz. Yani çevresel şartları mümkün değil kullanamayacaksınız” (E₄₃, 56, E.).

Evlilikte kadın ve erkeğin engelli olma durumları ile onların evlilik statüleri arasında doğrudan bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Bu konudaki anlatılar, kadın ve erkeğin engelli eş konusuna bakışlarındaki farklılıkları yansıtabilmektedir. Fiziksel engelli bir katılımcı, iki evliliğini de engelli olmayanlarla, birincisini eğitim durumu yüksek seviyede olan biriyle, ikincisini de eğitim durumu düşük seviyede olan biriyle yaptığını ifade etmektedir. Birinci evliliğin yürümemesinin sebebinin ilk eşin duygusal engellilik durumundan, ikinci eşin evliliğinin sürdürülmesinde eşin engelli bir çocuğa sahip olmasından kaynaklandığını ileri sürmüştür.

“İlk eşim engelli değildi. Beden eğitimi öğretmeniydi. Vücut fonksiyonu çok sağlıklı birisiydi. İşte asıl orada problem başlıyor... Benim özürüm onun gözünde yoktu. Yani özrümü görmeyince yani beni seviyorsa boş ver dedim. Biraz onun hayatı dağınıktı...Psikolojik sorunları da vardı... Doktor kızı olmasına rağmen ailenin yani para göndermesi yetmiyor, onların gelip ilgilenmeleri gerekiyor. Ben gittim babasıyla konuşmaya, ben sizin kızınızın arkadaşıyım dedim. Adam bana topal dedi, ...böyle ayrımcılık yaptı. Ya dedim adama bak, ben dedim kızı ile ilgileniyorum, hayatını kurtarıyorum o bana böyle yaptı. İkinci eşim de engelli değil ama engelli çocuğu olan birisiydi..Ben o kadar evlenmeye şey değildim. Durumun iyidir. Geziyordum, tozu yordum ama artık bürokratların içlerine giriyorsun falan. İyi konumdaydım ama önce eşimle evlilik olayı falan yoktu. Çocuk ilgiye muhtaçtı..çocuk yani 26 yaşında vefat etti (ağlıyor). Şu anki eşim ilkökul mezunu. O dernekte gönüllü annemiz” (E₃₇, 65, E).

Anlatılarda evlenmeden önce eş tercihi engelli olmayan engellilerin, eşleri tarafından engellilik durumlarının hissettirilmemesi evlilik için bir kriter olmuştur. Çünkü engelliler, her ne kadar kendi içlerinde engellilik durumlarını yaşasalar da bu durumu kabul etmemektedirler. Diğer bir deyişle toplum onlara engelli olduklarını hissettirmediği takdirde kendilerini engelli olarak görmemektedirler. Eşi engelli olmayan kadının ifadeleri şöyledir:

“Engelli olarak (aaa) ilk başlarda çok olumsuz, hiç olmayacakmış gibi görüyordum. Bekarken yani (uu) benim için ulaşılmaz gibi bir şeydi. Hani hep böyle kendimi eksik gördüm. Ondan sonra ister istemez gençliğin vermiş olduğu şeylerdi yani. Sonra hani engelli bir eşim olsun beni anlasın ve zorluk çekmeyeyim anlamında öyle düşünmeye başladım. İster istemez öyle taleplerimde oldu. Hani (uu) şeylerim oldu. (uu) Eşimle evlendik ve eşimle ilk konuştuğum kriter şey. Bana engelimi kesinlikle hissettirdiğin anda evlilik biter. O benim için çok önemliydi. Yani hayatımı bitirecek noktaydı. (uu) Beni hep tedirgin etmişti yani. Sonra çok huzurlu ve mutlu bir evliliğim var. Eşim yani (uu) hissettirmeyi bırak, çok böyle (uu) normal bir evlilik yaşıyorum açıkçası” (K₁₆, 48, E).

Fiziksel engellilerin evliliğe bakışı konusunun yanında toplumun engellilerin evliliğine yönelik bakışının nasıl olduğu ve bunu engellilere nasıl yansıttığı da önemli olmaktadır. Anlatılarda bu durum genellikle engellilerin fiziki görünüşleri ve engellilerin engellilerle evliliğinin uygunluğu ifadeleriyle dile getirilmiştir. Bu anlatılardan birinde, evliliklerini sonlandırmış ve eski eşleri de engelli olan kadının sözleri şöyle olmaktadır:

“...yani toplumunda size kazandırdığı, kendinizle ilgili değersizlik duygusu var. Siz kendinizi değerlendirseniz de, toplumda illa ki o size yaptırılıyor. Mesela ben bir anımı anlatmak istiyorum. Küçüktüm yani şöyle çocuktum. Daha ilkökula gitmiyordum. Annemin elini tutarak sokaktan geçince, bir sürü çocuk sokakta top oynuyorlar. Mesela bizim orada ben geçince "topale" "topale" diye arkamdan bağırlardı... Sonra genç kız

oluyorsunuz. Bu sefer aşk duyguları başlıyor falan. Bizim dönemimizde şimdiki gibi falan değil. Bizim zamanımızda, hani nasıl Türk filmlerini izliyoruz ya zengin, fakir, hayır nalan gibilerinden. Onun gibi bir şey. Bu sefer ayrım şeyde başlıyor işte. Fiziğin güzel olacak. Engelli olmayacaksın. Engelin senin yüzüne vuruluyor falan. Ondan sonra orada yine bir değersizlik duygusu yaşıyorsunuz. Sonra işte sizi istemeye, falan filan işte, böyle şeyler oluyor. Hemen bir anımı anlatacağım size. Kadın şey diyor. Ay çok hanım hanımcık bir kızsın. Çok güzelsin. Çok şeysin ama yani bizim bir subay tanıdığımız var. Eğer engelli olmasaydın ona yapardık falan gibi şeyler. İşte bu tip düşüncelerle yaşıyorsunuz... Ne diyorsunuz? Ben kendim gibi biriyle evlenmeliyim ki, evlendikten sonra engelimi başıma kalkmasın. Bu toplumun size vermiş olduğu bir algı aslında. Sizin kendi düşünceniz değil yani” (K₃₁, 38, Bo).

Burada, fiziksel engelli boşanmış kadının ifadelerinden de anlaşıldığı gibi toplum evliliğe uygunluk açısından engellilik durumunu oldukça önemsemektedir. Bunun için ise fiziksel görünüm, güzellik, bedenin kusursuzluğu gibi kriterler ön planda tutulmaktadır. Böylece, fiziksel engeli olan kişiler, bedenlerinin engelli olmayanlarla evlilik yapılabilmesi için uygun olup olmadığını kendilerine dert edinebilmekte ve ‘davul bile dengi dengine’ deyiminden hareketle ancak kendileri gibi engelli olanlarla evlenebileceklerini düşünmektedirler.

3. Fiziksel Engellilerin Evlilik Süreci

Evlilik, ailenin, aile içi ilişkilerin, aile yapısını şekillendiren rol ve statülerin yaratıldığı asli bir birimdir (Eyce, 2000, s.225). Kùltürler arasında farklılık gösterse de tüm toplumlarda geleneksel olarak oturmuş ve resmi olarak kabul edilmiş tek birliktelik şeklidir. Bu birliktelik, toplumları ayakta tutan en önemli güçlerden biri olmaktadır. Evliliğin doğasını anlayabilmek için onun biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel temellerini iyi bilmek gerekir. Eşleşme biyolojik olarak gerçekleşse de insanın algoritması, doğal yapısı evlenmeye yöneliktir (Tarhan, 2014, s.13). İnsan hayatında önemli bir devre olarak kabul edilen evliliğin her safhası az veya çok önem taşımaktadır. Toplumda aile inşa etmeye çalışan insanlar evlilik neticesinde bunu yapabilmektedir (Turan, 2014, s.182).

Toplumsal değişim sürecinde modernizmin etkisiyle birlikte evlenmeye yönelik tutum ve davranış kalıpları da değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Diğer toplumsal alanlarda olduğu gibi evlilik ve aile kurumunun uyumluluğu, evliliğe ilişkin temel sorunların aşılmasında gelenekselin moderne uyumunu gerektirmektedir. Geleneksel

yapı dikkate alınarak batı biliminin veri ve sonuçları, toplumsal yapı içerisinde endüstrileşme ve modernizmin ilerlemesinden etkilenen evlilik ve aile yapısına uyarlanmalıdır. Evlilik sürecinde işlev yönüyle toplumun farklı yapısı bakımından evlilik, evlilik öncesi ile birlikte ele alınmalıdır. Evlenecek adayların karar verme aşamasında, toplumdan kaynaklı zihniyet, değerler ve kültür yapısından oluşan geleneksel normlarla birlikte arkadaşlık veya flört arkadaşlığı, TV ve sosyal medya gibi sanal ortamlar, evlilik biçimi ve eş tercih tipini belirleyen evlilik öncesi ilişkiler sisteminin içeriğini etkilemektedir (Yılmazçoban, 2010, s.180).

İster modern toplumlarda ister ilkel toplumlarda olsun evlenme veya birleşme resmen tespit edildiği takdirde geçerli sayılır. Evliliği veya birleşmeyi geçerli yapmak için başlangıçta ‘evet’ cevabı verilmiş ve diğer birtakım şartlar yerine getirilmiş olsa bile bazı şeyler gerektirmektedir (Erdentuğ, 1967, s.231). Evliliğin başlangıcı ve gerçekleşmesi bir dizi ritüel ve törenler sürecinden meydana gelmektedir. Bunlar, eşlerin tanışması, söz kesme, nişanlanma, nikah kesme ve düğündür. Bu süreçler her toplumda farklı törenler ve kurallarla desteklenmektedir. Eğlenceler, törenler, örfler, dualar, yemek ziyafetleri, kutlamalar vs. yoğun bir şekilde yapılarak evliliğe başlanmaktadır. Bunlar evliliğin önemini vurgulayan önemli göstergeleri oluşturmaktadır. Evliliğe başlangıcın anlamlı birtakım davranış, kutlama ve faaliyetlerle gerçekleşmesi, her başlangıçlar gibi önemlidir. Özellikle geleneksel kültürün evlilik başlangıcında bunlar oldukça yoğun bir biçimde yaşanmaktadır (Yıldırım, 2013, s.66).

Evlilik törenleri vasıtasıyla kişilerin kendileri hakkında başkalarına fikir verme veya bu törenlerin onlara kendilerini çevrelerinde konumlandırımları fırsatını sağlamaktadır. Çünkü sembollerin sergilenmesiyle kişinin kendisi hakkında fikir verme işlemi, bu törenler sırasında yapılan tüketimle en hızlı ve yoğun olarak gerçekleştirilebilmektedir. Kişilerin yaşam biçimleri ve dolayısıyla kimlik algıları hakkında bilgi vermek için tören sahipleri, törenin zamanı, mekanı, süresi, davetli sayısı veya davetlilerin nitelikleri, gelin arabası, düğün pastası, davetiye, nikah şekeri, giyilen kıyafetler, çiflere takılan takılar, verilen hediyeler, konuklara yapılan ikramlar gibi birçok tüketim alanındaki tercihleriyle gösterebilmektedir (Durutürk, 2008, s.40).

3.1. Evlilik Biçimleri

Toplum temelinde evliliklerin oluşumu, gereklilikleri değişebildiği gibi evlilik biçimleri de farklılaşabilmektedir. Bu farklılaşma, tarihsel süreçte insan toplumlarının evlilik faaliyetlerinin biçim ve tarzlarına da yansımaktadır. Toplumların benimsediği kültürel değerlere göre evliliğin tarzı belirlenmektedir. Kimin kimle evleneceği, kaç kişiyle evlenebileceği, kiminle evlenemeyeceği, evliliğin aşama ve süreçleri, evlilikte benimsenecek normlar ve değerler, bütünüyle toplumların yüzyıllar içinde benimseyerek uyguladıkları kültürel formlarla belirlenmektedir (Yıldırım, 2013, s.65). Her toplum kendi yapısına uygun evlilik biçimlerini tercih ederken, kişisel anlayışına ters düşecek evlenme biçimlerini engellemeye çalışmaktadır. Buna karşın çok farklı evlilik biçimleri vardır. Toplumsal değişme sürecinde, endüstrileşme ve kentleşmeyle gelen kültürel değişmelerin yoğun görüldüğü kentlerde (Sezen, 2005, s.186) tanışıp anlaşılarak evlenmelere sıkça rastlanabilmektedir.

Görüşülen fiziksel engellilerin anlatılarından yola çıkarak evlilik biçimlerinin genellikle görücü usulü ve tanışıp anlaşma ile uygulandığı görülmektedir. Bu durum fiziksel engellilerde evlenme biçimlerinin kentleşme ve geleneksellik faktörlerine göre şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca kentleşmenin bir ürünü olan sivil toplum kuruluşlarının örgütlenme biçimi de engellilerde dernekler aracılığıyla evlenmeyi ön plana çıkarabilmektedir. Dernekler, engellilerin hak aramak amacıyla biraraya geldikleri örgütsel bir yapı olmanın yanı sıra kişilere birbirini tanıma olanağı sunan sosyalleşme mekanları olarak görülmektedir. Dernekler aracılığıyla evlenme, fiziksel engellilerde bir evlilik biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda anlatılar, kitle iletişim araçlarının engellilerin evlenme durumu üzerinde etkisini vurgulamakta ve bu yönde yapılan TV ve sosyal medya aracılığıyla evlenme diğer bir evlilik biçimini oluşturmaktadır.

3.1.1. Görücü Usulü İle Evlenme

Bu evlilik biçiminin şekillenmesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkan 'aile', evlilik sürecinin toplumsal olarak anlamlandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Balaman'a (1982, s.27) göre, geleneksel toplumlarda evlenme, bireylerden

çok, aileleri birbirine bağlar ve evlenmede karar organı aile olmaktadır. Bu organ kendi yaşam biçimlerinde anlamlı ve geçerli olan kimi şekilleri kurumsallaştırmaktadır.

Ailenin rolünün etkin olduğu durumlarda sadece bu etkinliğin yetmediği ve eş ile ilgili kültürel farklılığın da önemli olduğu görülmüştür. Bazı katılımcılar, ilk başlarda kültürel farklılığın evliliğinin üzerinde olumsuz bir durum yaratacağından kaygı duymuştur. Onlar eş adayının engelli olmaması durumunun sıkıntı yaratması hususundan daha çok farklı kültürlerde yetişmiş olmalarının getireceği dezavantajlar üzerinde evliliği değerlendirmiştir. Bu, kentleşme ile birlikte yaşanan değişim ve dönüşümlerin gelenekselliği de kırılanlaştırması ve engellilerin bakış açısını etkilemesi durumu ile açıklanabilir. Katılımcılardan evli bir kadın kültürel farklılık unsurunun evlilik kararını ikilemde kalma açısından etkilemesini eşi engelli olmayan kadın şöyle anlatmaktadır:

“Eşimle görücü usulü evlendim.. eşimin babası, babamın askerlik arkadaşıydı ve babamlar uzun süre sonra, yirmi sene gibi bir süre sonra birbirlerini buluyorlar. Ziyaretler başladı. O arada da onlar, ‘yani engelli olabilir ama bütün her şeyini dört dörtlük yapıyor’ dediler. Her şeyi yapabildiğine, başarabildiğine göre neden oğlumuzla bir yuva kurmasın diye görücü, isteyerek, evliliğim oldu. İlk bir sene falan tabi ki her normal sağlıklı kişinin olduğu gibi bir tanışmamız oldu. Benim bazı tereddütlerim vardı. Yani evlilik o kadar çok kolay ya da hadi bugün evlenelim -tabi bu benim fikri yapım- deneriz olmazsa yollarımızı ayırırız diye bir fikre ya da yapıya sahip değilim ben. Eğer bir yola girmişsem Rabbim mücade ettiği sürece sonuna kadar götürmek isterim. Yani öyle, işte aaa evlendi desinler diye hiç düşünmedim...farklı şehirlerde, farklı şekillerde büyümüş yetişmiş iki kişi. a’dan z’ye o kadar farklısınız ki, zaman zaman sizin siyah dediğinize eşiniz beyaz diyebiliyor. Yani o kadar farklı pencerelerden hayata bakabiliyorsunuz ki ortak noktayı bulabilmek, yani o şeylerde tereddütlerim vardı” (K27, 49, E).

Evlenme ve eş seçme konusunda, ‘kent yaşamı’nın cazibesinin kadının evlenme kararını belirlemesinde çekici bir neden olduğu anlatılardan ortaya çıkmaktadır. Kırsal bölgelerde yoğun bir şekilde görülen aile otoritesi, çalışma koşullarının zorluğu, sosyal yaşama katılımın yetersizliği, fiziki yapının uygunsuzluğu gibi faktörler nedeniyle kentsel yaşam engelliler için uygun bir yaşam alanı olarak cazip görülebilmektedir. Yaşanılan fiziksel çevrenin değişmesinin yanında, bireyin ekonomik, sosyal ve psikolojik yapısının değişimine, davranış şekillerine, duygu ve düşüncelerinin değişimine kadar kentsel yaşamın engelliler üzerinde kaçınılmaz etkisi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu değişim ve dönüşümler, evlenme ve eş seçimi konularında kararın çoğunlukla aile

tarafından verilmesi durumuna da etki ederek kişisel tercihin de duruma dahil edilmesine sebep olmuştur. Eşi engelli olan kadının anlattıkları bu durumu örnekler niteliktedir:

“Beni sağlam kişiler istedi ama şehirden değillerdi. Tarlada çalışması, çapası, küreği, pamuk toplaması, bizim oralarda üzüm kesmesi olur. O yüzden köy hayatı diye kabul etmedim yani. Beni isteyen çocukların çoğu köyde çalışıyorlardı....Eşim şehirdeymiş. Şehir olsun da ne olursa olsun dedim. Amcam onaylıyor musun dedi. Bende evet onaylıyorum amca dedim. O zaman onaylattık işte. Yani köyün çapası, küreği, onu, bunu, şunu, bir de bu halinle çapaya, küreğe gidebilir misin? Hayır! Gidemezsin. Bu rahatlık neden isteniyor? Şehirli olsun deniliyor çünkü beyler çalışıyor. Bayanlar yiyor. Haklı mıyım (gülüyor)? Haklıyım değil mi?” (K₂₃, 57, E).

Bu duruma benzer örnekler görüşülen bazı erkeklerde de görülmüştür. Anlatılardan birinde evli bir erkeğin evliliği, kentte yaşaması ve iş durumunun uygunluğu nedenleriyle gerçekleşmiştir. Çünkü eşi köyde yaşamakta ve köyün zorlu koşullarıyla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Köy yerinde yaşayan ve aynı zamanda engelli olan eşinin kendisini kentte yaşadığı ve ekonomik durumu iyi olduğu için tercih ettiğini söyleyen evli bir erkeğin durumu da buna benzerlik göstermektedir. Kendisi önceleri evliliği düşünmemiş olsa da eşini çalışkanlığı ve titizliği ile beğendiğini eşi engelli olan erkek şu sözlerle ifade etmektedir:

“Benim hiç aklıma gelmezdi. O zamanlar tabi yirmi yedi yaşındaydım, hiç düşünmüyordum evliliği. Bir tanıdık aracılığıyla eşimi bana tavsiye ettiler. Bir kız bulduk sana dediler. Tamam bakarız dedim. Sonra sonra diyaloglar kurulmaya başladı. Gittik, ilk gördüm aşık olmak değil ama beğendim. O da beni beğendi. İster inanın ister inanmayın ama hanımuma hiç aşık olmadım. Hala değilim, aşık değilim ama seviyorum. Dünyaya bir daha gelsem, yine onunla evlenmek isterim. Neden çünkü çok anlayışlı, çok kalender. Temizliğinden tutun, yaptığı bütün yemeklere kadar, her şeye kadar çok muntazam bir insan” (E₂₅, 57, E).

Anlatılarda, ‘mantık evliliği’ kavramı fiziksel engellilerin görücü usulü evlenmelerinde kilit bir kavram olarak görülmektedir. Evlenme kararı alan adayların duygunun yerine mantığı ikame etmeleri, modern dünyaya bakışları ile ilişkilendirilebilir. Duygunun arandığı ama bulunamadığı durumlarda katılımcıların mantık evliliğine başvurmaları, kısmen kentsel yaşamla baş etme koşullarının oluşması durumu ile açıklanabilir. Modernleşen dünya ile kurulan bağlar ve bu bağların ortaya çıkardığı sıkıntı ve zorluklar, evlilik biçiminin seçiminde mantık unsurunu kullanmayı yani rasyonel davranmayı zorunlu kılmıştır. Kentte yaşayan fiziksel engellilerin, evlilik kriterlerinden birini oluşturan ‘duygu’nun yerine mantığı ön planda tutma nedenlerinin; eşin iş durumu,

rol düzenlilikleri, sosyal pozisyonlar gibi etkenleri modern dünyaya tutunma aracı olarak görmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu duruma örnek olarak eşi de engelli olan kadının ifadesi şu şekilde olmaktadır:

“Görücü usulüyle tanıştım annesi vesile oldu ve ben onu ilk gördüğümde hiç beğenmedim (gülüyor) itici geldi çünkü kışın beyaz ayakkabı giyiyordu çok sinirimi bozmuştu. Zevksizdi o bilmez çünkü görmediği bilmediği için. Ya ne fark eder ki diyor. O zaman öyle diyordu. Tabi şimdi çok farklı ama yani ben her zaman şunu diyebilirim. Benim gözüme hitap etmedi benim gönlüme ruhuma hitap etti yani ve ben onunla tanışana kadar yani bunu bilmezdim. Meğerse mantığım hayatta daha ön plandaymış. Yani biz birbirimize aşık olmadık. Aşk yoktu yani ama zaman içinde oldu. Dediğim gibi atının rengi değişti. O beyaz ata bindi. Belki de ben onun ne kadar hayallerinin prensesiydim bilmiyorum ya da kraliçesi. Her neyse ama zaman içinde bir bakıyorsunuz ki; bir bütün hani, o hayatımın her alanında. Yani onsuz bir şey yok. Yani eş oldu, baba oldu, evlat oldu yani birbirimize aslında biz her şey olduk” (K₅₁, 49, E).

Görücü usulü ile evlenme biçiminde evlenilecek kadını seçme, doğrudan doğruya evlenecek kişinin annesi, babası veya diğer yakınları tarafından başlatılmaktadır. Kişinin kadını beğenmesi yeterli değildir. Aynı zamanda diğer aile bireylerinin de onayını alması gerekmektedir. Evlilik sürecine, görücü denilen ve erkek ailesi tarafından seçilen kadınlar grubunun kız evini ziyareti ile başlanır. Görücü ekibin içinde; erkeğin annesi, kız kardeşi, akrabalar ve komşu kadınlar gibi unsurlar bulunur. Erkeğin ısrarla üzerinde durduğu bir aday yoksa, kadını beğenme yetkisi tamamıyla bu gruba verilir (Sezen, 2005, s.186). Bu durum fiziksel engellilerde de benzerlik göstermektedir. Fakat buna ek olarak fiziksel engellilerin görücü usulu yaptıkları evliliklerde engellilik durumu göz önüne alınıp görücü gidilmektedir. Bu evlilik biçiminde engellilerin eş seçimlerini engellilik durumuna ‘uyum sağlama’ kriterine göre yaptıkları, eşi engelli olan erkeğin aşağıdaki ifadesinde görülmektedir.

“Görücü usulüyle tanıştık, annem bana okulu bitirdiğimde, liseyi bitirdiğimde ben çalışmaya başladım kız aramaya başladı (gülüyor)...teyzemin, annemin arkadaşının aracılığıyla eşimle tanıştık. Ben gidiyorum görüyorum onu, nereden görüyorum? Evlerinin orada bir kahve var, oradan geçerken, uzaktan bir kere görüyorum. Ondan sonra da (gülüyor) anneme diyorum ki anne tamam bugün görücü gidebiliriz, görücü gidiyoruz evine. Ondan sonra görücü esnasında patadana kızınızı oğlumuz istiyoruz muhabbeti de çıkıyor, ilk adımı atmış oluyoruz böylece. Şimdi daha önce engelsiz olan insanlarla da böyle durumların ortaya çıkması söz konusu olabilir. Ama gördüm ki bir engelli ile engelsiz çok fazla şey sağlayamıyor, yani uyum sağlayamıyorlar. Yani çünkü engelsizin istekleri başka, engellilerin istekleri başka oluyor. Yani sosyal hayatta da öyle aslında. Mesela şimdi engelsiz birisiyle evlendiğin zaman bir evlilik yaptığını düşün, uzun

düşünüyorsun. Atıyorum mesela denize gireceksin şimdi engelli doğal olarak kıyıda bekliyor çoğu zaman, yani çok fazla denize girme şansı yok. Olsa da sınırlı yani, öbürüde piliç gibi hoppa hoppa atlıyor öbür tarafa. Bu bir tanesi olabilir. Düğüne gidiyorsun mesela dans ediyorsun, bu başka bir sorun olabilir. Yani sonra şey var dış ilişkilerde de çok fazla sorun yaşanabileceğini düşünmüşümdür” (E₄₉, 52, E).

Aile, akrabalar, tanıdıklar ve komşular, tanışma aşamasında evlilik sürecinde yardımcı kişiler olarak daha önemli görülmektedir. Çünkü onlar bu ilişkiler ağının geliştirilmesinde önemli rol oynarlar. Bu evlilik biçiminde, hem erkeğin hem de kadının ailesi ve yakınları öncesinde engellilik durumu ile ilgili bilgiye sahip olması, bu durumun aileler arasında engel teşkil etmediği izlenimini bırakmaktadır.

“Eşimle görücü usulüyle tanıştık biz. Komşularımız eşimle beni tanıştırdı. Görücü usulü gene böyle şey tanışma merasimleri olur ya onların evine gittik falan filan. Ben gittim işte ertesi günü telefonunu aldım. Dedim şimdi aileler tanıştı o resmi prosedürü tamamladık. Ondan sonra anahtar bizde dedim. eşim biraz cart cırt dedi. Ondan sonra buluştuk. İşte ben herşeyi paylaşımdan yanayım. Eşim bana şey dedi, işte ben şunu yapamam, bunu yapamam. Ben de dedim ki, yapabildiğin kadarıyla yap, gerisini ben yaparım. İşte ben de yemek yapamam bilmem, ne yapamam, temizlik yapamam, işte sınırlı yaparım, yapamam. Bende dedim ki sorun değil. Sen yapabildiğin yere kadar yap, gerisini ben yaparım dedim. Bence birlikteliklerin şeyi budur. Tamamlayabilmek meselesi, öyle söyledim. Sonra sonra böyle ısındı” (E₂₈, 61, E).

Burada eşi de kendisi gibi engelli olan erkeğin sözlerinde yine ‘paylaşım’ kavramının karşımıza çıktığı görülmektedir. Fiziksel engelliler, görücü usulu yoluyla yaptıkları evliliklerde de, sorumluluklarını vurgulamaktadırlar. Engellilik durumları doğrultusunda eş seçimlerini kendileri ile bütünlük kurabileceklerine inandıkları, yardımlaşma duygusunun ön planda olduğu adaylar üzerinden gerçekleştirmek istemektedirler.

3.1.2. Tanışıp Anlaşma İle Evlenme

Tanışıp anlaşarak evlenme, kentlerde ve eğitim seviyesi yüksek olan çevrelerde yaygın bir şekilde görülen bir evlilik biçimidir. Bu evlilik biçiminde kadın ve erkek, belli bir müddet arkadaşlık yaparak birbirlerini yeterince tanıdıktan sonra evlenme gerçekleştirilir. Birey olarak kendini tanımış, ekonomik özgürlüğünü almış, eğitim seviyesi yüksek kişiler genellikle bu evlilik biçimini tercih etmektedir. Günümüzde tanışıp anlaşarak evlenme, yeni kuşaklar tarafından benimsenen ve yaygınlaşan bir evlenme biçimi olarak görünmekte ve bu tip evlenmelerin sayısı her geçen gün

artmaktadır (Yazıcıoğlu & Kayhan, 2008, s. 55). Bu durumdan yola çıkarak yapılan görüşmelerde de, görücü usulüyle evlenme biçiminden sonra tanışıp anlaşarak evlenmenin fiziksel engellilerde en çok görülen evlilik biçimi olduğu ortaya çıkmıştır.

Bir evlilik biçiminde, kişinin eş seçimini kendisinin ve karşısındakinin duygusal özelliklerini sağlıklı bir şekilde ortaya çıkarmasının yanında, duygusal yakınlık derecesi ilişkiyi etkileyebilmektedir. İki kişi arasındaki ilişki, duygu yoğunluğuna göre derece değiştirmektedir. İlişki türü ve yoğunluk derecesi, ilişki üzerinde başlı başına etkili olabilmektedir (Yılmazçoban, 2011, s.181). Bu duruma ilişkin eşleri engelli olmayan katılımcıların anlattıkları şu şekilde olmaktadır.

“...ben yurtdışından geldikten sonra tanıştık biraz flört havası ile. Yurtdışından dönüşümde tanışmıştık eşimle, aşık olduk...böyle başladı. Sonra (gülüyor) tabi bundan sonrası önemli. (ıı) biz çıkmaya başladıktan bir müddet sonra evlenmeye karar verdik” (E₁, 61, E).

“Eşimi, eltim, benim eltim çocukluk arkadaşım, onlar nişanlanırken nişandan sonra işte arkadaşım, seni birisiyle tanıştıracam dedi. Eşimle tanıştırdı. Öyle tanıştık. İlk görüşte bir çekim oldu....Sonra bir kere buluştuk. Hani insan şey olur ya, bir insanı görürsün işte hani hisseder ya, işte onu hissettim. Çok hızlı gelişti” (K₂₀, 30, E).

Katılımcılar, evlenmeye karar verdikleri adaylarla duygusal bağlantılar kurduklarını ifade etmişlerdir. Evlenme kararı almalarında “duygusal yakınlık” önemli bir etken olmuştur. Ayrıca, sosyal hareketliliğin etkin olduğu kentsel yaşamda etkileşim arttığı için kişiler arası tanışma ve karşılaşma olanağı artmaktadır. Dolayısıyla bu durum insanların etkileşim sürelerini de etkilemektedir. Böylelikle fiziksel engelliler, kentsel yaşam koşulları içerisinde birbirleriyle belirgin bir müddet etkileşim kurarak başka bir deyişle “flört” dönemi denen süreçte birbirini iyice tanıdıktan sonra evlenebilmektedir.

Tanışıp anlaşarak evlenme biçimini öncelemiş eşleri de engelli olan bazı katılımcıların anlatılarında ailelerin karşı olması durumunun, önemli bir etken olduğu ortaya çıkmaktadır:

“Eşimle yoğun bakımda tanıştık...Fizik tedaviye gittik. Bir tane kız sürekli gülüyor bana. Bir süre sonra sordum sen niye gülüyorsun diye. Sen dedi, yoğun bakıma yemek yemeye mi geldin dedi. Böylelikle sohbet açıldı. İkimiz de o zaman manuel sandalyedeydik. Sandalyenin desteğiyle hareket edebiliyorduk. İşte sonra tanıştık, dertleştik. Baktık ki ölmemiştik. Hayat devam ediyor. Onun daha çok güçlü bir karakteri var. Ben hedefler koydum. Şunu şunu yapacağız dedim yeni daha hastanedeyken. Sohbet

muhabbet hoşuna gitti. Kafasına yattı. Zaten kararlı bir insan, ayran gönüllü değil...Flört dönemimiz uzun sürdü çünkü onun ailesi evlenip yuvasına sahip çıkacağını gözünde kestiremiyordu. Benim ailem de benim sağlık durumundan dolayı, bir arada yapabilir miyiz, yapamazmıyız diye çok kararsızdı. Gerçekten haklıydılar çünkü benim engelim gerçekten ağırdı. En azından benim bir sandalyeden yatağa geçip ufak tefek işleri görmem gerekiyordu ki, orada ailem çok destek oldu. O işleri de ben de görmeye başladım azmimle ama kız tarafı öyle değil. Aslında engelli bir bireyin evlenemeyeceğini düşünüyorlardı. Zamanla biz baskıdan sonra evlendik” (E₄₁, 32, E).

“...duraklarda karşılaştık biz hep eşimle otobüs duraklarında. Ben Balçova’da oturuyorum o Üçkuyularda oturuyodu... Karşılaştık. Dedi bir yere gitmeden gel. Deniz kenarında bir yerde oturalım konuşalım. Eee iyi gittik konuştuk. Aaa muhabbet sohbet derkene onun aklından geçiyomuşum ben (kahkaha atıyor) demek ki. Ben bir şey söylemeden evlenme teklif etmişti bana. Olur mu dedi. Bir düşün taşın dedi. Dedim ben düşüneyim evlenme teklifini. Ondan sonra ben dedi uzun süredir seni görüyorum beğeniyorum. Hani (ııı) evlenme niyetindeyim. Hani sen ne dersin. Ben dedim bu işler hani pat diye olcak işler değil. Ben gideyim bir düşüneyim. Ondan sonra niyetimi evdekilere açayım. Bakalım onlar ne dicesek?...Dedim sen de ailene aç onlar da bilsin eee tabii herşeyden önce her ikimiz de engelliyiz. Bu da kafalarda soru işareti (ııı) doğuruyor. Onun annesi babası acaba yapabilirler mi? Yapabilecek misiniz? niyetiyle ortaya çıktılar. Ya yapamazsanız (!) İkiniz de engellisiniz. Evlilik kolay bişey değil. Acaba bir arada nasıl yürütürsünüz? diye biraz önden bir çıkış yaptılar. Ondan sonra(eşinin ismini söylüyor) pes etmedi. Olursa olur dedi. Olmazsa başkası olmaz. Ben evlenmeye niyetliyim (gülüyor)” (K₆, 55, E).

Nitekim bu anlatılarda, ailelerin karşı çıkma nedeninin ‘engellilik durumu’ olduğu görülmektedir. Aileleri tarafından genellikle “yapabilecek misiniz?”, “Ya yapamazsanız, ikiniz de engellisiniz evlilik kolay bişey değil.”, “Acaba bir arada nasıl yürütürsünüz?” gibi sorularla karşı karşıya gelerek ailelerinin ‘karşı çıkma’ durumuna çözümler üretmeyi başarabildikleri ve bunun sonucunda ‘evlilik’ inşa ettikleri söylenebilir.

3.1.3. TV ve Sosyal Medya İle Evlenme

Bilişim teknolojisinin hızla yaygınlık gösterdiği günümüzde insanların iletişim ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çeşitli iletişim araçlarını kullandıkları gözlenmektedir. İnsanlar bu araçlar vasıtasıyla karşılaşmakta, tanışmakta hatta dostluk ve arkadaşlıklar kurabilmektedir. Ayrıca insanlar teknolojinin getirmiş olduğu bu avantajı evlilik yapmak için bir araç olarak kullanabilmişlerdir. Bu durum günümüzde daha çok gerçek yaşamlarında biraraya gelebilecek zamanları ve mekanları olamayan insanların karşılaşmasını kolaylaştırmak için bir imkan sunmaktadır. Bu sadece engelli olmayanlar için bir fırsat olmaktan ziyade engellililer için daha da önemli olabilmektedir. Çünkü

zaman ve mekan sarmalı içinde sıkışan engelliler teknoloji sayesinde “internet” kullanarak sadece yakınlarında bulunan insanlara değil diğer şehir, bölge ve ülkelerde bulunan insanlara da erişim şansı bulabilmektedir.

“Geçen bir gençlik şurası oldu. Orada internetin insanları asosyal yaptığı ile ilgili bir tespit yapıldı. Bir araştırma yapıyorlar. İşte televizyonun, internetin falan insanları sokaktan, toplumdan kopardıklarını, içine kapanık yaptığını söylediler. Ben de dedim ki vallahi siz bunu sağlıklılar için söylüyorsanız onaylıyorum da bizim başka aracımız yok. Zaten engelli çocuk kaç tane bahçe bulacak da, mekan bulacak da onu değerlendirecek... İnternet üzerinden şimdi gruplar oluşturuluyor. Herkes kendi grubunda. Engelli evlilik diye bir site bile var. Yani mesela bir site var müzik aracılığıyla birbirleriyle arkadaş oluyorlar. Ha bunu gırgır şamata yapan arkadaşlar da var. Oradan arkadaş edinmek için oraya girenler de var. Böyle arkadaşlarımızı da biliyorum. İnternet engellileri destekleyip buluşturan bir ağ. Ekonomik durumu iyi ise kesinlikle engelli olur engelsiz olur evlenir ama ekonomik durumuna bağlı. Yani eğer ekonomik özgürlüğünü kazanmamışsa bağımlı kalıyor. Tabi ki birileriyle yaşamak güvenemiyor kendisine ve internette birisini buluyor.” (E₃₇, 65, E).

“İnsanları bilgisayarla tanıma fırsatı buldum çünkü benim yüzyüze insanları tanıma şeyim olmadı. Dedim ya size beni bir karşı cins olarak görmedikleri için yani ben böyle düşündüğüm için hep böyle devam etti. Evlenmek istiyorum ve bu şansımı ben internet üzerinden denemek istiyorum dedim. Ne yapabilirim diye düşündüm. Ben bir topluluğa da girsem, yani bir topluluğa da girmedim. Tiyatro mesela, normal yetişkinlerin girdiği topluluklara gittim. Orada tiyatro oynadım ama kimse benim evlenmek istediğimi nereden bilsinler ki değil mi?” (K₃₈, 48, E).

Anlatılarda, internet gibi teknolojik iletişim araçlarının bir “sosyal ağ” oluşturduğunu ve bu ağın engelliler arasındaki etkin bir etkileşimi arttırdığı ifade edilmiştir. Adaylar eş seçimini internet siteleri içerisinde yer alan “evlilik siteleri” aracılığı ile gerçekleştirmektedirler. Bu siteler içerisinde engellilerin kendi grup içerisinde oluşturdukları evlilik sitelerinin haricinde her gruba hitap eden evlilik sitelerinde de eş seçimi yaptıkları görülmüştür. Burada ise engelliler engellilik durumlarının problem yaratabileceği endişesiyle eş seçiminde tereddüt yaşayabilmektedir. Eşleri engelli olmayan bazı kadınların anlattıkları şöyledir:

“Nişanlımla internette tanıştım. Arkadaş sitesinde yani öyle Facebook'ta falan değil de arkadaş sitesinde tanıştım...Engellilere özel değil normal arkadaş sitesi normal yani herkesin girebileceği bir yer. Orada tanıştık. Yani ciddiye almamıştım başta. Da (!) sonra onun bana olan ilgisi yani zaten üç senedir birlikteyiz. Yazdı bana ilk başta ama yani benim engelli olduğumu bilmiyordu yani ilk selamlaşmalar ya zaten orada bir resim vardır başka hiçbir şey yoktur o şekilde zaten muhabbetimiz ilerledikçe engelli olduğumu söyledim. Ama hani önemli değil gibisinden konuştuk. Ve ben yine hep öyle derler

gibisinden yine şey yaptım. Hani geri adım attım. Sonra ama baktım hakikaten de bırakmadı. Yani beni bir şekilde ve dan benim için buraya geldi. Çünkü ailesi ... eskiden İzmir'delermiş ...annesinin evi var ama benim için geldi buraya zorluklar yaşadık. İş buldu yani maddi durumdan dolayı çok çektiği dönemler oldu ama en sonunda benim için geldi, iş buldu, hayatını kurdu. Burada ondan sonra da benim hayatımı kuruyor şu anda" (K₁₄, 30, N).

"Aslında ben bilgisayar kursuna gidiyordum. Orada evlilik sitesi diye bir yer vardı. Evlilik sitesine girdim ben. Kendi kriterlerini belirledim, seçtim...Bundan sonra bu eşimle önce yazışarak tanıştık. Aradan zaman geçti. Ben bunu unutmuşum, gitmişim. Sonra bir açtım. Lütfen benimle iletişime geç diyor ama o gün içinde bir mutlulukla uyandım ki, bilgisayarıma benimle iletişime geç diyor bir baktım o. Ondan sonra tekrar konuştuk böyle yazıştık. Sonra telefonunu vermiş. Telefonu verince ben onu aradım. Telefonda dedim ki böyle böyle...Ben engelliyim. Benim ortopedik engelim var. Yürüme engelliyim dedim. Baston kullanıyorum dedim. Ondan sonra o da bana dedi ki, yüreğin sağlam mı dedi. Sen ondan haber ver bana dedi. Ben de teşekkür ederim dedim. Ondan sonra benim için hiç önemli değil dedi. Benim için önemli olan yürektir dedi. Ben bu yaştan sonra dedi, dış görünüşe önem vermiyorum dedi. Ben onun sesinden çok etkilendim, yazışmalarından çok etkilendim. Bunlardan etkilenince, telefonla görüşmeden sonra, sıra geldi karşılaşmaya. Sonra karşılaştık... İlk görüşmemiz, aynı istediğim gibi geçti. Sadece benimle tokalaştı. Çok çekimserdi. Çok efendiydi" (K₃₈, 48, E).

Görüşmeler sonrasında ortaya çıkan anlatılar, kitle iletişim araçlarının kötü amaçlarla da kullanımı söz konusu yapmaktadır. Bunlardan bir kısmı şöyle olmaktadır:

"Ondan sonra, ona göre şey yaptım. Baktım ki çok kötü şeyler var. İnsanlara doğruyu söylüyorum. Diyorum ki, ben evlilik istiyorum. Onlar da diyorlar ki işte, bizde evlenecek göz var mı falan filan hepsini eledim. Hiç konuşma yok. Ne telefon verme var. Hiçbir şey yok. Ondan sonra birisi şey yaptı. Ona doğrusunu söyledim. Ondan sonra, tamam dedim buluşmaya gideceğiz. Benim dedi arabam var, arabamla alacağım sizi. Geldi daha indi arabadan elini uzattı, tokalaştı, beni öpmeye kalktı. Hemen kendimi geri çektim. İlk daha tanışmaya gelirken insan öpmez diye düşündüm. Kendimi geri çektim. Hemen istemedim çünkü o tür hareketler bana göre değil. Hemen onu eledim. Ne arabasına bindim, ne de şey yaptım. Hiç eledim gitti" (K₃₈, 48, E).

"..şu şekilde diyeyim internetten engelli tanıdıklarım oldu. Herkes bana dedi ki, yani engelli birini bulman gerekiyor. Yani seni anlayacak birini bulmam gerekiyor. Ben dedim tamam dedim ama yani bu biraz argo mu olur ne olur bilmiyorum ama yani bazı engelli erkekler, bazı yani ben bunu onları kötülemek içinde söylemek istemiyorum ama o anlamda demiyorum ama belki hani hep insanların baskısı yüzünden bazı engelli erkekler normal erkeklerden daha sapık çıktı" (K₁₄, 30, N).

Böylece, internette yer alan çeşitli evlilik sitelerinde amaç dışı kullanım gerçekleşerek bu siteler "istismar"a açık hale gelebilmektedir. Bu durum engelli olmayanlar için açılmış olan evlilik sitelerinde olduğu gibi engelli evlilik sitelerinde de

görülebilmektedir. Engelli olmayanlar kendilerini engelli olarak tanıtarak karşı tarafı kandırabilmektedir. Bu nedenle anlatılarda sosyalleşme ve tanışma aracı olarak kullanılan internet sitelerinin ve sosyal medyanın dikkatli kullanımının önemi ön plana çıkmaktadır.

3.1.4. Dernekler Aracılığı İle Evlenme

Saha araştırmasından görüşmeler çoğunlukla derneklerde gerçekleşmiştir. Yapılan gözlemler sonucunda da derneklerin engelliler için oldukça önemli buluşma mekanları olduğu görülmüştür. Engelliler dernekleri bir nevi ev ortamlarından farksız görmektedirler. Bu mekanları kendilerini en iyi ifade edecek sosyal bir örgütlenme biçimi olarak anlamlandırdıkları gözlemlenmiştir. Birarada olduklarında duygu ve düşüncelerini, sevinçlerini, acılarını rahatlıkla paylaşabilmektedirler. Böylece kendilerini olan özgüven duygusu belirgin bir şekilde ortaya çıkabilmektedir.

Sivil toplum, toplumsal yaşama ilişkin düzenlemelerde önemli belirleyicilerden biri olurken, bir yandan da başta devlet olmak üzere birçok kurumu yönlendiren güçlü bir mekanizmaya dönüşmüştür. Bu durum engellilere yönelik politika ve uygulamalarda da önemli değişikliklere neden olmuştur. Özellikle neoliberal politikaların hayata geçmesiyle engellilere ilişkin sivil toplum örgütleri, engellilerin sosyal haklarını tam olarak kullanabilmeleri için sivil hakların tam olarak sağlanabilmesi gerekmektedir. Toplumu oluşturan özellikle dezavantajlı grupların toplumla uyumlu bir yaşam idame ettirebilmeleri için bu grupların nelere ihtiyaç duydukları ve nasıl bu hakları elde edebilecekleri konularında sivil toplum örgütleri ciddi bir rol üstlenmektedir (Orhan, 2016, ss.209-213).

Bir sivil toplum kuruluşu olarak dernekler, sadece engelli hakları konusunda engellilere bilinçli bir mücadele vermelerini sağlayan örgütsel bir mekanizma olmalarının dışında, toplumsal yaşamda belirleyici olan zaman ve mekan gibi unsurların engelliler açısından sınırlılığı ve zorlukları nedeniyle önemli bir sosyalizasyon görevi de üstlenmektedir. Bu durumu derneklerin sosyal örgütlenme faaliyetinin geniş bir alana yayılması ve böylece çok amaçlı kullanıma imkan tanınması durumu ile açıklanabilir. Başka bir deyişle engelliler bu mekanlarda sosyal anlamda örgütlenmekte ve aynı zamanda biraraya gelerek sosyalleşmektedirler. Bu mekanizma sayesinde karşılaşmalar

tanışmaya dönüşebilmekte ve kurulan ilişkiler evlilik gibi daha ileri boyutlara taşınabilmektedir. Bu durum, eşi engelli evli kadın ve eski eşi engelli olan kadının anlatılarına şu şekilde yansımıştır:

“Dernekte tanıştım eşimle. O zaman ... derneğin üyesiydim. Eşim oraya gidip gelmeye başladı. Orada tanıştık sekiz aylık bir anlaşma döneminden sonra evlenmeye karar verdik. O çok deli gibi aşık oldu bana. Ben daha mantıklı hareket ediyordum. ...daha farklı birisine de aşık olabilirdim çünkü çok daha karizma insanlarda olabiliyordu. Ben biraz daha mantık evliliği, işte resmi kurumda çalışması benim için çok önemliydi. Geleceğimiz olacaksa işte çocuğumuz olacaksa garanti olurdu. Onun maaşı benden gerçekten iki kat fazlaydı diyebilirim” (K₁₃, 50, E).

“Eski eşimle engelli derneği ile tanıştım. Kendisi oraya geldi. O şekilde tanışmıştım. Yani biz dört yıl flört ede ede evlendik. Benim eski eşimin tanıştığımızda işi yoktu. Böyle dört duvar arasında yaşayan, ben her ne kadar böyle sosyal aktif bir insanım, neşeli bir insanım hayat doluyum o da tam tersi dört duvar arasına sıkışmış kapalı bir insandı. Hiç çalışmayı düşünmemiş. Engelli raporu bile yoktu benim eski eşimin ki, ben onun bana benzediğini sanmıştım ama hani kendisi benim yardımımıla işe girdi. İş yoktu. Güzel bir kurumda işe girdi. Çalışmaya başladı. Şu an hala çalışıyormuş” (K₃₉, 33, Bo).

Anlatılarda da görüldüğü gibi dernekler, fiziksel engellilerin birbirlerini tanımaları ve bir paylaşım içinde olmalarını sağlayan yeni bir alan oluşturmuştur. Hatta bu karşılaşma alanlarında evliliklerini gerçekleştiren katılımcılardan biri hem birinci evliliğini hem de ikinci evliliğini dernek aracılığı ile yapmıştır:

“İlk eşimle burda dernekte tanıştım. Dernek üyesidir kendisi. O da engelliydi. (iii) Tanıştık öyle. Bir, bir buçuk iki sene çıktık. Ondan sonra (iii) evlendik. (sıkıntılı bir ifadeyle) Evliliğimiz bazı nedenlerden dolayı olmadı... vurgulamak istiyorum iki engelli zor (kafe sallıyor). (iii) Zor (!). (iii) Birinin sağlıklı olabilmesi, o açığı kapatması gerekiyor. Şimdi iki engelli oldu mu, o açığı kapatamıyorsun... İkinci eşimle de burada (dernekte) pasajın dışında tanıştık. Harika bir insan hafta sonları geliyordu buraya. İşinin icabı geliyomuş tabii (iii) bilmiyorum ben. Birgün tanıştık. İşte biraz çay içtik, ondan sonra telefonlarımızı aldık. (iii) İşte diyalog böyle böyle böyle gelişti. En sonunda nikah masasına oturana kadar” (E₁₀, 48, E).

Bu anlatı, evliliğe ilişkin hem mekanın getirdiği avantajlı durumun sonuçları hem de engellilik durumuna ilişkin yapılan eleştirileri içermektedir. Katılımcı faaliyet yürüttüğü derneğin mekansal koşullarını eş seçme konusunda değerlendirmiştir. Bunun sonucunda engellilik durumunun getirdiği avantaj ve dezavantajları da beraberinde deneyimlemiştir. Deneyimleri sonrasında engelli olmayan bir bireyle yapılan evliliğin, bir fiziksel engelli için daha avantajlı olabileceği sonucuna varmıştır. Çünkü iki engellinin

evliliği, iki kişinin hareket kısıtlılığı yani çifte dezavantaj olarak algılanmaktadır. Katılımcı her iki durumu da dernekler aracılığıyla yaptığı evlilik sonucunda edindiği deneyimlere dayanarak ifade etmiştir.

Görüşmeler, derneklerin sosyal örgütlenme organizasyonu olmaları ve engellilere evlilik fırsatı sunan tanışma alanı sunmaları dışında, farklı bir özelliğini ortaya çıkarmıştır. Yapılan bir görüşmede katılımcı, bazı derneklerin engellileri evliliğe ilişkin bilinçsiz yönlendirilmesi ve onların reklam amaçlı kullanılması ile ilgili düşüncelerini dile getirmiştir:

“Şimdi herşeyden önce engelli bireyler bir evlilik kararı aldıktan sonra çok düşünmeliler. Almadan önce çok çok iyi düşünmeliler. Düşünmek zorundalar çünkü benim gördüğüm, yaşadığım o kadar kötü olaylar var ki! Engelliye engelliyle illa dernekler evlendirip (eee) orda bir şey yapıp, eğlence yapıp bir basında kendilerini göstermeye başladılar ama oraya kadar güzel. O evlendikten sonra nasıl yaşayacaklarını, nasıl geçineceklerini, evliliğin ne olduğunu o insanlara, (uu) o gariplere kimse anlatmaz...onlarca insan beni sevmez. Neden biliyomusunuz. Bunları onlara hatırlattığım için. Bazılarının evliliklerine hayır! Dediğim için. Çünkü veballerine giremem. Beni dinlemeden evlendiler adam kızı dilendirmeye çalıştı. Onun üstünden rant sağlamaya çalıştı. Bunların ikisi de engelli” (E₁, 61, E).

Bu durum aynı zamanda dernekleri sosyal faaliyet örgütlenmelerinin dışında, kötü amaçlarla kullanan bazı derneklere bir eleştiri olarak kabul edilebilir. Çünkü engellilerinde dahil olduğu dezavantajlı gruplar toplumda istismarı daha kolay yapılabilecek gruplardır. Bu nedenle onlara dair yapılan her türlü istismar eylemi bunu yapanlar tarafından çeşitli şekillerde kullanılabilmektedir. Dernekler üzerinde bir genelleme yapmamakla birlikte bu durum sahada ortaya çıkan bazı derneklerde görülen olumsuz koşullara farklı bir bakış olarak değerlendirilebilir.

3.2.5. Kız Kaçırma İle Evlenme

Kız kaçırma, ister tek tarafın, isterse iki tarafın rızası olsun veya olmasın evlenme amacıyla meydana gelmektedir. Bir toplumsal değer olarak görülen kız kaçırma, evlenme gelenekleri, biçimleri arasında yer almaktadır ve uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Günümüzde kırsal kesim ailelerinde yaygın bir şekilde görülmekle birlikte kentte de ve özellikle kentin kırsal bölgelerinde kız kaçırma geleneğine raslanabilmektedir (Tezcan,

2003, s.42). Bu durumun bir örneği eşi engelli olmayan erkek katılımcının sözlerinde şöyle yer almaktadır:

“Eşim mahalle bakkalımızdı. O vesile ile tanıştık. Ortak bir kız arkadaşımız vardı. İşte o da araya girdi. O işte bakkala gidip gelirken bir şeyler oldu. Bir yıl kadar bir anlaştık. O ara ben lisede öğrenciydim. Ondan sonra da işte bir anlık bir şey, benle konuşurken annesi gördü. Tutucu bir aileydi ve babamlarla ayrı kutuplardaydılar. İşte onlar diyor; bir onların oğulları kalsa almayız. Bizimkiler de bir onların kızları kalsa almayız. İstemiyorlardı...Aslında biz karar vermedik kaçmaya. Ben onları tehdit etmeye gittim dövmeysin diye. Gözüm karardı. Berduşluk tarafımda vardır (gülüyor). İşte ailede şiddet olduğundan dolayı...Baktım kayınpederim yok, kayınvalidem oradayken çaldım kapıyı. Devam edecek misin dövmeysin dedim. Karışma dedi. Ver o zaman dedim...Aldık, geldik...Ondan sonra bir yıl okula devam etme zorunluluğum oldu. Evlilik yapmadan bir sene okula gittim...aileler ister istemez anlaşma yoluna gittiler işte çünkü eşimin yaşı küçüktü. On yedi yaşındaydı. Ben de on sekiz yaşındaydım. Eğer anlaşmazlarsa, benim ailem kabul etmezse, onun yaşı reşit olmadığı için sorun olacaktı” (E₂₂, 47, E).

Burada anlatılanlardan hareketle, bir takım nedenlerin bu evlilik biçimine yol açtığı söylenebilir. Burada ‘kız kaçırma’ olayının, eş adayının ailesi tarafından şiddete maruz kalması durumuyla gerçekleştiği ifade edilmiştir. Farklı bir perspektiften bakıldığında ise bu durumun arka planında ‘toplumsal/kültürel’ etmenlerin önemli rol oynadığı görülmektedir. Çünkü katılımcı başlangıçta evlenmeyi düşünmediğini fakat kadın tarafının baskıcı/geleneksel aile yapısının bu durumu zorunlu kıldığını dile getirmiştir. Burada erkek kendisine yüklenmiş olan geleneksel kodlarla ataerkil bir düşünme biçimiyle kadına sahip çıkması gerektiğini düşünmüş ve böylece kaçırma eylemini gerçekleştirmiştir. Sonrasında ise ailevi ve hukuki birtakım engellere takılmıştır. Esasında bu, kız kaçırma olayını gerçekleştiren kişilerin karşılaşabileceği bir durum olabilmektedir. Sonrasında eğer aileler anlaşırsa hukuki engeller aşılabilmekte fakat ailelerle bir anlaşmazlığa düşerse kişilere hukuki yaptırımlar uygulanabilmektedir. Nihayetinde katılımcının ifadesinden hareketle bu durum ailelerin anlaşmasıyla çözüme kavuşmuştur.

Kız kaçırmanın nedenleri genel olarak toplumsal, kültürel, ekonomik ve kişisel olarak sayılabilecek faktörlere bağlanabilmektedir. Fiziksel engelliler açısından bakıldığında, bu nedenlerin yanında engellilik durumu, bir artı neden olarak daha görülebilmektedir. Çünkü engelliler, engellilik durumları nedeniyle eş bulmada sıkıntılar ve zorluklar yaşayabilmektedir. Burada engelliler kız kaçırmaı bir alternatif olarak

düşünebilmekte ve bu evlilik biçimiyle evlenme gerçekleştirebilmektedir. Eşi görme engelli olan erkek katılımcının aşağıda yer alan sözleri bu duruma örnek niteliğindedir:

“Kiraz festivalinde eşimle tanıştım. Biz erkekler grup halinde oturuyorduk. Bayanlar da grup halinde oturuyor. arkadaşım dedi ki bana, Sen hangisinden hoşlandın? Şu kız hanım hatun. Kafası gözü başka bir yerde değil. Sadece dedim önüne bakıyor ama görme engelli olduğunu bilmiyordum. Görme engelli olduğunu sonradan öğrendim.. Önce kızın numarasını almıştım. Öyle telefonumda kalmıştı... Neyse kıza mesaj atamam. Anca arayıp söyleyebilirim dedim... Vallahi dedim. Ben sizden çok hoşlanmıştım. Sonra konuşa konuşa birbirimize alıştık. Telefonla oldu hep görüşmeler. Sadece bir kere görüşebildim... Halasının kızı ve kardeşi ile gelmişti. Ondan sonra baktık ayrılma vakti geliyor. Dedim seni bırakayım ondan sonra ben gideyim. Yok dedi(kendi ismi) ilk günden olmaz. Ya dedim, bunun ilki sonu yok ki. Ben de dedim yalan dolan yok. Geleyim görsünler. Keşke gitmeseydim. İlk önce çok güzel karşıladılar. Ben gittikten sonra, annesi, babası, kız kardeşi, babaannesi kızın üstüne binmişler. Sen bunu mu buldun? Bunun kendine hayrı yok. Bir çayını bile içemiyor... Sana evlilik yok. Senin kardeşin var. Senin kardeşin askere gidecek. Gelecek, evlenecek. Ondan sonra evlilik olursa olur. Şimdi sana evlilik, mevlilik yok. Bunları hayal etme. Bulduğun adam, adam değil... Yani anladım artık isteme olayı olmayacak. Bir ikinci kaçırma sevdası başlayacak. İlkini kaçırmışım ya hani, deneyim (!)... Başka bir yolu yok. İlla kaçıracağım” (E₃₀, 38, E).

Görüşmelerde, anlaşarak kaçma olarak da bilinen ‘kaçışma’ şeklini bazı fiziksel engellilerin kullandığı gözlemlenmiştir. Bu kaçırma şeklinde, kadın ve erkeğin evlenmelerine izin verilmediği durumlarda anlaşmalı olarak kaçabilmeleri söz konusu olabilmektedir. Görüşülenler arasında bu şekilde evlenme gerçekleştirenlerden eşi engelli olmayan evli kadın bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Ben eşime kaçtım. Kaçarak evlendim ... çünkü kardeşlerim istemiyorlardı evlenmemi. Ben de onlara dedim ki bana evde açmısın, susuzmusun diye sormuyosunuz dedim. Yani hepsini ben büyüttüm hepsinde emeğim var. O yüzden ben kaçtım. Ben o gün içinde eşimle tanıştım...O da şöyle benim aile sorunları yaşadığımı bilen bir arkadaşım vardı...bana dedi ki işte bizim orda bir dedeşümüz var. Bekar yaşıyor. Ona bir can yoldaşı olmak ister misin falan dedi. Olur dedim. Neden olmasın dedim. Ondan sonra tamam dedi. Seni tanıştıralım dedi. İşte bir gün önce tanıştık. İşte eşim bana; ‘Al işte, ev burada. İstedğin zaman gelebilirsin’ dedi. Ben ertesi gün kardeşlerimle konuştum. Onlar yok mok dediler ama ben onları dinlemedim. Ertesi gün neyim var, neyim yok topladım. Eşimin evine geldim ve eşimin evinde inanın adamı tanımıyorum. İt midir? Uğursuz mudur? Bilmiyorum. Hani yaşa bakmaz yani böyle şeyler. Artık o anda bana bir güven mi verdi ya da kurban olduğum Rabbimin yanında iyiliğim mi vardı bilmiyorum. Allah karşıma çok iyi bir insan çıkardı (ağlıyor). Bak dedim böyle böyle...Sen bekar bir adamsın. Derler ki yarın birgün sana, işte eve engelli bir bayan (kadın) atmış. Onu kullanıyor derler dedim. Hani böyle bir şey olursa ben onu öylesine aldım, bakıyorum dersin dedim. Ondan sonra bana eşim dedi ki, hayır (!) Neden öyle diyeyim? Eğer sen beni kabul edersen, ben sana nikah kıyarım dedi. Ben dedim neden kabul etmeyeyim. Tamam o zaman sorun değil

dedi. Beni bu yaşımda kabul edersen ben bütün işlemleri yapar sana nikah kıyarım dedi. En azından yarın öbürün bana bir şey olursa, benim maaşım sana kalır dedi...Biz eşimle konuştuk, ettik herşey tatlıya bağlandı ondan sonra nikah işlemlerine başladık” (K₃, 54, E).

Anlatılanlardan yola çıkarak fiziksel engellilerin neden kız kaçırma/kaçışma yolu ile evlendiklerini anlamının yanı sıra bu eylemi gerçekleştirdikten sonra nelerle karşılaştıklarının ve bunlarla nasıl mücadele ettiklerini de anlamının önemli olduğu söylenebilir. Çünkü engelli olmayanlar için de oldukça meşakatli olabilecek bir evlilik biçimi olan kız kaçırma, fiziksel engellilerin engellilik durumlarından kaynaklanan nedenle onlar için daha zorlu bir mücadele sürecini gerekli kılabilimektedir. Görüşülen eşi engelli evli kadınlardan birinin anlattıkları bu duruma örnek niteliği taşımaktadır:

“Dışarıda yatıp kalktık, kimse kabul etmedi bizi. Kimse bize sahip çıkmadı. Ne abisi kabul etti, ne annesi. Dışarıda, böyle temellerin altında, yüksek yüksek temeller var, oraya naylon çektik. İnşaatlarda yattık ama korkmadım ne korkacağım ki sevdiğim yanımda (gülüyor)...İşte yazın başında bir şey yaptık kaçtık. Bir ay iki ay işte kaçak kaldık. Yarı aç yarı tok kalıyorduk. İki aile de bizim sokaklarda kaldığımızı biliyorlardı...babam da diyordu, ben almam onları diyordu, ben almam (!). Sonra ev tuttuk kendimize.. Gecekonduydı. Tek katlı, tek bir oda...” (K₁₅, 54, D).

Burada görüldüğü üzere, bu evlilikte aileler arası anlaşma yoluyla eş seçimi yapılmamıştır. Kadın kendi isteği ile bir emrivaki evlilik olan kaçma yoluna başvurmuştur. Fakat sonrasında bu tercihinin sonucu olarak oluşan birtakım olumsuz koşullarla karşılaşmıştır. Bu olayı gerçekleştiren kadın ve erkeğin her ikisi de tekerlekli sandalye kullanmaktadır. Kaçma olayını gerçekleştirdikten sonra sokaklarda yaşamak durumunda kalmışlardır. Ayrıca aileler, bu durumdan haberdar olmalarına rağmen destek olmayarak cezalandırmışlardır. Çünkü engellilik durumları ağır olan iki kişinin evlenmesi durumunu bazı aileler bir külfet olarak görebilmektedir. Her ne kadar bu zorlu koşullarda mücadele etmek durumunda kalsalar da evlilik onlar için birliktelik olarak anlamlandırılmaktadır.

3.2. Eş Tercih Tipleri

Eş seçimi, özellikle de erkeğin hangi kadınla evleneceği/evlenmesi gerektiği konusunda karar verici merci olarak aileler daha baskın ve belirleyici iken yine değişen toplumsal şartların etkisi ile kişilerin kendi iradeleri ile eş seçimini daha kolay bir biçimde gerçekleştirdikleri görülmektedir. Evlilikle ilgili algılar, tarihsel ve sosyolojik etkiler

sebebiyle geçmişten günümüze değişim ve dönüşümler yaşamıştır (Aksan, 2013, s.174). Eşin nasıl seçildiği toplumdan topluma değişmektedir. Aynı toplum içerisinde de farklı toplumsal sınıf veya grupların evliliğe ilişkin farklı normları olabilmektedir (Aybars vd., 2014, ss.112-113).

Bireylerin giderek daha ileri yaşlarda evlendikleri, eşlerini yakın çevre dışından buldukları, evlilik kararını daha çok kendilerinin aldıkları ve geçmişe nazaran daha çok boşandıkları veya yeniden evlendikleri görülmektedir. bu eğilimlerin toplumsal değişme ve modernleşme süreci ile birlikte yaşanan bireyselleşmenin birer sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Yavuz, 2015, s.7). Anlatılarda eş tercih tipinin fiziksel engelliler açısından genellikle ‘yakınlık’ ölçütü ile belirlendiği görülmektedir. Nitekim bu durum, engellilerin daha çok kendilerine ve kendi sosyal ve fiziksel çevrelerine yakın olan adayları tercih edilmesi olarak yorumlanabilir. Araştırma sonuçları evlenmeye ilişkin üç tercih tipini ortaya çıkarmıştır. Bunlar; akraba ile evlenme, komşu ile evlenme ve arkadaş ile evlenmedir.

3.2.1. Akraba İle Evlenme

Belli bir coğrafi bölgede hala güçlü bir şekilde sürekliliğini koruduğu gözlenen soyiçi evliliği uygulamasının başlıca nedeninin yine bu coğrafi bölgedeki soya dayalı aşiret/kabile yapısına dayanan “asabe/asabiyet” anlayışı olduğu söylenebilir. Bu kavram, bireylerin birbirlerine duydukları sorumlulukları ve yükümlülükleri ifade etmektedir. Dolayısıyla soyiçi dayanışma örüntüsünü oluşturabilmenin bir yolu olarak bu evlilik tipinin uygulandığı görülmektedir. Bu bağlamda bireyler ve gruplar varolmanın gücünün ve kaynağını kendi içlerinde olduğuna inanmaktadır (Altuntek, 2001, ss.22-23). Bu durum hem bireylere hayatın her alanında sosyal güvence sağlayıcı bir ortam sunmakta hem de aşiret/kabile sisteminin sürekliliğine katkıda bulunmaktadır. Anlatılar doğrultusunda bu sürekliliğin sürdürülmesinde engellilik durumunun önemli bir etken olduğu gözlemlenmiştir. Eş tipinin tercihi konusunda görüşülen eşi engelli olmayan evli erkek katılımcının anlattıkları buna benzer bir nitelik taşımaktadır:

“Eşim, benim halamın kızı . Vallahi mutluyum. Biraz da mantık evliliği gibi oldu ama oldu. Yani kendime dedim. Allah bana bir şans verdi. Bu şansı değerlendireyim dedim yani çünkü yani o da uzak ben de uzak hiç onu görmemiştim o da beni görmemiş.

Yani diyemem ki deli gibi seviyorum. Yani o teklif etti sordu. Konuştuğun var mı dedi. Ben dedim konuştuğum yok. Öyle başladı. Yani ben de o sıra zaten evlenmek istiyordum. İşim vardı. O zaman Vodafone'da çalışıyordum. Her şeyim vardı. Ben de zaten istiyordum evlenmeyi oldu bitti. Yani işte telefonla görüşüyorduk. Birbirimizi internetten gördük. Öyle yani. Yakın olduğu için, akraba olduğu için ben de uygun gördüm. Hem akrabalık olsun hem de engelliliğim olsun, hem ailem açısından olsun hani iyi oldu yani. Demek ki Allah uygun gördü işte. Ondan ötesi yok bence” (E₂₄, 32, E).

Görüşülen evli bir erkeğin anlatısında, akraba evliliğinin sonuçlarından biri olarak ortaya çıkan ‘engelli çocuk’ vurgusunun yapıldığı görülmüştür. Nitekim bu durum kendi engellilik durumlarının farkında olduklarından çocuklarının da engelli olmasından ve kendilerinin geçtiği süreçten geçmelerinden kaygı duydukları için bu evlilik tipinin tercih edilmemesi şeklinde yorumlanabilir.

“Geleneksel bir konu var. Bizim akraba evlilikleri var... Amcamın kızını bana vermek istediler. Amcamın kızını almadım. Sonra dayımın oğluna vermişler. Böyle yakın akraba evliliğinden engellilik doğuyor. Bu yüzden onların çocukları da tavşan damaklı doğdu. Ben evlilikten korkmuyordum da akrabayla evlenmek istemiyordum. Onlar zorla vermek istediler. Ben reddettim. Sonra da dayak yedim” (E₃₇, 65, E).

Bu anlatıda görüldüğü gibi evlenme durumunu isteyen taraf aile olmaktadır. Akraba ile evlenmede tercih kişinin kendisinde olduğu kadar aile de önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle engellilerde bu durum, daha da baskın bir hale dönüşebilmektedir. Amca oğluna, amcasının kızını evlendirme vazifesi, Türk atasözlerinde “Gelin olmayan kızın vebali amcasının oğluna” olarak geçmekte (Yılmaz & Sarı, 2015, s.5) ve fiziksel engelli evli erkeğin yukarıdaki ifadesinde de deneyimlenmektedir.

3.2.2. Komşu İle Evlenme

Evlenmeler, seyrek olarak alışılmışın dışında olmaktadır. Bir sayıltı olarak söylenen “En iyi eş komşu kızıdır” söylemi, bildik birileriyle evlenmenin yaygınlığını, beklentilere uygunluğunu kanıtlamaktadır. Evlilik olgusunda yakınlığın dışına çıkma, hareketliliğin artmasıyla doğru orantılıdır. Bu nedenle yakın komşu bu hareketliliğin kısa mesafesini temsil etmektedir (Balaman, 1982, s.52). Bu yakınlık kentsel yaşamda da kendisini gösteren bir nitelik taşıyabilmektedir. Öyle ki fiziksel engelliler yaşadıkları kentlerde komşu kızlarıyla evlenmeyi tercih edebilmektedir. Çünkü hareket alanı uzak bir mesafeyi içermemektedir. Aynı zamanda evlenmeyi düşündükleri adayı daha yakından

tanıma fırsatı bulmaktadırlar. Yapılan görüşmelerde de buna benzer örneklerle karşılaşmıştır. Eşi engelli olmayan kadının bu konuda anlattıkları şöyledir:

“Onlar bizim çok eskiden komşumuzdu. Onlar bize hoşgeldine gelmişti. Dedim ki bu kimin neyi. Bana dediler ki evlendi ama ayrıldı. Dedim iyi ben evleneyim onunla (gülüyor). İşte komşular dedi ki, çok gariban. İşte bir ekmeğe muhtaç. Bunlar çok fakirler dediler. Olsun dedim. Beraber çalışırız dedim. Sonra ordaki komşularda gitmişler bunu söylemişler ona. Sana böyle diyor demişler (gülüyor). O da benim numaramı bulmuş. Beni aradı. Evet ben evlenmek istiyorum. Gel dedim konuşalım. Konuştuk, ettik. Bana dedi (ıı) sadece sıcak bir yuva lazım. Yani hiçbirşey istemiyorum. Ben sırtımda taşıyım. Yeter ki bana bu sıcaklığı ver” (K₂, 44, E).

Görüldüğü gibi eş tipi tercihinin belirmesinde eşin ‘fakir’ olması sorun teşkil etmemiştir. Ayrıca eşin iş durumunun da problem edilmemesi dikkat çekicidir. Bu durum, fiziksel engelli bir birey olarak hele ki bir engelli kadın olarak evlenme düşüncesinde olanların bu düşüncelerini gerçekleştirmek için değişik davranış şekillerini geliştirebileceği, önceliklerin değişebileceği yorumu ile ilişkilendirilebilir. Başka bir deyişle, eş tercih tipleri oluştururken gelir, yahut işsizlik gibi ekonomik faktörlere takılmadan beraberlik gibi daha çok birlikteliğe bütünlüğe hitap eden manevi kavramlar etrafında yoğunlaşmıştır. Fakat bazılarında durum daha farklı olabilmektedir. Eşi engelli olmayan erkek katılımcı ile yapılan görüşmede ise, aslında ekonomik gelir düzeyinin engellilik durumunu nasıl ötelediği şu sözlerle oldukça iyi ifade edilmektedir:

“Evim var, arabam var, her şeyim var tabi. Kız diyor ki, ben diyor onu gördüm. O beyefendi benim eşim olacak. Diyorlar ki gelsin bir görelim. Engelli de olsa, öz evladımından çok sevdim diyerek babaannesi verdi bana...Kayınpederim de, haklı olarak vermedi engelimi söylediğimde. Sonra biz senin ruhunu sevdik evladım dediler. Beş katlı bina yaptım onlara. Hala orada oturuyorlar. Eşim o zaman mahallede tekstil okuyordu. Arkadaşları işte ona, ‘topalı mı buldun? Hatta ilerde kel de olacak’ diye eşime yükleniyorlarmış. Kel de değilim, saçlarım var, herşeyim var (gülüyor). Tabi ki ben evlenince bunlardan haberim oluyor. Eşime yani okulu bıraktırdılar. Okulu bıraktı eşim engelli denecek diye. O da sevmiş yani bir enerjiyle bana bağlanmış. Sağolsun hala refakatçim, hala yardımcım. Ben düşünerek evlendim çünkü akıl baki. Evlenirken sağlam olması çok iyi oldu. Tabi ki engelli engelli ile evlenecek. Sevginin önüne kimse geçemez ayrı konu ama mutluyuz. Engelli olsaydı eşim, onu tabi ki bilemem yaşamadığım için. Allah’a şükür. Eşim hep yanımda çok mutluyuz” (E₂₉, 53, E).

Belirtmek gerekir ki, toplumsal cinsiyet olgusu bu anlatıların odağını oluşturan temel olgudur. Çünkü kadın eş tercih tipini belirlerken herhangi bir maddi güç ögesi kullanmazken, erkek ailesinden gelen ekonomik güç göstergesini kadının ailesi üzerinde

kullanabilmektedir. Böylelikle ‘gelir durumunun cazibesi’ engellilik durumunun görmezden gelinmesine neden olmuştur. Ayrıca erkeğin ailesinin toplumsal konumu da evlilik sürecinin başlamasında aktif bir rol oynamıştır. Kendisiyle görüşülen evli erkek, diğer anlatılarında köklü bir aileden geldiklerini ve gelir durumlarının oldukça iyi olduğunu sıklıkla ifade etmiştir. Yani saygınlık, itibar, gelir düzeyinin yüksekliği gibi faktörler evlenme durumunun gerçekleştirilmesine olumlu katkı sunmuştur. Bu durum kiminin maddi gücünün kiminin engellilik durumunun ön planda olduğu denklik arayışı ile ilişkilendirilebilir.

3.2.3. Arkadaş İle Evlenme

Sosyal varlıklar olarak insanlar yaşamlarını sürdürebilmek ve geliştirebilmek için başkalarına ihtiyaç duyabilmektedir. Bu ihtiyaçlar çoğunlukla sosyal alanda etkileşim alanının en önemli olduğu arkadaşlık ilişkisi ile giderilmektedir. Bu ilişki genellikle, karşılıklı paylaşım, duygusal bağlar, iletişim, etkileşim, beraberlik, birlikte vakit geçirme, eğlence gibi unsurları içerisinde taşıyabilmektedir. Bazı görüşmeler, arkadaşlık ilişkisinin zaman içerisinde dönüşerek evlenme durumuna yön veren bir husus olarak ortaya çıktığını göstermiştir. Eşi de kendisi gibi engelli olan erkek katılımcının aşağıda anlattıkları bu duruma kanıt niteliğindedir:

“Tiyatroya başladıktan sonra az da olsa bir maddiyat kazanımımız olmaya başladı. Devletin verdiği maaş var bize şimdi. Her ay alıyorum ben. O kira problemini ortadan kaldırıyordu. Tiyatro sayesinde de az da olsa kazanmaya başladım. Dedim artık yalnız kalmanın bir anlamı yok. İkinci eşimle uzun zaman bir tanışıklığımız vardı. Flört dönemimiz de çok uzun dönem oldu ikinci eşimle” (E₂₆, 39, E).

İşyeri ortamında çalışanlar arasında oluşan işbirliği ve uyum, sosyal ilişkileri etkileyebilmektedir. Bu ilişkiler zaman zaman insanların birbirini iyice tanımaları ve sonrasındaki süreçte evlenmeleri ile sonuçlanabilmektedir. İnsanların çoğu neredeyse tüm zamanlarını işyerinde geçirdiklerinden sosyal alanda farklı insanlarla karşılaşma, bir araya gelme gibi fırsatlar bulunayabilmektedir. Bu anlamda işyerleri, ortak bir mekanda farklı insanları tanımak için bir seçenek sunabilmektedir. Bazı görüşmeler, bu hususu fiziksel engellilerin değerlendirdiklerini ve evlenme olayını gerçekleştirmek için fırsata dönüştürdüklerini gösteren bilgiler ortaya koymaktadır.

“Eşimle işte... o da bir kamu dairesinde çalışıyordu. Çalışmış olduğum işyerine gidip geliyordu. Bazı yapılması gereken işler vardı. Ben onun işini görüyordum. Onun çalıştığı kamu dairesindeki işlerde o bana yardımcı oluyordu. O şekilde bir dokuz yıllık arkadaşlığımız oldu ama ciddi anlamda değil. Sadece yoldan geçen biriymiş gibi ya da selamlaştığım bir arkadaş gibi. Bir an da olay gelişti...nasıl olduysa teklif etmiştim. Tekliften sonra o da hemen kabul etti” (E₃₆, 53, B).

Görüldüğü gibi kamu kuruluşunda çalışanların, yapılan işlerin benzerliği ve birlikte yapılabilirliği konularında birbirleriyle uzlaştıkları görülmektedir. Bu ‘uzlaşım’ zaman geçtikçe ilişkilerin sıradan bir arkadaşlıktan evliliğe dönüştüğünü göstermektedir. Bu dönüşümü ‘selamlaştığım bir arkadaş’ ifadesinin ‘teklif’ ifadesine geçmesi şeklinde görmek mümkündür. Bu bağlamda, ortak bir konumlanma mekanı olan kamu kuruluşlarının, hareket ve zaman konusunda kısıtlı olan fiziksel engelliler açısından farklı insanlarla buluşma olanağı sunduğu söylenebilir.

“Eşimle istanbul'a gittiğimde, bir seminer, bir toplantıda tanıştım. O paylaşım, o konuşma, vakit geçirme, ister istemez insanın bir anlık iletişimi vardır ya her şeyin başladığı, ondan itibaren de görüşme ile devam etti. Çünkü onun da sağlık sorunları vardı. Benim de sağlık sorunum vardı. Şunun altını çizeyim, bizi birbirimize yaklaştıran şey sağlık sorunu değildi. Sadece o bakış, o yüz ifadesi, mimiklerdi. Sonra birbirimizi biraz daha tanıdıktan sonra, biz bu hayatı yapabileceğimizi açık açık düşündük. Birbirimizi daha iyi tanıdığımızı emin olduktan sonra, hayatlarımızı birleştirdik” (E₅₀, 49, E).

Burada, görüşülen evli erkek “bizi birbirimize yaklaştıran şey sağlık sorunu değildi” ifadesine özellikle vurgu yapmaktadır. Bu vurguda amaç, engellilik durumu nedeniyle eşine yaklaşma algısıyla oluşan yanlışlığın önüne geçmektir. Daha çok duygu, düşünce ve ortak yönlerin anlamlandırılması sonucunda evliliğin düşünüldüğü dile getirilmektedir. Bu durum fiziksel engellilerin öncelikli olarak nelere nasıl anlamlar yüklediği ile yakından ilişkili olmaktadır. Bazıları için engellilik durumu önemli olmazken bazıları için ön planda yer alabilmektedir.

“Aynı iş yerinde çalışıyorduk...Karar vermek aslında çok zor oldu yani. Çünkü onun ailesi beni kabul etmedi. Benim ailem zaten onu hiç istemedi...çok içki içiyordu...Yani çok alkolik. Bir sarhoş diyorlardı. Ben hayır diyordum. Öyle değil diyordum...Eşimi çok sıcakkanlı buldum. Çok sıcakkanlıydı. Benim hoşuma gitti. Çünkü ben içine kapanık bir insandım. O beni güldürüyordu...onu sevmiştim aynı işyerinde çalıştığım için. Bir de onu daha yakından tanımak, hareketlerini daha iyi gözlemleme durumum oldu...Eşim bana çok dürüst davrandı. Seni istemiyorlar ama bekle, zamanı var. Seni kabul ettireceğim dedi. Nitekim de öyle yaptı. Ben onu sevdiğim için her şeye

katlandım...Saygıda kusur etmedim. Bir şey yapmadım ama engelli olduğumdan dolayı kabul etmediler” (K₃₈, 48, E).

Yukarıda görüldüğü gibi engellilik durumu, bu sözleri söyleyen evli kadın için önemli bir anlam taşımaktadır. Burada ailelerin evliliğe ilişkin olumsuz tutumları söz konusu olmaktadır. Kadının ailesi erkek adayı alışkanlıkları nedeniyle evlilik için uygun görmemiştir. Erkeğin ailesi ise kadının engelli olması nedeniyle evliliğe kendileri açısından uygun görmemiştir. Burada ailelerin bakış açılarının birbirinden farklılık taşıdığı düşüncesine varılabilir. Bu farklılık engelli çocuğu olan ailelerde daha çok ‘hassasiyet’ olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü çocuklarının engelli olması onların nasıl birisiyle evlenecekleri konusunda aileleri daha endişeli hale getirebilmektedir. Uzun bir süre işyerinde tanıştığı arkadaşı dahi olsa aileler çocuklarının eş tipi tercihinde tedbirli davranma ve uyarma gibi tepkiler geliştirebilmektedir.

3.3. Evlilik Törenleri

Birçok toplumda evlilik törenleri, en somut örnek olarak da düğünler, evliliğe ilişkin yükümlülüklerin toplum tarafından tanınmasını sağlayan sembolik bir değer taşıyarak gerçekleştiği kültüre dair ipuçları vermektedir. Evliliğe ilişkin törenler ve sembolik göstergeler farklı algılama tarzlarına göre şekillenmekte ve çeşitlilik göstermektedir (Aksan, 2013, s.172). Bu bağlamda, evlilik sürecinin törensel aşamalarının düzenlenme biçiminde de farklılaşmanın olduğu söylenebilir. Bazen törenler öncesinde yapılan bazı uygulamalardan geçtiği gibi bazende sadece nikahla gerçekleştirilebilmektedir. Görüşmeler, fiziksel engellilerin bazılarının anlatılarında sadece nikahla evlenmeyi tercih ettiklerini göstermiştir. Aynı zamanda anlatılar bazı evliliklerde “nikahsız birliktelik” kavramını karşımıza çıkarmıştır. Bu evlilik biçiminin tercih edilmesinin arka planında ise, aile, engellilik, ekonomi, sosyal politika ve kentsel yaşam gibi nedenler sayılabilir. Bu nedenler arasında ağırlıklı olarak “engelli maaşının kesilmemesi”ne dayanan ekonomi ve sosyal politika unsurları ön plana çıkmaktadır.

Kentsel yaşamda insanların birarada bulunmaları zaman açısından sınırlı ve kısıtlı olduğundan evlilik sürecinde gerçekleşen törenler, sembolik göstergeler aracılığıyla insanların kendilerini ifade etmelerine olanak sağlamaktadır. Gündelik yaşamın seyrinden daha fazla enerjiyle zaman harcanarak bu törenler için ortam sağlanmaya

çalışılması insanlar için asıl amaç olabilmektedir. Bu amaç kendisiyle görüşülen fiziksel engellilerin duygu ve düşüncelerinde de dile getirilmektedir. Fakat çoğunlukla törensel aşamaların bir sıralama içerisinde gerçekleşmediği ortaya çıkabilmektedir. Anlatılarda, “Nişan da, söz de hep bir arada oldu” ifadesi söz kesimi ve nişan törenlerinin bir arada yapılması’nın daha çok tercih edildiğini göstermiştir. Bunun nedenleri olarak kişisel tercihlerin yanında ekonomik koşulların yetersizliği ve zaman sorunu öne sürülebilir. Anlatılara bakıldığında, tören mekanı olarak “ev” veya “evin bulunduğu çevre” tercih edilmesi sıkça rastlanılan bir durum olmuştur.

Evlilik törenlerinin dizilimine bakıldığında, tanışma ve anlaşma sonrası ilk basamağı oluşturan söz kesim töreni, aileler arasındaki ilişkilerin niteliği hakkında ipucu vermektedir. Geleneksel söylemde “kız isteme” olarak da bilinen uygulamanın söz töreni içerisinde gerçekleştiği görülmektedir. Anlatılardan bazıları bu basamakta sürecin iyi geçtiğini işaret ederken, bazılarında çeşitli sıkıntı ve zorlukların yaşandığı ortaya çıkarmaktadır. Bu sıkıntı ve zorlukların odak noktasında ise ailelerin çocuklarının evliliğine bakışı, aileler arası ilişki ve engellilik durumlarının yer aldığı görülmektedir. Bu unsurlarla mücadelenin, evlilik aşamasında süreci anlamlandırdığı söylenebilir.

Evlilik sürecinin ikinci basamağı olarak görülen nişanlılık evresine ilişkin anlatılar, sembolik göstergelerin anlamlılığını göz önüne getirmektedir. Bu evrede “nişan kıyafetleri” engelliler için özel ve önemli bir gösterge olmaktadır. Çünkü nişan töreni, bedenlerine uygun kıyafetlerin dikilmesi veyahut alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca ortaya çıkan bu gereklilikleri yerine getirme konusunda yakın akrabaları, komşuları veya arkadaşlarından gerek tavsiye açısından gerekse hareket kısıtlılıkları nedenleriyle yardım alınmaktadır. Harcamalar ise, çoğunlukla kendi imkanlarıyla, bazılarının ailelerinin katkısıyla, bazılarının ise yardımseverlerin yardımlarıyla karşılanmaktadır.

Sürecin son basamağın yer alan kına/düğün/nikah töreninde öne çıkan en önemli unsurlardan birinin “çeyiz” olduğu görülmektedir. Kuşkusuz gündelik hayatın en önemli maddi göstergelerinden biri sayılan çeyiz uygulamasında amaçlanan evlilik sonrasında kullanımı olmaktadır. Anlatılar, evlenebilme olasılığının düşünülmemesi, düşünülse bile bir girişimde bulunulmaması nedeniyle çoğunlukla çeyiz hazırlanmadığına işaret

etmiştir. Bunların arasında çeyiz hazırlansa dahi bu çeyizlerin kendileri tarafından hazırlanıp kardeşlerine veya yakın çevrelerine verildiği de ifadeler arasında yer almıştır. Bu karamsar bakışın karşısında düşünülenin aksine evliliğin gerçekleşmesi durumu, bu sefer çeyiz hazırlama telaşını da beraberinde getirmektedir. Bunu da ivedilikle ya kendi imkanlarıyla veya çevreden gelen yardımlarla, yardım kuruluşlarının desteğiyle çözmeye çalışmaktadırlar. İçlerinde bu durumu yaşamadan çeyiz hazırlıklarının tam olarak hazır olduğu kişiler de bulunmaktadır. Onlar da yine kendi imkanlarıyla veya aile desteğiyle çeyiz hazırlamışlardır.

Yine önemli bir unsur olarak bu sefer “düğün kıyafetleri” konusu ortaya çıkmaktadır. Bu duruma çözüm olarak bedenlerine ve engellilik durumuna göre kullanılan araçlara uygun dikilmiş özel dikim gelinlikler veya beyaz takım tercih etmişlerdir. Ayrıca düğünlerin en önemli göstergelerinden biri olan “gelin arabası”na çoğunluğu, belediyelerden veya derneklerden tahsis edilen engelli aracı ile çözüm bulmuşlardır. Gelin arabası geleneğinde yapılması gereken tüm uygulamaların engelli aracına uygulandığı, gerekli tüm süslemeler yapılarak düğün gününde hazır hale getirildiği gözlenmiştir.

Tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilmiş olan evlilik, fiziksel engellilerin evliliği olarak ‘nesnel gerçekliğin niteliğine sahip bir toplumsal dünya içerisine yerleştirildiği zaman nesnel bir gerçeklik olarak gözüktür’ (Berger, 2005, s. 50). Denilebilir ki, evlilik sürecinde yapılan bu törenler ve sembolik göstergeler fiziksel engellilerin evlilik sürecinde yeniden anlamlandırılmıştır. Bu süreçte her bir aşama ve her bir gösterge yeni bir anlam kazanarak aile inşasının temel bileşenlerini oluşturmuşlardır.

3.3.1. Söz Kesimi Töreni

Evlilik sürecinde, fiziksel engellilerde görülen flört ve evlilik arasındaki sürenin kısa olması kentsel yaşam ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca kentsel yaşamın evlilik öncesi törenlerin niteliklerini, süresini ve yapılış tarzlarını da etkilediği söylenebilir. Ayrıca sürenin kısa tutulmasındaki diğer etmen kendi ifadelerinde görülen “zenginlik” olmakla daha fazla ekonomik sıkıntı yaşanılmasının istenmemesi düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Törenselleşmenin ilk basamağını oluşturan söz töreni ivedilikle

yapılıyor olması ve ekonomik sıkıntı kaynağı olmak istememe durumu eş engelli olan ve olmayan iki evli kadının anlattıklarında şu şekilde ifade edilmiştir:

“Benim niyetim çok ciddi dedi, ailemle hemen tanışmak istedi. Hemen eve geldi zaten ben çıkamam edemem deyince, zaten o zaman benim akülü arabamda yoktu... Normal manuel tekerlekli sandalyede onun beni götürüp getirmesi gerekiyordu. O şekilde dışarda görüşmemiz gerekiyordu, annemde dedi ki ‘Tamam gelsin, dışarıda görüşeceğinize en azından burada görüşürsünüz, oturun’ dedi. Sonra o geldi, benim niyetim ciddi dedi. Ben evlenmek istiyorum dedi. Ondan sonra hemen ailesiyle tanıştırdı, istemeye geldikleri akşam da zaten hemen yüzükler takıldı... Ayrıyetten bir nişan yapmadık” (K₄₅, 41, E).

“...istemeye geldikleri gün söz kestiler. Babam bana sordu ben gördüm onu köşede sıkışmış oturmuş, istemedim ben ama (uu) napabilirdim ki? Eskiden kızlar hayır istemiyorum diyemezdi. Ben babama sen bilirsin dedim (ıhh), (iç çekiyor). Babam da verdi. Hep vermeye kalkıyordu uzak yerlere, bi kaç yerden daha kısmetim çıkmıştı. Ben annemden ayrılamam dedim. Bu da Balçova’da deyince, buranın yerlisi deyince, bi de zengin dedi. Yani zengin olmasa yine vermicekti...Zenginlik değil insanlık önemliydi benim için...” (K₁₂, 57, E).

Görüldüğü gibi, ‘Tamam gelsin, dışarıda görüşeceğinize en azından burada görüşürsünüz, oturun’ ifadesi ailelerin çocuklarının evliliğine bakışını göstermektedir. Henüz akülü araba sahibi olamayan ve bu nedenle tekerlekli (manuel) sandalyeyle eş adayını görmek zorunda kalacak olan evli kadın, ailesinin gözlemi ve denetimi altında eş adayıyla kendi ev ortamında görüşme gerçekleştirmiş ve evlilik kararı almıştır. Bu durum aynı zamanda eş adayını ailenin de tanınması, onaylaması anlamında bir fırsat niteliğindedir. Aynı zamanda eş adaylarının kişisel tercihleriyle oluşturulmuş bir buluşma mekanı olmaması ve bu sebeple baş başa kalamama onlar açısından bir dezavantaj olarak değerlendirilebilir. Bunun dışında ailenin de olması farklı bakış açılarıyla eş adayını değerlendirme fırsatı sunabilmektedir. Ayrıca yine anlatılarda geçen “Yani zengin olmasa yine vermicekti” ifadesi yine aileyle olan ilişki bazında, aile açısından ekonomik yön cazip görülerek söz kesimi töreni yapma durumu gerçekleşmiştir.

“Önce benim babam anlattı işte benim kızım işte böyle böyle. Kesinlikle böyle (engelli) diye, hiç bakmayın ben her zaman arkasındayım. Hani böyle engelli olduğu için farklı bakıldığını hissettiğim anda, o da benimle aynı düşüncedeydi, olmaz dedi. Ondan sonra işte geldi görümcelerim tabi beni (uu) çok sevdiler onlarda ailece bana hiç

hissettirmediler (engelliliğini), geldiler işte. O an tanıştılar, sonra söz kestiler” (K₁₆, 48, E).

“Ben evlilik kararı aldığım da babam zaten rahmetli olmuştu, annem ve ailemle yaşıyordum. Eşimin ailesi de hiç kötü algılamadılar, yani iki engelli ne yapabilir, hayatı götürebilir mi, götüremez mi, sorun olur mu, olmaz mı, gibilerinden bir şeyler söylenmedi. İkimizin kararını da herkes sakince karşıladı... Kararlılığımı, ciddiyetimi görebilmeleri lazımdı. Onlar da benim konuşmalarım dan zaten, yeterince kızlarına verdiğim değeri ispat etmişim. O yüzden normaldi. Çok ahım şahım prosedür yoktu. Normal geleneklere göre çikolatamızla çiçeğimizle, bu şekilde gidip durumu anlatarak her şeye başlamış bulunduk” (E₅₀, 49, E).

Bu anlatılarda, törensel aşamanın söz kesme kısmında aileler arası ilişkileri ve ailelerin çocuklarının evliliklerindeki bakışlarını etkileyen en önemli unsur olan “engelliliği” ön plana çıkarmıştır. Görüşülenlerden bazıları bu basamağın başlangıç aşamasında engelli olma durumunun ailelerin üzerinde olumsuz etkilerini ifade ederken, bazıları bu durum aslında o kadar da önemli bir unsur olmadığını söylemiştir. Esasında engelli çocuğa sahip olan ailelerin özellikle endişe içerisinde olduğu gözlenmiştir. Çünkü ailelerin çocuklarının evlendikten sonra zarar görebileceği veya istismar edilebileceği ihtimali gibi düşüncelerle kaygılı oldukları söylenebilir. Bu durum evli kadının “Kesinlikle böyle (engelli) diye, hiç bakmayın ben her zaman arkasındayım” ifadesinin kullanımında görülür niteliktedir. Ayrıca evli erkeğin “Normal geleneklere göre” sözünde, evlilik sürecinde işlenen rutin prosedürlerin engelliler için de aynı şekilde işlediği vurgulanmaktadır.

“Onun da kızı engelli olduğu için benim açımdan bir sıkıntı olmadı. Çünkü işim iyiydi. Zaten köy yerinde evlenecek adamın işi olduktan sonra kız verilir. Yani bu sevmiş sevmemiş, onlar sonraki plan ama eşime bakabileceğimi düşündüm çünkü işim güzeldi. O da az engelliydi. Ben de engelliyim ama çalışırım eşime de bakarım” (E₁₇, 60, Bo).

Burada, evliliği köy/kent arasındaki ayrımı ve engellilik durumu açısından boşanmış ve boşandığı her iki eşi de engelli olmayan erkek katılımcı “köy yerinde evlenecek adamın işi olduktan sonra kız verilir” sözü ile belirtmiştir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, köy koşullarında insanların işinin olması bir statü göstergesi niteliğindedir. Bir statü sahibi erkek, engellilik durumu var olsa bile köy koşullarında, onun sorun haline getirilmediği söylenebilir. Bu nedenle statü sahibi olan ve kentte

yaşayan katılımcının, eş adayı kadının ailesi tarafından kolaylıkla kabul edilebilir çekici bir unsur olarak görüldüğü gözlenmiştir.

3.3.2. Nişan Töreni

Evlilik öncesi yapılan törenlerin en önemli basamaklarından birisinin nişan töreni olduğu söylenebilir. Bu aşama aynı zamanda ‘nişanlılık dönemi’ olarak adlandırılan evlilik öncesi tanıma sürecini de kapsamaktadır. Bu süreçte hem eş adayları birbirini iyice tanımakta hem de aileler arası ilişkiler pekişmekte veya niteliği, durumu belirlenmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, söz ve nişan töreni bir arada veya sadece nişan töreni yapılabilmektedir.

“Söz olmadı direk nişan oldu. İstemeye gittik (gülüyor)ama ilginç, hakikaten çok ilginç. Öncesinde tanıştırdım evime götürdüm (eeee) ve sevdiğim kız, evlenmeyi düşündüğüm kız diye tanıştırdım. Tanışma kısmında bir sıkıntı yoktu. Gayet iyi atlattık. İşte (uu) tabi ondan sonra başladı evdeki şeyler ama ilginç olan tarafı da (uu) istemeye gittiğimizdeydi...Ben ...(eşi) 'i sizden istiyorum. Ben istedim (gülüyor) ve buz gibi bir hava esti. Herkes ne yapacağını şaşırdı ama benim ailem cesaret edemiyordu istemeye. Yani tamam istemeye geldik ama ters bir cevap verirlerse ne olur düşüncesi hakim. Vallahi bir an kayınpeder dondu kaldı bir şey diyemedi. Oradaki (uu) yaşlılardan bir tanesi, ‘iyi evladım tamam hoş geldiniz de annen baban yok mu senin? Sen nasıl istiyon?’ Valla dedim içerde oturuyorlar (gülüyor)...baba dedim ben senden istiyorum kızı, veriyor musun? Veriyorum oğlum dedi. Nasipse olur dedi” (E1, 61, E).

Burada nişan töreninin yapılış sürecini anlatan evli bir erkeğin, “benim ailem cesaret edemiyordu istemeye” ifadesinde engellilik durumu nedeniyle aşılamayan ‘cesaret’ kavramı ön plana çıkmaktadır. Alışlagelmiş bir geleneğin dışında gelişen isteme olayının eş adayının ailesi yerine kendisi tarafından yapılması durumu şaşkınlık yaratmıştır. Bu durum için söylenen “annen baban yok mu senin? Sen nasıl istiyon?” ifadesi, engellinin ailesinin çocuğuna ilişkin olumsuz algısına kanıt niteliğinde olmaktadır. Söz kesme töreninin başarısızlıkla sonuçlanacağından endişe eden ailenin o anlarda tereddütte kalmış olması, eş adayını isteme olayını gerçekleştirmeye zorunlu kılmıştır. Bu durum, geleneksel kalıplaşmış davranış örüntülerinin dışında bir anlam kazanmıştır.

“Dedim hemen gönder aileni istesinler beni. Abisiyle yengesi geldi, konuştular. Ailem biraz sıcak bakmadı. Dediler yengemler; ‘durumun çok ağır, o sağlam. Yarın bir gün, problem olmasın’ çünkü başta ana yok baba yok. Ben de abimin yanında kalıyorum sonuçta. Ondan sonra dedi abim, ‘geri döndüğünde ben kabul etmem çocuklar kabul

etmez seni. Şimdi dedi şu an ki durumunu, huzurunu bozma' Ben de dedim ki ben evleniyorum dedim. Denemekte yarar var dedim. Yarın öbür gün senin çocuklarından bir bardak su isteyemem. Sen bilirsin dedi abim. Sonra işte aramızda, aile arasında bir nişan yaptık" (K₂, 44, E).

Görüldüğü gibi bu anlatıda iki durumun değerlendirilmesi söz konusudur. Birincisi; evli kadının "durumun çok ağır, o sağlam" ifadesidir. Bu ifade için, eş adayının engelli olmamasından kaynaklanan bir nevi ailenin önyargısı denebilir. Çünkü aileler henüz iyice tanımadıkları eş adayı üzerinde yorum yapabilmektedir. Ayrıca burada geçen "sağlam" ibaresinin engelliler tarafından engelli olmayanlara ilişkin tanımlayıcı bir hitap şekli olduğu söylenebilir. İkincisi ve belki de en dramatik olanı "geri döndüğünde ben kabul etmem çocuklar kabul etmez seni" ve "Yarın öbür gün senin çocuklarından bir bardak su isteyemem" ifadelerinin bir arada kullanımıdır. Bu durum aynı zamanda ailenin sonlanması söz konusu olduğunda destek olunmayacağının, yalnız bırakılmanın ve sonuçlarına tek başına katlanacağının kesin bir dille ifadesi olmaktadır.

"Hani nişanlığımı da tuvalet şeklinde yaptırdım. O hazırlıklar acele oldu. Ya şu şekilde acele oldu. Annem çalıştığı için, eşim de çalıştığı için sömestr tatiline denk getirdik. Nişandan bir ay önceden ben nişanlılığımı diktirdim. Normal abiye tarzı bir şey alacaktım. Ben sana başka bir şey alacağım dedi eşim. Tamam dedim. Arabamı (akülü sandalye) kapatacak şekilde yani tuvalet yaptı. Arabam hiçbir şekilde görünmedi. Yani normal, boyum kısa ama ayaktayım gibi bir görünüm verdi. Yani alışverişe Konak'a, Kemeraltı'na geldik. Nişanlımın damatlığını aldık. Sonra yüzükler bakıldı. Sonra benim elim ince olduğu için, yüzük bulmakta sıkıntı çektik. Ona sinirim bozuldu. Öyle sonra bulduk. O şekilde yani nişan alışverişini de yaptık. Nişan alışverişinden bir hafta sonra da nişanımız oldu" (K₁₄, 30, N).

Burada da görüldüğü gibi fiziksel engelliler, tören kıtafetlerini kullandıkları araçlara göre ayarlamaktadır (bkz. EK 7). Ayrıca gündelik hayatlarında da kullandıkları eşya ve araçlarda aynı hassasiyeti gösterdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu duruma ilişkin bazı fiziksel engelli katılımcıların sözlerine şu şekilde yer verilmektedir:

"Keşke kıyafetlere göre olsa (kahkaha atıyor). Böyle hani her renkten falan, her renk kıyafetle giysem. Bugün kırmızı giydim mesela kırmızı bir kanedyenim olsa, böyle kıpkırmızı olsa. Ne güzel olur. Moda yani sonuçta kanedyen modası. Engellilerin kullandığı cihazların bir modası diyelim yani. Kanedyenlerimiz estetik bir şey yani sürekli yanımızda taşıdığımız bir toka, gibi küpe gibi, bileklik gibi bir aksesuar sonuçta. Mesela Avrupa'da bunun kılıfı olanlar var. Kılıf özel olarak yapılıyor. Akülü ve manuel sandalyeler için de aynısını düşünüyorum yani kıyafetlerimize uygun takılacak şeyler olabilir. Değil mi yani? Sürekli standart, siyah değil mi? Kıyafetlere uygun ya da işte açılıp kapanan şemsiyesi olabilir, güneşten koruyan, yağmurdan koruyan. Birçok engelli

arkadaşımın bu şekilde hissettiği düşünüyorum. Uzun zamandır bu araçları kullanıyorsanız, yanınızda olmazsa olmazsınız. Yani o kadar sizinle özdeşleşiyor ki o aksesuarlar artık sizin bir parçanız gibi, yabancı olarak göremiyorsunuz” (K₃₁, 38, Bo).

“İçimde halen daha uhde kaldı. O da, söyleyeyim. Ben bazen yaz gelsin istemiyorum (ağlıyor) yaz geliyor ve herkes de yazlık ayakkabılar görüyorum, o içimi oturuyor sadece. Yoksa engelim oturmuyor. Sadece işte topuklu ayakkabı yazlık babet Ne bileyim dar pantolon giyip babet topuklu ayakkabılar giymek yazlık düğünlerde de falan Benim yazım kışım bu ayakkabı” (K₃₂, 46, Bo).

“Kıyafete çok özendiğim oldu. Mesela topuklu ayakkabı çok giymekistirdim. Mesela şimdi kızımın düğünü var. Ben genelde pantolon giyiyorum. Elbise pek girmiyorum ama mecbur artık, gece tuvalet giymem lazım. Topuklu giyemediğim için ayakkabılarımı özel yaptırıyorum. Uzun eteğin altında da biraz yüksek olması lazım. Özel şöyle düz kalıp ama yüksek bir ayakkabı yaptırıyorum” (K₃₅, 61, E).

Bir başka anlatıda, evli bir erkeğin törenlerin farklı bir özelliğine, “törenlere katılanların davranışları”na vurgu yaptığı gözlenmektedir. Elbette evlilik süreci öncesi yapılan törenlerde davet edilen kişilerin davranışları görünürdür fakat bu durum engelliler açısından daha da belirgin bir hale gelebilmektedir.

“Nişan onların kapısının önünde oldu. Orkestra vardı gittik oturduk. Orada en son akrabalarına diyecektim ki, ya öküz adam, sen neden bakıyorsun bu kadar ya! Nikahına sen beni mi alıyorsun diyecektim... Ya bakıyorum bu adam beni inceliyor. Sağ yapıyorum, sol yapıyorum kendine gelsin, kendine toplansın diye. Rahatsız hissediyorum kendimi. Yok abi adam kesintisiz iki saat önümdeki masada, gözümün içine içine içine baktı. Ya özellikle bir tanesi. Öbürleri de öyle de, bir tanesi çok rahatsız etti... Yan taraftaki amcası mesela küçümser gibi yani böyle ağız ucuyla selam veriyor. Böyle normal sağlıklı olsam hiç alakası olmayacağını hissedebiliyordum. Böyle bir ağız ucuyla hoşgeldin falan. Sebebini hala getirebilmiş değilim. Belki adamın normal yapısı kabadır ama ben engellilikle bağdaştırıyorum. Çünkü normal kimseye öyle değildi” (E₄₁, 32, E).

Nihayetinde bu anlatılanlar, fiziksel engelli bireyin nişan masasında, düğün masasında veyahut buna benzer tören alanlarında konumlanmış bir alanda bulunurken “gözlerin üzerinde olma” halinin ister istemez kendisinin durumunu engellilik ile bağdaştırmasına neden olabildiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, zaten belli kalıplarla donatılmış olan toplumun çok da fazla şahit olmadığı engellilerin evini gördüklerinde meraklı veya rahatsız edici bakışların üzerlerinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca eşi de kendisi gibi engelli olan erkek katılımcının bu anlatısında da görüldüğü gibi tören mekanları olarak, kendi tabirleriyle “kapının önü” tercih edilmektedir.

3.3.3. Kına/Düğün/Nikâh Töreni

Törenselle aşamanın vazgeçilmez pratiklerinden birisi olan çeyiz yapmanın fiziksel engellilerin evliliklerinde görülme azlığı, nüfus cüzdanlarının olmayışı, nikahsız birliktelik vs. durumlar toplumun engellilerin evliliğine bakışını yansıtmaktadır. Aynı zamanda evlilik esnasında ailelerin engel koyabilmesi, ev sahiplerinin engellilere kiralık ev vermemesi evlilik sürecinde engellilerin karşılaştıkları temel sıkıntılar içerisinde sayılabilir. Bu temel sıkıntılar içerisinde yer alan “çeyiz” yapmanın sınırlılığı konusu, eşleri engelli olan bazı kadınlar tarafından şu şekilde anlatılmıştır:

“Maalesef benim hiç çeyizim olmadı neden olmadı? Ha engellisin yarın bir gün evlencen de nasıl bir ev geçindirceksin? Hani çeyiz yapacaksın sandıkta sadece kalcak. Öyle bir gün geldiğinde nasılsa herşey hazır. Alırsın, yaparsın dediler. Öylece gitti benim ömrüm (gülümsüyor). Ben hep başkalarının çeyizlerine elimden geldiğince katkılarda bulundum. Ördüm, yaptım işte böyle hazırlıklarda bulundum ama ya dersiniz ki -kendimi övmek gibi olmasın, elimden her iş gelir işi olarak- çeyizinizde ne yaptınız? İnanın ki bir oyaly mendilim bile yok çeyizimde. Bu bir gerçek (gülüyor). Gerçekten yoktu” (K6, 55, E).

“Çeyiz yapmazdım çünkü evleneceğim hiç aklıma gelmezdi. Hep hani ben engelli olduğum için yani kimse benimle evlenmez gibi. Ama eşim karşıma çıkınca bu düşüncelerim değişti. Evleneceğim dedim” (K44, 36, D).

“Ben çeyiz falan da hazırlamadım. Hani ben evlenmeyeceğim diye, evliliği düşünmüyorum diye. Biz dört kardeşтик. Dört kızız. Tabii yapılanlar hep onlara gitti, çeyiz olarak. Hatta ben eşimle tanıştığımda, benim hiç yerim çeyizim yok demiştim” (K45, 41, E).

Ailenin kuruluşunda geleneksel bir maddi kaynak biçimi olarak görülen çeyize yönelik anlatılar, gündelik hayatın sürdürülmesinde maddi kaynakların ve bu kaynakların kendi imkanları, aile, yakın çevre tarafından sağlanması durumunu da vurgulamıştır. Ayrıca, fiziksel engelli biri için evlilik gibi geleceğe yönelik bir projeye sahip olmanın zayıflığını da ortaya koymaktadır.

“Yani çok çabuk evlendim. Benim çeyiz meyizde yok, öyle hiç çeyizim falan yoktu. (eşi) bana maaş kartını verdi, ben aldım. Bizim aile de öyle maddi sıkıntı içindeydi. Bir gelirimiz, bir şeyimiz yoktu. Yani babam normal bir emekliydi zaten. Taksitle o, bu alındı. Biz kendimiz eşyayı tamamen düzdük. Hepsini aldık.'le (eşi) gittik. Şunu alalım bunu alalım borcun altına girdik” (K33, 55, D).

“Çeyizimde de hiç tanımadığım insanlardan yardım gördüm. Siz mesela beni tanıyorsunuz, sizin tanıdıklarınız, onun tanıdıkları, diğer tanıdıkları falan derken bütün çeyizim (hiç evlenmeyeceğim derken) bir anda herşeyim oldu ama sadece gerekenler, ihtiyaç olanlar. Yani ütüdür, küçük mini fırındır. Mesela tüptür, ne bileyim öyle şeyler.

Eşimle salonun koltuklarını almıştık, benim yatak odam vardı, bir de salonda oturmak için koltuklarım vardı, televizyonumuz, buzdolabımız, çamaşır makinemiz öyle tamamlandı” (K₄₅, 41, E).

“Çeyizim de vardı, kendim yaptım, çevreden çok az geldi. Ben zaten çalıştığım için birçok şeyi bile hazırlamıştım. Yani o tür sıkıntılarımız olmadı ama şunu da itiraf etmeliyim ki annesi de birçok açıdan destek oldu. Yani bizim yuvamızı kurmamızda, etmemizde tabii ki yani çok öncü olmuştur. Bizim üstümüzde de şeyi vardır, hani olumlu katkıları olmuştur yani” (K₅₁, 49, E).

Evliliğe hazırlık aşamasında “ev tutma” veya engellilere ev verilmemesi anlatılarda fiziksel engellilerin yaşamakta oldukları en büyük güçlüklerden biri olarak görülmektedir. Bu konuya dair anlatılanlardan bazıları işe şöyle olmaktadır:

“O kadar acımasız ki insanlar, hani seni engelli görüyorlar ya, işe yaramaz zannediyorlar. Halbuki yani insanların temizliği de, pisliği de aslında kendinedir değil mi? Evlerini normal, sağlıklı bir kişiye verirken hiç soruyorlar mı? Sen temizlik nasıl yapabilirsin diye. Ben hiç böyle bir şeyle karşılaşmadım. Yani sağlamlardan duymadım ama engelliye ev verdiklerinde; ya adam bana resmen dedi ki ‘Sen nasıl çamaşır yıkayacaksın, nasıl temizlik yapacaksın?’ Hani orada bir şey diyemiyorsun çünkü evlenmene az kalmış, düğün hazırlıkları var. Tarih koyulmuş falan. Evi bir an önce bulmak zorundasın bütçene göre. Ya hani bir şey diyemiyorsun. Adam diyor ki; ‘Camları nasıl sileceksin, bunu nasıl yapacaksın’ Yani ev sahipleri bu konuda çok acımasızlar... Sonra baktım gene aynı muhitte bir tane ev buldum. Altı üstlüydü ev sahibimiz... biz girdiğimizde evin tezgahında, ekmeği kesemezdin. Yani o kadar kirliydi ev. Sonra oraya taşındığımda koltukların üzerlerine çıkıp cam siliyordum, camların kenarlarındaki tozları alıyordum, zaten benim her zaman kapım da açıktır... ‘Sen engellesin ama sağlam insanlara taş çıkartırsın. Tertemiz evin. Onlar utansınlar vermedikleri için evlerini’ diyorlardı ve bugüne kadar ne kiramızda aksaklık yaptık ne de ev temizliğinde bir sorun olmadı” (K₄₅, 41, E).

“Ev tutma şeyimiz biraz sıkıntılı oldu. Evlenmeden önce tuttuk. Kimse ev vermek istemiyor. O sıkıntıyı engelli olmayan hiç kimse anlayamaz. Mesela bir yere gidiyoruz. Adam diyor ki: ‘Ben sana evimi veremem, sen nasıl ödeyeceksin, hani ikinizde engellisiniz, nasıl vereceksiniz kirayı’ Ben de diyorum ki: ‘Siz ilk önce bir bizi kiracı olarak alın. Eğer kirayı atlatırsak bize öyle söyleyin’ Yok işte, ‘ben güvenemem size’ Bizi hep geri gönderiyorlardı. Ev tutana kadar psikolojimiz çok bozulmuştu. Yani her şeyimiz olmuştu ama ev bulma konusunda çok sıkıntı çektik” (E₄₈, 41, E).

Evlilik sürecinin son evresini oluşturan kına/düğün/nikah törenleri, fiziksel engellilerin anlatılarında önemli bir anlam taşımaktadır. Genellikler anlatılar, bu aşamalarda kına/düğün törenlerinin bir gün arayla veya aynı gün içerisinde yapıldığını göstermektedir. Kına/ düğün törenlerinin çoğunlukla mekan olarak kendi ifadeleriyle ‘kapının önü’ tercih edilmektedir. Bu durum, sahip olunan ekonomik koşulların sınırlılığı

ile ilişkilendirilebilir. Aynı zamanda gelin alma ve gelini düğün/nikah alanına ulaştırma ritüelini gerçekleştirebilmek için, bir araç kullanımı olarak belediye veya derneklerin tahsis edebildiği “engelli minübüsü” göstergesi, kurumsal boyutuyla evlilik sürecini kapsayan önemli sembolik göstergeler arasında görülmektedir. Bu durum iki evli erkeğin sözleriyle şu şekilde ifade edilmektedir:

“Benim gelin arabam şeydi. Engelli minibüsüydü. Büyükşehir Belediyesi'ne müracaat ettim. Onlar beni fuarın içindeki engelli birimine yönlendirdiler...En kral dört çarpı dört jeep bulurum dedim (gülüyor) ama beni orada kaldıracaklar, kucaklayacaklar, koyacaklar dedim ve dedim o yörenin insanları dedim nich nich nich çekip durmadan bunu söyleyecekler. ‘Oğlan yürüme engelli, kız görme engelli. Nasıl edecek? Nasıl yapacaklar?’ derler dedim ama asansörlü bir arabayla binip inersem, bunun önüne geçmiş olurum” (E₃₀, 38, E).

“Sağ olsun Buca Belediyesi buradan bize klimalı son sistem bir araç verdi. Güzelce onu burda gelin arabası gibi çiçekle de süsledik. Engelli rampası vardı. Beni buradan aldılar. Sabah erkenden bir güzeli çiçekçide gelin arabası yaptık, onu süsledik. Ondan sonra yazın çok sıcaktı. Kesinlikle ve kesinlikle sağlık problemi yaşıyordum. Yaşamadım çünkü sağolsunlar burada son sistem klimalı araç verdiler. Yani çok rahat ettik, çok rahat geldik. Bir engelli olarak böyle kurumların sosyal destekleri büyük ölçüde beni en çok mutlu eden şey oldu. Birisi seni sandalyeden çekerken yardım istemiyorsun çünkü o gün senin en güzel günün. O gün böyle bir insanların sana üzümlerle baktığını görmemek seni mutlu ediyor. Buradan güzelce giyindim. Akülü sandalyeme bindim. Gene kimseden yardım yok. Bindim aracıma gittim. Orada güzelce kapının önüne, neşeli bir şekilde, sağlık sorunu olmadan geldik. Gelin ile beraber mesela bir arabaya ya da taksiye binseydi kendisi yani zor olursdu. Çünkü ayakları belden aşağı tutmadığından dolayı” (E₄₁, 32, E).

Ayrıca, bazı anlatılarda düğün ve nikahın bir arada yapıldığı veya sadece nikahın gerçekleştirildiği değerlendirilmiştir. Burada kişisel tercihlerin yanı sıra ailelerin de etkili olduğu görülmektedir. Nikah yapmayı yeterli görenler, çoğunlukla ‘Fuar Evlendirme Merkezi’ni kullanmakta ve nikah sonrası arkadaş çevreleri veya yakın tanıdıklarından oluşan bir grupla, kendi tabirleriyle “aralarında”, düğün yerine idame edebilecekleri küçük çapta bir eğlence düzenleyebildikleri de görülebilmektedir. Nikah konusunun önemli bir bölümünü oluşturan ‘nikahsız birliktelik’ kavramına anlatılardan bazılarında vurgu yapıldığı gözlemlenmiştir.

“Ben bir dönem nikahsız yaşadım. Şöyle bir sorunum vardı benim. Benim ailem bana kimlik çıkartmadı. Benim okuyamama sebebim de buydu. Aslında kimliğim yoktu. Annem babam bunu dile getirmemden rahatsız oluyor. Ben eşimle tanıştığımda da yoktu. Şöyle söyleyeyim. Ben evlenmek istiyordum onunla. Ailelerimiz karşı çıkıyordu. İş

uzuyordu. Biz kendi evimize taşınmaya başlayalım dedik. Hemen hoca nikahı yaptık. Beklenmedik bir şekilde hayatımızı idame ettirmeye başladık biz. Ondan sonra maddi sıkıntılarımız çok fazla oldu gerçekten. Çocuk oldu. Paraya ihtiyacımız vardı. Eşim eşinin nafakasını veriyordu. Masraf üstlenmişti...o dönem içerisinde kimliğimi çıkarttım ama bir süre nikah yapmayalım dedim. Bir yıl da nikahsız oturdum. Evimi aldım. Evimi aldıktan sonra gene istemiyordum açıkçası çünkü benim için gönül bağı önemlidir. Hani nikah, bir imza bir şey ifade etmiyor benim için. Çünkü öyle bir şey ki, nikahı nedir? Kadının haklarını savunan bir şeydir ama benim haklarımı zaten benim elime veren bir eşim vardı zaten” (K₁₉, 38, E).

“Ben nikahın çok da önemli olmadığını düşünüyordum. Nişanlandık. Evlendik. Düğün yaptık. Her şey oldu. Sadece resmi nikah yapmadık. Bunu yapmamızın sebebi de neydi? Daha ilk eşinden boşanma olmamıştı. Ayrılmışlardı ama boşanma olmamıştı. Hem böyle iyiydi. Hem de benim için imza önemli değildi. Yani ama çocuk olduktan sonra artık önemli olduğunu fark ettik. Yani resmi olarak bir nikahımızın olması gerektiğini fark ettik ama ondan sonra da nüfus çıkabiliyormuş. Kimlik çıkabiliyormuş. Yani illa ki nikah yapmana da gerek yokmuş. Çocuğumun kimliğini de çıkardıktan sonra sorun olmadı. Yani böyle bir kanun var. Siz resmi nikahınızı yapmasanız bile çıkıyor ama doğum raporu olması gerekiyor. Normalde hastanede doğum yapmış, babası var, annesi var falan doğum raporuyla gidiyorsun. Sonuçta kimliğini çıkarabiliyorsun” (K₃₁, 38, Bo).

Bu anlatılar sonucunda ortaya çıkan nikahsız birliktelik kavramı, kentsel yaşamla birlikte ele alındığında anlam kazanmaktadır. Çünkü nikahsız birlikteliklerin çoğunlukla görüldüğü yerler kentler olarak görülmektedir. Kırsal kesimlerde görülen nikahsız birlikteliklerin hoca nikahı esasına dayandırıldığı söylenebilir. Anlatılar arasında kentsel yaşamda da nikahsız birlikteliğin “hoca nikahı” esasında yapıldığı görülmüştür. Fakat kent kültürünün getirdiği kendi ifadeleriyle “Hani nikah, bir imza bir şey ifade etmiyor benim için” düşüncesi bu birlikteliği farklı olarak anlamlandırmıştır. Ayrıca nikahsız birlikteliğin sonuçlarından biri olan çocuğun “kimlik” sorununun yasal düzenlemelerle çözüldüğü vurgulanmıştır. Anlatılar nikahsızlığı, engelli kadın için veya engelli aile için evli biriyle birlikteliği kabul etme, ekonomik yükümlülük almak istememe gibi ekonomik ve sosyal etkenler temelinde ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan engellilik durumunun rasyonalize ediliyor olması durumu da, duygu bağına daha az önem verilme zorunluluğunun oluşması ile ilişkilendirilebilir.

4. Fiziksel Engellilerin Aile Yaşamı

Aile yapısının temel temel unsurlarından birini aktörler oluşturmaktadır. Aktörler denilince, belirli bir mekan üzerindeki sosyal kişiler, gruplar, ve örgütler akla gelmektedir. Aktör, aile fertlerinin statüsü ve üstlendiği rolleri ile düşünülmelidir. Her aktörün

toplumsal yapı içinde üstlendiği roller olduğu gibi roller de statülere göre belirlenir. Ailenin bir iletişim sistemi olmasına statüler, roller ve rolleri yerine getiren aktörler imkan verir. Çekirdek ailede anne, baba, çocuk birincil aktörlerdir. Geniş ailelerde bu aktörlerin sayısı ve türü artabilmektedir. Böyle bir durumda ikinci düzey akrabalar da aktörlerden birisi haline gelebilmektedir (Poloma, 1993, ss.150-153). Bu bağlamda, yapılan araştırmanın verileri, fiziksel engellilerin aile türü olarak çekirdek aile yapısını işaret etmektedir.

Tüm toplumlarda ailenin birbiriyle bağlantılı olarak cinsel, ekonomik, üreme ve yetiştirme işlevlerden oluşan dört işlevi yerine getirdiği görülmektedir. Aile; akrabalık grupları, kabile vs. gibi daha geniş bir toplumsal kümeye gömülmüş olabilir ve başka işlevleri de olabilir. Tüm toplumlarda bu dört işlevi, aileden başka birimin yerine getirdiği görülmez. Toplumsal ve tarihsel olarak modern toplumun bir ürünü olarak bilinen ve bu işlevleri yerine getiren çekirdek aile yapısı da baskın bir aile türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aile türü, batılı modern toplumların ve bu toplumların etkisiyle modernleşen toplumların aile yapısını dile getirmektedir. Fakat modern toplumlarda da farklı aile yapıları görülebilmektedir (Canatan, 2013, s. 60). Bu ifadeden hareketle engelli aile türünün modern toplumların bir ürünü olarak farklı bir aile yapısını oluşturduğu söylenebilir. Oluşan bu yeni aile türünün yerine getirdiği işlevler benzerlik göstermekle birlikte bu işlevler çeşitlendirilebilir.

Günümüz dünyasında ailenin konumu hızla değişmekte, roller, fonksiyonlar ve yapısal faktörler yeniden inşa edilmektedir. Yeni aile yapıları, türlü koşulların etkisiyle hızla dönüşmektedir. Gerçekte rol ve işlevler el değiştirmiş, aile yeni bir strüktürle 'insan' ve 'toplumsal' konumunu özgül şart ve eylemlerin ağırlığı karşısında bir kere daha esastan inşa etmeye yönelmiştir. Burada ailenin kendisini yeniden üreten dinamizminden ve onu her türlü dışsal etkiyle karşı karşıya getiren mevcut ağırlıkların varlığından söz etmek gerekmektedir (Subaşı, 2014, ss.101-102). Toplumsal değişim ve dönüşümler, aile gibi bir dinamik kavramı da içerisinde dönüştürerek günümüzde fiziksel engellilerin evlenerek aile inşa etmesini bu dinamizm içinde mümkün kılmaktadır.

Belli bir örgütlü zamana ve mekana dayanan evlilikler, ailenin de temeli sayılmaktadır. Aile yaşamında ise, evlilik sonrasında ev içinde kurulan bir dünyevilikte

yaşayan aktörlerin dinamik yaşantısını kapsadığı söylenebilir. Aktörler, bu yeni kurulan yapıda ‘fiziksel engelliler’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aktörlerin aile bağlamında, ev içi yaşam tarzları, ev dışı aktiviteleri ve ilişkileri ve kentsel yaşama katılım durumları çalışmanın bu bölümünün alt temalarını oluşturmaktadır. Bu bölümde amaçlanan, fiziksel engellilerin aile inşa sürecinde neleri nasıl yaşadıklarını diğer bir deyişle aile yaşantılarını anlamaktır.

4.1. Ev İçi Yaşam Tarzı

Nesnel bir gerçeklik olan toplum, insana ikamet etmesi için bir dünya temin etmektedir. Bu dünya, içerisine bir dizi olaylar şeklinde yayılan bireysel özyaşamöyküsünü kuşatır. Gerçekten de bir bireyin özel biyografisi, sadece toplumsal dünyanın anlamlı yapıları içerisinde kavranabildiği ölçüde nesnel olarak gerçek olabilmektedir. Başka bir deyişle, bireyin özel hayatı, kendine olduğu kadar başkalarına da ancak bizzatıhi nesnel gerçekliğin niteliğine sahip bir toplumsal dünya içerisine yerleştirildiği zaman nesnel bir gerçeklik olarak görülür (Berger, 2005, ss.49-50).

Bu tarihsel ve toplumsal gerçeklik içerisinde “ev” ailede bireylerin ortak kullandığı fiziki bir mekan olarak konumlanmıştır. Bir fiziki mekan olarak ev, içerisinde aile bireylerin aynı alanda paylaşımlarını inşa etmektedir. Hem fiziki bir mekan olması yönüyle hem de sembolik anlam taşımasıyla ev, içerisinde sadece aile bireylerinin yaşam koşullarını idame ettirdikleri fiziki bir mekan değil aynı zamanda aile üyeleri arasında sosyal ilişkileri düzenleyen ve ilişkilerin tecrübe edilmesini sağlayan sosyal rolleri düzenleyici bir unsur olarak da görülebilir. Bu bölümü içeren ana temalardan *ilki* olan *ev içi yaşam koşulları*; cinsel yaşamları, çocuk bakım koşulları, ev içi rol düzenlilikleri, ev içi fiziki durumlar ve *ikincisi* olan *aile üyeleri arasındaki sosyal ilişkiler*; karı-koca ilişkileri, çocuklar ile ilişkiler, kayınbaba/kayınvalide ilişkileri ve akrabalık ilişkileri olarak belirlenen alt temaları içermektedir.

4.1.1. Ev İçi Yaşam Koşulları

Berger & Luckmann’a (2008, ss.84-87) göre, fiili yaşantı içinde kurumlar genellikle dikkate değer sayıda insanı ihtiva eden kolektivitelerde tezahür etmektedir. Kurumlaşma zaman içerisinde süregelen her sosyal durumun başlangıcında nüve olarak

mevcut bulunmaktadır. Fakat, iki kişinin etkileşime girdiği durumlarda dahi kurumlaşmış karşılıklı tipleştirme süreçlerinin ortaya çıkabileceğini vurgulamak mümkün olmaktadır. Tamamen farklı dünyalardan gelen iki kişinin etkileşimi ise, sosyal süreçte kendilerini biçimlendirmektedir. Etkileşimlerin akış içerisinde olduğu karşılıklı tipleştirmeler, spesifik davranış örüntüleri içinde ifade edilmekte ve roller oynanmaya başlanmaktadır. Böylece karşılıklı olarak tipleştirilmiş bir eylemler toplamı ortaya çıkacaktır ve bu eylemlerden her birinin roller içerisinde mutataştırıldığı durumlarda, bunların bazıları ayrı ayrı bazıları da bir arada icra edilmektedir. Onların bir aradaki hayatı artık genişlemekte olan kabul edilmiş rutinler alanıyla tanımlanmaktadır. Sürüp giden şeylerin gündelik hayat sıradanlığı, etkileşimleri sabitlemede bir art alan inşa etmektedir. Bu inşa, sırası geldiğinde yüksek bir dikkat düzeyini gerektiren yeniliklerin önünü açmak suretiyle işbölümünü mümkün kılmaktadır. İşbölümü ve yenilikler, her iki bireyin ortak art alanını daha da genişletmek suretiyle yeni mutataşmalara yol açmaktadır. Başka bir deyişle, kapsam alanı genişleyen kurumsal bir düzenin köklerini içinde taşıyan sosyal bir dünya inşa ediliyor olmaktadır.

Bu inşa edilen sosyal dünyada kurumlaşma, fiziksel engelliler açısından ev içi yaşamlarında cinsellik, çocuk bakımı, rol düzenlilikleri ve evin fiziki yapı unsurlarıyla ortaya çıkmaktadır. Evlilik ile bir araya gelen eşler arasındaki etkileşimin ilk olarak cinsel yaşamlarında vuku bulduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Bu etkileşim sonrasında eşlerin çocuk sahibi olması ve onların bakımını üstlenmesi ile yeni bir işbölümü art alanı oluşmaktadır. Çünkü çocuk sahibi olan evli fiziksel engellilerin durumu niteliksel olarak değişmekte, süregelen etkileşimin karakteri farklılaşmaktadır. Bu etkileşime çocuk faktörü ve başka bireyler eklendikçe ilişkiler karmaşıklaşmaktadır. Böylece, bu kurumsal dünya ötekilere de sirayet etmektedir. Bu etkileşimin gerçekleştiği evin fiziki yapısı da, önemli bir öge olarak yaşamlarını etkilemektedir. Yani fiziksel engellilerin tecrübe ettiği kurumlaşmanın, iki kişinin oluşturduğu mutataştırmalar ve tipleştirmelerin dışına çıkmadığı ve onların dışsal ve zorlayıcı bir olgu biçiminde karşılaştığı bir gerçeklik olarak tecrübe edilerek dünyalarının inşa edildiği söylenebilir.

4.1.1.1. Cinsel Yaşamları

Berger (2005, s.50), toplumsal nesnelliğin, onun tüm ögesel unsurlarını içine aldığını söylemektedir. Ona göre, her ne kadar onlar ve bu dünyaya aynı zamanda insan ürünleri olmaktan başka bir şey olmasalarda kurumlar, roller ve kimlikler toplumsal dünyada nesnel birer gerçek fenomen olarak yerlerini almaktadır. Ayrıca, muayyen bir toplumda insan cinselliğinin kurumsallaşması demek olan aile, nesnel bir gerçeklik olarak yaşanmakta ve idrak edilmektedir. Toplumun cinsellik konusunu aile yaşamı içerisinde ele alma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda evlilik öncesi cinsellik konusunun henüz toplumda kurumsallaşmadığını söylemek mümkündür. Fiziksel engellilerde de bu durum benzer bir şekil alarak cinsellik evlilik yolu ile inşa edilmekte ve aile yaşamının önemli bir pratiği olarak yerini almaktadır. Cinselliliğin yaşanabilmesi için evlilik gibi meşru bir sebep onların ihtiyaçlarını karşılamalarında önemli görünmektedir. Görüşülen boşanmış bir kadın “evlilik öncesi cinsellik” ile ilgili düşüncelerini toplumun geleneksel ahlak nosyonlarına dayandırarak şunları söylemiştir:

“Şimdi bizim toplumumuzda biliyorsunuz. Engelli, engelsiz cinsel bir açıklık var. O da nedir mesela bizim toplumumuzda evlenmeden cinsel birliktelik yapamıyorsun. Evet ben çok cinselliği isteyen birisiydim yani ama biz cinsellik yapamayan bir toplumuz...Şu anda biliyorsunuz yani toplumumuz o kadar rahat değil evlilik öncesi cinsel beraberliği çok rahat yaşayamıyorsun. Yani haa şimdi ayrı mesele ama o zamanlar daha farklı birlikteliklerde tabularınız var. O toplumun insanısınız yani bu toplumsal baskının engellilik ile alakası yok. O zaman namus kavramları daha fazla ayıplar, yasaklar, günahlar daha fazla. Engelsiz bir insan için de evlilik öncesi bir beraberlik çok görülen bir şey değil. Hatta görülse bile iyi kabul edilmeyen bir şey. Engelliler için de aynı. Çok değişen bir şey yok sonuçta” (K₃₁, 38, Bo).

Burada cinselliğe ‘engellilik ile alakası’ olmayan bir edim olarak anlam yüklendiği görülmektedir. Kadının burada kendisini cinsel olarak ‘bağımsız’ ve ‘özgür’ görmek istediği “cinselliği isteyen birisiydim yani ama biz cinsellik yapamayan bir toplumuz” ifadesi ile cinsellikte farklı ölçütlerin olmasının istendiğine işaret edilmektedir. Fakat toplumun geleneksel kısıtlamalarının evlilik öncesi cinselliği engelli olan veya olmayan ayrımı olmaksızın ötelediği kaçınılmaz bir gerçek olarak göz önüne sermektedir.

Anlatılarda cinselliğe ilişkin çoğunlukla “ilk gece” deneyimlerini paylaşarak söze başlandığı gözlemlenmiştir. Bu durum esasında geleneksel olarak onaylanmış evlilik ile

cinselliğin gerçekleştiğini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, geleneksel toplumlarda ‘bekaret’ olgusu ilk geceyi kilit bir kavram yapmaktadır. Anlatılar görüşmeye katılan sadece kadınların, cinselliğe yönelik deneyimlerini ilk gecedan başlayarak anlattıklarını göstermiştir. Böylece kadınların yaşadıkları cinselliğe, kendi değerlerini bağdaştırarak toplumsal olarak onaylanmış geleneksel normlar etrafında hareket ettikleri yorumu yapılabilir.

“...şimdi tabi ben de engelliyim hani bu şey yapıyo. (uu) hani bir yerini acıtır mıyım? gibisine tedbirli davranıyo. Eee ondan sonra (uu) bu benim kız olduğumu bilmiyomuş... biz de anne ya da baba böyle konuşmalar olmazdı. Bizim zamanımızda öyleydi utanırdık yani böyle bir şey konuşulduğu zaman. Yani o anda zaten alkolin verdiği etkiden de dolayı bir cesaretinden dolayıdır nedir ya o an işte bişeyler oldu bitii derkene ya zaten şey yaptı. Eşim dedi sen kızmışsın dedi yani ben de evet yani ben hiçkimseyle birlikte olmadım ki dedim. Sonra işte alnımdan falan öptü beni falan derken ilk gecemiz böyle olmuştu yani. Belki alkol olmasaydı zor geçebilirdi çünkü bir utangaçlık ben çok utangaç biriyim” (K₃, 54, E).

“Komşularım benim dediler ayy dediler, sen çok çıtı pıtısın işte damat çok hareketli böyle şey çekeceğin var. Cinsel olarak yetebilecek misin? Onlar beni eksik görüyorlardı. Mesela teyzemler o gün çok korkmuşlar. Daha sonra ilk gecedan çok korkmuşlar daha sonraki zamanlarda bunu benimle paylaştılar. Ayy hadi hadi ilk geceyi atlattın. Biz çok korkmuştuk. Niye korktunuz? Ne var yani? Giyotine gitmiyorum (kahkaha atıyor). Her evlenen kişinin yaşadıklarını yaşayacağım. Yani ne olabilir ki? Bu şekilde anlam verememiştim. Biz çok korkmuştuk. İşte hastanelik olacaksın dedi. Ne alaka yani yam yam mı sanki sonuçta o da bizim gibi bir insan (kahkaha atıyor). Yani herhalde onu coşkulu, hareketli halini ne bileyim cinsel yönden onun daha böyle şey olduğunu düşündüler” (K₁₃, 50, E).

“Gelinliği giymek güzeldi..ama ilk gecem güzel olmadı. O şeyde yaşadığımız cinsellik güzel olmadı. Yani o odaya girdiğimiz zaman yaşadığımız o cinsellik falan iyi olmadı. çünkü bir deneyim yok yani karşıdaki insanda. Sadece seks işçilerinin yaşadığı bir yere gitmiş bir insan. Dolayısıyla sağlıklı bir cinsel hayatı onun da olmamış. Yani toplumumuzda bir çok erkek, isterse engelsiz olsun yani fark etmiyor. İlk deneyimlerini nereden alıyorlar? Seks işçilerinin olduğu yerlerde alıyorlar. Çünkü böyle bir ortam sağlanmıyor” (K₃₁, 38, Bo).

Tarih bedenleri inşa ettiği gibi birtakım bedenleri de dışa atmış ve onları anlaşılabilirliğin sınırlarında konumlandırmıştır. Anlaşılabilirliğin sınırındaki bedenler anlaşılamadıklarında sokaklara, kuyrulara kavuşmaktadır. Kavuştukları yerlere çağrılmakta, haksızca yargılanıp şiddete uğramaktadır. Bedeni anlaşılır olan sokaklara çıktıklarında bir muamma gibi beliren bu bedenler, çıktığı bela yolunda ivedilikle reddedilmeye ve aşağılanmaya dönen bir grupun hedefi olabilmektedir. Reddetmenin

itme, gülümsemenin alay muamelesine dönüşümü, anlaşılabilirliğin sınırında inşa edilmiş bedenlerin aynı zamanda bir yeniden anlamlandırma imkanını açtığı, kendilerini kuran yasaya itiraz edebilme imkanının mekanı olduğu görülmektedir (Direk, 2015, s.69). Bu durum esasında fiziksel engellilerin bedenine yönelik kültürel olarak yapılan tanımlamaların cinsellik aracılığıyla yeniden anlamlandırılması yönünden benzerlik göstermektedir. Görüşülen kişilerin bir kısmının paylaştıkları düşünceler, bu bağlamda anlatılanları örnekler niteliktedir:

“Ya bizim toplumumuz maalesef engelli deyince özellikle iki engellinin ben çok duydum bunu dışarda. Şey derler mesela, biz seni engelli görmüyoruz ama! Sakın yanlış anlamayın ama bazı arkadaşlar azmış tekeler gibi kısa sürede evlenip boşanıyorlar. Bu niyetle evlenen insanlar da var. Değil (!)...Tabii ki fiziki şartları, sağlıklı bir insana göre yatak ilişkisi, farklı olabilir. Tabii ki normalde de fiziki olarak sağlıklı insanlardan farklı olan insanlar, ilişkide de fiziki olarak farkı oluyor. Benim hiç korkum olmadı. Benim sağlıklı insanlarla flört zamanlarım da oldu” (E₁₈, 38, N).

“Vallahi yeme içme ne kadar önemliyse, o kadar önemli. Belki de en kolay olan iş bu ya! Çünkü bir de yemekten içmekten nasıl fedakarlık yapamıyorsan, bu da hayatın bir parçası yani. Dünyanın yaratılışı bunun üstüne. En küçük bir karıncadan tutun da en büyük yani file kadar. Bir müddet sonra fili eşinden ayrı tutun, ondaki siniri hiçbir hendek tutamaz. İhtiyacını karşılama da yeme içme gibi zaruri bir ihtiyaç...ufak yaştayken bana sormuşlardı. Yani tamam tekerlekli sandalyedeyim. Ama birader diyorlardı. Cinsel hayatın nasıl gidiyor? Valla ufacak, on yaşındaki çocuğa sorulacak sorular mı yani bunlar? Hani yani insanlar da şöyle bir şey var. Yanlış bir anlama var. Tekerlekli sandalyeli bir kişinin zannediyorlar ki, hiçbir uzvu çalışmıyor. Yok yani bu değil çünkü omurilik felçli olup çok farklı insanlar var. Nasıl diyeyim ki omurilik felcinde kiminin elleri çalışıyor fakat cinsel organı çalışmıyor. Ama kiminin ise eller çalışmıyor ama cinsellikte bir sıkıntısı yok. O yüzden bunların hepsi farklı bir olay. Fakat mutlaka buna bir çözüm bulunmalı” (E₃₆, 53, Bo).

Bu anlatılanlardan da görüldüğü gibi, fiziksel engellilere yönelik olumsuz yargılar onların yaşamlarında, ilişkilerinde zorlanılsa da, bu konudaki farklı olmayan gereksinimlerini, duygularını yaşama talebi açıkça dillendirilmektedir. Bu durum onların hem sosyal hem de ruhsal olarak gelişim göstermelerini ve topluma uyumunu mümkün kılabilmektedir. Cinselliği engellilerde yok saymak kadar, sadece fizyolojik bir ihtiyaç olarak değerlendirmek de doğru bir yaklaşım sayılmamaktadır. Cinselliğin engellilerde haklar ve özgürlükler kapsamında ele alınması gerekli ve önemli görülmektedir (Bilge vd., 2013, s.12).

“Tabi ki çok farklı bir duygu. Gerçekten!...böyle hareketli yatmaya çok alışmış biri olarak iki kişiyle yatağı paylaşmak çok farklı. Hiçbir sıkıntımız yok. Çok güzel gidiyor. Bir evlilik için önemi veya bir erkek eş için önemi çok fazla. Çok fazla ve şuna inanmışımdır. Birlikte bir ilişkinin olmadığı yuvaların çok böyle çatırdadığını ya da yıkıldıklarına şahit olmuşumdur. Yani cinsellik, evlilik hayatında çok ön planda. Aslında engelli olmayanlarla hiçbir fark yok. Normal, nasıl sağlıklı kişilerin cinsel hayatları varsa bizimki de aynı şekilde” (K₂₇, 49, E).

“Valla cinsellik ekmek gibi su gibi bir şey. Yani bu bir ihtiyaç. Ben mesela tam olarak, tam olarak değil %80 olarak belden aşağısını hissetmeyen bir erkek , bir birey olarak kesinlikle ve kesinlikle ben bunun iki günde, günde bir ihtiyacını duyuyorum. Yani bu şey hariç, sarılmadır, öpmedir, koklaşmadır. bunun ihtiyacı zaten vardır insanlarda. Duygusal birliktelik haricinde ben sürekli bunun ihtiyacını duyuyorum...Vallahi ben koltukaltından aşağısı komple felçli bir insan olarak cinsellikten çok zevk alıyorum. Yani bana çok keyifli geliyor. Mesela evde ben çoğu zaman cinsel aktivite yapılmasını isteyen bir insanım ama sonuçta eşim de omurilik felçli ama hiç alakası yok. Zorlanmalık bir durum yok. Ben şunu hissediyorum, cinsel birlikteliklerden sonra, kadınlık hormonları ile alakalı olarak mı kesinlikle daha neşeli oluyor. Daha mutlu oluyor. Daha sohbetli oluyor. Daha güler yüzlü oluyor. Durum bu” (E₄₁, 32, E).

Toplumsal yaşamın sorunlarıyla her anlamda karşı karşı karşıya gelmek durumunda kalan fiziksel engelliler, özel yaşamlarında cinselliğe yönelik pratiklerini idealize ederek farksız olduklarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Diğer yandan, engellilik durumları eş tercihlerini de etkileyebilmektedir.

“Cinsellik anlamında yani çünkü bilmiyorum ama yani artık insanların baskısı ama şimdi toplumumuzda şöyle bir şey var engelli kız ve engelli erkek evlenemez ya da afedersin kadınlığını ya da erkekliğini cinsellik açısından kadınlığını, erkekliğini yaşayamaz gibi bir şey var. O yüzden baktım sonra hatta düşündüm. Ya dedim toplum açısından öyle söylensin anladım ama hani şunları da düşündüm. Ben engelliyim. Karşıma gelecek kişi engelli. Hangimiz hangimize bakacağız. Ben mi ona bakabileceğim o mu bana bakacak ve her zaman benim başımda ya da onun başında annesi, babası olmayacak. Yani anneler babalar öldükten sonra yine bir şekilde ha bu mantıklı yönden bana doğru gelen bir şey. Hani seversin sevdiğin için katlanırsın. Ama bizim bakıma ihtiyacımız var. Birinin illaki bakması gerekiyor. Yani biri engelli ise diğerinin sağlıklı olması gerekiyor diye düşünüyorum. Bu herkes için geçerli değil. Bazı engelliler kendi ihtiyaçlarını kendileri giderebiliyorlar” (K₁₄, 30, N).

Burada nişanlı bir kadının “Hangimiz hangimize bakacağız” ifadesi hem birlikte yaşam koşulları hem de cinsellik açısından aktiflik ve paylaşımın ön planda olmasının istenmesi ile engelli olmayan eşin daha cazip geldiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle engel durumlarının ağır olması çözüm üretme yolu olarak rasyonel düşünmelerine neden olmaktadır.

4.1.1.2. Çocuk Bakım Koşulları

Çabuk'a (2011, s.3) göre, ailenin insan toplumları için temel bir örgütlenme biçimi olmasında, insan yavrusunun uzun süreli bir bakıma ihtiyacının olması ve çocuğun yetişkinliğe, biyolojik donanımının sunduğu yeteneklerin ötesinde, bir soyutlama ve üretme etkinliği yoluyla hazırlanması gereği rol oynamıştır. Modernleşen toplumlarda, ekonomik işlevlerinden arınan aile kurumu, artık daha çok çocuğun veya çocukların kültürlenme yoluyla sosyalizasyonu temelinde işlevsel olmaktadır. Çocuk bakımı, bu sosyalizasyonun öncesinde oldukça zaman alıcı ve meşakatli bir süreci içermektedir. Çünkü bu süreç hamileliğe hazırlanış, hamilelik, doğum ve doğum sonrası bakım dönemlerini kapsamaktadır. Engelli olmayan kadınlar için dahi zorluklarla ve yardımlarla geçen bu dönemlerin engelli kadınlar açısından daha fazla sıkıntılı ve zor geçtiği söylenebilir. Ayrıca saha araştırmasının bu konuda bazı anlatıları değerlendirilmiş ve değerlendirme sonucu olarak fiziksel engelli kadınlar, “annelik” özlemlerini giderebilmeyi, evlilik ile anlamlandırmış ve bunun sonucunda aile inşa etmişlerdir.

“Anne olmayı çok istiyordum...Hatta evlenmesem bile bir çocuğu evlatlık alabilir miyim? Hani belki çocuğum olmayabilir diye düşünüyordum. Bazen evlatlık da olabilir diye düşünüyordum ama annelik daha ağır basıyordu. Evlilikten daha ağırdı. Ben her zaman bunu eşime de söylerim zaten (kahkaha atıyor)” (K₃₅, 61, E).

“...o kadar arzu etmiştim ki anneliği. ben çok ağır üç ameliyat yaşadım. Onlardan sonra Rabbim nasip etti. O dönemler çok zor dönemlerdi. Eşimle ilgili değil. Çevre sizi yeteri kadar yıpratıyor zaten. Yani bunu her çocuğu olmayan ailelere de yapıyorlar. Fakat bizim bir farkımız da ha kendisi zaten özürlü ya, çocuk doğuramıyor ya da o kadar farklı yıpratıyorlar ki, her şeyde var mı? oldu mu? hamile kaldın mı? Sürekli sizi sözleriyle yıpratıyorlar.Yani bazen öyle bir hale geliyorsunuz ki duymamaya, aldırış etmemeye başlıyorsunuz. Böyle dönem dönem bazen bardak dolup taşıyor. Son haddine geliyor. Oturup ağlıyorsunuz veya saygısız bile olabiliyorsunuz. Zaten bir yaranız var. O yaranız sürekli kanatılıyor ve iyileşmiyor...Sürekli zaten doktorların tedavisi altında olduğum için tahlil sonuçlarından belli oldu hamileliğim, inanmadım. Böyle bir dokuz ay fanusun içinde yaşattılar beni. Çok güzel, inanılmaz bir gururdu yani o. Hani bazı konuşanlara karşı sanki intikam almış gibi, işte o topluma girmek, yürümek, o bile farklı bir gurur yani” (K₂₇, 49, E).

Çocuk bakım sürecinin ilk evresini oluşturan ‘hamile kalabilme potansiyeli’ ile ilgili görüşülen bazı kadınların anlatılarında, engellilik durumları nedeniyle çekincelerinin olduğu gözlemlenmiştir. Nişanlı bir kadının “Başına ufacak şey geldiğinde,

ben yanımda kimse olmadan dışarı çıkamıyorum” ve “ben hareketsizim” sözleri bu endişelerin kaynağını gösterir niteliktedir.

“Yani çocuğumun olmasını bende istiyorum ama yani onun geleceği için, anne özlemini yaşamak istemem. Hani onu doğurmak çok kolaydır. Evet ayaklandırmak da çok kolaydır. Yattığın yerden onu beslemek çok kolaydır ama onun okul dönemi, yani her istediğinde yanında olamazsam. Başına ufacık şey geldiğinde, ben yanımda kimse olmadan dışarı çıkamıyorum. Yani onun o anda yanında olamazsam bu beni üzer, çocuğumu üzer. Bu yüzden çocuk yapmayı düşünmüyorum. Yani doğumdan, şöyle kendimle ilgili bir korkum yok ama ona bir zarar gelmesin. Çünkü ben hareketsizim. Yani karnımda ne kadar gelişir, ne kadar gelişmez, erken doğum mu olur, ya bu sefer onun yaşama şansı nedir? Ya sonuçta bir candan bahsediyorum. Onun hayatını riske atmak istemem” (K₁₄, 30, N).

Bu endişelerin giderilmesi ve bunun için neleri, nasıl yapabilecekleri konusunda, çoğunlukla çözüm olarak tıbbi öneri ve destek almayı tercih etikleri görülmüştür. Evli bir kadının, skolyoz nedeniyle hamile kalabilme potansiyeli hakkında tıbbi hizmetler aracılığıyla bilgi edinmesi durumu şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ben çocuk yapabilir miyim diye sormuştum sende kalça çıkıklığı var dediler. O nedenden dolayı kalçada hani yamukluk oluyor ya o yüzden dedi. Sezeryan olur dedi. Hamilelik sürecini de ortopedi ile kadın doğum bir arada götürür dedi. Benim arkamda sırtında skolyoz var. Hamilelik döneminde daha çok eğilme olacak o da daha çok baskı yapacak. Ya dediler ki önce, skolyoz hamilelik dönemine kadar eğilir. Bana zararı ne kadar olur. Onu ölçüme gittim...doktorum bana sadece şunu dedi. Sen nefes aldığın sürece sorun yok dedi. Yeter ki nefesinde sorun olmasın. Onun dışında hamilelik değerlerinde, aşamalarında sadece nefes ölçümü yaptıracağım sana dedi. O kadar” (K₄₅, 41, E).

Hamile kalabilme potansiyelini etkileyebilecek bir başka durum olarak karşımıza ‘yaş faktörü’ çıkmaktadır. Yapılan görüşmeler, bazı fiziksel engellilerin ileri yaşlarda evlendiklerini göstermiştir. İleri yaşlarda evliliğin yapılması nedeniyle hamile kalabilme olasılığını düşürebilmektedir. Hem yaş faktörü nedeniyle hem de “*çocuğun da yükünü taşıyabilirmiyim*” endişesiyle çocuk sahibi olma düşüncesinde tereddüt içinde kaldıkları görülmektedir. Görüşülen evli bir kadın, çocuk durumu ile ilgili soru sorulduğunda tebessüm içerisinde “*köpeğim var*” yanıtını vermiştir. Yaşı itibarıyla çocuk sahibi olamayan kadının ifadesine aşağıda şu şekilde yer verilmiştir:

“Çok erken yaşlarda normal evlilik yaşlarında (gülüyor) olsaydım (ııı) bi çocuk sahibi olmayı isterdim ama bu yaştan sonra bir çocuk sahibi olmam benim için artık imkansız bişey haa bi çocuğun da yükünü taşıyabilirmiyim bilemiyorum ama tabi kadınlık

duyguları ön plana çıktığında herkesin bir anne olma duygusunu yaşamak ister derler ya erken yaşlarda evlenmiş olsaydım bir evlat sahibi olmayı isterdim tabi ki işte biz de o duyguları hayvanlar sayesinde sahiplenerek şey yapıyoruz artık” (K₆, 55, E).

Hamilelik esnasında ‘düşük yapma’ olasılığı genellikle görülebilen bir olay olmaktadır. Fakat bu olasılığın fiziksel engelli kadınlarda çoğunlukla engellilik durumlarından kaynaklandığı görülmektedir. Bunun dışında düşük yapılmasına neden olan engellilik dışında ortaya çıkan faktörler de anlatılarda ifade edilmiştir.

“Hamile kaldım üç aylıktı bebeğim (eee) çok güzel gidiyordu herşey bebeğimi düşük yaptım. İlk bebeğimdi (iç çekiyor) sonra altı yedi ay sonra yine hamile olduğumu öğrendim sonra iki buçuk aylık olduğumu öğrendim. Doktora dedim bu nedir dedim benim ümitlerim hep kuruyor, çocuğum olacak derken vefat ediyor, şey düşük yapıyorum (uu) ne oluyo bu dedim. Hemen araştırdılar ettiler. Benim kanımda bir uyuşukluk varmış çocuğu içerde boğuyor dedi doktor. Bunun engelliliğimle hiçbir alakası yok ama ben de ilk başta ondan korktum dedim. Böyle bir şeyse hani, hiç kalkışmayalım, ziyan olmasın dedim. Ondan sonra dokuz ay boyunca iğne vurundum” (K₂, 44, E).

“...diğer çocuğuma hamile kaldım erkekti. Onun ki biraz zordu (ağlıyor). Dört ay geçtikten sonra vücudumda sızılar hissettim. Boğazına kordon dolaşmış. Beni hemen şeye aldılar, sezeryana aldılar. Çocuğumu daha fazla taşıyamadım. Sezeryanla çocuğumu aldılar. Yani dört günde yaşadı. Sonra da öldü. Ondan sonra da bir daha çocuk istemedik. Eşim eğer bana zarar gelecekse ve bir daha üzüleceksem yapmamamız gerektiğini söyledi” (K₁₅, 54, D).

“Resmi nikâhtan çok önce eşim hamileydi. Bizim düğünümüzden bir hafta sonra hanımın günü geçti. Biz hastaneye gittik. Altı haftalık eşin hamile dediler. Eşim düğünde üç haftalık hamileydi ama bundan bizim haberimiz yoktu. Ama o evladımızı kaybettik biz. Eşim düşük yaptı. O evladımızı kaybettik. Doktorlarımızın bize dediği şu, ilk önce ana rahmindeyken bu çocuk bir tarafı eksik olarak dünyaya gelmiş. Bilmiyorum, belki beyinde problem vardı, belki iç organları yetmezliğinden dolayı, vücut engelli, bir hamileliği kabul etmez, dışarıya iter dedi” (E₃₀, 38, E).

Hamilelik süreci, bu süreci yaşayan veya yaşayacak olan tüm kadınların için geçilmesi zor olan bir aşama olarak görülmektedir. Fakat engelli olmayan kadınlardan farklı olarak engelli kadınlar bu süreçte daha dayanıklı tavırlar sergileyebilmektedir. Bu durum için, engellilerin sağlık durumlarından kaynaklı geçirdikleri bir dizi operasyonların ağrı eşiklerini etkilediği yorumu yapılabilir. Bunun haricinde, karşılaştıkları sorunlara buldukları farklı çözüm yolları dikkat çekicidir. En çarpıcı örneği, bir evli kadının “çoğunlukla altıma bez bezledim. Yetişkin bezlerinden aldım. Bezledim çünkü hamileleik durumundan sonra hiç tutamadım. Bezlerin daha temiz

olacağını düşündüm kendim açısından ve çevrem açısından. O yüzden hep bez bezledim” (K₂, 44, E) sözlerinde, hamilelik üzerine yapılan anlatılarda görülmektedir.

Sorunlar bazen engellilerin kendi ürettikleri çözüm yollarıyla halledilemeyecek kadar kurumsal bir nitelikte ortaya çıkabilmektedir. Burada ise karşılına hastane koşulları, kadın doğum poliklinikleri ile jinekolog, ortopedist ve diğer sağlık çalışanlarının tutum ve davranışları gibi sağlık alanını ilgilendiren birtakım engeller öne çıkmaktadır. Yapılan görüşmelerde anlatılanlar, engelli kadınların hamilelik süreçlerinde en çok sağlık kuruluşları ve sağlık çalışanları tarafından mağdur edildiklerine işaret etmektedir. Özellikle kadınların hamilelikte kontrol amaçlı gittikleri kadın doğum polikliniklerinde “*genital ultrason*” çekilememesi ve jinekolojik problemlerin çözümünün bu nedenle sekteye uğraması durumu görüşülen evli bir kadının sözleri ile şu şekilde ifade edilmiştir:

“Engelliler için özellikle onu anlatayım. Ben kadın doğuma gittiğimde mesela hani genital ultrason çekiliyor...özellikle o masa çok yüksekti. Mesela doktor bana evli misin diye sordu. Baktım o masa çok yüksek. Ablamlar için çok zor olacak benim için de çok zor olacak tabi ki oraya çıkmak. Ben hani dedim ki, bekarım. O da açıkçası benim hiç evlenmediğini zannedip vajinal ultrason değil de normal genç kızlara yapılan karından çekilen ultrasonu çekti. Ben oraya katiyen yardımla bile çok zorlanırdım. Yani zaten diğerinde bile sedyeye çıkarken beni kucaklayıp o şekilde koyuyor ablamlar, yakınlarım. Ona hiç bir şekilde muayene olmadım” (K₃₈, 48, E).

“Jinekolog muayenesi engellilere göre değil. Şimdi, Allah göstermesin eşime bir şey olsa, benim asla böyle bir muayeneye gitme şansım yok. Bu masaya çıkma şansım yok. Hani engellilere özel, işte daha alçak, daha erişkin, daha kullanışlı yani evet belki yüksek olması gerekir. Orasının da sana alttan ayarlı olması gerekir. Engelliler için yere iner, sonra kaldırılabilir. Yani bunun gibi bir şeyler yapılmalı” (K₁₉, 38, E).

Görüldüğü gibi hamilelik esnasında hastane koşulları yani gereksinimler ve yetersizlikler bu sürecin elverişli geçebilmesinin önemli basamaklarından birini oluşturmaktadır. Ayrıca doğum ve doğum sonrası geçen sürede de bu koşulların verimliliği engellileri yakından ilgilendirmektedir. Çünkü engelli kadınların çoğunluğu engellilik durumları nedeniyle, normal doğum yerine “sezeryan” yolu ile doğum yapmak durumunda kalmaktadır. Bu durumun sağlık kuruluşu tercihlerinde çoğunlukla özel sağlık kuruluşlarının seçimi yönünde yansıdığı görülmektedir. Bu evli bir erkeğin doğumu “*Ege Sağlık’ta yaptık. Alsancak’ta, özeldi. İkimizin engelli olması, bir tane çocuğun düşük olmasından sonra orada yaptırmak istedik*” sözleri ile bu durumu

destekler niteliktedir. Özel sağlık kuruluşlarının çoğunun yeterli alt yapıyı sağlaması, her türlü sağlık problemine yönelik hizmet etkinliklerinin sunulması engellilerin seçiminde cazip etkenler olarak görülebilmektedir. Bir kadın engellinin bu yönde anlattıkları örnek niteliğinde olmaktadır:

“Buca kadın doğuma gittim. Doğuma daha bir buçuk ay vardı. Buca bana dedi ki biz seni alamayız. Biz size burada doğum yaptıramayız. Engellisiniz. Bu da bir risk. Sizi doğuma alamam. Üniversite hastanelerine gidin. Herhangi bir şey olsa müdahale edemeyiz dedi. Üniversiteye gönderdi. Dedim benim hastanem ve doktorum var. Oraya gideceğim ve doktorumu aradım. Özel hastane olduğu için de her şey daha farklı. Benim böyle saçlarımı, yüzümü okşayarak doğuma alan doktorum vardı... Doğum sonrasında hasta bakıcılar, mükemmel ilgilendi. Doktorlar öyle, hemşireler öyle zaten belden aşağısını hemen hemen hissetmiyorsunuz ve o bakımları hasta bakıcılara yaptırmadılar. Hemşirelerin hepsi kendisi üstlendi. Allah razı olsun” (K₁₉, 38, E).

Doğum sonrasında ise fiziksel engelliler daha farklı evrelerle karşı karşıya gelmişlerdir. Çocuğun veya çocukların büyümesi sürecinde ve bu süre içerisinde neleri nasıl yaptıkları önem taşımaktadır. Özellikle burada “anakucağı” “örümcek” ve “kement” çocuğun büyüme aşamasında dikkat çekici sembolik göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel engelliler bu sembolik gösterge araçlarını çocuklarını büyütmede “vazgeçilmezler” olarak tanımlamakta ve onlara anlamlar yüklemektedir. Çünkü hareket kısıtlılığı bu sembolik gereçlerin aracılığıyla telafi edilmektedir.

“Eskiden divanlar vardı. Eski sünger, yastıklar vardı. O sünger yastıkların üzerine koyuyordum kızımı, yastığı sürüyordum. Yerde emekleyerek onu çekiyordum, gidiyordum. Öyle öyle yatak odasına getiriyordum çocuğu. Yatak odasından çocuğumu karyolaya, karyoladan da kendi yatağıma yatırıyordum. Sonra bir aylık, bir buçuk aylık oldu ‘anakucağı’yla getirmeye başladım. Anakucağıyla sürüklüyordum, ana kucağıyla götürüyordum, ana kucağıyla getiriyordum o şekilde. Eşim de kucaklayamadığı için öyle bir formül bulmuştuk. Bir şeyin sıkıntısını yaşadığın zaman üretmeye başlıyorsun. Nasıl yapabiliriz, nasıl edebiliriz diye. O şekilde formül bulmuştuk. Süre süre götürüyordum, süre süre getiriyordum. Rahatlattı. Beni süngere göre daha rahatlattı. Ana kucağında bağlıyorsun en azından, çocuğun düşme riski yok. Hani sünger tabi ana kucağından daha farklı. Sonra ‘örümcek’ olayı oldu. Üç dört aylıkken ben örümceğe koymaya başladım çocuğumu. Örümcekte hemen zaten ayaklarına basmaya başladı. Bize böyle hoplata hoplata bakmaya başladı. Örümcekle de arkamdan geliyordu. Ben neredeysem çocuğum oraya geliyordu benimle beraber. Örümcek, ana kucağı benim için vazgeçilmezler oldu” (K₃₃, 55, D).

“Şimdi benim oğlum yürümeye başladı. Fransa'daki teyzemin çocukları, çocuğa bir ‘kement’ getirdi. Böyle buradan (belini gösteriyor) bağlı köpekleri taşırsınız ya gezdirirsiniz ya onun gibi bir şey. Uzaktan belli bir mesafede çocuk bizim önümüzde

yürüyor. Biz kucağımızda taşıyamıyoruz ki mecburen elimizde tutacağız çünkü birimiz böyle sağımıza solumuza yalpallıyoruz. Ondan sonra işte böyle bir kementle biz dışarıya çıktığımızda bağlardık ve o önden yürürdü veya yanımızda...” (E₁, 61, E).

Görüşmelerde genetik olarak engelliliği devam eden iki kadın engelli bulunmaktadır. Bunların çocuklarına da engelliliğin geçtiği tespit edilmiştir. Kadınlardan birinin gerekli tıbbi destek sonrasında çocuğunun engel durumunu hafifletmeyi başardığı görülmüştür. Tabi bu tıbbi destek içerisinde uzun ve meşakatli bir dizi ameliyat içermektedir. Kendisi de engelli olan bu annenin, yine kendisi gibi engelli olan ve kendisine şiddet gösteren eşine rağmen çocuğunun engellilik durumunu kurtarma mücadelesinde tek başına olduğu ortaya çıkmıştır. Genetik engelliliği olan diğer kadın ise, oğlundaki engelliliğin torununa geçmesini engellemeyi gelişmiş tıbbi yöntemler ve gerekli maddi kaynakların temini ile başarmıştır.

“Üç çocuğum var. En büyük çocuk 33 yaşında, erkek ve engelli ellerinden. Onun %40. Kızımın biri de %46. İkizlerden diğeri sağlam zaten bir şeyi yok. Oğlumdan olma bir torunum var engelli değil... Oğlumu evlendirdim. Oğlumun ilk çocuğu için gelinime tembih ettim. Kesinlikle tek başına hamile kalma diye. Çünkü ben engelli olduğum için, engelli yaşamının ne kadar zor olduğunu bildiğim için istemedim. Genelde çocuklarımıza da olduğu için çok üzüldüm... Geline tembih ettiğim halde beni dinlemedi, hamile kaldı. Sonra biz evham içindeyiz. Tabi doktor bize %50, %50 şans verdi... Ben götürdüm gelini üç boyutlu ultrasona. Ultrasonda çocuk engelli görüldü hatta benden çok çok ağır bir engelli... İstanbul'da genetik uzmanı bulduk. Türkiye genelinde Ankara ve İstanbul'da varmış. İki yere de ondan sonra gittim. O doktoru buldum, görüştüm. Doktor, bizi imkanlarımızla ailece alıp Avrupa'ya gönderdi. Ondan sonra Avrupa'da hastalığın adını buldular. Hangi gen dedi? Genlerde kopukluk oluyormuş, onun için engelli büyük geliyor. Ondan sonra neyse doktor geldi. Ege Üniversitesi'nde tüp bebek merkezine başvurduk. Gelinime yumurtlama yaptılar. Ondan sonra, bu sefer sağlam hücreleri ayırma yapacaklar. Sağlam hücreleri anneye yerleştirecekler. İlk denemede bir tane sağlam çocuk gelmedi. Biz gene yıkıldık... Sonra ikinci bir deneme, biz tekrardan başvurduk. Bu sefer altı tane bebek sağlam geldi. Ondan sonra başladık biz yine tedavilerimizi yapmaya. Geline yerleştirdiler sağlam olanlardan bir tanesini işte. Bir kızımız var şimdi 5 yaşında” (K₄₂, 52, E).

Şüphesiz toplumda engelliler üzerinden merak edilen en önemli konulardan birini engellilerin çocuklarının ‘engellilik durumu’ teşkil etmektedir. Burada ister istemez engelliler üzerinde bir toplumsal baskı unsurunun varlığı hissedilmektedir. Bazı anlatılar, engellilerin kendileri üzerinden yapılan kültürel tanımlamaları hem kabul etmediklerini hem de bu tanımlamaların etkisi altında kalabildiklerini göstermektedir.

“Tabii hamilelik sırasında biz mutlaka gideceğimiz bir rehabilitasyona çocuğun bir engeli var mı sağlık açısından hani bir sakıncası olur mu olmaz mı? Hani erkekler genelde öyle düşünür ya çocuk. Ben çocuk bahsini hiç açmadım kendisini istiyorum dedim ben olmasada olur dedim. Yani olmasa da olur. Eğer senin hayatını riske atacaksa, ben çocuk olmasını istemem dedim. Hani bazıları derler ya oğlumuz olsun kızımız olsun falan ama benim için eşim daha önemli şu anki bilmiyorum yani çocuğum da olsa şu anki psikolojim benim eşim diyor çünkü biz de çocuktuk benim abim kardeşlerimle çocuktu belli bir süre sonra başbaşa kalan gene benim annem ve babam oldu. Benimki de öyle olacak çoğu şeyleri biz de görebiliyoruz çocuklar çıkıp gidiyor ama yine baş başa kalınıyor. Eşin mi çocuğun mu? Ben şu anki psikolojiyle belki de olmadığı içindir ben hep demişimdir eşim belki çocuğum olur ikinciye de yaparım üçüncü de yaparım ben seni bulamam dedim” (E₁₈, 38, N).

Fiziksel engelliler için hamilelik ve doğum, ‘çocuk ve anne sağlığı’ açısından hem tıbbi olarak hem de toplumsal olarak önemli bir takım engeller ortaya çıkarmaktadır.

“Çok kilo aldım. Yani onu vermem gerekiyor. Doğumdan sonra çok kilo aldığım için çok zorlandım. Yani nefes alışlar zorlanıyor. Yürümek zor oluyor. Yani benim dizlerim şu anda andan beri çok ağrıyor. Diz kapaklarımdan doktora gitmem lazım. Yani ben böbrek hastasıyım. Doktora gitmem lazım. Gidemiyorum doktora çocuktan dolayı. Bırakamıyorum çünkü sürekli emiyor” (K₂₀, 30, E).

“Hani bir engelliye bir tane evlat yeter diye düşünüyorum. Ağır oluyor engellinin yani karı koca ikisi de engelli olup çocukları olduğunda. Gerçekten ilgilenmek, bakmak, hizmet etmek, büyütmek, gerçekten çok zor. Zaten engelli kendi bedeni için ayrı bir telaş içinde, bir de çocuğu için bir telaş içinde inanılmaz bir mücadele. Hani bunu çoğu zaman başaramayan insanlar da var. Benim de başaramadığım zamanlar oldu çünkü neden hem eşim engelli, hem de şiddet uyguluyor, maddi sıkıntılarımız var. Çok sıkıntı çektim. Evliliğim de hiçbir şey kalmadı diyebilirim. Çocuğumun etkilendiği de oluyordu. Tabii ki büyüdükçe çok etkilendiği oluyordu. Çok sessiz kalıyordu. Korkuyordu çocuğum bizden, ikimizin olayından. Sonrasında ben anlattığımda babasına işte ne olur çocuğumuzun yanında öyle davranmayalım yapmayalım ama çocuğumda her şeyimizi biliyor” (K₃₂, 46, Bo).

Bu anlatılarda da görüldüğü gibi engelli evli kadınların duygusal olarak genel yaşayışlarının tüm sıkıntı ve sorunları hamilelik ve doğum konularında bir daha karşlarına çıkmaktadır. Engel durumları nedeniyle çocuk doğurma isteklerini engelleyebilmekte veya doğum sonrası çocuk bakımında olumsuz bir tablo çizebilmektedir.

4.1.1.3. Ev İçi Rol Düzenlikleri

Toplumsal işbölümü bağlamında engellilerde de kadın-erkek rolleri ayrıışmış ve ev içi roller düzenliliklerinde kadının ev içindeki rolü belirgin olarak çizildiği

gözlenmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin ev unsuru dahilinde iç mekan ve dış mekan olarak yapılan işlerde ayrıştırılması durumunun engellilerde de sürdürüldüğü söylenebilir. Kocanın/eşin ev içindeki rolü genel olarak aile yapısı içinde dış mekanı temsil etmektedir. Engelli koca/eş ailenin dış dünya ile ilişkilerinin temsilcisi olurken, kadın hane içi pozisyona çekilmesi söz konusu olmaktadır.

“Herşeyden önce (derin nefes alıyor ve hafiften kolunu geri çekiyor) ben erkeklerin öyle olduğunu düşünüyorum. Alışverişi bilmem. Alışverişi eşim yapar, hatta para işleri de eşimdedir. Ben maliye bakanıyım. başbakanım derim ona. Alacağı vereceği o halleder. Verir faturaları, onları yatırırım. Ama mesela temizlik işlerinden anlamam, yapamam da yani (gülüyor). Ama akıl veririm. Bak şunda bu var. Bunda bu var. Bak görüyom bu olmamış Allah Allah (huh) (gülüyor). Öyle bir şakalaşırız. Mutfak uygun olsaydı, yardım edilebilecek herşeye yardım ederdim. Şu anda edebileceğim her şeye yardım ederdim. Hatta barbunya, bezelye temizlerim (ha ha ha kahkahalarla gülüyor). Onları yaparım mutfaka girmem şart olmadığı için. Çocuklar temizliğe de yardım ederler, ekmeği çocuklar alır, çocuklarım da yemek yapabiliyor (gülüyor)” (E₁, 61, E).

Dış dünya ile iletişim halinde olmanın kadın ve erkekler için bir “özgürlük alanı” olarak inşa edildiği söylenebilir. Bu özgürlük alanı, engelli kadınlarda ve erkeklerde dış dünyaya dâhil olabildikleri kadar genişlemekte ve esnemektedir. Bu alanın pratikleri içinde kendi işini kendi yapabilme gücü, en çok vurgusu yapılan psiko-sosyal durumdur. Bu ayrıca engelliler arasında başka bir kişiye bağımlı olmanın yarattığı genel rahatsızlıktan da kaynaklanmaktadır. Sürekli bir kişinin yardımına bağımlı olma özgürlük alanını daraltmaktadır.

“Alışveriştir faturalardır hepsi bendedir. İşte daha önce ondaydı akülü sandalye almadan önce bütün herşeye eşim koştururdu. Marketmiş, bakkalmış faturalarmış, maaşmış, şuymuş, buymuş hepsine eşim koştururdu. O yapardı. Ama ben özgürlüğüme kavuştuktan sonra şimdi hepsi ben de” (K₃, 54, E).

Herhangi bir kimseye/kimselere bağımlı olma, bu kimsenin/kimselerin yardımına ihtiyaç duyma durumu psikolojik olarak ev içi ve dışı rollere de yansımaktadır. Anlatılarda “kendim işimi kendim yaparım” ifadesinden yola çıkarak ev içi rollerde ister kadınların, ister erkeklerin kendi özgürlük alanlarını inşa ettikleri söylenebilir. Engelli erkeklerde, işbölümünde eril (maskulin) işlerdeki baskınlıklarda iktidar kaybı yaşanması düşüncesi, ev içi rollerin paylaşılması konusunda kadına düşen görevlerin sayısını ve yoğunluğunu artırmıştır.

“Kendi işimi kendim yaparım. Çamaşırımı yıkarım. Temizliğimi yaparım. Yemeğimi yaparım. Elimden her iş gelir benim. Ne eksikim var? İşte fiziki engelim olduğu için ağır şeyleri kaldıramam mesela bir şey kaldırıp da daha öteye mesela buzdolabı olsun, çamaşır makinesi olsun, onları kaldırıp götüremem bir evi taşıyamam, pazarlık eşyalarımı götürüyorum ama çok ağır işler vardır o işleri yapamam. O da bir fiziki engelimden dolayı” (E₁₈, 38, N).

“İşte açıkçası evde, işimizi birlikte yaparız. Ben işte tekerlekli sandalyedeyim. Engelliyim diye, hiçbir şey yapmaktan kaçınmam. İşte eşim bana süpürgeyi, kovayı getirir. Ben süpürürüm, silerim. İşte ocağım kendime göre ayarlıdır. Her şeyim kendime göredir. Evinde her işimi kendim yaparım. İçerde eşim bana, dışarda ben ona destek olurum. Bütün dışarı işleri, çocukların doktorundan çocuğun okuluna, öğretmenine. Eşimin dışarıda olan işleri, her şey benim üzerimedir. Dışarıda ben ona, içeride o bana destektir. Engellilik bizim hayatımızda bir şeyi değiştirmiyor açıkçası çünkü beni engelli olarak görmeyen bir eşim var. Belki de bundandır. Ütü masasını eşim koyuyor benim önüme. Ben ütülüyorum, eşim de ütülüyor. Ben ütü yapıyorum. Çamaşırımı katlıyorum. Süpürge tutabiliyorum evime. Yerleri silebiliyorum, temizleyebiliyorum. Benimle ilgili çok merak konusudur. Ben banyoyu nasıl temizliyorum? diye. Ben anlatayım size banyoda ben tamamen soyunuyorum. Tabureye oturtturuyor eşim beni. Duvarlara eşim deterjanı sıkıyor. Bir tane araba fırçam vardır. Onunla fayansları temizlerim. İşte tuvaletimi, Domestos'la yıkarım. Kendim gayet rahat temizlerim. Bazen eşim, ben yapayım der. Bu şekilde de banyomu temizlerim. Yani işimin çoğunu kendim yapıyorum. Evimin içinde, işte ihtiyacım olan aletler verildiği sürece işimi yapmakta zorluk çekmiyorum. İşte bulaşık makinemi yerleştiririm. Yemeğimi yaparım. Engelliye çok uygun bir evim yok aslında benim. Dolaplarım küçüktür. Yukarıdadır hep tencerelerin. Ne yemek yapacaksam, eşim o tencereye bangonun üzerine bırakır. Ben alırım eğer o yoksa ben dan (oğlundan) isterim. Alırım ama. Biz normalde de evde kimse olmadan hayatımızı idame ettirebiliriz. Annem mesela bir gider on beş gün gelmez. Bizim hani bugün doktora gidiyorum, bırakayım, diyebileceğimiz bir yerimiz yok. Biz doktora giderken dört kişi gidiyoruz. Dışarıda bir işimiz olduğu zaman dört kişi yapıyoruz” (K₁₉, 38, E).

“Ben yemek yapmayı çok severim. Bir de çok güzel yemek yaptığımı söylerler. Yemek yapmanın bir sanat olduğunu düşünüyorum, değerli olduğunu düşünüyorum. O yüzden yemek yapmayı çok severim. O zamanlarda, ilk zamanlarda yemeği ben yapardım. Kayınbirader geldiğinde dalga geçiyordu. Abi gene mi mutfaktasın (gülüyor) ya falan espriler yapardı. Hatta 1985 yılıydı galiba, TRT 1 de bir program vardı 'Yaşama Dair' mi ne, engellileri anlatıyordu. Orada bizim ev yaşamımızı çektiler ve yayınlandı. TRT1'deydi. Yapımcısı kimdi ya? Haa, hıh 'Her Şeye Rağmen' diye bir program. 1985 yılında TRT de yayınlandı ve ben yemek yapmayı sevdiğimi söyledim. Mutfakta yemek yaparken çektiler beni” (E₂₈, 61, E).

Yukarıda Bizim hani bugün doktora gidiyorum, bırakayım, diyebileceğimiz bir yerimiz yok. Biz doktora giderken dört kişi gidiyoruz. Dışarıda bir işimiz olduğu zaman dört kişi yapıyoruz ifadesinden de anlaşılacağı gibi fiziksel engelliler gündelik hayatlarını idame ettirebilmek için kendilerine yardımcı olabilecek destekleyici bir kaynağa ihtiyaç

duymaktadır. Bu bağlamda aile üyelerinin dışında hane üyesi olarak sayılabilecek kişi olan “bakıcı” önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernleşmeyle birlikte bireylerin çalışma hayatına katılımları kentsel yaşamda çocuk bakımı husunda bakıcı tutma ihtiyacını doğurmuştur. Engellilerde çocuk bakımının bir yardımcıyla yapılabilmesi onlar için daha da kolaylaştırıcı bir işlev görmektedir. Fakat bazen bu durum onların yararına olmaktan çıkıp bakıcının suistimali olarak sonuçlanabilmektedir. Bu durum görüşülen evli bir engelli erkeğin sözleriyle şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bakıcı kadın, neredeyse bizi yönetmeye kalktı. Kafasına göre gelmeye başladı. Ne bileyim iş olarak görmüyordu sanki. Doğru düzgün iş yapmıyordu. Bizim çocuğa bakmıyordu. Çocuk hep uyuyordu. Hep uyuyordu ama uyku hapi mi veriyordu? Ne veriyordu? Onu da bilmiyorum. Evde olmuyordum. Eşim de görme engelli olduğu için. İşte bir gün şöyle bir şey olmuş. Beraber bunlar yemek yapıyorlarmış. Sarma yapıyorlarmış. Eşimle sarmayı sarmışlar. Kendisinin sarmasını da sarmışlar bizim evde. Eşim demiş ki, tamam abla sen bunu ocağa koy. Sen gidebilirsin demiş. Yok ben burada daha duracağım demiş. Gitmeme gerek yok demiş. Bekleyeyim demiş. Senin beklemene gerek yok gidebilirsin demiş eşim. O zaman demiş ben ocağı söndüreyim. Yemeği alıp gideyim. Bakmış ki bir de, yemeğini bizim evde pişiriyor ve benim eşim bunu görmüyor. Görmediği için bundan yararlanıyor. Bana bir doğal gaz faturası geliyordu. Babamgil bana bir kızıyordu çok fatura geliyor diye. Ben de diyordum ki, baba normal. Sıcak suyu çok kullanıyoruz diyordum. Ya oğlum diyor ne kadar sıcak su kullanırsan kullan olmaz. Yaz ayından bahsediyoruz” (E₃₀, 38, E).

Yine burada anlatılan konuya ilişkin ev içi rol düzenliliklerinde farklı bir konu ortaya çıkmaktadır. Fiziksel engellilerin bazıları, bir yerel yönetimler olarak ‘Belediye’lerin ağır engelli olan kişilerin evlerine temizlik hizmeti vermek amacıyla personeller gönderdiğini ifade etmişlerdir.

“Çok şükür. Eşim bazen yemek yapar. Cumartesi Pazar genelde ben hamur işleri yaparım, bişi(yağda kızartılan hamur) yaparım. Eşim unumu, tuzumu, leğenimi, suyumu hep önüme serer. Oturduğum yerde yaparım. O da fırında pişirir. Sonra da bir çay yapar, içeriz (gülüyor). Temizlik açısından Belediyeye iki defa haber verdim. Çünkü ben duydum böyle rahatsız olanlara temizlikçi gönderiyormuş ayda iki defa. Ben iki defa haber verdim. İkisi de olumsuz oldu. Niye olumsuz oldu? (iii) Eve geldiler, baktılar, dediler ki senin evin çok temiz. Ya dedim temiz ama bazen eşim yapıyor. Benim evime pislikten girilmemesi mi lazım, Belediyenin bana eleman göndermesi için. Elbette ben orda yaşıyorum. Böyle sürün sürün temizliyorum. Temizlerken ellerime bak, çatladı hep (ellerini göstererek), devamlı ellerimin üstünde (iii) iş yaptığım için. Belediye işçi gönderse, evim camlarım pırıl pırıl olsa, çocuklarım açısından hem kendim açısından daha güzel olur. Buna çok kızdım yani. Belediyeci kapıdan girmiş adam, dedi çok temiz bu ev bi daha eleman gönderemeyiz dedi (üzülüyor). Ha temizlicem tabi benim küçük çocuklarım var. Mikrop kapsa napcam. Veriyor, benim arkadaşlarım, engelli

arkadaşlarım hepsi de emekli insanlar. Yani hepsi de faydalanan insanlar. Ben niye faydalanamıyorum. Eşim çok utanıyor camları silmekten. Cam kavgamız oluyor. Artık çıkıyorum sandalyenin üstüne, yetişebildiğim yeri siliyorum. Alışverişi, pazarı, marketi kağıda yazıyorum. Şu şu şu diye veriyom kocam hallediyor. Elektirk, su bütün faturaları o yatırıyor” (K₂, 44, E).

Fakat yukarıdaki evli kadının anlatıklarından da görüldüğü gibi, verilen hizmetlerde birtakım eksiklikler yaşanmaktadır. Her ne kadar işbölümünde evli kadının eşi yardım etmiş olsa da temizlik konusundaki geleneksel yaklaşımla toplumda karşılaşıacağı kalıp yargılardan endişe duymaktadır. Bu durum “*eşim çok utanıyor camları silmekten*” ifadesinde de açıkça görülmektedir. Buna rağmen kendisinin ve eşinin paylaşım esasına dayanan rol düzenliliklerinin ön plana çıkması dikkat çekmektedir.

Bir yandan fiziksel engellilerin evlendikten sonra da rol düzenlilikleri konusunda hala ailelerine ihtiyaç duydukları ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili anlatılanlar şöyle olmaktadır:

“Yeri gelecek beni tuvalete götüreceksin. Afedersin yeri gelince beni benim altını alacaksın, temizleyeceksin çünkü ben tek başıma tuvalete gidemiyorum ve diyelim sen işten geldin. Sen gelene kadar ben altıma kaçırdım yani onu dedim temizlemek zorunda kalacaksın. Yani bu şekilde onları yapmak zorundasın. Hani ben dedim bunları sana baştan söyleyeyim, yani kabul edip etmemek sana kalmış bir şey haaa ben kabul etmiyorum desende, dedim. Sen bana nasıl böyle bir şey yaparsın? demem çünkü dedim o senin için ikinci bir sorumluluk. Hem dedim hani işe gideceksin, geleceksin hem dedim zaten kendinle ilgileneceksin ve ayrıyetten, ekstradan benimle ilgileneceksin ve dedim benimle ilgilenmen her şeyin üstünde yani çünkü tuvaletim var yani banyo var, yaaa yani gece yatarken ben tek başıma dönemiyorum. Annemi uyandırıyorum. Annem beni döndürüyor. Gece yatarken uykunun en güzel anında seni dürtüp diyeceğim ve sen beni döndüreceksin. Bunlara katlanabilecek misin? Bir yandan işe gidip bir yandan benimle ilgilenmek çok kolay bir şey değil. Dedi saçmalama, ben hiçbir şekilde senden iğrenmem. Her şeyini istediğin gibi yaparım. Yani bu şekilde hayatımızı sürdüreceğiz ve zaten ayrı bir ev tutacağız. Kiraya çıkacağız. Aileme yakın bir yerden ev tutacağız. Annemin bir eli benim üstümde olacak” (K₁₄, 30, N).

“Ya ben fazla iş yapamıyorum açıkçası. İlk zamanlar annem yanımda kalmıyordu. O zamanlar tektim. Eşim yardımcı oluyordu. Haftasonlarına gelince falan böyle ağır işleri işte siler, süpürür. Ben hastayken yemeğimi yapar. Eşim Allah razı olsun her konuda bana yardımcı olur. Yemek yapıyorum. Böyle hani yavaş yavaş kendimi idare edecek şekilde yemek yapıyorum. Ondan sonra yapabildiğim kadarıyla iş yapıyorum. Hani devamlı hareket ediyorum ki el hareketlerinin çalışsın. Şimdi annem var. Annem yardımcı oluyor” (K₂₀, 30, E).

Ev içi rollerin “paylaşım” esasına göre düzenlenmesi durumu, anlatılardaki ifadelerde mevcut bulunmaktadır. Görüşülen evli bir kadın, bulaşık yıkamaktan yemek yapmaya, sofra hazırlamaktan sofra kaldırmaya, temizlik yapmaktan çamaşır yıkama ve asmaya kadar tüm iş pratiklerini, eşiyle yardımlaşmalarını yani kısacası tüm yapıp ettiklerini en ince detaylarına kadar anlatmıştır. Bu anlatıdan bazı kesitler şöyledir:

“...ayağı kalkmadığım için, benim büyük bir sinim var. onun içine plastik leğenimi koyarım. Eşim o tepsinin kenarına bulaşıkları koyar. Küçüklerden başlarım yıkamaya ondan sonra bardaktı küçük tabaktı sonra da bangodan o (eşi) büyükleri indirmeye başlar. Ben onları güzel bir köpüklü suyla sıcak suyla yıkarım. Ondan sonra ikinci tepsiye koyarım. Durulama artık onun (eşinin) işi. Bulaşık makinem yok çünkü koyacak yerim yok. Bulaşık işini öyle çözdük...Yemek işini, tencereleri genelde dolabın altına koyarım günlük kullandığım şeyleri, rendem, tencerem ondan sonra saklama kabım hep ordadır. Yağım, deterjanlarım onları hep aşağılara koyarım. Yerleri bellidir. Çok çok çok lazım olmayanları da yukarı dolaplara koydum. Ha yemek pişti. Yemek yicez. Nasıl yicez? O zamanda yine sinimizi alırız. Ben tencereyi, çatalı, kaşığı, salata yaptırsam salata tabağını koyarım. Yanında kullanacağımız mesela karabiberdir, kırmızı pul biberdir, onları koyarım. Tabaklar rafta, (kahkaha atıyor) ‘Nasıl çağırcam tabaklara gel gel diye’(eşi) tabakları alır mısın canım (kahkaha atıyor). ‘Tabakları çağırda gelsinler bana’ (keyifli ve kendisiyle dalga geçerek kahkaha atıyor). Ondan sonra koyarız. Tepsiyi çeke çeke odaya götürürüz. Yerde yiyoruz zaten...Süpürme faslı var. Toz alma faslı var. ondan sonra genelde süpürme işini o da yapıyor. Yüksek yerlerin temizliğini veririm ona ben gösteririm ona toz bezi, temizleme bezi veririm... Çamaşır işine gelince çamaşırları ben toplarım kirli sepetine götürürüm makinenin içine atarım, programlarım makinamı deterjanımı atarım, yıkar açarım kapağı çamaşır sebetine katlar katlar koyarım, mandal sepetini veririm hadi derim bundan sonraki görev senin (kahkaha atıyor) dışarda daha iyi kuruyo çünkü dışarı asar. Yatağımı ben kendim toplarım. Nevresimi birlikte geçiririz... güzelce işte işbölümünü böyle hallediyoruz” (K6,55, E).

Burada, geleneksel aile yapısında görülen erkeğin tamir yapması, işe gitmesi, bahçe temizliği gibi işleri yapması ve kadınların ‘ev temizliği’, ‘bulaşık yıkama’ ve ‘yemek pişirme’ işlerini yapması olarak dağılmış olan roller, engelli olmanın getirdiği zorunluluklarla değişikliğe uğrayabilmektedir. Bu durum, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin, kentsel yaşam içerisinde dönüşüm geçirdiğini göstermektedir.

4.1.1.4. Ev İçi Fiziki Durumlar

Engellilerin yaşadıkları mekanlara, ev içini dizayn etme biçimlerine bakıldığında yaşadıkları fiziki koşulların kendilerine birtakım sıkıntılar yarattığı belirtilmektedir. Engelli birey ve ailesi, engelliler düşünülmeden inşa edilen konutlarda veya mekanlarda ortaya çıkan sınırlılıkları ve kısıtlamaları yine kendi çabaları ile aşmaya çalışmaktadır.

“Evimin içinde vallahi rahat değilim (iç çekiyor). Özellikle mutfakın bangosuna yetişemiyorum. Ocağa yetişemiyorum. Kaç defa çaydanlıkları, demlikleri üzerime döktüm yandım. Sonra tuvalette alafranga yoktu. Ben kendim alafranga tuvalet yaptırdım. Üçüncü kattayım ben. Asansör yok. Merdivenleri kocaman kocaman. Ellerimin üstünde çıkıyorum sürünerek. Yani çok zor tarafları var. Ama ne yapcan işte, uygun bir ev olmadığı için çok zor yaşıyoruz (üzülüyor)” (K₂, 44, E).

“Ben evin içinde çömelerek yürüyorum, akülü sandalyeyi dışarı koyuyorum, iniyorum. Yemek yaparken sandalyeye çıkıyorum. Mesela bangonun üstünde iş yaparken, ocağa gideceğim zaman sandalyeyi ocağın oraya koyuyorum. Bangonun boyu zaten çok yüksek değil. Onları kendime göre yapamadım. Zaten evi alana kadar anam ağladı. Evimizde eşik yok, güzel o tarafı. Banyoyu biraz küçük yapmışlar en sinirlendiğim şey o. Yikanırken sağa-sola rahatça dönemiyorsun. Küçük taburem var banyoda, mesela yıkandığım zaman kirli atletimi atıyorum oraya, işte çamaşırlarımı o olmadan rahat giyemiyorum” (K₄₆, 50, E).

“...banyo dersiniz protezi çıkarıp manuelle giriyorum. Ataçım var ataçla içeriye sek sekliyerek giriyorum. İçeriye bir sandalye koydum tutunmak için. Herkesin on dakika on beş dakika, benim bir buçuk saat sürüyo banyo. İşte yikanmam, üstümü değiştirmem, dışarı çıkmam. Tabi ki zor yani bir engelli olarak (!) Özellikle banyo çok zor. Diğerlerinde sorun olmuyor. Protezi takıyorum. Ama banyo gerçekten zor” (E₄, 55, Bo).

Anlatılardan da anlaşıldığı gibi, ev içi fiziki durum fiziksel engellilerin sosyal gelişimlerini ve özgüvenlerini sağlamak için önemli bir husus oluşturmaktadır. Ev içi yapıyı oluşturan ‘mutfak’, ‘banyo’, ‘lavabo’, ‘tuvalet’, ‘eşikler’, ‘merdivenler’, ‘evin iç yapısının genişliği/darlığı’ gibi unsurların durumu, engellilerin yaşamlarını kolaylaştırabilmekte veya tam tersine daha da zor hale getirebilmektedir. Kendi yaşam alanlarını, kendi durumlarına ve koşullarına uygun hale getirme görevi, yine engellilerin ve engellilerin ailelerinin olanakları temelinde kendilerine bırakıldığı görülmektedir. Ev içi fiziki durumun elverişliliği sorununu basit yollarla etkili bir şekilde çözmeleri kendilerinin “Yani bir engelli için çok büyük çözümler, basit olmasına rağmen” ifadeleri ile belirtilmektedir.

“Banyo olayı aslında çok önemli. Ben her işimi kendim görürüm. Ve banyoyu, fayansı falan değiştirdik, banyonun kapısını değiştirdik, zemini değişti, kaymayan diye aldık ama maalesef kayıyor. Onun da şeyini bulduk. Bu paspas türü şeyler var. yere serilen ince onları serdik mi kaymıyor. Öyle hallediliyor.yoksa ayrı bir aparat yok banyoda.Sandalyede oturarak banyomu yapıyorum. Çeşmeye tutunurum yerin ıslak olup olmadığını kontrol ederim. O konuda yani banyoda bir sıkıntım yok. Mutfak dışında bir sıkıntı yok” (E₁, 61, E).

“Evi tutarken eşimin fiziki durumuna göre tutmak istedik. Çünkü kendisi benim gibi engelli hatta daha ağır engelli olduğu için. Düz zemin, iki artı bir evin içi ve tamamen

onun fiziki durumuna göre donattım evin içini. İşte çeşmeler olsun, tutulacak yerler olsun, evin mutfak yapısını onun boyuna ve kullanımına göre ayarladım. İki balkonumuz var. Bahçemiz var çok güzel. Mutfak, tuvalet, banyo hepsi onun fiziki durumuna göre. Rahatlıkla engelli eşimin kullanabilmesi için uygun. Tutunacak yerleri var. Zaten klozetli banyo. Çeşmeleri açıp kapama yerlerini, kendisine göre ayarladık” (E₁₈, 38, N).

“Lavaboları kendimize göre ayarladık. En önemli şey engellilerin zaten lavabo ihtiyaçları. Onu da şu şekilde çözdüm. Yatak odasının yanındaki ebeveyn banyosunun kapısını söktürdüm kasası ile beraber. Odaya tam tekerlekli sandalyenin yüksekliğinde yatak yaptırdım. Yatağın yüksekliğine kadar ördürdüğüm duvarın öbür tarafına da komple çelik profillerden iskelet yaptırdım. Sonra yatağıma, aynı yükseklikte, komple hiçbir yerde boşluk kalmadan ebeveyn banyosu yaptırdım. Yere inme veya bir yere geçmeye gerek yok. Hiçbir şekilde düşme riskim yok, eşim de aynı şekilde. Mesela sağlıklı insanlar ne kadar rahat bir şekilde ayakta banyo yapabiliyorsa, ben de oturarak o şekilde rahat banyo yapabilecek şekilde yapıyorum. Ocağın alt tarafını açtırdım. Tekerlekli sandalyenin ayaklıkları ocağın alt tarafından içeriye doğru giriyor dizleri çarpmasın diye. Tekerlekli sandalye ile girdiği zaman dizleri ocağın altındaki boş tarafa geliyor. Mesela bunlar olduğu zaman hayat gerçekten çok basit. Yani bir engelli için çok büyük çözümler, basit olmasına rağmen” (E₄₁, 32, E).

Belli bir fiziki engellik ve hareket kabiliyetindeki yavaşlığın yol açtığı durumun hem mekânsal hem de toplumsal ilişkilere de sirayet ettiği ve sorunlaştırdığı söylenebilir. Engelli bir birey için, ev içindeki koşulların hareket kabiliyetine uygun olarak tasarlanmaması beraberinde duygusal bir sorunun meydana gelmesine neden olabilmektedir.

“Şu an ki evim bana uygun. Sadece girişler, apartman girişleri, benim evin girişleri rampaların dışında. Onları da eşim bir şekilde çözdü. Apartman sakinleriyle de görüşüyoruz. Eğer onay verirlerse, ben oraya zaten giriş ve çıkışlara sabit rampa yaptıracağım. Yani (iii) eşimi de o sıkıntıdan kurtaracağım. Onu bekliyorum onların taleplerini bekliyoruz. Onun haricinde evim kullanışlı bana bir engeli yok. Şimdi evin içinde yine arabamla dolaşıyorum. (iii) Yani başka şansımız yok. Lavabomuz alçak, yüksek olsa bir şekilde ben kalkar kendim otururum. Eski alafrangalardan, alçak. Bunlara oturtuyor eşim, sonra kaldırıyor, arabaya oturtuyor. Bir tek orda eşime bağıyım. Onun dışında hiçbir şekilde bağımlı değilim” (E₁₀, 48, E).

“Bizim evimizde iki senede bir boya badana yapılır. Çünkü benim bütün duvarlarımda parmak izlerim vardır. Tutunarak yürüdüğüm için onlar da beni belli bir müddet sonra çok rahatsız eder. Derim yaramaz çocuklar gene parmaklarıyla iz yapmışlar. Boya badana yapalım. Böyle boya badana yaparız. Dengede, yürümede sorun yaşadığım için sürekli oralardan destek alırım. Sürekli tutunarak yürüdüğüm için parmak izleri bana aittir” (K₂₇, 49, E).

Sosyo-mekansal ilişkiler anlamında engellilerin ev içi fiziksel koşulların yarattığı zorlukların yanı sıra, eşler arasındaki farkındalığın da burada önemli bir yer işgal ettiği

görülmektedir. Ev içinde yaşayan engelli olmayan bireylerden kaynaklı engeller de, bir iç mekan olan evdeki sosyal ilişkileri tayin etmekte önemli rol oynayabilmektedir.

“Diyelim ki, yerde bir yolluk var. O yolluk üzerine bastığın zaman kayıyor. Ben bastonla bastığım zaman kaymak riskli. Düşebiliyorum...Uyarıyorum diyorum ki, bak bunu buraya koyuyorsun ama ben buna bastığım zaman kayıyorum. Ya altına kaymaz bir bant alıp yapıştırıyoruz ya da ona dikkat ediyor. Veya yerin ıslak bırakılması; paspasla alındıktan sonra ıslak bırakılmaması. Veya ayağıma takılacak bir şeyler; mesela terliğini çıkarıp ortaya bırakırsa, gece karanlıkta benim terliğe takılma riskim yüksek. Bu tip şeyleri yaşayarak öğreniyor. Bende hepsini şap diye anlatamam bir kerede yani yaşayarak öğreniyor” (E₄₃, 56, E).

Bu anlatıda görüleceği üzere, evin ara holü denilen kısmına küçük bir yolluğun dahi koyulması, küçük olmasına rağmen büyük sorunlar çıkarabilmektedir. Bunun gibi toplumsal yaşamda önemsiz görülen küçük engeller, engelliler için çok daha büyük bir engel olarak görülebilmektedir.

Görüşmeler sonucunda, fiziksel engellilerin çoğunun yaşadıkları evlerin kiralık olduğu ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazılarına şu şekilde yer verilmektedir:

“Evim kira benim. Evim benim tamam kutu gibi çok da böyle büyük değil salon iki oturma odası var arka tarafta bir yatak odası bir çocuk odası var. ondan sonra banyo tuvaleti var. iki tane tuvaleti var. bir (uu) alafranga bir öbürkü yani banyom falan geniş çok rahat hareket edebiliyorum ama işte eşiklerden dolayı sorun yaşıyorum çünkü evde öbür arabayı kullanıyorum manuel diyoruz biz ittirmeli arabayı bunu kapının önünde bırakıyorum. O da eşiklerden geçmiyo ondan bayağı bir zorluk yaşıyorum. Şimdi evlerin iç yapısına bakıyosun dış yapısı uymuyo dış yapısı uyuyo bu sefer iç yapısı uymuyo hani birebir dengini bulamıyosun. Eee şimdi de ev sahibine diyemezsin ki ben bu eşikleri kaldırmak istiyorumda diyemezsin ev sahibi bunu kabul etmez. Gerçi söylesem kaldırır da ee şimdi bana çok büyük şey çıkacak. Masraf çıkacak gerçi ev sahibi kiradan keser de ama bana iş çıkacak toz toprak o eşikler kolay değil ki sökülmesi yapılması” (K₃, 54, E).

“Evimiz kira. Ailem surf benim için benim koşullarıma uygun asansörlü ev tutular. Evin geniş olmasına da dikkat ettiler çünkü evde sandalyemle de gezebiliyorum. Beşinci katta oturuyoruz. Evimiz asansörlü ailemin en büyük olayı aslında her ne kadar engelli yetişmesekte kiracıyız. Her gittiğimiz evde önce benim girip çıkışının olabileceği uygun evler bulmak zorunda kalıyoruz” (K₅, 43, B).

“Evim kira. Apartman dairesinde giriş katta oturuyoruz. Özellikle seçerek tuttuk evimizi. Apartmanın girişinde ve evin girişinde eşik var oraya seyyar rampa yaptırdım. Apartman yöneticisine söyledim girişe rampa yapılana kadar seyyar rampa kullanacağım. Evin önündeki eşik içinde diğeri yapıldıktan sonra eşimle seyyar rampa kullanmayı uygun gördük” (E₁₀, 48, E).

“Evimiz kira. Birinci katta oturuyoruz. İki basamağı vardı girişte Belediyeye söyledikten sonra rampa yapıldı. Ailem yani annem ve babam’de yaşıyorlar. Ben kardeşimle karısıyla ve üç çocuğuyla birlikte yaşıyorum. Kardeşim üç aydır işsiz ve üç aydır benim aldığım engelli maaşıyla geçim yapmaya çalışıyoruz” (E₁₁, 42, B).

Yukarıdaki anlatılarda, fiziksel engellilerin veya ailelerinin ev kiralarken evin bulunduğu yerin giriş katta olması ayrıntısına dikkat ettikleri görülmektedir. Her ne kadar ekonomik sebepler kiralık ev tutmak için önemli sebeplerden bir tanesi olsa da, toplumsal yaşamı idame etmek ve kent koşullarına uyum sağlamak gibi sosyal etkenler sebebiyle, evin bulunduğu yerin kolaylıkla erişiminin sağlanması da önemli olmaktadır. Evlerin veya apartmanların girişinde merdiven bulunması sorununu kendi çabaları veya Belediye gibi kamu kuruluşlarından aldıkları yardımlar aracılığı ile çözmeye çalışmışlardır.

4.1.2. Aile Üyeleri Arasındaki Sosyal İlişkiler

Bir sosyal ortam olarak aile, çeşitli roller, statüler ve bu roller ile statüler arasındaki ilişkiler yumağından meydana gelmektedir. Anne, baba, çocuk, kayınbaba, kayınvalide gibi statüler ve bu statülere uygun roller sergilenerek ilişkiler gerçekleşmektedir. Bu ilişkiler büyük ölçüde iletişim sistemine dayanmaktadır. Aile üyeleri arasında kurulan iletişimler aracılığıyla ailenin sosyal ilişkiler ağı oluşmaktadır. Bu ağ içinde oluşan iletişim ailedeki üyelerin tutum ve davranışlarını yönlendirmektedir. Ailedeki ilişkiler temelde birtakım roller, statüler ile bunlar arasındaki etkileşim ve iletişime göre yapılmaktadır (Yıldırım & Yıldırım, 2013, s.139).

Gündelik hayatın gerçekliği, kurumlaşmanın esası olan rutinlerde cisimleşmek suretiyle kendini idame ettirmektedir. Bunun da ötesinde, gündelik hayat gerçekliği, bireyin ötekilerle girdiği etkileşim içerisinde durmadan teyit edilmektedir. Gerçeklik nasıl ilk kez bir sosyal süreç aracılığıyla içselleştirilmişse aynı şekilde bilinçte sosyal süreçler aracılığıyla muhafaza edilmektedir. Bireyin hayatındaki anlamlı ötekiler, onun öznel gerçekliğinin idamesini sağlayan temel failler olmaktadır (Berger & Luckmann, 2008, ss.217-218). Burada anlamlı ötekileri, fiziksel engellilerin eşleri, çocukları ve yine en yakınlarında olan kayınbaba ve kayınvalideyi temsil ettiği söylenebilir. Bu anlamlı ötekiler, fiziksel engellilerin genel çevrelerinde tanınmasında güçlü bir etkiye sahip olmaktadır. Çünkü gerçeklik idamesi, bu anlamlı ötekilerle genel çevrenin girmiş olduğu etkileşim sonucunda bireyin sosyal durumunun tümünü kapsamaktadır.

4.1.2.1. Karı-Koca İlişkileri

İçinde yaşanan toplumun, bireylerin tutum ve davranışlarını, duygu ve düşüncelerini, hareketlerini sosyal olarak yapılandıran ve yönlendiren özellikleri taşımasında kültürün etkili olduğu söylenebilir. Bu özellikler, aile yaşamı içerisinde karı-koca ilişkilerinin belirlenmesinde etkili bir niteliktedir. Çünkü aile öncelikle karı-koca birlikteliği ile inşa edilmektedir. Bu nedenle karı-koca ilişkileri açısından fiziksel engellilerin aile yaşamında başarılı sosyalizasyonu gerçekleştirmesi ilk adım olarak görülmektedir. Anlatılar karı koca ilişkilerinde, engellilik durumu, çocuğun bakış açısıyla karı-koca ve şiddet unsurlarını ön plana çıkarmıştır. Karı koca ilişkilerinde öncelikli olarak durulan husus, engellilik durumu nedeniyle yine paylaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda engelli olmayan ailelere benzer bir şekilde aile içi sosyal ilişkilerini oluşturarak aile inşa ettiklerini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Şöyle söyleyeyim, çocuklarımızın öf dediklerini duymadım bizim ilişkimizde. Yani zaman zaman her çocuk gibi sıkılabiliyorlar ama bunu telafi ediyoruz bir şekilde. Olumsuzluk hiç yaşamıyoruz diyebilirim size bu konuda. Ufak tefek sorunlar zaten her ailede olan şeyler. Yani kavga, gürültü, patırtı, evde küsmeler olabiliyor her ailede olduğu gibi. Bunlar zaman zaman bizde de gerçekleşebiliyor ama genellemeye bakarsak son derece olumlu, sevecen, birbirine saygı duyan insanlar topluluğuyuz. Mesela bizim evde küfür pek konuşulmaz değil, hiç konuşulmaz diyebilirim. Engellerimizi birbirimizin yüzüne asla vurmamak. Zaten bunu kabullenmiştik. İkimizden birisi sağlam olsaydı, böyle bir şey yaşayacaktık belki de. Bu yüzden böyle bir evliliği seçtik” (E₄₉, 52, E).

Burada, kentleşmeyle birlikte değişen ve farklılaşan kentsel aile yapısının etkisiyle kadın ve erkeğin evlilikte eş tercihlerini bireysel olarak yapmalarından kaynaklanan bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. Görüşülen evli erkeğin *“Zaten bunu kabullenmiştik”* ve *“Bu yüzden böyle bir evliliği seçtik”* ifadelerinde görülen birbirlerinden ‘razı’ olma durumu, karı koca arasındaki ilişkileri etkilemekte hatta bu etki çocuklar ile etkileşimin niteliği hakkında önemli rol oynamaktadır.

“Karı koca arasında çok iyi bir bağ olması lazım. Bana mesela dokuz yıldır sen sakat bir kadınsın dememiştir hiçbir zaman. Ama ben ona söyledim ilk başta. Sen dedim, bana böyle dersen seni ilk celsede boşarım. Benim dedim, rahatsızlığımı yüzüme vurmuyacaksın. Ben böyleyim dedim. Kabul ediyor musun? Etti işte öyle. Hatta bazen çok rahatsızlanıyorum. Eşim beni kucağına alıyor, öyle çıkarıyor. Hatta çocuklar etkileniyor. Babam annemi taşıyor diye. ‘Bak! Babam annemi taşıyor’ dediklerinde, o halime hem gülüyorum hem de üzülüyorum. Bazen gözlerim doluyor. Bazen gülüyorum” (K₂, 44, E).

Evli bir kadının yukarıdaki anlattıklarında görüldüğü gibi, aile üyeleri arasındaki ilişkilerde eşlerin engellilik durumunun aile inşasında çözümsüz bir engel olmadığı söylenebilir. Bu anlatılanlarda aile yaşamını fiziksel engelliler, engellilik kaynaklı sıkıntılarından daha çok sosyal alanda yaratılan sıkıntılar boyutuyla değerlendirmekte ve özellikle de kendi ifadelerinde ‘*Bak! Babam annemi taşıyor*’ olduğu gibi çocuklarının gözünden kendi durumlarını yeniden düşünmek zorunda kalmaktadır.

Geleneksel evlilik ve aile anlayışından kaynaklanan toplumsal baskı, birtakım tutum ve davranışların belirlenmesinde etkileyici rol oynayabilmektedir. Nitekim medeni kanun düzenlemelerinin henüz olmadığı zamanlarda olumlu görülen ve bir toplumsal baskı unsuru sayılmayan imam nikahının, günümüzde hukuki kuralların öncelenmesiyle birlikte dönüşüme uğradığı ve imam nikahına dayanan karı-koca ilişkisi gibi nikahsız birlikteliklerin her şeklinin “haram”, “günah” gibi ifadelerle tanımlandığı ortaya çıkmaktadır. Görüşülen evli bir kadının anlattıklarında bu durum şu şekilde ifade edilmektedir:

“Beş altı yıl boyunca ben oturdum eşimle öyle nikahsız. Değişim sadece toplumda oluyor. Toplumda da değil. Benim ve eşimin ailesi siz evli değilsiniz, diyorlardı sürekli. Sen onun karısı değilsin falan diyorlardı. Mesela eşim, enişteme bacanağım dediği zaman, babam şu an siz bacanak değilsiniz falan diyordu. Toplumda böyle bir şey oluyor. Yoksa bizde böyle bir şey olmadı. Uff ya felaketti o dönem. Haram, günah işliyorsunuz diyen de oluyordu. İşte siz karı koca değilsiniz diyen de oluyordu. İşte metresi diyen oluyordu. Metres hayatı nasıl yaşanır siz biliyor musunuz? Adam haftanın bir iki günü gelir. Boş zamanlarında gelir. Akşamları bazı zamanlar gelir. Evde karısı olur. Odur metres hayatı. Ama her akşam evine vaktinde, saatine gelen, karısının, çocuğunun başında olan, herkesin içinde bu benim karım diye göğsünün gere gere söyleyen bir adamla bir kadın var burada. Neden metres? Biz bunu çok yaşadık. Toplum baskısını çok yaşadık. İmam nikahını da herkes biliyordu” (K₁₉, 38, E).

Şiddetin toplumsal cinsiyet anlamında fiziksel engelliler açısından, kadın ve erkek ayrımı yapılmaksızın engellilik durumunun verdiği zayıflık olarak görülmesiyle uygulandığı görülmektedir. Fiziksel görünüm nedeniyle artık beğenilmeme durumu görüşülen evli bir erkeğin “*Hani derler ya düş de gör. Düştim*” ifadesinde belirtilmektedir.

“Çok çile çektim, darlık yoksulluk çektim. Hani derler ya düş de gör. Düştim. Beyin kanaması geçirdim. Beynimdeki hasar beyin felcine vurmuş. Bakmadı bu (eşi) bana. Kaçtı yanımdan. Doğru dürüst benle konuşmuyor. Bana hakaret ediyor. İlk önce

döşegini ayırdı, yatağını ayırdı. Ben seni beğenmiyorum. Sen dedi çık, git işte. Başladı tekme vurmaya. Beni duvardan duvara vuruyor. Bir şey söyleyemedim. İşte ne yapayım (boynunu eğiyor). Gücüm yetmiyor. Burnumu kanattı, ağzımı kanattı (ağlıyor). Bu sefer dedim ben seni mahkemeye vercem. Ondan sonra iyi olmaya başladı. Karakola vermeyeyim diye bana bikaç gün iyi davrandı” (E7, 62, E).

“...çok böyle huzursuz hiçbir şeyden memnun kalmayan birisi. Ben tekerlekli sandalyeye bağlandıktan sonra daha kötü oldu. Şu an odasında köpekle duruyor. Odasına sokup bizi temizlettirmiyor. Ayda bir kadın geliyor bize. Ben onun odasını temizletemiyordum. Hep onun dediğini yapmaktan yani kendimi alamıyorum. Onun istedikleri, onun sevdiği, onun yiyeceği olsun diye ama hep yine şiddetle karşılaşıyorum onu anlamadım ben. Hep buluyo bahane ben sessiz kalınca. Ben biliyom sana ne yapcağımı diyor, tehdit ediyor beni. Tehdit ediy o işte arabayı bozarım (akülü sandalye), yok şöyle yaparım. Ama şimdi şöyle bişey yapıyorum. İyi de oluyor gibi geliyor bana. Belki yanlış yapıyorum ama o geliyor bana bir sürü laf sayıyor, susuyorum, susuyorum sonra başlıyom bağırmaya. Bundan sonra bana böyle davranamazsın. Dilediğim yere gidiyorum diyorum. Onunla tartışmaktansa evden çıkmak en iyisi diyorum. Ben de işte onu tehdit ediyorum. Yani altta kalmıcam. Gerçekten yani iyi oluyomuş” (K12, 57, E).

Bu anlatılanlardan da görüldüğü gibi, aile yaşamında bir yandan engellilik durumunun getirmiş olduğu zorlukları göğüslemeye çalışarak kendi gerçekliğini anlamlandıran engelli birey, bir yandan da bu anlamlı gerçekliği, şiddet aracılığıyla olumsuz tanıtan eş ile mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Eşitsizlik, kadın ve erkek için de potansiyel bir şiddet ortamı yaratabilmektedir.

4.1.2.2. Çocuklar İle İlişkiler

Berger & Luckmann (2008, ss.190-191), bireyin toplumun bir üyesi olarak doğmadığını, sosyalliğe doğru bir yatkınlıkla doğduklarını ve bu şekilde toplumun bir üyesi haline geldiklerini ifade eder. Bu nedenle her bireyin hayatında, toplumsal diyalektiğe katıldıkları sırada, zamansal bir ardışıklık söz konusu olmaktadır. Onlara göre, bu sürecin başlangıç noktası içselleştirme olarak görülmektedir. Birey, ancak bu içselleştirme derecesine ulaşırsa bir toplumun üyesi sayılmaktadır. Bu duruma yol açan ontogenetik süreç ise, *sosyalizasyon* denmektedir. Bu, bireyin bir toplumun veya toplumun bir kesitinin nesnel dünyasına kapsamlı ve tutarlı bir şekilde girmesi olarak tanımlanabilir. Bu sosyalizasyonu içeren kavramlardan biri olan *asli sosyalizasyon*, bireyin çocukluk döneminde başından geçen ve onu toplumun bir üyesi haline getiren ilk sosyalizasyonu; diğeri olan *tali sosyalizasyon* ise, zaten sosyalleşmiş olan bireyi kendi toplumunun nesnel dünyasındaki yeni kısımlara yerleştiren herhangi bir süreci

belirtmektedir. Bu sosyalizasyon süreci içerisinde çocukların aile içindeki sosyal ilişkileri fiziksel engellilerde belirleyici olmaktadır. Çünkü aile ilişkilerinde çocuk konusu ile ilgili genel olarak var olan belirli durum ve kaygılar, engellilik faktörü ile daha belirgin bir özellik gösterebilmektedir. Herhangi bir ailenin yaptığı gibi, gündelik yaşamı idame ettirmenin yanı sıra kendi gerçekliklerini, çocukları ile ilgili sosyal ilişkilerinde de anlamlandırmakta ve bu ilişkilerle bir aile yaşamı inşa etmektedirler.

“Ben şunu çok iyi biliyorum. Ben bir engelliyim. Çocuklarım ilerde benden utanmamalı. Ve çocuklarımı hep engelli derneklerine götürdüm ama ortopedik, ama zihinsel. Onların yaptıklarını, onlar neler yapıyor, nasıl yaşıyor onları gösterdim ve yapmak zorundaydım çünkü ilerde, ki karşımıza çıkıyor. Anadan babadan utanan şudur, budur yani aşağılayan. Hatta bazen şey olur. Çocuklardan birşey isterim. Ego yoktur. Öyle kaprisli ya da şey bir insan değilim. İşte ben kendi durumumla çok rahat alay eden bir insanım. Onlarda ona almış. ‘Şunu verir misin oğlum’ diyorum. ‘Baba hemen yanı başında sen sakat mısın? Al işte’ derler (gülüyor). Yani o konuda iyi yetiştirdiğimize inanıyorum” (E₁, 61, E).

“Kızımı alıyorum karşıma ve konuşuyorum. Diyorum ki, ‘bak benim bir gerçeğim var. Beni bu kadar hırpalama, bu kadar hareketlilik, bu kadar yaramazlık yapma’ Oturuyor, yapmıyor, anlıyor. Birçok çok büyük insandan daha fazla anlıyor. Bunlar hep doktor tavsiyesiyle gitti. Yani hayatı hep böyle yaşadım. Kendine acıyarak değil ama gerçeğini bilerek. Artık yaşım ilerliyor. Yoruluyorum. Dinlenmem, vücudumu anlamam gerekiyor. Eşim de böyle düşünüyor. İnatlaşıyorum hep kendimle, hayatımla ama bu da benim. Ben böyle varım” (K₃₄, 34, E).

Burada görüldüğü gibi çocuklar, engelli olanlar için de engelli olmayanlar için de aile kurumun en önemli parçalarından birini meydana getirmekte ve kendi aile gerçeği içerisinde sosyalize olmaktadır. Anlatılarda bu konu ile ilgili ifade edilen genel durum, fiziksel engellilerin temel kaygısının çocukların annesinin veya babasının veya her ikisinin engellilik durumlarını benimsememesi yani ‘ebeveynden utanma’ olmaktadır. Anlatılanlar, çocuklarla ilgili kaygıların kökenlerinin özellikle çocuklarının onlardan utanması, aşağılanması gibi durumlara dayandığını göstermektedir. Fakat bu korkunun giderilmesinde fiziksel engelliler aile içi eğitim aracılığıyla bu sorunu aşabileceklerini öngörmektedir. Bunun dışında toplumun bakış açısından kaynaklanan bazı sorunlar ile karşılaştıklarını dile getirmektedirler. Engelli ebeveyne sahip olmak, engelsiz çocuklar için bir engel oluşturabilmektedir.

“Çevre onlara engelli olduğumuzu hissettirdi. Çok hissettirdi. Hala da zaman zaman oluyor. Çocuklarım gayet rahattır. Benim arkadaşlarıyla onların yanında olmam

hiç rahatsız etmedi. Babasının olması falan da. Onlar bizimle olmaktan daha çok mutlu oluyorlardı. Her yere biz birlikte gidip geliyorduk. Okullarına da gidip geliyordum. Hiçbir rahatsızlık yaşamıyorlardı ama dışarıda dolaşırken birlikte, bazı insanlar bizi görüp (elini kulağına götürüp masaya vuruyor) ‘ayyy Allah korusun, Allah başıma vermesin, yarabbim’ diye söylüyorlar. Çocuklar da bunları duyuyorlar. Yanlarından geçerken onlara sinir oluyorlar. Hani ne olmuş diyorlar yani. İnsanlar, ay Allah şifa versin, yarabbim, ay bilmem ne, hep birşeyler diyip duruyorlar. Bunlar onları sinir ediyor. Tepki göstermek istiyorlar. Ben de aman sakın anneciğim bak, ben rahatsız olmuyorum. Siz de rahatsız olmayın” (K₃₃, 55, D).

“Yavrum şeyde çok yaşadı bunu ilkokul bir, anaokulu. Ona göre belki her şey normal ama arkadaşları beni farklı bir anne olarak gördükleri için, ‘aaa! senin annen niye öyle’ şeklinde bir şey yaşadı tabi. Çocuğumla her zaman karşılıklı oturarak konuşuruz. Her şeyin başı inanılmaz diyalogdur. Onun sorularını zekam yettiğince anlatabilmek ya da benim hayatımı onun düzeyine indirgeyerek anlatabilmeye çalışırım ama onu hiç bir şekilde mahcup edecek ya da bir şeyini eksik yapacak bir anne olmadım, olmam da. Hala da çcuğumla, arkadaşlarıyla da diyaloglarım çok iyidir. Anne sende bir tılsım mı var, herkes seni o kadar çok seviyor ki, diğer arkadaşlarımmın anneleri dört dörtlük normal olmalarına rağmen senin annen çok tatlı, çok mükemmel diyorlar bana, diye bu sözlerle gelir. Bende şaka olarak derim ki anneciğim ben sizinle kalbimle konuşuyorum, kalbimle yaklaşıyorum ondandır. Kızımın inanılmaz bir sevgi diyalogumuz vardır yani” (K₂₇, 49, E).

Anlatılar, yaşlılığın da çocuklar ve torunlar ile olan aile ilişkilerinde önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Geleneksel aile yapısı dikkate alındığında aile ilişkilerinde zamanla bir değişimin meydana geldiği görülmektedir. Bu değişimi geleneksel değerler üzerinden yapan ve bu geleneksel aile yapısını sürdürmeye devam eden eşi engelli olmayan evli bir erkek bu konuda yaşanan değişim ve dönüşümlerin kendi ifadesiyle “Eskiden yetmiş bir yaşındaki büyüklerimiz oturur. Gençler hizmet ederdi” sözünden anlaşıldığı düşüncelerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Eşim çok tabiri caizse vericidir. Gelen misafiri ağırlasın, çocuklarla ilgilensin, torunları için adeta hayatını feda eder. Hiç gözü kapalı feda eder. Biraz sorunlar şey oluyor aramızda yani benim oğlanlarla, oğlum sen de şunu şöyle yapsaydın dediğim zaman işte orada bir ters düşme olabiliyor. Çocuk bana cevap veriyor anneannesi cevap verdiği için o da ona cevap veriyor. Aynı şartlarda ben onu yumuşatmaya çalışıyorum ama yapabildiğim kadar. Çocuklarla da torunlarla da aram iyi. Eşimi rahatsız edecek bir konumda bırakırlarsa işte o zaman ben müdahale ediyorum çünkü bize hizmet eden insan yetmiş bir yaşında. Onun esasında saygıya ihtiyacı var. Eskiden yetmiş bir yaşındaki büyüklerimiz oturur. Gençler hizmet ederdi. Benim eşim hala daha bu yaşta olmasına rağmen torunlarına hizmet etmekten mutluluk duyar. Ben torunlarımmın ve çocuklarımmın bana yardımcı olmalarını pek istemem. Yani yapabileceğim her şeyi kendim yapmaya çalışırım. Evde halen ben engelli olduğum halde tamir işleri varsa bile onları bile kendim yapmaya çalışırım ama o yetiştirebildiğim kadarıyla. Hayata küskün değilim.

Hayatla çok barışırim. Herkesle de, etrafta ki insanlarla da, o şekilde iyi, yapıcı, sohbet severim” (E₈, 75, E).

Sonuç olarak burada, aile içi iletişimin ve etkileşimin fiziksel engellilerdeki kritik önemini vurgulayan örneklerin verildiği görülmektedir. Toplumun engellilere bakış açısı, bu bakış açısının yarattığı olumsuz sonuçları birebir yaşayan fiziksel engelliler tarafından oldukça naif ve hassas bir şekilde ele alınmıştır. Toplumun, yanlarında çocuklarının olması durumuna aldırış etmeden fiziksel engellilere yönelik geliştirdiği “dışlama”, “acıma”, “ötekileştirme” davranışlarını anlatılanların içerisinde görmek mümkün olmaktadır. Toplumsal yaşamda engelliler bu tür durumlarla karşı karşıya gelseler de bir sosyal ağ içerisinde bulunduklarından duruma özgü çözüm üretmekte ve aile içi iletişim mekanizmasını başarılı bir biçimde dönüştürebilmektedir.

4.1.2.3. Kayınbaba/Kayınvalide İlişkileri

Kayınbaba/kayınvalide ile ilişkili bulgulara bakıldığında, geleneksellik, engellilik ve kentsel yaşam unsurlarının iç içe geçtiği görülmektedir. Geleneksel aile yapısına sahip olan ailelerin en büyük problemlerinden biri gelin/kaynana ilişkileri olabilmektedir. Öyle ki, bir çok aile bu ilişkilerin gerginleşmesi sonucunda dağılabilmektedir. Bu durum her ailede olduğu gibi fiziksel engellilerin inşa ettikleri aile yapısında da görüldüğü gözlemlenmektedir. Anlatılar, çoğunlukla kayınvalide ilişkilerinin engellilik durumu sebebiyle bozulabildiğini işaret etmektedir. Aileler, evlilik aşamasında sorunların odağında dururken evlilik sonrasında da sorunların devam etmesine neden olabilmektedir.

“Şöyle bir şey vardı. İşte kapının önüne kadar geliyorlardı. Oğlumu görüyorlardı. Sevmek için istiyorlardı. Kızımdayken böyle bir şey olmadı. Sekizinci ayında kayınvalidem gidip gelmeye başladı yanıma. Görümcelerim zaten aralıklı gelirlerdi. Hala da geliyorlar ama öyle bir sıcaklığımız yoktur. Açıkçası hala tepkililer. Otururlar önlerine hizmet beklerler falan. Böyle son iki yıldır hiç bir şekilde görüşmüyoruz. Diyaloglarımız yok. Eşim artık beni istemeyeni ben istemiyorum, benim artık bu eşim, bundan vazgeçme şansım yok. Kabul eden buyursun, kabul etsin kabul etmeyen kendi bilir düşüncesine girdi. Şu an eşimin ailesiyle görüşmüyoruz. Benim ailemle görüşüyoruz. Benim ailemi eşim çok sever” (K₁₉, 38, E).

“Benim kayınvalidem çok cahil. Eşim kendisini çok yetiştirmiş birisi. Şunu anlatayım size, ben hamileydim dört buçuk aylık. Konuşuyoruz telefonda, biz seni böyle kabul ettik dedi. Hani böyle önemli birşeylerini kaybedersin de öyle böyle kabul ettik olur.

Çok darılıp, çok üzülmuştüm. Eşim pek önemsemiyor onu. Ben de artık önemsemiyorum çünkü cehaletine veriyorum” (K₃₄, 34, E).

Modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan kentleşmenin etkisiyle aile yapısı ve kültürel değerler de değişime uğramaktadır. Kentte yaşayan fiziksel engelliler, kayınbaba ve kayınvalideden fiziksel mekan olarak ayrı olsalar da geleneksel kültüre dayanan duygusal ilişkilere bağlı olarak hareket etmeyi sürdürmektedir. Nitekim görüşülenlerin bir kısmı bu duygusal bağlar sebebiyle kayınbaba veya kayınvalide ‘bakımı’ını üstlendiklerini şu ifadelerle belirtmektedir:

“Ben kendim çok istemiştım bir kayınvalidem olsun diye. Ama ben kayınpederimle çok dertleşirdim. Görme engelliydi. Böyle gözünü yaklaştırırdı, öyle görürdü. Babasına da bu halimle ben baktım. Allah biliyor yukarda. Beraberce işte gelin olarak baktım. Ama hiç bir zaman itiraz etmedim. Yani severek baktım. Şey yani ne derler ona, severdi ama bazen çocuklar yüzünden tartışırdık. El kızı derdi bana (gülüyor). Ama yine oğlundan çok severdi ve derdi ki, sen bana çok baktın hakkını helal et derdi” (K₁₂, 57, E).

“İyi. Eltim bakıyor. Bazen buraya geliyor. Biz bakıyoruz buraya geldiğinde de. Öyle yani sıkıntılar yaşıyor ama sonuçta bakacağım. O yüzden mecbur. Eltim engelli değil sağlıklı. İşte bakıyoruz yani sonuçta eşimin annesi bakmalıyız” (K₂₀, 30, E).

Bu ifadelerde de görüldüğü gibi, geleneksel aile ilişkilerinin getirdiği sorumluluklar üzerinde engellilik durumu bir değişiklik yaratmamaktadır. Ayrıca geleneksel aile yapısı içinde kayınvalide ile çatışmaların yaşanması bilinen bir durum olmaktadır. Gerek erkeğin gerekse kadının kayınvalide ile çatışma yaşama olasılığı mümkün olabilmektedir. Bu çatışmanın boyutu ise zaman zaman ailenin sonlanmasına kadar gidebilecek şekilde çoğalabilmektedir. Aşağıda boşanmış eşi engelli olmayan bir erkeğin sözleri bu duruma örnek niteliğindedir:

“Vallahi şimdi nasıl diyeyim ki annesi her şeyimize karışmaya başladı çok açık söyleyeyim mi? Cinsel hayatıma dahi karışmaya başladı. Ya misal olarak yeni bir evli çift çok rahatsız edilmezdi ama annesi geç saatlere kadar bizdeydi. Bizde kalıyordu. Eşim onunla beraber sohbet ediyordu ya da sabah erken işe gideceğim hala annesiyle salonda yatıyorlar vesaire. Bayağı bir sıkıntılı günler yaşadık” (E₃₆, 53, Bo).

Geleneksel aile yapılarında eşler ve çocukların dışında kayınbaba ve kayınvalide gibi kişilerin hane içinde karı, koca ve çocuk ile birlikte yaşaması sıklıkla karşılaşılan bir durum olmaktadır. Hane içindeki bu kişilerle olan ilişkiler, genel olarak toplumsal yapı içerisinde geleneksel aile ilişkileri ile açıklanabilir. Hane içindeki her üye gibi olan

kayınbaba/kayınvalide, aile içi ilişkilerde hem bir rahatsızlık kaynağı hem de saygı duyulması ve bakılması gereken aile büyükleri olarak görülebilmektedir.

4.1.2.4. Akrabalık İlişkileri

Toplumsal yaşamda fiziksel engellilerin akrabalık ilişkilerinin önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Çünkü birey öncelikle aile üyeleri ve onların en yakınları olarak bilinen akrabalar ile iletişim ve etkileşim içine girmektedir. Bir diğer deyişle bireyin sosyalizasyonu aile üyelerinin içerisinde başladığı gibi akrabaların da bu süreçte başarılı veya başarısız katkısı bulunmaktadır. Akrabalık ilişkilerinde ‘vicdani merhamet’, ‘ziyaretler’, ‘törensel pratikler’, ‘yük olma’, ‘yaşlı anne/baba bakımı’ konularının ön plana çıktığı gözlenmektedir. Bu doğrultuda görüşülenlerin bir kısmı, kendilerinin veya eşlerinin akrabalarının kendilerine engellilik durumları sebebiyle küçümseyerek baktıklarını söylemektedir.

“Hah şunu söyleyeyim size, benim eşimin mesela ailesi, ailesinin tarafı işte aaa engelli bir adama mı gitmiş, evlenmiş, sakat bir adamla mı evlenmiş? Ben kelimelere takılmıyorum engellidir, sakattır, topaldır, ben bunlara takılmıyorum. Önemli olan kişinin vicdani merhametidir. Eğer insanlar şunu bir çözseler. İnsanlar düşünse, ya bu sakat dedikleri, topal dedikleri veya kör dedikleri o da bir insan. Onu da bir Allah yarattı. Sen asla insanları horlayamazsın. İnsanları aşağılayamazsın. Onu yaptığın zaman zaten sen kişiliğinden ödün vermiş oluyorsun. Yani karakterin kişiliğinin ne kadar en alt seviyede olduğunu da ortaya koyuyorsun. Zaten aaa bak bu sakat (!) Bu bir aşağılamadır” (E₁₀, 48, E).

“Biz ön yargıları kırdığımız zaman gerçek kimliğimize kavuşcaz. Engelli sağlıklı diye bişey kalmıcak. Erkek erkek, bayan bayan. İnsanız ya! Engelli diye bir kavram yok. Şuraya takılıyorlar hocam. Bizim Türkiye Sakatlar Derneği ya, hep şunu dedik biz; ya isme takılmayın, bırakın ismi. Ya isimlere takılmak bir şeye çözüm getirmmez. Biz icraatlarla bişey yapmalıyız, isimlerle değil ” (E₁₀, 48, E).

Burada akrabaların küçümseyici ve ötekileştirici tutum ve davranışlarının dışında, üzerinde sıkça tartışılan önemli bir ayrıntı da dikkat çekmektedir. Bu ayrıntı “Ben kelimelere takılmıyorum engellidir, sakattır, topaldır, ben bunlara takılmıyorum” ve “isimlere takılmak bir şeye çözüm getirmmez” ifadelerinde geçen engellilik kavramı üzerinde yapılan farklı tanımlamalara yapılan atıftır. Tarihsel süreç içerisinde engelli veya engellilik kavramı çeşitli değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Fakat bu kavramın öznesi durumundaki aktörler olan fiziksel engelliler, esasında engellilik için yapılan ‘sakat’ ‘topal’ gibi adlandırmalara pek de takılmadıklarını, “Önemli olan kişinin vicdani

merhametidir” sözü ile pratikteki fiziksel engelliliği anlamlandırmıştır. Akrabaların bu ötekileştirici tutum ve davranışların yanı sıra bazıları kendilerine özel muamele gösterildiğini *“evin prensesi”* ifadesinde görüldüğü gibi ifade etmiştir.

“Gerçi ben engellydim ama gerek ailem, gerek akrabalarım hatta dördüncü beşinci dereceden uzak akrabalarım bile beni hiçbir zaman engelli diye asla bir şey yapmadılar. Ben evin prensesi gibiydim. Gerçekten öyleydim. Seni dediler öyle görmek istiyoruz dediler” (K₁₃, 50, E).

“Hani engellymişim gibi değil de, hep beni böyle bir özel birisi gibi tuttular. Ama açıkçası hani düğünlere, onların işte bir tanıdıklarına gittiğimde bir şey alacaksam yerden veya başka bir yerde yürüyeceksem, hani kalkmamaya çalışıp, hani orada bir eziklik hissediyorsunuz. Yani kendimden, yani onlar bana hissettirdiği için değil. Hani işte yürümeyeyim. Ondan sonra görmesinler beni. Öyle bir eziklik oluyor açıkçası” (K₁₆, 48, E).

“Akraba ziyaretlerine gidiyorsunuz ya dışarıda kapının önünde oturacaksın ya da onlar gelecek böyle karga tulumba tutup seni yukarılara çıkaracaklar. Seni çıkarsalar, arabayı çıkaramıyorlar. Orada hayat çok zorlaşıyor. Zor bir şey yani. Ben birçok akrabama akülü sandalyeye geçtikten sonra gitmiyorum. Çünkü çıkamıyorsun, gidemiyorsun. Binde bir oluyor mu oluyor. Çoğunu da kabul etmiyorum. Mesela düşünün bir aile düğününe gitmişsiniz. Oyuna kaldırırlar. Afedersiniz beni en çok rencide eden, üzen noktalar bunlar. Çıkıp eşinizle dans edemiyorsunuz veya çıkıp bir halay çekemiyorsunuz. Akrabalar işte ya o kardeşiyle çıkıyor ya da o arkadaşı ile çıkıyor. İster istemez insan duygusal olarak etkileniyor. Hayatın içinde yaşayarak anlıyorsun. Hayat bir şekilde devam ediyor” (E₄₀, 60, E).

Bu anlatılarda, akrabalar tarafından sergilenen özel tutumun öncelikli olarak belirtilmesine rağmen arka planında yatan tedirginlik ve üzüntü hali göze çarpmaktadır. Her ne kadar birinci dereceden yakın akrabaların özel biri olarak davrandıklarını söyleseler de diğer yakınların ve akrabaların düşünce ve davranışlarının kendilerine karşı ne yönde olacağı bir tedirginlik ve çekince hali oluşturmaktadır. Akraba ziyaretlerine gidilmemesini altında yatan temel sebeplerden en önemlisi de bu tedirgin ve çekince durumu olmaktadır. Hatta bu durum *“Akraba ziyaretlerine gidiyorsunuz ya dışarıda kapının önünde oturacaksın ya da onlar gelecek böyle karga tulumba tutup seni yukarılara çıkaracaklar”* sözleri ile açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca, özellikle düğün gibi geleneksel törenlerde akrabalar ile karşılaşma ve bir araya gelme kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum fiziksel engelliler için hem bir mutluluk hem de bir mutsuzluk hali yaratmaktadır. Düğün sırasında ‘dans’, ‘halay’ gibi davranış şekillerinin ortaya konduğu

pratikler, fiziksel engelliler açısından akrabaların karşısında bir mutsuzluk unsuru oluşturabilmektedir.

Akrabalık ilişkilerinde ortaya çıkan bir başka konu ise ‘akrabaya yük olma’ durumu olmaktadır. Bazı anlatılar akrabaların engelli bir bireyi yük olarak gördüklerini işaret etmektedir. Bu nedenle engellilerin aile inşasında akrabalar daha çok başlarında, savma gibi bir tutum ve davranış sergileyerek desteklemeye yönelmektedir. Çünkü bazı akrabalar kaygı duydukları ‘bakım’ konusunda çoğunlukla sorumluluğu üzerlerine almaktan kaçınmaktadır. Görüşülen evli bir erkeğin bu durum hakkında anlattıkları şu şekildedir:

“Benim akrabam zaten hiç karşı çıkmadı. Benim akrabalarım aman bizden uzak olsun da ne yaparsa yapsın havasında olduğu için öyle bir şeye karışmadılar. Şimdi yani hayat şartları, adamlar korkuyor yani onların üzerine kalacağımı zannettiler herhalde ama bilmiyorlar ki her insan bir onur, gurur taşıyor. Yani öyle bir şeye maruz kalmaktansa zaten intihar ederim daha iyi” (E₂₆, 39, E).

Anlatılarda, geleneksel aile yapısında engellilik durumundan kaynaklanan rol değişimini akrabalık ilişkilerinde görmek mümkün olmuştur. Geleneksel kültürün bir parçası olan anneye ve babaya bakma davranış şekillerinin engelli çocuğa sahip ailelerde değişime uğradığı görülmektedir. Geleneksel aile yapısında anne ve babanın bakımını üstlenmesi öngörülen erkek evlat, engelli olması dolayısıyla bu bakımı üstlenemez görülmekte ve bu rol kadın evlatla yer değiştirmektedir. Böylelikle, engelli evlada sahip olan anne veya babanın, yaşlılıkta bakım koşulları beklentisi dönüşüme uğramaktadır. Evli bir erkeğin söylediği sözler bu duruma ilişkin bir örnek niteliğindedir:

“Annem de babam da yaşlılar. Sağlık durumları da iyi değil. Tek başlarına yaşıyorlar. Şimdi istiyorlar ki çocukları yanlarında olsun. İşte hastaneye, mastaneye ya da bir ihtiyaç olduğunda ekmek almak, pazara gitmek, hani birileri yapsın istiyorlar ama bizde de böyle bir şey yok. Babam mesela geçenlerde bana senden bir beklentim yok dedi. Neden dedi. İşte ben engelliyim ondan dolayı. Ben şimdi onu kucaklayıp da hastaneye götüremiyorum. Yapamam. Yani bir de uzağız. Şimdi babam daha çok kardeşime iş yaptırır” (E₂₈, 61, E).

Görüldüğü gibi, engellilik durumu akrabalık ilişkileri açısından farklılık göstermektedir. Beklentilerin bu noktada öne çıktığı aynı zamanda bazı değişim ve dönüşümlerden geçtiği görülmektedir. Akrabaların bakış açıları, mutluluk durumunu

etkileyen bir dinamik görevi üstlenebilmektedir. Çünkü bu bakış açısının fiziksel engelliler açısından anlamlandırıldığı görülmektedir.

4.2. Ev Dışı Aktiviteler ve İlişkiler

Araştırmanın bu kısmında elde edilen veriler kapsamında, ev dışı aktiviteler ekonomik, politik, sosyo-kültürel, dini ve sportif aktiviteler olarak beş kısımda; ev dışı ilişkiler arkadaşlık, iş ve komşuluk olarak üç kısımda belirlenmiş ve incelenmiştir.

4.2.1. Ev Dışı Aktiviteler

Birey oynadığı roller aracılığıyla sosyal olarak nesnelleşmiş bilginin spesifik alanına sadece dar bilişsel anlamda değil aynı zamanda normlarını değerlerin ve hatta duyguların bilgisi anlamında da girmektedir. Böylece her bir rol, toplumun toplam bilgi stokunun belirli bir kısmına kapı aralamaktadır. Bir rolü öğrenmek için, o rolün ‘dışarıya doğru’ icrası açısından doğrudan gerekli rutinelere başvurmak yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda bu rollere doğrudan ve dolaylı bir biçimde uygun bilgi gövdesini farklı bilişsel ve hatta duygusal katmanlarına da girmek gerekmektedir. Bu durum bilginin sosyal dağılımına işaret etmektedir. Bir toplumun bilgi stoku, genel bakımdan ilgili olan şeyler yalnızca belirli rollerle ilgili olan şeyler aracılığıyla yapılandırılmaktadır. Diğer bir deyişle, bilginin sosyal dağılımı, genel ilgi ve role özgü ilgi şeklinde bir dikotomikleştirmeyi gerektirmektedir. Role özgü bilgiyi biriktirmek, belirli bireylerin kendi uzmanlıklarına yoğunlaşabilecekleri kadar örgütlenmiş olmayı toplum açısından zorunlu kılmaktadır. Bu durumda kurumsal düzen, ancak icra edilen rollerde gerçekleştiği sürece gerçek olmaktadır. Fakat diğer yandan, roller de karakterlerini tanımlayan ve içinde nesnel bir anlam kazandıkları kurumsal düzenin bir temsilcisi olmaktadır (Berger & Luckmann, 2008, ss.112-115). Bu bağlamda fiziksel engellilerin kurumsal düzen içinde ekonomik, politik, sosyal-kültürel, dini ve sportif alanlarda gerçekleştirdikleri rollerin, gerek toplumsal açıdan gerekse aile ilişkilerinde anlam kazanarak nesnelleşmiş gerçek sosyal dünyaları inşa ettiği belirtilebilir.

4.2.1.1. Ekonomik Aktiviteler

Araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda fiziksel engellilerin anlatıları ‘ekonomi’ etkeninin aile inşa sürecinde başat bir rol oynadığını ortaya çıkarmaktadır. Bu

anlamda ekonomik aktivitelere yönelik anlatılara biraz daha ağırlık verilerek farklı açılardan konuya ilişkin düşünceler dile getirilmektedir.

Çalışamayan engellilerin nakit transferi, doğrudan devletin sağladığı engelli ve işsizlik maaşı olmaktadır. Ama son yıllarda ekonomik yönden birtakım sıkıntıların yaşanması devlet bütçesinin daraltılması gibi uygulamalara gidilmesine neden olarak fiziksel engellilerin ekonomik aktivitelerini doğrudan olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Bunun yanı sıra kurumsal düzenlemelerin de engellilerin ekonomik kaygılarının temel nedeni olduğu ortaya çıkmaktadır.

“Engelli maaşı alıyorum. Şu an kesmek üzereler. Biz de bir form doldurduk. O formu artık gelecek hafta göndereceğiz. Bilmiyorum neden kestiklerini. Şu ev davaları, bilmem ne davaları vardı o yüzden. Ya öyle engelli davaları için işte kesiyorlar. Valla, eee bilmiyorum işte kesiyorlar. Her sene bunu şey yapacaklarmış yenileyeceklermiymiş bilmem neymiş. Öyle yapacaklar işte. Biz de form doldurduk işte kaymakamlığa gönderdik. Bilmiyorum şey yapacağız artık bekleyeceğiz” (K₁₅, 54, D).

“Geçimimizi, eşim çalışıyor. Benim bir sigortam vardı özel babam tarafından benim herşeyim babam ailem yani sonra ona isteğe bağlı ev hanımı olarak yine babam şeyler yapıyordu. Engelliliğimden dolayı dört beş ay erken emeklilik hakkını kazandım. Emekli maaşı alıyorum. İnanılmaz derecede aile desteği var bizde yani” (K₂₇, 49, E).

Kentsel yaşamın giderek zorlaşmasına neden olan geçim sıkıntısı, engellilerin informal sektörlere yönelerek iş aramalarını zorunlu kılmıştır. Bu sektörün güvensiz çalışma koşullarına yaşamlarını idame ettirebilmek adına katlandıkları görülmektedir. Nitekim anlatılar, ekonomik hayata katılımı güvenli iş konusunu ortaya çıkarmaktadır.

“Adalet Bakanlığı'nda hiç yok engelli çalışan. Emniyette çok az, askeriyede çok az. Halbuki hayatın her alanında olması gerekirken hep şu alan yöneticilerde 1,80 boy 85 kilo dört dörtlük bir insan olsun. Hayır (!) Herkesin bu şekilde olmasını bekleyemezsiniz. Uzunlu var, kıyası var, keli var, zihinsel engellisi var, ortopedik engellisi var. Bir bütün olarak alırsak yaşamsal alanlarını etki ettiğimiz her alanda olması gerekiyor. Engellilerin güzelliği de burada başlıyor zaten. Burada mesela engelsiz İzmir Bürosu var. Beş kişi çalışıyor. Bir tanesi engelli. Engelliye temizlik yaptırıyorlar” (E₉, 38, E).

Bu durumun dile getirilmesi çoğunlukla vasıfsız işlerde görünürlüğü olan fiziksel engellilerin vasıflı işlerde de görünürlüğünün ön plana çıkmasına zemin hazırlayabilir. Yaşantısının büyük bir bölümünün vasıfsız işlerle uğraşarak geçtiğini ve bu durumu oldukça çaresiz ve üzgün bir şekilde dile getiren evli bir erkeğin anlattıkları şöyledir:

“Şu an 860 alıyorum yani işsizlik maaşı. Ben dokuz yaşında ayakkabı boyamaya başladım mesela hani hayata erken atıldım. Ben bayağı erken atıldım ayakkabı boyacılığı yaptım. Dolmuş duraklarında kışın ayakkabı boyacılığı yaptım. Yazın da su sattım yazın bitiminde tulumba tatlısı sattım. Mesela bir kova vardı. Kovanın içine katardım. O sezon bitince sonra gider, ayakkabı boyacılığı yapardım. Kışın da okula giderdim. Sabahçıysam sabah okuluma giderdim. Öğleden sonra ayakkabı boyamaya giderdim. Öğlenciysen sabah işe giderdim. Öğleden sonra işte üstümü değiştirir, okuluna giderdim” (E₂₄, 32, E).

Anlatılarda geçen ifadelerden yola çıkıldığında, kentsel yaşamın ve genel ekonomik güçlüklerin fiziksel engellileri bir takım önlemler almaya ittiği söylenebilir. Fakat bunun yanında toplumsal yaşamda karşılaştıkları özel muamele ve acıma gibi psiko-sosyal sorunlar ile ekonomik darboğaz arasındaki gerilimin yaşam tarzlarında olumsuzluğa sebebiyet verdiği de görülmektedir. Evli bir erkeğin bu gerilimin yaşam kalitesini ne yönde etkilediği ve çözüm olarak üretilen ‘fedakarlık’ ifadesinin işlenme biçimini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Yetiştiremiyoruz aslında. Ne yapıyoruz? Bazı şeylerden fedakarlık ediyoruz. Mesela günde iki paket sigara içiyorsak, bire düşürdük. Bir paket alıyoruz. Ortak geçiniyoruz. Yeri geliyor -hani dedim ya engellilerde gurur var ya- dışarıya çıkarken diğer insanlar hani yazıktır, demesinler diye herkesten daha pahalısını alıp cebimize koyuyoruz. Evimizde kendi tütünümüzü sarıp, tütün içiyoruz. O şekilde yani, kısılabildiğimiz herşeyden kısımaya çalışıyoruz. Aslında lüks yaşam peşinde değiliz” (E₂₆, 39, E).

Bir yandan bakıldığında, ekonomik aktivitelerin gerçekleşmesi ile sosyal yardımlar kapsamına giren engelli maaşı ve bakım parasının verilmesiyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra mesleği olduğu halde işe giremeyen fiziksel engellilerin anlattıklarından hareketle, bu durumun istihdam kaynaklı bir sorun olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Görüşülen kişilerden bazıları gerek özel sektörde gerekse kamu kurumlarında istihdamın gerekli ölçüde yapılmadığını düşünmektedir. Ekonomik koşulların yaşantısına etkisinin ne yönde olduğunu anlatan ifadeleri şöyle olmaktadır:

“Baktığınız zaman engellilik biraz enayilik gibi bir şey. İstihdam için en son ilkokul mezunu olduğumuzdan dolayı kura yöntemiyle alınacak dediler. Kuraya girdik. Herhangi bir şey çıkmadı. Zaten lise mezunu olmadığımız için, EKPS’ye de giremedik. Onun haricinde özel sektörde devlet %3’lük engelli olarak çalıştırılmasını istiyor. Ama özel sektör de çalışan insandan iş bekliyor. Hani masaya oturup da telefonlara bakmak iş değil. Doğru mu? Doğru. En azından bir ayak işi yapabilecek, ne bileyim bir bankaya gidip o işlemleri yapabilecek bir insan olabilmesi gerekiyor. Patron niye bir patron istesin ki? Yani patron oturuyor, işyeri yönetiyor. Karşısında da bir engelli istihdam etmiş o da oturuyor” (E₁₁, 42, B).

“Büro memuruyum. Özel şirkette çalıştım da şu anda işsizim. Şimdi beş yıl Vodafone Bölge Müdürlüğü'nde çalıştım. Ondan sonra işte burada (dernekte) eğitim gördüm üç aylık. Kasiyerlik sertifikası verdiler. Kipa'da çalıştım. Yaklaşık dört beş ay oldu bırakalı. Şu an büro memuru tarzında bir iş arıyorum. Benim mesleğim büro memurluğu olduğu için, bedensel iş bana biraz ağır geliyor elimden arızalı olduğum için. Yani öyle yani...İki oğlum var. Evim kira. Kim bilir ne zaman iş bulacağım? Yani sıkıntı. Mesela ben bir iş kapısına bir form bırakıp, hani gideyim bir görüşeyim diyemiyorum. İŞKUR'un yönlendirdiği yerler sadece. Benim ehliyetim var ama ben dolmuş şoförü olamıyorum. Servis şoförü olamıyorum. Kamyon şoförü olamıyorum. Bir tır şoförü olamıyorum. Çok kısıtlı. Mesela bir mobilyaya gidemem. Bir tamirhane dükkanına giremem. Bir inşaat işine gidemem. Bahçe, çiftçilik işine giremem. Seçenek bir tane kalıyor. O da İŞKUR. Tabi onun da işte çalışmasına bağlı. Şimdi İŞKUR bence şurada yanlış yapıyor. Şimdi bir kişi, iki kişi alacak oraya. Yönlendiriyor yüz kişiyi. Bence burada hata yapıyor. Mesela lise mezunu büro memuru bakıyor. Burada mesela sadece beni yönlendirecek. Şık olarak beni sunacak. Mesela hemen girdin mi oraya, benim arkamdaki şıkkı oraya sunacak. Oraya yönlendirecek. Öyle yani işverene seçenek sunacak” (E₂₄, 32, E).

“Yani ben şimdi çok çalışmak istiyorum dediğim gibi engelli olduğum için iş bulamıyorum...Yani ben çalışırsam bir şeyler daha kolay olacak maddi anlamda çünkü eşimin maaşı hem kiraya, hem evin mutfak masrafını, hem de bizim kendi ihtiyaçlarınıza, yani maddiyette yetmediği için yani o yüzden. Şu anda ben engelli maaşı alıyorum ama ben evlendiğim anda nikah kıydığım anda eşim sigortalı olduğu için yani direktman benim maaşım kesilir. İşte eşimin üstüne geçmiyor çünkü eşim şu an bir sekiz yüz maaş alıyor. Yani evdeki kişi başına düşen gelir üç yüz doksan milyon olması gerekiyor. Eşim sigortalı olduğu için de ve çalıştığı için de eve bir buçuk milyar maaş getirdiği için direktman benden o maaşı alıyorlar yani öyle” (K₁₄, 30, N).

Engellilik durumu ile ilgili önemli olan bir başka durum, ‘engellilik oranı’ olmaktadır. Bulgular değerlendirildiğinde, engellilerin raporlarında geçen engellilik oranının düşürülmesi veyahut yükseltilmesi yönünde değişiklikler yapıldığı görülmüştür. Bu oranların ise çoğunlukla düşürüldüğü yönünde ifadeler belirtilmiştir. Bu durumun nedeni olarak da ekonomi temeline dayanan ve engellileri ekonomik yük olarak gören sağlık politikalarından kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Bu konu üzerinde değerlendirme yapılan bazı anlatılar şu şekilde olmaktadır:

“Vallaha aslında %60'tı engel oranım. Bu da aslında ayrı bir mesele. Ayrı bir konu. Şu anda %40'a düşürüldü. Polio engelim. Neden düşürdüler? Sanırım ama sanıyorum. 2006'da yapılan yasa düzenlemesi ile bu vergi indiriminden dolayı. Yani şöyle diyeyim. insanları erken emekli yapmamak için böyle bir uygulamayı yaptılar sanırım Bey'e de %40 vermişlerdi. Söyledi mi kendisi bilemiyorum. Aynı o şekilde yani. %40 sağ olsunlar, engelliliğimi azalttılar. Ben kendimi daha sağlıklı hissediyorum bu arada (alaylı bir gülüşle). Öyle işte iyi hissettim. Engelliniz iyileşmiş dediler. Biz de sağ olun dedik yani” (K₃₁, 38, Bo).

“Çocuk felci, polio sekeli, %60 engel oranı. Bu doktorun raporuna göre söylediğim oran. Bazen %40 veriyorlar, bazen %60 veriyorlar. Neye göre veriyorlar ben de hala anlayamadım (gülüyor)” (E₄₉, 52, E).

Görüldüğü gibi, engelli raporları ekonomik anlamda engelli olarak edinebilecekleri sağlık politikalarındaki haklarda değişiklik yaratmaktadır. Böylece ulaşılabilir kaynaklar azaltılabilmekte ve resmi olarak kaynağa erişim durumu yükselme veya düşürme yolu ile gösterilmektedir. Bu durum ise engellilerin yaşam koşullarını doğrudan etkilemektedir.

“...engelli de çoğaldı. İnanılmaz engelli var. Raporlar çoğaldı. Ya bir anda engelli patlaması oldu. Ben hani inanmadım yani. Şimdi artık bir şeker hastası da engelli sınıfına giriyor. Mesela o da rapor çıkarabiliyor. Mesela biri işte dahili cerrahiden ameliyat olmuş yani ben doğuştan engellyim. Ben bile kendimi onlardan farklı bir kategoriye koyuyorum. Yani çoğaldı engelli. İzmir'de çok yani. Vallahi bu durum benim için dezavantaj oluyor. İşte bu da ne konuda, iş bulma konusunda. Yani devletin tanıdığı haklar var. O yüzden insanlara karşı cazip geliyor. Bence aslında bunu bile ayırmaları lazım. Göz önünde bulundurmaları lazım. Ne bileyim işe girme konusunda, mesela dediğim gibi dış görünüş de bir şey yok ama sen hastasın ama engelli sınıfına giriyorsun. Ben doğuştan engellyim, fiziksel engellyim” (E₂₄, 32, E).

Ortaya çıkan bir başka konunun, fiziksel engellilerin kendilerinin ifadesiyle ‘temizlikçi’ olduğu görülmektedir. Engellilik durumu nedeniyle hizmetli/bakıcı gibi hizmet temelli ihtiyacın en çok kendileri gibi dezavantajlı olan gruplarda olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle bu hizmet ihtiyacının karşılanması için özellikle devlete bağlı olan kuruluşların destek olmasından yana bir beklenti doğmaktadır. Ayrıca bazı kamu kuruluşlarının destek için görevlerini yerine getirmede bir takım eksiklikler olduğu belirtilmektedir. Bu konuda üzerine yapılan görüşmelerden bazı anlatılar şu şekilde olmaktadır:

“Temizlik açısından Belediye’ye iki defa haber verdim. Dedim ki, ben duydum böyle rahatsız olanlara temizlikçi gönderiliyormuş ayda iki defa. Ben iki defa haber verdim. İkisi de olumsuz oldu. Niye olumsuz oldu? Eve geldiler, baktılar. Dediler ki, senin evin çok temiz. Ya dedim temiz ama ben kendi paramla tutuyorum dedim. Hani bazen dedim eşim yapıyor. Mesela kocam cam temizlerken komşulardan çok utanıyormuş diyor. Benim evime pislikten girilmemesi mi lazım Belediye’nin bana eleman göndermesi için? Elbette benim orda yaşıyorum. Ben sürüne sürüne temizliyorum. Temizlerken benim ellerime bak çatladı hep (ellerini gösteriyor) devamlı ellerimin üstünde iş yaptığım için. Belediye işçi gönderse, evim, camlarım pırıl pırıl olsa, çocuklarım açısından hem kendim açısından daha güzel olur” (K₂, 44, E).

“Temizlikçi tutuyordum. Haftada bir gün geliyordu. Bir engellinin hayat şartları normal kişiye göre çok fazla zor zaten. Bir yere gitmek istersin, uzun yol gidemezsin. Taksi tutmak zorundasın. Bir ihtiyacını yapamazsın. Hizmet ettirmek zorundasın. Hizmeti ettirirken o insanı memnun etmek zorundasın. Yani hep bunları düşünmek zorundayız tabi. Biz daha evimizden dışarı çıkarken sıkıntılarla çıkıyoruz. Yani ben çocuğumu kucağıma alıp gezdiremedim. Bu imkanları bizim devletimizin bize sunması gerekiyor. Avrupa'da mesela her türlü sosyal imkan sağlanmış durumda” (K₃₃, 55, D).

“Yani gelir durumumuz ortalarda değil. Çocuklar, şu anda mesela kızım evlenecek. Bayağı bir sıkıntı yaşadık. Gittik kredi çektik. Küçük kızım dışarıda okuyor. Ona para göndermek zorundayız. Yani çok rahat değilim maalesef. Engelli maaşı alamıyorum yasalarımız öyle maalesef bu konuda. Şimdi benim aylığım, eşimin aylığı ortalamanın biraz üzerinde olduğu için engelli maaşı alamıyoruz. Aslında yani Avrupa'da böyle değil. Bizim masraflarımız daha çok sağlıklı insanlardan çünkü biz bir yere giderken taksi tutmak zorundayız. Ne bileyim temizlik yapacaksın artık temizlik yapamamaya başladık, zorlanmaya başladık, temizlikçi tutman gerekiyor. Yani bilmiyorum o sınırı koymamaları gerekiyor. Benim gibi işte % 60 olan ve üstü olan alsın. Tamam ben çalıştım ama çalışmasaydım onların verdiği para yine beni karşılayamayacaktı. Refah içinde yaşamak istiyorsak, bu % 60'ın üzerinde olanlara, illa ağır yatakta olması gerekmiyor, bizlerin de faydalı olması gerekiyor bence bu bakım parasından” (K₃₅, 61, E).

Böylece toplumsal yaşamın belki de en hayati unsurlarından biri olan ekonominin fiziksel engelliler açısından trajik bir anlamı olduğu görülmektedir. Çünkü hareket özelliğinin kısıtlı olması birtakım ihtiyaçların doğmasına neden olmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için de mevcut bütçe zaman zaman yeterli olamamaktadır.

4.2.1.2. Politik Aktiviteler

Politik aktiviteler açısından fiziksel engellilerde en çok görülen pratik kuşkusuz bir sivil toplum örgütlenmesi olan dernekleşme olmaktadır. Kentsel yaşam ile politik katılım arasında bir yakın ilişkinin varlığı göz önünde bulundurulduğunda dernekler ağıyla politik sahada görünürlüklerin daha da arttığı söylenebilir. Dernekler sayesinde yerel gruplar oluşturan engelliler kentin yerel yönetim birimleri ve hükümet ile doğrudan ilişkiler geliştirebilmektedir. Kimileri son yıllarda hükümet uygulamalarını yeterli bulurken, kimileri de engellilerin ihmal edildiği yönde eleştiri yapabilmektedir.

“Devletin yaptıklarını çok beğeniyorum. Şu durumda engellilere çok güzel haklar veriliyor. Bizim çocukluğumuzda ben dedim ya engellyidim okuldan ayrıldım. Şimdi evine servis gönderiyor okul. Engellisini aldırıyor. Okula getiriyor. Okuldan alıp evine geri getiriyor. Benim rahmetli anam sırtımda beni getiremedi. Köyde de gitmedim okula. Aman dedi gitme bari götüremiyom seni. Ama şimdi öyle değil. Aman engelin ne olursa

olsun servis alıyor. Geri getiriyor. Ama öyle bizim zamanımızda yoktu şuan ki gibi” (K₂, 44, E).

Toplumsal hayatta eşit koşullarda yaşamak engellilerin temel arzusu olmaktadır. Bu anlamda dernekler, devlet-toplum arasındaki dengeyi kurma açısından eşitliğin sağlanmasında önemli görevler üstlenmiştir. Engelli derneklerinin desteklenmemesi ve güçlendirilmemesi anlatılarda geçen ifadelerde olduğu gibi kendilerini “sürekli isteyen grup” pozisyonuna koyabilmektedir. Engellilerin “ne verirse onunla yetinme” politikalarına karşı çıkışlarının, kendilerine özgü politik dildeki temel protesto argümanı olduğu söylenebilir.

“Şimdi siyaset eee, engellilere yapılanlar, derneğe üyeyim ama derneğimiz elinden geleni yapıyor. Ama derneğimize yardım edenler elinden gelenleri şöyle canı gönülden yerine getiremiyor diyim ben. Ondan sonra yapılanlar engelliler için yeterli mi? Hayır (!) Değil. Daha bir çok eksiklerimiz var. Ha bizde bu ülkede yaşıyorsak, biz de bu ülkenin vatandaşıysak, bizim de bu ülkede diğer sağlıklı insanlar gibi yaşamaya hakkımız var. Eee bir çok şeyler hala bizim için engel teşkil ediyor” (K₆, 55, E).

“Engellilik hep ikinci plana atılmış. Hep devamlı dezavantajlı grup, ikinci plana atılmış. Bu grup sürekli isteyen olarak algılanıyor. İdareciler tarafından da biz ne verirse onunla yetineceksiniz diye bir algı var. Aslında öyle değil. Yani her insanın bu dünyada bir şeyler yapabileceğine inanıyorum. Çok hayat dolular. Onları gördükten sonra işte bu da sıkıntımıymış diyorsunuz. Çok zorluklarla yaşıyorlar ama yine de azim bırakılmıyor. Herhangi bir destek bize yok. Bağışlarla ayakta duran bir derneğiz biz. Gönüllülük esasına göre çalışırız. Herhangi bir ücret almayız. Şöyle söyleyeyim. Bu kapıdan içeri girip de cevabını alamadım diyip giden yoktur. Engellilik alanında güzel şeyler yaptığımıza inanıyorum. Bu sivil toplum örgütlerinin doğuşu şu şekilde; bütün yasalarla devlet büyükleri herşeyi dört dörtlük yapsa, sivil toplum örgütlerine ihtiyaç kalmazdı. Eksiklikleri göstermekle biz mükellefiz” (E₉, 38, E).

Görüşülen kişilerin bazılarının anlatılarında görülen diğer bir eleştiri, kent hizmeti ile politik kamplaşma arasında gidip gelen yerel yönetim anlayışını kendi ifadeleriyle “Engelliliğin siyaseti olmaz, engelin siyaseti yok” olarak işaret etmektedir. Yerel yönetimlerin, hizmet sunma noktasında eşit ve adaletli bir politika izlemesi gerektiği politik eleştiri konusunda veri sunmaktadır.

“Yerel yönetimlerde aslında siyasetin ayrımının olmaması lazım. Çünkü yerelde direk kendi halkına hizmet var. Ama maalesef bizim ülkemizde öyle değil. Yani benim siyasi partim neyse ben ona hizmet ederim. (x belediye)bu yönden gerçekten şanslı. Belediye başkanı gerçekten çok güzel çalışıyor. Yani ayrım yapmadan. Çalışanları ayrı bir mevzu ama (gülüyor) başkanımız özellikle bizlere karşı çok duyarlı bir insan. O

yönden hep teşekkür etmişimdir kendisine karşı. İnşallah hep belediyesi bu şekilde devam etsin. Yerel yönetimlerin siyasetinin olmaması lazım bence” (E₁₈, 38, N).

“Engelliliğin siyaseti olmaz, engelin siyaseti yok. Çünkü benim yolda kaldırıma çıkamamamın, siyasetle bir ilgisi yok. Ya işte o sarı bantları yapıyorlar, onun kullanımı üzerine arabanın park edilmesinin siyasetle ne ilgisi var. Bunlarla uğraşıyoruz hala ama çok uzun sürecek gibi. Çünkü halkın eğitim düzeyi, bu konudaki eğitim düzeyi, kültür seviyesi yüksek değil. Ya daha insanlar hala daha ne var ya zihniyetiyle baktığı için. Yani beş dakika durmuş araba ne olur orada diyerek görünüyor” (E₄₃, 56, E).

Dezavantajlı gruplar ile ilgili araştırma yapma söz konusu olduğunda karşılaşılabilecek en büyük sorunlardan birisinin veri sıkıntısı olduğu görülmektedir. Bu konuda yaşanan sıkıntı dezavantajlı gruplardan biri olan engellilerde de karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’nin engelliler ile ilgili veri kaynaklarına bakıldığında istatistiklerin güncel ve yeterli olmadığı izlenimi bırakmaktadır. Bu konuda özellikle ayrıntılı bir veri çalışması ihtiyacının olduğu ortaya çıkmaktadır. Anlatılar bu konuda ortaya çıkan bu eksikliğin giderilmesi yönünde yol gösterici olmaktadır. Görüşülen dernek üyesi bekar bir erkek veri sıkıntısı sorununu şu şekilde anlatmaktadır:

“Bakın bilgi teknolojisinde yaşıyoruz. Birçok şeyin çözüldüğünü söylüyorlar. Ne kadar engelli var? Bunu Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü’nden talep etseniz size verebilirler mi? veremezler. İzmir’de kaç tane engelli yaşıyor? Bu engeller içerisinde görme engelli, spastik engelli, ortopedik engelli ne kadar? Farklı engellilik gruplarına ait ne kadar bilgi var deseniz size verebilirler mi? veremezler. Yok ki (!) Çalışmıyorlar. Sadece o masada oturmayı, sadece masaya atanmış olmayı, seçilmiş olmayı iş yapma olarak görüyorlar...Ben değişmesini istiyorum ama benim istemem yetmiyor ki! Toplumsal değişikliği ortaya çıkarabilmek biraz zaman istiyor. Bireylerle konuşup bireylere öğrettiklerinin hayata uygulanması, uygulamaların bir sonraki kuşaklara örf adet olarak verilmesi bir otuz sene, kırk sene geçmesi gerekiyor. Diğer derneklerle bir araya gelemiyoruz. Neden bir araya gelemiyoruz? Benim değerimle onun değeri, ortak bir evrensel değer değil. O bireysel düşünüyor. Ben evrensel düşünüyorum. Ben İzmir’de engelliler için şunlar olsun diyorum. O başkanla bir resim çektiirmek için adam yapmış ya diyor. Muhtelif zamanlarda bir araya geliyoruz” (E₁₁, 42, B).

Burada sadece veri sıkıntısından kaynaklanan birtakım sorunlara değil aynı zamanda derneklerin birarada olma durumuna da değinilmiştir. Gerek anlatılar gerekse dernekte geçirilen zaman zarfında gözlemler ve izlenimler, derneklerin bir çok konuda birlikte hareket etmediklerini göstermektedir. Bunun nedeni olarak ise, bazı değerlerde uzlaşmazlıkların anlaşmazlıkla sonuçlanması olarak gösterilmektedir. Bazıları, engellilik konusunda evrensellik ilkesi ile hareket ettiğini söylerken bazılarını ilkesiz davrandığı için eleştirmektedir. Ayrıca, ortak bir payda da biraraya gelip sorunları beraber çözme

konusunda bazı bireysel konuların öncelikli olması nedeniyle sorunlar yaşandığı görülmektedir. Fakat görüşülen dernek başkanları ve yöneticiler bu konudan muzdarip olduklarını ifade ederek bu konunun çözülmesini istediklerini dile getirmişlerdir. Diğer bir deyişle, bir araya gelip sorunları birlikte çözebilmek için toplanmanın engellilerin geleceği açısından faydalı olacağı umudunu taşımakta ve arzulamaktadırlar.

Bir sivil toplum niteliği taşıyan derneklerin kuşkusuz en büyük şikayeti, hayali kuruluşlar olan “*fason dernekler*” olmaktadır. Görüşmeler öncesinde engelli derneklerinin bulundukları adresler üzerine yapılan tespit de anlatıları destekleyen durumlarla karşılaşmıştır. Sadece tabela görevi gören bu derneklerde nelerin nasıl yapıldığının denetimi sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu tür kuruluşlar faaliyetlerini ciddi anlamda yapan ve engellilerin haklarını koruyan engelli dernekler adına bir zarar teşkil etmektedir. Ayrıca dernek faaliyetini farklı amaçlarla kullanan ve kendilerini “dilenci” konumuna getiren engellilerden de rahatsızlık duyulduğu “*ben dilenci değilim, ben engelliyim*” ve “*Engelli hakkı, insan hakkı mücadelesidir*” sözleri ile eleştirilmektedir. Anlatılarda bu konular üzerine duyulan hassasiyetler görüşülen kişilerce şu şekilde ifade edilmektedir:

“*Dernekler Müdürlüğü, fason derneklerden şikayetçidir, Belediyeler bundan şikayetçidir. Belediyeler neden şikayetçidir? Çünkü yemek gelir derneklere ve Belediyeler de bu kişileri gerçekten alıyorlar mı? Satıyorlar mı? Ki yemeği satanlar var veya emniyet teşkilatı bunları arar. Yerinde bulamaz. Sadece tabelalar vardır. Şimdi bu durumda, bu kişiler bu camiaya ihanet ediyor. Kapı kapı dolaşıp para toplar. Gazete satıyoruz diye para toplamar. Kalem defter veriyoruz diye para toplar. Şimdi sokaktaki vatandaş benimle ordaki bu işleri yapan engelliye ayırt edemez. Aynı kefeye koyar. Yani bunların hepsi sakat. Sakat derken kafadan sakatlar. Yüreklere sakat onların çünkü zarar veriyorlar. Şimdi hep onlardır bizim mücadelemiz. Çünkü bu bilinmeli; ben dilenci değilim, ben engelliyim*” (E₁, 61, E).

“*Hani bu şantiye dernekler, tabela dernekleri en büyük sıkıntılarımız şu an bizim. Nerede işini bozmuş, ticarete batırmış adamlar var, gelmişler, çıkıyor beş kişi birleşiyor dernek kuruyor. Doktor kursa anlarız. Bilimsel çalışmalar yapıyor. Zengin kursa anlarız. Engelliye yardım etmek istiyor. Çocuğu ya da yakını engellidir. Dernek kuruyordur anlarız. Kimsede bunları sormuyor. Sizin ne alakanız var engellilikle. Bu dernek kuruluşlarının en büyük zararı. Engelli dernekleri suistimale açık olduğundan dolayı farklı olması gerekiyor. Şu an İzmir'de altmış yedi gazete var. Engelli derneği olarak belki üç tane aslında. Geri kalan dört tanesi, beş tanesi şahsa ait. Engellilik ile alakası yok ama satarken işte bir yerden bir fotoğraf olmuş. İşte biz tekerlekli sandalye dağıtıyoruz falan. Bizim toplumumuzun duygusal tarafı sömürülüyor*” (E₂₂, 47, E).

“Tabela dernekleri var suistimalciler. Ellerine makbuz alırlar, insanların duygularını sömürürler. İnsanları tekerlekli sandalyeyi oturturlar. Parklarda gezdirirler. Parkta çok rastlarsınız zaten çıktığınız zaman. İki lira ondan, beş lira ondan aşındırarak insanların duygu sömürüsüyle para toplarlar. Biz öyle dernekçilik asla yapmıyoruz. Onaylamıyorum da yani. Biz ancak şunu yapabiliyoruz. Topluma anlatıyoruz. Yani bu tür şeylerde para yardımı yapmayın. Yani kandırılıyorsunuz. Tamam bizim toplumumuzun böyle bir yanı var. Acıma duygusu daha ağır ama durum öyle değil. Bunları çalıştıran belli gruplar var. Yani topluyorlar, paraları ellerinden alıyorlar. Onlara da üç beş kuruş koklatıyorlar. Metroya biniyorsun işte geliyor tesbih satıyor. Başkası işte, başka bir şey satıyor. Yasal olarak bildiriyoruz. Dernekler masasına bildiriyoruz ama dernekler masası da diyor ki, onlar yönetim kurulundan yetki alıyorlar kayıt toplamaya. Engelli hakkı, insan hakkı mücadelesidir. İnsanların neyi tuttuğu değildir” (E₄₀, 60, E).

Bu anlatılanlardan hareketle denilebilir ki, dernekler hem bir sivil toplum kuruluşu olarak hem de fiziksel engellileri bir araya getiren sosyal mekanlar olarak fiziksel engelliler için büyük bir anlam taşımaktadır. Burada hem haklar çerçevesinde bilinçlenerek örgütlenmekte hem de duygusal ve sosyal paylaşımlar içerisinde bulunarak kentsel yaşam içerisinde görünür olmaktadır. Kentleşmenin bir sonucu olan bu yapıların, kentsel yaşamı idame ettirmede katalizör işlevi gördükleri söylenebilir. Bu işlev sayesinde fiziksel engelliler, siyasal alanda haklarını öğrenme, özgüven duyma ve haklarını savunma konusunda varlık gösterilebilmektedir.

4.2.1.3. Sosyal-Kültürel Aktiviteler

Sosyal-kültürel aktiviteler konusunda engellilerin bir takım kısıtlamalarla karşı karşıya oldukları görülmektedir. Bunların birisinin toplumsal bakışla ilgili olduğu söylenebilir. Sosyal çevre, komşu, akraba gibi unsurların sosyal-kültürel aktivitelerde baskın bir kısıtlayıcı rol edinmesi ve ‘sosyalleşme zorluğu’ söz konusu olmaktadır. Gözlemlendiği üzere diğer bir çok konuda olduğu gibi, bu toplumsal organizasyonun sosyal kültürel aktivite alanına yansımaları ‘mahalle baskısı’ ile paralellik arz etmektedir.

“Ya çok az bu biraz da yetişme tarzı. Dışarıda herkesle her yere gidersin ama eşinle gidersen suç olur bizim toplumumuzda. Öyle yetiştirildiğin için işte bu güne kadar çok nadirdir ama genellikle gitmeme vardır” (E₂₂, 47, E).

İkinci kısıtlamada ise, tamamen ulaşım hizmetlerinin fiziksel engelliler için güçlükler taşıması söz konusu olmaktadır. Bu güçlüklerin kentin fiziki yapısının engellilerin ulaşımı için uygun hale getirilememesi ve bu yönde yerel politikaların hayata geçirilememesi ile doğrudan bağlantısının olduğu söylenebilir. Sosyal ve kültürel

etkinliklerin gerçekleştiği binaların fiziksel engelliler için uygun bir mimari anlayışa göre yapı(a)mayışı, fiziksel engellilerin aileleriyle birlikte geçirmeyi arzuladıkları bu tür aktivelerden uzaklaşmasına neden olduğu ortaya çıkmaktadır.

“Sinemaya yıllardır gidemiyorum. Tiyatroya yıllardır gidemiyorum. Sinemanın fiziki şartlar bana uymadığından. Ve tiyatrolarda yle. Gitmek istemem mi öyle olmasa ki ben (gözleri doluyor) şunu söyleyeyim. Konserler var Belediye’nin. Bizim kültür merkezimiz var burda. Ordakilere gidiyorum. Onlarda sıkıntı yok ama sinema, tiyatro konusunda gidemiyorum, gidemiyorum!” (E₁, 61, E).

“Hayatımda ne sinemaya, ne tiyatroya, hiçbir yere gitmedim. Aman konserlerde de sağlam adamları ezerler. Ben hiç gidemem oralara (gliyor). Aslında çok istiyom ama gidemiyom. Aman ne yapayım ya boşver. şimdi benim bir gün oraya gitmem var ya, ben hastalanırım ertesı gün. Gitmem bir dert, gelmem bir dert, otobüslere binip inmem bir dert. O yüzden boşver. Televizyondan izliyoş biz onları. Yani gezmeye pek çıkmam. Ben kocama inip çıkarken çok eziyet veriyom. O nedenle diyom ki; siz gidin, oğlanlarla dolaşın gelin” (K₂, 44, E).

“Gidiyorum mekanlara bakıyorum. Mekanlarda engellilere yönelik hiçbir şey yok. Mesela bir kafeteryaya gidin ancak aşağıda oturuyorsunuz. Yukarı ıkamazsınız. İki katlı bina diyelim. Kafeterya giriş katında. Beklersiniz bir rampaları yok. Merdivenleri var. ıkamazsınız” (E₁₈, 38, N).

Anlatılar, engelli merkezinin kurulduğu bir yer olan “İnciraltı”nın ortak buluşma ve paylaşma mekanı olduğunu göstermektedir. Bu yer, derneklerin dışında en çok biraraya gelip vakit geçirdikleri hem sosyal bir alan hem de eğlence mekanı olarak görülmektedir. Fakat bazen bu sosyal alanlar bazıları için, toplumun bakış açısından etkisiyle uzaklaştırıcı bir etki de bırakabilmektedir. Diğer bir deyişle her engelli olmayan birey gibi, el ele tutuşma, yürüme gibi pratikleri bu alanlarda gerçekleştirirken, aynı pratiklerin gerçekleşmesi hakkına toplum, engellilik durumu nedeniyle ‘acıma’, ‘gülümseme’ gibi ötekileştirici tutum ve davranışlar sergileyerek engel olmaktadır. Yani fiziksel engelliler, kendi mekanlarında dahi aşağılanma davranışı ile karşı karşıya kalmaktadır.

“Eşimle birlikte balık tutuyoruz. Yaz geldi mi eşimin çok sevdiği balık tutmasını çok sever oldum delisidir. Eşimle beraber yaptığımız faaliyetimiz balık tutmak. Güzelyalı’ya gidiyoruz. Karşıyaka’ya gidiyoruz. Buraya Konak’a gidiyoruz. Otobüsle gidiyoruz. Benim zaten otobüs kartım var. Engelli refakatçi kartım da var böylece otobüse para vermeden, istediğimiz her yere, İnciraltı’na gidiyoruz. İnciraltı’nda balık tutar. Ben orda çay içerim, ona bakarım, ederim. Kışın çoğunlukla eşim yatar (gliyor). Ben de sabaha kadar bilgisayar da takılırım. Bilgisayarla haşır neşir olurum. Film seyrederim.

Dizi seyredirim. Oyun oynarım. Bir bakarım ki sabah olmuş. Hiç farkında bile değilim” (K₃, 54, E).

“İnciraltı'na gittiğimizde de İnciraltı'nda bir sürü sevgili var el ele dolaşıp yanyana sarılıp oturan var ama onlara bakmıyor ki hiç kimse, kafalarını döndürüyorlar bile ama ben ne zaman nişanlımla el ele, yanında dururken el ele tutuşuyoruz öyle gidiyoruz, o anda direkman durup hemen gülümseme şeyine gidiyorlar. Ama bakmayın yani bunu hissettirmek yani bunu demek istiyorum onlar nasıl yaşayabiliyorsa ilişkilerini biz de gayet güzel bir şekilde yaşayabiliyoruz ilişkimizi” (K₁₄, 30, N).

Sosyal-kültürel aktivitenin, ulaşımın yarattığı sıkıntılarla karşılaşmamak veya çalışma koşulları nedeniyle zaman kısıtlılığını telafi etmek için daha kolay bir tercih şeklinde seçilmiş ‘ev içi etkinlikler’ olarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Görüşülen evli bir erkek, çalışma koşullarının yoğunluğın dolayı eşiyle ve çocuklarıyla sosyal-kültürel aktivitelere katılamaması durumunu anlatan sözleri şöyle olmaktadır:

“Benim sosyal aktivitem yok desem yeridir çünkü evden işe, işten eve gidip geliyorum. Eşim mesela bana yıllardan bu yana söylüyor. Evlendiğimiz günden itibaren, nişanlılığı bırak, seni tanıdığımdan beri, bir sinemaya götüremiyorsun beni. Bir sinemaya götür. Yoksa ben göremiyorum diye mi götürmüyorsun diyor. Bu da benim içime dokunuyor. Yok diyor. Alakası bile yok. Zaman olmuyor diyor. Hep geçiştirmeye çalışıyorum. Öyle bir aktiviteler olmuş olsa, benim çalıştığım saatler arasında oluyor. O da bana uymuyor. Daha çok akşam saatleri uygun oluyor. Onda da yoruluyorsun. Çok yoruluyorsun. Sadece pazarımı ayırıyorum kendime, çocuklarıma, eşime. Sabah kalkıyoruz. Bir kahvaltı yapıyoruz. Ondan sonra hanımla beraber pazara gidiyoruz. Geliyoruz. Banyoya giriyorum. Bir duş alıyorum. Tıraş oluyorum. Ondan sonra çıkıyorum. Televizyon seyrediyorum. Öyle geçiyor zaten” (E₃₀, 38, E).

Bu aktivitenin sürekli ev içinde gerçekleşmesi beraberinde farklı ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları giderecek çözüm yollarını ortaya çıkarmaktadır. Ev içinde en önemli aktivitesi televizyon izlemek olan evli bir kadın, televizyon kanallarında yayınlanan farklı programların içeriğinde, engellilerin görünmez kılınmaları nedeniyle bir düzenlemenin yapılması ve bu düzenlemelerin engellileri kapsayarak tüm topluma hitap etmesi gereğini şu sözlerle anlatmaktadır:

“Bi de, bu televizyonlarda hiç engelli programları olmuyo. Mesela o kadar gencecik üniversitede okuyan engelli arkadaşımız kardeşimiz var. O kadar filmler oynuyo. O kadar diziler oynuyo. Tiyatrolar oynuyor. Aynı dizi de oynayan oyuncu, iki üç tane dizi de daha oynuyo. Ya bu bakımdan orda yirmi tane insan varsa iki tanesi, bir tanesi engelli olsun. Bir tanesi görme engelli olsun. Konuşma engelli koyun. Ortapedik engelli koyun. Spastik engelli koyun. İnsanlar böyle öğrensinler ya (!)” (K₂, 44, E).

Anlatılar, bu tür aktivitelerde bazılarının genellikle edilgen olarak katıldıklarını gösterirken bazılarının da bu aktivitelerin bizzat içinde etkin birer aktör olduklarını göstermiştir. Takı tasarımı yapan, kitap okumayı seven ve hatta kitap yazmayı düşünen, tiyatro oyuncusu olan ve bunu gibi birçok aktivitede etkin olup engelsiz sosyal-kültürel aktivitelere örnek teşkil edebilecek boşanmış bir kadının bu konuda anlattıkları şu şekilde olmaktadır:

“Bol bol okurum. Osho’yu okurum. Eckhart Tolle’yi okurum. İşte Michael Brown çalışmalarını yapıyorum. Ondan sonra, kimleri okurum? Mustafa Kartal okurum. Zaman zaman kişisel gelişim ile ilgili kitapları okuyorum yani. Aktif tiyatro oyuncusuyum. Takı tasarımlarım var şu an yaptığım şeylerde. Takı yapıyorum. Ondan sonra, bir dosya dolusu sertifika aldım. Üniversiteyi okuyorum. Halkla ilişkiler ve tanıtım. Ondan sonra, işte kitap yazmayı düşünüyorum. Aslında çıkış noktası, bir aşk. Şu anda var zaten 959 sayfa. Öyle bir şey ama onu yazdığım zamanlarda düşüncelerim farklıydı. Bir aşk hikayesi ile ilgili yazmaya başlamıştım sonra bıraktım ama tamamlarım belki. Bir kitap yazmayı düşünüyorum” (K₃₁, 38, Bo).

Burada anlatılanlar, bu tür aktivitelerde bazılarının genellikle edilgen olarak katıldıklarını gösterirken bazılarının da bu aktivitelerin bizzat içinde etkin birer aktör olduklarını göstermiştir. Diğer bir deyişle bazılarının bu aktivitelerde pasif, bazılarının bu aktivitelerin içerisinde birebir katılarak aktif oldukları görülmüştür.

4.2.1.4. Dini Aktiviteler

Berger’e (2005, ss.202-203) göre, din yakın bir biçimde kendisine bağlı olan aile ve sosyal ilişkiler alanında gözle görülür bir şekilde ‘realite’ olma gücüne sahip olmaya ve gündelik toplumsal aktivitelerde insanların içgüdü ve özyorumlamalarıyla alakalı olmaya devam etmektedir. Din ile aile arasındaki sembolik bağ, çok eski zamanların akrabalık kurumlarından kaynağını alan kadim bir bağ olmaktadır. Bu bağın belli durumlarda devam etmesine açık bir şekilde kurumsal bir ‘hayatta kalma’ olarak bakılması olanaklı görünmektedir. Ailenin dini ölçülere göre meşrulaştırılması, önemli ölçüde dünyevileşen tabakalarda bile yeniden ortaya çıkmaktadır. Böylece din, kendini özgül olarak modern biçimiyle yasallaştırıcı bir yapı olarak taktim etmektedir. Bu bağlamda, insanların tarihsel ve toplumsal dünyayı inşa ederken dini de inşa ettiklerini söylemek mümkündür. İnsanların bu dünyayı üretmiş olması, dine de kurumsal alanda güçlü bir gerçeklik nitelik kazandırmaktadır. Ayrıca inşa edilen bu kurumsal yapı, bir

başka kurumsal yapı içinde kendisini yeniden inşa edebilmektedir. Bu sürecin, görüşülen fiziksel engellilerin aile yapısına da sirayet ettiği gözlenmektedir. Anlatılar, toplumsal hayatta kurumsallaşan dinin çoğunlukla kendi aile alanlarına yerleştirildiğini göstermektedir. Görüşülen evli bir erkek, bu konudaki düşüncelerini şu şekilde anlatmıştır:

“Dini inançların genelde toplumu düzenlemek için kurulan yasalar olduğunu düşünüyorum. Yani bu böyle. Ya anayasa yaparsınız ya da dini kuralları koyarsınız toplumu bir arada tutmak için. Bunlar insanların koyduğu şeyler. Zamanla toplu yaşamaya başladıkça kuralları oluşturma gereği hissetmişler. Düzen kurmuşlar tamamen, o başka bir şey değil” (E₄₃, 56, E).

Berger’in düşünceleri çerçevesinde bu sözler değerlendirildiğinde; dinin insanın dünya inşa etme girişiminde stratejik bir rol oynadığı görülmektedir. Aynı zamanda insanın kendini dışsallaştırmasının ve kendi öz anlamlarını realiteye aşılmasının en yüce sınırını ifade etmektedir. Böylece beşeri düzenin, varlığın tümüne yansıtıldığını hissetmektedir. Yani, toplum anlamlı bir beşeri dünya inşa girişimiyle kutsallaştırmayı özdeşleştirmektedir (Berger, 2005, ss. 66-67). Bu beşeri dünyanın yarattığı ve insanlar açısından kutsal sayılan din, fiziksel engellilerin bakış açısından engellilik durumu ile ilişkilendirilmiştir. Bu beşeri dünya da engellilik durumu, Allah tarafından bahşedilen bir sınav olarak görülmekte ve bu durum şükür ile nitelenmektedir.

“Ben hayata şöyle bakıyorum bizim dünyaya geliş amacımız, burası bir tiyatro sahnesi. Herkesin bir rolü var. Çıkıyor, geçiyor, rolünü oynuyor. Rolün bittiği zaman gidiyorsun. Bu şekilde bir hayat sunulmuş bana. Ben de bu şekilde yürütmeye çalışıyorum. Elimden geldiği kadar. Bunun daha kötüsü de olabilir. Hiç de olmayabilir de ama yaşadığımız şeylerle alakalı bir şey. Eksikliklere bakarsanız eksiklik mutlaka bulursunuz mutlaka ama pozitif yaklaştığınız zaman hiç bir sıkıntı olmuyor yani şükür” (E₉, 38, E).

“İnsanların isyan ettikleri noktalar olabiliyor. İnsanların bir sabır taşı vardır. O anda seni frenleyen bir şey oluyor. Yani evet ben de zamanında çok bir şeyler yaşadım. Çok o durumlara geldim. Ama hiç bir zaman isyan noktasına gelmedim. Özellikle engelliliğime asla isyan etmedim. Çünkü dedim bizi yaradan Allah. Allah bize böyle layık görmüş. Böyle yaşayacağız. Zaten bu bir sınavdır. Nasıl okuyorsun, gidiyorsun, sınav veriyorsun. Doğrusu, yanışı, eksiği ile bu bir sınavdır. Belki iyi bir netice alırsın belki kötü netice alırsın. Artık Rabbimiz bize ne uygun gördüyse, bunu böyle çekeceğiz” (E₁₀, 48, E).

Din anlatılarında dikkat çeken bir başka konu, engellilik durumu noktasında “isyan” ve “evlilik” ile din arasında bir ilişki kurulması olmuştur. Genel olarak

bakıldığında anlatılanlardan çoğu, evlenmeden önce engellilik durumu ile ilgili Allah’a veyahut yaratana isyan etme izlerinin evlilik sonrasında azaldığını veya silindiğini göstermektedir. Bu durum dinin, mevcut olumsuz koşulları uyumlulaştırmada önemli bir araç niteliği taşıdığını göstermektedir.

“Çocukluk ya da gençlik yıllarımızda etrafın bir de üç, dört yaşındaki çocukların annesiyle birlikte yürürken, annesini dürtükleyerek sizi göstermesi, sizi çok incitebiliyor. Yani hepimizin şey dönemleri olmuştur tabiki. Evlilik yani eğer buysa ya da sizi anlayabilecek bir kişiyi bulduysanız gerçekten hayatınıza artılar katıyor. Sizi sahiplenebilecek bir kişi olması size aşırı bir güven veriyor. Gece gündüz o kadar sıkılsanız, bunalsanız bile, kalk hadi bir yarım saatte olsun bir yerde bir kahve içelim, gidelim demek size inanılmaz bir moral, motivasyon olabiliyor. Yani tabii ki evliliğin artıları dediğim gibi sizi anlayabilen bir kişi ise gayet huzur verebiliyor. Yani bu durum isyanınızı bitiriyor” (K₂₇, 49, E).

Dini ritüeller konusunda anlatılanlardan hareketle, ibadetlerin yerine getirilememesi ‘engellilik durumu’ ve ‘kentsel yaşamın hızı’ nedeniyle zaman yaratma imkanının kısıtlı olması etkenlerine bağlanmıştır. Fakat bu duruma rağmen dini ritüeller içerisinde yer alan namaz aktivitesini kolaylaştırıcı çözümlerin olduğunu da ifade etmişlerdir. Görüşülen evli bir kadın namaz ritüelinin engelliler için kolaylaştırıcı çözüm yolunu şu sözlerle anlatmaktadır:

“Ben 'mesh' yapabiliyorum. Bir kez abdest alıp diğer şeylerde de ayağım bir şeyle temas etmediği için ayakkabı içerisinde olduğu için 'mesh' hakkını kullanıyorum. O şekilde kılıyorum oturduğum yerden. Bu yine, dinimiz çok geniş bir din hatta yani kılmada hiçbir engel yok. Gözünle dahi takip etsen de içinden dualarını yerine getirirsen de kabul olabilen bir durum olduğu için kılmak isteyenler tabii ki rahatlıkla kılabilirler” (K₁₃, 50, E).

Dini kuruluşların da engellilerin dini ritüellerini yerine getirmelerinde engel teşkil ettiği ifade edilmiştir. Özellikle dini mekanlar olan camilerin fiziki koşullarının yetersiz olması sebebiyle dini ritüellerini yerine getiremedikleri belirtilmiştir. Fiziksel engellilerin bir kısmının bu konuya dair anlattıkları şöyle olmaktadır:

“Genelde bizim ibadethanelere girip çıkmamız zor çünkü neden ya merdiven vardır ya arabalısınız içeriye ayakkabıyla girmek camilerde yasaktır bilirsiniz çıkarıp da girebilirsiniz. Ancak camide bi mevlüt olduğunda eee dışarda oturursunuz. Ulu bir dut ağacı vardır, onun altında dinlersiniz mevlüdünüzü duanızı yaparsınız işte o kadardır yani ibadet için camilere falan giremeyiz” (K₆, 55, E).

“Ben kendi ibadetimde aslında hiçbir camiye gitmedim, gidemedim. Ancak inançlı bir insanım kendi imkanlarımla evimde sağlamaya çalışıyorum. Ben geçmiş yıllarda

Kur'an öğrenmek istediğimde Kur'an kurslarına erişim sağlanamıyordu. Sağ olsun sağduyulu bir Kur'an kursu hocamız haftada iki gün üç gün evime geldi. Bana öğretti. Bu şekilde öğrendim ama tabi ki herkese bu imkan sağlanmıyor. Sanırım biraz da arz talep meselesi olabilir. Engellilerde özellikle bedensel engellilerde, bilhassa birazcık zor oluyor. Benim gibi ortez kullanan kişilerde her gün cihazını çıkartıp banyoda abdestini alıp tekrar cihazını, beş kez bunu yapmak sıkıntılı olabiliyor” (K₁₃, 50, E).

Genel anlamda fiziksel engellilerin ifadelerinde inançlı insanlar oldukları ve dini pratiklerini gerçekleştirme konusunda engellilik durumlarının onlar için zorluk çıkardığı ifade edilmiştir. Bunun yanında diğer bir husus, kentsel yaşamda mimari sorunlar konusundaki eleştirilerinin içinde camilerin de kapsanması olmaktadır. İbadet etme rahatlığını güçleştiren mimari yapılar karşısında ibadetlerin kendi imkânlarıyla evde yapılmaya çalışıldığı görülmektedir.

4.2.1.4. Sportif Aktiviteler

Spor, toplumsal olarak bireylerin sosyalleşmesini sağlamakta ayrıca bireyin toplumsal sorumluluğunu geliştirmektedir. Sadece toplumsal alanda değil ekonomik alanda da yeteneklerin gelişmesini sağlayarak iş gücünü artırmaktadır. Böylece ekonomik açıdan bireylerin yaratıcılığı da artmaktadır. Eğitime katkısı ise, bireylerin topluma hazırlanması, sorumluluk duygularının geliştirilmesi yönünde olmaktadır. Eğitim sürecinde bireylerin yaratıcı ve yapıcı olması sağlanarak sosyal ve kültürel kalkınmayı büyük etki bırakmak amaçlanmaktadır. Ayrıca toplumların kültür seviyelerinin de artmasına yardımcı olmaktadır (Çokbankir, 2009, ss.81-82). Bu bağlamda, sportif aktivitelerin toplumsal hayata katılımı fiziksel engelliler için önemli bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Spor, bir nevi birey olarak kendilerini gerçekleştirmelerinde anahtar rol oynamaktadır. Sportif aktiviteler sayesinde gerek Türkiye gerekse Uluslararası mecralarda tanınma fırsatı yaratılmış ve görünürlükleri artmıştır. Görüşülenlerin çoğu basketbol, futbol, dans, boccia, yoga, yüzme gibi çeşitli sportif aktivitelerle uğraştıklarını belirtmektedir.

Sportif aktivitelere ilişkin anlatıların bir kısmı, bu aktivitelerin gerçekleştirilme olasılığının ekonomi ve evlilik durumu ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir. Kentsel yaşamın hızlı, yorucu ve yoğun koşullarının evli olan engellileri kısıtladığı ve onlar üzerinde daha çok etki bıraktığı görülmüştür. Nitekim sadece bu kısıtlamanın

sadece toplumsal yaşamda değil ekonomide de kendisini gösterdiği ifade edilmektedir. Sportif aktivilerin yapıldığı spor salonlarının maddi durum ile birebir ilişkili olduğunu, engellilere göre bu tür mekanların olmayışını ve evli olduğu için bu tür aktivitelerde zaman yönünde kısıtlandığından katılamadığını evli bir erkek şu şekilde anlatmıştır:

“Yani şehir hayatı işten eve, evden işe. Eğer çalışıyorsan öyle yani. Nerede yapacağız? Yani spor salonları da, o da maddiyat. Yani maddiyata bağlı. Ben çalışmıyorum nasıl gideyim? Valla ben de katılmak isterdim faaliyetlere katılan engelliler de olurdu. Benim bir arkadaşım Kipa’da çalışıyordu. O mesela basketbol etkinliğine gidiyordu. Bekar olunca aktivasyon daha fazla oluyor da, evli olunca iş değişiyor. Yani kısıtlanıyor, hayat kısıtlanıyor. Çevremde de kimse olmayınca olmuyor yani” (E₂₄, 32, E).

İzmir kenti açısından bakıldığında, engellilerin spor alanına katılımlarında en büyük katkıyı bir spor dalı olarak ‘basketbol’un yaptığı söylenebilir. Bu yönden kentte yaşamanın hem bu alanla tanışmak hem de bu alanın açtığı kapılarla farklı avantajlara sahip olma fırsatı doğmaktadır. Bu spor dalıyla uğraşan fiziksel engelliler, farklı mecralara açıldıkları gibi bu alanda destek görüp kendilerine sponsor edinebilmektedir. Engelli olmasının kendisi için önemli olduğunu ve bu özelliği sayesinde basketbol alanında kendisini Türkiye’ye ve Dünya’ya kanıtlama imkanı bulduğunu söyleyen boşanmış bir erkeğin bu durum ile ilgili anlattıkları şöyle olmaktadır:

“Valla belki sağlıklı olsaydım, bu kadar parlak olmazdım. Türkiye’nin ilk sporcusuyum Türkiye’yi yurtdışında temsil eden. Zaten ilk sporcuyum bir ara bütün televizyonlar gazeteler benden bahsediyordu. O zaman tabi ki ayrı bir gurur vardı. Türk bayrağını, Türk formasını yurtdışında, Fransa’da temsil ettim. Ondan sonra Türkiye’de ilk tekerlekli sandalye basketbol takımını kurdum. İlk uzun mesafe koşucusuydum. Hala da koşuyorum... Sandalye konusunda yardımcı Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu’ndan ve Türkiye yani TESYA kısa adı, oradan aldık. Hep ikili ilişkilerden dolayı ama bizim artık Türkiye’de yetmişin üzerinde takımımız oldu. Basketbol takımı bunda da çıta yükseltti. Bugün dünya şampiyonu bir takımımız var. Dünya şampiyonu olduk. Uluslararası şampiyon olduk. Daha önce engelli sporunda herkes bizim üstümüze basıp çıkıyordu. Ama şimdi bugün artık, bizim rakibimiz diyorlar. Yani muazzam şeyler kazanılıyor” (E₃₆, 53, Bo).

Anlatılar, spor alanında fiziksel engellilerin aktivite olarak dansla ilgilendiklerini göstermektedir. Dans aktivitesi de diğer sportif aktiviteler gibi fiziksel engelliler açısından anlamlandırılmaktadır. Çünkü onlara göre dans onların hayata bakışları yönünde değişiklik yaratmaktadır. Bu durum dansın bireyin kendisini gerçekleştirmesinde pozitif bir rol oynadığını göstermektedir. Evlilik süresince eşinin

psikolojik ve sağlık problemleri nedeniyle tek aktivitesi ev içi yaşam olan ve boşanma sonrasında dans aracılığıyla toplumsal yaşama yeniden katılma şansı yakalayan ve “*bakiş açısı*” değişen boşanmış bir kadının ve dans alanında derece kazanmış boşanmış bir erkeğin anlattıkları şu şekildedir:

“Dans grubunda tekerlekli sandalye üzerinde dans ediyoruz biz. Bakiş aım değişti. Yani şu an dernekte ‘wheelchair dance project’ denen bir dans grubumuz var. İlk başladığında dört kişi ile başlıyor ve kimse sandalye üzerinde dans edemeyeceğini düşünüyor. Türkiye’de ilk defa ve dünyada çok var rnekleri. Dünyada çok başarılılar ama bizim Türkiye’de ilk kurulmuş bir dans grubu dört kişiyeen biz şu an on dört kişi olduk. Dört kişi İzmir Fuarı’nda sosyal projeler merkezi var. Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı. Orada dans ediyoruz” (K₃₉, 33, Bo).

“Bedensel Engelliler Spor Federasyonu’nun on üç branşi var. Biz o on üç branş içerisinde faaliyet göstermeye çalışıyoruz. Ben kendim geçen ay Antalya’da yapılan Türkiye tekerlekli sandalye dans şampiyonası’nda dördüncü oldum. Engelliler sporun içerisine girdiği zaman bakiş açıları çok daha fazla oluyor, kısır döngünün içerisinden mutlaka çıkıyorlar çünkü etrafındaki  kişiyle tanırırken bir anda yüzlerce insanla ilişi içerisine giriyor ve bu da bakiş açısını çok değiştiriyor. Çok fazla deplasman var. Çok fazla şehir dışı var. şehir dışına gittikleri zaman, çok fazla değişiklik oluyor ve bu da insanın ufkunu açıyor” (E₃₆, 53, Bo).

Görüşmeler, spor alanında yeni birtakım bilgilere ulaşmayı mümkün kılmıştır. Bu yönde edinilen bilgiler, sportif aktivitelerin sadece hafif düzeyde engeli olan engellilere değil aynı zamanda engellilik durumu çok ağır olanlara da hitap ettiğini göstermektedir. Bir engelli sporu olan “boccia” ile uğraştığını bu spor dalını tanıtarak anlatan evli bir kadının sözleri şöyle olmaktadır:

“Ben şu anda Karşıyaka Belediyesi’nin “boccia” spor kulübünde yim. Boccia, engelli sporu demek. Toplarla oynanan bir oyun. Takım halinde oynanan bir oyun. İki takımın oynaması gerekiyor. Bunlarda turnuvalara çıkıyoruz, turnuvalara gidiyoruz, şampiyonluk maçları oluyor ama benim kategorisinde şampiyonluk maçlarına katılamıyorum çünkü benim ellerim sağlam. Elleri sağlam olmayanlar şampiyonluk maçlarına katılabiliyorlar. Ben sadece turnuva maçlarına katılabiliyorum” (K₃₈, 48, E).

“Vallahi şimdi spor farklı herkesin yapabileceği bir spor var şu anda. Son günlerde çok meşhur olan bir şey var. Boccia sporu var. Bunu da ağır engelliler yapıyor, sadece ağzını oynatabilen engelliler bile bu sporu yapabiliyor. 2016’da da Rio’ya gidecekler. Engel durumu ne olursa olsun mutlaka yapacağı bir spor branşi var” (E₃₆, 53, Bo).

Fiziksel engellilerin bir çok spor alanında etkin olduğu bu anlatılarda görülmektedir. Ayrıca, bir başka aktivite olarak beden egzerzislerine dayanan yoga,

meditasyon gibi alanlara ilgi duydukları da görülmektedir. Hatta yoga kendi engellilik durumlarına uydurularak anlamlandırılmakta ve inşa edilmektedir. Yoga aktivitesini engellilik durumuna uydurarak kendine özgü bir tarz yaratmayı başarmış boşanmış bir kadın sözlerini şu şekilde belirtmektedir:

“Şimdi meditasyon yapıyorum. Yoga yapıyorum kendi çapımda. Yoga fiziksel bir şeydir. İşte spor yapıyorum. Yani yoga spor gibi bir şeydir aslında. Yani fizik işidir. Ben onu engeline uydurdum. Fiziksel hareketlerle yaptığım yogadan bahsediyorum. "Hatha yoga"dan söz ediyorum yani. Engelime uydurdum. Şöyle engelime uydurdum. Hümanist engelliler sanat grubu, orada benim videom var. Ben aynı zamanda şeyi başardım. Yogayla yer dansını birleştirip hareketler yaptım. Yer dansı diyorum ben. Ben aynı zamanda dans etmeyi de çok seviyorum. Yani oynamayı, hoplamayı, zıplamayı, öyle şeyleri de seviyorum. Şimdi yoga da yapıyordum aynı zamanda bu yogayı sahnede nasıl kullanabilirim diye düşünürken, onunla meditasyon müziği eşliğinde hareketleri birleştirdim. Bu hareketlere bakarsanız aslında, yoga hareketleri aslında, ben evde çok daha farklı bir şekilde yapmış oluyorum. Yani (uu) yazın da yüzerim bol bol. Ondan sonra, Tibet'in gençlik pınarı, diye egzersizleri var. Onları yaparım” (K₃₁, 38, Bo).

Özellikle yaz aylarının insanlar açısından vazgeçilmez bir aktivitesi olarak görülen yüzme, anlatılarda fiziksel engellilerin yapmayı arzuladıkları, yaptıkları veya yapmalarına engel olan faktörlerin bulunduğu bir spor dalı olarak ifade edilmektedir. İnsanların çoğunun yaz aylarında tatillerini sahillerin olduğu yerlerde geçirmeyi tercih ettiği söylenebilir. Bir sahil kenti olan İzmir'in de deniz turizminde önemli bir kent olduğu bilinmektedir. Ailelerin çoğunlukla birlikte yaptıkları bu aktivite biçimi, fiziksel engellilerin aileleriyle birlikte bunu gerçekleştirmesine engel olabilmektedir. Bu engel, aktivitenin doğrudan kendisinden değil, aktivitenin yapılmasına uygun fiziki koşulların uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Sahillerin fiziki koşullarının yetersizliğinin temelini ise, sahil kumları, rampa, lift gibi ihtiyaçların giderilmesindeki girişimler ve çözüm yolları olduğu gösterilmektedir. İzmir kentinin bazı sahillerinde engelsiz turizm adına bir takım yenilikler yapıldığı, bazı anlatılarda belirtilmiştir. Özellikle bu yeniliklerin rampalar, lift gibi ihtiyaçlar yönünde olmasının denize girebilme ve yüzebilmeyle olanaklı kılması anlamlı olmaktadır. Böylelikle bu ihtiyaçların karşılanması fiziksel engellilerin aileleriyle birlikte bu aktiviteyi gerçekleştirebilmelerini mümkün kılmaktadır. Bu yönde yapılan görüşmelerde ortaya çıkan bazı anlatılar şöyle olmaktadır:

“Şimdi engelliler turizmi diye bir proje yaptım. Bu proje denizler ortak malımız bizim ortak mallardan da yararlanmak anayasal ahkımız bizim. Şimdi dedim ki biz bunu

yapmamız lazım. Engellilere uygun bir kamp yeri yapıp, bu insanlarımızın ama öyle ama böyle, denize girmesi için düzenlemeler yapılır. Ve bunu gerçekleştiririz bunu orda ve insanlar hem sosyal olurlar. Yeni yeni insanlarla tanışırılar arkadaş olurlar. Arkadaşlıklar kurarlar. Ve (uu) o dört duvar arasından çıkmış olurlar” (E₁, 61, E).

“Neden bir lift olmasın, rampa olmasın, neden ben kucakta taşınayım? Otuz üç yaşında bir kadını kucakta taşımak yerine, niye yapılmasın varken imkanlar. Dediğim gibi sonuçta aramızda hiçbir fark yok. Aslında toplum öyle görüyor bizi. Ben hiç rahatsız olmuyorum. Hani kullanabileceğim rahat edeceğim mayo bikini giyiyorum. Dışarıdan insanlar, bize hani engelli insanlar hiç denize girmez, engelli insan hiç sevemez ya da hiç mutlu olamaz, hani cinsel hayatı yoktur gibi bu tür sorunlarla karşılaşyoruz, öyle sanıyorlar insanlar ama aslında hiçbir farkımız yok. Hani bizim aramızda böyle gelseler görseler, onlardan çok çılgınlıklar, aktiviteler yapıyoruz yani” (K₃₉, 33, Bo).

“Denize gittim de bana göre değilmiş. Çeşme'de varmış ama ben gitmedim. Tam olarak bilmiyorum ama rampa yapmışlar, yer açmışlar. Ben Gümüldür'dekine gittim. Gümüldür'de bir yer vardı. Engelli abilerimiz kendi şeyiyle yapmışlar. Tekerlekli sandalye ile suyun içine kadar bırakıyor. Sonra suyun içinden tekrar çekiyor. Seferihisar otobüsüne biniyorsun. Gümüldür'de iniyorsun. İşte orası çok güzel bir yer. Ben orada denize girdim. Ama engelli için yapılan bir yerde ilk defa girdim. Sandalye ile suyun içine kadar salıyorlar” (E₄₁, 32, E).

“Ben evlenmeden önce, yani öyle on yedi-on sekiz yaşlarında denize girmiyordum, sadece oturuyordum. Sonra da geri dönüyordum. Neden? Çünkü öyle bir şey ki, denizle sizin durduğunuz yer arasında bir kum var. Normal tekerlekli sandalyede zaten tekerlekler batıyor. Kuma gidemiyorsunuz. Yani iki-üç kişinin sizi denize kadar götürmesi gerekiyor. Orada denize gireceksiniz. Şezlong yoksa orada güneşin altında oturuyorsunuz. Mayo zaten üzerinizde ıslak. Ondan sonra tekrardan dönemiyorsunuz. Gireceğiniz kadar giriyorsunuz. Denize ondan sonra getiriyorlar sizi. Tekrardan taşımak zorunda kalıyorlar. Şimdi o insanlara da üzüliyorsunuz. O kumda, o tekerlekli sandalyeyi götürmek zordur. Yani girmiyordum denize herkes bakıyor diye. Ellerimin üzerinde yürüyordum. Ondan sonra bir sağıma, bir soluma bakıyordum” (K₄₅, 41, E).

Ayrıca yapılan sportif aktivitelerde, eşlerin ve aile desteğinin de motivasyon üzerinde önemli rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Bu tür aktivitelerin aile ilişkileri üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Sporla uzun yıllardır uğraşan ve bu alanda kendini gerçekleştirmiş, özgüvenini kazanmış fakat ailesinin desteğinin olmamasının üzüntüsünü yaşamış olan evli bir erkeğin bu konuda anlattıkları şöyle olmaktadır:

“Eski eşim benim hiçbir maçına gelmedi. 1998-2003, bu kadar yıl boyunca bir kere bile benim maçına gelmedi. Belki engelli olarak ortamı görmek istemediği için, belki yakıştıramıyordur, bilemiyorum. Onun tartışması da çok oldu, büyük kızım da gelmedi. Küçük kızım her maçına geliyor. Şimdi hakemlik yapıyor mesela ama dediğim gibi, nedense eski eşimin arkadaşları benim maçlarıma geliyorlardı. Bu arada böyle olunca insan üzüliyor...O spor sayesinde 2000 yılında ilk defa Almanya milli takımı, iki defa İtalya gördüm. 2013 yılında Amerika'ya spor takımı götürdüm, ben o sporu yapmasaydım

bunları yaşayamazsın. Kim gönderir seni Amerika'ya, buradan seni bedavaya. Yani bu tip imkanları kullandım ama işte onlarla paylaşmak istediğim zaman onlar paylaşmak istemedi” (E₄₃, 56, E).

Yapılan görüşmeler, spor aktivitelerine katılımın bir hayli yüksek olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Fiziksel engellilerin, evlenmeden önceki yaşantılarında da spor yaptıkları ve hatta yapmaya devam ettikleri tespit edilmiştir. Spor aktiviteleri her ne kadar kendilerini zorlamış olsa da bu duruma bir çözüm getirdikleri ve engellilik durumlarına uygun spor türleri ile uğraştıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra spor kulüpleri çatısı altında bireysel ve grup olarak gerçekleştirilen spor faaliyetlerine faal olarak devam edenler de bulunmaktadır. Spor ile ilgilenen fiziksel engelliler için belirtilmesi gereken önemli bir husus da, kişisel olanaklara sahip olunması durumunda kentsel yaşamın bu tür etkinliklere ulaşabilme fırsatını ve kolaylığını sağlaması olmaktadır.

4.2.2. Ev Dışı İlişkiler

Berger & Luckmann'a (2008, ss.77-78) göre, sosyal bir teşebbüs sonucuyla ortaya çıkan insanın kendini üretmesi daimi ve zorunlu olmaktadır. İnsanlar, kendi sosyo-kültürel ve psikolojik oluşumlarıyla bütünleşen insani bir çevreyi hep beraber üretmektedir. Bu oluşumların hiçbiri, insanın üretici faaliyetlerinin sadece dış sınırlarını sağlayan insani biyolojik terkinin ürünleri olarak anlaşılmamaktadır. İnsanın izole edilmiş bir varlık olarak gelişmesi imkansızdır. İzole bir varlık olan insan kuşkusuz hayvani düzeyde bir varlık olmaktadır. Kişi, spesifik bakımdan insani fenomenleri farkettiğinde sosyal alemin içine girmektedir. İnsanın spesifik inşalığı ve sosyallığı birbirinden ayrılmaz bağlarla bağlanmaktadır. Bu dünyaya açıklık durumu, insanın biyolojik yapısına özgü olsa da sosyal düzen tarafından daima geçersiz kılınmaktadır. Sosyal düzen, insani bir ürün veya süregiden bir insani üretimi ifade etmektedir. Yani insanın süregiden dışsallaşması esnasında üretilen sosyal düzen, sadece insan faaliyetinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

İnsanlar, birlikte ürettikleri insani çevrede birtakım iletişim ve etkileşim içerisinde ilişkiler geliştirmektedirler. Bu ilişkiler aile konusu etrafında değerlendirildiğinde ev içi ve ev dışı ilişkiler olarak kendisini göstermektedir. Burada bahsedilen daha çok aile

dışında insanların birlikte inşa ettikleri sosyal çevre olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette ev içi ve ev dışı ilişkiler arasında kurulan bağlantı anlamlı olmaktadır. Ev dışında insanlar çoğunlukla arkadaşlarıyla, iş arkadaşlarıyla veyahut komşularıyla yüz-yüze etkileşime girmektedirler. Bu doğrultuda yapılan görüşmelerin bu iletişim ve etkileşim biçimlerinin fiziksel engelliler açısından özel bir anlam taşıdığını göstermektedir.

4.2.2.1. Arkadaşlık İlişkileri

Toplumda bir arada yaşayan ve yüz-yüze iletişim ve etkileşime giren insanların bu iletişim etkileşimde arkadaşlık ve dostluk gibi kavramlara duygusal yönden daha farklı anlamlar yükledikleri görülmektedir. İnsanın sosyal bir varlık olması, kendisini ister istemez anlamlı ötekilerle etkileşim haline çekmektedir. Burada bazı insanlar anlamlıyken bazıları daha az anlamlı olabilmektedir. Bunu daha çok insanın yüzyüze etkileşim sonrası yaptığı seçici bireysel tercihleri etkileyebilmektedir. Bu noktada bazı görüşülen kişilerin ‘arkadaşlık’ ve ‘dostluk’ kavramlarına farklılaşan çeşitli anlamlar yüklediği görülmektedir. Bu anlamların ortak noktasına bakıldığında, paylaşım ihtiyacının olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda görüşülen evli bir erkeğin sözleri durumu belirtir niteliktedir:

“Biz kabul etmemiz gerekir ki bir yerimizle desteğe muhtacız işin açığı. Bu muhtaçlıkların en başında dostluklar gelir. Arkadaşlıklar gelir. Ben onları arkadaşlarımla dostlarımla başardım. İlk önce ortaokul arkadaşlarımdı ordan başladık. Lise üniversite derken öyle gitti. Arkadaşlarım için yapamayacağım şey yoktur. Yeri bambaşkadır. Ben arkadaşlarımla denize gittim, kampta yaptım, dağlara çıktım, yürüyüşlere katıldım, herşeyi yaptım arkadaşlarımla dostlarımla” (E₁, 61, E).

Anlatılar, bir bakıma arkadaşlık ilişkilerinde derneklerin önemli bir etkisinin olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Kendisiyle görüşülen kişiler kentsel yaşamda sosyalleşmelerinin daha çok dernekler aracılığıyla gerçekleştiğini ifade etmiştir. Nitekim bu durum bir kez daha dernekler gibi sivil toplum kuruluşlarının arkadaşlık benzeri ilişkilere katkı sunduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu tür kuruluşlar, ilişki geliştirme biçimlerinin değişimine de yön verdiği söylenebilir. Bu konuda bazı anlatılanlar şu şekilde olmaktadır:

“Hani dernekte de böyle çok sosyalimdir. Beş altı yıldır geliyorum derneğe. Ondan önce bilmiyordum açıkçası. Yani hayatımda hiç asosyal olmadım ama buraya gelince çok daha fazla sosyal oldum. Yani toplantılar açısından, çevre açısından çok

genişledi çevrem. Ondan sonra arkadaşlıklarım, ondan sonra benim gibi yani engelli olan insanlarla, daha farklı yani diyalog kurduğumda daha farklı bir şeyler gördüm. Tabi bakış açım değişti ama sosyalim dediğim gibi çok daha fazla sosyal oldum” (K₁₆, 48, E).

“İşte bu sosyal faaliyetim olmadan önce benim arkadaş çevrem hep normal insanlardan hani engelli pek arkadaşım yoktu. Ama özgürlüğüme kavuştuktan sonra çoğu engelli arkadaşım oldu dernekten dolayı şu an engelli arkadaşım normal arkadaşımın daha çok” (E₄, 55, B).

Arkadaşlık ilişkisi engellilik durumuna göre değerlendirildiğinde, fiziksel engellilerin bazılarının engelli veya engelli olmayan arkadaş konusunda ayırım yapmadıklarını daha çok paylaşımı daha samimi olan insanları tercih ettiklerini söylemiştir. Bazıları ise engellili arkadaşlık ilişkilerine kendi engellilik durumlarını ilişkinin içine karıştırdıklarında sıcak bakmadıklarını ifade etmişlerdir. Bazıları ise, kendileriyle aynı duyguları paylaştıklarından, kendilerini daha iyi anlayacaklarını düşündükleri için engelli arkadaşlık ilişkisini daha yakın bulmaktadır. Fakat anlatılar, fiziksel engellilerin çoğunlukla, mümkünse engelli olmayan arkadaşları tercih ettiklerine işaret etmektedir.

“Benim bir kıstasım yok. Herkese arkadaşım. Herkesle samimiyim ama insanların önce ben kalbine bakarım, kafa yapısına bakarım. Onunla sohbet edebilecek miyim? Engelli ile hani bir muhabbetim varsa engelli devamında kendi engeli üzerinden duygusallığa kaçıyorsa işim olmaz. Açık konuşayım işte, ben engelliyim de, para kazanamıyorum da, şunu yapamıyorum, oraya gidemiyorum, buraya gidemiyorum diyorsa onunla benim işim olmaz. İki engelli yanyana geldiği zaman en son konuşması gereken şeyler bunlar. Çünkü bu onun ayıbı değil tabi, bu Türkiye'nin ayıbı. Aslında baktığımız zaman siz engellisiniz dendiği zaman kendimizi öyle görüyoruz. Ben biriyle muhabbet ederken ‘ya beşinci ayakta gelen at ne biçim geldi, birader ya da Beşiktaş kaç gol attı gördün mü’, hani gündelik hayatı yakalamaya çalışırken daha konu başlamadan engellilik boyutuna geldiyse, ben önyargılıyım bu konuda. Arkadaş seçiminde diyorum ki evet birader görüşürüz (gülüyor). Öyle kalıyor valla” (E₂₆, 39, E).

“Engelli arkadaşlarımda var, olmayanlarda var. Engellilik şöyle bir şey yani onların bize hatırlattığı kadarıyla biz engelliyiz. Siz bana normal davranırsanız, normal iki insanız. Yani ama siz bana engelli olduğum hatırlatırsanız, ben engelli olduğumu hissederim. Yani mesele bu. Engelleri aşalım meselesi de bu. Dünya politikasında da böyle olmalı. İnsanların farklılıklarını bir şekilde kabul etmek gerekiyor. O kabulü yaptıktan sonra, zaten sorun yok ki. Ben engelli birisi olarak herkesle birlikte daha evrensel düşünmeye çalışıyorum. Benim ilişkiler konusunda bir sıkıntım yok” (E₂₈, 61, E).

Arkadaşlık ilişkileri noktasında dikkati çeken bir başka konu ise, evlilik olmaktadır. Anlatılar, evliliğin arkadaşlık ilişkilerini dönüştürdüğünü göstermektedir. Görüşülen bazı kişiler, evlendikten sonra arkadaşlarının daha çok evli olanlardan

oluşturduğunu ve genellikle bu kişilerle görüştiklerini ifade etmişleridir. Hatta bu ilişkilerin gelişiminde eşlerinin de katkısının olduğu belirtilmektedir.

“Günlerimiz oluyor. İşte gün yapıyoruz. Oğlumun okulundan arkadaşlarının anneleriyle günlerimiz var. Birlikte onları yapıyoruz. Nedir bilmiyorum hiç hani engelli dışlaması işte, o engelli gelemmez, engelli gidemez olayı olmadı. Bunda eşimin katkısı daha çok fazladır çünkü benim günüm olduğu zaman ya da arkadaşım gideceğim zaman eşim beni getirir. Ne beşinci kat ne üçüncü kat hiç üşenmez. Beni sırtında çıkartır. Gelir kalkacağım saat alır” (K₁₉, 38, E).

“İnsan ilişkilerinde iyiyimdir. Vallahi engelli arkadaşım az sayıda, normalde dışardaki insanlarla arkadaşlıklarım var. Yani benim genç de arkadaşlarım var. Altmış yetmiş yaşında arkadaşlarımda. Her yaştan var. Yani ama genellikle evli arkadaşlarım var şuan” (E₂₄, 32, E).

“Eşlerle görüşüyoruz. Çiftlerle görüşüyoruz. Güzel arkadaşlarımız var. Eş olarak görüşebileceğimiz insanlar var. Gayet kibarlar. Zaten evlendikten sonra bekarlıkta ki hayat gibi bir hayat olmuyor. Tabi ki bekar dostlarımda var. Yirmi yıllık dostlarım, arkadaşlarım da var. Onlarla da görüşüyorum ama tabi evlendikten sonra eskisi gibi sık olmuyor. Hadi bu akşam şurda yemek yiyelim olmuyor. Hadi şurda tatile gidelim olmuyor. Artık evliyim, anneyim. Üstelik onlar istese ben gidemem” (K₃₄, 34, E).

Bu anlatılar, arkadaş ilişkilerinde engelli olmayan bireylerle arkadaş olma eğiliminin daha fazla olduğu göstermektedir. Engelli olmayan arkadaş sayısının fazla olması, fiziksel engelliler açısından bir prestij kaynağı olarak görünmektedir. Kendi engellilik durumlarına eşdeğer insanlarla görüşmelerinin karamsarlık, engelli olmayan insanlarla yaptıkları paylaşımların mutluluk getirdiğini ifade edilmeye çalışılmaktadır. Burada, kendilerinin ötekileştirildiği duygusundan kurtulamamalarından ve ‘engelli olmayan’ bir birey olarak görünürlüklerinden kaynaklanan bir mutluluk söz konusu olmaktadır.

4.2.2.2. İş İlişkileri

Toplumsal dünyada iş hayatının ekonomik anlamda bir gelir elde etmenin yanı sıra iş doyumunu ve kişisel doyumunu, ev dışı sosyal ilişkileri ve ev içi aile ilişkilerini doğrudan etkilediği söylenebilir. Bu bağlamda kentsel yaşam koşullarının engelliler açısından çalışma hayatını hız, hareket, performans, rekabet, ayrımcılık, dışlanma gibi birtakım etkenlere dayalı olarak şekillendirdiği söylenebilir. Bu kompleks koşullar hem iş hayatına katılımlarını zorlaştırmakta hem de toplumun önyargılarının bir sonucu olan tutum ve davranışlara maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Fakat toplum eksenli

ortaya çıkan ‘önyargı’ gibi olumsuz düşünceler ve yaklaşımların aksine yeterli imkanlar ve koşullar sağlandığı takdirde iş ile ilgili bilgi ve becerilerini sergilemekte ve geliştirmekte bir engel olmadığı ifade edilmektedir. Çalışma ortamının uygun olmasının sağlanması ve bu ortamda birlikte çalışacakları iş arkadaşlarının tutum ve davranışlarının uyumlu olması, fiziksel engellilerin iş doyumunu ve kişisel doyumunu artırarak aile ilişkilerine olumlu yönde yansımaları mümkün kıldığı söylenebilir. Anlatılar, iş hayatında olumsuz tutum ve davranışlarla karşılaşılmasına rağmen verilen işlerin yapılması konusunda özverili ve çalışkan, aile ilişkilerine yansımaları konusunda da oldukça hassas ve dikkatli davranıldığını göstermiştir.

“...Belediyesi’ne girdim. O zaman tabi şube müdürlüğüydü. Orda temizlik işlerine girdim çünkü düz ayaktı orası. Orda puantajlar yaptım, yazışmalar yaptım, masabaşı işlerini yaptım. Orda bir müddet sonra bazı kaynamalar oldu. Memur sınavlarında hemen memur yaptılar. Ardından da idare amirliği olarak görevlendirdiler. Ama bu değişiklikler orda çalışanların gözünde bir sakatın kaba tabiriyle bir sakattan emir almak -emir vermek gibi bir şeyim yoktur- şunu yapın demek bile zorlarına gitti. Hatta o kadar sıkıntılar çektim ki psikolojim bozuldu. İlk iki sene çok zorluklarla geçti. Ailemle hiç paylaşmadım bu durumu. Nedeni şu, iş yaşantısıyla ev yaşantısını hiç karıştırmadım. Ve doğru olmadığını da düşünüyorum. Eve yansıdığında birden çok kişinin üzülmelerini sağladım. Daha da büyümesine sebep olurum” (E₁, 61, E).

“Engelli olduğunuz zaman zor oluyor. Çünkü insanlar, bu engelli, bu işi nasıl yapacak? deyip insanı motive edeceklerine daha çok karamsar yapıyorlar. Bir keresinde böyle bir şey başıma geldi zaten benim. İş makineleri üreten bir yer vardı. Başvuru yapmıştım ben. Gümrük müdürü ile mülakat yapıyoruz. Gümrük müdürü geldi yanıma. Dedi ki, tamam almasına alalım da tek kolla nasıl yapacaksın? Zor olur dedi. Çünkü bizim işimiz hız isteyen bir iş. Bu yüzden sıkıntılı dedi. Bende direkman siz dedim hani üç ay deneme süresi veriyorsunuz. Verin üç ay deneme süresini dedim. Nasıl iş yaptığımı görür ona göre kararınızı verirsiniz. O da olmaz dedi ama sonra bunlar beni istemeye istemeye işe aldılar. Sonra işte bir ay geçmedi gümrük müdürü geldi yanıma: ‘Özür dilerim. Ben en baştan hata yaptım. Böyle böyle konuştun senin adına. Sen buradaki sağlıklı olanlardan daha iyi çalışıyorsun’ demişti” (E₄₈, 41, E).

Anlatılanlar, fiziksel engellilerin iş ilişkilerinde yaşanan bir başka problemin yani ‘istismar’ konusunun ön plana çıkarıldığını göstermektedir. Görüşülen kişilerin iş ortamında ilişkilerinin iyi niyet temeline dayanmasının insanların bu durumu suistimal etmeleri ile sonuçlandığı görülmektedir. İş hayatında takındıkları iyimser tutum ve davranışların suistimale uğratılıp istismarla sonuçlanması anlatılarda şöyle ifade edilmektedir:

“İnsanlarla diyalogum güzeldir iş arkadaşlıklarım da. Bazen kendimi çok fazla iyi niyetli hissediyorum. Acaba diyorum, ‘fazla iyi niyetimden dolayı karşımda ki insanlar beni saf mı görüyorlar?’ şeklinde de bir iç sezişim olur. İç dönüşüm olur. Çokta şeyini görmüşümdür bunun. Fazla iyi niyetliyim ve insanları anlama duygum, hoşgörüm hat safhadadır. Bunun da bazen zararını görüyorum. Beni istismar olayına kadar götürüyor. Çünkü kullanılmaya elverişli bir huyum var, yapım var” (K₁₃, 50, E).

“Çok tecrübesizim ve bu tecrübesizliği mi çok kullandılar. Çok büyük sorunlar yaşadım. Bu benim hastalığıma çok zarar verdi. Şimdi alıştık biz. Konferans salonlarından, dersliklerden çıkıp bir anda eğitim düzeyi yerlerde olan insanlarla aynı yerde çalışmak zorunda kaldım. Bu da beni çok zorladı. İnanılmaz zorladı ama şimdi işte hayatın kurallarını öğrendiğimi zannediyorum. Çünkü görmüyorum, duymuyorum. Gerektiği kadar konuşuyorum. İş hayatının altın kurallarımı bunlar. Yeni yeni öğreniyorum. Alıştım şimdi bir sorunum yok” (K₃₄, 34, E).

Bir yandan derneklerin de fiziksel engellilere çeşitli alanlarda istihdam olanağı sağlaması durumu, dernek çalışanlarının yaptıkları faaliyetlerden ortaya çıkmaktadır. Bu durum sadece sosyal ve politik anlamda biraya gelip örgütlenmenin dışında ekonomik anlamda da derneklerin bireylere kazanımlarının olduğunu göstermektedir.

“Dernekçilik yapmaya başlayınca sosyal hayatta daha bir aktif rol almaya başladık. Şimdi tıbbi sekreterlik kursumuz var. Tekerlekli sandalye basketbolunda idman yapacağız. Ligin sonuna geldik, iddialıyız. Her şeyden öncelikli olarak onların geleceği için çalışıyoruz. 1991 yılından beri buradayız. Eğitim merkezini biz kurduk eşimle beraber. Onların annesi gibi eşim. Evliliklerini biliyoruz, çoluk çocuğa karıştılar. Yani istihdamda da 300 kişiyi işe yerleştirdik. Buradan, dernekten iş bulduk onlara. Bu bizi mutlu ediyor. Eşimle beraber yakaladığımız mutluluk bu” (E₃₇, 65, E).

Böylece çeşitli alanlarda bilgi ve becerilerini artırma olanağı yakalayan fiziksel engellilerin iş ortamına girebilme şansları daha da artabilecektir. Ayrıca bu imkanlar sayesinde bilgi ve beceri sahibi olanların iş ortamına girebilme koşulları kolaylaşacağı gibi psikolojik anlamda da güçlenmeleriyle hem iş hem de aile ilişkilerinin pozitif yönde şekilleneceği belirtilebilir.

4.2.2.3. Komşuluk İlişkileri

Komşu ilişkileri, sosyal kontrol mekanizmalarını geliştirmektedir. Aile içindeki ilişkiler esnasında oluşabilecek sorunlarda veya ailenin bir ihtiyacının olduğu durumlarda komşu desteğini alma aileyi sağlamlaştırmaktadır. Fakat kentlerde, patrilokal aile neolokale dönüştüğünde komşuluk ilişkileri zayıflamakta ve bu durum aileyi de etkilemektedir. Özellikle büyük kentlerde komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, bireylerin

sivil toplum kuruluşları ve dernekler gibi sosyal organizasyonlar vasıtasıyla bir araya gelerek örgütlenmelerine neden olmaktadır (Yılmaz, 2012, s.76).

Bu doğrultuda fiziksel engellilerin komşu ilişkilerinin de benzer bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Fakat buna ek olarak kentsel yaşamda ‘engellilik durumu’ da komşu ilişkilerinin etkilenmesine yol açan önemli bir faktör olmaktadır. Bu durumun kendisini daha çok pratik anlamda, komşulara yapılan ev ziyaretlerinde gösterdiği görülmektedir. Komşuların evlerinin veya apartmanlarının mimari anlamda fiziki koşullarının elverişsizliği, bu ilişkilerin mekansal olarak çoğunlukla engellilerin kendi evlerinde geliştiğine işaret etmektedir.

“Komşularım iyi gidip gelirler. Valla çok çok sağlamdır komşularımızla ilişkilerimiz. Haa onlar bana gelirler. Ben gidemiyorum. Onlar işte derler. Biz seni kucaklayalım. Ona da ben müsaade etmem. Siz gelin. Ben gelmiş gibi olurum. Ve hiç gelip gitmeyi şey yapmazlar. Çat kapı gelirler. Yani dostluklarımız iyidir” (E₁, 61, E).

“Komşularıma ben, her gün dernek çalışmasından dolayı, çok zaman ayıramıyorum...Zaman içerisinde önceki yaşam alanında tabii ki, fiziki yani müstakil evlerde fiziki mekanların bana uygun olmadığı çok evlere gidemiyordum ya da o an gençlik de vardı. O an merdivende olsa emekleyerek çıkabiliyordum bir şekilde ama yaş geçtikçe bunu maalesef yapamıyorum. Fakat bulunduğum çevrede şu an asansör olduğu için binanın mekanları sıkıntı yaratmıyor. Ben evde sürekli durmadığım için ben onları çağırırım. Hadi bugün ben de oturalım, çay içelim, isterseniz derim” (K₁₃, 50, E).

Komşu ziyaretlerine gidebilme durumu ‘müstakil ev’, ‘asansörlü ev’ veya ev girişlerinde merdivenlerin olup olmaması ve ev içinde eşiklerin olmaması gibi fiziksel etkenlere bağlı olmaktadır. Bu etkenler sebebiyle komşularını genellikle evlerinde ağırlamayı tercih etmektedirler. Bunun bir sebebi de kendi tabirleriyle ‘karga tulumba’ taşınmak istemedikleri için olmaktadır.

Kentsel yaşamın dinamik bir karaktere sahip olması, insan ilişkilerinin dönüşümünü de mümkün kılmaktadır. Bu dönüşüm fiziki mekan olarak birbirine yakın veya bitişik oturan komşuların ilişki biçimini de etkilemektedir. Sanayileşme sonucu artan kentleşmenin fiziksel engellilerin komşuluk ilişkilerini de dönüştürdüğü görülmektedir. Anlatılardan yola çıkarak kentin kendine özgü yaşam biçiminin yarattığı hız, zaman gibi birtakım koşullar, fiziksel mekan olarak yakınlık ekseninde insanların meşguliyet, yorgunluk, gibi etkenlerle birlikte zaman geçirmelerine ve ilişkilerin sürdürülebilirliğine dezavantaj sağlayabilmektedir.

“Eskisi gibi komşuluklar kalmadı artık. Ben öyle diyorum eski komşuluklar kalmadı. Herkes kabuğuna çekildi bu dönemde. Eski komşuluklar çok daha farklıydı. Şimdi herkese yaşam mücadelesi içinde. Mesela apartmandayım ben haftada bir gün belki görebiliyorum komşuları maalesef kopukluklar var. Bu neden kaynaklanıyor bilemiyorum. Burada kopukluklar çok fazla” (K₃₅, 61, E).

“Komşuluk eskilerdeki gibi yok. Şimdi düşünün bir sitede oturuyorsunuz, sabah gidiyorsunuz akşam geliyorsunuz. İnanın sizin altınızda kim oturuyor bilemiyorsunuz. Asansörde karşılaştıkça görüyorsunuz. Bu konuda en çok kadınlar tecrübelidir çünkü kadınlar birbirlerini tanır, gelirler, giderler, yok işte gün yaparlar, yok farklı ilişkileri olur ama erkeklerde daha farklı. Ben bile emekli olduktan sonra apartmanda kimler oturuyormuş diye onlarla tanıştım. Şu an onlarla bahçeye inebiliyoruz” (E₅₀, 49, E).

Berger & Luckmann’a (2015, ss.56-57) göre, bireylerin ve bütün grupların yönsüzleşmesi, uzun yıllardır sosyal ve kültürel tenkitin başlıca temasını oluşturmaktadır. bu anlamda ‘yabancılaşma’, ‘şeyleşme’ gibi kategoriler, modern dünyada yollarını bulmaya çalışan insanlar tarafından tecrübe edilen zorlukları tanımlamak için ileri sürülmektedir. Bu tarz bir anlayışın zayıflığı, onların anlam krizini abarttığı anlamına gelmemektedir. Buradaki zafiyet, kendi değerlerini ve yorumlarını muhafaza etmek amacıyla hem bireylerin kapasitelerine hem de farklı yaşam ve anlam topluluklarına yönelik görememezlik içerisinde bulunmalarından kaynaklanmaktadır.

“İyidir. Komşular arada gelir, orada otururuz. Biz onlara gideriz, muhabbet ederiz o şekilde yani. Onlarda bize artık alıştığı için. Eşim genelde hep yerde oturur, onlara gittiğimizde minder falan artık ne veriyorlarsa o şekilde hallediyoruz” (E₄₇, 44, E).

Koşulları uygun olan komşu ziyaretlerine gidildiğinde kendileri özellikle yerde oturmaları için örneğin ‘minder’, ‘rampa’ gibi ev içi birtakım düzenekler hazırlanmakta ve komşuluk ilişkisi pratikleri gerçekleşmektedir. Bu yönde komşuların geliştirdikleri tutum ve davranışlarında çözüm odaklı olunması dikkat çekmektedir.

4.3. Kentsel Yaşama Katılım

Türkiye’de kentler kendine özgü koşullar nedeniyle hızlı bir değişim yaşamakta ve bu değişim İzmir kentini de içermektedir. İzmir, hızlı kentleşme sürecini devam ettiren üç büyük kentten biridir. İstanbul kentinden sonra, Türkiye’nin batı kesimindeki en büyük sanayi ve ticaret merkezidir. Geçmişten beri en önemli ticaret merkezi olarak görülen kent, günümüzde ülke ticaretinin büyük çapta yapıldığı liman konumundadır. Kırsal kesimden göç edenlerin kenti çevreleyen gecekondu alanlarını oluşturduğu, farklı sosyal

özelliklere sahip mahallelerin oluştuğu büyük bir yerleşim merkezidir (Özen, 1996, s.32). Aynı zamanda tarihsel ve kültürel yapısıyla kentsel yaşamı çekici kılan sosyal, kültürel, turizm ve spor faaliyetlerinin aktif bir şekilde gerçekleştiği dinamik bir kent olma özelliği göstermektedir.

Sosyal politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında kentlerin yerel yönetim görevini üstlenen belediyeler, olanaklardan yararlanma amacıyla halka; fiziki mekanların düzenlenmesi, halkın yaşam kalitesinin yükseltilmesi, kimsesiz, yoksul engelli, yaşlı, kadın ve çocukların gözetilmesi, yersiz ve yurtsuzlara iş bulunması ve korunması hizmetlerini götürme zorunluluğu bulunmaktadır (Sarica & Yüksel, 2012, s.53). İzmir kenti açısından bu durum değerlendirildiğinde, kente hizmet veren büyükşehir belediyesinin 2013 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi tarafından, ‘Engelli Dostu Belediye’¹² olarak seçildiği görülmektedir.

Ayrıca belediye kent hizmeti olarak, engellilerin ESHOT, İZBAN, metro, vapur gibi ulaşım araçlarından ücretsiz yararlanabilmesi için kart vermekte, belediye otobüslerinin engellilere uygun şekilde yenilenmekte ve bu ulaşım mekanlarında asansör, yürüyen merdiven gibi uygulamalarını yaygınlaştırmakta olduğu gözlenmektedir. Hızlı tren uygulaması olarak en çok tercih edilen ulaşım biçimi olan İZBAN’da; hissedilebilir asansör ve kapı düğmeleri, engelli geçişine izin veren kapılar, hissedilebilir zemin uygulamaları, işitme engelliler için sesli uyarı, akülü elektrikli sandalye sarj üniteleri uygulamaları yer almaktadır¹³

Bununla birlikte, engellilerin yaşamını kolaylaştıran mekan ve araçlara yönelik olarak Türkiye’de sadece ilk ve tek olarak İzmir kentinde dağıtılan ve kentte giderek yaygınlaşan ‘Kırmızı Bayrak’ uygulaması, “kamuya açık faaliyet gösteren özel veya kamu kurumlarına ait açık ve kapalı mekanlar ile ulaşım araçlarının engelli bireylerin uygun hale getirilmesi” olarak karşımıza çıkmaktadır (Engelsizmir, 2016). Bu uygulamada sayının üç yılda 48’e ulaştığını görülmektedir. Son olarak İzmir Büyükşehir

¹² İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin resmi internet sayfasında İzmir’in engelli dostu bir kent olduğu ve günümüzde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri olarak isim değişikliği yapılan bu resmi kuruluş tarafından kentin ödüllendirildiği haberi yer almaktadır. Bkz: <http://www.izmir.bel.tr/HaberDetay/2301/tr>

¹³ <http://www.izban.com.tr/sayfalar/Single.aspx?MenuId=43>

Belediyesi'ne bağılı Bostanlı, Karşıyaka, Konak ve Üçkuyular iskelerinin üç yıldızlı kırmızı bayrağı göndere çektiğı ifade edilmiştir. Kırmızı bayrak sahibi olmak için, İzmir Büyükşehir Belediyesi Sosyal Projeler Daire Başkanlığı'na yapıldığı ve gerekli prosedürler işledikten sonra uygun görülen kurum ve kuruluşlara verildiğı görölmektedir¹⁴

Anlatılar, bir metropol kent olma özelliğı gösteren İzmir'in yaşam koşulları açısından diğerkentlerle karşılaştırıldığını ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar mimari açıdan fiziki altyapının kendilerini zorladığını ileri sürseler de, diğerkentlere yaptıkları ziyaretler sonrasında İzmir'in diğerkentlere göre yaşam koşullarının daha rahat ve kolaylaştırıcı olduğı dile getirilmektedir. Bu durumun fiziksel engellilerin bir kısmının sözlerine yansması şu şekilde olmaktadır:

“Aslında İzmir'i biraz daha önde buluyorum. Diğerbüyükşehirlere bakarak. Engelli kişilerin hayatı ile ilgili. Yani İzmir başka şehirlere rağmen engellilerin yaşamı konusunda çok daha önde bir şehir mesela Ankara'da böyle bir imkanlar olduğunu düşünmüyorum. Bir İstanbul'da düşünmüyorum. Ya İstanbul'a gittim İstanbul'da var bu engelli otobüsleri ama sokakta pek engelli yok İzmir'de olduğu kadar yok. Mesela İzmir'de şimdi (iii) mesela nereye gitsen mesela Kemeraltı'na gidersen üç dört tane engelli akülü araba kullananlara rastgelirsin. Ama daha önceden böyle bir imkan yoktu. Engelliler dışarı çıkamazdı. Daha doğrusu cesaret edemezlerdi. Da bunlardan bir tanesi de bendim” (K₃, 54, E).

“Ben kısıtlı bir süreliğine gittim bazı yerlerde gördüm o da gezmek amaçlıydı gittiğimiz yerlerde zaten. Mesela İstanbul. Ya İzmir'de zor diyoruz ama İstanbul'da bir engellinin yaşaması çok çok daha zor. Yani orda yaşayan engellilere Allah yardım etsin. Eee onların işi çok daha zor. Bir haftalığına bir gezmeye gitmiştik dernek olarak eee orda yaşamının gerçekten çok zor olduğunu o zaman anladım nereydi! Mesela Ankara'ya gittik. yine derneğimizin bi şeyiyle, vasıtasıyla gittik. Ankara'da da zor Ankara'nın kaldırımları, yolları engellilere pek hitap etmiyo ki başkent”

“İzmir; engelli için mimarisi falan güzel. Metro olsun, otobüsler olsun. Bizlere uygun birçok şey ama eksiklikler illa ki var. Genelde duyarlı davranıyorlar İzmir'de. Yani çok memnun değilim aslında. Otobüsler isterdim ki daha çok engelliye uygun olsun. Eski otobüsler hala var. Bunları eksik işte. Bu belediye otobüs şoförlerinin bence engellilere karşı eğitilmesi gerekiyor. Mesela biz bu orta kapıdan biniyoruz. Bize rampayı bile açmıyorlar. Daha böyle dikkatli, duyarlı olmaları isterdim. Bizim toplumumuz yani ilgili sağolsun. İnsanlarımız yardımsever. İnsanlar geliyor, açıyor bazen. Böyle çok yaşlı bir amca bile gelip bana rampayı açıyor. Otobüse binerken yardımcı oluyor ama otobüs şoförü yerinden kılmıdamıyor” (K₃₉, 33, Bo).

¹⁴ <http://www.gercekgundem.com/yurttan-haberler/224593/3-yilda-48-kirmizi-bayrakbu-onur-izmirin>

Yapılan bu karşılaştırmanın sadece ulusal düzeyde yapılmadığı, uluslararası alanda da bir karşılaştırma yapma ihtiyacının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu karşılaştırmada, Türkiye’de engelliler ile ilgili yapılan çalışmaların gerek mevzuat alanında gerekse uygulamalarda Avrupa’ya göre geride olduğu ifade edilmektedir.

“Bir engellinin Avrupa’daki yaşam tarzını düşünün bide Türkiye’deki yaşam tarzını arada dağlar kadarca fark var. Dağlar kadar (!) Mesela ki Avrupa’da bir engellinin yaşaması için rampa o kadar kolaylaştırmış ki engellinin hayatını. Engelliye mesela iş veriyö Avrupa’daki sana iş veriyö ve senin işe özel servisin oluyo seni sabah alıyo akşam götürüyo. Ayrıca evde yalnızsan sana bakacak kişiler tahsis ediyor. O kişiler senin herşeyinle ilgileniyor eğer senin evde bakıcak kimsen yoksa banyondur yemeğindir bi de evin temizliğidir her türlü şeyinle ilgileniyorlar ve ayrıyeten de devlet sana maaş ödüyo. Ordaki hayat şartlarıyla Türkiye’deki hayat şartlarını karşılaştırabilirmisiniz” (K₃, 54, E).

İzmir kentinde engellilerin kentsel yaşama katılımını destekleyici birtakım çalışmaların yapılmasına rağmen, bu yaşam alanına katılımı zorlaştıran birtakım sorunlar süregelmektedir. Bunlardan bir tanesi ‘taşra ve merkez’ arasındaki mimari farklılık olarak ortaya çıkmaktadır. Anlatılar, eski mimari usule göre yapılan taşradaki yapıların ve yaşam koşullarının merkezde yaşayanlara göre engellilerin hizmetten eşit şekilde faydalanması konusunda sıkıntı yarattığı görülmektedir.

“Yani o da yaşanabilecek bir kent diyelim. Kentin ulaşımında dezavantajları şöyle merkez ilçeler diyeyim. Her şeyi merkezdekiler rahat. binasıyla ulaşımıyla herşeyiyle rahat vitrin bölgeler merkez İzmir merkezleri ama merkezin dışındaki engellilerde bu imkan çok rahat sağlanmıyor. O yüzden orada yaşayan bir engelli ilediği gibi İzmir’e çok rahat gidip gelemiyor merkeze Konak’a gidip gelemiyor. Binalar eski binalar her alana ulaşamıyoruz hala böyle yapılanmalar düzenlemeler çok fazla yok” (K₁₃, 50, E).

“Küçük yerlerde bu çeşitliliği bulamıyorsunuz. Mesela ben burada kente alışmışım şimdi. Ufak bir yere gidiyorum. Bir kafeteryası dahi evet ben çıkabiliyorum ama benim yanımda gelen tekerlekli sandalyeli arkadaşlarım çıkamayacak. Burada bu imkanlar daha fazla. Gidebileceğimiz yerler daha fazla. Dolayısıyla daha avantajlı” (E₁₈, 38, N).

Günümüzde giderek yaygınlaşan ve sıklıkla karşılaşılan mekanlar olarak site yerleşimi, anlatılarda değerlendirilen bir başka konu alanını oluşturmaktadır. Fakat ilişkiler konusunda ‘site yaşamı’nın dezavantajlı bir şekilde ifade edildiği görülmektedir. Bunun sebebi olarak, zaman içerisinde kentleşmenin de etkisiyle yaygınlaşan ikincil ilişkilerin yaygınlaşması öne sürülmektedir. Başka bir deyişle bu yaşamda insanların

birbirlerine karşı yabancılaşması, evli bir erkek bu konuda edindiği deneyimi şu sözlerle belirtmektedir:

“Biz beş altı tane daireyiz sitede ama kimse kimseyi tanımıyor ya da sen engellisin diye kimse seni farklı bir sınıfa koymuyor. Anlatabiliyor muyum? Hani bunun çok güzel olduğunu düşünenler var aslında. Biz engelliler açısından iyi değil. Eşim doğum yapacağı zaman ambulans kapıya yanaşamadı. Araçlarını park ettikleri için ben düştüm. Benim sesimden rahatsız olan çıktı. Anlatabiliyor muyum? Gönül gözleri kapanmış büyük şehirlerde yaşayan insanların. Her yer illa ki böyle değildir ama köylerde çok daha farklı bir hayat var. Orada kimin kapısını çalsanız, deseniz ki ben açım. Sizi asla geri çevirmezler. O yüzden köyün tercih ederdim. Köy daha kısıtlı, evet fiziksel eksikliği var ama büyükşehirlerde de gönül olayı eksikliği var. İkisi aynı orantıda hiçbir zaman olmuyor, olmazdı zaten. Eğer yürüyebiliyorsa çok ağır değilse engelliler, köye gitsinler. İzmir’de yaşanmasından daha iyi yani” (E₂₆, 39, E).

Kent yaşamına katılımı zorlaştıran diğer bir konu ise ‘yerel yönetimler’in kent uygulamasında etkisizliği olarak ifade edilmiştir. Anlatılanlardan yola çıkarak yerel yönetimlerden mutlak anlamda kendi yaşam tarzlarına uygun cadde, sokak, kaldırım vs. gibi ulaşım hizmetlerinden şeffaflık istenildiği görülmektedir. Yerel yönetimlerin uygulamalarındaki eksiklikler ve yetersizlikler sonucunda ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunların çözümü için yapılmasını istedikleri talepler şu şekilde dile getirmektedirler:

“Şimdi büyük şehirde yaşamak engelliler için iyi güzel bir şey. Valiliğe gidiyorsun. Kaymakamlığa gidiyorsun. Hastanelere gidiyorsun. Sağlık ocağına gidiyorsun. Herşey var ama insanların bunlara ulaşması zor oluyor. Otobüsler bir dert, kaldırımları devlet, belediyeler yaptık engelliye uygun diyolar amma (!) Hiç de bile uygun değil (yüzünü buruşturan bir ifade)” (K₂, 44, E).

“...yollarda kaldırımlara dikkat ettinizmi hiç? Ya başında ya da sonunda vardır rampa. Bunu bende merak etmişimdir. Şöyle dediler: trafik düzenlemesi yapıldığından trafik lambalarının olduğu yerde de olur rampa ama diğer kenarlarda rampa yapamayız. Siz oradan inmeye kalkarsanız, trafikte problem yaşarsınız diyorlar. Tamam buna kabulüm ama taksi duraklarını bu rampaların bir inişine bir de çıkışına koyuyorsunuz. Neden? O bize açamadığınız yola taksi durağını koyamazsınız” (K₅, 43, B).

“Hastanelerde dahi zorlandığım oluyor. Örneğin hani Buca kadın doğum çocuk bölümüne oğlumu götürdüm. Psikiyatri ye ikinci katta ve asansör yoktu. Oradaki görevliler sandalyeye çıkardılar ama tabi hem benim için zor. Hem o insanlar için zor. Mimari olarak tabi ki yetersiz. Şehir olarak tabi tüm şehir olarak mimari olarak yetersiz hala birçok apartmandan engelli girişi çıkışı yok. Benim evim de dahil olmak üzere hala birçok özel ve resmi kurumda engelli girişi çıkışı yok maalesef. Mimari olarak tabi ki zorlanıyoruz” (K₁₉, 38, E).

“Bugün engelli otoparklarına bile göz dikenler var. Yani adamın hiçbir şeyi yok geliyor park ediyor. Mesela hastanede çok karşılaşıyorum. Buca Hastanesine mesela

çocuk hastanesine geçenlerde gittim. Ya yer bulamadım. Güvenlikte oturuyor orada. Hani güvenliği bir laf söyleyesim geldi ama boşver dedim, çıktım, gittim. İnanır mısınız arabayı koymaya yer bile yok. Adam benim yerimi gasp etmiş. Yani daha önce böyle bir şey yine gelmişti başıma. Hastaneye yazı yazdım. Orada dilek ve düşünceleriniz diye yazı yazdım. Bir ara düzelmişti. Şimdi yine koyuverdiler” (E₂₄, 32, E).

“Mimari engel en fazla İzmir'de. Bundan bir on yıl kadar sürede metroyu Üçkuyular'a taşımakla geçti zaman. Her çarşamba İzmir engelliler merkezi var İnciraltı'nda, 400-500 engelli toplanıyor orada. Görüntüde zihinselleri seçerler ki, her yere yönlendirmesi kolay olsun. Hani fotoğraf çekilirler. Engelliler merkezinde canlı müzik, eğlence yaparlar. Engellilere yaptıkları en büyük güzellik orada yarım ekmek sandiviç. Eğer giderseniz, biz engellilere şunu yaptık, bunu yaptık, istihdam problemini çözdük derler” (E₂₆, 39, E).

“Her lavaboya oturamıyor engelli. Mesela engellilerin tuvalet ihtiyaçlarını giderebileceği, bence bu kalabalık yerlerde, çarşı gibi işte, fuar gibi, bu gibi yerlerde sık sık engelli tuvaletlerinin yapılması gerekiyor. Yani hemen hemen her kilit noktada engelli tuvaletlerinin olması gerekiyor” (K₃₁, 38, Bo).

“Otobüsler bilirsiniz aşağı indirilir rampadan daha rahat çıksın diye. İnmeyen araba var ve ben çok kötü düştüm. Çok büyük bir tehlike atlattım. Akülüyle ters düştüm yere. Oradaki toplumun tepkisi de iş çıkış saatiydi. Çok kalabalıktı. Bir kişi bile aşağı inmedi. Hatta şoför bile inmedi. Ben onu şikayet etmek istedim ama sonra ekmeğinden olsun istemedim. Kızım arkamdaydı. Neymiş refakatçi arkamdan tutmamış beni. Kızım beni tutamaz ki! O aküler o kadar ağır ki, kızım nasıl tutabilir onu? Rampa inmediği için ben düştüm. Ucuz atlattım. Daha kötü olabilirdim. Yani kızım mutlaka, muhakkak ki çok kötü hissetmiştir bana yardımcı olamadığı için” (K₃₅, 61, E).

“Şimdi bu yapılan kentsel dönüşümde, zaten eskiyi yıkıyor yenisini yapıyor. Bu bir kentsel dönüşüm değil. Kentsel dönüşüm spor salonları ile ibadethaneleri ile okulları ile hatta bankaları ile ortak erişimin sağlandığı bir yer olmalı. Gidin bakın şimdi dolaşın şehirdeki bütün bankamatikleri, dolaşabilirsiniz. Allahınızı severseniz hangi bankamatik engellinin erişimine rahat? Bir kere yanlış organize edilmiş. Banka görevlileri ile de görüştüm, gittik. Geçen kent konseyiyle beraber tek tek dolaştık. Banka görevlerine anlatmaya çalıştık ama anlamak istemiyorlar. Çünkü maliyetlerini katlayacağını onlarda biliyorlar. Çünkü kuruluşundan kaynaklanan sorunlar yaşıyorlar” (E₄₉, 52, E).

“...şuan kimlerle konuşursanız konuşun, bir metronun asansörü olabilir, bunun gibi engelliye ayrılmış bölümler olabilir, bütün buralar hep suistimal ediliyor. Asansöre binerken tekerlekli sandalyeliler ya da benim gibiler ayakta kalabiliyor. Bilmiyorum belki biraz daha ayrıcalık ya da ne bileyim mesela bizlerde ESHOT kartları var. Sadece ben binebiliyorum. Onun dışındakiler binemiyor. En azından bu şekilde bir okutulabilecek, otomatik olarak açılacak, genellikle bu insanların kullanabileceği daha güzel projeler yapılabilir diye düşünüyorum. Şimdi mantıksız mı? Otobüse biniyorsunuz. Sistem sizi tanyor. O zaman o engelliler için hizmet veren şey, neden sağlam insanlar tarafından kullanılсын. En azından o sistemle giriş çıkış yapılırsa, daha güzel görünür” (E₅₀, 49, E).

Yerel yönetim çalışmalarının İzmir kentinin bazı merkez ilçelerinde nasıl uygulandığı, anlatıların bir kısmında değerlendirilmekte ve bunun sonucunda birtakım eleştiriler getirilmektedir. Bunlardan bir kısmına aşağıda şu şekilde yer verilmektedir:

“Ben doğma büyüme İzmir’li olduğum için, İzmir’i daha iyi tanıyorum. Karşıyaka gerçekten kendini bayağı bir aştı engellilere karşı. Bakıyorum ki, bir çok apartmanın girişinde, çıkışında rampa var. Kaldırımları, yükseklik olarak çok daha uygun ve rampalar çok daha güzel bir eğime sahip. Balçova’ya geelim. Nerden, nasıl ineceğimi şaşıyorum. Ya o rampalar bizler için yapıyor. En çok kullanan engelliler ama onun yanında çocuk arabası olan da kullanıyor. Çok yaşlı olan, baston kullanan da kullanıyor. Çünkü kaldırımdan bir yaşlı insanın inmesini düşünün. Ayağı kreçlidir, ayağı ameliyatlıdır adım atamaz. Ondan yavaş adımlarla inmek daha kolay. Dimdik bir eğim ve ben ordan yüzükoyun böyle arabadan ön ön incem. Arabanın ağırları zaten ağır. Ben orda yüzükoyun kapaklansam. O araba zaten 60 kilo. Bir de onun, üstüme kapaklandığını düşünün (!) Ne olurum ben orda? Haşat olurum” (K₃, 54, E).

“Bornova Belediyesi’nin çalışmalarından memnunum. Onun için zorluk çekileceğine de inanmıyorum. Örneğin çok güzel bir hizmet vermişler bazı yerlerde ama insan yok bu memlekette doğru düzgün. Neden? Şu engelli aracına priz yapmışlar. Adam gelmiş sökmüş onu. Ne kadar güzel bir hizmet değil mi? Aküsünü dolduruyor engelli insan. Oradaki yeri sökmüşler. Tansaş’ın oradaydı sökmüşler. Onun için diyorum yani ben çok sinirleniyorum. Öldüresim geliyor onları yapanları, bozanları. Ben çalışmaları yeterli buluyorum” (E₂₅, 57, E).

“Hani asansör değil de lift mi oluyor ne. O şekilde şeyler olabilir. Havuzlarda da aynı şekilde, havuz lifti olabilir ama maalesef bizim gidebileceğimiz bir havuz bile yok. Var ama kullanılmıyor. Belediyeler yaptırmış mesela var ama kullanılmıyor. Olimpik yüzme havuzu var burada Buca Belediyesi’nde ama küçük çocuklara ders veriyorlar. Bir engelli için açılmamış sanki benim bildiğim” (E₁, 61, E).

“Buca Belediyesi’nin yetişkinler için açmış olduğu tiyatro kursuna sınav açmışlardı. O sınavda elli kişinin arasından sınavla seçildim. Sınavda da bir şiir okuttular. İkincisinde de doğaçlama yaptılar. Doğaçlama da bir bankada çalışan memuru şansına verdiler. Ben de zaten bankada çalışan bir memur olduğum için, kolaylıkla onu canlandırdım ve kazandım yani sınavı. Müzikle de uğraşıyorum. Türk Sanat Müziği kursuna gitmiştim. bir sefer. Buca Belediyesi’nin halk eğitiminde sınava girdim onu da sınavla kazandım. Şarkı söylemeyi çok severim” (K₃₈, 48, E).

“Bak şimdi şurda bir mağaza var (Konak). Hemen bak arkanda. Ben burayı defalarca söyledim. Dedim ki ya bir tane basamak var burda. Bir tane engelli sandalyesi girişi çıkışı yapın, yaptırmadılar. Türkiye’nin hem de İzmir’in bir numaralı mağazası yapmıyor. Bunu ben mağaza sahiplerine söyledim. Belediyeye dedim, dilekçe yazın buraya rampa yapsınlar. Kaç tane arkadaş buradan alışveriş yapmak istiyor. Bu sorundan yapamıyor biliyomusun, yapamıyor (üzgün bir şekilde). Bir adım, bir karış kaldırım bize çok büyük bir engel gibi gözüküyor. Evet işte böyle oluyor yapmıyolar. Aslında o kadar kolay, o kadar basit! Trilyonlar harcanyor üst geçit için. Ya bıraktı birazcık engellilerin girişini çıkışını uygun yap” (K₂, 44, E).

Kentsel yaşam içerisinde insanların en yoğun görüldüğü caddelerde, sokaklarda, marketlerde, mağazalarda, alışveriş merkezlerinde, yollarda, kaldırımlarda, kafelerde, kamu/özel kuruluşlarda ve bunun gibi sayılabilecek kentin bir çok noktasında engellilere toplumun bakışı anlatılarda ‘sosyal bilinç’ ile ilişkilendirilmiştir. Kente yapılan hizmetlerin ötesinde, kentte yaşayan insanların kentli olma ve kent hakkı gibi konularda bilinçlenmesi, bu yaşam alanı içerisinde konumlanan her bir bireyin farkındalığının olması ve duyarlı olması, üzerinde durulan önemli konular olmaktadır.

“Biz çıktığımızda dışarıya insanlar sevinerek karşılardı. Hani iki engelli birbirini bulmuş. Hani gülümseyerek pozitif bakarlardı. İnsanlar güzel bakarlardı. Ya toplumda zaten bu tip şeyleri çok yaşıyorsunuz. Hala da yaşıyoruz değişmez yani insanları değiştirmek çok zor bu saatten sonra. Bence gençleri değiştirmek lazım gerekir, çocukları eğitmek gerekir” (K₃₉, 33, Bo).

“Hayat bizim için çok zor. Hiçbir şey bizim kolayımıza değil. İnsanların saygısı ve bilinci yok. Metroda ayakta durduğumu çok bilirim koltuk değneğiyle. Üstelik ayakta durduğunu bilirim. Kimseye bana yer ver diyemezsin de. İnsanların bilinci yok çünkü insanların eğitimi yok. İnsanlarda empati kurma çabası yok” (K₃₄, 34, E).

“Devlet her ne yaparsa yapsın ama sosyal bilinç çok önemli. Ben dediğim gibi siyasi olarak asla ama devlet biz engelliler için mesela çok güzel şeyler yaptı. Biz eskiden gidip saatlerce hastanede kuyruk beklerdik ama şimdi bir numara aldığınızda bakıyorsunuz beş dakika sonra sizi çağırıyorlar. Bunlar çok güzel ama yine de aynı şeyi söylüyorum, devlet ne yaparsa yapsın insanlarda bu kafa değişmediği sürece siz hiçbir şey yapamazsınız. Yani insanlar değişmeli, bu okumakla mı, haşa. Bence okumakla da alakalı değil. İlim, ilim bilmektir, ilim kendini bilmektir. İnsanlar kendisini bilmedikten sonra siz ne yaparsanız yapın bir arpa boyu yol alamazsınız. Sosyal bilinç çok önemli” (K₅₁, 49, E).

Her yıl aralık ayında düzenli olarak kutlanan Engelliler Haftası’nın, anlatılarda prosedür gereği kutlanıldığını fakat esasında yapılan kutlamaların gerek içeriğinin gerekse prosedürün uygulanma şeklinin aşağılanma ve araçsallaştırılma düşüncesi yarattığı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sadece engelliler haftasında engellilerin hatırlanmasına tepkili olduklarını ve bunun için yapılan organizasyonlara artık katılmak istemedikleri ifade edilmiştir. Bu durum, kendilerine yönelik yapılan her türlü çalışmanın hak temelli ve bu çalışmaların sürdürülmesinde ilişkilerin devamlılığının olması yönünde engelliler haftasının anlamlandırıldığını göstermektedir. Bu konuda görüşülen kişilerden evli bir kadın bu konu hakkında düşüncelerini şöyle anlatmaktadır:

“Yani mesela senede bir gün Engelliler Günü yapıyorlar ya, 3 Aralıkta oluyor. Bence gösteriş o, hepsi yalan. Mesela biz bir iki defa gittik, bir daha da gitmedik. Mesela kurbanlık koyun gibi orada sizi diziyorlar. İşte valiler, kaymakamlar geliyor. Merhaba, engelliler gününüz kutlu olsun (kahkaha atıyor), görüşürüz. Hepsi gidiyor. Bir iki defa gittik. Hiç gitmiyoruz. Vallahi ne zaman gittik hatırlamıyorum. Artık hiç gitmediğim için, kurbanlık koyun gibi. Ondan sonracağıma, Engelliler Günü’nü senede bir gün neden hatırlıyorsun ki? Bizim her yerde telefonumuz var, bir kere bir mesaj at değil mi?” (K46, 50, E).

Kuşkusuz hastalık, tüm insanların başına gelebilecek olası bir sağlık durumu olmaktadır. Sağlık sorunu yaşayan fiziksel engelli evli bir erkeğin söyledikleri şöyledir:

“Yaş geçti, iş geçti, bitti. Yani yaş geçtiği içinde tabi çok sıkıntı da oldu ama ben hep ertelediğim için istemeyerek erteliyorum. İşim var, dernek var, o var, bu var diyerek erteliyorum. Mesela daha yeni ameliyat oldum. Elimde bir sinir sıkışması var. Ürolojik sorunlar var. Ertelelediğim için ilerliyor. Yani burada kişisel bir hatam var. Başkaları için kendimize önem verme noktasında sıkıntım var. Aman işte sorun çıkmasın, ama burada sorun çıkmasın sonra hep kendinizden bir şeyler verme şeyi var. Öyle bir hastalık var” (E28, 61, E).

Bu durum fiziksel engellilerde ve özellikle onların yaşlılığında ciddi bir sorun teşkil edebilmektedir. Kentsel yaşamın getirdiği yoğun çalışma koşulları nedeniyle kendilerine zaman ayrılmamasının neticesinde çeşitli sağlık sorunları ile karşı karşıya gelinmektedir.

5. Fiziksel Engellilerde Evliliğin Sonlanması ve Aile İlişkileri

Berger & Luckmann’a (2015, s.35) göre, evli bir çift yaşadığı toplumun ideallerini takip edebilir. Aynı zamanda birlikte güzel ve mutlu bir şekilde yaşlanmayı arzulayabilir. Kadın, toplumun ortaya koyduğu anlamlar ile somut deneyimi arasındaki büyük çelişkiyi tecrübe ederken, erkek somutlandırılmış bir algı içerisinde yaşlılığını normalde seyrettiği şekliyle tecrübe eder. Eğer bir kadının içerisinde yaşadığı toplumda evlilikler kusursuz bir anlam topluluğuyla karakterize edilmezse eğer evlilikte iki eş arasındaki genel algının yorumlanmasındaki uyumsuzluk çatışmaya ve bir dizi tartışmalara sebebiyet verebilir. Topluluğun varsayımı, bir evliliğin eksiksiz bir anlam topluluğu olmasına yönelik ise o zaman onların ikisi arasındaki anlaşmazlık, her ikisi için de sancılı bir hal alır ve anlam krizi bir yaşam krizine dönüşebilir. Bu yaşam krizi, bazı durumlarda evliliğin sonlandırılması ile sonuçlanabilmektedir. Bu durum engelli olmayan her ailede görülebilmesi mümkün olduğu gibi fiziksel engellilerde de görülmesi bir o kadar

mümkün olmaktadır. TÜİK'in verilerine göre, Türkiye'de en yüksek boşanma oranı ve en yüksek boşanma hızı İzmir kentinde görülmektedir¹⁵. Bu nedenle İzmir'de yaşayan fiziksel engellilerin evliliğin sonlandırılması, nedenleri ve aile ilişkileri ile ilgili düşüncelerini anlama ihtiyacı doğmuştur. Yapılan görüşmelerde fiziksel engellilerin anlatılarının değerlendirilmesi sonucunda evliliğin sonlandırılması veya boşanmaya dair çeşitli düşünceler ortaya çıkmıştır.

Anlatılara genel olarak bakıldığında, fiziksel engellilerin evliliklerinin sonlanmasında en önemli nedenlerden biri olarak çoğunluğun 'ekonomik imkanların yapısı' etkenini öne sürdüğü görülmektedir. Bu durumun ise, kentsel yaşamın bir özelliği olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Kent ekonomisi ile mücadele edemeyen evli fiziksel engelliler arasında vuku bulan ve boşanmalarına neden olan istihdam ve ekonomik gelir kaybı, ilk sırada gelmektedir. Kendilerinin *"çünkü her şey maddiyata dayanıyor"* ifadesi, evliliğin sonlandırılması ile aile ilişkilerinin niteliği ve yönü hakkında neyin daha önemli olduğunu vurgular niteliktedir.

"Çok özür diliyorum bunların tek bağlantısı ne biliyo musunuz? Şu an da ekonomiktir. İnsanlarda ekonomi olmadığı için, sağlıklı bir şekilde yürütemiyorlar. Engellilerde evlilik, ben kendi tecrübeme dayanarak, ben evlenmelerini tercih ederim. Yani kafalarında buldukları zaman, oluştuğu zaman ben evlenmelerini tercih ederim fakat ekonomik imkan olduğu sürece. Ekonomik imkanın olmadı mı, zaten onu yürütme şansın yok. Birilerinin desteklemesiyle bu iş olmaz. O yüzden kendi gücün, kendi ayakların sağlam basıyorsa, kendine de güvenin varsa bunu yürütürsün. Bunu başarırısın" (E₁₀, 48, E).

"Keşke boşanmalar olmasa. İlk önce istihdam olayını çözmek zorundalar. Engelli, engelli olmayan olarak bakmıyorum olaya da hiç bir insan üç ay 900 gibi komik bir rakamı haketmiyor. Çalışmıyorsa eğer çalışma standardını yükseltmek lazım. Çalıştıramıyorsa da o zaman, adam gibi onun ayakta kalabilecek şekilde bir maaş verilmesi gerekir boşanmaların önüne geçilmesi için. Çünkü her şey maddiyata dayanıyor. Hani ne kadar dersek ki, biz aşkımızdan ölüyoruz, geberiyoruz maddi sıkıntı başladığında bitiyor. Evliliğin ömrü o kadar. Söleyeyim yani bunları çözmedikten sonra boşanmalarla bir çok aile yıkılır" (E₂₄, 38, E).

Evliliğin sonlandırılması veya boşanma olgusu fiziksel engellilerin kendilerinin ifaderiyle *"Boşanma bir yıkımdır"* şeklinde ifade edilmektedir. Aynı zamanda 'eşlerin

¹⁵ İzmir ilinin boşanma hızı ve oranları, TÜİK'in internet sitesinde Türkiye ve iller bazında istatistiklerin bulunduğu hayati istatistikler kısmında yer almaktadır.
bkz:http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1060

birbilerinin aileleriyle geçinememeleri' veya diğer şahısların evlilik ilişkilerine müdahale etmelerinin bir yıkım olarak tabir edilen evliliğin sonlanmasına doğrudan etkili olan bir sebep olduğu söylenmektedir. Bu durum, engellilik koşullarında daha özel bir anlam kazanmaktadır.

“Boşanma bir yıkımdır. İnsanlar için eğer güzel güzel gidiyorsa, üçüncü şahıslar devreye girmiyorsa, o düzeni sağlıklı bir şekilde yaşıyorsa çok güzel bir duygudur. Ama üçüncü bir şahıslar devreye girdiği zaman, senin ağzının tadını bozdular mı, o bir yıkımdır. Çünkü bir düzen kuruyorsun. Düzenin temeli sağlam ama yürütemiyorsun. Yukarlara çıkamıyorsun. Çıkamadığın zaman da, geri dönüp bakıyorsun. Verdiğin emeklere isyan ediyorsun bu sefer. Diyorsun ya bu sefer; ben ne için yapmışım, kim için? Değmezmiş diyorsun ama senden götürdükleri farklı” (E₁₀, 48, E).

“Biz boşanmanın eşiğinden döndük yıllar önce. Ailesi yüzünden, dediğim gibi baştan beri ailesi istemedi ya. Sonrasında yıllar geçti, eşim oraya gidiyordu. Her oraya gittiğinde bunu doldurup benim üzerime salıyorlardı. Bilemiyorum bana anlatmıyordu ama geldiği zaman evde huzursuzluk, kavga. En ufak şeyden kavga çıkartıyordu. Şiddet de vardı ama benim arkamda kale gibi bir adam vardı. Yani babam vardı, çekip beni aldı. Onu da kovaladı. ‘Çocuğuma da, torunuma da bakarım’ dedi, ‘Benim sofranın kırıntıları ile bile doyar onlar’ dedi” (K₄₂, 52, E).

“...kayınvalide evden hiç çıkmaz oldu. Ben işten geliyom evde, hafta sonu geliyom evde biz tatile gitcez, denize gitcez hep evde, ille bende gelcem. Yani böyle peşimizde bir üçüncü kişi baktım ben karı-koca hiç bir zevk alamıyorum birşeyden evde tatsızlıklar, muhabbetler, ters konuşmalar, artık birbirimizi istemez hale geldik. Ama çocuk ufaktı bunun eğitimini düşünerek biz bunu uzattık. Ayı ayrı bir yaşantı şeklinde aynı evde iki ayrı yaşantı iki yabancı gibi ve on dokuz sene bunu sürdürdük. Çocuk on dokuz yaşına gelesiyeye kadar. Ondan sonra anlaşmalı boşanmaya gittik. Anlaşmalı boşanmada tek celsede boşandık. O yoluna ben yoluma. Böylece evliliğim bitti. Boşanma sonrası ben bir altı ay bunalım yaşadım. Psikolojim ister istemez bozuldu. Kayınvalidemin yüzünden bitti” (E₄, 55, Bo).

Evlilik maddiyata dayalı ekonomik durum ve evli eşlerin dışındaki kendilerine uzak veya yakın şahısların müdahaleleri dışında, manevi olarak nitelendirilebilecek duygusal faktörlere veya kişilik haklarına dayanarak sonlandırılması da mümkün olmaktadır. Bu durum çoğunlukla evli çiftlerin birbirlerini ‘aldatma’ ve ‘ihnet’ etme olarak görülen sebeplerden doğmaktadır. Çünkü fiziksel engellilerin çoğunlukla paylaşım ve yardımlaşma temelinde inşa ettikleri evliliğin, bu değerlere sadakatsizlikle karşılık verilmesi sonucunda sonlandırılması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca, engellilik durumu nedeniyle oluşabilecek bir aldatma durumuna verilen tepkinin ise

kendilerinin “Beni beğenmiyordun madem niye evlendin?” sözü ile ifade edildiği görülmektedir.

“Benim paramı çalmayacak benim evime ihanet etmeyecek yani biyerden bişey çalıp benim evime getirmeyecek, benim evimdekilerle avunmayı bilecek. Bana ben hiçbir zaman şunu istiyom demem (!). ama benim kocam gidip komşumun veya başkasının malını çalıp da benim evime getirirse ben bunu kabul etmem. (müşteri geliyor, duraklıyor). Eğer bana bunu yapsın. Böyle bişey yapsın hemen boşanırım. Dedim ya bana bunları yapmadığı sürece öyle paldır küldür ay şöyleydi böyleydi yuvamı bozamam ama dediğim gibi benim evime ihanet etmeyecek, bana ihanet etmeyecek, başka biri olduğunu duyarsam onu ikaz ederim. Beni beğenmiyordun madem niye evlendin?” (K₂, 44, E).

“Yani benim boşanma sebebim sadece aldatma olurdu. Aldatılırsam ya da bir gün aldatıldığımı öğrenirsem benim ilişkim biter. Bu evliliği yürütemem. Ben evlenirken herkes bana aldatılırsın. Sen engellisin derken, hayır! ben kendime güveniyorum asla aldatılmam diyerek evlendim. Belki hiç duymamışumdır. Belki de hiç hissettirmemiştir. Hiç duymadım, hissetmedim böyle bir şeyi. Bugün zaten öyle bir fırsatı yok benim eşimin. Zamanının çoğunu benimle geçirir” (K₁₉, 39, E).

Aldatma kadar duygusal ve kişilik hakları yönünden çok güçlü olan ‘şiddet’ etkeni de, evliliğin sonlandırılmasında önemli rol taşımaktadır. Toplumsal ve kültürel anlamda, boşanma olgusuna atfedilen geleneksel anlamlar da fiziksel engellilerin tutum ve davranışlarının üzerinde etkili olmaktadır. Ayrıca bazı evlilikler de şiddet aile içerisinde devam etse de çocuk, ekonomik durum gibi birtakım faktörler nedeniyle boşanma ile sonuçlanmaması veya bir müddet çocuk veya çocuklar için evliliğin sürdürülmesi bilinen bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Fakat anlatılar, şiddetin hiçbir şeklinin istenilen veya sürdürülmesine müsaade edilmesi uygun görülen bir davranış şekli olmadığını göstermektedir.

“Ya Allah korusun! insanız sonuçta. Yani dayanabildiğimiz şeyler var, dayanamadığımız şeyler var. Ya şimdi eğer benim evliliğim bitcek olursa, ilk başta tahammül edemeyeceğim şeylerden biri şiddet (!) Asla şiddeti sevmem, göstermem de. Şiddete karşıyım ben hep. Karşı karşıya oturup sohbetle sorunları çözmeden yanayım. İnsanlar konuşa konuşa, hayvanlar koklaşa koklaşa anlaşırlarmış. Niye oturup da sorunlarımızı karşılıklı çözmek varken, birbirimize tekme tokat girelim, canımızı yakalım, yüzümüzü, gözümüzü morartalım” (K₆, 55, E).

“Hayal kırıklığına uğramıştım. Böyle bir evlilik bana göre değildi ama ben o evliliğin içindeydim. Şimdi artık kendimi öyle bir hissediyorum ki bir kaosun içine girmişim oradan çıkamayacağım gibi geliyordu. Çünkü bir kere evlenmişsin. Hani toplumda kolay kolay da boşanamıyorsun. Ondan sonra böyle çok hayal kırıklıklarım oldu. Ben sanıyordum ki hani evlilik sevgi demek, yani bu sevgiyi birbirine göstermen demek ama aslında uzun yıllar sonra ayrılmaya karar verdiğimde aslında beni çok

sevdiğini farkettim ama bunu gösterememiş onca yıl. Sadece kültürüyle yani o da haklıydı. Yani o da bocaladı. Gördüğünü uyguladı bana. Yani hani ailesinden ne gördüyse onu uyguladı. Ailedeki kadın kavramı onun kafasında nasılsa bu şekilde uyguladı. Üvey annesini çok şiddetli bir şekilde döven bir babası vardı yani model olarak kimi aldıysa o şekilde davrandı” (K₃₁, 38, Bo).

“Eşim engelli olduğu halde şiddet uyguluyordu. Çocuğumuz dünyaya geldi. Belki çocuğumuzdan sonra düzelir dedim ama maalesef çocuktan sonra senin ailen bize gelmeyecek, kimse gelmeyecek, işte ben buyum ister kabul edersin, ister çeker gidersin, aşığlamalar, kadınlık olarak rencide etmeler, yani çok çirkin davranmaya başladı. Korku vericiydi gerçekten. Yani eşimin eve geleceği saatte ben titriyordum çünkü bir şeyler uygulayacağını biliyordum. Yani o yüzden de en son dedim ki, tamam seni mahkemeye veriyorum. Bu iş burada bitsin. Bütün masrafın da bana ait. Yeter ki beni bırak çünkü yedi yıl sonra artık çekemez hale geldim. Benim engelim sadece ayağımdan. Ortopedik engelliyim. Onunla evlendikten sonra gözlerimde gözlük oldu ağlamaktan, beynime vurulmaktan kafama vurulmaktan kulağımda da cihaz kullanıyorum yani” (K₃₂, 46, Bo).

Görüşmelerde, evliliğin sonlandırılması hatta tekrar evlenme sonrasında bir kez daha evliliğin sonlandırılması durumları ile karşılaşmıştır. Bu durum yukarda bahsi geçen sebeplerin dışından ‘kırsal/kentsel’ ilişki dönüşümlerinin etkisi ile de ortaya çıkabilmektedir. Köy ortamında ekonomik geliri ve iş durumu iyi olan eş adayı engellilik durumuna bakılmaksızın tercih edilebilmektedir. Fakat bu durum evlilik sonrasında kentsel yaşama katılımı ile değişiklik gösterebilmektedir. Kentsel yaşam, insanların toplumsal olarak bütünleşmesini farklılaştıran bir potansiyel taşıdığından kırdan veya kentte yaşayan fiziksel engellilerin farklı insanlarla buluşma ve tanışma eğilimi ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle eşi kente özgü bir mesleğe sahip olsa da, kent yaşamında artık bu durum cazibesini kaybetmekte ve kendilerinin “*madem hani yakıştıramıyorsun yanına o zaman niye evlendin?*” ve “*Maaşıma gelmiş*” ifadelerinde görüldüğü üzere eşin engellilik durumu evliliğin sonlandırmasıyla sonuçlanabilecek şekilde daha ön plana çıkabilmektedir.

“İkincisinde de çok yanlış yaptık. Üç sene beraber iyiydik ama ondan sonra bozuldu. İkinci ayrıldığım eşim sağlamdı. Ben giderdim yani o benden üç metre ilerde giderdi, böyle yani. Yani ben diyordum madem hani yakıştıramıyorsun yanına o zaman niye evlendin? Kendine yakıştırmıyorsan evlenmeyeceksin o zaman? Maaşıma gelmiş yani daha doğrusu. Engelli olsa yani en azından halimden anlardı. Yani çıkarıcı, böyle çok dedikoducu, bir insandı. Çok beddua ediyordu. Böyle işte beddua ettiği için Cenab-ı Hak; kendi benden ayrıldı. Kızı da ayrıldı kocasından. Oğlu da ayrıldı hanımından. Akrabalar şey diyordu hadi birinci kötüydü ikincisi de mi kötü? O zaman sen kötüsün derlerdi? Bir de bu var yani. Bunu diğer insanlar, hiç anlamıyor. Evine gelip görmemişler

ki (!) Kulaktan duyma konuşma yapıyorlar. Sürekli kıskançlık ve bir baskı vardı üzerimde. İlk evliliğimi arar olmuştum. Eğer ilk eşim başka biriyle evlenmiş olmasaydı onunla tekrar birlikte olmayı isterdim. Eşi ölmüş ama yine de bize ters” (E₁₇, 60, Bo).

Burada aynı zamanda anlatıların genelinde görülen dinsel/tanrısal dil ve söylem durumu karşımıza çıkmaktadır. Kullanılan bu tanrısal dil, fiziksel engellilerin dini bir kimliği sahiplendiklerini göstermektedir. Bu tarihsel ve toplumsal dünyada çeşitli nedenlerle uğradıkları haksızlıkların öbür dünyada veyahut ahirette karşılığını bulacağına inanılmaktadır. Ayrıca, bu dünyada insanlar tarafından mağdur edildiklerinde ortaya çıkan olumsuz olaylar dizinini, kendilerine yapılan kötülüklerin karşılığı olarak bu dünyada çözümlenmiş veya hakkını bulmuş olaylar olarak düşünerek bu durumu anlamlandırmaktadırlar.

Evliliğin sonlandırılması/boşanma sonrasında eğer çocuk durumu varsa aile ilişkilerinin işlevi ve niteliği bu durum üzerinde etkili olmaktadır. Görüşmelerde evliliğini sonlandıran fiziksel engellilerin ‘aile ilişkileri’ni çocukların psiko-sosyal gelişiminin olumlu yönde ilerleyebilmesi için devam ettirdikleri görülmektedir. Boşanma sonrasında da eşlerin birbirleriyle olan ilişki ve etkileşim biçiminin çocuk veya çocukların üzerinde etkisini sürdürdüğü gözlenmektedir. Gerek boşanma anı gerekse boşanma sonrası, çocuğa bu durumun nedenlerinin ve sonrasında ne tür yaşam koşulları ile karşılaşılacağına anlatılması da durumun önemini göstermektedir.

“Biz anne baba anlaşıyoruz. Ayrı evlere çıkacağız dedik ama tabi bir şey demedi, anlamadı çocuk. Sen istediğin zaman babana gidip geleceksin dedim. Baban buraya gelip gidecek. Kopmadık yani bir şey yok ortada. Sadece aynı çatı altında olmak istemiyoruz dedik. O dönemlerde bir oraya, bir buraya gitti, geldi. Ona değişik geliyordu ama sonra sonra akli ermeye başlayınca, kendisini çok yerlere atmaya başladı. Hani neden ayrıldınız diye sorgulamaya başladı. Anlaşamadık anneciğim. Ondan sonra babasına sordu o zaman. Anlaşamadık o yüzden, biz yine aileyiz dedi babası. Sadece aynı çatı altında değiliz. Yani senin iki tane evin var. İstedğin zaman gidip gelebilirsin. Biz sadece kendi açımızdan anlaşımadık, ayrıldık ama senlik bir durum yok. Bak görüşüyoruz. Tiyatro yapıyoruz. Gezmelere gidiyoruz. Babanın eşi ile görüşüyorsun. Ben görüşüyorum. Bunlar çok iyi avantajlar yani. Yarın bir gün sende göreceksin. Eş olmak başka bir şey” (K₃₁, 38, Bo).

Nitekim, evliliğin sonlandırılması ve aile ilişkileri hususunda gözlenen ilk durum, anlatılarda boşanmanın olumsuzlanması olmaktadır. Çünkü evlilik zor olduğu gibi yalnız yaşam daha da zor olmakta ve boşanma bir yıkım olarak tanımlanmaktadır. Bu sürecin

bir yıkımdan ibaret olduğunun ifade edilmesi, istenmeyen bir durumun algısını yaratmaktadır. Bu duruma eşler arasındaki çatışmaların bir çözümü olarak bakılmaması da dikkat çekici bir ayrıntı olarak görülmektedir. Evliliğin sonlandırılması ile aile hayatı ve aile ilişkileri arasında yakın bir ilişki tasavvur edilmiştir. Evlilik sonlandırılrsa dahi çocuk sahibi olan fiziksel engelliler, çocuğun veya çocukların psiko-sosyal gelişiminin normal seyrinde devamını sağlayabilmek için aile ilişkilerinin sürdürülebilir olmasına dikkat etmektedir.

6. Fiziksel Engellilerde Tekrar Evlenme Eğilimi

Tekrar evlenme eğilimi ile ilgili duygu ve düşünceler sorulduğunda, çeşitli konular ve bu konulara yönelik görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu görüşlerden bir kısmı tekrar evlenmeye ilişkin olumlu düşünceler içerirken, bir kısmında bazı faktörler nedeniyle tekrar evlenme eğiliminin olmadığı görülmektedir. Bu faktörlerin içerisinde ekonomik durum etkeninin öne çıkması, bu etkenin tekrar evlenme eğiliminin yönünü belirlediğini göstermektedir. Anlatılanların bazıları, fiziksel engellilerin tekrar evlenmeyi düşünmediklerini ortaya koymaktadır. Bu durumun nedenlerinin tekrar bir evliliği göze alınmaması ve kendi ifadelerinde görülen ‘maaş’ faktörü ile ilişkilendirilmesi söz konusu olmaktadır. Ayrıca, eşlerin ölümü veya boşanma gibi durumlar yaşandığında çözüm olarak tekrar evlenme olarak değil, kendilerinden, eşlerinden veya aile üyelerinden kalan gelirle yaşamı idame ettirme ve yakın akrabalarda ikamet etme yollarının arandığı ifade edilmektedir. Tekrar evlenilmesi durumunda eşin mal bölüşümüne ortak olması ve çocukların haklardan yararlanamaması durumu “*elalemin kadınına o parayı yedirmem*” ifadesinde de görüldüğü gibi bir kaygı oluşturabilmektedir. Yakın akrabaların yanında kalınmasının güvencesi “*bakım parasına talip olacaklar. Dili içlerine kaçar*” ile ifade edilen sözlerinde belirtilmektedir.

“Allah göstermesin benim eşime bugün bir şey olsa kardeşlerimin yanında büyük bir ihtimal ama büyük bir ihtimal benden iki sokak ilerde olan kardeşim o manevi annemden olan kardeşimin yanında kalırım. Eee orada kaldığım zaman zaten benim maaşım olacak eşimin maaşı var. Bir de bakım parası var. Bu sefer onlar hani bakım parasına talip olacaklar. Dili içlerine kaçar. Çünkü benim sayemde evlerine para geliyo. En azından bir kiralarını ödeseler benim bakım paramla, onlara gene kar ama ben büyük konuşmayayım. Öyle bir durumda eşimden kalan maaşı kesinlikle ben onlara harcamayı düşünmüyorum. O benim özelimdir. Gerekirse her gün dışarda yerim. Kimseye yük

olmam. Yatmadan yatmaya veya banyodan banyoya evde şey yaparım. Dediğim gibi ikinci bir evliliği düşünmüyorum, düşünmem de (!)” (K₂, 44, E).

“...ilk evlilikleri insanların duygusal oluyor. Kim ne derse desin ama ikinci evliliklerinde de aynı hatayı yapmamak koşuluyla. Mantıken düşünüp taşınıp tekrar evlilik yaşanabilir ama benim başımda böyle bir şey olsa şu anda, düşünmem yani asla. Ne yaparım Allah korusun eşindem ayrılmış olsam? Babamdan kalan bir evim var. Sadece kapısı kapalı. Giderim babamın evinde otururum. Babamın devletten kalan şu an bir maaşı var, alırım. Babamın maaşını yerim ya da yalnız yaşamayı göze alıyorsam çünkü benim ailem hala burada yaşıyor. Yengem burada yaşıyor. Öyle bir şey olsa biz abimin eşi ile birlikte yaşarız. Onlar benim sosyal ihtiyaçlarımı karşılarlar” (K₁₃, 50, E).

“Allah'ın izniyle iyi kötü bir emekli maaşım var. Kalkıp da kusura bakmasınlar elalemin kadınına o parayı yedirmem, yediremem. Ben paramı çocuklarımla, torunlarımla yiyeceğim. Diyelim, ben öldüm. Allah korusun çocuklarımdan bir tanesi boşandı. Benim maaşımı alacak gelen o uğursuz, kusura bakmayın, gelen uğursuz benim paramı yiyemez. Evlenemem kimseyle, evlenmek de istemem. Benim paramı çocuklarım yiyecek. Onlar mağdur kalır biliyor musunuz? Yani Allah korusun hanım gitti. Ben evlendim. Maaş şeye kalıyor. Evleneceğim kişiye kalacak. Ondan sonra ne olacak? Çocuklar yetim mi kalsın? Olmaz istemem kesinlikle” (E₂₅, 57, E).

Anlatılar, fiziksel engellilerden bazılarının tekrar evlenmeye eğilimli olduğunu göstermektedir. Tekrar evlenme kararının alınmasında bir önceki evlilik kararı veya kararlarına göre birtakım zor süreçlerden geçildiği söylenebilir. Kuşkusuz fiziksel engellilerde bu sürecin daha da sert geçmesi olanaklı görünmektedir. Fakat tekrar evlenme eğilimine sahip olunmasının en önemli sebebinin ‘yalnızlık’ duygusu olarak öne sürüldüğü görülmektedir. Ayrıca tekrar evlenmeyi düşünen kişiler, tekrar evliliğin gerçekleşmesinde ‘mantık evliliği’ olarak gördükleri rasyonel düşünme, ‘ekonomik gelir’ ve ‘engellilik’ gibi durumların kendi koşullarına göre uygun olmasına dikkat etmektedirler. Bu koşulların bir önceki evliliklerine göre daha kırılgan bir şekilde oluşturulduğu ve daha tedbirli davranıldığı görülmektedir.

“Şimdi aslında istediğim gibi bir insan yok. Şimdi benim gibi biraz özgür olacak yani kadınla evlendim beni bir mal olarak görmücek. Esiri olmucam. Bana nerde kaldın demicek. İşte rabbim ona hangi hakları tanıdıysa, bana da aynı hakları vermiş. Kadın erkek diye bişey yok. Yani geliyor. Çok güzel anlaşıyosun. İş ciddiye bindiği zaman bir sürü sorunlar çıkarıyorlar. Bu bizim engelli bayanlarımızda olsun, engelsiz bayanlarımızda olsun aynı. Soruyor evin var mı? Emekli misin? Yani şimdi bak, sen engellisin emekli olamamışın ama devlet bakıyor. Yani şimdi dönüp aynaya bakcan bişey isterken. Bak aynaya ben bu adamdan isterken, ben neye benziyorum?” (E₄, 55, Bo).

“Yalnızlık zor tekrar evlenmeyi düşünüyorum da bulabilirsem bulabilirsek. Örneğin yani engeli olsun bana bir çay getirebilirsin, yemeğimi yapabilirsin, yemek

yemek için yani öyle isterim ama bilmiyorum artık bulabilir miyiz. Zaten sağlamdan pek evlilik istemem, anlaşılamayız. İşte böyle engellileri hakir görüyorlar. Engelli olsun ama fazla ağır olmuyor. Soba yakacaksın yani bunun odunu, kömürü var. Taşıyacaksın kovaya kömür dolduracaksın. Tekrar bunun küllerini atması var. Ya bunlar bayağı bir sorun. Bunları yapamadığım günler de olacak yani. Yani engelli olup olmamak benim sorunum değil de ama başkalarının olabiliyor” (E₁₇, 60, Bo).

“Bundan sonra olursa kesinlikle sağlıklı insan ya da olmasa dahi mutlaka ben ayağımdan engelliysem ya kolundan ya da başka bir şeyden olabilir. Hani evliliği kurtaracak tarzdan bir engelli düşünürüm. Ben severek evlendim annemi babamı hiç dinlemedim ama bundan sonra evlenirsem şayet daha mantıklı davranırız. Sevmem çok önemli değil. Zaten sevdim bir kere yaşadım. İkincisi mantıklı evlilik olsun isterim. Gerçekten anlayışlı, kalbi temiz, gerçekten beni anlayabilen, derinden sevebilen, derinden bir kadına değer veren biri olduktan sonra mantıklı. Maddi güç de çok önemli. Ben maddiyattan çok çektim yemin ederim. Maddi manevi her yönden çektim. Hani ama başardım” (K₃₂, 46, Bo).

Bazı anlatılarda, tekrar evlenme eğiliminin toplumsal cinsiyet olgusuna göre anlamlandırıldığı ortaya çıkmaktadır. Anlatılanların bir kısmında, kadın engelli ve erkek engellinin yaşlılıkta durumları farklılık göstermektedir. Eşi ölen veya boşanan engelli kadının, aile üyelerinin yanında yaşaması bir dezavantaj olarak görülmezken, erkek engellinin aile üyelerine yük olabileceği düşünülmektedir. Görüşülen evli bir erkek, engelli olarak yaşlılık sürecini kadınlara göre erkeklerin daha farklı zorluk ve sıkıntılarla deneyimlediklerini ve bu nedenle tekrar evlenmeye daha meyilli olduklarını ifade etmektedir. Çünkü kadın engellilerin aile üleriyle yardımlaşma konusunda, ev içi rollerinin daha işlevsel olduğu “gelinin çocuğuna bakabilir” sözünde belirtildiği gibi düşünülmektedir.

“Tekrar evlenilebilir çünkü evin olmazsa olmaz. Erkeğin bir yerde sığınması çok zor. İşte yalnız kalan arkadaşlarımızı görüyoruz. İşte kadın olsa kızının yanına sığınabilir ama erkek gelinin yanına sığınamaz. Damat dizi istemeyebilir veya gelinin yanında kadın, hani kaynanasıyla kavga etse de kalabilir ama erkeği idare edemez. Yani kayınpederinin belki altını almak zor olabilir veya şu olur bu olur. Kadın bir şekilde barınabilir ama erkek barınamaz. Kendi çamaşırını yıkayabilir. Kendi ihtiyacını karşılayabilir. İşte kaynana ne yapar, gelinin çocuğuna bakabilir. Gelinin belki işine gelir ama kayınpeder bunu yapmayacağına göre gördüğümüz kadarıyla olmaz. Yani erkeklerin yaşam tarzı, hani bir erkek gelinin yanında ne kadar kalabilir? Geline fayda getirmez. Gelin de bunu yükünü ne kadar kaldırabilir? Ne kadar sabırlı olur? Engelli olması zaten artının artışı. Mesela bugün bana gelin dese ki pazara git şunu al gel. Benim pazara gitmem, torbaları alıp gelmem yani çok zor. Onlara faydadan çok zararı dokunacak benim. Çocuklarını veya işte torbalarını taşıyamayabilirim ki o yüzden evlilik şartı oluyor” (E₂₂, 47, E).

Fiziksel engellilerin tekrar evlenme eğilimi konusuna ilişkin düşüncelerinin oluşumunda, çocuk durumunun doğrudan etkili bir sebep olduğu ortaya çıkmaktadır. Anlatılanlar, tekrar evlenme durumunda çocuk veya çocukların aileye yeni katılacak kişiye uyum sağlaması konusunda bir tereddüt yaşandığını göstermektedir. Bu nedenle öncelikli olarak çocuk veya çocukların bakımı, gelişimi, eğitimi ve geleceği gibi konuların öncelikli olarak yaşamlarında yer aldığı ifade edilmektedir. Her ne kadar diğer insanların tekrar evlenmesinin gerçekleştirilebilir bir durum olduğunu öne sürselerde kendileri söz konusu olduğunda çocuk durumunun kendileri için daha da önemli olduğu vurgulanmaktadır.

“İnsanların ikinci bir şansa ihtiyacı vardır diye düşünüyorum. İkinci bir şansı hakederler diye düşünüyorum. Biraz daha temkinli davranarak ince eleyip sık dokuyarak tabi olabilir. Aman (!) iki tane oğlum var. ne yapcam tekrar evliliği olsa. Hayır hayır (!). Benim çocuklarım herşeyden önce gelir. Onların okumalarıyla, onların geleceğiyle, onlarla vakit geçiririm. Yok yok napcam aman boşver!” (E₁, 61, E).

“Yani insanlar yapabilirler. Eğer kafalarına uygun, hayatını devam ettirebilecekleri birini bulurlarsa yapabilirler. Biz engelliler olarak hayatımızda birine ihtiyacımız var illaki ama hani ben böyle düşündüğüm zaman bana ters geliyor. Yani çocuklarımın başka bir insanla, bir evde olması, bilmiyorum şu an için yani hiçbir şey yaşanmadan bilinmez. Açıkcası şu an ne söylersem terstir. Derseniz ki, bana eşi vefat etmiş ya da eşinden boşanmış birinin evlenmesine nasıl bakarsın? Yani şu an için ben yapamam gibi duruyor. Yani hani gerçekten on iki yıl olmasına rağmen bir aşk evliliği bizimkisi” (K₁₉, 38, E).

Ailede çocuklara, geçmişten günümüze genel olarak bir ‘sosyal güvence’ beklentisiyle bakıldığı söylenebilir. Çocukların bu nihai görevi modern dönemlere kadar düzenli bir biçimde sürdüğü görülmektedir. Ancak günümüzde insanların sosyal güvenlik kurumlarıyla olan bağlantısı ve bireyselleşme nedenlerine bağlı olarak bu mekanizmanın dönüşüme uğramaktadır. Bu dönüşüm içerisinde her şeyden önce çocuk, aileler için bir mutluluk sebebi olmaktadır. Aile içinde ebeveyn rolü, eş rolleri kadar tatmin sağlayıcı bir rol olarak belirmektedir (Aydın, 2013, ss.200-201).

Fiziksel engelliler için de bu durum benzer yönler taşımaktadır. Çocuk veya çocukların, ebeveynlerin engellilik durumu nedeniyle bir güvence işlevini yerine getirmelerinden çok toplumun bir beklentisi olan çocuksuzluk durumunun ortadan kalkması ve beraberinde annelik ve babalık duygularının getirdiği mutluluk işlevini yerine getirdiği görülmektedir. Bu durum anlatılarda tekrar evlenme eğilimi konusunun

önemli bir ayrıntısını oluşturmaktadır. Çünkü eşin ölümü veya boşanma gibi durumların belirmesi halinde, fiziksel engelli bireyin yaşlılık sürecinde çocuk veya çocukların işlevlerinin ne olacağı sorusu da ortaya çıkmaktadır. Anlatılarda, tekrar evlenme eğilimi olmayan bazı kişilerin çocuk veya çocuklardan beklenti durumunun ve muhtaç olma duygusunun ilişkileri düzenlemede önemli bir dinamik olarak aşağıda şu şekilde ifade edilmektedir:

“Çocuğumu da asla bana bakar diye yapmadım. Hayat mücadelesi, sana bakmaya ne zamanı olur, ne şeyi olur çünkü şu anda eğitiminde nerelere gider, nerelerde okur, işi olur nasip olursa, onun da bir ailesi çocuğu yani o koşturması olur. Eğer sizi arayıp da ‘anneciğim ne yaptın nasılsın’ derse bile ona bile eyvallah. Yani asla çocuğum bana ileride bakar diye doğurmadım. Sadece o çocuk duygusunu, annelik duygusunu tadabilmek için o kadar mücadeleyi ondan verdim. Dediğim gibi Rabbim kimseye muhtaç etmesin” (K₂₇, 49, E).

“Ben çocuğumu bana baksın diye doğurmadım. Ben huzurevini düşünüyorum. Orada bakarlar diye düşünüyorum. Karşıyaka’da var Menemen tarafına giderken tepede bir yer var. Orayı düşünüyorum. Kimseye yük olmak istemiyorum. Eşim de dahil olmak üzere. Evim zaten kızıma ait. Kızımın üzerine yaptım evi. O nasıl istiyorsa öyle yapacak. İsterse kendisi, oturacağız. Evinde ne yaparsa yapsın. Ben huzur evine gideceğim. Eşim de nereye giderse gitsin (gülüyor)” (K₃₈, 48, E).

“Ben şunu düşünüyorum, eşim de aynı şeyi düşünüyor. Gençlik çok güzeldir. Gençlik çok nadide bir çiçek. Ve benim, aynı şekilde eşimin de hiçbir şekilde çocuklarımıza yük olmaya hakkımız yok. Çünkü onlar o nadide çiçeğin tadını çıkarırlar” (K₅₁, 49, E).

Görüldüğü gibi bu dönüşümde modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan kentsel yaşam faktörünün de etkisinin olduğu söylenebilir. Bu yaşam biçimi yaşlılıkta da insanlara belli avantajlar sunabilmektedir. Sosyal güvelik konusunu içeren engelli ve yaşlı bakımını sağlayan bakımevi ve huzurevlerinin bu anlamda ciddi işlevleri bulunmaktadır. Anlatılarda bazı engelliler, huzurevi veya bakımevi gibi sosyal güvenlik kurum veya kuruluşlarını tercih etmek yerine, evlerinde yaşamaya devam etmeyi veya evde bakıcı tutmayı tercih ettiklerini ifade etmektedir. Görüşülen evli bir kadın bu konuya dair özellikle devletin kontrolünde olan güvenli bakım hizmeti almak istediğini ifade eden düşünceleri şöyle olmaktadır:

“Bakımevi bana göre değil. Yani ben şu anda Allah göstermesin eşime bir şey olsa, öyle bir bayan yanımda olsa, ben hayatımı idame ettirebilirim. İhtiyacı olan insanlar da var. Yalnız olan insanlar da var. Çocuklarımın da, benim de hiç kimseye ihtiyacımız olmadan ücretini de devlet ödediği zaman, sigortasını da devlet yaptırdığı

zaman bu insan, bunu iş olarak görerek, herkes mutlu olur diye düşünüyorum ama diğeri benim hoşuma gitmiyor” (K₁₉, 38, E).

Tekrar evlenmenin yeni sorunlara yola açacağı korkusunun, tekrar evlenme düşüncesi üzerinde etkili bir konu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Tekrar evlenme ve bakımevi/huzurevine gitme arasındaki çatışmalı durumun kişilerin kararlarını yeniden sorgulamasına yol açtığı görülmektedir. Anlatılar, bazı engellilerin huzurevinin sosyal güvenlik açısından devlete bağlı olması kendileri açısından bir güvence unsuru oluşturduğunu göstermektedir. Çünkü *“bir engelliye bakmak o kadar kolay değil”* ifadesiyle, yaşlılık dönemlerinin çocuklarına yük olmaktan kurtularak resmi kurumların güvencesi altında geçirebileceği söylenmektedir. Fakar bir o kadar bu kurumların denetiminin olması ve huzurevi dışında bakımevlerinin güvenilirliği konusunda emin olunamaması ve kurulularda da sosyal güvenliğin artırılması gerektiğine işaret edilmektedir. Ayrıca İzmir kentinde engellilere yönelik hayata geçirilen ‘yaşam kampüsü’ projesi de engelliler için yapılan bu tür girişimlerin ve çalışmaların, engelliler açısından tercih edilebilir bir seçenek sunması söz konusu olabilir.

“Ben diyorum yani hep demişimdir; Rabbim kimseyi kimseye muhtaç etmesin, kimsenin eline düşürmesin. Onu yaşamaktansa, ölmek daha iyidir. O konuma düştüğümüzde de en iyisi huzurevlerine gitmektir. Sokakta kalmaktansa çünkü ne kadar da olsa devlete aittir tercih edilebilir. Huzurevine düşmemek için ikinci evliliği yapmakta çok doğru olmaz. Hangi yaşta olursanız olun gerçekten bir şeyleri paylaşabileceksiniz her açıdan huzurlu olabilecekseniz yani sadece fiziksel olarak hizmet edilsin diye yapılacaksa huzursuz olunacaksa hiç yapılmasın daha iyi” (E₁₈, 38, N).

“Çocuklarıma da kesinlikle yük olmak istemiyorum. Yani onlar ne kadar da dese bana, biz seni alacağız yanımıza, şunu yapacağız dese de ben hı hı diyorum. Zaman gösterecek onu. Ben herkes için engelli engelsiz, huzurevlerini çok önemli buluyorum. Yani topluma girmemiş engelliler böyle düşünmüyor. Yani engelli bakım evleri için bir şey diyemem. Onları görmediğim için onlar farklı. Bakımevleri çok olmalı diyorum ama devamlı denetlenmeli. Bir çocuk esirgeme kurumunda neler yaşanıyor. Bak şimdi orada dökülenler oluyor, ırzına geçilen çocuklar oluyor. Bunlar olmamalı. Devletin buna iyi bir gözlemci olması gerekiyor. Huzurevlerinde bir şey olmaz çünkü huzurevlerinde ifade edebiliyorlar kendilerini yaşlılar” (K₃₃, 55, D).

“İzmir'in bu konuda çalışmaları var. Engellilerin mücadelesi sonucu olan bir şey. Hani yaşam kampüsü bitmek üzere. Efka'da, İzkent'te Büyükşehir Belediyesi bir yaşam kampüsü yapıyor. Huzurevleri oraya taşınacak. Orada 4000 metrekare sadece engellilere yer yapılıyor. Şimdi tamamen sahipsiz kalan engellilerin, böyle bir merkezde hayatlarını geçirmeleri, yatılı olarak çok güzel bir şey olur. Çünkü engelliyle yaşamak çok kolay bir şey değil. Hele tek kalınca engellilerin ancak öyle bir sosyal kampüste hayatı devam eder.

Yoksa zor olur. Eşime bir şey olursa, ben orayı düşünürüm. Çocuklarım mutlaka bakar. Belki de bırakmak istemezler ama aslında doğrusu o. Çünkü bir engelliye bakmak o kadar kolay değil” (E₄₀, 60, E).

Aynı zamanda huzurevlerinin bulunduğu yere göre değişimi ve yaşam kalitesi standartları da önemli bir konu olarak belirtilmektedir. Çünkü yaşam hakkı standartlarının yükseltilmesi fiziksel engellilerin yaşlılık sürecini daha rahat koşullarda geçirmelerini olanaklı kılmaktadır. Böylece, evliliğin sonlanması veya eşin ölümü sonucunda yalnız kalan fiziksel engellinin, tekrar evlen(e)meme, çocuk veya çocukların ebeveynlerin bakımını üstlenmemesi gibi durumlarda, yaşam kalitesi yüksek olan huzurevi veya bakımevi gibi sosyal güvenlik kurumlarına olumlu bir alternatif bakılması söz konusu olmaktadır.

“Huzurevinin kurulduğu yer ekonomik statüsü de çok önemli. Ne bileyim ben Buca'da çok engelliler, ağır olanlar ve yaşlılar kalıyor. Gürçeşme değil, yukarıda var bir yer Buca'da, genelde çok ağır zihinseller ve alzaimer yani yaşlılar kalıyor ve kaç defa gittiysem ağlamaktan kendimi fenalaşmış bir şekilde görüyorum. Kendimi çok ezik hissediyorum. Öyle bir yerde yaşamayı istemezdim ama Narlıdere huzurevine gittiğimde orası işte herkesin ekonomik statüsüne göre. Narlıdere'ye gittiğimde beş yıldızlı otele gitmiş gibi hissediyorum” (K₁₃, 50, E).

“Yani ben açıkçası çalışarak geleceğime yatırım yaptım. Yani şöyle, ben bir devlet olarak değil de daha özel ve mesela bir rezidans olabilir, ya da Balçova'da çok güzel bir bakım evinden bahsediyorlar, orası olabilir. Müstakil evler veriliyor rezidans gibi, orası da olabilir. Öyle yani hani hayatımızda bir kalite olmalı, insanda da kalite şart yani, çitayı düşürmeyeceksin, çita hep yukarı çıkmalı bence. Ben emekliyim, eşim emekli. Ama bunun yanında işte kendimce ek iş yapıyorum, bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Böyle yani çita her zaman yukarı çıkmalı, aşağı inmemeli” (K₅₁, 49, E).

“Bence şu tarafı daha önemli, yeterli mi değil. Ama şunu biliyorum. Bir iki defa sorduk babam için, yer yok dediler, ya da yatalak hasta mı? Yani şimdi huzurevlerinde öyle seçiyorlar. Yatalak hastayı almak istemiyorlar, şimdi zaten yatalak hastanın bakımı çok zor. Benim annem elli altı seneden fazla yatalak yattı. Hep bir kadın bulduk. Altının temizlenmesi en önemli şey. Zaten şimdi böyle baktığın zaman huzurevleri o anlamda ihtiyaç sahiplerine bir şeyler sağlayabilmeli. Yani nedir huzurevi? Orada huzur duyabileceğin bir şey” (E₄₉, 52, E).

Bu tür sosyal güvenlik kurumlarına geleceğe yönelik olumlu bakılmasının yanında, yaşlı ve bakıma muhtaç engellilerin bakımevleri ve huzurevlerinde istismarı konusu nedeniyle çekincelerinin olduğu söylenebilir. Görüşülenlerden bir kısmının bu durumu anlatan sözlerine aşağıda şu şekilde yer verilmektedir:

“Adamın birisi orada huzurevi açmış. Pancar köyünde çok az nüfus yaşıyor ve köylü statüsünde acaba diyorum yani gidip hatta ziyaret etmeyi düşünüyorum. Bunu yeni öğrendim. Adresini de aldım. En kısa zamanda sakın bir ortamda gideceğim ortamı görmek ve normal bir vatandaş gibi bilgi almak adına gideceğim. Burada da yaşlılarımız mı? engellilerimiz mi? suistimal ediliyor diye düşünüyorum. Neden Pancar'da böyle bir oluşum gerçekleşsin? Yani sosyal hayattan, haa bir Güzelbahçe tarafını düşünebilirim, denizle bütünleşmiş ama Pancar, Pancar yani küçümsemek için söylemiyorum ama ovanın ortasına bir rehabilitasyon merkezi kurmuşlar. Yani maaşlarını alıp, acaba diyorum ki pek çok yaşlıyı da öyle uyutuyorlar mı? Sosyal hayattan çünkü sosyal hayata nasıl dahil edebilirler ki o kadar uzak insanı?” (K₁₃, 50, E).

“Tamam aylığını oraya vereceksin. Sana bakacaklar da. Bana iyi davranacaklar mı, bakacaklar mı, bakmayacaklar mı? Bir de o da var, düşünmüyorum valla hiç görmedim, bilmiyorum vallahi ama televizyonlarda gösteriyorlar. Bazen insanları, bakımevlerindeki huzurevlerindeki yaşlı insanları böyle görüyorum. Ben kaç kere gördüm televizyonda adamı olsun, kadını olsun, dev hortum tutuyorlar üstüne fırçayla yıkıyorlar. İnsan eşek değil ki, hayvan değil ki öyle hortum tutuyor, birisi de böyle sanki arabayı yıkıyormuş gibi fırçayla yapıyor, insanı yıkıyor. Ne kadar çirkin bir hareket ya değil mi? Çok çirkin, ben görüyorum bazen mesela çocuklara da yapıyorlar. Sen çocuğunu bana emanet edip gidiyorsun, orada televizyon gösteriyor kadını, bakıcı, bedava bakıyorsun ki çocuğa. Çekyattan alıyor öteki çekyata fırlatıyor” (K₄₆, 50, E).

Burada, fiziksel engellilerin bu kurumları tercih etmemelerinin sebebi olarak, ‘istismar’ konusunu öne sürdükleri görülmektedir. Anlatılar, dernek, huzurevi gibi kuruluşlar adı altında toplanan yapıların, kötü niyetli eylemlerini ortaya koymaktadır. Bu durum, engelliler ve yaşlılar için genelleştirici bir tutum ortaya koyabilmekte, gerçek anlamda faaliyet gösteren diğer kuruluşlara olumsuz bakılmasına neden olabilmekte ve bu hizmeti görev sorumluluğu bilinciyle yerine getiren kuruluşlar açısından bir dezavantaj oluşturabilmektedir. Ayrıca, bu konuda hizmet veren kuruluşların nasıl işlediğinin paylaşılan kitle iletişim araçlarının, fiziksel engelliler üzerinde doğrudan etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kentsel yaşamda fiziksel engellilerin aile inşa sürecini İzmir örneği üzerinden analiz etmeyi amaçlayan bu araştırma, İzmir ilinde yaşayan ve İzmir merkez ilçelerine bağlı engelli derneklerine üye olan fiziksel engellilerle derinlemesine yapılandırılmamış (etnografik) görüşmeler üzerinden yapılmıştır. Araştırma, fiziksel engellilerin kentsel yaşamda aile inşa sürecini nasıl tanımladıkları, ürettikleri ve anlamlandırdıkları, gündelik yaşam pratiklerini ne şekilde ve nasıl tecrübe ettikleri, toplumun bakışına ve kentsel yaşam koşullarına nasıl çözüm yolları ürettikleri ile kendi gerçekliklerini nasıl inşa ettikleri; bedenin tamamen biyolojik bir varlık olduğu fikrine karşı çıkan, bedenin toplum tarafından şekillendirildiği, sınırlandırıldığı hatta yeniden yaratıldığı ve bedene atfedilen niteliklerin, anlamların, bedensel sınırlamaların hepsinin sosyal ürünler olduğu görüşünü temel alan Peter L. Berger ve Thomas Luckmann'ın Sosyal İnşacı Yaklaşımının perspektifinden ele alınmıştır. Araştırmanın verileri, kavramsal ve kuramsal çerçeve ile bağlantı kurularak değerlendirilmiştir. Saha araştırmasının bulguları, görüşmeler sonrasında oluşturulan temalar ve alt temalar kategorize edilerek betimsel analiz tekniği ile betimlenmiş ve yorumlanmıştır.

Evliliğe Bakış temasında, anlatıların çözümlenmesi sonucunda oluşturulan kavram haritasında ortaya çıkan 'hareket', 'mutluluk', 'paylaşım', 'özgürlük' kavramları fiziksel engellilerin aile inşa sürecinin temel yapı taşlarını oluşturmuştur. Anlatıların çoğunda fiziksel engellilerin "evlenmeden önce" yaşantılarını ifade ettiği görülmektedir. Bu durum, evlilik konusunun evlenmeden önceki süreçle birlikte ele alınması gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Temel olarak evlilik öncesi durum durgunluk, mutsuzluk ve hareketsizlik olarak düşünülmektedir. Dış dünyanın hızına adaptasyon, ev içi sosyal yaşantıda fiziksel engellilerin mutluluk durumunu etkilemektedir. Evlenmeden önce, sıradan, korkulu, kaygılı ve geçen bu süreç, evlilik söz konusu olduğunda "hareket" ve "mutluluk" ile eşdeğer olarak değişen bir eylem olarak gözlenmiştir. Kavram olarak 'hareket' ve 'mutluluk' ikilisinin, evlilik konusu ile iç içe geçmesi söz konusudur. Ev içi yaşam ve ev dışı dünya içinde hareketlilik, katılımcılar için mutluluk olarak ifade edilmektedir. Başka bir deyişle, neredeyse ölüme benzetilebilecek durgun olma halinin, evlilik ile hareketlenmesi ve mutluluğa dönüşmesi söz konusu olmuştur. Bu durum,

Berger & Luckmann'ın (2008) belirttiği yalnızlık korkusuyla ilişkilidir. Çünkü insanın sosyalliğinin doğuştan verili olduğu gerçeği, kurumsal düzeni temsil eden sembolik evrenlerle açıklanmaktadır.

Bazı anlatılarda, evlenmeden önce yaşantılar neticesinde evliliğin bir “kaçış” ve “kurtuluş” yolu olarak görülmektedir. Sorumluluk ile özgüven geliştirilerek “özgürlük” getirdiği düşünülen ve hareket kısıtlılığı ile “paylaşım”ın ilişkilendirildiği evlilik olgusu, “düzen” ve “huzur” kavramları ile eşdeğer tutulmaktadır. Ayrıca eş seçimlerinde yaygın tercihin engelli olması düşüncesi toplumsal bir genel kabulle ve eşin engelli olmaması ‘paylaşım’, ‘bütünlük’ ve akabinde ‘huzur’ kavramları ile ilişkilendirilebilir. Evlenmeden önce “flört” dönemine ilişkin düşüncelerin, engellilik durumu ile doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir. Toplumsal yaşamda engellilik durumlarından kaynaklı kendilerini bir yük olarak görmeleri, “*insan eti ağırdır*” ifadesi ile anlanmaktadır. Berger & Luckmann'ın düşünceleri çerçevesinde fiziksel engellilerin bu betimleyici ifadesi, kurumsal nitelik taşıyan, gerçekliğin kurucusu olarak evlilik olgusunun söz edimleri, başka bir deyişle dilsel sözcük ve semboller tarafından yaratılmış olduğunu göstermektedir.

Evlilik Süreci temasında, evliliğin başlaması ve gerçekleşmesi için meydana gelen bir dizi uygulamalar ve törenler gibi sembolik göstergelerin ne şekilde ve nasıl işlediği ele alınmaktadır. Sosyal inşacı yaklaşım perspektifinden bakıldığında, bu uygulamalar ve törenler süresince olan şeyler, kurumsal olgu olarak sembolize edilen evlilik olarak kabul edilmektedir. Bu kurumun varlığını devam ettirmesi fiziksel engelliler açısından kabule dayandığından, tanınmayı güvence altına almak ve devam ettirmek için bu tür prestij ve onur kaynaklarına başvurmaktadır. Fiziksel engelliler, evliliğin yaratılması için rızanın alınması durumunda, kabulün devamını sağlayan ihtişama yönelik törenler, gösteriler yapmaktadırlar. Evlilik belgeleri, nikah yüzükleri, tapu senetleri, mülkiyet hakları gibi statü göstergelerinin yasal olarak tamamlanması sonucunda fiziksel engelliler evli olabilmektedirler. Bu açıklamalar doğrultusunda, temanın işlendiği evlilik biçimleri, eş tercih tipleri ve evlilik törenleri alt temaları şu şekilde değerlendirilmektedir:

Evlilik Biçimleri alt temasında; fiziksel engellilerin evlenme olayı görücü usulü, tanışıp anlaşılarak, TV ve sosyal medya, dernekler ve kız kaçırma ile gerçekleşmektedir.

Görücü Usulü: Görüşmeler neticesinde evliliğin çoğunlukla *görücü usulü* ile yapıldığı gözlenmektedir. Geleneksel bir evlilik biçimi olan görücü usulu ile evlenme, anlatılardan elde edilen değerlendirmeler sonucunda fiziksel engellilerde de sıkça rastlanan bir durum olmaktadır. Bu evlilik biçiminde evliliğin inşa edilmesinde ‘aile’, ‘mantık evliliği’, ‘paylaşım’ ve ‘kent yaşamı’ kavramları ön plana çıkmaktadır. Kararlarında, ailenin etkisi olabildiği gibi kendi kişisel düşünceleri de söz konusu olabilmektedir. Engelliler, hareket kısıtlılığının olması nedeniyle, ailelerine bağımlıdır. Bu nedenle verilen kararlar genellikle aile ile birlikte alınmaktadır. Kentsel yaşamın getirdiği koşullar, ailenin verdiği kararlarla birlikte engellilerin rasyonel düşüncelerini sağlamaktadır. Böylece engelliler yaşadıkları yerlerdeki konumlarını sorgulayarak bunu evlilikle birlikte aşacaklarına inanmakta ve görücü usulü ile evlenme yoluyla aile inşa etmektedirler. Böylece toplumsal gerçeklik fiziksel engellilerin amaçları doğrultusunda kendileri tarafından yaratılmakta ve bu amaçlar anlaşılabilir kılınmaktadır.

Tanışıp Anlaşma: Evlilik açısından, kentsel yaşamın getirdiği örüntülerden biri olan tanışıp anlaşılarak evlenme biçimi, bireylere yaşamlarının en önemli kararlarında ‘söz sahibi olma’ ve ‘seçme hakkının tanınması’ yönüyle, fiziksel engelliler açısından önemli görünmektedir. Fiziksel engellilerde bu evlenme biçimi, aile faktörü açısından bir farklılık göstermektedir. Çünkü tanışıp anlaşılarak evlenme kararı alan adaylar, aile engeli ile karşılaşabilmektedir. Bu durumun nedeni ise ‘engellilik durumu’ olarak gösterilmektedir. Fiziksel engelliler, aileleri tarafından genellikle “yapabilecek misiniz?”, “Ya yapamazsanız, ikiniz de engellisiniz evlilik kolay birşey değil”, “Acaba bir arada nasıl yürütürsünüz?” gibi yöneltilen sorularla karşı karşıya gelmektedir. Bu ‘karşı çıkma’ durumuna çözümler üretilmekte, evlilik gerçekleştirilmekte ve aile inşa edilmektedir.

TV ve Sosyal Medya: Türkiye’de televizyon aracılığıyla evlenme, mevcut evlilik programlarında görülebilmektedir. Ancak, sahada yapılan görüşmeler esnasında fiziksel engellilerde bu tür evlilik biçimine rastlanmamaktadır. Sosyal medya, fiziksel engellilerin internet üzerinden birbirlerini buluşturan ve bilgi paylaşımını sağlayan bir platform oluşturmaktadır. Bu platform sayesinde, diyaloglar giderek artarak insanlar geniş bir

çevreye ulaşabilme ve seslerini duyurabilme imkanını elde edebilmektedir. Böylece fiziksel engelliler, televizyon, sosyal medya gibi interaktif iletişim ve bilgi kaynaklarını kullanarak sosyalleşmekte, yeni kişilerle karşılaşmakta, tanışmakta hatta evlilik gibi hayatlarının kritik bir döneminde önemli kararlar alabilmektedir. Bu anlamda, öncelikle yeni iletişim araçları, fiziksel engelliler arasındaki ilişkiler bağlamında önemli bir kanal oluşturabilmektedir. Bu evlenme biçiminde, “internet” kullanımının, fiziksel engellilerin birbirleriyle karşılaşmaları, tanışmaları, dostluk ve arkadaşlık kurmaları hatta evlilik yapmaları açısından önemli bir erişim aracı olduğu sonucuna varılmaktadır. Bir “sosyal ağ” veya Berger & Luckmann’ın kavramsallaştırmasıyla sosyal bilgi stokunun dağılımı olarak görülen “evlilik siteleri”, evlilik kararı alınmasında ve evlilik yapılmasında fiziksel engellilerin çoğunlukla baş vurduğu bir evlilik biçimi olarak karşımıza çıkmıştır. Bir seçenek olarak bu sosyal ağın, fiziksel engellilere yönelik “istismar” açığı da doğurabildiği görülmektedir.

Dernekler: Fiziksel engellilerin duygu ve düşüncelerinde ifade edilen benzerliklerinden yola çıkarak, bir evlilik biçimini oluşturan derneklerin, önemli mekânlar olduğu görülmektedir. Fiziksel engellilere evlilik konusunda yeni bir alan açan dernekleri, kamusal alanda görünürlüklerini sağlayarak eş bulma konusunda kolaylaştırıcı bir unsur olarak görmek gerekmektedir. Dernekler, eşler arası iletişimin kolaylığı ve görüşülen mekânın rahatlığı gibi olanaklar sağlaması açısından evlenme olasılığını artırabilmektedir. Kentsel yaşam koşullarının bir ürünü, gerekliliği olarak ortaya çıkan dernekler, adayların zaman açısından eş bulma sürelerini kısaltabilmekte, kadın-erkek adaylar için geniş bir sosyal çevrede tanınırlığa ve görünürlüğe yol açabilmektedir. Çünkü fiziksel engelliler, engellilik durumlarının getirdiği sınırlılıklar ve kentsel yaşamda fiziki koşulların zorluğu nedeniyle toplumsal hayatın dışında kalabilmektedirler. Dernekler bu açıdan engellilere ortak bir mekanda buluşma ve giderek daha farklı çevrelere erişme olanağı sunmaktadır. Sosyal bir örgütlenme biçimi olan derneklerin ortak buluşma mekanları olma özelliği, fiziksel engellilerin duygularını, düşüncelerini, sevinçlerini, acılarını paylaşabilmeleri için bir fırsat olmaktadır. İletişim ağının kolay ve paylaşılan ortak mekanların görüşmeler için rahat olması gibi imkanların evlilik olasılığını arttırdığı gözlenmektedir. Bu açıdan derneklerin, katılımcılar için aile inşasında önemli bir anlam taşıdığı ortaya çıkmaktadır.

Kız Kaçırma: Fiziksel engellilerin kız kaçırma/kaçışma ile evlenme yolunu tercih etmelerine toplumsal, kültürel, biyolojik, ekonomik etmenlerin yanında ‘engellilik durumu’ zemin hazırlayabilmektedir. Bu durum kız kaçırma ile yapılan evlilik biçiminin, engellilik durumuna bağlı olarak fiziksel engellilerde görülen bir evlenme biçimi olarak karşımıza çıktığını göstermektedir. Bu evlilik biçimi erkeklerde kız kaçırma olarak görülürken, kadınlarda daha çok ‘kaçışma’ olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, bu evlilik biçimini çoğunlukla aile problemlerinden kurtulmak için bir çare olarak görmektedir. Bu seçimin sonuçları da, olumlu veya olumsuz bir şekilde deneyimlenmektedir. Bu evlilik biçimi, fiziksel engellilerin kendilerine, toplumun fiziksel engellilere ve onların evlenmelerine, aile inşa etmelerine yönelik imkansız olarak gördükleri bazı önyargıların yıkılmasına bir örnek olarak gösterilebilir.

Eş Tercih Tipleri alt temasında; fiziksel engellilerin eş tercih tipleri çoğunlukla “yakınlık” ölçütüne bağlı olarak anlamlandırılmaktadır. Bu durum, fiziksel engellilerin kendi sosyal ve fiziksel çevrelerinden eş adayını daha çok tercih ettiklerini göstermektedir. Saha araştırması, akraba, komşu ve arkadaş ile evlenme olarak eş tercih tipinin üç şeklini ortaya çıkarmaktadır:

Akraba: Bir ataerkil davranış biçiminin sonucu olarak ortaya çıkan akraba ile evlenme, çoğunlukla kırsal kesimlerde tercih edilmesine rağmen kentleşmenin içerdiği kırdan kente doğru olan göç hareketi nedeniyle geleneksel uygulamaların kentlere taşınmasına yol açmaktadır. Kırsal kesimlerde yaşayan insanlar, gerek ekonomik gerekse birbirleriyle olan ilişkilerin sürekliliği açısından bu tip bir evliliği daha cazip görmektedir. Çünkü ilişkiler birbirini iyi tanıma üzerine konumlanmıştır ve güven kazanılmıştır. Asabe/asabiyet anlayışı doğrultusunda aşiret/kabile sisteminin sürekliliğine vurgu yapan akraba ile evlenme anlayışının başta engellilik durumu olmak üzere yaşamlarının her alanında güven sağlayıcı bir ortam sağlamasının, fiziksel engellilerin eş tercih tipinin belirlenmesinde etkili olduğu gözlenmektedir. Kentleşme etkeni doğrultusunda, insanların birbirlerini tanımamaları da “güven endişesi” oluşturduğu için akraba ile evlenme tercih edilmektedir. Aileler arası etkileşime verilen önem ve ailenin baskın tutumunun belirgin olması da bu güven endişesini tetiklemektedir. Bu durum fiziksel engelliler için daha da önemli ve belirleyici bir etken olabilmektedir. Böylece, hem

kendisine yakın hem de güven duyacağı bir eşi tercih etmeyi daha uygun görebilmektedirler. Bu bağlamda kendilerine en yakın olan akraba grubu içerisinde evlenme, aile inşasında en uygun seçenek olmaktadır.

Komşu: Bir sayılı olarak “en iyi eş komşu kızıdır” sözü ise, fiziksel engellilerin yakınlık ilişkisine denk düşen komşu ile evlenmeyi bir eş tercih tipi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu eş tercih tipinde kentsel yaşam, fiziksel engellilerin sosyal hayatlarını dizayn etme girişimlerine alternatifler sunarak kolaylık sağlamaktadır. Çünkü kent birlikte yaşamının koşullarını kolaylaştırabilen fırsat alanları oluşturabilmektedir. Gelir düzeyi her ne olursa olsun kentlerde iş bulabilme ve çalışabilme olasılığı daha yüksektir. Bu nedenle, koşullar ne kadar ağır olsa da kentsel yaşamda bir çözüm bulunabileceğine inanılmaktadır. Fiziksel engellilerin komşu ile evlenmek istemelerine, hareket kısıtlılığından dolayı hareket alanının kısılması ve eş adayını daha yakından tanıma fırsatının bulunması gibi durumlar neden olmaktadır. Yakınlık etkeninin, hem fiziksel mekanlarda hem de sosyal ortamlarda fiziksel engellilerin evlilik düşüncesinin oluşması ve evliliğin yapılması olasılığını daha da artırdığı görülmektedir. Bazıları için gelir durumu evliliğin oluşma koşullarında ikincil bir rol oynarken ve bunun eşle birlikte aşılabileceğine inanılırken, bazıları için bu durum çekici bir etken olarak kullanılabilmektedir. Burada toplumsal cinsiyet olgusu belirleyici olabilmektedir. Kadınların ve erkeklerin eş tercih tipini belirlerken geliştirdikleri tutum ve davranışlar, değişiklik gösterebilmekte ve bu duruma çeşitli anlamlar yüklenebilmektedir. Ayrıca, denklik kurma alternatifleri ve ortak değer yaratma olanakları artabilmektedir. Tarihsel ve toplumsal dünyada birer sosyal varlıklar olan insanlar, hem fiziksel mekan hem de sosyal ortamlarda yakınlık etkeniyle eşleriyle karşılaşma, tanışma ve evlenme olanağına ulaşmaktadır.

Arkadaş: Bu ilişkinin fiziksel engellilerin evlenme olasılığını, karşılıklı olarak paylaşılan duygusal ilişki, iletişim, etkileşim, beraberlik, birlikte vakit geçirme, eğlence gibi ortak bağların arttırdığı gözlenmektedir. Bu nedenle fiziksel engellilerin bazıları, eş tiplerinden biri arkadaş ile evlenmeyi tercih etmiştir. Çünkü Berger & Luckmann’ın da ifade ettiği gibi öznel arası ortak duyu dünyası, arkadaşlık konusunda daha etkin bir etkileşim biçimi olan yüz yüze etkileşimi ortaya çıkarmakta ve eş adaylarının birbirlerini

yakınlık unsuruyla tanınmaları daha olanaklı hale getirmektedir. Böylece bu etkileşimler sayesinde fiziksel engelliler, aile inşa ederek yeni bir dünya yaratabilmektedir.

Evlilik Törenleri alt temasında; fiziksel engellilerin evlilik sürecinde sembolik göstergeler olarak törensel aşamaları düzenleyiş biçimlerinde farklılığın olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Kentsel yaşam koşullarının zorluğu ve bu nedenle ivedilikle evlilik yapma düşüncesi, flört ile evlilik arasında geçen sürenin kısa tutulmasına neden olmaktadır. Törensel aşamalar, bazılarında var olan dizilime göre bazılarında ise bu dizilime uyulmadan sadece nikah töreni seçilerek gerçekleşmektedir. Nikah konusuna ilişkin olarak ortaya çıkan *nikahsız biriktelik* durumu, bu araştırmada fiziksel engellilerin anlatılarındaki en önemli hususlardan birini oluşturmaktadır. Fiziksel engellilerin bazıları ya “hoca/imam/dini nikahı” kıyarak birlikte olmakta veya resmi nikahın Berger & Luckmann’ın argümanlarında geçen, ‘onaylama mührü’ olduğu ve güven unsuru olduğu taktirde önemli bir unsur olmadığını düşündükleri görülmektedir. Fiziksel engellilerde, aile, kentsel yaşam, sosyal politika, ekonomi, engellilik durumu gibi genel faktörlerin yanında “engelli maaşının kesilmemesi”, “nafaka” gibi konuların da nikahsız biriktelik konusunu kapsadığı ortaya çıkmaktadır. Sembolik göstergeler aracılığıyla insanların kendilerini başkalarına ifade ettikleri törensel aşamalarda, söz ve nişan töreninin çoğunlukla bir arada yapıldığı görülmektedir. Bu durum, hem kişisel tercihlere bağlı olarak hem de ekonomik koşulların yetersizliği ve zamanın kullanımı ile ilişkilendirilmektedir.

Söz ve Nişan: Bu törenler esnasında, fiziksel engellilerin engellilik durumu ile ilgili aileleri tarafından sıkıntılı ve zorlu süreçlerden geçtikleri gözlenmektedir. Mevcut sınırlı olanakları, temelinde ailesel bir kaynak transferi olmaksızın evliliğin gerçekleştirilmesi nedeniyle, özel bir tören mekanı yerine genellikle “ev” veya “evin bulunduğu çevre” zorunlu olarak tercih edilmektedir. Nişan törenine anlam katan en önemli öğelerden birisi sembolik göstergeler olmaktadır. Çünkü nişan denilince ilk olarak, nişan kıyafeti, yüzük, alışveriş, törene katılanların davranışları gibi semboller akla gelmektedir. Fiziksel engelliler için, bu sembolik göstergeler daha farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Sembolik bir gösterge olan “nişan ve düğün kıyafetleri”nin, fiziksel engellilerin bedenlerine göre özel dikilmesi veya alınması ‘engelliliğin görünmezliği’

olarak anlam kazanmaktadır. Başka bir deyişle nişan kıyafeti, engelliliği saklamak ve görünmez kılmak için, bedene ve kullanılan araca (akülü ve tekerlekli (manuel) sandalye, kanedyen vd.) göre yeniden biçimlendirilip kendi bedenine uygun hale getirilmektedir. Aslında bu durum sembolik olarak inşa edilmiş göstergelerin fiziksel engellilerin nesnel gerçeklikleriyle yeniden anlamlılık kazanarak inşa edildiğini göstermektedir.

Düğün/Kına/Nikah: Çoğunlukla törensel alışverişlerin hareket kısıtlılığı nedeniyle, eş, dost, akraba ve arkadaş gibi yakın unsurlardan yardım alınarak gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır. Harcamalar konusunda çoğunluk, mevcut sınırlı olanakları temelinde, ailesel bir kaynak transferi olmaksızın evlilik masraflarını karşıladıkları görülmektedir. Engellilik durumundan dolayı fiziksel engellilerin evlenebilme olasılıklarının düşük olduğunun veya hiç olmadığı düşünülmemesi, geleceğe yönelik herhangi bir umutlarının, projelerinin olmaması gündelik yaşamın en önemli geleneksel göstergelerinden biri olan “çeyiz”e karşı içsel bir eksiklik duyduklarını göstermektedir. Bu nedenle ya hiç çeyiz hazırlanmamakta veya el emeğine dayanan becerileriyle ürettikleri yakınlarında bulunan insanlara dağıtılmaktadır. Evliliğin gerçekleş(ebil)me durumunun ortaya çıkmasında ise, yeni evliliğin zorunlu ihtiyaç malzemelerini kapsadığı için olağanüstü bir seferber halinde çeyiz tamamlanmaya çalışılmaktadır. Düğün töreninin en önemli göstergelerinden biri olan “gelin arabası”na, belediyelerden veya fiziksel engellilerin üye oldukları dernekler tarafından tahsis edilen engelli aracı ile çözüm bulunmaktadır. Çünkü özel bir araçla gelin veya damat olma şansları olmayabilmekte, ‘kamusal araç’ kullanmak zorunda kalabilmektedir. Bu da engellilerin ait oldukları yapının içerdiği olguyu kendi koşullarında gerçekleştirme stratejileri yarattıklarını göstermektedir. Ayrıca engellilere “kiralık ev” verilme(me)si konusunda, ev sahiplerinin tutum ve davranışlarının genellikle olumsuz olduğu ifade edilmektedir.

Aile Yaşamı temasında; kentleşmenin etkisiyle ortaya çıkan çekirdek aile türü, fiziksel engellilerin çoğunluğunda görülmektedir. Aile yaşamı, “ev içi yaşam tarzı”, “ev dışı aktiviteler ve ilişkiler” ve “kentsel yaşam” olarak üç alt tema üzerinden değerlendirilmektedir.

Ev İçi Yaşam Tarzı alt temasında yer alan “ev içi yaşam koşulları” ve “aile üyeleri arasındaki sosyal ilişkiler” konuları şu şekilde değerlendirilmektedir:

Ev İçi Yaşam Koşulları konusunda, Berger & Luckmann’ın (2008) yaklaşımından hareketle, kurumsal bir düzenin köklerini içinde taşıyarak inşa edilen fiziksel engellilerin sosyal dünyası içinde yer alan ev içi yaşamları; cinsellik, çocuk bakımı, rol düzenlilikleri ve ev içi fiziki yapı unsurlarıyla şekillenmektedir.

Cinsellik: Sosyal inşacı yaklaşımın öne sürdüğü önemli kavramlardan biri olan sosyal yapı, içinde yaşayan her birey gibi fiziksel engellileri de yakından etkilemiştir. Özellikle *cinsellik* konusunda, tabulaştırma, evlilik öncesi cinselliğin yasaklanması, ‘bekaret’ (ilk gece), namus ve günah kavramları toplumsal cinsiyet ayrımcılığı gözetmeksizin toplumun bakışı fiziksel engellilerin anlatılarında da ön plana çıkmıştır. Gerek anlatılar gerekse gözlemler, herhangi bir sebepten ötürü cinsellik yaşayamayan fiziksel engellilerin, cinsellik deneyimi konusunda dernekler gibi devletin denetimi altında bulunan kuruluşlar aracılığıyla bilinçlendirilmesini ve cinselliğin bir fiziksel ihtiyaç olduğu anlayışının toplumda yerleşmesini istediklerini göstermektedir. Araştırma, toplumda fiziksel engellilerin cinselliği yaşamadıkları veya yaşayamadıkları algısının, engelliler için doğru olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal yaşam içerisinde her bireyin fiziksel bir gereksinimi olan cinsellik, bir evlilik pratiği olarak fiziksel engellilerin yaşamlarında ve evlilik ilişkilerinde önemli bir rol oynamaktadır. Hatta fiziksel engellilerin evlilik ilişkisinde cinselliğin olmaması veya çeşitli etkenlerden dolayı olamaması, evliliğin sonlanmasının önemli nedenlerinden biri sayılmaktadır. Çünkü cinsellik, fiziksel engellilerin evliliğinin vazgeçilmez bir parçası olarak görülmektedir. Öyle ki, aktif cinsel yaşamlarını topluma karşı ıspatlamada çocuk sahipliği, bir kanıt olarak gösterilmektedir. Çünkü, engelli olmayanlarda olduğu gibi engellilerde de “hamile kalma” veya çocuk gibi göstergeler, kadın ve erkek olarak cinselliklerini yansıtmalarında önem taşımaktadır.

Çocuk Bakımı: Fiziksel engelli kadınlar, “annelik” özlemlerini evlilik ile anlamlandırmaktadır. Engellilik durumu nedeniyle fiziksel engelli kadınların “hamile kalma potansiyeli” konusunda özel nedenleri bulunmaktadır. Geç evlenmelerin görülmesi nedeniyle ortaya çıkan “yaş faktörü” hamile kalma potansiyelini olumsuz yönde

etkilemektedir. Hamile kalan fiziksel engelli kadınların çoğunun, engellilik durumu nedeniyle “düşük” yapmaktadır. Hamilelik sürecinde, kadın doğum hastanelerindeki jinekolojik tedavide kullanılan “genital ultrason” aletlerin fiziksel engelli kadınlara göre uygun olmaması ve bu nedenle ya tedavi almamaları veya tedavinin eksik olması en büyük problemi olarak görülmektedir. Hastanelerin kadın doğum bölümlerinde ve jinekoloji bölümlerinde kullanılan araç ve gereçlerin engelli kadınlar düşünülerek yeniden yapılandırılması ve hastane personelleri, hemşireler ve doktorların engellilere yönelik tavır ve davranışların iyileştirmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü fiziksel engelliler, devlet hastanelerinin bir çok konuda kendileri için yeterli alt yapıya sahip olmadığını bu nedenle özel hastaneleri tercih etmek zorunda kaldıklarını söylemiştir. Engellilik durumu nedeniyle “sezeryan” en çok tercih edilen veya zorunlu kılınan doğum yöntemi olarak görülmektedir. Fiziksel engelli kadınların doğum sonrasında tuvalet ihtiyacını karşılamak için insanlara yük olmamak adına çözüm yolu olarak kendilerini bezledikleri gözlenmektedir. Bu durumda gerek hamilelik sürecinde gerekse doğum sonrasında sosyal devlet ve sosyal güvenlik anlayışları çerçevesinde fiziksel engelli kadınların bakımının devlet tarafından görevlendirilen personeller tarafından üstlenilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çocuğun bebeklik sürecine yardımcı olarak gösterilen, “anakucağı”, “örümcek”, “kement” gibi araçlar çocuk bakımı sürecinde koşulları kolaylaştırıcı araçlar olarak görülmektedir. Çocuğun yetişkinliğe kadar geçen sürede daima bakıma ihtiyacının olması dışında toplumsal hayata hazırlanmasında gerek asli sosyalizasyonu gerekse tali sosyalizasyonu fiziksel engelliler açısından oldukça meşakatli geçmektedir. Görüşülen kişilerin engel durumları değişse de söz konusu toplumsal hayatın, özellikle de kent yaşamının verdiği güvensizliğin çocuk bakım koşullarını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Ayrıca engelli kadınların doğum süreci ile engelli olmayan kadınların arasında teknik olarak eşitsizler de mevcut bulunmaktadır. Özellikle de hastane koşullarında, engelli hamile kadınlar için teknolojik altyapının uygun olmaması hamilelik ve doğum sürecini zorlaştırmaktadır. Nitekim fiziksel engellilerin, gündelik yaşam içinde bu sorunları çözmek için yine kendi çabalarıyla koşullarını zorladıkları görülmektedir.

Rol Düzenlilikleri: Kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet bağlamında *rol düzenlilikleri* genel olarak ayrıştırılmış ve belirgin bir şekilde kadının ev içindeki rolünün

Çizilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu dzenlilikte, fiziksel engelli erkeğin ev içindeki rolü dış dünya ile ilişkileri, fiziksel engelli kadının ev içi pozisyonu iç mekan ilişkilerini temsil etmektedir. ocuk bakımının bir yardımcı aracılığıyla yapılabilmesi için fiziksel engellilerin yaşam koşullarını kolaylaştırdığını düşündükleri “bakıcı” bir destekleyici unsur olarak görülmektedir. Fakat bazı durumlarda bakıcı, bir paylaşım unsuru olmaktan ziyade “istismar” unsuru olarak da fiziksel engellilerin karşılarına çıkmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, kentsel yaşamın rol dzenliliklerini dönüştürdüğü, geleneksel aile yapısında görülen rollerden farklı olarak fiziksel engellilerde bazen rollerin i ie girdiği söylenebilir.

Ev İçi Fiziki Durumlar: Fiziksel engellilerin ev içi yaşamlarında, ev içi fiziki durumların ev içi dizaynının engellilere uygun olmayan yapılış biçimi nedeniyle sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Bazıları eşlerinden veya yakınlarından kucaklanıp, kendi tabirleriyle “karga tulumba” taşınma desteği almaktadır fakat çoğu bu durumu onurlarını zedeleyen bir davranış biçimi olarak algılanmaktadır. Bazıları kullandıkları araçları kapı önlerinde bırakarak emeklemeyi tercih etmekte, bazıları da merdiven yüksekliğini ve tutamakları kendi engellilik durumlarına göre ayarlayarak tutunup çıkmak için çözümler üretmeye çalışmaktadır. Bazıları da çözümü kamu kuruluşlarından yana kullanmaktadır. Yaşanılan konutların i ve dış mimari özelliklerinin fiziksel engellilerin hareket alanına uygun olmaması, ortaya çıkan sınırlılıklar ve kısıtlılıklar ile ilgili kendilerinin çözüm yolu olarak bu durumu aşmalarını gerektirmektedir. Evin fiziki yapısından kaynaklanan sorunlar çözüldüğü taktirde, toplumla zdeşik bir şekilde kentsel yaşama katılmalarına yönelik herhangi bir engel görmedikleri gözlenmektedir. Bu engellere çoğunlukla kendi çabalarıyla çözüm üretmek durumunda kalmaları bir nevi bu görevin fiziksel engellilerin üzerine yıkıldığını göstermektedir. Bunun yanında çözümün aslında o kadar zor olmayan “basit” çözümlerle aşılabileceği görülmektedir. Kolaylıkla çözülebilecek basit engeller, zorluklar fiziksel engellilerin yaşamında büyük ve önemli sınırlılıklar ve kısıtlılıklar anlamına gelebilmektedir.

Aile yeleri Arasındaki Sosyal İlişkiler konusunda gündelik hayatın gerçekliği, aile yeleri arasındaki sosyal ilişkilerde ‘anlamlı ötekiler’ olarak ortaya çıkan eşler, ocuk(lar), kayınbaba ve kayınvalide, akrabalar gibi fiziksel engellilerle kan bağı

yakınlığı bulunan kişiler, toplumsal dünya içerisinde aile inşa sürecinin önemli parçalarını oluşturmaktadır.

Karı-Koca: Bu süreçte, başarılı sosyalizasyon gerçekleşmesinin fiziksel engellilerin *karı-koca ilişkileri* ile doğrudan ilişkili olduğu gözlenmektedir. Bu ilişkilerin engellilik durumu açısından çocuğun bakış açısını ve şiddet durumu açısından tüm aile ilişkilerini etkilediği ortaya çıkmaktadır. Eşler arasındaki ilişkiyle başlayan sosyal ağ, aile çevresi, iş çevresi gibi daha geniş bir çevreye ulaşmaktadır. Berger & Luckman'ın (2008) görüşleri açısından bakıldığında, bu sosyal ağ içerisinde 'anlamli ötekiler'i oluşturan aile üyeleri ve 'koro' arasındaki ilişkiler toplumsal yapının değişim ve dönüşümünde önemli bir etkiye sahiptir. Bir diğer deyişle iki kişinin oluşturduğu ilişki biçimi, geniş sosyal ağlarla çevrilerek gündelik yaşamda aile gerçekliğini inşa etmektedir.

Çocuk(lar): Asli ve tali sosyalizasyon süreçlerinde *çocuk(lar) ile* sosyal ilişkiler, fiziksel engellilerin gündelik hayat gerçekliğinin idame ettirilmesi ve kendi gerçekliklerinin anlamlandırılması ile ilişkilendirilmektedir. Bu ilişki biçiminde fiziksel engellilerin en büyük kaygısı, engellilik durumları nedeniyle çocuk veya çocukların kendilerini benimsememesi durumu olmaktadır. Ayrıca fiziksel engelliler, çocuklarıyla birlikte oldukları durumlarda toplumun tutum ve davranışlarını her ne kadar kendileri tarafından çeşitli şekillerde bastırmış olsalar da bu durumun içsel manada kendilerine zarar verdiği tespit edilmektedir.

Kayınbaba ve Kayınvalide: Bu ilişkilerde, bir yandan geleneksel ilişkiler sürdürülmekte diğer yandan engellilik durumu, bu ilişkilerin bozulmasının önünde önemli bir unsur olarak durmaktadır. Fiziksel engellilerde bu kişilerin rolleri toplumsal yaşamda bariz bir belirginlik göstermektedir. Engelli kadın veya erkeğin, kayınbaba/kayınvalide ile ilişkilerinde geleneksel ve modern hayat arasındaki sarkaçta, diğerlerine göre daha sarsıcı, zorlayıcı olabilen belli pratiklere göre davranılmaktadır. Kendilerinin "gelini olarak bakmak", "mecbur bakmalıyım", "yeni evliler rahatsız edilmez" şeklinde geçen ifadeleri bu ilişki biçiminin kentte yaşayan fiziksel engellilerin aile yapısı ve ilişkilerinde varlığını korumaya devam ettiğini göstermektedir.

Akraba: Berger & Luckmann'ın (2008) “dil” üzerine düşünceleri dikkate alındığında, en çok törensel pratikler, ziyaretler esnasında *akrabaların* fiziksel engellilere yönelik “sakat”, ”topal” gibi tiplendirmeler, toplumun pratikleri ve değerleri sonucunda inşa edilmektedir. Bu adlandırmalar bir bakıma fiziksel engellilerin akrabalarına “yük olma” durumu ile ifade edilmektedir. Fiziksel engelliler açısından ise akrabalarının bu bakışı, “vicdani merhamet” düşüncesi ile kendileri dışında toplumsal olana gönderme yaparak anlamlandırılmaktadır.

Ev Dışı Aktiviteler ve İlişkiler alt temasında, fiziksel engellilerin ev dışındaki aktivitelerine ve ilişki biçimleri şu şekilde değerlendirilmektedir:

Ev Dışı Aktiviteler konusunda fiziksel engelliler, kurumsallaşmış düzen içerisinde ekonomik, politik, sosyal-kültürel, dini ve sportif alanlarda rollerini ortaya koymaktadır. Bu roller, hem toplumsal açıdan hem de aile ilişkileri açısından anlamlandırılmış ve nesnelleşmiş sosyal dünyalar inşa edilmektedir.

Ekonomik: Fiziksel engelliler açısından ekonomik aktiviteler, hareket kısıtlılığı etkeninden dolayı ihtiyaçların artması noktasında toplanmaktadır. Ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanmasında, çoğunlukla mevcut bütçelerinden “fedakarlık” yapılarak çözüm bulunmaktadır. Yardıma ve belli sorunların paylaşımına ihtiyaç duyulmaktadır. Aktivitelerin artması durumunda en çok ihtiyaç önceliği bulunan “bakıcı” gibi konularda, devletin desteği ve denetimi altında bulunan ücretsiz personel yardımı talep edilmektedir. Yapılan kurumsal düzenlemeler sonucunda “bakım parası” ve “engellilik maaşı” gibi konuların, fiziksel engellileri ekonomik yönden olumsuz etkilediği ortaya çıkmaktadır. Özellikle ailenin gelir durumuna göre düzenlenen maaş dağılımında, aile faktörünün ortadan kaldırılması ve sadece engellinin engellilik durumuna bakılarak maaşların tahsis edilmesi gerekliliği ifade edilmektedir. Fiziksel engellilerin çoğunluğunun informal sektörlerde çalıştığı ve istihdamlarının yeterince yapılmamasının ekonomik güçlüklerle yol açtığı gözlenmektedir. Ayrıca engellilik raporlarında, engellilik durumlarına ilişkin oranların düşürülmesi ulaşılabilecek kaynakları azatmış ve fiziksel engellilerin yaşamlarını doğrudan etkilemektedir.

Politik: Sosyal bir örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkmış olan engelli dernekleri, sosyal adalet, sosyal haklar ve sosyal güvenlik konusunda fiziksel engellilerin politik aktivitelerinde seslerini duyurdukları uğrak alanları olmaktadır. Sürekli isteyen ve verilenle yetinmeleri gereken pozisyonlara maruz bırakılan politikalarına karşı, derneklerin pozisyonunun önemli olduğu ve kent hizmeti ile politik kampaşma arasında kalan yönetim anlayışına karşı engelliliğin siyasetinin olmayacağı temel argumanı üzerinden politik çıkış yapılmaktadır. Türkiye’de engellilere yönelik istatistiklere bakıldığında veri kaynaklarının yetersiz olduğu görülmektedir. Bunun yanında, fiziksel engellilerin birden fazla derneğe üye olma durumları, derneklerin her gelen kişiyi ayırt etmeksizin kabul etme anlayışı açısından olumlu olarak görülse de sayısal ve oransal açıdan veri kaynağına erişimin önünde engel teşkil etmektedir. Zaten veri kaynağına erişim konusunda sıkıntılı bir grup olarak görülen dezavantajlı gruplara böylelikle erişmek daha zor olmaktadır. Bu anlamda, derneklere üye kaydı yapma konusunda dikkatli davranılmasının yanı sıra üyelerle ilgili bilgilerin detaylandırılması konusunda yükümlülük taşınması gerekmektedir. Dernekler konusunda önemli başka bir konu ise, merdiven altı olarak nitelendirilen “fason dernekler” olmaktadır. Bu dernekler, gerçek anlamda faaliyet gösteren engelli derneklerine ayak bağı durumundadır. Bu derneklerin engellilerin zararına “istismar” faaliyetleri, toplumun karşısında engellilerin “dilenci” olarak görülmesine neden olmasının yanında gerçek anlamda faaliyet gösteren engelli derneklerinin devlet kuruluşlardan sosyal yardım almaları konusunda engel teşkil etmektedir.

Sosyal-Kültürel Aktiviteleri: Kentsel yaşamı çekici kılan en önemli özelliklerden biri olarak sosyal-kültürel aktiviteleri saymak mümkün olmaktadır. Bu tür faaliyetlerin, toplumun birlikteliği ve gelişimi için toplumda dinamik bir görevi üstlendiklerini göstermektedir. Anlatılanlardan yola çıkarak toplumsal yaşama katılımı sosyal-kültürel etkinliklerin fiziksel engelliler önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Fakat önemsedikleri bu tür aktiviteler, dış dünyada yaşanan olumsuzluklar nedeniyle önlerine ulaşılması güç bir engel olarak çıkmaktadır. Gitmeyi arzuladıkları sinema, tiyatro, konser benzeri sosyal-kültürel aktiviteler, hem ekonomik anlamda geçimin sürdürebilirliği hem de kentin fiziki yapısının elverişsizliği gibi nedenlerden ötürü gerçekleştirilememektedir. Bu nedenle ‘ev içi etkinlikler’ olarak adlandırılabilir aktiviteye yönelme kenti sahiplenememekte çözüm

olarak geliştirdikleri bir davranış şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etkinliklerin içeriğini oluşturan televizyon programlarının engellilerin görünürlüğünü artırıcı nitelikte uygulanma ihtiyacını doğurduğu ifade edilmektedir. Bazılarının bu aktivitelerde edilgen, bazılarının bu aktivitelerin içerisinde birebir katılarak aktif oldukları görülmektedir. Fiziksel engellilerin sosyal-kültürel aktiviteleri ‘kentin fiziki koşulları’, ‘ev içi etkinlikler’, ‘aktif katılım’ yönünde anlamlandırdıkları söylenebilir.

Din: Dini inanç ve pratikler konusunda oldukça duyarlı olan çoğu fiziksel engelliler, engellilik durumlarının *dini aktivitelerin* yerine getirilmesinde zorluk çıkardığını ifade etmektedirler. Her ne kadar engellilik durumu nedeniyle zorlanılsa da ibadetlerin yerine getirilmesi konusunda, dinin ibadetlerini kolaylaştırıcı seçenekler sunduğu görülmektedir. Aynı zamanda cami gibi dini yapıların fiziki koşullarının yetersizliği ve elverişsizliği nedeniyle fiziksel engellilerin ibadethaneler yerine evlerinde ibadet etmeyi tercih etmek zorunda kaldıkları saptanmıştır. Evlenmeden önceki yaşantılarında, engellilik durumları ile ilgili “isyan” etme durumunun evlilik sonrasında “şükür” ile yer değiştirdiği gözlenmektedir. Böylelikle din, fiziksel engellilerin evlilik kurumuna ilişkin düşüncelerinde, gündelik hayatın ihtiyacına göre değişen ve harekete geçen kutsal bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Fiziksel engellilerin ‘isyan’ kavramsallaştırması Berger’in argümanlarında geçen ‘inkar’ ile örtüşmektedir. Ona göre, toplumsal olarak inşa edilmiş kurulu düzende inkar, varlığın kendisini inkar etmesiyle özdeştir ve toplumsal anlamda iyi karşılanmamaktadır.

Sportif: Gündelik hayat pratiği olarak sportif aktiviteler, fiziksel engellilerin kendilerini gerçekteşirme ve kentsel yaşama katılım alanı olarak önemli rol oynamaktadır. Bu konu, uluslararası ve ulusal boyutta fiziksel engellilerin görünürlüklerini ortaya koymakta ve çoğunluğunun basketbol, futbol, dans, yüzme, yoga ve boccia gibi spor dallarıyla ilgilenebilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu aktiviteler, fiziksel engellilerin içinde yaşadıkları toplumsal dünyada kendi gerçekteşliklerini kanıtlamalarını sağlamaktadır. Buna karşın söz konusu etkinliklere katılım olanağının, engelliler için çok sınırlı olduğu gözlenmektedir.

Ev Dışı İlişkiler konusunda fiziksel engelliler, birlikte ürettikleri sosyal çevrede gerçekteştirdikleri iletişim ve etkileşim ile arkadaşlık, iş ve komşuluk ilişkilerini

geliştirmektedir. Ev dışında ‘anlamalı ötekiler’le yüz-yüze etkileşim içinde ortaya çıkan bu ilişkiler, öznellikler arası ortak duyu dünyasında aile içi ilişkileri etkilemektedir.

Arkadaşlık: Fiziksel engellilerin, arkadaşlık ilişkilerinde öncelikle engelli olmayanları tercih ettiği gözlenmiştir. Evlilik sonrasında arkadaşlık ilişkilerinin dönüşüme uğradığı ve çoğunlukla evli arkadaşlarla ilişki kurulduğu görülmüştür. Arkadaşlık ilişkilerinde “dostluk” ve “arkadaş” kavramları, engellilik durumunun taşıdığı öncelikler nedeniyle bir paylaşım ve yardımlaşma anlamına gelmektedir. Bu durum da, yüz-yüze etkileşimin getirdiği etkinin bir sonucu olmaktadır.

İş: Bu ortamda bulunan insanların tutum ve davranışlarından dolayı önyargıya ve iyi niyetin istismarına dayanan davranışlara maruz kaldıkları ortaya çıkmaktadır. İş ortamında kadınlar bir nevi iş ilişkileri hakkında daha çok sorunlar yaşamaktadır. Kendilerinin engellilik durumları ile yakından ilişkili olarak iş ortamında tutum ve davranış biçimlerinin mobbing içerdiği, böylece problemli bir süreç yaşanıldığı ifade edilmektedir. İş ilişkileri açısından bakıldığında, iş arkadaşlığı ve iş yeri diyaloglar gibi etkenler dolayısıyla kendi psikolojik durumlarını sürekli değerlendirmek zorunda kaldıkları gözlenmektedir. Her ne kadar iş ortamından kaynaklanan olumsuz tutum, davranış ve önyargılara maruz kalsalar da iş yapma görevinin aksatılmadığı ve yaşanan zorlukların ve sıkıntıların aile ilişkilerine yansıtılmamasına özel bir önem gösterildiği görülmektedir.

Komşuluk: Modernliğin getirmiş olduğu kentleşmenin etkisiyle komşuluk, değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Bu değişim ve dönüşümlerin fiziksel engellilerin komşuluk ilişkilerini de yakından ilgilendirdiği görülmektedir. Çünkü komşuluk ilişkilerinin niteliğinin belirlenmesi engellilik durumunun anlamlandırılması ile gerçekleşmektedir. Nitekim bu ilişkilerin gerçekleşmesi için kendilerinin ürettikleri çözüm yolları göze çarpmaktadır. Komşu ziyaretlerinin imkanlılığında “müstakil ev”, “asansörlü ev” ve “fiziki çevre” koşulları belirleyici olmaktadır. Komşu ziyaretlerine giden fiziksel engellilerin ev içinde rahat edebilmeleri için, “minder” gibi özel araçlar kullanılarak çözüm üretilmektedir.

Kentsel Yaşam Koşulları alt temasında, ‘İzmir’, ‘Avrupa’, ‘mimari yapılar ve fiziki koşullar’, ‘ulaşım, erişim sorunu’, ‘yerel yönetim anlayışı’, ‘sosyal bilinç’ ve ‘prosedür’ konuları üzerinde yoğunlaştığı saptanmıştır. Tarihsel dokusuyla kentsel yaşamın kendine özgü motiflerini içinde barındıran İzmir, Türkiye’nin önemli sanayi, turizm, ticaret merkezi olduğu gibi sosyal, kültürel aktivitelerin etkin bir şekilde gerçekleştiği kent özelliği taşımaktadır. Engellilik konusunda kentin ‘engelli dostu kent’ olarak tanınması, fiziksel engellilerin bakış açısıyla kentsel yaşamda aile inşa sürecini İzmir örneğinde araştırma ihtiyacı doğurmuştur. İzmir’in, bir yandan çekici özellikleriyle fiziksel engellilerin yaşamlarını özgürleştiren ve kolaylaştıran imkanlar sunarken diğer yandan ulaşım, erişim, mimari yapılar, fiziki koşullar, yerel yönetim anlayışı, sosyal bilinç gibi konularda fiziksel engellilerin yaşamlarını zorlaştıran engeller taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Kent, bahsi geçen olumsuz koşullara rağmen gerekli iyileştirmelerin yapıldığı taktirde, diğer kentlerle karşılaştırıldığında fiziksel engellilerin yaşamlarını daha rahat ve özgür bir şekilde idame ettirebildikleri bir yer olarak görülmektedir.

Kentsel yaşamda, fiziksel engellileri zorlayan koşulların en başında, kaldırımlar, rampalar, tuvaletler, otoparklar, otobüsler, taksiler, alışveriş merkezleri, kafeler, marketler gibi halka açık yerlerin kendilerine uygun olmaması yer almaktadır. Toplum açısından çok basit olarak görülebilecek bu tür detaylar, kentsel yaşamda fiziksel engellilerin yaşamlarını sürdürmelerinde ciddi risk alanları oluşturmaktadır. Her bireyin eşit olarak sahip oldukları en doğal hak olan kentsel yaşamın sürdürülmesinde fiziksel engelliler, kullanım hakları konusunda sorunlar yaşamakta ve toplumun kendilerine karşı ötekileştirme, acıma, küçümseme gibi tutum ve davranışlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Aileleriyle birlikte kentsel yaşama katılmak isteyen fiziksel engellilerin, henüz sokağa çıkmaya başlarken engellerle karşılaştıkları gözlenmiştir. Bu anlamda sadece kentsel yaşamın fiziki koşullarının düzenlemesinin yanı sıra topluma “sosyal bilinç” aşılmasının gerekli olduğu görülmektedir. Çünkü, Berger & Luckmann’ın (2008) da dediği gibi toplum, anlamlandırma sürecinde bir nesneyi, durumu veya olguyu doğru, yanlış, hasta, yaşlı, engelli gibi kavramlarla niteleyerek kodlamaktadır. Bilinen ve anlamlandırılan bu gerçeklik toplumsal mekanizmalar aracılığıyla iletilerek paylaşılan toplumsal üretim ve sosyalleşme ile bilme-anlamlandırma-iletme döngüsü içerisinde toplumsal inşa tamamlanmaktadır.

Evliliğin Sonlandırılması ve Aile İlişkileri teması, boşanma hızı TÜİK'in verilerine göre en hızlı oranda olduğu İzmir kentinde fiziksel engellilerin evliliğin sonlandırılması, nedenleri ve aile ilişkilerini içermektedir. Fiziksel engelliler, evliliğin sonlandırılmasının yıkım ile eşdeğer görmektedir. Evliliğin sonlandırılmasının nedenleri olarak *ilk* başta, "kent ekonomisi ile baş edememe", "istihdam" ve "ekonomik gelir kaybı" gelmektedir. Ekonomik aktiviteler, evlilik ve aile ilişkilerinin niteliği ve yönü açısından en belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Evliliğin sonlandırılmasının *ikinci* sebebi olarak, eşlerin birbirlerini "aldatma"sı dile getirilmektedir. Fiziksel engellilerin çoğunlukla paylaşım üzerine inşa ettikleri evlilik, engellilik durumu nedeniyle eşlerin sadakatsizliği söz konusu olduğunda sonlandırılmakta veya böyle bir durumun olasılığı düşünüldüğünde yine sonlandırılacağı ifade edilmektedir. Fiziksel engellilerin boşanmada *üçüncü* neden olarak öne sürdükleri durum "şiddet" olmaktadır. Evliliğin sonlandırılmasını genel olarak olumsuzlayan fiziksel engellilerin, şiddet durumunda aile ve çocuk ilişkilerinin zarar göreceğinden endişe duydukları için bazı durumlarda evliliğin sonlandırılması gerektiğine inanılmaktadır. Çünkü evliliğin sonlandırılmasından sonraki süreçte aile ilişkilerinin çocuğun veya çocukların psiko-sosyal gelişimleri üzerindeki etkisi önemli olmaktadır.

Tekrar Evlenme Eğilimi temasında, fiziksel engellilerin evliliğinin sonlanması, eşin ölümü gibi durumlarda meydana gelecek yalnızlık durumuna karşı ne düşündükleri ve böyle bir durumla karşılaştıklarında ne şekilde ve nasıl çözüm üreteceklerini anlama hedeflenmiştir. Bazıları, tekrar evlenmeyeceklerini ifade ederken bazıları tekrar evlenmeye olumlu baktıklarını ifade etmektedir. Tekrar evlenme eğilimi olanlar içerisinde özellikle boşanmış olan fiziksel engellilerin; engellilik durumu, maddi gelir ve rasyonel düşünme gibi konularda evliliğe ilişkin düşüncelerinde değişim olduğu görülmektedir. Bu değişim, ilerde inşa edecekleri veya inşa etmeyi düşündükleri ailenin yaşantıları sonucunda edindikleri deneyimlerle anlamlandırıldığını göstermektedir. Fiziksel engellilerin tekrar evlenmek istememelerinin nedenleri olarak, yaşamı idame ettirebilecek "bakım parası", "engelli maaşı", "emekli maaşı" gibi ekonomik göstergelerin varlığı öne sürülmektedir. Bunun dışında çocuk veya çocukların tekrar evlenme durumlarında, hem psiko-sosyal olarak olumsuz etkileneceği hem de mal/miras bölüşümünde çocukların haksızlığa uğrayacağı düşüncesinden hareketle tekrar

evlenmenin düşünülmediği ortaya çıkmaktadır. Eşi ölen/evliliğini sonlandıran ve evlenmiş çocuğu olan fiziksel engelli erkekler açısından, gelin(ler) onların bir çok ihtiyacının karşılanması hususunda kendilerine bakamayacağını düşünerek tekrar evlenmeyi bir gereklilik olarak görmüşlerdir. Burada tekrar evlenme, hem toplumsal cinsiyet farklılığına hem de fiziksel engellilerin “yaşlılık” olgusuna karşı geliştirdikleri bir çözüm yolu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, fiziksel engellilerin çocuklarını engellilik durumlarından kaynaklı geleceğe yönelik bir güvence işlevi olarak görmemeleri, bu konuda ortaya çıkan en önemli sonuçlardan biri olmaktadır. Bu konuda anlatılar, tekrar evlenme hakkında düşüncelerini sunmanın yanı sıra, bununla bağlantılı konularda da fikir sahibi olmaya katkı sunmaktadır. Bunlar, geleceğe yönelik yaşlılık sürecini içeren ve fiziksel engelliler için daha özel bir anlam ifade eden ‘bakımevi/huzurevi ve istismar’, ‘bakıcı tutma/evde bakım’ ve ‘çocuğun veya çocukların güvence işlevi’ konularıdır.

Araştırmanın sonuçları itibarı ile kentsel yaşamda fiziksel engellerin aile inşa sürecine ilişkin gündelik hayatlarında deneyimledikleri her konunun, ulusal/yerel yönetim, kurum ve kuruluşların işbirliğine yönelik çalışmalarla iyileştirilebileceğini söylemek mümkündür. Bu anlamda toplum kaynaklı engeller zayıflatılarak fiziksel engellilerin yaşamlarını kolaylaştırabilmek için dikkat edilmesi gereken hususlar kısaca şu şekilde belirlenmektedir:

- *Aile açısından;* engellilerin de engelli olmayanlar gibi evlendikleri, çocuk sahibi oldukları yani aile inşa ettikleri görülmektedir. Evlilik sürecinde en çok törensel aşamalardaki masrafları karşılama, konut bulma konularında sıkıntı yaşanmaktadır. Bulunan konutlar ise, engellilerin yaşamlarını kolaylaştıran öncelikler içermemektedir. Bu durum ev içi yaşamlarını tehlikeli hale getirebilmektedir. Aile yaşamında ise, çocuk bakımı ve ev temizliği konusunda güçlükler yaşanmaktadır. Bu anlamda, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Belediyeler işbirliğinde, engellilerin aile yaşamına teşvik ve destek için çeşitli düzenlemeler yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.
- *Eğitim açısından;* öğrencilerin engellilik konusunda bilinçlendirilmesi, farkındalık adına yapılan çalışmaların artırılması ve yaygınlaştırılması

gerekmektedir. Bu anlamda, Milli Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere eğitim ve öğretim kurumlarına sorumluluklar düşmektedir. Özellikle, engelliliğe ilişkin veri istatistikleri konusunda Kaymakamlık, Sağlık Bakanlığı ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı işbirliğiyle birimler oluşturulması ve bu birimlerde çalışacak uzman kadroların yerleştirilmesi, akademik çalışmalarda veri eksikliğinin giderilmesi için önemli olmaktadır.

- *Ekonomi açısından;* engellilerin çoğunun yaşam kalitesinin düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir yandan yoksullukla, bir yandan engellilik durumuyla ve bir yandan da toplum tarafından inşa edilmiş birtakım kalıp yargılarla başetmeye çalışan fiziksel engellilerin, yaşam kalitesinin yükseltilebilmesi için ekonomik iyileştirmelerin yapılması faydalı olacaktır. Evlerinden dışarıya çıkamayan ağır engelliler için, bilgisayar destekli işler oldukça önemli olmaktadır. İmkanlar sunulduğu takdirde, her engel grubunun yetenekleri doğrultusundaki işlerde çalışabilecekleri görülmektedir. İŞKUR, EKPSS gibi kanallar yoluyla istihdamın sağlanması konusunda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Kaymakamlık ve uzmanların destekleri gerekmektedir.
- *Siyaset açısından;* ulusal ve yerel yönetime yükümlülükler düşmektedir. Kendilerini dernekler aracılığıyla gerçekleştirdikleri, seslerini duyurmaya çalıştıkları bu kurumlarda, denetimin artırılması ve engellilere yönelik her türlü istismarın yasal çerçevede önlenmesi gerekmektedir. Bu anlamda İzmir İl Dernekler Müdürlüğü'ne kayıtlı olan engelli derneklerinin aktif olup olmama durumlarının, faaliyetlerinin ne şekilde ve nasıl yürütüldüğünün denetiminin yapılması ihtiyacı doğmaktadır. Belediyelerin, engelli derneklerine destek ve yardım konusunda daha duyarlı olması ve bu derneklere ek ödenek ayırması ihtiyacı doğmaktadır. Derneklerde yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda bazı derneklerin bulundukları binalar ve kira koşulları konusunda sıkıntılar yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Belediyelerin, engelli derneklerinin kira mağduriyetini en asgari düzeyde çözmesi ve gerçek anlamda faal olan bu derneklere yer tahsis etmesi engelliler açısından zaruri bir ihtiyaç haline dönüşmektedir. Burada sadece Belediyelerin değil ulusal yönetim düzeyinde de engelli derneklerinin koşullarının iyileştirilmesi için ek bir bütçeye ihtiyaç

duyulmaktadır. Böylelikle, engellilerin kendilerini rahatlıkla ifade ettikleri ve mutlu oldukları derneklerde sıkıntıların giderilmesi yaşamlarına pozitif yönde etki yapacaktır.

- *Din açısından;* engellilerin çoğunun dinsel pratiklere sahip oldukları görülmektedir. Evlilik hayatlarıyla daha da pekiştirdikleri inançlarını, dini kuruluşlar aracılığıyla tıpkı engelli olmayan insanlar gibi gerçekleştirmek istemektedirler. Örneğin, mevlüt gibi dini ritüellere, engelliler aileleriyle birlikte katılmayı isterlerken engellerle karşılaşabilmektedirler. Bu anlamda cami, kilise gibi tüm ibadethanelerin engellilere göre düzenlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.
- *Sağlık/Sosyal Hizmet/Bakım açısından;* özellikle engelli kadınların hamilelik ve doğum sürecinde hastaneler ve sağlık personelleri konusunda güçlükler yaşadıkları görülmüştür. Hastanelerde, sedye, genital ultrason, kadın doğum, asansör, rampa, engelli otoparkı gibi konulardaki alt yapı eksiklikleri ve doktorlar, hemşireler, sağlık hizmetlilerinin kötü davranış ve muameleleri önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmet ve bakım açısından; geleceğe yönelik yalnızlık ve bakım konularında kaygılarının önüne geçmek için, devletin denetimi ve güvenliği altında, fiziksel engellilere yönelik huzurevi ve bakım evlerinin kapasitelerinin artırılması ve bu kuruluşlarda engellilerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik düzenlemeler, iyileştirmeler yapılması gerekmektedir.
- *Toplumsal açıdan;* her bir bireye önemli sorumluluklar düşmektedir. Engellilerin, tıpkı engelli olmayanlar gibi gündelik hayat gerçekliğinin merkezinde olduklarının, tüm kurum ve kuruluşlar, kitle iletişim araçları aracılığıyla toplumun tüm kesimlerine sosyal bilinç ve farkındalık boyutunda aşılması gerekmektedir. Bu temelde örneğin, gündelik yaşama ilişkin kendisini görüşmeler esnasında ortaya çıkaran bir gerçek, moda olmaktadır. Moda engellilerin gündelik hayat gerçekliğinde, 'aksesuarlarınız sizin bir parçanızdır' ifadesinde de belirtildiği gibi önemli bir pratik olarak görülmektedir. Bu bağlamda, engellilerin kullandığı aparatlar, araçlar, onlar için aksesuar anlamı da taşımaktadır. Engelli olmayan insanlar da olduğu gibi engelliler de iyi, güzel görünme isteklerini gerçekleştirmek için söz konusu aparatlardaki renk, biçim, model çeşitliliğine

ihtiyaç duymaktadır. Aynı zamanda böylesi aparatların onlar açısından hem ekonomik hem de hizmet olarak ulaşılabilir olması sağlanmalıdır.

Son olarak, kentsel yaşamda fiziksel engellilerin aile inşa sürecini P. L. Berger ve T. Lukmann'ın gerçekliğin sosyal inşası perspektifinden Sosyal İnşacı Yaklaşımla keşfetmeyi amaçlayan araştırma, bu süreci fiziksel engellilerin “evliliğe bakışı”, “evlilik süreci”, “aile yaşamı”, “tekrar evlenme eğilimi”, “evliliğin sonlandırılması ve aile ilişkileri” temaları üzerinden ne şekilde ve nasıl anlamlandırıldığını değerlendirmektedir. Araştırmada, toplumsal cinsiyet bağlamında kadın ve erkek fiziksel engellilerin birbirleriyle benzeşen ve farklılaşan koşullarda aile inşa sürecini deneyimledikleri görülmektedir. Bu araştırma, aile ile engellilik olgularını ilişkilendirme açısından özgün bir çalışma olması sebebiyle Sosyoloji bilim dalının literatürüne katkı sunması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abay, A. R., & Güloğlu, F. K. (2015). Engellilere Yönelik Temel Ulusal Mevzuatın Toplumsal Cinsiyet Açısından İçerik Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (40), 430-439.
- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. N. Ülner & E. Ö. Karadoğan (Çev.). İstanbul: Kabalcı.
- Akdur, R. (2000). *Türkiye’de Sağlık Hizmetleri ve Avrupa Topluluğu Ülkeleri İle Kıyaslanması*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Akın, G. (1998). Mongolizm(Down Sendromu)in Özellikleri ve Genetik Danışmanlığın Önemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Fakültesi Dergisi*, 38 (1-2), 323-333.
- Aksan, G. (2013). Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi. *Sistemik Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi.
- Altuntek, S. (2001). Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 17-28.
- Arıkan, Ç. (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 2 (1), 11-25.
- Arıoğlu, S., Halil M., & Ülger Z. (2011). Sarkopeniye Yaklaşım. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 42 (3), 123-132.
- Aistoteles (1996). *Metafizik*. A. Arslan (Çev.). İstanbul: Sosyal.
- Arkanoc, S. A. (2004). *Doğunun ve Batının Yerelliği*. İstanbul: Alfa.
- Avrupa Komisyonu (2010). *Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020*.
- <http://www.turged.org.tr/Belgeler/AvrupaEngellilikStratejisi2010-2020.doc>
- Aybars, A. İ., & Beşpınar, F. U., Çavlin, A., & Eryurt, M. A. (2014). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler Öneriler*. İstanbul: TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07.

- Aydın, S., & Erdal, Y. S. (2007). *Antropoloji*. Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1761. Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 912.
- Aydın, M. (2013). Ailede Çocuk ve Ebeveynle İlişkisi. *Sistemik Aile Sosyolojisi*. M. Aydın (Ed.). Konya: Çizgi.
- Aysoy, M. (2004). *Avrupa Birliği Sürecinde Özürlüler Politikası*. İstanbul: Açık.
- Badınder, E. (2011). *Kadınlık mı? Annelik mi?*. A. Ekmekçi (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Balaman, A. R. (1982). *Sosyal Antropolojik Yaklaşımla Akrabalık, Evlilik ve Türleri*. İzmir: Karınca.
- Baltaş, Z. (2000). *Sağlık Psikolojisi Halk Sağlığında Davranış Bilimleri*. İstanbul: Remzi.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu Söylenceleri Yapıları (3. Baskı)*. H. Deliceçaylı & F. Keskin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2000). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri (2. Baskı)*. N. Demirdöven. İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. Y. Alogan (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Bayhan, V. (2013). Beden Sosyolojisi ve Toplumsal Cinsiyet. *Toplumsal Cinsiyet - I Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 63, 147-164.
- Baykan, Z. (2014). *Özürlülük, Engellilik, Sakatlık Nedenleri ve Korunma*.
<http://www.ttb.org.tr/STED/sted0900/4.html>
- Bekçi, B. (2012). Fiziksel Engelli Kullanıcılar İçin En Uygun Ulaşım Akslarının Erişebilirlik Açısından İrdelenmesi: Bartın Kenti Örneği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14 (26-36), 26-36.
- Berger, P. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği*. A. Coşkun (Çev.). İstanbul: İnsan.
- Berger, P. L. (2005). *Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*. A. Coşkun (Çev.). İstanbul: Rağbet.

- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2008). *Gerçekliğin Sosyal İnşası Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. V. S. Öğütle (Çev.). İstanbul: Paradigma.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2015). *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi Modern İnsanın Yönelimi*. M. D. Dereli (Çev.). Ankara: Heretik.
- Berker, N., & Yalçın, S. (2001). *Serebral Palsi İle Yaşamak*. İstanbul: Pediatrik Ortopedi ve Rehabilitasyon Dizisi.
- Besiri, A. (2009). Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 83, 353-374.
- Best, S., & Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori Eleştirel Sorgulamalar* (2. Baskı). M. Küçük (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Bilge, A., Çeber, E., Demirelöz, M., & Akmeşe, Z. B. (2011). *Zihinsel Engellilerin Ebeveynlerine Verilen Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Eğitiminin Zihinsel Engelliler İçin Etkinliğinin Belirlenmesi*. (Proje No: 10ASYO002). İzmir: Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Raporu.
- Bilge, A., Çeber, E., Demirelöz, M., & Akmeşe, Z. B. (2013). *Engelli Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması ve Eğitim Müdahalesi İle Ölçeğin İlk Uygulaması*, (Proje No: 12ASYO003). İzmir: Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Raporu.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*. Ankara: Siyasal.
- Bilgin, V. (2007). *Türkiye’de Değişimin Dinamikleri Köylülükten Çıkış Yolları*. Ankara: Lotus.
- Borazancı, S. (1999). *Onlar Güneşe Hasret Zihinsel Özürlü Yaşama Katkıda Bulunmaya Engel Değildir*. İstanbul: Sistem.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler*. H. U. Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Hil.
- Bourdieu, P. (2009). *Bekarlar Balosu*. Ç. Eroğlu (Çev.). Ankara: Dost.

- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*. B. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Bağlam.
- Burcu, E. (2006). Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 61-83.
- Burcu, E. (2007). *Türkiye’de Özürlü Birey Olma Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Burr, V. (2012). *Sosyal İnşacılık Sosyal Constructionanizm*. Prof. Dr. S. Arkanoç (Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Burru, M. (1997). *Health and Illness in a Changing Society*. London: Routledge.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi*. B. Ertür (Çev.). İstanbul: Metis.
- Buz, S., & Karabulut, A. (2015). Ortopedik Engelli Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Bir Çalışma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 25-45.
- Camcı, C. (2009). Beden ve Ötesi: Antropolojik Mütevazılık mı, Epistemolojik Kendini Beğenmişlik mi?. *Beden Sosyolojisi Özel Sayısı Toplumbilim Sayı 24*. İstanbul: Bağlam.
- Can, İ. (2014). Moderniteden Postmoderniteye Ailenin Ontolojisi. *Aile Sosyolojisi Yazıları*. M. Aydın (Ed.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Canatan, K. (2013). Aile Kavramının Tanımı, *Aile Sosyolojisi* (4. Baskı), K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.). İstanbul: Açılım.
- Cangöl, E., Karaca, P. P., & Aslan, E. (2013). *Engelli Bireylerde Cinsel Sağlık*.
<http://www.journalagent.com/z4/vi.asp?pdire=androloji&plng=tur&list=tdown>
- Cirhinlioğlu, Z. (2003). Post-Modern Çözölüş ve Sağlık. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 1302-1265, 5 (1), 1-18.
- Cirhinlioğlu, Z. (2015). *Sağlık Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik.

- Courtine, J. (2013). Anormal Beden – Şekil Bozukluğunun Kültürel Tarihi ve Antropolojisi. *Bedenin Tarihi 3 Bakıştaki Değişim: 20. Yüzyıl*. A. Corbin, J.-J. Courtine & G. Vigarello (Haz.). S. Özen (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Cumurcu, B. E., Karlıdağ, R., & Almış, B. H. (2012). Fiziksel Engellilerde Cinsellik (Sexuality among People with Physical Disability). *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar – Current Approac in Psychiatry*, 4 (1), 84-98.
- Çabuk, N. Ç. (2011). Aile ve Çocuk. *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2306. Açıköğretim Fakültesi No: 1303.
- Çabuklu, Y. (2004). *Toplumsalın Sınırında Beden*. İstanbul: Kanat Kitap.
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61 (2), 541-598.
- Çam, O. (2014). Sağlıklı Yakın İlişkiler, Cinsel Yaşam ve Psikoseksüel Bozukluklar. *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Bakım Sanat*. O. Çam & E. Engin (Ed.). İstanbul: İstanbul Tıp.
- Çayır, E., Sevencan, F., & Özvarış, Ş. B. (2010). Ankara’da Bir Derneğe Kayıtlı Görme Engelli Kadınlara Yönelik Şiddetin Değerlendirilmesi. *Sağlık ve Toplum*, 4, 22-27.
- Çengelci, B. (2009). Otizm ve Down Sendrom’lu Çocuğa Sahip Annelerin Kaygı, Umutsuzluk ve Tükenmişlik Duygularının Karşılaştırılması. *Ege Eğitim Dergisi*, 10 (1), 1-22.
- Çevik, İ. (2013). *Multipl Skleroz Tanı ve Tedavi Klavuzu*. İstanbul: Galenos.
- Çiftçi, B., Lakadamyalı, H., Köksal, D., & Yılmaz, A. (2009). Bakmak ve Görmek; Uykuda Solunum Bozukluğu-Hekim Farkındalığı. *Solunum Hastalıkları Dergisi*, 19 (3), 95-98.
- Çizel, B., Sönmez, N. & Akıncı, Z. (2012). *Antalya’da Engelli Turizminin Gelişimi İçin Arz ve Talep Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: APGEM.
- Çokbankir, N. (2009). Antik Dönem’de Beden Terbiyesi ve Sporun Gelişimi, *Beden Sosyolojisi Özel Sayısı Toplumbilim Sayı 24*. İstanbul: Bağlam.

De Landa, M. (2006). *Çizgisel Olmayan Tarih Bin Yılın Öyküsü*. E. Kılıç (Çev.). İstanbul: Metis.

Demez, G. (2009). Sınıfsal ve Bireysel Kimlik Oluşumunda Beden Sorunu: Habitus. *Beden Sosyolojisi Özel Sayısı Toplumbilim Sayı 24*. İstanbul: Bağlam.

Demir, A. (2015). AB'ye Uyum Sürecinde Engellilerin Değişen Konumu, *Sosyoloji Dergisi*, 31-32, 59-83.

Demir, M. & Sever, E. (2008). Kamu Ekonomisi İçerisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve Önemi. *Uluslararası V. STK'lar Kongresi Bildiriler Kitabı: Küresel Bakış*, 347-360.

Demirci, M. E. (2005). *Homeros'tan Aşık Veysel'e Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler: Bilgelik mi? Çaresizlik mi?*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Demirel, N. (2009). *Kuramsal ve Tarihsel Aşamaları İle Sivil Toplum ve Türkiye*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dikmen, Ç. B. (2011). Avrupa Kentsel Şartı Ulaşım ve Dolaşım İlkeleri Kapsamında Engellilerin Kentsel Alan ve Yapılara Erişebilirliklerinin Sorgulanması: Yozgat Örneği, *NWSA e- Journal of New World Sciences Academy*, 6 (4), 838-858.

Direk, Z. (2003). *Dünyanın Teni Merleau-Ponty Felsefesi Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Metis.

Direk, Z. (2014). *Judith Butler: Toplumsal Cinsiyet ve Bedenin Maddeleşmesi Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar*. Zeynep Direk (Der.). İstanbul: Yapı Kredi.

DPB. (2015). *İstihdam Edilen Engelli Memurların Engel Gruplarına Göre Dağılımları*.

<http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/engelli-personel-ve-omss-istatistikleri>

Ecevit, Y. (2011). *Emek, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2312, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1309.

Ekim, E. (2012). Disleksi ve Dilsel Görünümlerin Betimlenmesi. *Ankara Üniversitesi DİLİM Dergisi*, 9, 17-20.

Ekşi, A. (1993). Cinsellik. *Kadın ve Cinsellik*. N. Arat (Haz.). İstanbul: Engin Matbaacılık.

Engelsizmir. (2016). *Kırmızı Bayrak*.

<http://www.engelsizmir.org/tr/KirmiziBayrak>

Er, S. (2001). *Engellinin El Kitabı*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültürel ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı Engelliler Masası Koordinatörlüğü.

Erkan, G. (1990). *Ortopedik Özürlü Çocukların Kendini Kabul Düzeyi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu.

Erdentuğ, N. (1967). Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 4, 27-64.

Ergüden, D. (2008). *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ersümer, O. (2009). *Edebiyat ve Sinema Bağlamında Siberpunk Beden Algısı*. *Beden Sosyolojisi Özel Sayısı Toplumbilim Sayı 24*. İstanbul: Bağlam.

Eser, M. (2013). *Engelli Sahabiler*. İstanbul: Nesil.

ETTAD. (2014). *Özürlülüğü Anlamak Örnek Uygulama Rehberi*.

<http://tr.ettad.eu/Understanding%20Disability%20-%20guide%20to%20good%20practice.pdf>

Europaen Comission. (2002). *Commission, European Commission Directorate General for Emplyment and Social Affairs, Definitions of Disability in Europe: A Comparative Analysis*. London: Report prepared by Brunel University.

- Eyce, B. (2000). Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 223-243.
- Federici, S. (2012). *Caliban ve Cadı Kadınlar, Bedenler ve İlksel Birikim*. Ö. Karakaş (Çev.). İstanbul: Otonom.
- Ferenczi, S. (2000). *Psikanaliz Açısından Cinsel Yaşamın Kökenleri*. H. Portakal (Çev.). İstanbul: Cem.
- Firestone, S. (1993). *Cinselliğin Diyalektiği Kadın Özgürlüğü Davası*, Y. Salman (Çev.). İstanbul: Payel.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi* (2. Baskı). H. U. Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Freud, S. (2014). *Bilinçaltı*, M. C. Öztürk (Ed.). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Genç, Y., & Çat, G. (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8 (1), 363-393.
- www.akademik.adu.edu.tr/fakulte/nazilliiibf/webfolders/01_1.pdf
- Gergen, K. (1985). Social Constructionist Inquiry: Context and Implications. *The social construction of the person*, New York: Springer-Verlag.
- Ghai, A. (2010). *Psychology in India Volume 3 Clinical and Health Psychology*, Edited by Girishwar Misra, India: Longman is an imprint of PEARSON.
- Giddens, A. (1994). *Mahremiyetin Dönüşümü*. İ. Şahin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. C. Güzel (Haz.). İstanbul: Kırmızı.
- Giresunlu, G., & Akıncı, V. (2011). *Engellinin El Kitabı*. İstanbul: Destek.
- Glesne, C. (2014). *Nitel Araştırmaya Giriş* (4. Baskı). A. Ersoy & P. Yalçınoglu (Çev.). Ankara: Anı.
- Göle, N. (2011). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis.

Güler, E. K. (2005). *Tıbbi Ortamların ve İlişkilerin Engelli Kişilere Uygunluğunun Etik Yönden Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Gültekin, E. A. (2012). *İşitme Engelli ve İşitme Engelli Olmayan Öğrencilerin Fiziksel Uygunluk Parametrelerinin Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi, Eskişehir.

Güneş, F. (2012). Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane. *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2306, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1303.

Hayran, O. (1998). Sağlık ve Hastalık Kavramları, *Sağlık Hizmetleri El Kitabı*. Prof. Dr. O. Hayran & Yard. Doç. Dr. H. Sur (Ed.). İstanbul: Nobel Tıp.

Hubbar, J. R., & Martin, P. R. (2001). *Substance Abuse in the Mentally and Physically Disabled*. New York: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.

İŞKUR (2014). *2014 Yıllık İstatistik Bülteni*.

<http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/kurumsalbilgi/istatistikler.aspx#dltop>

Işık, E. (1998). *Beden ve Toplum Kuramı*. İstanbul: Bağlam.

Jamis, R. (2002). *Frida Kahlo Aşk ve Acı*. H. U. Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Everest.

Kabasakal, M. (2008). *Sivil Toplum ve Demokrasi*, (Denetçi Yeterlilik Tezi). T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara.

www.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/www.icisleri/tez8.pdf

Kant, İ. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*. İ. Kuçuradi, Ü. Ayberk & F. Akatlı (Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Çeviri Dizisi 2.

Kara, Ö. (2011). Dernekler İle Yerel Yönetimler Arasındaki İlişkiler. *İdarecinin Sesi Dergisi*, 148, 54-57.

Kasapoğlu, A. (1999). *Sağlık Sosyolojisi Türkiye'den Araştırmalar*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları VI.

Kaya, N. Ç. (2012). Aile ve Çocuk. *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2306.

Kayacı, E. (2007). *Özürllüler İçin Verimli Bir İstihdam Politikası Oluşturulması*. (Uzmanlık Tezi). TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

Kaypak, Ş. (2012). Devletten Yerel Yönetime Değişim Sürecinde Sivil Toplumun Yeni Yüzü. *Bitlis Eren Üniversitesi SBE Dergisi*, 1 (1), 34-57.

Keat, R., & Urry J. (1994). *Bilim Olarak Sosyal Teori*. N. Çelebi (Çev.). Ankara: İmge.

Keleş, R. (2013). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge.

Kızıлтаş M. (2014). *Engellilerle 360° İletişim*. Ankara: Elma.

Köktürk, O., & Çiftçi T. U. (2002). Obstrüktif Uyku Apne Sendromu Genel Önlemler ve Medikal Tedavi. *Tüberküloz ve Toraks Dergisi*, 50 (1), 107-116.

Kula, N. (2004). Engellilik ve Din. *Diyanet Aylık Dergisi*, 161, 4-7.

Kula, N. (2005). *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*. İstanbul: Dem.

Kula, N. (2006). Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar İle Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İslami Araştırmalar Dergisi*. 19 (3), 511-524.

Kurt, A. (2008). Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 73-93.

Kuş, E. (2012). *Nicel – Nitel Araştırma Teknikleri Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?*. Ankara: Anı.

Küçük, S. (2015). *Engellik ve İstismar: Neden, Niçin?*.

<http://www.yasadikca.com/engellik-ve-istismar-neden-nicin-25170#>

Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam.

- Lacan, J. (2014). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı* (2. Baskı). N. Erdem (Çev.). İstanbul: Metis.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (2. Baskı). I. Gürbüz (Çev.). İstanbul: Metis.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi I* (2. Baskı). I. Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel.
- Macha, E. (2000). *Disabled People and Discrimination: a Global Overview*.
<http://www.wcc-coe.org/wcc/what/jpc/echoes/echoes-19-02.html>
- Mardin, Ş. (2012a). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim.
- Mardin, Ş. (2012b). *Türkiye 'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim.
- Mayring, P. (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. A. Gümüş & M. S. Durgun (Çev.). Ankara: BilgeSu.
- Meşhur, F. A. (2011). Ortopedik Engellilerin İstihdamında Tele Çalışmaya İlişkin Tutumlar Açısından Bir Uygulama. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (22), 72-118.
- Metin, A. (2011). Kimliğin Toplumsal İnşası ve Geleneksel Kadın Kimliğinin Aktarımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1), 74-92.
- Worsley, P. (1982). *Modern Sociology Introductory Readings*. P. Worsley (Ed.). London: Harmondsworth, Penguin Books
- Moulin, A. M. (2013). Tıbbın Karşısında Beden, *Bedenin Tarihi 3 Bakıştaki Değişim: 20. Yüzyıl*. A. Corbin, J.-J. Courtine & G. Vigarello (Haz.). S. Özen (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Nazlı, A. (2012). "I'm Healthy": Construction of Health in Disability" *Disability and Health*, NSBI, 5(4), 233-240.
- Neuman, L. W. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (7. Baskı). S. Özge (Çev.). Ankara: YAYINODASI Toplumbilim Dizisi.

- Oliver, M. (1996). *Understanding Disability: From Theory to Practice*. London: Macmillan.
- Oğuz, H., Dursun, E., & Dursun, N. (2004). *Tıbbi Rehabilitasyon*. İstanbul: Nobel Tıp.
- Okçay, H. (2013). *Din Sosyolojisi İzmir. Kadınlar ve Yahudiler Üzerine*. İzmir: Duvar.
- Orhan, S. (2016). Engellilere İlişkin Politika ve Uygulamaların Belirlenmesinde Bir Aktör Olarak Engelli Dernekleri: Ortak bir Engelli Politikası Vizyonundan Bahsedilebilir mi?. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 10 (2), 208-234.
- Osunluk, H. (2005). *Ayrımcılık ve Özürlüler*.
<http://eyh.aile.gov.tr/yayin-ve-kaynaklar/ozveri-dergisi/3sayi-2005-cilt-2sayi-1>
- Öner, Ş. (2000). *Belediye Yönetim Kararlarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliği (Gaziantep-Kahramanmaraş-Bingöl Örneği)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Öngören, B., Atalay, A., & Tan, Ö. (2007). *Muğla Özürlü Programı 2007*. Muğla: Muğla İl Sağlık Müdürlüğü Yayını.
- Öz, Ş. (2013). “Engelli” Din Eğitiminden “Özürsüz” Din Eğitimi Modelliğine: “Ötekileştirilen” Özürlülerin Din Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (11), 75-89.
- Özaras, N., ve Yalçın S. (2000). *Spina Bifida İle Yaşamak*. İstanbul: Pediatrik Ortopedi ve Rehabilitasyon Dizisi.
- Özen, A., & Aslan, H. (2009). Cinsiyetli Us: Yunanlılardan Aydınlanma Mirasına. *Beden Sosyolojisi Özel Sayısı Toplumbilim Sayı 24*. İstanbul: Bağlam.
- Özgökçeler, S., & Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 33-54.
- Özgüven, İ. E. (1997). *Cinsellik ve Cinsel Yaşam*. Ankara: PDREM.
- Özen, S. (1996). *Kentlileşme Sürecinde Ailede Kuşaklararası İlişkiler*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Özer, S. (2015). İslam ve Diğer Medeniyetlerin Engelliye Bakışı. *Bilimname Dergisi*, 28, 55-65.

ÖZİDA. (2009). *Denetleme Raporu*.

<http://www.tccb.gov.tr/ddk/ddk30.pdf>

Özlem, D. (2012). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.

Öztürk, M. (2011). *Türkiye’de Engelli Gerçeği*. İstanbul: MÜSİAD Cep Kitapları.

Özyurt, C. (2007). Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (18), 111-126.

Özyürek, M. (1981). Görme Özürlüler İçin Öğretim Yöntemleri ve Öğretimin Zenginleştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 331-338.

Quinn, G. (1999). The Human Rights of People with Disabilities under EU Law. *The EU and Human Rights*, P. Alston, M. Bustelo & J. Heenan (Haz.). Newyork: Oxford University Press.

Paglia, C. (2014). *Cinsel Kimlikler Nefertitit’den Emily Dickinson’a Sanat ve Çöküş*. A. Hazaryan & F. Demirci (Çev.). Ankara: Epos.

Platon (1998). Philebos. S. E. Siyavuşgil (Çev.). İstanbul: Cumhuriyet.

Platon (2001). Timaios. E. Günay & L. Ay (Çev.). İstanbul: Cumhuriyet.

Polat, F. (1995). İşitme Engellilerin Eğitiminde Kullanılan Yöntemler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 24-32.

Poloma, M. M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. H. Erbaş (Çev.). İstanbul: Gündoğan.

Priestley, M. (2001). *Disability and the Life Course Global Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.

Punch, K. F. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (3. Baskı). D. Bayrak, H. B. Arslan & Z. Akyüz (Çev.). Ankara: Siyasal.

Resmi Gazete (2001). 24607 Sayılı *Türk Medeni Kanunu*. 08.12.2001.

Resmi Gazete (2003). 28603 Sayılı *İşyerlerinde İşin Durdurulmasına Dair Yönetmelik*. 30.03.2003.

Resmi Gazete (2005). 5378 Sayılı *Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*. 01.07.2005.

Resmi Gazete (2009). 5825 Sayılı *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye ilişkin Kanun*. 14.07.2009.

Resmi Gazete (2013). 28603 Sayılı *İşyerlerinde İşin Durdurulmasına Dair Yönetmelik*. 30.03.2013.

Robson, C. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Gerçek Dünya Araştırması*. Ş. Çınkır & N. Demirkasımoğlu (Çev.). Ankara: Anı.

Russel, B. (1998). *Evlilik ve Ahlak*. S. N. Şimşek (Çev.). İstanbul: Kaknüs.

Sancar, S. (2013). *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis.

Saraç, S. (2014). Okuma Güçlükleri ve Disleksi. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 34, (1), 71-77.

Saran, N. (1993). *Antropoloji*. İstanbul: İnkılap.

Sarıca, P. S., & Yüksel, E. (2012). Yerel Yönetimlerde Sosyal Sorumluluk Projesi Uygulaması Olarak Sosyal Hayata Katılım: Engelsiz Yaşam. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3 (1), 48-66.

Savaş, S., & Akçiçek, F. (2010). Kapsamlı Geriatrik Değerlendirme. *Ege Tıp Dergisi*, 49 (3), 19-30.

Sayın, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi*. İzmir: Ege Üniversitesi.

Sencer, M., & Sencer, Y. (1978). *Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim*. Ankara: TODAİE.

- Schick, İ. C. (2001). *Batının Cinsel Kısıtı Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekansallık*. S. Kılıç & G. Sarı (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Schopenhauer, A. (2010). *Hayatın Anlamı* (3. Baskı). S. Kılıç & G. Sarı (Çev.). İstanbul: Say.
- Schroder, R. (1996). *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*. M. Küçük (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Sculnick, M. W. (1988). Defining Disability: What Is a “Handicap” ?. *Employment Relations Today*, 15 (2), 3-7.
- Searle, J. R. (2005). *Toplumsal Gerçekliğin İnşası*. M. Macit & F. Özpilavcı (Çev.). İstanbul: Litera.
- Seyyar, A. (2001). *Sosyal Siyaset Açısından Özürlüler Politikası*. İstanbul: TÜRDAV.
- Seyyar, A. (2008). Sosyal Siyaset Ekseninde Yerel Özürlüler Politikası. *Yerel Siyaset Dergisi*, 27, 80-85.
- Seyyar, A. (2013). *Engelli ve Yaşlı Hizmetlerinde Sosyal Bakım*. İstanbul: Rağbet.
- Seyyar, A. (2015). *Dünya’da ve Türkiye’de Engelli Dostu Politikalar*. İstanbul: Rağbet.
- Sezen, L. (2005). Türkiye’de Evlilik Biçimleri. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 27, 185-195.
- Somunoğlu, S. (1999). Kavramsal Açıdan Sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 4 (1), 51-62.
- Subaşı N. (2014). Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları. *Aile Sosyolojisi Yazıları*. M. Aydın (Ed.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. O. Akınhay (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Şahin, H. (2004). Engellilik Kimin Sorunu? Bireyin mi, Toplumun mu?. *ÖZ-VERİ*, 1 (1), 48-64.

- Şahin, H. (2005). Engellilik: Sağlık Çalışanlarının ve Tıp Eğitiminin Bakış Açısı Nedir?. *Toplum ve Hekim*, 3,
- Şavran, T. G. (2012). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2641, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1609.
- Şekerler, S. A. (2015). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımları*. F. N. Seggie & Y. Bayyurt (Ed.). Ankara: Anı.
- Tarhan, N. (2014). *Evlilik Psikolojisi*. İstanbul: Timaş.
- Tatlıdil, E. (2009). Kent ve Kentli Kimliği; İzmir Örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 9 (1), 319-336.
- Tekin, A. (2007). *Sağlık-Hastalık Olgusu ve Toplumsal Kökenleri (Burdur Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Üniversitesi, Isparta.
- Tezcan, M. (2003). Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümü. *Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi*, 2 (6), 41-49.
- Thorns, D. C. (2004). *Kentlerin Dönüşümü Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam*. E. Nal & H. Nal (Ed.). İstanbul: Soyak.
- Timuçin, A. (2010). *Aşkın Diyalektiği*. İstanbul: Bulut.
- Timurturkan, M. G. (2008). Felsefi Bedenden Sosyolojik Bedene. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 1(4), 2-15.
- Timurturkan, M. G. (2009). Güzellik İdeali Etrafında 'Biçimlenen ve Biçimlendirilen' Bedenler. *Beden Sosyolojisi Özel Sayısı Toplumbilim Sayı 24*. İstanbul: Bağlam.
- Tosun, E. K. (2007). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları. *PARADOKS, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 3 (2).
- Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*. H. Tufan (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- True, E. M., & Türel, H. S. (2013). Yapılı Çevrelerin Fiziksel Engelliler Yönüyle Kullanılabilirliği: İzmir Kenti Örneği. *ARTIUM Journal*, 1 (1), 1-16.

- Tunç, H. (2014). Toplumsal Cinsiyet Farklılaşması Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Erkeklerin Küpe Takması Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (33), 608-625.
- Turan, Z. (2014). *Geçmişten Günümüze Makedonya Türklerinin Evlenme Düğün Gelenekleri*, NWSA-Fine Arts, 9 (4), 181-191.
- Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. Ü. Tatlıcan (Çev.). Bursa: Sentez.
- TÜİK. (2002). *2002 Türkiye Özürlüler Araştırması*. Ankara: TC. Başbakanlık Özürlüler Daire Başkanlığı.
- TÜİK. (2010). *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması*.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017
- TÜİK. (2011a). *Nüfus ve Konut Araştırması*.
<http://eyh.aile.gov.tr/yayin-ve-kaynaklar/arge-ve-istatistik/nufus-ve-konut-arastirmasi-2011>
- TÜİK. (2011b). *Nüfus ve Konut Araştırması Population and Housing Census*.
http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=276
- TÜİK. (2015). *1935-2000 ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2007-2015*.
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- TÜİK. (2016). *Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri*.
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068
- Türkdoğan, O. (1991). *Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi (Doğu'da Bir Kasabanın Tıbbi Sosyoloji Açısından İncelenmesi)*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Uğurlu, Ö. (2013). *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*. İstanbul: Örgün.
- Uluocak, Ş., & Aslan, C. (2012). *Toplum ve Engelliler*. Çanakkale: Çanakkale Kitaplığı.

- Uluocak, Ş., Gökulu, G., Bilir, O., Karacık, N. E., & Özbay, D. (2014). *Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet*. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Urhan, V. (2010). *Fikir Mimarları Dizisi – 24 Foucault*. İstanbul: Say.
- Vilar, E. (1995). *Kölenin Mutluluğu Kadının Dünyası Erkeğin Rüyası*. S. Budak (Çev.). Ankara: Öteki.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Z. Gürata (Çev.). Ankara: Ayraç.
- Wilson, J. C. & C. L. Wilson (2001). *Embodied Rhetorics Disability in Language and Culture*. United States of America: Board of Trustees.
- WHO. (2006). *Basic Documents*, Genova: WHO pub No:57.8. Forty-fifty edition.
- Yazıcı, E. & Yemişçi, D. A. (2010). Engellilere İlişkin Sivil Toplum Kuruluşlarının Sorunları: İzmir İli Bakımından Bir Değerlendirme. *II. Sosyal Haklar Sempozyumu 4-6 Kasım 2010*, 187-215.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay.
- Yavuz, B. B. (2014). *Geriatrik Değerlendirme ve Testler*.
- http://ichastaliklaridergisi.org/managete/fu_folder/2007-01/html/2007-14-1-005-017.htm
- Yavuz, S. (2015). *Türkiye’de Evlilik Tercihleri*. Ankara: Araştırma ve Politika Serisi 20, TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Yazıcıoğlu, Y., & Kayhan, Ü. (2008). *Aile Yapısı ve İlişkileri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Yeğinboy, Y. (1993). *Ulusal Düzeyde Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi*. İzmir: Doğruluk Matbaacılık.
- Yeşiltuna, D. (1994). Siyasal Sosyalizasyon. *Sosyoloji Dergisi*, 5, 57-74.

- Yıldırım, E. (2013). Ailenin Tanımı, Türevleri ve İşlevleri. *Aile Sosyolojisi*. K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Yıldırım, E., & Yıldırım, E. (2013). Aile İçi İlişkiler ve İletişim. *Aile Sosyolojisi* (4. Baskı). K. Canatan & E. Yıldırım (Ed.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, B. (2009). Gerçekliğin Toplumsal İnşasında Bilgi ve Bilgi Merkezi. *Bilgi Dünyası*, 10 (1), 23-34.
- Yılmaz, H. (2007). Epilepside Özürlülük ve Özürlülük Raporlarının Düzenlenmesi Süreci. *Epilepsi*, 13, 41-46.
- Yılmaz, Y., & Sarı, H. (2015). Türk Atasözlerinde Akrabalık Adlarının Kullanımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-20.
- Yılmazçoban, M. (2011). Evlilikte Çiftleri Etkileyen Unsurlar ve Arkadaşlık İlkeleri. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 178-195.
- YÖK. (2016). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Yumuturuğ, S. (1988). *Halk Sağlığı Ders Kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi.

EK 1: ARAŞTIRMA BİLGİLENDİRME FORMU

Katıldığınız bu çalışma Ege Üniversitesi Doktora öğrencisi Ayşegül DEMİR tarafından yürütülmektedir. Araştırmanın amacı kentsel yaşam koşulları içerisinde engellilik olgusunun evliliğe bakış, evlilik süreci, aile yaşamı, evliliğin sonlandırılması ve tekrar evlenme eğilimi konularında ortaya çıkardığı sonuçlardan hareketle toplumun yaşam pratikleri, davranış kalıpları ve zihniyet algıları üzerinde nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiğini incelemektir.

Bu araştırmada size geçmişiniz, gündelik yaşamınız, aile ilişkileriniz ve sorunlarınız ile ilgili bazı sorular sorulacaktır. Görüşme en az 40-45 dakika sürecektir. Görüşmeler sırasında ses kayıt cihazıyla görüşme kayıt altına alınabilecek ve fotoğraf çekilebilecektir. Bu konuda bir itirazınız varsa bunu araştırmacıya bildirebilirsiniz.

Bu araştırmada yer almak tamamen sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da herhangi bir aşamada araştırmadan ayrılabilirsiniz. Size ait tüm bilgilerler gizli tutulacaktır ve araştırma yayınlandığında kimlik bilgileriniz verilmeyecektir.

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve sözlü olarak dinledim. Katılım davetini hiçbir zorlama ve baskı olmaksızın gönüllü olarak kabul ediyorum.

Gönüllünün,

Adı-Soyadı: _____

Tarih: _____

İmza: _____

Araştırmacının,

Adı-Soyadı: _____

Telefon: _____

Tarih: _____

İmza: _____

EK 2: ALAN ARAŞTIRMASI İZİN BELGESİ

Ege Üniv. Evrak Tarih ve Sayısı: 10/03/2016-E.12550

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
Öğrenci İşleri

Sayı : 70221511-300
Konu : Öğrenci İşleri (Genel)

İLGİLİ MAKAMA

Enstitümüz Sosyoloji (Genel Sosyoloji ve Metodoloji) Anabilim Dalı doktora öğrencisi Ayşegül DEMİR 14.09.2012 tarihinde kesin kaydını yaptırmış, 16.06.2014 tarihli Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile "Kentsel Yaşamda Fiziksel Engellilerin Aile İnşa Süreci: İzmir Örneği" başlıklı tez konusu onaylanmış olup tez aşamasında öğrenimine devam etmektedir.

Bu belge adı geçeninin isteği üzerine düzenlenmiştir.
Bilgilerinizi arz ve rica ederim.

e-imzalıdır
Halime COŞKUN
Enstitü Sekreteri

Evrakı Doğrulamak İçin: https://edys.ege.edu.tr/enVision/Validate_Doc.aspx?V=BEKVBV39

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-Kampus 35100 Bornova/İzmir
Telefon No: +90 (232) 311 1629 Faks No: 90(232) 388 99 49
E-Posta: sosbilen@mail.ege.edu.tr İnternet Adresi: <http://www.sosbilen.ege.edu.tr/>

Bilgi İçin: Neşem ARIKANAER
Unvan: Teknisyen
Telefon No: 1627

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.
Evrak sorgulaması https://edys.ege.edu.tr/enVision/Validate_Doc.aspx?V=BEKVBV39 adresinden yapılabilir.

EK 3: YÖNETİM KURULU KARAR ÖRNEĞİ

T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

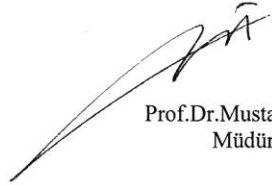
Sayı : 15796708/ 2748
Konu :

Bornova-İZMİR

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Enstitü Yönetim Kurulumuzun 16/06/2014 tarih ve 18/48 sayılı kararı aşağıdadır.

Bilgilerinizi ve danışmana tebliğ edilmesini rica ederim.

Prof. Dr. Mustafa ÖNER
Müdür

YÖNETİM KURULU KARAR ÖRNEĞİ

TOPLANTI TARİHİ: 16/06/2014

TOPLANTI SAYISI : 18

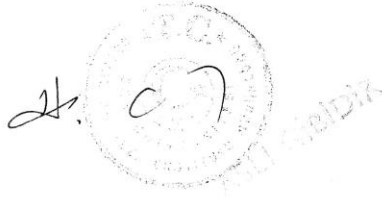
Karar : 48

Enstitümüz Sosyoloji Anabilim Dalı (Genel Sosyoloji ve Metodoloji) doktora öğrencisi 92120000396 nolu Ayşegül DEMİR'in tez konusunun onaylanması ile ilgili anabilim dalından alınan yazı görüşüldü.

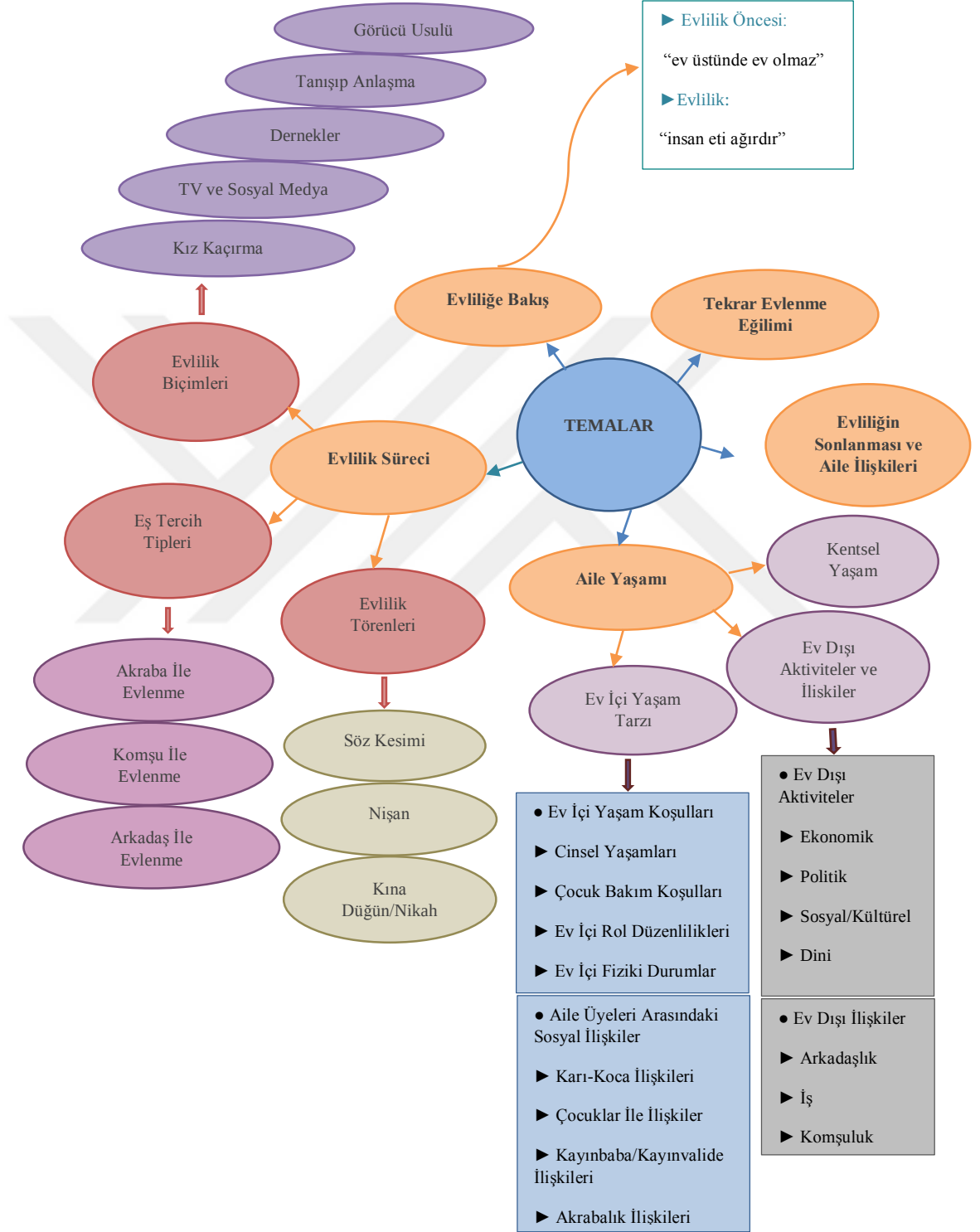
Adı geçen öğrencinin **Doç. Dr. Dilek YEŞİLTUNA'nın** danışmanlığında tez konusunun aşağıdaki şekilde onaylanmasına oybirliği ile karar verildi.

Tezin Adı : "KENTSEL YAŞAMDA FİZİKSEL ENGELLİLERİN AİLE İNŞA SÜRECİ: İZMİR ÖRNEĞİ"

İngilizce Adı : "FAMILY CONSTRUCTION PROCESS FOR PHYSICALLY DISABLED IN URBAN LIFE: İZMİR CASE"

EK 4: TEMALARIN ŞEMATİK GÖRÜNÜMÜ

EK 5: GÖRÜŞME KODLARI VE SÜRELERİ

Cinsiyet	Sıralama	Yaş	Medeni Durum	Kodlama	Süre
Erkek	Görüşme 1 / E ₁	61	Evli	(E ₁ , 61, E)	02.01.18
Kadın	Görüşme 2 / K ₂	44	Evli	(K ₂ , 44, E)	51.05
Kadın	Görüşme 3 / K ₃	54	Evli	(K ₃ , 54, E)	1.54.13
Erkek	Görüşme 4 / E ₄	55	Boşanmış	(E ₄ , 55, Bo)	46.35
Kadın	Görüşme 5 / K ₅	43	Bekar	(K ₅ , 43, B)	01.26.35
Kadın	Görüşme 6 / K ₆	55	Evli	(K ₆ , 55, E)	01.28.46
Erkek	Görüşme 7 / E ₇	62	Evli	(E ₇ , 62, E)	40.55
Erkek	Görüşme 8 / E ₈	78	Evli	(E ₈ , 78, E)	40.01
Erkek	Görüşme 9 / E ₉	38	Evli	(E ₉ , 38, E)	41.02
Erkek	Görüşme 10 / E ₁₀	48	Evli	(E ₁₀ , 48, E)	01.01.15
Erkek	Görüşme 11 / E ₁₁	42	Bekar	(E ₁₁ , 42, B)	45.32
Kadın	Görüşme 12 / K ₁₂	57	Evli	(K ₁₂ , 57, E)	01.19.53
Kadın	Görüşme 13 / K ₁₃	50	Evli	(K ₁₃ , 50, E)	02.13.05
Kadın	Görüşme 14 / K ₁₄	30	Nişanlı	(K ₁₄ , 30, N)	01.03.57
Kadın	Görüşme 15 / K ₁₅	54	Dul	(K ₁₅ , 54, D)	01.02.29
Kadın	Görüşme 16 / K ₁₆	48	Evli	(K ₁₆ , 48, E)	54.55
Erkek	Görüşme 17 / E ₁₇	60	Boşanmış	(E ₁₇ , 60, Bo)	40.02
Erkek	Görüşme 18 / E ₁₈	38	Nişanlı	(E ₁₈ , 38, N)	01.24.19
Kadın	Görüşme 19 / K ₁₉	38	Evli	(K ₁₉ , 38, E)	02.17.33
Kadın	Görüşme 20 / K ₂₀	30	Evli	(K ₂₀ , 30, E)	41.38
Kadın	Görüşme 21 / K ₂₁	44	Evli	(K ₂₁ , 44, E)	40.01
Erkek	Görüşme 22 / E ₂₂	47	Evli	(E ₂₂ , 47, E)	01.26.50
Kadın	Görüşme 23 / K ₂₃	57	Evli	(K ₂₃ , 57, E)	47.53
Erkek	Görüşme 24 / E ₂₄	32	Evli	(E ₂₄ , 32, E)	01.32.07
Erkek	Görüşme 25 / E ₂₅	57	Evli	(E ₂₅ , 57, E)	41.18
Erkek	Görüşme 26 / E ₂₆	39	Evli	(E ₂₆ , 39, E)	01.29.02
Kadın	Görüşme 27 / K ₂₇	49	Evli	(K ₂₇ , 49, E)	01.28.00
Erkek	Görüşme 28 / E ₂₈	61	Evli	(E ₂₈ , 61, E)	01.40.23
Erkek	Görüşme 29 / E ₂₉	53	Evli	(E ₂₉ , 53, E)	01.18.44
Erkek	Görüşme 30 / E ₃₀	38	Evli	(E ₃₀ , 38, E)	03.01.12

Kadın	Görüşme 31 / K ₃₁	38	Boşanmış	(K ₃₁ , 38, Bo)	03.21.03
Kadın	Görüşme 32 / K ₃₂	46	Boşanmış	(K ₃₂ , 46, Bo)	01.18.14
Kadın	Görüşme 33 / K ₃₃	55	Dul	(K ₃₃ , 55, D)	02.20.40
Kadın	Görüşme 34 / K ₃₄	34	Evli	(K ₃₄ , 34, E)	01.08.57
Kadın	Görüşme 35 / K ₃₅	61	Evli	(K ₃₅ , 61, E)	01.08.09
Erkek	Görüşme 36 / E ₃₆	53	Boşanmış	(E ₃₆ , 53, Bo)	53.22
Erkek	Görüşme 37 / E ₃₇	65	Evli	(E ₃₇ , 65, E)	01.10.58
Kadın	Görüşme 38 / K ₃₈	48	Evli	(K ₃₈ , 48, E)	02.50.71
Kadın	Görüşme 39 / K ₃₉	33	Boşanmış	(K ₃₉ , 33, Bo)	01.02.35
Erkek	Görüşme 40 / E ₄₀	60	Evli	(E ₄₀ , 60, E)	45.27
Erkek	Görüşme 41 / E ₄₁	32	Evli	(E ₄₁ , 32, E)	01.08.16
Kadın	Görüşme 42 / K ₄₂	52	Evli	(K ₄₂ , 52, E)	01.51.01
Erkek	Görüşme 43 / E ₄₃	56	Evli	(E ₄₃ , 56, E)	01.58.16
Kadın	Görüşme 44 / K ₄₄	36	Dul	(K ₄₄ , 36, D)	45.19
Kadın	Görüşme 45 / K ₄₅	41	Evli	(K ₄₅ , 41, E)	42.38
Kadın	Görüşme 46 / K ₄₆	50	Evli	(K ₄₆ , 50, E)	01.17.02
Erkek	Görüşme 47 / E ₄₇	44	Evli	(E ₄₇ , 44, E)	42.27
Erkek	Görüşme 48 / E ₄₈	41	Evli	(E ₄₈ , 41, E)	55.47
Erkek	Görüşme 49 / E ₄₉	52	Evli	(E ₄₉ , 52, E)	01.14.50
Erkek	Görüşme 50 / E ₅₀	49	Evli	(E ₅₀ , 49, E)	01.08.39
Kadın	Görüşme 51 / K ₅₁	49	Evli	(K ₅₁ , 49, E)	53.51

EK 6: GÖRÜŞME ÖRNEKLERİ

Görüşme Örneği 1:

Görüşme 13 / (K₁₃, 50, E)

Gün: 30.03.2016

Görüşme Saati: 14.00

Görüşme Uzunluğu: 02.13.05

Tanıtıcı Özellikler

Cinsiyet: Kadın

Yaş: “50 yaşındayım. 30 yaşında hissediyorum”

Eğitim Durumu: “Ortaokul. Dışardan bitirdim çünkü ilkokul bitirdikten dolayı maalesef fiziki koşullar çok kötüydü. (kapıdan içeri dernek üyeleri giriyor görüşme bölünüyor, sonra tekrar görüşmeye devam ediliyor). Ben 1974 yılında ameliyat geçirdim. (ııı) o sene beşinci sınıfa gidiyodum zaten ilkokul beşi (ııı) yaklaşık üç dört ay alçıda kaldım. Hep arkadaşlarım (ııı) öğretmenlerim evde ders yaparak, haftalık ders kontrolleri, nem çok başarılı bir öğrenciydim bitirdim (ııı) ertesi yıl ortaokula başlamak gerekiyo Karabağlar’daki Cumhuriyet Lisesi fiziki koşullar hiç uygun değildi (ııı) babam yatılı okutmak istedi, onu da annem istemedi tek başıma 73 yılında 74 yılında (ııı) engelli küçük bir kızım yaşam savaşına terkedilmesi gibi bişeydi bu onu da annem kabul etmedi. Valla böyle (gözleri doluyor ve sesi titriyor) okuyamadım ama sonrasında işte ortaokulu dışarıdan imtahanlara girerekten biraz sekteye uğradı ama benim amacım liseyi falan bitirmek bu arada işte kızımın nişanıydı, düğünüydü. İşte zaman ayıracak vaktim olmadı ama en az lise bitircek kadar benim bilgi birikimim olduğuna inanıyorum”

Meslek: “Haa ben o arada derneklere kaydoldum yeni kurulan dernekler engellilerin. 1986 yılında İzmir’de dernek kruruldu, Ortopedik Özürlüler Derneği oraya kaydoldum işte evden alıp eve getiriyorlardı (ııı) başkanın arabasıyla. Orda trikotaj veren kurslar vardı. Trikotaj İŞKUR destekli trikotaj kursunu bitirdim. Çeşitli el sanatları, el örgüleri, evde geçimimi ben hep kendim kazandım. Babamdan daha hatırlamıyorum baba harçlık ver ya da ben bunu almak istiyorum dediğimi (ııı) ben kendim örüyodum, ördüğümü çok güzel bana rahmetli halam çok güzel el örgüsü öğretti altı yedi yaşlarındaydım. El örgüsü o dönemlerde çok revaştaydı şimdi hala gündem geldi moda oldu. Ben el örgüsü örüyodum kendi harçlığımı kazanıp kendi ihtiyaçlarımı, özel kişisel ihtiyaçlarımı, kendi beğendiğim bi şeyi o ihtiyaçlarımı işte kendim karşıliyodum”

Medeni Durum: “1992 yılında evlendiğime göre 24 yılı bitireceğim”

Engellilik Durumu: “Ortopedik engel. (ııı) yedi aylıkken geçirmiş olduğum ateşli hastalık, çocuk felcinden dolayı . Engellilik oranım (ııı) şuan da %72. O da tabi %60 falandı. %72’ye çıktı. Yaş ilerledikçe engel derecen artıyo. Ben ilk dönemlerde rutin çocukluğumdan itibaren 5-6 tane ameliyat geçirdim (ııı) kemiklerimle damarlarımla ilgili (ııı) yürümüyodum. Daha sonra yürüme pozisyonune geldim geçirmiş olduğum ameliyatlara çift taraflı ortez koltuk değnekleriydi yürüyodum, ihtiyaçlarımı

karşılıyodum. Evin içinde işte koltuk değneği kullanmadan işte evdeki cisimlere tutunarak (111) evin içinde sanki engelli gibi hissetmiyodum kendimi, ihtiyaçlarımı karşılıyodum, anneme yardımcı oluyodum yemek yapmaya başladım. Bir engellinin mutfakta yemek yapmayı başarması kadar güzel (111) (gülerek) zevkli bişey kesinlikle olamaz. Ve ondan olsa gerek ki ben mutfığıma çok hakimim hala da çok seviyorum mutfakla uğraşmasını ve eşim diyo ki senin pişirdiğin yemeklerin lezzetini hiç bi yerde bulamıyorum (gülüyor). Ben o lezzeti ne yapıyosam (!) kızım da aynı şeyi söylüyo. (111) Ben 2004 yılında bi ameliyat geçirdim. Jinekolojik bir ameliyat (eşinden telefon geliyor ve görüşmeye ara veriliyor, sonra tekrar devam ediliyor), daha sonra kemik erimeleri başladı (111). Trikotaj makinası aldım bayağı bi ben beş altı yıl atolye gibi trikotaj ördüm ciddi bir gelir elde ettim. Eeee kasımı yırtmışım, yoğun çalışmadan dolayı sol elimin kasını yırttım. O da güç kaybı yaratmaya başladı koltuk değeneğimi gerektiği kullanamamaya başladım, sol kolumdan. O da benim yavaş yavaş uzun mesafelerde tekerlekli sandalyeye ihtiyaç duymama sebep oldu. (111) Baktık akülü arabanın kullanımı çok rahat (111) çünkü özgürlük (kahkaha atıyor). Çünkü yaklaşık on, on beş yıl oldu evliliğimde ben pazara gidip de domatesi elleyip alamamıştım. Kızım büyüdü, (111) ben yaklaşık 16-17 yaşına kadar kızımın ihtiyaçlarını kendim gidip bi alışveriş merkezinden (111), ya da çarşıdan pazardan ihtiyaçlarını alamamıştım. Şöyle ki gidiyoduk arabamızda oldu daha sonra araba aldık. Eşim de benim ortapedik engelli, butiğin yanına kadar yanaşıyoruz orda insanın ikinci sınıf insan gibi hissetmesini neden oluyo. Butiğe yanaşıyoz üç dört tane (111) model çıkartıyorlar arabaya (111) işte ben modeli beğeniyorum işte gidiyolar çocuğuma deniyolar, çocuğum giyiniyo işte böööyle gözümün içine bakıyo. O gözümün içine bakması öyle bana eziklik duygusu (gözleri doluyor ağlamaklı bi şekilde sesi titriyor) hissettiriyo”

Eşin Engel Durumu/Mesleği/Eğitimi: “Eşim ortopedik engelli. O da benim gibi 1,5 yaşında ateşli hastalık sonucu çocuk felci geçirmiş. Eşim Telekom’da çalışıyordu. Resmi kurumda ordan emekli oldu. Türk Telekom Müdürlüğünde çalışıyordu. Ortaokul mezunu. Devlete bağlı emekli sandığı, yani 657’ye şimdi tabi özelleşti özelleşince emekli olmak zorunda kaldı”

Çocuk Durumu: “Bir tane, kız. Bir tane torunum var kız o da. Kızçem diyorum (kahkaha atıyor)”

Fiziksel Engellilerin Evliliğe Bakışı

“Evlilik (111) yani sadece evlenmeye karar verdiğimde ki yaşadığım duyguları düşüdüm. (111) beş tane kız evladın içinde ben bir tane kız evlattım. Üzerime titriyolardı benim ama (111) hep bakıyodum, sonuçta kardeşlerimin bir bölümü evliydi, bir bölümü bekardı. Eee el kızıyla geçinme (111) işte annem babam ölünce ben ne yapıcım, (111) işte onlar beni kabul edecekler mi sığıntı gibi olacak mıyım, hep bunları kafamda tasarlıyodum (111). Babama söyledim (111) anlaşıncı da evlenmeye karar verdim. Kızım dedi yaa evliliğin iyi gitmezse (111) kucacağında bir çocuğunla ya gelirsen nolcak (111) babamın da ikinci evliliği annemin de ikinci evliliği, anne dedim ki boşanabilirim de dedim, geri dönebilirim de dedim, nasıl dedim anneme bakmışsa (111) boşandıktan sonra, evimiz var baba dedim, yarın öbürgün Allah uzun ömürler versin senin maaşın var, senin maaşın kalcak eninde sonunda eğer ben senden sonraya geriye kalırsam maaşın kalıcak (111) yaa (111) çocuğumda ortada kalırsa devlet var yani (111) ben bunu yaşamak istiyorum çünkü ben yaşlandığımı

düşündüm o an (ııı). Tek başına kaldığını o hayatta (ııı). Evin içinde bir nefes konuşacağım, düşüncelerimi paylaşacağım bir eşim olması herşeyden önemli bence herkesin amacı, cinsellik en son amaç gibi geliyo. Biz biraz daha normale yakın insanlardık. Belki o zamanlar akülü arabayı kullansaydım ben ya da eşim kullansaydı bu kadar olabilir miydi. Babamlar daha çok karşı çıkarlar de neden dersiniz çift koltuk değnekle eşim bir de her zaman derler ya erkek biraz daha şeyli olsun cüsseli olsun yani kızı taşıyabileceğin şekilde. Dernekte iki kişi daha ilgi görmüştü bana ikisi de benden daha ağır engellilerdi. Koltuk değneği kullananlardı ama çok zorlanarak yürüyorlardı. Onları mesela annem görmüştü yok canım sakın aklından geçirme öyle bir şey asla söz konusu olamaz aklından bile geçirme çünkü sana yardımcı olsun, seni taşıyabilsin evlilik yapacağın kişi sana yardımcı olsun, seni taşıyabilsin. Hakikaten eşim beni taşıdı. Yani öyle bir şey olsa belki bende istemezdim. Neden istemezdim? Duygular, anlaşabilir çok sevebilirsin, fikirler de çok mükemmel uyuyordur ama (ııı) mantıklı bir şey olunca o benden bir beklenti içinde olacak. İş konusunda, evin içindeki yardım konusunda, benim de ondan beklentim olacak. Karşılıklı beklentiler içerisinde öyle kişiler mesela akülü arabalı bir erkeğin yanındaki evleneceği kızın biraz daha iyi şartlarda fiziken biraz daha iyi şartlarda olması gerekiyor. Kız da akülü arabasıyla erkeğin biraz daha iyi şartlarda denge kurma gerekiyor. Aksi takdirde olmayabilir haa olabilir de olabilirse de başkalarına bağlı bir hayatları olur. Kendilerine ait çok özel bir hayatları olmaz evin içinde. Ya kızın annesi olur ya erkeğin annesi olur yani birileriyle yaşamaya mahkum olurlar. O da benim için çok sağlıklı bir evlilik değil”

Dernekler Aracılığı İle Evlenme

“Dernekte tanıştım eşimle o an Ortopedik Özürlüler Derneği üyesiydim. Eşim oraya gidip gelmeye başladı orada tanıştık sekiz aylık bir anlaşma döneminden sonra evlenmeye karar verdik. O çok deli gibi aşık oldu bana daha ben mantıklı hareket ediyodum. Yani ha olabildirdi. Yani ben (ııı) olsaydım eğer o an daha farklı birisine de aşık olabildirdim çünkü çok daha karizma insanlarda olabiliyordu. Ben çünkü yani biraz daha mantık evliliği işte resmi kurumda çalışması benim için çok önemliydi. Geleceğimiz olacaksa işte çocuğumuz garanti olurdu. Onun maaşı benden gerçekten iki kat fazlaydı diyebilirim. O bensiz bir hayatı asal düşünmedi ama ben yapabildirdim niye düşünmeyim şeklinde (ııı). Sonra babam önce hadi canım ya beş tane bi de ben altı tane erkek bir kıza bakamadılar da evlendirdiler diye ayıplıcaklar düşüncesiyle önce hayır dedi. İşte bu tip sebepler ortaya sürdü hayır dedi. Baba dedim annemle daha çok konuşuyorduk bu konuları. Hayır yani ben kesin kararlıyım Biz dışarıya çıkacağız hatta eşim dedi ki ben sana her konuda sana yardımcı olurum dedi. Tek başıma yaşadım. Tek başıma evde bir kadın gibi her şeyi yapıyorum. Seninle bir bütün oluşturabiliriz. Dışarıdan bir yer kiralayalım oraya yerleşim evlenelim diye. Anne dedim büyük bir ihtimalle yaşımız müsait biz belki nikahlanırsız dedim yani. Yani bu kadar utanç duyacaksanız. Utanacak bir şey değil. Yani o dönemlerde engelli evlenmiş hemen örnek sunuyordum bak anne o da evlenmiş. Biz yalnız değiliz İmajını vermek için hayat mücadelesi verdim doğrusu. Sonra ikna oldu annem de babam da. Sonra babam dedi tamam ben evlenmene karşı çıkmayacağım. Bizim yakınımızda yanımızda olacaksın. Dışarıya gitmeyeceksin sen bize ihtiyaç duyduğunda biz yanında olacağız. Üst katımızda kiracımız vardı zaten boşaltmıştı orayı. Tadilat yaptırdık, düzelttik, düzenlemeleri yaptık. Başka türlü evlenmenize onay

vermiyorum dedi. Eşim de burada kimsesi yoktu. Konya'da yaşıyor ailesi, ailesinden kopuk yaşayan bir kişiydi”

Söz Kesimi Töreni

“Nişanlandık, bayağı söz kesildi. Sonra ben dedim ki nişan yapmak istiyorum. İstemeye ilk istemeye müdürüne gitmiş. Sayın müdürüm burda benim kimsem yok bana yardımcı olur musunuz bu konuda diye. Müdür geldi. Telekom müdürü geldi. Babam o gece bütün şartlarını ortaya koydu. Yani şuan da herşey gülüm balım tamam çok seviyosun kızım ama altı ay sonra ya da bir yıl sonra karnı burnunda ya da küçücük bir bebekle ben seni istemiyorum dediğinde ne yapacaksın ya da annesi hala dedi, cihazımı çıkarttığım zaman ben yürüyemiyorum hala da öyleyim, annesi dedi onun sabah kahvaltıdan önce dedi kıyamaz cihazlarını önce taktırmaya eline el bezi verir. Benim eşim dedi onun yüzünü elbezi ile siler, kahvaltısını eder, canı istedi mi, istediği zaman cihazını takar, kalkar dedi. Sen bunları yapabilecek misin dedi hepsine okey dedi eşim. Yemeği de yaparım gerekirse dedi o oturduğu yerde yemeği doğrasın ben pişiririm dedi. Bütün ne dediyse eşim tamam dedi okey dedi. İlk gelişinde olmadı tabi birkaç kez geldiler gittiler, geldiler gittiler aynı. Müdür hiç bıkmadan usanmadan o da eşini alıyordu. Ailesine hiç haber vermemiş yani bir söz taktık, hatta nişanlandı nişandan önce sözlendi. Birisi Malatya'da oturuyor ablasının bir oğlan kardeşi de Almanya'ya gidecekti o da Almanya'ya damat gidecekti. Babası yok küçükken babasız kalmış eşim, babası öldükten sonra annesi işte eşimin başka birisiyle evlilik yapıyor. Çocuklar saçılmış yani darmadağın. İşte biraz büyüyen biraz akli şeyi, melikesi olgunlaşan, diğer kardeşlerine kol kanat gelmiş. İşte eşim engelli okulu'nda okumuş orda bu şekilde artık zaten bağımsız bir şeydi ama biz olmaz dedik. Annen yaşıyorsa, bulduk, inanılmaz şekilde hala bağlarımız çok kuvvetli beni çok severler. Söz kestik sözüm çok güzeldi. Hatta hatta onun resmini bile size gösterebilirim (gülüyor). Facebook'a attım çünkü size de gönderirim (kahkaha atıyor). Ben çok süslü bir insandım (ııı). İki tane yengem vardı. Benim onlar bana (ııı) yaşlarımızdan çok fazla değildi. İki üç yaş şey(eee) arkadaş gibiydim onlarla, saçımı sardım, kuaföre gitmedim. o gün ama karizma bir kızdım zaten ben hep böyleydım, bakımlı, bekarken de röfle yaptırırdım, saçımın bioform çok modaydı. Uzun saçlar falan ben çok o resimlerden de ulaştırıyım. Kendi çeyizimi kendim yaptım. Eşim dostum da ben çok dediğim gibi iki üç tane kız çeyizi yapmışım. Çevremdeki insanlara parayla da örgü örüyordum (ııı). Danteller örüyordum. Kendime de ördüm çeyizimi de yaptım. Akrabalarım eşyalarını paylaştılar. Çeyizime eşim de hazırlık yapmış zaten (ııı) eşyalarını almış. Şimdi ben erkek kardeşimle aynı anda sözlendik (ııı) 13 Nisan'da söz takıldı benim (ııı) onunda 17 Nisanda nişanı vardı. O yüzden zaten ben dedim zaten sözlü olmak istiyodum senin nişanında(ııı). Sonrasında arkadaşlarımla bunu paylaştığımda (ııı) şey yapalım dediler. Nişan yapmak istedik (ııı) gerçekten bahçemizde eşimle dostumla annem babam yakın abilerim vardı, yengemler vardı, ablam vardı, yani aile içi eşimde yine müdürü vardı (gülüyor). Ondan sonra bir de (ııı) dernek başkanımız vardı beydi. O da sözlüydü, biz birer cümle evlendik Bey'le (ııı) onlar vardı. Yani geldiler istediler (ııı) tuzlu kahve (gülüyor) acı kahve yaptım ben yaptım ama eşime içirmedim ne yazık ki içmem dedi (kahkaha atıyor), bir yudum aldı yok dedi ben bunu asla içmem dedi. Dedim beni sevmiyorsun O zaman hayır dedi, sevgi bununla değil dedi, ben bunu içmem dedi içmedi. Ama tuzunu ve acısını fazla katmışlar arkadaşım dedi sonra ben parmağımla tattım içmemekte (kahkaha atıyor) haklı olduğunu gördüm (ııı) içmedi. Onlar zaten hazırlıklı

çiçeğiyle ile çikolatasıyla gelmişler. Yüzüklere (ııı) o an katılamadım dediğim gibi annemle birlikte gittiler ölçümü aldılar annemle gittiler eşim oda Annem ona aldı o bana almış. Babam ne yapalım dedi bende kararımın ne olduğunu biliyorsun sen dedim. Tamam dedi. İşte gününü unuttum ama haftasonuydu muhtemelen 13 Nisan gecesi olduğunu hatırlıyorum (ııı). Belki de cuma akşamı falandır. Gelsinler hadi dedi. O gece yüzük de takalım dedi. Sonra ben bunu eşime bildirdim ben zaten yüzükleri alalım annemle birlikte çarşıya gittiler en o gün işte Kemeraltı'na koltuk değnekleriyle çok uzun mesafeler yürüyemiyordum. Şey yapamıyordum bir de böyle çekingenlik vardı herhalde ama nişan kıyafetlerini kendim aldım. Gelinliğimi kendim aldım. Kahveler içildi. Sonra ikramlar yapıldı. Kurabiye vesaire onları ikram ettik yediler gittiler”

Nişan Töreni

“Sonrasında nişan olacağı için, o bana kıyafet almış güzel bir bluz pantolon almış. Annem de ona bir gömlek bir pantolon aldı. 20 Haziran'da da nişan yaptık biz. Ben terziye dedim ki özel bitiricem dedim. Vücuduma (ııı) şeyeime uygun. Tanıdık bir terzimiz vardı. İşte bana şu şu kumaşları al dedi model gösterdi. Bizde eşim o gün araç tutmuş kiralamış (ııı) bindik araçla şeye gittik yeni Karamürsel'e gittik. Bir miktar YKM den aldık, ne bileyim (ııı) belirli kumaş satan yerlere gittik. O bayağı nişanda neler alınması gerekiyorsa makyaj takımından her şeyi ne kadar aldı. Bizde ona yine takım elbise aldık. Bunu hep kiraladığı araçla yaptık. Yani araç bizi kapıda bekledi. Biz bindik işlerimizi hallettik yanımızdan yengem abim geldi hem bana yardımcı oldu. Yanımda oldu. Aksi bir şey olursa diye yengelik yaptı. Haftada bir gelirdi. Bilhassa tatil günlerinde gelirdi. Sonra tanımaya başladıkça ben tabii annem gelsin diyemiyordum. Bana şart koştular çünkü bana babam dedi zıttır pıttır bilmem dedi. Gelcek gidecek etcek dedi. Tamam baba dedik haftada bir olur on günde bir olur, on beş günde bir olur, tamam dedik. O da öyle sonrasında ama olmadı. Annem mesela güzel bir yemek yapıyordu. Hadi diyordu söyle gelsin de yesin sıcak sıcak Bayraklı'da oturuyordu çünkü o Bayraklı'ya öğle yemeğini burada yesin öyle gitsin. Başladığı haftada on beş günde bir olan haftada bir gelmeye başladı (kahkaha atıyor). Ondan sonra hafta ortası iki defa gelmeye başladı falan böyle arada araba şey yapıyordu ya da yola yürüyorduk minibüsle ilk giderken bana yardımcı olurdu. Gezmeye çıkardık. Yemeğe çıkardık. Ara ara işte bir kez birkaç kez o bizde otururken sonra biz ayda bir kere dışarılara bir yıl nişanlı kaldık öyle hazırlıklarımızı da tamamladık. Nişan dışarıda bahçemizde orkestra geldi. Orkestralı büyük bir nişan oldu. Takılırim takıldı. Bayağı nişan yüzüğümüzde müdür bey orada tayini çıkmış ya da bir görevle'ya gitmişti bulunamadı. Annesini çağırdık yakınlarını çağırdık nişana gelen olmadı ama teyzesinin oğlu okuyordu teyzesinin oğlu geldi. Onun mesela takıları varmış'da nişanda takılıyormuş takılar takılarını getirdi, takılarını taktı. Beş tane bilezik yapmışlar. Ailesi işte nişanda taktılar. Hepsini ben dedi şimdiden alayım dedi. Şimdiden amcasında duruyormuş annesine vermemiş. Yaaa yaşlı amcası işte amcam da duruyor dediler aradan çıkarmam lazım dedi zaten dedi bizde nişanda takılıyor dedim takılar dedi. Oradan onları aldık kimse gelmedi işte nişana teyzesinin oğlu geldi. O taktı yani böyle nişanımız oldu”

Kına/Düğün/Nikâh Töreni

“Ertesi sene Haziran'da, 19 Haziran'da nikahımız oldu. Düğüne de kimse gelmedi düğüne de gene teyzesinin oğlu geldi gene aynı şekilde duygulandı çok ağlama pozisyonuna geçti. Hatta benim amcamın kızı var oğlum dedi ne üzülyorsun dedi beni senin ablan

say beni dedi. Ben dedi ün tarafı değilim senin tarafınım. Erkek tarafıyım dedi çok hoşuna gitti hala da amcamın kızını çok sever sen bana ablalık yaptın der ama sonrasında geldiler yaklaşık iki üç ay sonra görümcemi gezmeye gittik. Orada çok güzel karşıladılar. Ben dedim zaten eğer ki bize karşı böyle bir bakışlarından bir şey hissedersen dedim hemen dönüp geliyoruz dedim. O koşulla kabul ettim gitmeyi hemen dedim dönüp geliyoruz. Ben dedim asla dedim beni aciz görecektir bir insanla bir yerde asla olamam. Bu da onun sözüne vardı zaten eğer öyle bir şey olursa zaten seni asla bırakmam kendimde zaten durmam. O pozisyonla gittik biz ama o beni sevdi ben de onu sevdim. Onlar da olduğu gibi kafalarında belki eşim benim daha önce daha sağlıklı bir kızla nişanlanmış zaten onun için hazırlıklar yapılmış takılar falan olmamış ayrılmışlar. Ondan sonrasında belki kafalarında ne bileyim kendi oğlanlarından daha sağlıklı bir engelli olabilir ama daha sağlıklı birini düşünmüş olabilirler diye kafamdan geçiriyordum işte ben koltuk değneklerini görünce belki önyargı yaptılar bilemiyorum bana bunu evlendikten sonra teyzesinin gelini teyzesinin kızı aynı zamanda görümcemin eltisi oluyor. Ayyy ben o zaman tabii becerikliyim mutfağa giriyorum ben asla öyle aciz, önüme getirsinler yiyeyim pozisyonunda olmadım İzmir kızı birde kendi örf adet ve geleneklerinden uzakta acaba nasıl İzmir kızlarına karşı bir önyargı engelliliğimden dolayı bir önyargı gibi bazı yargıları vardı. Hatta bir gün gezmeye gittik biz. Ben oraya gittiğimde çağırdılar o dediğim yere gezmeye gittik. Bunu görümcem söyledi bana çok üzüldüm. Şey demiş. Her şey çok güzel dört dörtlük bir kız ama keşke bu kadar engelli olmasaydı. Ona ben çok üzüldüm inanılmaz şekilde üzüldüm. O zaman dedim hepsi önayak olsaydı onları da giyabında kattım işin içine. Peki dedim herkes önayak olsaydı, bir kız bulsaydı da dedim sizde önayak olsaydınız, evlendirseydiniz dedim. Neden dedim evlendirmediniz dedim. Kendi başına bıraktınız dedim. Oğlanı da boş bırakınca bana geldi işte dedim (kakhaha atıyor). Cevaplarını verdim işte sonra o aile ile gezmeye gittim. Çağırdılar bir şey oldu. Ben koltuğun arasına bir eşya mı kaçırdım. Böyle minderler oluyor ya eski minderler, koltuğun altından ben minderleri kaldırdım. O kadar pis, o kadar tozlu ki böyle hani tozu serperseniz bir tabaka oluşur ya toz koltukla minderin arasında böyle bir tabaka yaratmış. Tabi bu benim için bir fırsattı. Hemen görümcemi yakaladım işaret ettim. Bak bak dedim (gülüyor). Böyle eve geldim dedim ki çok sağlıklı, temiz, taşı sıkça suyunu çıkarabilecek koltuğunun tozunu alamayacak kadar aciz değilim dedim. Benim evimin koltuklarını altına baksın bir tane toz bulabiliyor mu dedim. Hakkaten de öyle biz çok temiz bir aile olduk. Benim koltuğunun altına birtane parmağını salsan bir tane toz bulamazsın. Nişanlan düğün arası hazırlık tam bir sene sürdü çünkü Haziran ayının ayında düğünümüz oldu bizim. O eşyalarını aldı. Biz eşyalarımızı aldık. Sonra üst katımızda dediğim gibi babam bana uygun gördüğü yerin biraz tadilat gerekiyordu. Onu tadilat yaptırdık. Oraya eşyalarımızı hazırladık. Hepsi de yeni eşyalar da ve iki eşimin aldığı eşyalar da işte babam bana yatak odası aldı. Halısıyla perdeleri ile yatak odası aldı. Yorganlarım, çeyizim hepsi vardı. Yaşam ünitesi, o zaman işte böyle büfeler oluyordu içlerine bardakları aldı. Eşim dostum herkes sordu. Ne eksik var dediler. Takıdan çok böyle şeyler aldılar ama takılar takıldı. Bilezik babam taktı, dayım taktı, eşim dostum her şeyi yaptı. Evliliğimiz işte bir gece kına gecesi yaptık. Bir gece önce eşim işte orkestra tutmuş evimizin önünde yazdı çünkü kapımızın önünde kına gecesi yaptık. Orkestralı eşim dostum geldi. Kına kıyafeti vardı o dönem tabi bindallı yoktu o zamanlar kınalık işte etek aldık işte. Ben ilk kez o zaman etek giydim hep pantolon giyiyordum. Eşim dedi ki etek alalım ne olur hep sen pantolon giyiyorsun ama ben işte cihazım görünecek diye pek giyemiyordum. İşte bayağı

uzun etek aldık ayak bileğime kadar üstüne bulüzü vardı, ceketini vardı. Öyle uzun bir kıyafet aldım sonra gelinliğimi ölçüme göre yaptılar zaten hazır bir gelinlikte ama ölçüme göre yaptılar. Her şeyimi aldım makyaj takımından her şeyimi kadar biz ona takım elbise aldık. Çok yoğundu. Çok katılım bayağı fazlaydı çünkü Söke'den dahi misafirlerimiz çok geldi. Onlar dediler ki sen kınalıklar kalacaksın eşimle bir gün öncesinden kuaföre gittik. Ben dedim Şebnem Kuaför'e gideceğim. Şebnem Kuaför o zaman çok modaydı. İzmir'de bir Şebnem Kuaför Fırtnası vardı. Eşrefpaşa'da inanırmısınız işte nereye gitti nişanlı ya da evlenme evlenecek olanlar? Şebnem kuaföre gittim. Şebnem Kuaförden başkasına herkes böyle acite ederdi. Ben dedim içimde ukde var. Şebnem Kuaföre gitmek istiyorum dedim eşime. Sonra gittik anlaştık hiç unutmuyorum. Öyle bir şey ki sınırı tüketmişsin maddi maddesel anlamda. Gittim kuaföre dedim ki ablacığım işte kına gecem var. Ertesi gün işte nikah günüm var. Saçımı yaptıracam. Yanımda işte iki kişi getireceğim. Bunu yalnız ben sizden rica ediyorum. Bunun dedim bedelini takı paralarıyla ödeyeceğim dedim. Yani şu anda sıfırız. Böyle kabul eder misiniz? Dedim. Tabi ki dediler. Beni de denemek istediler herhalde. Kınada benim takı takılacaktı çünkü uzaktan gelen insanlar öyleydi. Eşim dostum çok ısrar ettiler. Yarına kalamayacağız seni gelinlikle görmek istiyoruz. Gerçi ben engelledim ama gerek ailem, gerek akrabalarım hatta dördüncü beşinci dereceden uzak akrabalarım bile beni hiçbir zaman engelli diye asla bir şey yapmadılar. Ben evin prensesi gibiydim. Gerçekten öyleydim. Seni dediler öyle görmek istiyoruz dediler. Aldıkları hediyeler de kaliteli de böyle hep çeyrekler taktılar. Hep güzel takılar hep güzel şeyler yaptılar. Şu an normal bir geline damada neler takıldıysa Siverek'ten yaptılar onları da neyse ertesi gün kınayı atlattık, yaptık, çıktık. Ölmüş vefat etmiş nur içinde yatsın. Ertesi gün gittik saçım için yine iki kişi yaptık. Sabahtan gittim. Kadın işte demedi. Bugün dedi sadece fiyatını söyledim. Ben dedim dünden de vardı benim dedim, hesabım dedim, size dedim. Nasıl yani dedi alacağım mı var? Dedi. Ben de yok dedim vereceğim var dedim. Neden alacağım olsun dedi. Ben sizinle konuşmuştum dedim. Dünkü ne kadardı dedim. Onun da hoşuna gitti, güldü. Demek ki güven tazelemek için yani böyle bir şey yapmamı istedi sanırım. Ben onu söylemesem o benden İstemezdi o parayı ama ben o koşulda yapmadım. Ben çok gururlu bir insanım. Birisi acıyarak bir şey yapmasın. O hala o zihniyet vardı bedelini ödedim. Bir gece önceki takılan takılardan paramı ödedim. Hatta eşime dedim ki kuaför parasını ödeyen tek gelinim herhalde dedim. Hem kına gecesini hem düğün gününü yaptırdığım parayı ödedim. Eşimde ne yani şimdi laf mı sokuyorsun dedi. Daha iyilerini yaşatacağım ilerde dedi. Olsun dedim. Bu bizim ortak şeyimiz espri yapmıştım dedim böyle. Eşrefpaşa Evlendirme Dairesi'nde nikah almış olduğum gün olmadı. Artık saat dörtte nikahımız oldu. Cuma günüydü sanırım dörtte nikahımız oldu. Gelinliğimi giydim eve geldik. Nikahtan sonra Karşıyaka'ya gittik oturduk bir kafede. Herkes bir pasta yedi ve biz birbirimize cips yedirdik falan böyle hoş bir sohbet oldu. Sonra eve geldik evde de bekliyorlarmış zaten akrabalarınız ailem eşim dostum oğlan bizim dediler, kız bizim dediler, çıktılar yukarıya hepsi birlikte orada teyp açtılar. Bir de benim kendi mahallem olduğu için insanlar üç gün, üç gece derler ya aynen o pozisyonda orkestradan daha iyi daha samimi şeyler keyifle, teyp o zaman çok güzel bir düğün yaptılar. Çok küçük bir pasta aldılar, pasta kestiler. Pasta yedik güzeldi. Sonra herkes gitti. Akşam oldu. Herkes evine gitti. Hoca nikahı o gün kıyıldı. Aynı gün nikah oldu. Dört beş saat sonra akşam zamanı ezan okundu. Hoca nikahı getirmişler. Bizim bir komşumuz vardı. Babam demiş kıy nikahı kıyıldı artık. Annem bulgur pilavları yapmış.

Kütür kütür tavukları koymuş. Baklavaları koymuş. Böyle adetlerimizi falan hepsini yerine getirdik içimde hiçbir ukte kalmadı”

Cinsel Yaşamları

“Evimizde geçirdik ilk gecemizi, (iç çekiyor) (hıııı) kendi evimizde geçirdik ilk gecemizi. Tabii onda bir çekingenlik, bende bir çekingenlik. Yani sonrasında da ertesi gün (ııı) bizde öyle bir şeydir ki annem yengemler daha doğrusu şey dediler işte (ııı) gerdeğe girmeden dışarı çıkmak yasaktır. Yani ona (ııı) göre şey yapın. Ben de o ses kalmış aklımda ertesi gün nikaha gitmek istiyorum. Bey'in de nikahı var saat ikide mi ne nikaha gitmek istiyorum. Sabaha karşı neyse (ııı) biz gerdeğe girmek sabah kahvaltımızı ettik. Çok zorlanmadık önce bir çekingenliğiniz vardı. Sonra o duyguları aştık. Yani sonrasında zaten alışıyor insan. Çok mutlu hissettim rüyada gibi hissettim. Kahvaltı hazırlamış eşim bana. Kalktım bir kahvaltımıza Allah'ım diyorum, bu duyguyla ben şimdi kadın mıyım, evli bir kadın mıyım? Allah'ım bunları yaşayan ben miyim? Rüya mı bu? Hep böyle geçiriyorsun kafanda. O da yani mutlu olduğunu, hayalindeki yuvanın böyle olduğunu (ııı) beni çok sevdiğini, mutlu olduğunu, inşallah bu mutluluktan ileride çocuklarımızın olacağını düşünerekten (ııı). Yalnız ben nişanladığımı son döneminde bir rahatsızlık geçirdim. Jinekolojik rahatsızlık, (ııı) o rahatsızlığından gittim kontrolleri mi yaptırdığında işte bende miyom olduğunu söylediler (ııı). Evlendim üç günlükken evliliğin o rahatsızlığım tekrar nüksetti (ııı). Hemen biz zaten ne olduğunu anlamadan hastaneye gittik. Özel Ege Üniversitesi'nin doktorlarına gittik. O da acilen ameliyat olmam gerektiğini söylediler (Sesi titriyor anlatırken ve oldukça üzgün). Çok büyük bir acı yaşadık o dönemde. Sonrasında hemen yatmam gerektiğini söyledi. Ben çok mutsuz oldum. Tabii o kadar ağır depresyonun eşiğinden döndüm. Beş günlük evlisin, altı günlük evlisin ve hastanelerle haşır neşir oluyorsun. Sonrasında mecburen yattım. Doktor bana dedi ki, ameliyata girmeden önce ben hemen çocuk çocuğum olacak mı dedim çünkü anne olmayı çok mu çok ama çok arzu ediyordum. Çocuğum olacak mı? Sen dedi çocuğunu değil, çocuğunu düşünme dedi profesör. Sen canımı kurtarabilecek miyim? diye düşün şu anda dedi. O anda ben balyoz yemiş gibi oldum. Belki de rahiminde gidebilir bu ameliyat neticesinde böyle, önce, artık, çok büyük bir tramva yaşadım. Engellisin evlendin, hadiii hoppa bakalım evlendikten bir hafta sonra hastanedesin ve sana (ııı) böyle söylüyor. Acayip derecede böyle çok büyük acılar yaşadım. Eşim üzülme dedi. Ben seni her halinle seviyorum dedi. Hayatımıza ne gelirse onu yaşayacağız dedi. Annem de bir taraftan amaaan kızım üzülme dedi ne yapalım dedi. Başına bu haller gelirse de ben senin arkadayım dedi, üzülme dedi. Yani o gelirse de gelir. Ne yapalım yani dedi üzülme dedi ama (ııı) doktorların olduğu gibi olmadı. Ameliyat sonucunda basit bir miyom olduğunu ama aldıklarını söylediler zaten öyle bir şey ki (ııı) ve ben yoğun bakımdan çıktım ve eşim moral olsun diye ertesi sabah gelirken çekindiğimiz o güzel resimlerin getirmiş bana bütün hastaneye (gülüyor çok mutlu) öyle güzel yayıldı ki o, şey diyorlardı doktorlar,espri yapıyorlardı. Herkes otele gider çok teşekkür ediyoruz sen Ege Üniversitesi'nin jinekoloji kadın hastalıkları bölümünü tercih ettiğin için balayında (kahkaha atıyor). Sana balayı odası yapmak isterdim ama gibi esprili çok güzel bir dönem yaşadım ama çok büyük bir korku yaşadım. Tabii kırk günden fazla iki aydan fazla böyle bir nekahat sürem oldu. Sonrasında zaten kızıma hamile kalmışım. Toplum zaten baskın (ııı). Tabii ki toplum dediğim gibi geçmiş dönemde çok zordu evlilik yapmak. Şimdi belki zaman geçtikçe dönem değişti (ııı). Devir değişti. Şu anda evlenmek

isteyen engelli kadınlara o kadar şey gözüyle bakmıyorlar ama sanki aynı yani tavırla belki çok kaba konuşacağım ama azmış mı bu kız mantığıyla yaklaşıyorlardı. Nişan gecesi eşim coşkuluydu. Böyle kınada da öyle coşkuluydu. Bende çıtı pıtıydım o zamanlar şimdi artık kiloları aldım. Komşularım benim dediler ayy(ismini söylüyor) dediler, sen çok çıtı pıtısın işte damat çok hareketli böyle şey çekeceğin var. Cinsel olarak yetebilecek misin? Onlar beni eksik görüyorlardı. Mesela teyzemler o gün çok korkmuşlar. Daha sonra ilk geceden çok korkmuşlar daha sonraki zamanlarda bunu benimle paylaştılar. Ayy hadi hadi ilk geceyi atlattın. Biz çok korkmuştuk. Niye korkunuz? Ne var yani? Giyotine gitmiyorum (kahkaha atıyor). Her evlenen kişinin yaşadıklarını yaşayacağım. Yani ne olabilir ki? Bu şekilde anlam verememiştım. Biz çok korkmuştuk. İşte hastanelik olacaksın dedi. Ne alaka yani yam yam mı sanki sonuçta o da bizim gibi bir insan (kahkaha atıyor). Yani herhalde onu coşkulu, hareketli halini ne bileyim cinsel yönden onun daha böyle şey olduğunu düşündüler. O beni hiç üzmedi. Ben de onay ettim herhalde (gülüyor). Yirmi dört yıldır bu işi götürüyoruz (kahkaha atıyor)”

Çocuk Bakım Koşulları

“Ameliyat ve nekahat döneminden sonra çünkü kızım evliliğimizin on birinci ayında oldu. 23 Mayıs oldu. Mesela bizim evlilik yıldönümümüz, senemizi doldurmanıza kısa bir süre kala, dört aylıkken evliliğin üç buçuk dört aylıkken hamile kalmışım. Ameliyat geçirdim. Hiçbir şey olmadı. Yani kırk gün hastanede yattım. Ondan sonra eve çıktıktan beş gün sonra zaten cinsellik yaşamaya başladık. Yeniden sanki evlenmişiz gibi ve akabinde de ben doktoruma gittim. Doktorum da dedi ki her şeyin çok mükemmel. Yaklaşık yirmi dokuz yaşındaydım o zamanlar. Eğer bebek olmasını istiyorsan dedi. Şu anda herşeyin normal. Şu anda en güzel dönemin. İstiyorsanız eğer korunmayabilirsiniz. İstiyorsanız da ben bunu, yöntemini yani birlikte kararlaştırırız. Yani korunma sistemini. Bizde korunmadık yani hamile kalmışım. Hamile kaldığımı hissettim. Yani o dönemlerde aslında hiçbir şey yoktu. Hafif kasıklarına ağrı girdi. Eşime dedim ki, ben hamile hissediyorum kendimi, hadi dedi, saçmalama nereden hissettin dedi. Gerçekten ben hamile hissetmeye başladım kendimi. Eve geldim ondan sonra on gün geçti hamileliğime. Ben anneme verdim ben idrarımı çünkü burada sağlık ocağı falan yoktu. Altı üstü oturuyorduk annemle, götürdü, kağıdı verdi. Bir baktım hamileymişim. Ayyy ben başladım ağlamaya (kahkaha atıyor), çok sevindim, eşime de söyledim. Annem haa günlük güneşlik değil bakabilecek misin bu çocuğa? Dedi. Hamileliğin nasıl geçecek? dedi. O benim sağlığımı yitirmemden, işte yatağa bağlı kalacağımdan, hamileliğimi kötü geçireceğimden çok korkuyordu. Aynı şu tabiri kullandı. 'yedın şimdi boku ne halt yiyeceksın bakalım' dedi (kahkaha atıyor). Bakarım dedim, yaparım dedim. Her şeyi yaparım ben dedim (ııı) ve hakaten her şeyim normal gitti. Eşim acele ediyorsun. İşte ayy ne zaman hissedeceğim? Ne zaman tekme atacak? diyorsun ve ben günlük yaşantımdan hiçbir ödün vermedim. Evimi kendim sürdürüyordum, makine açıyordum, temizliğini yapıyordum ve hep bunu yaptım. Çok samimi bir arkadaşım vardı benim üçüncü katta oturuyordu. Kenarlarda tutunacak yerler vardı. Ben hep üçüncü kattan onun evine inip çıkıyordum. Annemlerin kendi merdivenliydi evi, sekiz basamaklı iniyorum. Alt katta annemi dolaşıyorum. Anneme gidiyorum. Defalarca düştüm, kalktım. Hiçbir şey olmadı. Maşallah hamileyken de düştüm kaç defa ayağım kayıyordu. Küt böyle balerinler gibi kalkıyordum, topluyordum. Hadi ayağı kalkıyordum, bakıyordum sağımda ağrı yok

solumda ağrı yok kutsal bir şey koruyor seni o an. Gerçekten o an çok düştüm yani hani derler ya ondan düşüyor, bundan düşüyor, düşse benim çocuğum düşerdi. Karnım sonra kocaman oldu tostoparlak oldu. Sonra ben hiç unutmuyorum yani ben sekiz aya kadar koltuk değneklerle Ege Üniversitesi'ne kadar, içeriye kadın doğum bölümünün olduğu yere kadar, hatta üst kata servislerin olduğu yer oradaydı. Ameliyatını yapan doktor aynı zamanda doğuma kadar da orası takip etti beni. Oraya kadar da koltuk değnekleriyle yürüyordum, gidiyordum. Çok kızılıyordu doktorum tekerlekli sandalye var sen neyi kanıtlamaya çalışıyorsun ve kızdı bin şu tekerlekli sandalyeye diyordu. Düşeceksin bir tarafını ağrıtacaksın, artık bebeğin var. Yok bana bir şey olmaz yok, bana bir şey olmaz. Aylık taksit tutuyorduk. Eşim, o zaman arabamız yoktu işte, o parayı ayırıyordu. Kontrol günü annene git. Annemle birlikte gidiyordum. Kontrolü mü yaptırıyordum. Aylık rutin kontrollerimi. Mesela benim eşim ramazan dönemi yaklaştığında, eşim evlendiğimizden beri oruç tutan birisi. Dedim ki oruç tutacak mısın? Valla dedi beni kaldırırsan gece dedi, tutarım dedi. Sanırım o yaparsam tutarım dedi ama aksi takdirde tutarım dedi ya da sen hazırla dedi. Akşamdan koy bir tepsi. Ben tam bir ay gece sahurda kalktım. Sofrasını hazırladım. İftarlarını hazırladım. Öyle dandirik dundirik değil. Çorbasıyla, salatısıyla, pilavıyla, tatlısıyla neyse her akşam iftar sofrasına hazırlıyordum. Doğuma çok az bir zaman kaldı artık ramazanı bitirdik. Bayramı yaptık. Bayram gezimi de yaptım (kakhaha atıyor). Bayram gezmemi de, gezerek, koltuk değnekleriyle yaptım. Eşimi dostumu karnım burnumda gezdim hatta çok yaşlı bir yengem vardı benim. Ona gezmeye gitmiştik. O kadar çok sevindim ki bir insana hamilelik ancak bu kadar yakışabilir dedi. Elma gibi olmuş yanakların Allah'ım böyle çok sevimli, çok severdi beni. Neyse bayramı geçirdik. Eşim dedi ki, boya badana yapalım. Doğum hazırlığı başlayacak. Bu arada da haftada bir gün eşimin bahsettiğim teyzesinin oğlu burada Gaziemir Hava Teknik Okullarında çocuk gelişimi okuyor. Şey geliyor, anne kuru fasulyesini canım çekti, bir de arkadaşını alıyor Konyalı. Her gün bize geliyorlar. Gece kalıyorlar. Bir de ben onlara hizmet ediyorum. Üç tane erkeğe hizmet ediyorum. Öyle bir hamilelik yaşadım yani. Hiç yani kızıma pişpirikli bir hamilelik yaşadım ama ben dolu dolu yani hiç yapmadım bir şey. Sonrasında işte boyama badanamı yaptım. Ben onlara yemek yaptım. Bir de yağlı boya yağlı boya kokusu çok bana dokunmuş çıktım, fenalaştım. Dışarıya çıktım. İşte o gün akşam hastalandım. Erken doğuma girmişim. Boyanın etkisiyle bir de yorgunluk. Boya badana bitti. Ben hastalandım, kaldırıldım hastaneye. Doktor dedi istiyorsan hemen sezeryanla alayım dedi ya da durdurayım. Dedim doktor bey durdurabilerseniz durdurun. Sezeryanda benim zaten o anlaşma ile hamile kalmıştım ben çünkü evliliğimden önce ortopedistimle konuştum. İşte böyle böyle bir durum var. İşte evlenmek istiyorum. Bilimsel yaklaştım yani. Hadi evlenelim yani bilinçsizce hiçbir şey yapmadım. Bana hamile kalabileceğimi, çocuk doğurabileceğimi (eee) ama çocuğumun sezeryanla doğum yapabileceğimi, benim ortopedistim zaten profesörüm söyledi bana. Aynı şeyi kadın doğumcumda öyle hamile kalmak istiyorsan ortopedistinle konuş, tabii ki dedim. Evlenmeden önce konuştum dedim. O evlenme dese evlenmeyecektim sağlık açısından tamam demişlerdi. O koşullarda hamile kaldım. Orada durdurdular karnımdaki sancıyı. Eve yolladılar. Evde de bakacak kimsem, eşim annesini getirdi. İşte annem demiş oğlum çağır. Annemin de sorunları var. Annemin de hamile gelini var. Oğlan kardeşimin karısı hamile bir de babam kalp ameliyatı oldu. O arada böyle hepsi üst üste geldi. O arada kayınvalidem geldi ama hiçbir şey yapmıyor. Suya sabuna dokunmuyor. Eve geldik istirahat o bir divanda yatıyor, ben bir divanda yatıyorum. Karnım acıkıyor. Yemek

yapacak hiç kimse yok. Annem bir tabak yemek getiriyor yiyoruz. Hadiiii bir saat sonra gene acıkıyor insan. Hamileliğin son dönemi. Yazık benim komşularım, biri çorba getiriyor, biri pilav getiriyor, biri kuru fasulye getiriyor, biri başka yemek getiriyor. Akşam oluyor eşim geliyor. Eee ne yaptın eee ne yapacağız anne yapmadın mı? Yemek yapmadım, ben karnımı tuta tuta çıkıyorum. Bilmiyormuş yemek yapmayı. Habire yatıyordu. Tarlada çakada çalışan kadın buraya gelince benden bekliyo ama gelin hamile. Karnımı tuta tuta yazık eşim diyordu sen soy madem şeyleri ben ocağın başında pişiririm. İşte ne bileyim tavuk alıyorduk, tavuk kızartıyorduk, ne bileyim basit şeyler yapıyoruz. Yaaa patates soyuyoruz, patates pişiriyoruz artı yemek yapıyorum. Ondan sonra ilaçlarım bitti. Ben o gece bir sancılandım. Pazartesi gitmem gerekiyor. Yatacaktım. O da yine takip edecekti. Gününe kadar otuzaltıncıyı bitirdim, otuzyediye girdim bi sancılandım, hastaneye kaldırıldım. O gece çok büyük bir sancıyla neden ben dedim sancı çekiyorum? Neden sancı çektiriyorsunuz? zaten sezeryanla alıyorsunuz. Yani dediler bebeğin kafası yukarıda. Bir şey, işte, çekmek zorunda kalmayalım. Sancıyla aşağı inmesini bekliyoruz ama sen çok dayanıklısın. Ben hakikaten dayanıklıyım. Sabaha kadar, üniversitenin şeyini çok seviyorum, doktorun bir eli saatte, bir elli karnımda sancılarımı takip eden. Bir gece geçirdim sancın var mı? diyo, hııı var diyorum ama ben acılara dayanıklıyım. Kemik ameliyatları geçirdiğim için kızım diyor, sancın var hissetmiyor musun? ama sonra dedim ki, doktor bey sen benim sancımla beni özdeşleştirmeye çalışma ben aynı anda yedi yerimden kemiklerimden ameliyat olmuşum. O acılarla yoğrulmuş bir insanım. Bu sancı bana mısın demiyor. Yani oradaki kadın azıcık sancı çekiyor, bağılıyor. Ben de tık yok. Beni dedim algılamayın. Siz makineyi takip edin. Sancı geliyor. Ben onu ciddiye almıyorum. Sonra bir baktı hakaten doğru söylüyorsun dedi. Sabaha kadar doktor dikti başıma. Adamın bir eli saatte, makineye bağlıyım. Ertesi sabah sezeryana gittim ve bir kızım oldu. İşte bayılmışım bayılmışım (gülüyor). Bana kızımın olduğunu söylediler. Ben şanslıydım sadece pazar günü olduğu için doktorun eşi aynı zamanda sezeryan olmuş. İkimiz yan yana yatıyoruz. O hemen acele etti çocuğunu görmek için. Bana dedi ki doktor, sen gördün mü? Başka bir bölümün doktoru sen gördün mü? yok ben görmedim. Hemen dedi, kaç numarada yatıyor dedi. Hemen sana çocuğu getirelim gör dedi. Ben kaldığım odayı söyledim ona. Hemen telefonu açtı. Şeyin yakınında işte çocuğu getirsinler. Onun sayesinde. Bayıldım işte iki saat sonra falan benim kucağıma getirdiler çocuğu, küçücük, minnacık, küçücüktü. İki kilo dört yüz gram olmuş benim çocuğum böyle küçücüktü. Ayyy kızım dedim. Korktum onu kucağıma almaktan annemi içeri almadılar. Sonra hemşire tolerans tanıdı. Geç teyze geç dedi. Emzirme şeyi oldu. Emzirdim böyle işte, bir şeyler çekiyor içimden canım acıyor (gülüyor). Korkmadım ama zaten hemşire yardım etti. Bir elimde serum takılı, şeyler takılı, iğneler takılı, hareket kısıtlılığı oluyordu. Haliyle oturamadım. Oturma pozisyonuna getirdiler ama ben daha cabbar, böyle bir insanmışım. Yanımdaki kadın doktorun karısı çok nazlıydı. Ona dediler ki. yaa dediler kalk toparlan biraz dediler. Baksana bu kadın engelli ve senden dediler çok daha şey hareketli, daha cabbar. Yani toparla kendini dediler. Yani ne bu halin derlerdi ona. O da sezeryanla oldu. Onun oğlu oldu. Benim kızım vardı. O geceyi geçirdik. Ertesi sabah oldu. Kendi doktorum geldi ama dediğim siz onunla özdeşleştirmeyin çünkü ben kemik ameliyatları oldum. Ben acılara dayanıklı büyüdüm. Herkesin dayanabileceği, hakikaten o kadın belki normal olarak dayandı. Dayandığı bir acıydı ama ben sonra artık başladım ayaklarımı hareket ettirmeye. Bana dediler ki sen kalkıp ulaşamadığım için yatağın içerisinde hareket et dikişlerin var dediler. Yerleştim yerime, ben başladım işte

oturduğum yerden ellerimle şeye gidiyorum. Karyolanın ayak ucuna öyle böyle, bir böyle bir böyle, öyle öyle öyle geri gidiyorum. İşte sağ ayağımı kaldırmaya çalışıyorum. Sol ayağımı kaldırmaya çalışıyorum. Öyle bir hareketliliğim oldu. Yani yürüme pozisyonları yapmaya çalıştım. Geceyi geçirdik. İki üç defa çocuğumu getirdiler. Doktorum geldi. Beni görünce şaşırdı çünkü o gün gitmem gerekiyor doktora. Sen dedi ne yaptın? Dedi. Doğum yaptım dedim ayy dedi. Sen dedi bana iş bırakmamışsın. Sen kendi işini kendin yapmışsın. Hemen kalkmışsın dedi. Ertesi sabah geldi. Herkese birer bardak açık çay dedi. Bana da dedi ki dört tane petibör yiyeceksin dedi. Bana ekstradan dört tane petibör şeyi verdi. Hemşire de güldü. Arkasındaki onunla birlikte dolaşan bak dedi hocamın bu kıyağımı unutma dedi. Sadece sana yaptı bu kıyağı dedi. Herkese çay verir sana dedi dört tane petibör bisküvi yiyebilirsin dedi. Bunu bence unutma dedi. Sadece sana yaptı bu kıyağı dedi, espirileştik. Bugünü ben yine hastanede geçirdim çünkü başka bir şey yemedim. Gaz çıkartıyorsun, yok tuvalete gidiyorsun. Bizde öyle sıkıntılar var herkesin. Gece ben dayanamadım beni dedim yatağıma götürün. Çocuğumla birlikte çünkü o gün bütün kadınlar gaz çıkardı. Tuvalete gitti. Odalarına gittiler. Bir ben kaldım yani. Ben dedim söz veriyorum size dedim. Hiçbir şey yemeyeceğim dedim. Bir şey yapmayacağım dedim. Ya bu şartla beni odama götürün odama geldim annem şaşırdı. Erken gelmişsin dedi. Anne dedim şartlı tahliye oldum dedim (kahkaha atıyor). Sonrasında işte bir hafta yatırdılar hastanede. Bir haftadan sonra ben kendimi hakikaten o hastalarla özdeşleştirmiyordum. Sezeryanlı bir kadın vardı. Benim yanımda, odamda yatan, onun kayınvalidesi gümbür gümbür bir kadındı. Sonra benim kayınvalidem kalmak istedi yanımda. İyi dedik kal dedik ama kadın sadece yataktan başka bir şey düşünmüyor. Hep kıvrılıyor bir yere ya da gidiyor boş bir yatak var kırılıyor. Bana bakım konusunda yeterli olamadı. O an bir anda aciz olduğunu hissediyorsun (üzülüyor). Şöyle ki şimdi çocuk ayak ucunda başka bir yatakta yatıyor ama sen onu alamıyorsun. O çok kötü bir duygu. Bu akşam annem yanımda kalmadı. Kayınvalidem başka bir odada yattı. Gece vakti yanımdaki kadının çocuğu da sarılık olmuş. Kayınvalidesi küçük çocuğu sürekli küveze götürüyor, getiriyor. Sarılığı gitsin diye götürdü. Benim çocuğum, uyuyordum. Geriye geldi çocuğu bırakmış geriye geldi. Bebek ağlıyor. Ben burada ağlıyorum, o orada ağlıyor, ben burada ağlıyorum (ağlıyor). Ne oldu? Dedi. Sen niye ağlıyorsun? dedi. Önce beni gördü. Tabi ayy dedim, çocuk ağlıyor, alamıyorum, dedim. Kalkamıyorum, dedim. Dedi, kuzum dedi, aldı çocuğu benim kucağıma verdi. Nerede senin kayınvaliden dedi. Valla gittim, odada yatıyor herhalde dedim. Bir oda buldu yatıyor dedim. Ayy gitti, çok sinirlendi. Bak, bütün gece ben çocuk götürüyorum, dedi. Gelini kaldırmıyorum, dedi. Öyle bir şey ki pedini dahi kadıncağız alıyordu gelinin düşünebiliyor musun? Öyle bir bakım sağladı. Bizde ise ben kendi bakımımı kendim yapmaya çalışıyordum. Tekerlekli sandalyede oturuyordum. Ben tekerlekli sandalye getirtmişim o dönem. Hemşireler yardım etmiyordu. Hiç birisi yardım etmiyordu. Yani bir sandalye getiriyordum. O sabah kayınvalidenin orda dedim, bana bakan bir insan gelsin. Benimle ilgilenecek bir insan gelsin. Refakatçi diğer kadın bulmuş onu. Ona nasıl bağıyor. Sen geldin burada kaldın. Bu kadını mağdur edemezsin. O çocuk bir yerde ağlıyor. Gelinin bir yerde ağlıyor. Sen uyumaya mı geldin? Sen yarın sabah gidiyorsun. Seni görmeyeceğim bu odada (kahkaha atıyor). Böyle berbat etti kayınvalidemi. Geldi ertesi gün anneme anlattık. Haa o gün tekrar çocuk varmış ben mememi emzirirken, ben uyumuşum çocuğun kafası böyle boşluğa denk gelmiş. Neredeyse düşecek. Gene geldi kadıncağız. Böyle usulcacık çocuğu kaldırdı. Bismillah. deyince ben bir uyandım. Kızını dedi (!) düşürüyordun çocuğu

dedi. Sen dedi. Kafası aşağı sarkmış dedi. O an ikinci patladı. İşte o zaman dedi seni görmeyeceğim burada dedi. Sen dedi iki seferdir faul verdin dedi. Sen dedi evde oğluna mı bakacaksın kime bakacaksın bak. Annem geldi. Sabah dedi ki, hanım dedi kızına sahip çık dedi. Böyle dobra bir kadın, ölmüştür şu an Allah rahmet eylesin. O zamanlar bile altmışbeş yetmiş yaşlarında bir kadındı. Al bunu götür dedi ya da kızının başında kal dedi. Adam gibi birisini bul dedi gittiler. Annem kaldı sonrasında arkadaşlarım demişler ki biz evin her işini göreceğiz. Yemeklerini yapacağız. Sen sadece e bak başkasına bakma. Hakkaten birisi öğle yemeğini yapıyordu. Birisi akşam yemeğini yapıyordu. Sabah gidiyorlar. Evimi siliyorlar. Süpürüyorlar. Böyle bir bakım yaptılar. Benim komşularım çocukluk arkadaşlarımdı çoğuda. Böyle sonra evime geldim. Sonra beni komşuların hiç yalnız bırakmadı hiç ama. Zorlandığım konularda karşı komşum dediğim gibi üçüncü katta oturan onun adı da adaştık şey yapardık. Çocuğu eve getirdik yıkamaya. Diyo ayy ben yıkayamam bunu kim yıkayacak?. teyze yıkar dedi. Sen dedi, otur dedi, karışma dedi. Sen bana su dök dedi, gerisine karışma. Ben yıkayacağım çocuğu dedi. Beni de telaşlandırmak istemedi, sende telaşlanma dedi. O yaaaa kadın hatta bir espri yapıyordu (gülüyor). Kızına bayağı bir yaşına kadar baktı. Haaa ben de eşimle birlikte yıkadım. Büyüyünce artık oturur pozisyonda olunca yıkamaya başladım ama o (önceden bahsettiği kadın) hep yıkıyordu. Böyle şey yapardı. Bir elbisesi vardı. Su sıçırıyor diye o elbiseyi yerde saçını böyle toplardı. Tellaklar gibi. Espiri yapıyordu. Böyle hamamcı teyze geldi, hamamcı teyzen geldi diye (gülüyor). Böyle zorda olsa büyüttüm ama emzirme olayında çok sıkıntı yaşamadım zaten sütüm gelmiyordu. Mamaya döndük ama bir on üç ay emdi kızım benim. Öyle bir şey ki karnını doyuruyordum. Onun üstüne emerdi. Eşim yardım ederdi. Bazen ben çok bunalırdım. Bebeğim çok ağlayan bir bebektir. Gece uykusu hiç yoktu. Kendim alırdım kucağıma eşim verirdi. Biz ona yalnız ana kucağı almıştık. Ana kucağında bağılıyorduk kayışla. Öyle bağlanmasında da sıkıntı olmuyordu, sallanmasında da sıkıntı olmuyordu. O kucağıma alıp şey yapmasında da sıkıntı olmuyordu, alabiliyordum onu ben ve çoğunda uyurken de onda yatıyordu. Hemen yatağımızın yanındaydı. Öyle birşey ki çekyattan biraz daha aşağıdaydı. Ben o dönemde bayağı dört beş ay salonda çekyatlarım vardı. Eşim bir çekyatta yatıyordu. Ben bir çekyatta yatıyordum. Bebek de yanımda yatıyordu. Yanımda yattığında, işte nedir? şu pozisyonda, şöyle şu pozisyonda (nasıl aldığını gösteriyor, kollarını yana ve aşağı sarkıtarak). Sıcak suyu kaynatırım termos'a koyardım. Gece kaynamış suyu termosta sıcak kalsın diye gece biberonla mamasını hazırlıyordum her gece kızıma. Onu diyorum ben seni işte böyle böyle büyüttüm her şey hazırda diyorum. Hala da öyle. Gece öyle bir şey ki ben hazır bezler yeni çıkmıştı ve çok pahalıydı. Ben, o kadar çok hazır bez alıyordu ki eşim, bir misafir yanında kullanayım, misafirlğe gideyim ya da yatılı bir yere gidersem orada kullanayım diye. Evde normal dikilen bezlerden yapmıştık. Hep ben bez yıkadım. Yani on beş aylık kızım o yaz döneminde ben çişe alıştırdım. Kızımın ama çişe alıştırdığım dönemlerde koltuklu bir tane klozet aldık çocuklar için. Oturduğumuz yerden ben yere oturabiliyordum. Yerden elimin desteğiyle kalka biliyordum. Çok hareketliydim. Kilo da yoktu. Alıştıyordum onu o şekilde. Dedim yaa ben de çok titizim, eşim de çok titiz. Onu diyorum vileda içine kloraklı su hazır. Eğer bize biri gelsin hemen hazır bez, hep hazır klozet, lazımlık yanında vileda hazırlıyorduk (kahkaha atıyor). Hemen bir şey olsa hazırlıyorduk. Olumsuz bir durum oldu mu hemen silerdim. Hiiç (!) onu da diyordu komşularım çok temiz büyüttüm. O işte üç katlı evde çocuğumu yıkayan kadın öyle derdi. Sen, öyle birşey ki ben çocuğunun iç çamaşırlarında bir tane pislik

görmedim. Bir tane kusmuk kokusu duymadım. Çok güzel büyüttün diyordu. Hakkaten öyle büyüttüm. Yani işte mesela odadan odaya geçeceğiz. Odadan odaya taşıyamıyorum. O ana kucacı benim gerçekten kurtarıcımdı. Çeke çeke emekleye emekleye giderdim açıkçası çünkü yerde bir pozisyonda giderdim odadan. Önce kendim odaya gidiyordum ona ninni söyleyerek. Onunla hep konuşuyordum, konuşurdum anneciğim işte bak şuraya gideceğiz, buraya gideceğiz, orası çok sıcak, bak şimdi yemek yapacağız gibi (gülüyor). Ben yemek yaparken onu mutfığa çekerdim. Ona şarkılar söylerdim. Bir gün öyle bir şey yaptım ki sebzelikler vardı. Açık sebzelikler eski zamanlarda işte, mercimeğin kenarı açık duruyor, pirincin kenarı açıkta duruyor. Ben yakınım kadar aldım işte, ocakta yemek yapıyorum. Kızım da bu arada sebzelik ona yakın bir pozisyonda, haaa bir de o dönemde biz ona örümcek almıştık. Kendi artık ayaklarıyla yürüyebiliyordu. Bir sürede öyle idare ettik. Bir buçuk yıl geçinceye kadar diyordum. Allah, işte bana göre bir çocuk verdi. Böyle minyon tipli bir bebek oldu. Çok kilolu bir bebek olsaydı, zorlanırdım. Minyon tipli bir bebek oldu. Hala da öyle zayıf, minyon tipli. Doğum yaptı ama hiçbir kilo kalmadı. Yani örümcek ve ana kucacı beni rahatlattı. Can simidimdi benim onlar. Öyle bir şey ki, örümcek geldi, sebzeliği yanına bir çekti. Ben birini tutmaya çalışıyorum. Biri dağılıyor. Evin içi mercimek, pirinç, kırmızı mercimek, bulgurlar, böyle ne varsa, her tarafa dağıldı ve ben üzerine basamıyorum. Bassam kayacağım, düşeceğim. Oradan, pencereden anneme seslendim. Anne yetiş çabuk. Oradan komşu duymuş sesimi. Sesimi duysalar hemen koşarlardı. Ayyy annem koşup gelinceye kadar alt komşular çıkıp geldiler. Diyorum ki mahkum kaldım burada. Bakın sebzeler bütün kuru erzaklar döküldü. Ben de oturuyorum. Bir bağırdım mı komşular çıkıp geliyorlardı. Tipik pencereden konuşan aile tipleri, öyle bir ortam. Bağırdım mı, anneme sesimi götürünceye kadar komşularımız aynen üç beş kişi birden (kahkaha atıyor) eve gelirdi. Hemen kürek getirdiler. Yaramaz kap getirdiler. Dediler ne yaptın, dediler. Hemen kürek getirdiler çünkü hepsi yığıldı, dökülüyor (kahkaha atıyor). Dört yaşına kadar böyleydim. Sonrasında büyüdü tabi ayaklandı. Öyle bir şey ki, biz evlendiğimizde kapımızdan bir delik dışarıya kapının kolunu taktık. O deliğe içeriden de kilidi taktık annem falan geldiğinde bir şey olduğunda ben bazı durumlarda kilitliyordum. Geceleri kilitliyorduk yani çocuk kapıyı açmaya başladı. Bu sefer dışarıya çıkıyor. Ben yetemiyorum arkasından koşturamıyorum. Gidiyor merdivenlerden. Merdivenlerden çıkacak mesela sağ tarafa dönerse de yan tarafım inşaat, dam diyelim artık altta ev var üst boş oraya gidecek. Belki de düşecek inşaatın üstünden. O korkudan benim kapım kilitli duruyordu hep. Bayağı uzun bir süre kapımız kilitli yaşadık. Sonra babam dedi. Bu böyle olmayacak tuğla aldı. O damın üstüne nasıl olsa ev yapacağız. Damın üstünü, duvarlarını ördü. Onun erişemeyeceği bir şekilde, iki metre kadar pencere hizasına kadar, ördürdük. Dedi, ev yapacağımız zaman tamamlarız dedi diğer tarafını. Yeter ki çocuk garanti altına alınsın. Koşsa da orada damın içinde koşacak. Bir de merdiven de kapı yoktu, oraya bir tane kapı yaptırıldı o kapıyı da kapatıyorduk. Merdivenlerden düşme riski olmasın diye onu koruma amaçlı önlem aldık. İşte onu diyorum, ben gurur duyuyorum kendimle çünkü şu anda günümüzde bile çok kızıyorum öyle annelere düşüncesiz, ne bileyim çocuğu çaydanlığı dokunup da yanan çocuklar duyduğumda öyle annelere çok kızıyorum. Neden çocuğuna bakmıyorsun? diye ben bu halimle çocuğuma çizik veya bir tarafına haaa düşmüştür, düşebilir evin içinde ama asla böyle burası morardı, bir şey oldu, öyle bir pozisyonda hiç büyütmedim yani. Kendimle gurur duyuyorum. Zararsız bir şekilde büyüttüm onu. Dört yaşına kadar geldi. Eşime dedim ki, ben yetemiyorum artık buna dışarı çıkmak istiyor.

Bir gün kaybettiğimi sandım ben onu, annem alt katta dolanıyor. Bahçeden dolanıyordu. Kaybettiğimi sandım. Komşu gitti. Kapıyı açtı. Arkasından yetişemedim. Kilidi açmış. Kaybettiğimi sandım, çok korktum. Bütün mahalle çocuk aradık. İşte o zamanlar akülü olmuş olsaydı, ben her yere gideceğim yani. Ben olduğum yerde duruyorum. Komşularım çocuğumu arıyor. Komşum gitmiş bakmış. Anneme sorsa. Cama bakıyor. Böyle camdan bakıyor. Annem oturuyor ya da uyuyormuş sanmış işte girip içeriye sormuyor işte (kızının ismini söylüyor) sende mi diye. Biz bir saat harıl harıl çocuk aradık. Çocuk meğerse annemdeymiş yani. Çok korktum. O gün öyle bir korku yaşadım ki ! inanılmaz bir korku yaşadım. Yaaa gerçekten kaybolsaydı (!) dedim, yaa çalsalardı onu (!) dedim. Eşime dedim ki gel bunu kreşe verelim. Çalıştığı işyerinin altında mı? üstünde mi? bir yerde kreş vardı. Telekom çalışanlarının kreşi de oradaki kural şeydi. Annelerin çalışmış olması öncelikli idi ama ben yetemiyorum diye başvuru yaptım ve o zaman kreşe verdik. Onu kreşe verdik, kreşe vermeden önce eşime dedim ki, tabii maaşından kesildi, kesilecek. Eee şimdi nasıl karşılayacağız? Ben araba almamızı istiyorum. Bunun için de dedim ben trikotajcıyım. Ben makina alacağım. Evde trikotaj iş yapacağım. Para kazanacağım. Sen ehliyet al. Ehliyete başvurdu. Öyle dengeledik ki, ben bütün bir yaz, ben dedim, babama bana kefil olur musun? Sana kefil olmayacağım da kime kefil olacağım dedi. Halk Bankası'nın Girişken Kadınlar Kredisi vardı. O dönemler çıkmıştı. Araştırdık, babam da Halk Bankası'ndan nakliyeciydi. Ben oradan nakit para çektim. İş kuracağım diye belge verdim. Nakit para çektim ama o parayla gittim trikotaj makinesi aldım. Kendim biliyordum zaten biraz da kursa gittim. Eksiklerimi hocam aracılığıyla tamamladım. Telekom'a yetişemez hale geldi. Yazın kendimi yeterli hale getirdim. Sonbaharda kreşe verdik kızımı. Sabah eşim alıyor onu kreşe götürüyor. Biz o diğer trikotaj işleriyle evimi geçindiriyorum. İşte doktor yelekleri, ceketleri, okul ceketleri, taytlar... Telekom'da o kadar çok tanınır hale geldim ki, yani sabah bir başlıyorum, onlar işe gidiyorlar. Hadi diyorum, öreyim, öreyim, öreyim. Akşam çocuğum gelince iş bitsin onunla ilgilenirim. O arada çocuğum geliyor. Onun yemeğini yapıyorum. Çalışan bir kadın kadar asgari ücrette eve gelir getirmeye başladım. Bunu beş yıl yaptım. Arabamızı da aldık. Kızım iki sene kreş de durdu. Dörtten altı yaşına kadar okul öncesi programdan kreşde de güzel sosyal bir hayatı oldu. Balesi'nden sporuna kadar. Babasıyla sabah gidiyor, akşam geliyorlar. Ondan sonra zaten anaokuluna yazdık, yazdırdık. Orada da gerçekten zorlandım. Mesela hasta olunca çok üzülüyordum. Önce küçükken taşınması kolaydı. Bir de valiz gibi çantalar oluyordu. Çocukların ne diyorlar? Ona, onunla götürüp geTiriyorduk ya da annemle birlikte götürüp getiriyorduk. Bir gün doktora götürdük. Çok ateşlendi kızım. Babası götürdü doktora. İlaç vermiş. İçiriyorum ilacı daha çok ateşlenmiş, düşmüyor ateşi. O gece sabaha kadar başında bekledim. Sirkeli sularla onun havale geçirmemesi için uğraştım. Sabah da o kadar çok ateşi vardı ki, eşime dedim ki, yine al sen götür onu. Sabah arkadaşlarıyla konuştu eşim. Ben yola kadar çıkaracağım dedi. Bayan arkadaşları servistekilere siz dedi çocuğu kucağınıza alabilir misiniz? dedi yola kadar. Çocuğu çıkardılar. O kadar yavrum, o ateşle yürüdü. İçim çok acıyor. Yani böyle hala, büyüdü çocuğum ama böyle bir iç acısını, hiç unutamıyorum. İki saat oldu. Telefon açtı bana eşim. Geldik, doktora getirdim, 40 derece ateş. Hemen doktor serum yapmış. Demiş ki ateşini düşürmeye çalışıyorum. Düşmezse hastaneye yatırmak zorundayım. Bana haber verdi. Ben bayağı çok üzüldüm. Dedim kim kalacak başında? nasıl gideceğim ben? düşünüyorsun işte (!) Yaaa ona yetemezsem. Sonra telefon açtı. Dedi kızamık döküyormuş, dedi. Sonra ateşi düşmüş. Taksi tutmuş. Artık eve getirdi. Her

tarafı lale gibi çocuğun. Baktım sonrasında öyle ki düzen kurdum. Oturduğum yerle salon arasında tutulacaklar vardı. Mutfağım da masa vardı. Tutunarak geliyordum. Kapıdan çıktığım anda salona gireceğim anda çekyatım, divan var. Çocuğum onun üzerindeydi. Oraya götürüyor, oradan getiriyordum elimde tabakla yemeğini hemen çocuğuma orada. Kendime ait zaten. İnsan o an donatılarını kendi yaratıyor. O an için herşeyini pişirdim. Her şeyimi pişirdim. Annem de yardımcı olmaya çalıştı ama genelde çocuğuma kendim, yüzde doksan kendim baktım. Yüzde on destek aldım. Eşim çalışıyordu ama akşam olunca bana çok faydası oluyordu”

Ev İçi Rol Düzenlilikleri

“Ben büyük temizlikleri yapamıyorum. Ayda bir, iki ayda bir temizlikçi geliyor. Diğer günlük temizlikleri de hep eşim yapıyor. Bizim çalışırken iki ya da üç kez temizlikçi tutmuşuzdur. Kadının yaptığı temizliği sevmez. Arkasından yarım bıraktıklarını hep tamamlamıştır. Benim sokağa atılacak param yok demiştir hep ve kendi temizler. Eşim temizlikten sorumludur. Ben mutfaktan sorumluyumdur. Hala daha bak yirmi yılı aştık. Yirmi dört yıldır hep bu düzen gitmiştir. Eşim de yapar, bende yaparım. Süpürge açmayı, ev temizlemeyi, perdeleri çıkarıp takmayı, hepsini eşim yapar. Ben çocuğumu hiç böyle ezik büyütmedim. Benim hala kızım çok yemek bilmez. Çok temizlikte yapmaz. Zaman zaman sorun yaşıyor. Anne, der damat, sen bir şey öğretmedin mi buna? Oğlum ben sana söylemişim el bebek gül bebek büyüttüm ben onu. Haaa neden yapmadım? Belki on bir yaşında, on iki yaşında süpürgeyle süpüren çocuklar olmuştur ama bunu normal bir anne öğretince öğretmek olur ama engelli bir anne yapınca eğer bunu çocuğuna, yaptırırsa yazık ya annemle babam engelliydi, evin işlerini ben yapardım, demesin. Çocuklarına anlatacak güzel hikayeleri olsun. Babam benim şunu almıştı. Annem bana şu yemeği pişirmişti ki ben hala çocuğumun önüne pişirdim, önünden aldım, önüne koydum. Annem, burası beş yıldızlı otel derdim. O da anne ne beş yıldız, artı üç yıldız, sekiz yıldızlı otel derdi. Ben hala öyleyim işte (!)”

Ev İçi Fiziki Durumlar

“Benim evimin koşulları daha uygun bana çünkü benim koridorlarım da büyük. Büyük bir ev 110 metrekare ki bu durumda çok büyük bir koridorum var. İşte oralara tutanaklar yaptırđım. Ben tutanaklardan mesela ben çamaşır makinesine, banyoma yürüyorum. Evde tekerlekli sandalyeye bağılı değilim. O tutanaklardan yürüyorum, çamaşırlarımı serebiliyorum. Odamın birine çamaşır askısı koydum. Askıları serebiliyorum. Yani bağımsızım. Şu an gene kısmen de olsa işimi görebiliyorum. İç yapısı, evime girişte koridor var zaten. Mutfağım, salonum, uzun bir koridor sonrasında yatak odaları ve banyo bulunuyor. İç yapısında özel bir düzenleme yaptık. Kendim bedensel engelli olduğum için evin içerisine koltuk değneğı gereksinimi duyulmasın diye koridorlarıma tutamaklar yaptırđık. Duvarlara monteli tutamaklar yaptık. Onda da ben biraz estetiğıe önem verdiğim için direk hastane havası olmasın ya da medikal merkezi görüntüsü olmasın diye ahşaptan koridorlarına tutamaklar yaptım. Tutamaklarla evin içinde dilediğim gibi evin içerisinde erişim sağlanabiliyor. Mutfağımın dolaplarını biraz aşağı indirdik. Uzanabildiğim noktalara uzanıyorum. Yemeğimi kendim yapıyorum. Ocağım normal. Altı fırın üstü ocak şeklinde o da kolaylıkla erişim sağlanabilecek boyutlarda. Ben evimin içinde akülü sandalye kullanmıyorum. Duvarlarıma tutamaklar yaptığım için akülü sandalye den kalkıp yürüyebiliyorum tutamaklar sayesinde. Aksi takdirde çift kollu

karıdyen kullanmak zorunda kalacağım. Evin içerisinde bunu yapmamak adına tutamaklarla evimin her köşesini rahatlıkla dolaşabiliyorum. Salonda da zaten eşyalara tutunarak hareket edebiliyorum. Banyomda da, tuvaletimde, banyomda şey klozet tarzında klozetin her iki yanında rahat oturup kalkabilmek için engelli tutamakları yaptık. Sıkıntım yok benim banyomda”

Karı-Koca İlişkileri

“Eşim ilgilidir. Ben duygularımı çok güzel paylaşıyorum. Seni seviyorum, aşkım, canım böyle kızsamda söylenirim, sevsem de söylenirim ama eşim duygularını... O herhalde ezik büyümenin şeyinden dolayı, eşim çok duygularını dışarı vurmaz, çok sever ama ne bileyim”

Çocuklar ile İlişkiler

“Kızım hep ondan (babasından) şikayet eder. Anne, babam senin gibi hiç beni kucağına almıyor. Senin gibi beni sevmiyor. Kucağına alıp kızım ben seni çok seviyorum, aşkım gibi bilmedi ama çok sevdi. Çok korudu. Hala daha öyle ama o duygularını, tabii ki ön plana gelsin istiyordu ama (duruyor). Gider yaş gününde sürpriz yapar. Bisiklet alır. Böyle hep özel günlere önem vermiştir. Kızımı hep mutlu etmiştir. İşte ayakkabısı eskimeye başladı demeden, vurulmuş bak burası ayakkabının demeden, o iki tane alır, gelirdi. Giysilerini şunu almamız gerekiyor dendiğinde, iki tane üç tane alır gelirdi. Çeşit çeşit giymiştir. Hakikaten bizim kızımızın giydiğini, şeyini çoğu insanlar, benim yaşadığım mahalle ile kıyaslarsam, benim çocuğum prensesler gibi yaşadı. O kadar bir üstün şeyle yaşadı. Neden böylesin anne? Böyle olmasaydı (!) asla demedi. Çocuğumun hala neden böyle bir annem var? dediğine hiç tanık olmadım çünkü öyle bir şey olsa benimle aynı yolda yürümezdi. Benimle yürüdüğü yolu paylaşmazdı. Benimle sağlam (engelli olmayan) bir komşum ... abla dedi size dedi imreniyorum. Ben dedim, neden dedim? Sen okula geliyorsun. Gönül rahatlığıyla giriyorsun. Beraber gidiyorsunuz. Okuldan alıyorsun onu ben görüyorum. Benim kızım benimle aynı kaldırımında yürümek istemiyor dedi. Neden? Dedim. Herhalde onların ilişkilerinden dolayı herhalde ve de güzel bir kadın. Yani artık ilişkileri nasılsa, neyi yanlış yaptı, neyi hissettiyse, sen böyle bir şey yaşadın mı hiç? dedi. Ben dedim küçüklüğünden beri in (kızının) can simidiyim. Her zaman benim annem en iyisini bilir, en iyisini yapar, benim annem yaratır. Hep böyle gurur duyuyorum seninle anne. Arada bun alıyor herhalde evlendikten sonra oluyor. Bazen geceleri falan arıyor. Anne üzerimden şefkatini asla eksik etme, desteğini asla eksik etme, iyi ki senin gibi bir annem var. İyi ki sizin gibi bir ailem var. Daha üç gün önce, üç gece kaldı kızım bende. Pazar akşamı evine gitti. Evinden bana mesaj atmış. Sizi çok özledim. İyi ki varsınız. Siz çok asil ailesiniz. Böyle yapar yani. Ben de kızım ile hep arkadaş olmuşumdur anne konsere demiştir. Ben onla konsere gitmişimdir. Gecenin bir vakti akülü arabalarla, otobüslerle gelmişizdir. Üç arkadaş gitmişizdir, gelmişizdir. Ben onun bir dediğini asla iki etmemişimdir. Ben onun moduna inmişimdir. Onunla aynı müziği dinlemişimdir. Yani iyi ki benim de öyle bir kızım var. Engelliliğimi hiç hissettiğini sanmıyorum öyle bir şey olsaydı haberim olurdu. Hiç hissetmedim. Geçen mesela doğum yaptığında, yoğun bakıma aldılar. Damat uyumuş, ulaşamadım. Hastaneden eve gelmiş, uyumuş. O geceyi işte ben kızım ile geçirdim. Böyle koyun koyuna, bir tek anne olarak ben vardım. İşte ikisi de anlaşmışlardı. Severe evlendiler. Oğlanın da iki ablası görme engelli idi ama böyle olmasına rağmen ailesi işte engelliden

engelliye çok fark var. Kültür farkı çok var. Onlar bizimle hiç uyum içerisinde olmadılar. İşte kendi komplekslerini aşamamışlar. Engelli kıza, çocuklara sahip olmalarına rağmen kendi içlerinde yaşamışlar. Sağa sola çevreyle bir diyaloga girmemişler. Bir kabın içerisine hapsetmişler kendilerini. İşte biz kızımızla onların istekleri doğrultusunda görüşeceğiz şeklinde istekleri var. Mesela evlendirirken ben onlardan bir tek şey istedim. Üç katlı evleri var. Ben dedim giriş katı olsun dedim. Ben çocuğumu gelip rahatlıkla göreyim dedim. Ben dilediğim an gelirim dilediğim an işte onu yapmadılar, engel koydular. Beni tahterevalli gibi tekerlekli sandalye ile çıkarıyorlardı. Neymiş kiracı çıkmamışmış (!) İnsan kiracısını çıkaramaz mı? Kendi elinde. Hikaye (!) Neden? İşte(kızı) annesine çok bağımlı.(kızı) annesi de(kızına) bağımlı bu bağları biraz yok edelim.(kızı) bizde dönük olsun annesinden uzaklaşsın mantığıyla yaklaştılar. Ama bunda başarılı olmadılar çünkü kızım hala beni seviyor. Hala fırsat buluyor. Engel de koyuyorlar görüşmeme engeli. Mesela aşure yapacaktım en basitinden(kızı) demiş ki ben anneme aşure dağıtmaya gideceğim. Normal bir kadın bir saatte yapıyorsa ben iki üç saat de yaparım yani bunları. Aşure dağıtmaya çağırdım ben onu. Annen dağıtmıyor mu kendi aşuresini demiş kayınpederi düşünebiliyor musun? O yüzden kültür, beyin anlamında söyledim. Bir de adam diyormuş ki, tekerlekli sandalyenin üzerine tepsiyi koyar, bir elinde tepsisi, bir elinde arabayla. Eee peki demiş asansörlere nasıl basacak? üst katları nasıl çıkacak asansörlerle? bunu hiç algıladınız mı? yani demiş kayınpederine ve geldi bana aşure dağıtmaya. Bunu paylaştı çok üzüldüm. Dedi bir de demiş engelli ailesi olacaksınız. Tabii görme engellilerin yaşadığı sorunlarla bedensel engellilerin yaşadığı sorunlar farklı. Görme engellinin koluna giriyorsun, rehberlik ediyorsun gidiyor her yere ama bedensel engellilerde öyle değil. Onunla (kızıyla) görüştüm işte beni çağırdı. Anne aşı olacak çocuğum ben yetemiyorum ona dedi. Gittim yemeğini yaptım. Ben ona kahvaltısını bile hazırlıyorum. Çocuğuna bakıyorum, uyutuyorum, altını değiştiriyorum, çocuğun bakımını yapıyorum. Oturduğum yerden yapıyorum”

Ekonomik Aktiviteler

“Eşim emekli o da engelli bedensel engelli. Ben aslında ağır engelliyim ortez kullanıyorum. Ayaklarıma takılan ortezlerimi çıkardığım zaman hiç yürüyemiyorum. O yüzden ağır engelli konumundayım. O statüye giriyorum. O yüzden devlet bakım aylığı ödüyor. Benim bakım aylığımı eşim alıyor .Tabi ki gücümüzü aşan büyük temizliklerde ayda bir iki, ayda bir temizlikçi geliyor. Lüks tüketmeye hiç maddiyatımız el vermiyor çünkü ödenmesi gereken evimizin taksitleri var ancak onlara ve evimizi geçindirebiliyoruz. İki yıl önce de kızımız evlendiği için düğünden kalan bir borcumuz var. Onu tamamlamaya çalışıyoruz. Lüks bir harcamamız yok”

Politik Aktiviteler

“Siyasi açıdan İzmir, fiziki koşullarını belediyemiz sağlıyor. Yaşanabilecek bir il çoğu diğer illere nazaran ama yeter mi? Hayır. Engelsiz mi? Değil. Tüm siyasilerin ben bakış açısını engelliler konusunda yeterli görmüyorum. Öncelikle ben engelli olsaydım neler isterdim mantığıyla yaklaşmıyorlar. Sadece işte onlar da siyasi boyutuyla yaklaşıyorlar. İşte yani nasıl prim yapabiliriz? Engellilerin üzerinden kendi siyasi koşullarını düzeltmeye çalışıyorlar. AB ülkelerinde kıyaslamalarda gerilerde kalmayalım mantığıyla yaklaştıklarını düşünüyorum. Bana göre çok yeterli değil çünkü günümüzde samimi bir siyaset engellilere gerçekten hak temelli yardımlarla ve hak temelli düşünce olmuş olursa

şu anda engellilerin durumu bu kadar kötü olmayabilirdi. Eve gelen gelire bakılıyor. Eve gelen gelir de devletin yaptığı sosyal yardımlar kesilmezdi. Hak temelli çalışılmış olsa, engellileri birey olarak alıp engelli birey üzerinden kişinin ihtiyaçları göz önüne alınıp ona göre ödeneklerin sosyal hakların daha iyi konumda olması gerekirdi ama maalesef ki eve giren erkek kardeşinin maaşına, engelli takılıyor. Ben çalışmadığım halde ev hanımı olduğum halde ben engelli üç aylık maaşımı alamıyorum. Önceleri alıyordum fakat ilçe değiştirdiğim için kesildi ve sadece eşimin emekliliğinden dolayı ben o maaşı alamıyorum şuanda adaletli mi? Hayır değil. Belki o maaşımı almış olsam, benim gibi pek çok engelli de bu durumda. Sosyal kültürel ihtiyaçlarımı çok rahat karşılayabilirdim diye düşünüyorum. Ben çok istemiş olsam da hadi ya benim canım bugün oturayım İzmir'in böyle güzel nezih yerleri var. En basitinden Karşıyaka'da oturayım dönercide döner yiyeyim isteğimi bile yerine getiremiyorum. Yani o yüzden ben şuanda engellilerle ilgili gerek devleti gerek yerel yönetimleri yeterli görmüyorum”

Sosyal-Kültürel Aktiviteler

“Sosyal hayatımız derneğin avantajı çok fazla. Dernek sayesinde sosyal, sinema, tiyatro, davetli olduğumuz için kişisel sosyal hayata zaman ayıramıyorum zaten bu da benim için bir artı getiriyor Eğer mazbut bir ev hanımı olsaydım. Yani çok sadece yakın çevrelerle diyalogum olabilirdi. İşte sinema, tiyatro vesaire kültürel geziler şu anda bunlara maddi bir şey sağlayamıyor olabilirdik, ayırım yapamayabilirdik. Şu an normalde geçim sağlayabiliyoruz”

Dini Aktiviteler

“Şu anda yaklaşık üç beş yıl önceye kadar engelliler her alana giremiyorlardı. Biraz daha Birleşmiş Milletler Engelli Hakları, uluslararası kullanılan bir hak çünkü AB ülkeleri bu sözleşme üzerinden çalışmalarını yapıyor. Bizim ülkemizde yeni yeni yaygınlaştığı için Birleşmiş Milletler engelli haklarında ama tabii orada din hürriyeti, vicdan hürriyeti, binalara, bütün binalara her yere girme erişimi sağlamak zorunda. Bu düşünceyle, bu mantıkla yola çıktılar. İbadethaneleri, engellilere uygun hale getirmeye başladılar ama yeterli mi hala yeterli değil. Çoğu camilerde bakıyorum gene erişim sağlanamıyor ama ben kendi ibadetimde aslında hiçbir camiye gitmedim, gidemedim ancak kendi imkanlarımla ve inançlı bir insanım. Kendi imkanlarımla evimde sağlamaya çalışıyorum. Ben geçmiş yıllarda Kur'an öğrenmek istediğimde Kur'an kurslarına erişim sağlanamıyordu. Sağ olsun sağduyulu bir Kur'an kursu hocamız haftada iki gün üç gün evime geldi. Bana öğretti. Bu şekilde öğrendim. Ama tabii ki herkese bu imkan sağlanmıyor. Sanırım biraz da arz talep meselesi olabilir. Sağ olsun bana o imkanı sağlamıştır geçmiş dönemde o hocamız. Kişinin inancı ile alakalı engellilerde özellikle bedensel engellilerde bilhassa birazcık zor oluyor. Benim gibi ortez kullanan kişilerde her gün cihazını çıkartıp banyoda abdestini alıp tekrar cihazını, beş kez bunu yapmak sıkıntılı olabiliyor. Zaman bulabiliyor muyum? Namaza ayırabilecek zamanım yok ya da öteliyoruz, bilmiyorum. Sürekli namaz kılmıyorum ama kılmak istediğimde de tabii ki bu inanç meselesi. Ben 'mesh' yapabiliyorum. Bir kez abdest alıp diğer şeylerde de ayağım bir şeyle temas etmediği için ayakkabı içerisinde olduğu için 'mesh' hakkını kullanıyorum. O şekilde kılıyorum oturduğum yerden. Bu yine, dinimiz çok geniş bir din hatta yani kılmada hiçbir engel yok. Gözünle dahi takip etsen de içinden dualarını yerine getirirsende kabul olabilen bir durum olduğu için kılmak isteyenler tabii ki

rahatlıkla kılabilirler. Ben çok canım sıkıldığında gecenin bir yarısı dahi belki namaz kılmasamda hemen abdestimi alıp 'Yasin' okurum. O insanın vicdanıyla ve isteğiyle alakalı olan bir şey. Yani ibadete engel olabileceğini zannetmiyorum. Meşakkatli olabilir yani abdestinden dolayı. Hatta her platformda da bunu dile getiriyorum. Her konuşmamda dile getiriyorum. Hiçbir zaman belki çok küçüklüğümde hatırlamıyorum belki çok küçükken, o anki ruh halimle belki demiş olabilirim ama kendimi bildim bileli bir yetişkin olduktan sonra hiçbir zaman isyan etmedim. Neden böyle oldum diye. Hele sosyal hayata dahil olduktan sonra. Belirli bir yere geldim. Engelli dernek başkanı olduktan sonra onun avantajlarını da çok yaşadım. Belki engelli oluşum, dernek başkanı oluşum, çeşitli sosyal toplantılar oluyor engelli hakları ile ilgili. Türkiye'nin pek çok ülkesini gezdim. Hatta Avrupa'ya dahi gittim. Benim sağlıklı pek çok komşum, arkadaşım, yakın çevrem gıpta ile bakıyorlar bana ve yorumları da 'yeter artık biraz istirahat et' şeklinde oluyor. Hiçbir zaman isyan etmedim. Yakında birkaç gün önce de yine böyle bir konuşma olduğunda madem diyorum arada Allah'ımla konuşuyorum, madem engelli olacaktım keşke bu dönemin genci olsaydım çünkü bu dönemdeki gençlere gerçekten eğitim alamıyorum diyorsanız, işte devlet sana imkanlar sağlıyor. Hiçbir şey yapamazsanız evinize yolluyorlar öğretmeni. Ne bileyim internet üzerinden uzaktan eğitim sistemleri var. Gerçekten engellileri topluma kazandırmak için istihdam etmek için çalışmalar var tabii. Bizim dönemimizde bunlar hiç yoktu. O yüzden de hiçbir zaman demedim çünkü normal bir insanın sahip olduğu her şeye hemen hemen sahip oldum. Ne bileyim normal insanlar belirli bir yaşa gelirler, okurlar, belirli bir okuduktan sonra işe girerler, işte ne yaparlar, eninde sonunda evlenirler, çocukları olur ya da okumazlar, gene evlenirler çocukları olur. Ben bunları yaşadım. Ayyy engelli olmasaydım şunu yapabilirdim diye içimde hiçbir uktem kalmadı. Hiçbir zaman isyan etmedim. Hiçbir şekilde etmedim”

Sportif Aktiviteler

“Spor yapıyorum kendi kendime fizik hareketleri yapıyorum. Aklıma geldikçe üşenmezsem (gülüyor) ama bir şeye, spor yapmak için bir spor tesisine gitmeye hem zamanım yok. Bir de ne bileyim yüzmeyi seviyorum. Ben yani yüzmek isterdim. Çok fevkalade bir yüzücü değilim. Pek çok arkadaşım çok ağır bedensel engelli olmasına rağmen çok mükemmel yüzüyorlar ve boyunun iki katı üç katı aşan yerlerde yüzüyorlar. Ben denizi çok seviyorum. Denizde seyahati çok seviyorum. Bazen gidip geliyorum. Mesela biz yıllar önce on sene falan oldu Bitez'de (Bodrum) bir etkinlik vardı. Bitez Belediyesi'ne bir hafta yer ayarladılar. Orada bir sergiye katılıyoruz diye biz denize giremeyiz düşüncesiyle gittik. Odamıza yerleştik. Odaya böyle bir rampa yapmışlar demirden odamıza girmeyi sağlayan. İşte tekerlekli sandalyeli arkadaşlarla bir gittik sahilde yeni yapmışlar. O an deniz kenarında böyle sonra sonra başladı bu engelsiz turizm. Çeşme'de çok sahillere gitmedim ama uygun değildi benim gittiğim dönemlerde. Bitezde şey yapmışlar rampa yapmışlar. Denizin içine kadar giren ve iki üç tane şezlongu birbirine bağlamışlar. Engelli amblemi koymuşlar ve kimseyi koymuyorlar böyle zincirlemişler şezlongları. Biz talepte bulunduk. Hemen bizim için açtılar ve bizim çok hoşumuza gitmişti. Çok rahat bir şekilde girip çıkmıştık. Yani denize çok rahat bir şekilde. İşte bunun dışında giriyoruz. Denize giremediğimiz şeyler sadece ha Konak'ta bakmışız, gidiyorsun denize bakıyorsun. Hiç kimse giremiyor ama diğer taraflarda gittiğinizde böyle bir çalışma olmamışsa giremiyorsun. Bütün herkes giriyor. Sen

denizden faydalanamıyorsun, bakıyorsun. Mesela Çeşmealtında Urla'da kamp vardı. Şoförlerin kampı vardı. Bize yer ayırmışlardı. Üç dört sene biz buradan arkadaşlarımızı götürüyorduk. Kira bedeli almıyorlardı odalardan. Bizde kamp niteliğinde yapmıştık. İlk sene gittiğimizde engelli düzenlemesi yapmamışlar. İşte aşağıya üç dört kişiyi merdivenlerden indiriyorlar. Fiziki koşulları hep böyle yokuş aşağı indiriyorlar, tekrar çıkarıyorlar falan yardım alıyorduk. Bir keresinde bu çalışmayı yaptıklarını söylediler. Ben inerken anlamadım ama rampanın dik olduğunu. Çıkarken rampa o kadar dik ki benim arabam, tekerlekli sandalye, neredeyse arkaya doğru devrilecekti. Şu kadar yerden neredeyse devrilecekti. Oradaki, sahildeki, kumsaldaki vatandaşlar olmasa belki de boynum kırılacaktı. Belki de ölecektim. Yani böyle de deniz uğruna şeyler var yani. O rampaları yapmış olmak için yapmışlar. Şöyle bir rampa zaten çok dik böyle bir kavis çizilince hiç olmamış sonra gene merdivenlerden indirildik ya da sadece yukardan baktık denizde giremedik. Gidemeyişimizi, giremeyişimizi, tabii ki biz çok ezik hissediyoruz. Gitmek istiyoruz. En doğal hakkımız gezmek, eğlenmek, denizden faydalanmak ki engelliler için de çok sağlıklı yani denize girmek, güneşten faydalanmak sağlık açısından da çok önemli ama biz gidiyoruz tabii şimdi çok büyük külfetlere katlanıyoruz. Eşim denizi sevmez. Ben giderim. Benim çocukluğumdan kalma, eskiden götürürdü bizi, hep böyle çadır kuruyorduk, çok eskiden aylarca kalıyorduk. Okullar kapanıyor gidiyoruz. Okullar açılırken geliyoruz. Teyzemler, akrabalar böyle on aile, on beş aile kamp kuruyorduk o zaman. Bir dernek olarak da şoförler odasında, dört oda beş oda ayarlıyorduk. Kırk kişiyi götürüyordum ben işte erkekleri toparlıyordum. Erkekler iki oda bazen iki yatağı birleştiriyordu. Üç kişi yatıyordu. Kadınlarda da öyleydi. İşte personele gidiyordum. Erzak alıyordum. Kadınıımız bizim personelimiz yemek yapıyordu. Sadece o değil engelli annelerimiz de geliyordu. Zihinseller de oluyordu. Annelerden de dahil ediyorduk. Sonra da yardım ederlerdi. Biz üç dört sene öyle kamp olayı gerçekleştirdik. Geçmişte uğraştım bir düzenleme olması için çok başarı sağlayamadık. Görüşmeler yaptım, fikirlerimi anlattım. İşte alternatif kamp niteliğinde olabilir dedik. Bunların örneklerini farklı illerde yapmışlardı çünkü ve de var yani onları burada da uygulayalım istedim. En azından İzmir'deki engellilere ama başaramadım. Çok sıcak bakılmadı. Mesela Van'da yapmışlar. Biz Van'a gittik dernekçe. Van Gölü'nün Kızılay kampında on gün engellilere yapılmıştı bu etkinlik. Farklı illerden gelen engelliler vardı. Biz de o amaçla gittik. Güzel bir on gün geçirmiştik. O burada uygulansın istedik ama başaramadık. Çok uğraştım ben. Hep sürekli anlattım, sürekli anlattım. Yazılar yazdım ama cevap bile alamadım. Açıkçası sebebi ekonomik. Ne bileyim deniz kenarlarının farklı amaçlarla farklı yerlere peşkeş çekilmesi diyeyim. Yani bir sürü sebep sıralamak mümkün”

İş İlişkileri

“İnsanlarla diyalog güzeldir. İş arkadaşlıklarımda. Bazen kendimi çok fazla iyi niyetli hissediyorum acaba diyorum fazla iyi niyetimden dolayı karşımdaki insanlar beni saf mı görüyorlar? şeklinde de bir iç sezişim olur. İç dönüşüm olur. Çokta şeyini görmüşümdür bunun. Fazla iyi niyetliyim ve insanları anlama duygum hoşgörüm hat safhadadır. Bunun da bazen zararını görüyorum. Beni istismar olayına kadar götürüyor çünkü kullanılmaya elverişli bir huyum var, yapım var. Dahasını isterler, kullanmaya çalışırlar. Mesela kişilerin işini görüyorum diye mesela benden çok sıkıştıysa maddi anlamda para istedi en basit örneği. Bu benim çok yakınım da olabilir, kardeşim de olabilir. Hemen ben bulup

buluşturuyorum ya hemen çözüm üretiyorum ya ama bunun geri ödemesi olmayınca ve bunun acısını çok yaşadım. Kendi cebimden ödüyorum. Hatta bir defasında ben emanet bir parayı verdim. Yüklü bir miktardaydı ve o kişiden alıncaya kadar çok çaba sarfettim. Bir de sürekli istemekten de sanki ben borç istiyormuşum gibi böyle bir sıkıntıya düştüm. Başka bir yerden buldum. Diğer tarafı o şekilde kapattım. Orayı da kapatıncaya kadar bayağı bir sıkıntı çektim. Buna benzer örnekler mesela. İş arkadaşlıklarında genellikle suistimal ediliyorum”

Komşu İlişkileri

“Komşuluk ilişkilerinde çok iyidir. Ben ne yaparım? Bir ara ben de bu çok alışkanlıktı. İşte ben yirmi beş yıl otuz yıl bir çevrede yaşadım eski çevremde. Ondan sonra çok farklı bir çevreye, çok farklı bir yere taşındım. Burada da çok kısa sürede kabul edildiğime inanıyorum. Benim en çok sevdiğim şey, çok sevdiğim insanlara sabah sabah belirli saatte kapılara çıkıp günaydın, nasılsınız? iki gündür görmedim sizi gibi, hal hatır sormak çok sevdiğim bir şeydir. Benim ilk yetiştiğim çevrede çünkü biz kalktık mı, kahvaltı zamanında birbirimizi çaya çağırırdık. Kahvaltıya çağırırdım. Benim gençliğimde yaşadığım muhitimde, evliliğimi yaşadım. İşte evliliğimde de on sekiz yılımı o çevrede yaşadım. Böyle bir atmosferde ‘hadi ben sana geliyorum, kahvaltı edelim, aaa dur ben de geliyorum, bardak getireyim’ denilen bir çevreden, hiç tanımadığım bir çevreye gittim. Orada tabi haliyle apartman yaşantısı, diğer yaşantım, müstakil evlerdi. Orada da kısa sürede sevilen insan oldum. Komşularına ben, her gün dernek çalışmasından dolayı, çok zaman ayıramıyorum. Evde kaldığım sürece hep onlar beni çağırırlar. Bir komşuda toplanıyorlarsa, sesleniyorlar. Falanca komşuda oturuyoruz gelir misin? Ben de onları çağırırım. Zaman içerisinde önceki yaşam alanında tabii ki, fiziki yani müstakil evlerde fiziki mekanların bana uygun olmadığı çok evlere gidemiyordum ya da o an gençlik de vardı. O an merdivende olsa emekleyerek çıkabiliyordum bir şekilde ama yaş geçtikçe bunu maalesef yapamıyorum fakat bulunduğum çevrede şu an asansör olduğu için binanın mekanları sıkıntı yaratmıyor. Ben evde sürekli durmadığım için ben onları çağırırım. Hadi bugün ben de oturalım, çay içelim, isterseniz derim. Bir günümüz var. Güne dahil olmaya çalışıyoruz. Hatta ben hafta ortası, yok o zaman ayıramam sadece paramı döndürebilirim dedim. Onlarda dediler ki senin gibi bir kaç kişide yok. Hafta ortası çalışıyorlar. Biz hafta sonu cumartesi günü senin olmanı istiyoruz. Cumartesi günleri günümüzü yapıyoruz. Ayda bir defa mazeretsiz katılmaya çalışıyoruz. Onlarda geliyorlar. Bir sıkıntı yok yani. Öyle bir şey olsa ki kapıyı çalıp o anda domatesim bitti sende bir domates var mı ya da onların bir ihtiyaçları şu var mı dedikleri zaman varsa paylaşabileceğim bir ortamın var. Bu kadar yakınız yani birbirimize. Seviyorum komşularımı. Diyorlar mesela engelli komşu, yani kişiler engelli komşu istemiyor diye yaygın inanç var. İzmir’de yaşadığımız yerde ama ben böyle bir şeyle karşılaşmadım. İşte engelliler ses yaparlar. Ne bileyim herhalde bu çok ağır zihinsel engellileri kapsasa gerek ya da yanlarına yakıştıramadıklarını şeklinde mi düşünüyorlar ama ben böyle bir komplekse kapılmadım. Benim birlikte olduğum komşularım da böyle bir şey hissetmedim. Hissetseydim zaten engel koyardım onlara, mesafe koyardım onlara ama öyle bir şey hissetmedim. Yani mesela akşam turlarımız olduğunda seslenirler. Benim evim giriş katındadır. Balkonda oturuyordum. Yüzde doksan dolaşıyoruz sen de gelir misin derler. Hemen bende akülü arabaya binerim, dolaşırım. Üç tur atarım birlikte. Ya ben de derim benim arabamda bayağı zayıfladı. Yağlarını eritti (kahkaha atıyor).

Onlar kilo vermek amaçlı yürüyorlar espri yapıyorum. Ben de onlarla dolaşırım. Yani ben de onlarla yani hoş sohbet bir konuşma oluyor. Komşularımla diyalogum iyidir. Yani seviyorum”

Kentsel Yaşama Katılım

“İzmir gerçekten bir engellinin rahat hareket edebileceği düzende bir şehir ulaşım açısından. Caddeleri, kaldırımları, bilhassa vitrin bölgeleri diyelim artık kentin hiç ulaşamayacak yerleri de var tabii ki ama diğer illere nazaran gerçekten İzmir yaşanacak bir kent. Bundan beş altı yıl önceydi. Annemin sağlığı bozulmuştu. Çok sık hastanelerde yatıyordum. Sonra rahmetli oldu. Ben ne bileyim hastaneden kalkıp gece evime gelebiliyorum düşünebiliyor musunuz? Saat on bir de, bir engelli Yeşilyurt semtinden Gaziemir Aktepe Mahallesi'ne gelebiliyorsa, engelli tek başına bir kadın gelebiliyorsa, o kent yaşanabilecek bir kenttir diye düşünüyorum. İki araba işte, üç araba o an gelecek olan arabanın düzenine göre farklı bir ilçeye gidip oradan tekrar aktarma sistemiyle gelebiliyordu. Yani o da yaşanabilecek bir kent diyelim. Kentin ulaşımında dezavantajları şöyle; merkez ilçeler diyeyim. Her şeyiyle merkezdekiler rahat. Binasıyla, ulaşımıyla, herşeyiyle rahat. Vitrin bölgeler, merkez, İzmir merkezleri ama merkezin dışındaki engellilerde bu imkan çok rahat sağlanmıyor. O yüzden orada yaşayan bir engelli, dilediği gibi İzmir e çok rahat gidip gelemiyor. Merkeze Konak'a gidip gelemiyor. Binalar eski binalar. Her alana ulaşamıyoruz. Hala böyle yapılanmalar düzenlemeler çok fazla yok. Bu da benim için dezavantaj. Kamu binalarında çok rahat çıkamıyoruz. Hatta oralarındaki Kaymakamlık ve Belediye binaları. Bilmiyorlar bile bazı şeyleri, engelliler orada haklarını, orada çok fazla bilmiyorlar. Hatta kolaylıklar sağlanmadığı için imkan sağlanmıyor. Ben ilk taşındığımda Ayrancılar işte şurası, eski tip otobüsler vardı. Bir Eshot müdür yardımcısıyla tartıştım. Yazı verdim cevap gelmedi. İşte ertelediler. Bir de telefon açtım, tepki verdim. Ben yani otobüse binerken resmimi mi çektireyim karga tulumba kaldırıyorlar. Böyle beş kişi, altı kişi otobüse bindirmek için dediğimde ama sende kırsala araba istiyorsun yani, demişlerdi ve bu beni çok sinirlendirdi ama siz de zamanı gelince kırsaldan oy istiyorsunuz. Hangi yüzle istiyorsunuz? dedim. Böyle bir tartışma böyle bir polemik yaşamıştık. Dediğim gibi ben orada dikte ettiğim için, gerçekten benden çekindikleri için sadece ve sadece benim yaşadığım sitede şimdi engelli aracı sürekli saatli ve düzenli geliyor. Öyle bir görevlendirme yapılmış, şey koyuyorlar, amblem koyuyorlar. İçten merdivenli, alta donanım yapmışlar ama şoförler bir arıza yaratmışlardı. Anladığım kadarıyla benim için büyük bir zaman kaybı dedi. Elim üstüm başım kirleniyor on dakika o donanımı açık kapatmakla zamanın geçiyor. Ben zamanla yarışıyorum dedi. Benim zamanımdan çalışıyorlar. Bu üç tane engelli için açmış olsam, benim yarım saatlik ara dinlenmelerimden çalışıyor bu dedi. O yüzden anladığım kadarıyla, onlar bozmuşlar. İşlevselliği yok. İşlevselliği olmayınca engelliler mağdur kalıyorlar. Bir de kendi iç dünyalarında bir kompleksleri var. O yüzden evden çıkmıyorlar ya da kendi yaşadığı alanda sadece sosyalleşebiliyorlar. Dış dünyaya çok açılmıyorlar. Bunlarda dezavantajlı yani. İstihdamda yeterli değil. Şu anda bilgisayar destekli evinden takip edilebilecek işler var ama bunları çok engelliler bilmiyorlar. Bu anlamda ciddi bir uğraş verilmediği için bu konu hakkında aslında bilgisayar üzerinden çağrı merkezi ile evlerden böyle bir donanım olsa, onlarda da gene eğitim şartı aranıyor. Belirli bir okulu bitirecek, belirli bir statüde eğitim şartı aranıyor. Akademik eğitimi olmayıp da kendisine, diksiyonu düzgün kendisini yetiştirmiş engelliler içerisinde böyle de bir sistem

yapabilirler. Böyle kişiler arayabilirler ama sadece bir format hazırlamışlar. İşte en az lise mezunu, işte şunu bitiren, bunu bitiren diye habire istenilen nitelikleri katlayarak giden. İstemenin sınırı yok. Öyle bir engelli portresi çok az. Zaten öyle bir engelli portresi gerçekten az. İstihdam hiç yok yani çok az şimdi yine herkes bir ümitle girdi engelli sınavlarına girdi ama 6000 kişi alacaklar fakat ben bu zamana kadar, geçmiş dönemlerde de, biz engelli kamu sınavlarına Gaziemir Belediyesi ile ortak dersane açtık iki dönem hiçbir arkadaşım giremedi çünkü puanlama sistemi var. Şey sistemi var. Demek ki, ya yeterli değil ya da orada da her ne kadar şey olsa da, gene de torpil işliyor”

Fiziksel Engellilerde Evliliğin Sonlanması ve Aile İlişkileri

“Yani insanlar anlaşıyorlar. Sarhoş oluyorlar. Ben eğer ki gerçekten eşimle, evliliğimiz de avantajlı durumlar vardır, dezavantajlı durumlar vardır. Nasıl ki normal insanlar anlaşıyorsa evlilikte boşanabilirler. Haa engellilerde de şöyle bir durum var. Şimdi ailelerin bakış açısı da önemli. Benim babam ben evlenmeye karar verdiğimde, konuştuğumda babam ya dedi geçinemezsen, gelirsene? Ben de doğal olarak tamam baba dedim, sen de dedim evlenmiş ayrılmışsın. Annem de evlenmiş ayrılmış ikinizin de ikinci evliliği. Bunu ben yaparken mi kötü olurum. Sen sağ olduğun sürece benim ömrüm olduğu sürece ben çocuklarımla birlikte oturuyorum kaderimi yaşarım. Haa sen vefat edersen maaşını alır geçinirim. Baba dedim evimiz var, yerimiz var, beni çok etkilemez dedim. O zaman gene aynı şekilde eğer ki ama devlet sahip çıkıyor böyle kişilerde de sahip çıkıyor evlenmiş ayrılmış kişilere. Bence iyi gitmeyen bir evliliği sırf engelli diye değil bunu yaşamak zorundayım diye değil. Benim başıma gelse ben evlenmeyi nasıl istediysem, evliliği bitirmeyi de o derece gözümü kırpmadan bitirirdim yani. Tabii ki her evde pürüzler olabiliyor. Sadakatsizlik yaşamış olsam hiç anında bitirirdim. Yani aldatılma, işte yüz kızartıcı, eşimin böyle bir durum olsaydı, hiç gözümü kırpmadan bitirirdim”

Fiziksel Engellilerde Tekrar Evlenme Eğilimi

“Şu anda Allah korusun eşim ölmüş olsa belirli bir statüdeyim artık. Düşünmem ama gençsin genç insanlar boşandığı gibi yani gerçi ilk evlilikleri insanların duygusal oluyor. Kim ne derse desin ama ikinci evliliklerinde de aynı hatayı yapmamak koşuluyla mantıken düşünüp taşınıp tekrar evlilik yaşanabilir ama benim başımda böyle bir şey olsa şu anda düşünmem yani asla. Ne yaparım Allah korusun eşindem ayrılmış olsam babamdan kalan bir evim var sadece kapısı kapalı giderim babamın evinde otururum. Babamın devletten kalan şu an bir maaşı var alırım. Babamın maaşını yerim ya da yalnız yaşamayı göze alıyorsam çünkü benim ailem hala burada yaşıyor. Yengem burada yaşıyor. Öyle bir şey olsa biz abimin eşi ile birlikte yaşarız. Onlar benim sosyal ihtiyaçlarımı karşılarlar ya da işte eğer ki yalnız yaşamak zor gelirse o zaman huzur evine giderim. Rehabilitasyon merkezine giderim. Ben şeye gittim çok üzüldüm. Orada bana biraz şey geliyor. Huzurevinin kurulduğu yer ekonomik statüsü de çok önemli. Ne bileyim ben Buca'da çok engelliler, ağır olanlar ve yaşlılar kalıyor. Gürçeşme değil, yukarıda var bir yer Buca'da, genelde çok ağır zihinseller ve alzaimer yani yaşlılar kalıyor ve kaç defa gittiysem ağlamaktan kendimi fenalaşmış bir şekilde görüyorum. Kendimi çok ezik hissediyorum. Öyle bir yerde yaşamayı istemezdim ama Narlıdere huzurevine gittiğimde orası işte herkesin ekonomik statüsüne göre. Narlıdere'ye gittiğimde beş yıldızlı otele gitmiş gibi hissediyorum. Oradaki yaşlılar belli bir eğitim seviyesini geçmiş

insanlar. Orada öyle bir yerde yaşamayı isterim. Hatta eşime de söyledim. Eşim benim devlet dairesinden emekli bir kızımız var ama onun eşiyle yani damadıyla ilişkilerimiz çok mükemmel değil. Kızım anneden babadan asla vazgeçmez ama o taraf bizi, biz de onları tam manada kucaklamadık. Açıkçası ben birkaç kez cereme çektim de. Hastayız ben ambulans çağırmasını da bilirim, taksi çağırmasını da bilirim, doktora gitmeyi bilen biriyim, bakalım yaklaşımı ne olur? ambulans çağırın gidin yaklaşımı beni üzdü açıkçası rencide etti. O yüzden böyle bir yardımı asla beklemem ondan. Yani kızımı da bana bakacaksın, illa mecbursun statüsünde kullanmam. Onun da bir eşi, yuvası var. Haaa ilerki yaşantısı ne olur, ne biter, onu bilemem tabii ki ama eşime bazen diyorum ki onun emekli sandığı maaşı orada kalmayı karşılayabilecek statüde çünkü fiyatlar orada yüksekmiş diyorum ki ben varım, evimiz var. O da ben de evi bağışlarım öyle bir şey olsa diyor. Birlikte yaşarız. Orada diyor, ikimize bir oda tahsis ederler ama şu anda onu sakın düşünme diyor, bilmiyoruz artık Allah ne gösterecek. Yani mesela ben çok fazla bilmiyorum Huzurevleri konusunu ama ben geçenlerde şey, ulaşım sağlanamadığı için İZBAN'la gidip geliyorum. Menderes'in Pancar Köyü var ve pancar köyünde gösterdiler. Adamın birisi orada huzurevi açmış. Pancar köyünde çok az nüfus yaşıyor ve köylü statüsünde acaba diyorum yani gidip hatta ziyaret etmeyi düşünüyorum. Bunu yeni öğrendim. Adresini de aldım. En kısa zamanda sakın bir ortamda gideceğim ortamı görmek ve normal bir vatandaş gibi bilgi almak adına gideceğim. Burada da yaşlılarımız mı? engellilerimiz mi? suistimal ediliyor diye düşünüyorum. Neden Pancar'da böyle bir oluşum gerçekleşsin? Yani sosyal hayattan, haa bir Güzelbahçe tarafını düşünebilirim, denizle bütünleşmiş ama Pancar, Pancar yani küçümsemek için söylemiyorum ama ovanın ortasına bir rehabilitasyon merkezi kurmuşlar. Yani maaşlarını alıp, acaba diyorum ki pek çok yaşlıyı da öyle uyutuyorlar mı? Sosyal hayattan çünkü sosyal hayata nasıl dahil edebilirler ki o kadar uzak insanı? Ne kadar dahil edebilirler? Sosyal hayatta bir Konak'a nasıl getirebilirler? Ya da o yaşlı günlük işlerini normal bir kendi başına kalan yaşlıların sağlıkları ile ilgili çok ciddi sıkıntıları yoksa kendi başına gidip geldiklerini ihtiyaçlarını karşıladıklarını söylüyorlar ama Pancar'da bir insan ovanın ortasında. Nasıl yaşlı bir insan sosyal hayatında özgür olabilir? yani huzurevi de olsa kişi gene kendi isteklerini yani pazarı gidip bir meyveyi alabilsin. Eğer ki kendi bunu yapabiliyorsa ya da bir refakatçinin bir görevlinin eşliğinde ihtiyaçlarını alabilsin öyle şeyler hayal edebiliyorum hatta düşüncelerimde. Eğer ki şey olmadığı takdirde bunu sosyal hayatın içerisinde daha küçük evlerde 56 kişinin kalabileceği, başında görevlilerin olabileceği ve temizlik olayında ya da yemek olayında fikir alma anlamında yaşlıların da dahil edilebileceği ya da engellilerin de dahil edilebileceği bir ev yönetimi şeklinde düşüncem budur. Yani şey olmasa da zaten Aile Sosyal Bakanlığı'na bu şekilde düşünmek istiyorum. Bakılmadığımız takdirde bunu dile getirmek istiyorum onlara da. Yani nedir? Üç oda, ikişer yaşlıdan, en fazla ikişer yaşlı kalabilir. Biz de dahil olmak üzere üç ya da dört yaşlıya bir görevli kalıp temizlik ve yemek olayı da dahil olmak üzere küçük küçük evcikler düşünüyorum. Sosyal hayata dahil olması açısından sosyal hayattan tecrit edilmiş bir yaşam asla benimsemiyorum. Gerek yaşlılarda, huzurevlerinin de öyle olması lazım. Benim ilgimi çekti şey Pancar'daki yaşlı merkezi benim ilgimi çekti. Özdere'dekini anlayabilirim. Engelli merkezleri de var orada sosyal hayata dahil orası deniz sahil yerleri var olabileceğini düşünüyoruz ama bir Özdere ile bir Pancar kıyaslanamaz. Pancar ovanın ortasında ne derece etkili olur. Acaba diyorum maaşlarını almak için yaşlıları orada uyutma yöntemi ile yani ellerinin altında ilaçlarıyla uyutup böyle bir yaşantıyı

tüylerim ürperiyor. Hiçbir yaşlı, hiçbir engelliye layık görmüyorum bu yaşantıya çünkü engelliyiz yaşlanacağız. Yaşlılığa doğru gidiyoruz. Hiç kimsenin böyle bir hayata layık görülmesini istemiyorum asla”

Görüşme Örneği 2:

Görüşme 43 (E₄₃, 56, E)

Gün: 04.05.2016

Görüşme Saati: 12.56

Görüşme Uzunluğu: 01.58.16

Tanıttıcı Özellikler

Cinsiyet: Erkek

Yaş: “56 oldu”

Eğitim Durumu: “Üniversite. Fen Fakültesi (biyoloji). Çocukluğumda bu aileye düşen bir görevli zaten aile. Bunu bana çok fazla hissettirmedim (ııı). İlkokul, ortaokul, lise, hepsi İzmir'de geçti. Zaten üniversite de İzmir'de Ege Üniversitesi'nde geçti. Yani herhangi bir sorun olmadı. Fiziki zorluklar dışında, çevre şartları zorluğu dışında, çok büyük sıkıntılar çekmedim. Yani onlarla bu şartları uyduk. Yani çevre şartları neyi gerektiriyorsa onu yaptık. Yani o zamanlarda (56-57 yıl önce) böyle çevre insanları yoktu. İlk zamanlar anne-baba götürüyordu. Sonra arkadaşlar yardım etmeye başladılar. Zaten çift bastonla yürüdüğüm için kendim gidip gelebiliyordum o şekilde öyle”

Meslek: “Vallaha şöyle söyleyeyim aslında Biyolog'um ama yirmi yıl kendi şirketim vardı, saat ve optik üzerine. Saat tamirciliği ve Optik iş yapıyordum. 2004'ten beri de buradayım. Yeni Asır gazetesinde istatistik araştırma görevlisi olarak çalışıyorum”

Medeni Durum: “Bu ikinci evliliğim benim. 2010 yılında evlendim. Altı yıldır Ekimde altı yıl bitecek. İlk eşimle Ekim 1982'de 1983 pardon. On dokuz buçuk yıl evli kaldım”

Engellilik Durumu: “Polio. Çocuk felci, %70 ortopedik engelliyim. Kanedyenle yürüyorum. Çocuk yaştayken ortez falan kullanıyordum, dışardan takılan protezler kullanıyordum. Fakat daha sonra hareket kabiliyetini kısıtladığı için terk ettim onu çocukken. Ee tabi ki bunun çeşitli sakıncaları oldu ama hareket özgürlüğü sağladığı içinde umursamadım. Şu anda çift kanedyen kullanıyorum. Akülü kullanmadım, yani şu ana kadar hiç ihtiyaç duymadım. Ama yaş ilerledikçe yavaş yavaş kaslar zayıflıyor. Hareket kabiliyeti azalıyor. İlerde olabilir, bilemiyorum (gülüyor)”

Eşin Engel Durumu/Mesleği/Eğitimi: “Hayır değil. İkisi de değil. Şu andaki eşim üniversite mezunu. Avukat ama çalışmıyor şu anda. İlki de psikologtu. O da Ege'dendi”

Çocuk Durumu: “Var, iki evliliğimden iki kızım var. Biri 1984 doğumlu, biri 1991 doğumlu. İkisi de kız. Bir tanesi mütercim tercüman. Ama şu anda istifa etti, çalışmıyor. Bakanlıkta çalışıyordu, Tarım Bakanlığı'nda. Şu anda çalışmıyor. Diğerleri iki yıllık üniversite mezunu, yüksekokul mezunu. O şu anda işsiz maalesef”

Fiziksel Engellilerin Evliliğe Bakışı

“Evlilik düzenli bir hayat sonuçta. Huzur ve sevgi varsa düzenli bir hayatı temsil ediyor benim için. Sosyalleşmenin farklı bir boyutu, paylaşımın farklı bir boyutu. Yani şöyle söyleyeyim; benim şeylerim olmadı, hani flörtlerim falan olmadı. Çok kısıtlı arkadaşlıklarım oldu. Hemen hemen ilk flörtüm eşimdi. Yani engelliliğin getirdiği sebeplerden yaklaşımların olmaması, siz yaklaştığınız zaman reddedilmesi veya kabul edilmemesi. Bu sebeplerden dolayı da bir ortam yaratılamadı. Denemeler oldu tabi ama bir türlü olmadı. Tabi ki yani dışlanmışlık hissediyorsunuz sıkıcı üzücü bir olay. Duygular bastırılmış oluyor ama dediğim gibi yani ben diğer engellilerden şanslı sayıyorum kendimi. Ben kendimin engelli olarak büyüdüğümü hissetmedim ancak vitrinlerden falan kendimi gördüğümde ya da sokaklarda yürüdüğümde engelli

hissediordum. Üç buçuk yaşında olunca, onunla büyüdüğüm için şey haline geldi, ben de bir doğal yaşam gibi görmeye başlamıştım. O yüzden de o tip psikolojik travmalar bende çok fazla olmadı”

İlk Evlilik: Tanışıp Anlaşarak Evlenme

“Üniversitede tanıştık. Fen fakültesinde okurken o beni görmüş. O benim etrafımda dolanmaya başlayınca dikkatimi çekti. Tabi bana görünmek istediği zaman ortaya çıktı. Ondan sonra tanıştık ve bir yola girdik. Yaklaşık işte üniversite ikiye gidiyordum. İki buçuk yıl işte arkadaşlığımız sürdü. Üniversite bitince de nişan ve evlilik oldu. Yani şöyle söyleyeyim benim ailem zaten baştan biliyordu arkadaşım olduğunu, tanıyorlardı da. Onun ailesi de daha sonra öğrendi. Annesi biliyordu da babası daha sonra öğrendi. Herhangi bir, şöyle söyleyeyim bana yansıyan bir zorluk çıkarılmadı. Ama tabi karşı tarafta aralarında bir savaş olduysa, bilemem ama bana yansıyan hiçbir şey olmadı. O konuda da şanslıydım herhalde ya da benim tavırlarımdan, benim hareketlerimden kaynaklanan bir şeydi. Benim yarattığım ortamlardaki samimiyetten belki herhangi bir engellilik ile ilgili problem çıkarmadılar. Yani çevresinde aile dostlarından, komşularından, akrabalarının bazılarından, niye tabi diyenler olmuş onu bertaraf etmişler”

İkinci Evlilik: TV ve Sosyal Medya Aracılığıyla Evlenme

“İkinci eşimle teknolojiyle, internette tanıştım. Yani yedi buçuk sene sonra artık belli şeyler rahatsız etmeye başlıyor. Ailede yaşanıyor, onlar da bir düzenin olmasını istiyor. Senin için üzüyorlar. Ne olacak bunun hali diye işte. Bir ortam oldu, bir şey oldu, tanıştık, görüştük. İşte benden beş yaş küçüktü. İnternet sitesi, sohbet sitesinde, arkadaşlık sitesi gibi öyle bir sitede tesadüfen oldu. Sonra dedim ki, ben fazla tedbirliyim ya üç buçuk ay hiç görüşmeden konuştum ve hatta bozulmaya başlamıştı. Niye hani biz üç buçuk ay oldu aynı yerdeyiz. O Balçova'da ben burada (gülüyor). Dedim zamanın olunca görüşürüz. Zamanı gelince her şey olur. Ama önce bir tanıyalım bakalım fikirler uyuşacak mı? İlk gün zaten tanışma sitesinde de yazıyordu özelliklerim, engelli olduğum. Herhalde açık olmamdan, ondan sonra görüştük. Hiç evlenmemişti. Kırk beş yaşındaydı evlendiğimizde. Ben de elli yaşındaydım. Ondan sonra alelacele üç buçuk ay sonra, baştan her şeyi açık açık konuştuk. Böyle böyle... Yaşamak zor, bir engelliyle yaşamak zor, uzaktan görüldüğü gibi olmayabilir. Kabullenebilecek misin? falan kabullendi. Zorluklarını anlattım. Neler olabilir? O da merak ediyordu ne olabileceğini, bazı şeyleri yapamayacağımı, bazı şeyler de kısıtlanacağımızı”

İlk Evlilik: Nişan / Nikah Töreni

“Şöyle söyleyeyim, nişan olayı evde oldu. İstemedim sonra direkt olarak evde nişan oldu. Daha sonra da nikah şeklinde oldu. Herhangi bir düğün şeklinde yapmadık. Ya gerek duymadık. Onun ailesi de şeye karşıydı, şaşaya. Bizde de idealistlik vardı tabi o zamanlar, öyle bazı şeylere karşı. O yüzden yapmadık, gerek duymadık. Ha daha sonra kendisi bunun acısını çekti. Tabi bayan olarak istemiş içinden, onu tabi beş altı yıl sonra söyleyince ben bozuldum. O zaman söylenmesi gereken bir şeydi. Beş yıl sonra bunu söyleseniz bir çözüm yok. Herhalde masraf olmasın diye ama içinde varmış”

İkinci Evlilik: Nikahsız Birliktelik/Nikah

“Üç buçuk ay konuştuktan sonra tanıştık. Üç buçuk ay da öyle gezdik, dolaştık falan. Öyle bir ön yaşam gibi birlikte yaşam oldu. Yani tamamen aynı evde değil. Benim evim vardı. Zaman zaman buluşuyorduk, kalıyorduk. Bir nikah yaptık evlendik. Hatta o çok kısıtlı bir şey istemişti, oda nikahı istemişti. Baş başa olalım diyorduk. Bir gün iki gün o

şekildeydi. Sonra üç buçuk ay sonra, dedik bunun bir adını koyalım. Öylece de hemen yurtdışından ablaları falan gelmişti. Onlar dönmeden hemen işte ‘şahidimiz olsun, iki üç kişi olsun, bu kadar’ demiştim. Sonra o ‘oda nikahı’ döndü, yetmiş seksen kişiye. Nikahtan sonra, bir üç saat kutlamalar bitmedi. Yani tebrikler bitmedi. O düğünde büyüdü, bizim elimizde olmadan. Davetiye bile bastırmadık. Bir şey yaptırmayacaktık. Gelin istememişti. Sadece salon demişti. Bir elbise aldık. Ondan sonra tabi benim annem terzidir, eski terzidir. ‘Bu ne?’ dedi (gülüyor). Bak dedim, içinde ukte kalabilir. Birinci de yaşadım ya! Yarın öbür gün bana deme bak, gelinlik giymedim diye.Yok demişti. Dediğim gibi davetiye bastırmadık, şeker yaptırmadık, onu yaptırmadık, bunu yaptırmadık. Davetiye hariç hepsi yapıldı, geldi. Annemler bizden habersiz mesela yaptırmışlar, getirmişler şekerleri. Herkes oradaydı hemen hemen. Benim iş yerimin haberi yoktu. Ben o gün evlendim. Evlendiğimiz ertesi günü haberleri oldu. Burada kimsenin haberi yoktu. Yani öyle sade bir şey ama zevkli bir şey oldu. Akşama da işte aile içerisinde bir yemek yaptık. Balçova’da müzikli bir yerde. O da düğün gibi oldu. Düğün havasına döndü. Öyle bir şey çıktı. O arada elbise istiyordu. Özel bir elbise yaptırdım. Hani ilk evliliğimde ayrıldığımda yanımda bir engelli arkadaşım var demiştim ya, onun ablası bir modaevinin dikicisiydi. Ona bir elbise getirdim. Gelinlik havasına döndü. Duvaklı muvaklı bir elbise oldu. Onu da yaşamış olduk. Önce kiraya çıktık. Bir altı ay kira da oturduk. Bu arada kardeşimin evi boşalmıştı. ‘Geçer misin oraya?’ demişti. Altı ay sonra otomatik olarak oraya geçtik. İşte beş buçuk senedir aynı evde oturuyoruz”

Cinsel Yaşamları

İlk Evlilik

“Evliliğin temel taşı. Şöyle söyleyeyim. Cinsel hayatta herhangi bir sorun yoktu ama tabi bana yansıyan bir sorun yoktu. Şöyle söyleyeyim onun o konuda soğukluğu vardı. Yani pek fazla istekli değildi. Belli dönemlerde onu aştık ama bu benden mi kaynaklanıyordu, benim engelliliğimden mi kaynaklanıyordu? Bunu hiçbir zaman bilemedim. Belli süreler sonunda, yedi sekiz yıla geldiğimizde zaten çok çok azaldı. Biraz da tabi o, ilişkide koparıyor insanı. Yavaş yavaş bu psikolojik sorunlarda girdi. Çocukların sorunları girdi devreye ve dediğim gibi işte Andropoz dönemi mi dersiniz, kırklı yaşlarda aklın başına geldiğini mi, bazı şeylerin, hayatın elden kaçtığı bazı şeyler çok fazla hayatından gittiğini, dışarıda bir şey yaşayamamak, tadını çıkaramamak fikri başlayınca ondan sonra dedim yeter artık yani. Ya diyorsunuz bunu düzeltilim ya da herkes yoluna diyorsunuz. Ben rest çektim. Evi ben bıraktım gittim filan. O dönemde işte hem annesiyle, hem çocuklarla problemler yaşadık. Büyük kız benimle sekiz yıl falan konuşmadı. Küstüm küçük kızla. İki yıl sorun yaşadık, o zaman küçüktü on bir on iki yaşındaydı. O bana çok düşküdü. Dediğim gibi, bir aylıkken ben elime aldığım için, altını açmaktan, yemeğine kadar, her şeyine kadar ben bakıyordum. Daha sonra şey yaptı o dönemde çok bozulduğu için dışladı, agresifleşti. Hala daha var ama sonradan evlendiğim zaman biraz karnı ağrıdı tabi. Büyük ile daha işte geçen sene barıştık diyebilirim. Yani görüşmeye başladık, aradı falan ancak”

İkinci Evlilik

“Yani arada fark da var tabi ki. Şöyle, o zaman gençtim. Şimdi belli bir yaşa geldik. Beklentiler ona göre değişti. Ama şu anda tabi ki şeye göre daha düzenli ama karşı tarafın bu konuda şeyinden kaynaklanıyor, biyolojik olarak problemlerinden. İşte kullandığı ilaçlardan kaynaklanıyor. Mesela öbürü isteksizdi, bunda da ilaçların yarattığı bir itme vardı. Arzu duymama. Çünkü baskılayıcı ilaçlar, onlar baskılıyor, hisleri azaltıyor. Onları

da aştık. Yüzde seksene yakın aştık. Yani benim hareket kabiliyetimde yüzde yirmi beş yüzde otuz gibi bir kısıtlılık oluyor. Onu da başka türlü şeylerle, ne bileyim farklı duruşlarla, pozisyonlarla karşılamaya çalışıyorum ama çok fazla sorun yaşadığımızı hissetmedim şu ana kadar. Öyle bir şikayet gelmedi. Daha çok ben yönlendirdiğim için gelmedi”

Çocuk Bakım Koşulları

İlk Evlilik

“Şöyle söyleyeyim. Yani başta, o dönemdeyken çocuk sahibi olmak için, zaten ani oldu hamilelik olayı. Çocuk sahibi olmak bende biraz korku yaratıyordu. Yani şey açısından, çocuk sahibi olmak açısından. Biz çocuğun, benim engelliliğimden dolayı yaşayacağı travma açısından, çevresel daraltmalar açısından, söylenecekler, işte ne bileyim yani, işte çocuğun psikolojisini etkiler mi? Çok düşündüğüm zamanlar olmuştu. O yüzden pek sıcak bakmıyordum kafamda ama sonra kendiliğinden gelişen, doğaçlama gelişen olaylar olduğu için ben öyle bir şey yaşamadım. Geçenlerde hatta ikinci eşimle konuştuk yani çocuklar acaba okullarında, arkadaş çevrelerinde benimle ilgili sebepten dolayı travma yaşadılar mı diye. Bunu bana aksettirmediler. Çok fazla aksetmedi yani böyle şeyler. Tabi ki geldi ama genel bir sorun olarak bana yansımadı çocukların bunalıma girmesi. Bazı arkadaşların çocukları, sokakta onlarla birlikte görünmek istemiyorlar. Yani baba olarak, anne olarak yanlarında engelli birini istemiyorlarmış. O yüzden öyle bir şey yaşamadım. O şeylerle karşılaşmadım. Dediğim gibi haberim yok. Yani çocuklardaki şakalaşmalarda, senin baban sakat veya engelli mi diye yapılan konuşmalar varsa o da bana yansımadı. Onlarla ilgili hiçbir problem olmadı. Şimdi kısıtlandığınızı hissediyorsunuz. Bebekken kucağınıza alıp da gezmiyorsunuz. Ne bileyim işte, bağımsız olarak da alıp onları özel bir yerlere gidemiyorsunuz. Ne bileyim yani işte fiziksel engellerin olduğu, çevresel koşulların uymadığı yerlere gidemiyorsunuz beraber. Bu biraz çekince yaratıyor. Yani şöyle söyleyeyim, iş hayatım çok yoğun, şirketim vardı. Çok fazla vaktim olmadı. İşte yazlığa gitmek gibi, denize gitmek gibi şeyler oldu ama bazı şeyler işte, dediğim gibi kucağına alıp gezmek veya annesine yardımcı olmak açısından, çocuğu taşımak açısından filan olmadı. Birinci çocukla da zaten aramızda mesafe vardı, ailesel sebeplerden dolayı. İkinci çocukta aynı hatayı yapmadım ben. Çocuk doğduğu günden itibaren ben elime aldım. Annesi mesela bir ay gitti çalışıyordu. O zaman dedim ki, doğum iznine çıkmayacaksın, iznin bitti mi özel izin almayacaksın, devam edeceksin. Çocuk kalacaksa bir aylıkken, bakıcıya ve bana kalacak. İlkindeki hatayı yapmayacağım dedim. İlkinde çocuk anneye bağımlı büyüdü. Çocuk benle odada yalnız kaldığında ciyak ciyak ağlıyordu. Öyle bir sorunu vardı. Benim kucağıma on saniye geliyorsa, annesinin kucağında saatlerce kalıyordu. Düşürecektim psikolojisi vardı çocukta. Hala o şey var aramızda. Büyük kız bana düşküncü ama benimle biraz soğuktu. Hani duygularını belli etmeyen bir insandı. Bastıran bir insandı. Ben onu çoğu tartışmalarda söylemişimdir. Engelliliğin yarattığı bazı faktörlerden dolayı, duygusal kıtlık yaşıyorsunuz. Engelli olarak bazı şeyleri frenliyorsunuz. Hissetmemeye çalışıyorsunuz ki, psikolojik travma yaşamıyorsunuz. Mesela sokakta giderken baklava aldım. Çok yakışıklıymış! Ne olmuş yakışıklılığım bozulmuş mu? (kahkaha atıyor). Yakışıklılık yüz güzelliği ile ilgili bir şey. Yani bunu görüyorsun ya da ne bileyim yanından bir geçerken vah vah vah! demesi işte ne bileyim. Mesela ilk eşimle otobüste gidip geliyorduk. Gelirken mesela işte, otobüste inmek için ben kalktığımda vah vah vah! bir teyzeden ses. Eşimin de ona dönüp de ‘Ne oldu’ Bir şey mi oldu?’ diye bağırması. Ne bileyim buna benzer. Mesela üç kere benim

hayatımda sadaka verilmiştir. Yolda bunlar o kadar ilginç anlardadır ki; bir tanesi gıri takım elbise, bordo kravat, gömlek, rugan ayakkabı ayağımda, otogardayım. Eşimi arabaya bindirmişim, göndermişim. Kemalpaşa'da çalışıyorum. Taksinin kapısını açmış şoför, taksiye binıyorum. Adam beni durdurup elime sadaka veriyor. Yani şaşırıyorsunuz. Daha sonra mesela, bir tanesi bu eskiden üst geçit vardı Konak'ta bilirsiniz belki. Saat Kulesi'nin orada üst geçit vardı, yıkıldı. Şimdi onun altında, bir arkadaşım bekliyordum. Teyzenin birisi önümden geçti. Sonra tekrar geldi. Elime para sıkıştırıyor. Orada beni herhalde köprüaltıcı zannetti (gülüyor). Bu tip şeyler de yaşanıyor. Bu tip tecrübeyi şey de yaşamıştım ilkokul çağında, mahallede oynarken amcanın birisi zorla durdurdu beni. Elime para sıkıştırmıştı, 25 kuruş. Yani hayatımda üç kere bunu yaşadım ve bu tip şeyler oldukça, onları bastırmak için hiçbir şey hissetmemeye çalışıyorsunuz. Çocuklarımın yanındayken olmadı. Benim hissetmediğim bakışlar olduysa, onların hissettiği, ben bilemem ama bu tip olaylarla genellikle ben yalnız karşılaştım”

İkinci Evlilik

“Yok ben düşünmedim. Şöyle düşünmedim. O da istiyordu belki ama yaşı kırk beşi zaten. Zaman zaman bunu hafif tartışır gibi olduk. Ben şey düşündüm. Daha çok kırk beş yaşından sonra, işte down sendromlu olma riski var, o var, bu var, bir sürü riski var. Artık benim yaşımla elliye geçmiş vaziyette. Onunki kırk beşi geçmiş. Şimdi bu saatten sonra, çocuğu büyütme. Ben yetmiş yaşında olduğumda, o yirmi yaşında olacak”

Ev İçi Rol Düzenlilikleri

İkinci Evlilik

“O gündelik işlerini yapıyor evin. Mesela ben her şeye karışıyorum. Her şeye girebiliyorum. (Eşi arıyor, telefonda) Telefonda arayan oydu. Lavabo su akıtıyormuş. Akşam onun şeyi var şimdi (kahkaha atıyor), tadilatı var. Yani ben mutfığa girmeyi severim. Mesela kek yapmak, yemek yapmak, börek yapmak veya yemekli misafir geleceği zaman onunla birlikte yemekleri hazırlamayı severim. O yüzden bir sıkıntımız yok”

Ev İçi Fiziki Durumlar

“Zaman zaman bana yardım ettiği oluyor. Zaman zaman düşünemediği şeyler olabiliyor. Tabi ki engelliyle yaşamadığı için onları da ben söylüyorum. Mesela ne bileyim işte nasıl diyeyim şimdi (düşünüyor) doğaçlama geliyor da. Yani bir şey yaparken mesela o onu düşünemiyor. Diyelim ki, yerde bir yolluk var. O yolluk üzerine bastığım zaman kayıyor. Ben bastonla bastığım zaman kaymak riskli. Düşebiliyorum. Onları mesela önceden düşünemiyordu. Bunu söyleyince uyarıyorum. Diyorum ki bak, bunu buraya koyuyorsun ama ben buna bastığım zaman kayıyorum. Ya altına kaymaz bir bant alıp yapıştırıyoruz ya da ona dikkat ediyor veya yerin ıslak bırakılması veya ayağıma takılacak bir şeyler. Mesela terliğini çıkarıp ortaya bırakırsa, gece karanlıkta benim terliğe takılma riskim yüksek. Bu tip şeyleri yaşayarak öğreniyor. Bende hepsini şap diye anlatamam bir kerede. Yani yaşayarak öğreniyor”

Karı-Koca İlişkileri

İlk Evlilik

“Sabahları hani benim dükkanımın arası 500 metreydi. Ben onu her sabah Çiğli'ye, okuluna götürüyordum. Kapının önünden dolmuş geçiyor. Bindığınız zaman, daha az para ödüyorsunuz. Böyle yakıt daha fazla gidiyor. Dükkanın önünden gidiyoruz. Bir şey oldu ‘ben’ dedi. ‘Şey yapamıyorum’ dedi. ‘Kendimi sevmiyorum’ dedi. ‘Niye sevmiyorsun kendini?’ dedim. ‘Ben aynaya bile bakmıyorum’ dedi. Niye? dedim. ‘Kilo

aldım' dedi. 'Ben de engelliyim. Bir şey söylerken istersen dikkat et. Sen fiziksel özelliklerinden bahsediyorsan, sonra ben de koyarım fiziksel özelliklerimi ortaya. Yok hiç çözemeyiz sorunu. Ben de engellimin yarattığı bir sürü, bir sürü yara gibi görürüm, aşamayız' dedim. 'Ya ne alakası var?' dedi. 'Alakasız olmaz mı? Bak, fiziksellikten bahsediyoruz, kilo almaktan, benim elimde değil. Bunu eleştirmem. Engelimi kaldırmak benim elimde değil ama kiloyu vermek senin elinde' dedim. 'Zamanında yaptın. Dört ayda seksen küsur kilodan, kırk kiloya düştün. Dört ayda, sağlığını hiçe sayarak, açlık rejimi yaparak' dedim. 'Zamanında yaptın istesen şimdi de yaparsın. O zaman güller açıyordun. Her gün değişik kıyafetlerle okula gidiyordun. Eve geldiğin zaman gene gece yatıp geceliğini giyyordun. Ne oldu? Demek ki, sadece çevreye ve kendineymiş, benim için ne oldu (gülüyor)?' Onları görünce insan bu sevgi sevgi değil diyor, benim anlayışla. Hani derler ya, seven insan kıskanır. Seven insan ızdırap çektirir. Yok öyle bir şey. Seven insan üzülür. Benim anlayışım öyle. Birisini seviyorsam niye ızdırap çektireyim? Onun mutlu olması için elimden geleni yaparım. Niye eziyet ettireyim? Niye işkence yapayım? Bu sebepler geldi. Geldi. Sonra baktım ki, daha fazla yürümeyecek. Sonra da niye bu kadar bekledim. Çocukların büyümesini beklemek, anlayacak yaşa gelmelerini beklemek suç oldu. Son yedi yıl onu bekledim. Çünkü sekiz ay beklememin sebebidir büyük kız. Üniversiteyi kazandı. Sınavlara giriyordu tam bunu yansıtmadım. İlk yüze girdi, üniversite sınavlarında. Hacettepe Üniversitesi İngilizce bölümüne. Ne zaman onu Ankara'ya yerleştirdik, ondan sonra ben evden ayrıldım. Eylül'de onun kaydını yaptırdık, yerleştirdik, bir şeyler oldu. Ben Şubat'ta evden ayrıldım. Yani o seviyeye kadar getirdiler"

İkinci Evlilik

"Onunla, şu anda o bana uyum sağlıyor sürekli. Ben de dediğim gibi şeyim, sakinim zaten yapı olarak. Ben genel olarak sakinim. Şimdi dediğim gibi, şimdi eşimin bir rahatsızlığı olmuş geçmişte, avukatken. 2010 yıllarında bipolar rahatsızlığı çıkmış. O rahatsızlıktan dolayı mesleğini bırakmış. Ağır geçirmiş işte. Biz tanıştıktan sonra, hayatı normale dönmeye başladı. İlk evlendiğimizde mesela uyku ilaçları falan kullanıyordu. Ağır ilaçlar kullanıyordu. Ben hepsini attırdım ve normal düzene geçirdim onu. Eskiden mesela on birden önce kalkmaz uyurdu. Şimdi sabah altı buçukta benimle beraber kalkıyor. Akşam dokuz buçuk olduğunda benim uykum var demeye başlıyor. Önceden iki de üçte yatıyordu. Ben de diyordum yani, biyolojik saatini değiştirmelisin. Üçte, dörtte yatarsan tabi ki on birde on ikide kalkarsın. Dengen bozulur. Şimdi hiçbirisi kalmadı bipolar ile ilgili. Kullandığı ilaçların dozajları yarıya kadar indi. Şu anda gayet normal düzenini sürdürüyor. Zaman zaman işte hareketlendi ya, normale döndü ya, çalışayım malışayım diyor. Diyorum bak git! Başına dert arama. Bu saatten sonra, elli yaşından sonra kalkıp avukatlık yapıp, hele bu dönemde sinir hastası olacaksın. Daha çok biz bu saatten sonra gezmemize bakacağız"

Kayınbaba/Kayınvalide İlişkileri

İlk Evlilik

"İlk evliliğimde bir buçuk iki ay evde oturduk. Halamın bir evi vardı İzmir'de. Ondandırca etmiştik. O evi verdi bana tamamen. Oturması içinde çok zordu çünkü asansörsüzdü. Ben çıkıp inemiyordum. Sonra aynı mahallede, aynı sitede, bizim kendi evimiz bitti. Babamın yaptırdığı bir ev vardı. Oraya geçtim. O da yüksek zeminli bir evdi. Sonra Karşıyaka'da dükkan açınca, sahada oturuyordum poligonda. Poligonla onun arasında gidip gelmek çok işkence olmaya başlamıştı. Bir de o arada ailemle bir sürtüşme olmuştu. Çocuk

olunca, olduktan sonra bizi en çok yıpratana da çocukla ilgili olan sorunları olmuştur. Çocuk doğduğu zaman çocuğu öyle sahiplendi ki, iyice anne psikolojisi ile ne sevmeye veriyordu başkalarına, ne de görmelerine izin veriyordu benim aileme. Benim ailemle ilişkileri iyice koptu. Çocuğu mesela bayram günü almak istiyorlar. Uyuyor diye kapının önünden gönderiyor. Çocuğu vermiyordu. Bir poza büründü. Eee bu da yıprattı bizi. Şimdi çok iyi, çok severler. Hala da çağırırlar. Mesela geçenlerde Çandarlı'ya gittik. İşte oraya gittiğimizde onların yazlıkları da var. Orada işte kızı alacaktım ben, illede gelsin kahve içmeye. Şimdi eski kayınpederimle ben olmaz yani. Psikolojikmen yanımdakine saygısızlık olur”

İkinci Evlilik

“Çok iyiler. Şimdiki eşimin annesi, babası rahmetli olmuş. Ablaları var ve oğlan kardeşleri var. Oğlan kardeşleri Atatürk Lisesi'nden benim dönem arkadaşlarım çıktı. O zaman konuşmuyorduk ama şimdi tanıştık. Ailesi ve benim ailem, kafa olarak çok uyuştu. İki tarafta birbirine çok saygılı. İki tarafta çok hatırnaz davranıyor birbirine. Bir de biz uyum sorunu yansıtmayan bir ilişki devam ettirince, onlara da bir şey kalmıyor. Onların ailesinde de bizim ailemizde de, sorun yok. Çok iyiler birbirleriyle nazar değmesin”

Politik Aktiviteler

“Derneklerin yüzde sekseni temsil etmiyor. Çünkü yüzde sekseni çarka uymuşlar. Bir dernek kurmuşlar. Onunla ilgili idareci pozisyonundaki kişiler bir şeyler yapmaya çalışıyor ama kendi hayatlarını devam ettiriyorlar. Başka bir şey yaptıkları yok. Bir şeyi de üstleyip; şu şöyle yapılır dediğiniz zaman dışlanıyorsunuz. Ben bunu işte birçok yerde yaşadım. İzmir Kent Konseyi'nde genel sekreterken de yaşadım. Bir şeyleri yazıyorsunuz rapor olarak, o geliyor bir yere çekiyor, öteki geliyor bir yere çekiyor. Olmaz diyorum. Olmaz diyor. Haftalık toplantı yapıyorsunuz. Her hafta aynı kararlar çıkıyor. Ne değişiyor? Hiçbir şey değişmiyor, şahısları aynı. Bütün gelen şahıslar aynı. Hep aynı kişiler toplanıyor. Hep aynı dertler anlatılıyor. Biz birbirimize dert anlatmakla bu işi çözemeyiz. Başkalarına anlatmamız lazım bu dertleri. Ben kendimi engelsiz insanlara anlatamazsam hiçbir şeyi çözemezler. Ben kendi derneğimin önünde yaptırıyordum. Diyorum ki adama, bu rampayı buradan başlayacaksın şu kadar mesafe eğimle şu kadar uzayacak. Böyle yapalım. Böyle daha güzel görünür diyor bana. Ya kardeşim, sandalye çıkacak üzerine. Güzel görünmesi mi önemli, işlevselliği mi önemli bunun? Ama böyle daha güzel duruyor diyor. Onu yapan mühendis bile, daha güzel durduğunu söylüyor bana. Ben diyorum ki, böyle iyi duruyor. Ama mesafe uzayacak yok diyor. Öyle çirkin görünüyor. Yani bu zihniyette olduğu sürece, çözemiyorsunuz dediğim gibi. Mesela en basit örneği, Karşıyaka'da bir spor salonu açıldı geçtiğimiz ayda Luna parkın orada. Sorun. Açılmadan üç gün önce dilekçe verdim belediyeye. Bu salonda antreman yapmak istiyoruz diye. Karşıyaka kulübüyüz ve biz Halkapınarda çalışıyoruz. Dedik ki, biz de çalışmak istiyoruz. Haftada üç gün, birer buçuk saat antreman istedim. Tesisin tapusunu mu istiyorsun? dediler bana. Yani üç buçuk dört saat antrenmanla satın alınıyorsa tesis helal olsun. Diğer takımlar, Büyükşehir Belediyesi'nin takımları günde iki sefer, haftada beş gün idman yapıyorlar. Biz haftada iki gün, bir buçuk saat antreman yapıyoruz. On dört maçtır yenilmezlik ünvanımız var ama antreman yapacak salon bulamıyoruz. Bir şeylere hep yüzeysel yaklaşıyorlar. İki hafta önce yine play-off'a gitmiştik. Bize yardım edin dedik otel konusunda. Yer bulun ya da bize para konusunda yardımda bulunun. Yola çıkana kadar hiç sesleri çıkmadı. Yola çıktık. Yoldayken telefonla aradılar. Dediler ki ‘Tamam biz size yardım edeceğiz. Kaç para lazım?’ Dedik

ki bize lazım olana bakmayın. Siz ne verebilirsiniz? ‘Size kaç para lazım?’ dediler. Dedik ki, bizim otel sadece altı milyar tutuyor. ‘Ooo çokmuş’ dediler. ‘Biz üç yüz lira düşünüyorduk’ Sizin altı milyarlık otel faturanıza, adam üç yüz lira yardımda bulunuyor. Ama öbür taraftan başka bir yere yüz milyar yatırabiliyorlar. Yani bunlar hep göstermelik. Oy zamanı geldiğinde, bir şeyler yaparlar. Sivil toplum kuruluşları da dediğim gibi hep şeydir. Siyasi olarak kendine yakınlar alkış tutarlar. Ama şunu düşünmüyorlar. *“Engelliliğin siyaseti olmaz, engelin siyaseti yok”* Çünkü benim yolda kaldırıma çıkamamamın, siyasetle bir ilgisi yok. Ya işte o sarı bantları yapıyorlar, onun kullanımı üzerine arabanın park edilmesinin siyasetle ne ilgisi var. Bunlarla uğraşıyoruz hala ama çok uzun sürecek gibi. Çünkü halkın eğitim düzeyi, bu konudaki eğitim düzeyi, kültür seviyesi yüksek değil. Ya daha insanlar hala daha ne var ya zihniyetiyle baktığı için. Yani beş dakika durmuş araba ne olur orada diyerek görünüyor”

Sosyal-Kültürel Aktiviteler

İlk Evlilik

“En basiti ayrılmamıza yakın bir gün dediler ki, ‘işte kahvaltıya gidelim’ Tamam çıktık yola Foça tarafında. o sahil yoluna doğru kahvaltı yerine çektim. Ben şimdi arabayı park ediyorum. Onlar gitti oturdu bir yere. Geldim yanlarına oturdum. İşte başladılar söylenmeye. Ne oldu? Eee güneş geliyormuş. Eee be kızım buraya ben mi oturturdum sizi? Siz kendiniz masayı seçtiniz. Niye güneşe oturdunuz o zaman? Arkasından müzik çalıyor. İşte arabesk çalıyor. Niye arabesk çalıyor? Yani şimdi kalkıp firmanın müzik setini mi değiştireyim? Kapatayım mı? Oturduğumuz masaya sinekler geliyormuş. Ya açık havadayız. Piknik yerindeyiz. Sineği de olur, böceği de olur. Arkasından daha sonra çay getirdiler. Çayı dökerek getirmiş. Bu çayı dökmüş. Allah Allah! Bak ben buraya oturdum. Bak güneş, ağaçların yapraklarının arasından ne güzel vuruyor. Bak kuşların sesini duyuyor musun? İki tane keklik orada ötüyor. Bir tane de burada saka kuşu ötüyor. Onları duyuyor musun? Sen niye duymuyorsun? Ben onu yaşıyorum. Oraya niye geldim? Ben evimde de yapardım o kahvaltıyı. O kadar sorun içinde, evde de yaparım. Niye buraya kadar geldik, oturduk? O kuş seslerini dinlemek, güneşin sıcaklığını hissetmek varken, niye zevk almıyorsun? Bak arabamız yoktu. Arabamız oldu. Şimdi istediğimiz yere çat diye gidebiliyoruz. Vır vır vır, hayattan memnun olmama, kendini sevmeme, öyle işte”

İkinci Evlilik

“Spordan çok fazla zaman bulamıyorum kültürel faaliyetler için ama o biraz zorluyor beni. O konuda tabi ama konserlere bazen gidiyoruz. Tiyatroya denk getirebilirsek gidebiliyoruz. Karşıyaka Devlet Orkestrası’nın konserleri oluyor bazen. Sinemaya gidiyoruz. Sonra çok yoğun faaliyetler başladı. Genelde o ortamı paylaşmak zorunda kalıyorum. İşte geçen hafta İstanbul’daydım maçta. Aylık hafta sonu bu vaktimizi doldurduğu için, haftada üç gün idman var. Haftada iki gün idman yok. İki gün kalıyor hafta içine. Onda da genelde ben evde olmayı tercih ediyorum. Bu akşam üzeri dörtten sonra buraya geliyor (işyerine). Dörtten sonra çıkıp deniz kıyısına gidiyoruz. İnciraltı’nda falan oturuyoruz. Araba olduğu için özgürlük var. Basıyoruz, gidiyoruz istediğimiz yere”

Dini Aktiviteler

“Şöyle söyleyeyim. Çok dindar birisi değilim, açık söyleyeyim. Ha tabi bir çoğu insanın inançları var kendine özgü ama dini inançların genelde toplumu düzenlemek için kurulan yasalar olduğunu düşünüyorum. Yani bu böyle. Ya anayasa yaparsınız ya da dini kuralları koyarsınız toplumu bir arada tutmak için. Bunlar insanların koyduğu şeyler. Zamanla

toplu yaşamaya başladıkça kuralları oluşturma gereği hissetmişler. Düzen kurmuşlar tamamen. O! Başka bir şey değil. Yani şöyle söyleyeyim binalar zaten eski. Binalara asansör yapma şansları yok. Yeni binalarda şimdi yapılmaya başlandı. Rampalı olanlar var. Bazılarının, asansörü olanlar da var. Camilerimiz falan ama bunlar son dört beş yılda yapılan şeyler. Yıllar önce hatırlıyorum. Ankara'ya maça gittiğimizde, Anıtkabir'e gidemedik. Biz gittik ya, yürüyerek gideceksiniz aslanlı yolu ya da oraya tekerlekli sandalye ile gidenler yerden ulaşmak istediğinde asansör yok. Ulaşamıyorsunuz arka bahçeden. Sonra öğrendiğimiz kadar şehir projesinde, oranın statüsünde, tadilat yapılma izni yokmuş. Bir şey yapamıyorlardı. Yıllar sonra orasına bir asansör yapıldı. Şimdi engelliler çıkabiliyorlar. Yani bu tip binalara izin vermiyorlar teknolojik olarak yapılmasına. Yeni yapılanlarda da dediğim gibi, kimisi ihmal ediliyor, kimisi hallediliyor ama zor yani ben görmedim düzeldiğini”

Sportif Aktiviteler

“Şey de vardı ilk geldiğimde, ben 2000 yılına kadar şeydik, arabam falan yoktu. Bazı yerlere gidiyorduk, geliyorduk. Aile götürüp getiriyordu. Mesela bazı arkadaşlarımızın arabasıyla gidiyorduk. Otobüste gidebiliyordum bazı yerlere, kısıtlanıyorduk. Tabi ki 2000 yılında bir Almanya seyahati oldu. Bizim kulüp olarak oradan araba aldım geldim. Ondan sonra hayat biraz daha değişti ve ben özgürleştiğimi hissettim. Özgürlük getirdi araba bana. Bağımsız olarak bir yerlere gidebiliyorsun. Bir arkadaşına bağlı değilsiniz. Aileye bağlı değilsiniz. İşte 2003 de ayrıldım ben. 2003'te arabam vardı benim. Bir baktım, arkadaşlarım arabama daha çok binmeye başladı. Düşündüm yani benim ailem varken, çocuklarım varken, neden benim arkadaşlarım daha çok arabama binebiliyor? diye düşündüm. İşten çıkmışsınız, saat daha dokuza çeyrek var, geliyorum evin önüne, açıyorum telefonu, hadi Bostanlı'ya gidelim, çay içelim. Şimdi mi söylenir? Ne zaman söyleyeyim? Çay içmenin bir gün önceden programı mı olur? Bir gün önce söyleyeceksin. Ya abi işten gelmişim, canım çay istemiş, ailemle gideyim, içeyim, hep kulüpteki sporcu arkadaşlarımla gidiyorum, sürekli o faaliyetler içerisindeyim. Dediğim gibi, bazı şeyler paylaşılmıyordu. Mesela ben 1998 yılında tekerlekli sandalyeyle basketbol oynamaya başlamak için kulüp kurduk falan. Hem sporculuk yapıyorum hem de aktif yöneticilik yapıyorum. Eski eşim benim hiçbir maçıma gelmedi. 1998-2003, bu kadar yıl boyunca bir kere bile benim maçıma gelmedi. Belki engelli olarak ortamı görmek istemediği için, belki yakıştıramıyordur, bilemiyorum. Onun tartışması da çok oldu, büyük kızım da gelmedi. Küçük kızım her maçıma geliyor. Şimdi hakemlik yapıyor mesela ama dediğim gibi, nedense eski eşimin arkadaşları benim maçlarıma geliyorlardı. Bu arada böyle olunca insan üzülüyor. Mesela 2000 yılında dediğim gibi ben Almanya'ya gittim takımla turnuvaya gittim. Yirmi bir gün kaldım. Almanya'dan döndüğümde kapıdan girerken burnumdan geldi. Niye gittim diye. Ya insan, yani bir insan çıktıysa bir kişinin karşısına onu değerlendirebilmesi lazım hemen. O spor sayesinde 2000 yılında ilk defa Almanya milli takımı, iki defa İtalya gördüm. 2013 yılında Amerika'ya spor takımı götürdüm, ben o sporu yapmasaydım bunları yaşayamazsın. Kim gönderir seni Amerika'ya, buradan seni bedavaya. Yani bu tip imkanları kullandım ama işte onlarla paylaşmak istediğim zaman onlar paylaşmak istemedi”

Arkadaşlık İlişkileri

“Yani şöyle söyleyeyim. Lise döneminden işte, arkadaşlığımız devam ediyor. Üniversiteden bir grubum var. O grup devam ediyor. Artı şimdi spor camiasında kulüp arkadaşlarım devam ediyor. Şimdi şöyle söyleyeyim. 1998 yılına kadar, hiçbir engelli ile

irtibatım olmadı. Otuz sekiz yaşıma kadar ne engellilerle ne sosyal ve sivil toplum kuruluşlarıyla ne de engellilerin birlikteliğiyle hiç ilgim olmadı. Engelli gibi yaşamıyordum çünkü farkında bile değildim engelli olduğumun. 1998 yılında işte, ...(dernek başkanı) geldi işte dedi ki: 'Basketbol takımı kurmak istiyoruz, katılır mısın?' Öyle bulaştım. Ondan sonra aktif pozisyona geçtim. Şu anda mesela hangisi daha çok dersenez? Şu ana kadar dediğim gibi, benim hiç engelli arkadaşım olmadı. otuz sekiz sene, otuz sekiz sene sonra başladı olmaya. Şimdi zaten kulüp yöneticisi ve antrenör olduğum için çevremde çoğalmaya başladılar. Yani şuan neresinden bakarsanız en az 30-40 tane çevremde var. Bir de Türkiye çapında olanlar var ve uluslararası olanlar da var. Ama genelde engelsiz arkadaşlarım daha fazla. Şöyle engellilerle bir arada olmak çok zor. Bir engelli olarak bunu söylüyorum çok zor. Neden? Kültür seviyesi çok düşük, eğitim seviyesi çok düşük, bir şeyleri anlatamıyorsunuz. Yani ben bunu sporda çok yaşıyorum. Antrenörlük yaptığım için. Çevresel şartları çok kötü, yaşadıkları ortamlar çok kötü, evler, bulundukları alanlar, ne bileyim geldikleri noktalar, engelli olma şekilleri çok farklı. Hepsi o kadar dağınık ki! Yani diyelim ki bir kesim vardır. Şöyle söyleyeyim. Mesela Roman vatandaşlar diyelim, Roman vatandaşları bilirsiniz, karakterlerini bilirsiniz, ona göre davranırsınız. Şimdi bunların içinde eğitim düzeyi sıfır olanlar, ilkökul olanlar, ortaokul olanlar, lise olanlar, çok aşırı tutucu olanlar var. Hani her kesiminden insanlar ve engelliliklerini hep kullanmışlar bugüne kadar. Engellilerin de öyle bir hastalığı var çünkü bakmışlar ki piyasada kendilerini kabul ettiremiyorlar. Engelleri üzerinden prim yapmaya çalışıyorlar. Bu tipleri de var. Eee şimdi biz burada bir düzen kurmuşuz. Bu spor camiasının kuruluşu on altı yıl oldu. On altı yıldır da biz onları raya sokmaya çalışıyoruz. Olmuyor artık eğitim veriyoruz kırk yaşındaki bir insana. Siz karakter veremiyorsunuz artık. Ne bileyim kişiliğini değiştiremiyorunuz. Davranış şeklini değiştiremiyorunuz. O yüzden de çok zorlanıyorum ve ben dediğim gibi bazı şeylerin kurallarına uyan, sistemsiz çalışmak isteyen bir insanım. Onlar tamamen şeyler free'ler. Özgür takılıyorlar. Her türlü istediğini yapıyorlar ama işte bir şeyleri başarmak istiyorsanız, o kurallara uyarak ancak bir araya gelip bir şeyler yapacaksınız. Toplumun kuralları var, ailenin kuralları var, sporun kuralları var. Bir türlü onları çözemiyoruz, dediğim gibi kendimi onların seviyesine indirmekte çok zorlanıyorum çünkü ister istemez benim de kendime göre bir dileğim var. Kolay olmuyor o. Alta inip de onlarla sıfırdan başlamak, kolay olmuyor. Ben kendim gibi zannediyorum onların anlayışını. Bir şey söylediğim zaman, benim gibi anlayacaklarını düşünüyorum zaman zaman ama maalesef"

Kentsel Yaşama Katılım

"Şimdi şöyle söyleyeyim. Ben 1997'li yıllarda rahmetli Piriştina zamanında Engelliler Meclisi Genel Sekreterliğini yaptım. İzmir'de bu konuda çok çalıştık. On yıla yakın çalıştık. İlk engelli çalıştay raporunu ben yazdım. Orada on maddelik bir şey vermiştik belediyeye. Engellilerin sorununun çözülmesi için ayrı madde vermiştik. Ulaşım, eğitim, çevre düzenlemeleri, iş sahaları, istihdamla ilgili falan öyle öneriler vermiştik işte arabalarla ilgili. Belediyenin şimdi minibüsleri var ya, engelli minibüsleri, 1997'de yazdığım raporlardan alınmadır. Onlar her belediyede de ellerindeki minibüslerin birisini engelli hale getirerek hizmet sunsun diye. Şimdi artık her bir belediyenin şeyi var. İzmir'deki düzeni sağlamaya çalıştık. İnciraltı'ndaki engelliler merkezinin açılışını yaptık. Orayı belediyeye aldırık ama sonuçta kısır döngüye girdi. İzmir'deki, özellikle Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarında olduğu gibi herkes bir tarafa çekiyor. Kimse

gerçek olayı yansıtmıyor. Benim tahammülsüzlüğüm birde şeydir. Oturursunuz bir toplantı yaparsınız, havan nasıl dövülür, herkes bir şey söyler, sonra hiçbir şey çıkmaz, gene şu gün toplanalım, şunu konuşalım aynı sonuçlar çıkar. Yahu kesin artık şunu bilsin. Bu belli, bu kaldırım düzelecekse düzelecek. Nasıl yapılacağına bak, öyle mi alçaltacaksın, böyle mi alçaltacaksın? Nasıl yaparsın o önemli. Yoksa kaldırımları alçaltalım mı, alçaltmayalım mı diye bir şey yok. İşte bunları konuşa konuşa sonuçta beş yılda İzmir'in bu konumuna geldik. Ne oldu? Otobüslerde, çoğu asansörlü otobüsler oldu. Bizim zamanımızda engelliler merkezine bir tane numune yaptırmıştık. Eshot atölyesinde asansörlü otobüsü törenle açmıştık. Orada engelli merkezine Konak'tan taşıyordu engellileri. Şimdi bütün ulaşım da hemen hemen her hat da engelli otobüsü var. İşte dediğim gibi, ilçe belediyelerinde engelli minibüsleri var, asansörlü liftli. O zaman önerdiğimiz bir şey vardı bizim işte. Engelli sadece hastaneye gitmez. Engelli parka da gitmek ister, engelli sinemaya, tiyatroya da gitmek ister. Belediyeden randevu alsın. O saatte onu alıp bıraksın. Sonra tekrar gelip evine bıraksın ve hastaneye gideceğimiz zamanlar randevu sistemiyle çalışsın. Şimdi artık onu yapıyorlar yavaş yavaş. Biraz geç ilerliyoruz. İzmir bu açıdan şanslı. Yani bir şeyler yapılıyor. Çok eksik var ama bir şeyler yapılıyor. Onun dışında resmi kurumların binaları şuan uygun değil. Mesela işte burası. Görüyorsunuz kapıdan, turnikeden giriyorsunuz tekerlekli sandalye ile gelirsenez nereden gireceksiniz? Girişi yok, asansörü de yok, hiçbir şey yok. Tuvalet nerede? Sadece bir tane tutma demir taktılar, o kadar. Yani göstermelik hepsi, göstermelik bir yasa çıkardılar. Biliyorsunuz bütün binalar belediye kanununa göre düzenlenecekti. Sonra işte üç yıl uzattılar. Sonra o da bitti hala daha, resmi kurumların çoğunda ne asansör var, ne uygunluk var. Hiçbir şey yok ve yaptırım da yok. İzmir şanslı diyorum, şöyle şanslı; bunu yıllardır televizyon programlarında da söylemişim ben. Karşıyaka mesela engelli cennetidir. Merkez ama taşrası değil. Merkez çarşı bölgesi, engellilerin cennetidir. Gidin zaten İzmir'de görmediğiniz kadar engelliye Karşıyaka Caddesi'nde görürsünüz. Ya mendil satarken görürsünüz ya da gezerken görürsünüz. Çünkü kaldırım olayı yok. Dümdüz. Taşraya çıktığınız zaman yukarıya, Yamanlar'a, Gümüşpala'ya çıktığınız zaman felç. Hiçbir şey yok. Evlerinden gene çıkamıyorlar. İzmir'in şu bölgesi, mesela Konak bölgesi o da güzel. Hatay'a çıktığınız zaman, buraya (Çankaya) gittiğiniz zaman, Karabağlar'a gittiğiniz zaman oralar karmakarışık. Ya bir şeyler yapılıyor belki ama ne yeterli ne de istek çok fazla. Eziyet gibi görüyorlar, angarya gibi görüyorlar. Engelli sokağa çıkmaya daha çok memnun kalacaklar. Hala o zihniyet devam ediyor. Şöyle söyleyeyim ben genelde şeyleri kullanmadım işte, son dönemlerde resmi hastaneleri fazla kullanmıyorum. Oradaki şartlar daha zor yani çevresel şartlar. Ama özel hastane, şu an özel hastanelerde çok fazla imkanlar var. Yani evime yakın. Mesela şu anda Medical Park var. Burası otel gibi zaten. Her türlü rampasından, asansörüne kadar her türlü ilgilenine kadar sorun yaşamıyorsunuz. Engelliler çok zorluk çekiyorlar. Birebir gözlemlediğim yok ama dert yanmalarından gözlemlediğim var. Yani şöyle oldu da, şuraya gittik de, şu oldu da, zorluk çekiyoruz, daha giremedik de. En basitini geçeyim ben size; toplumda herkes suç işler, işleyebilir, hapis cezası alabilir, hiçbir hapishane şartları engelliye uygun değil. Banyoda yapamazsınız, yatakta bulamazsınız, rampada bulamazsınız, üzülürsünüz orada. Yani hapse girmiş engellilerimiz de var içimizde. Onlara baktığınız zaman orada her türlü cinsel şeye de maruz kalıyorlar, her türlü dayığa da maruz kalıyorlar, şiddete, baskıya da maruz kalıyorlar ve bulundukları ortamda zaten mümkün değil yaşamaları. Zaten normal engelliler çok zor şartlarda yaşıyor. Tekerlekli sandalyedeki ya da akülü

sandalyedeki birinin düşünsenize hapiste olduğunu. Benim sporcularından birinin vardı, o girmiş çıkmıştı hapse. Yirmi, on beş gün kaldı. Öyle bir şeyler oldu. İşte banyo problemi var. Mesela tuvaletlere giremezsiniz orada alafranga tuvalet bulmak mümkün değil. Banyo yapmak çok zor. Yatak sistemi mümkün değil. Ranza sistemi var. Alt katta yatak verseler de kalamazsınız. İşte bu tip şeyler. Zaten orada normal insanlara bile, çocuklara bile neler yapıldığına göre, engelli birisine hayli hayli yapılır. Bir de engelli bayan çok fazla. Erkekler bu konuda biraz daha kendilerini koruyabiliyorlar ama bayan engelliler çok çabuk tacize uğrayabiliyorlar. Sebeplerinden birisi de mesela biz çok tartışırız, eşimle de tartışırız, arkadaşlarla da tartışırız. Engellilerde şey var, bir düşünce yapısı var. Engelli birisi, engelli birisiyle evlenir ya da engelli biriyle arkadaşlık yapabilir. Başka türlü mutlu olamaz. Bu bana çok ters gelen bir olay. Yani ilişki engellilikle veya engelsizlikli ölçülebilecek bir şey değil, anlaşma ile ölçülebilecek bir şey. Onlar işte nasıl olsa sağlam birisi bizi istemez. Ben kendime benzer engelli biriyle olsam daha iyi anlarım diye bir beklentileri var. Bende diyorum ki, karşılına geçip ya iki tekerlekli sandalyelisin , aynı evde yaşıyorsunuz ve yardım edilecek bir pozisyonunuz olduğu zaman hanginiz birbirinize yardım edeceksiniz. Yani çevresel şartları mümkün değil kullanamayacaksınız. İlla ki başka birine ihtiyaç duyacaksınız. Eee ne olacak? Ortak yaşam süreceksiniz ya da başınızda bir bakıcı olur. Ha illa da bir engelliyle bir sağlam evlensin diye bir kural değil ama öyle birşey olabiliyorsa da, bunun şartlarını zorlamak lazım. Sevgi ya da ilişki şeye bakmıyor ki, yarın öbür gün sağlam birisiyle evlenirsiniz, bir kaza geçirir engelli olur. Boşanacak mısınız? Çoğu kişinin yaptığı gibi. Bir de var mesela bir sporcumuz, asker emeklisi. Askeriyede kaza geçiriyor araba kazası, omurilik felci oluyor. Yani iki çocuğu var bunun. İlişki, sevgi bu mu? Tamam tabi ki yani bir yere kadar hak veririm. Bazı şartlarda insanlar birbirlerini seviyorlar. O düzen bozulduğunda, düzenleri yıkılabiliyor, hayal güçleri yıkılabiliyor. Ona da saygım var ama sırf bu değil ya bir sevgi varsa, bir bağ varsa bu değil olay”

Fiziksel Engellilerde Evliliğin Sonlanması ve Aile İlişkileri

“İlk zamanlar gayet iyidi, zaten bir buçuk sene sonra çocuğumuz oldu. Çocuk olduğu zaman bazı sorunlar yaşandı sağlık sorunları ile ilgili genelde. Eşimin psikolojisinin de bazı bozulmalar oldu. Kendisi psikologdu ama kendine faydası olmadı. Bazı problemler yaşadık, onları düzelttik. Zaman zaman kısa çekişmeler oldu. Bu biraz benim şeyimden, karakter yapım olarak çok sabırlıyım. Sabırlı olduğum için de bazı şeyleri hep erteledim. On dokuz buçuk yıl sonra battı o ertelemeler. Bastıra bastıra sonra da dağıttık. Yaş kırkı geçince, derler ya hani kırkıdan sonra insanlar yavaş yavaş akıllıca hareket etmeye başlıyorlar. Belli şeylerin bittiğini görünce yeni bir yol çizdim kendime. Ondan sonra da yedi buçuk yıl kadar yalnız yaşadım. Sonra da işte 2010 yılında ikinci evliliğimi yaptım. Şu an kendi açımdan baktığım zaman, iyi olduğunu düşünüyorum ama bayağı bir sorunlar yaşandı o dönemde. Mesela tamamen hayat görüşü. Yani ortak noktaların azalması, hayatı paylaşma şekillerinin farklılaşması. Yani şöyle söyleyeyim eşim, mesela eski eşim çok kilo almıştı. Kendini sevmiyordu. Nefret ediyordu. Ben de diyordum ki, kendini sevmezsen beni hiç sevemezsin. Kendine saygın yoksa ne bana, ne de kendi hayatına saygın olur. Yapma! Yaparsın, yapmazsın kendini böyle böyle işte, sabahlara kadar okul işleri ile uğraşmalar, bütün paylaşımlar bitti. Şöyle söyleyeyim yani dediğim gibi, bütün olaylar üst üste geldi. Ondan sonra zaten insan bir kıvılcım arıyor. En ufak bir şeyde patlıyorsun. Bizde bir gün işte gezmekten dönüş sırasında, orada bana bir saygısızlık yapıymıştı arkadaşımın yanında. Kendi ailesinin yanında bana bir saygısızlık yapıymıştı.

Ben de burası yeri değil demiştim. Yani şöyle şöyleyeyim zaten bozuktuk. Ben onu Perşembe günüydü. Sabah aldım, götürdüm, yazlığa bıraktım ailelerinin yanına. Ben geri döndüm. Pazar günü de gidip alacağım geriye. Pazar günü gitmeden önce pazara uğradım. Telefon açtım dedim bir şeye ihtiyacınız var mı? Yemeklik falan getireyim mi? Dediler ki; “Hayır” Onlar zannetmişler ki, ben oradaki pazardan alıp geleceğim. Ben Karşıyaka'dayım daha, bir arkadaşım vardı o da engelli, bizim gibi kulübün yöneticisi. Ona da dedim ki, ya dedim sıkılıyorsun madem, gel istersen sen de beraber benimle. Pazar günü gitmemin sebebi de toplantı vardı. Ondan onu da aldım yanıma. Beraber gittik. Gider gitmez saat üç gibi falan çıktım, dört gibi oradaydım. “Saat kaç! Bu saatte mi gelir?” dedi. Daha arabadan inmeden öyle deyince, ben de sırası değil dedim. Yanımda arkadaşım oturuyor, annesi, babası var. Babası konuşmayın böyle şeyler diye başladı ve sofraya oturduk. Her lafin başında bana bir laf vuruyor yüzüme, bir, iki, üç, dört, beş. Buraya geldik sonra, arkadaş da çok ağır bir engelli. Çocuk diyor ki; “Ben o anda kaçmak istedim, ama gidemedim” diyor. O halde yani bindik arabaya. Hiç konuşmadan buraya kadar geldik. Onları arabadan indirdim, yukarı çıktım, eve oturdum. Orada üstünü giymiş, geceliğini giymiş. Ben koltuğa oturdum. “Biz bu işi bitirelim” dedi. Ben de böyle baktım suratına. Ben arabayı park edip gelene kadar buna mı karar verdin? dedim. Daha hiçbir şey tartışmadan “yürütemiyoruz” dedi. Dedim bak, bugüne kadar kaç defa teklif ettin? Üç kere. Daha öncede tartışmalarımız oluyordu. Her seferinde ev tutmaya kalkışmıştı, hadi döndürdük. Yani mesela dükkanda fazla oyalanıyorsun. Ben esnafım koca koca mağazam var. Çarşı, gece onlara kadar çalışan bir çarşı. Mecbursunuz yani bir kere. Ben sekizde kapatıp gidiyorum. Memur gibiyim diyemezsiniz. şöyle bir şey var; ben çok fazla tedbirliyimdir. Aşırı kuralcı biriyimdir. Sabitlerim bazı şeylerde kendimi. Flört dönemindeki yazışmalarım nasıl hala onda durmuş. Okul döneminde biz öyle plan yapmıştık ki, benim dersim vardı geçmişte. Yani ben mezuniyet sınavlarına gelirken, ikinci sınıftan üçüncü sınıfa başlarken benim elli bir tane ihmal dersim vardı ve ben dönem kaybetmeden mezun oldum. Yüz on kişinin içerisinde, ilk beşte mezun olan birisiydim. Bölümde biz böyle üç dört sınava giriyorduk arka arkaya. Sırf karar vermiştik bir hedefe. Ben mezun olacağım hazıranda. Oo! Çok iyi durumum. Hemen hazıranda mezun olabilirdim. Bir dersini bıraktık eylüle. Ben hazıranda mezun olacağım, işe başvuracağım. Eylül'de de o mezun olacak. Eş durumu yapacağız. Bunlara hep programda alıştık. Yani o şekilde yapıldı hepsi. Nereye getirecektim konuyu, dağıldım (kahkaha atıyor). Yani ben şey yaparken, okul bittikten sonra işe başvurduk. Öğretmenliğe başvurduk olmadı. Sağlık Bakanlığı'na başvurduk reddedildi. Bütün her yerden reddedildi. Bana şu dendi mesela, Sağlık Bakanlığı'nda en son kavgam ‘engelli biyolog olamaz’. Ankara'da bu şöylendi bana. Sağlık Bakanlığı'ndan direkt. Ne demek istiyorsunuz dedim. ‘Biz ya engelli kadrosuna alırız ya da biyolog olarak alırız, engelli biyolog olmaz’ dediler. Bana mantıken bir şey şöyleyin? Ben biyolog muyum? Biyologum. Engelliyim. Dedi ki, seni engelli kadrosuna almam. Ya kardeşim üniversite okumak suç mu oldu? Bunun kavgalarıyla Sağlık Bakanlığı'na da giremedim. Hıfsı Sahada çalışıyordum ben olmadı o dönem. Serbest ticarete atıldım. Saat tamirciliği üzerine falan ve bu işe atılırken, ortak olurken özellikle mektup yazdım (eşinden bahsediyor). Burada değildi Sivas'taydı. Mektup yazdım. Dedim ki, ben karar alıyorum esnaf olucam. Ne gelirim belli olur, ne çalışma saatlerim belli olur, ne de dedim dediğin saatte beni dükkandan koparıp götüremezsin! Bunu kabul ediyor musun? Yoksa hiç girmeyeyim. Daha ne söz var, ne nikah var. Arkadaşım bana dedi ki; “Sen ne istiyorsan

ne karar verirsen kabulüm” Cicim ayları olduğu için her şey kabul bizde. O ticarete atılmak, o kadar dükkan işletmek. Ticarete atıldım, bilmem ne! küçük bir pazarda. Dükkanım vardı, sonra mağaza açtım. Ben memurum, giderim diyemezsiniz. Onu yapınca her eve geldiğimde tartışma vardı. Mesela 9:00’da geliyorum, kapıdan ‘nerdesin bu saate kadar?’ diyordu. Saat dokuz mesela, evle dükkanın arası 500 metre. Nerede olduğumu biliyorsun. Telefon da elinin altında. Hadi hiçbir şey yapamadım, gelirsın bakarsın nerede olduğuma. Her akşam, her akşam aynı şeyler buraya geldi (boğazını gösteriyor). Daha sonra o kendisini okula verdi. Sabah saat dörtde kadar oturup okulun işlerini yapması falan ben de ona kızıyordum. Ben dokuzda geliyorum çünkü dokuzda dükkan bitiyor. Sabaha kadar evdeyim. Sen eve geliyorsun. Saat dörde kadar okulasın. Eee benim işim bu, senin işin buysa benim de işim böyle. Böyle bozuldu. ‘Seninle ilgili karar vermemek için zaten sekiz ay daha aynı evde kaldım’ Yani o kararı verdikten sonra sekiz ay kūs vaziyette, samimiyet yok, odalar ayrı, sekiz ay aynı evin içerisinde yaşadık. Sonra o zaman söyledim. Ben dedim artık gidiyorum. “Yok gidemezsin” dediler. Orada ben bir ameliyat oldum. Safra kesesi ameliyatı oldum. Sonra bayram, bayramı geçirdim, Bakın benim bayramı geçiririm. Bayramımı geçirdikten sonra ertesi günü giderim. Her şey normal. Hepsini öperek ayrıldım evden. Tekme tokat değildik yani. Annemlerin evine geçmiştim. Yakında zaten 700-800 metreydi. Öbür evdi. Oraya geçtik”

Fiziksel Engellilerde Tekrar Evlenme Eğilimi

“Şöyle, şimdi o dönemde kendi yaptığım hatalar varsa onları telafi ettim. O zamanlar da olmadığım kadar şimdi belki şey, aktifim ilişki açısından. O zaman belki soğuk bakıyordum bazı şeylere. Şimdi daha sıcak bakıyorum artık ben hayatta. Şunu öğrendim. Çok fazla şey beklerseniz mutsuz olursunuz. Hayattan çok çok fazla şey beklemeyeceksin. Hayatı normal yaşayacaksınız. Gerektirdiği gibi yaşayacaksınız. Ben de öyle yapıyorum şu anda. Hani aşırı bir şey beklemiyorum. Standart şeylerim var. Mesela saygı beklerim, ilgi beklerim, aşırı değil. Ama kalkıp da, bana şöyle davransın, şöyle yapsın da, şaşalı şeyler beklemek veyahut da karşı tarafın hatalı olabileceğini, hatalı davranabileceğini kabullenerek yaşıyorum. Yani zaman zaman o bile unuttuyor, bir şey istiyor. Mesela bir şey yapıyor. Unuttun herhalde diyorum. Ben o işi yapamam. O bile farkında değil. Yani benim aktif olmamdan kaynaklanıyor. Bir yere gidelim mesela diyoruz. İşte en son İstanbul'a giderken, ben yolculukta hiç uyuyamam. Gece çıktık buradan, saat dokuz buçuğa kadar öğlen oraya vardık. Çok yoruluyorum artık indi bindi otobüslerden. Yaş da ilerledi. Şimdi istirahat etmek istiyorum. O işte mesela gezer miyiz düşüncesiyle, 1 Mayıs günü işte Topkapı Sarayı'na gidelim mi? Dolmabahçe'ye gidelim mi? İyi de ben oraya nasıl geleceğim? Bir de beni düşün. Eskiden sandalye kullanmıyordum ama şimdi uzun mesafeli yürüyüşlerde sandalye daha rahat olmaya başladı. Normal, manuel sandalye. Eskiden alışveriş merkezlerine giderdik. Mesela dolaşarak gezerdim ama işte tüm yükü taşıyorsunuz bastonun. Omuzlarım da ağrımaya başladı. Artık eskisi gibi değilim. Yetmiş iki kilo oldum. Her adımda yetmiş iki kilo taşıyorsunuz. Belli bir süre sonra alışveriş merkezlerinde, normal insan bile yürürken yoruluyor. Artık bana işkence gibi geliyor. O yüzden sandalyeye biniyorum. Her tarafı geziyoruz. Ama ben çok eski sandalye kullanıcısı olmadığım için, çevre şartları beni çok zorluyor. Mesela sürekli kullananlar bir basamak, iki basamak çıkabiliyorlar ama ben oraya geldiğim zaman zorlanıyorum., Geçemiyorum, çıkamıyorum, kalkmam gerekiyor. O zaman daha çok işkence. O yüzden de birazcık kendimi geri çekiyorum açıkçası. Topkapı Sarayı'na gittim. Sandalyeyi alacağız, sandalyeyle gideceğiz. İşte tramvaya bin, ordan in. Her yere

sokamıyorsunuz sandalyeyi. Biri tutup kaldırıma çıkardığı zaman, akülü sandalyeyi de kaldırıma çıkarma şansınız yok. Neredeyse 100 kiloya yakın ağırlığı var. Bir de siz üstüne biniyorsunuz, mümkün değil. Bazen mesela şey olarak düşünüyorum, eşim bipolar hastası. Allah'a şükür, şu ana kadar bir sorununu görmedik. Altı senedir bir atağını görmedik. Onu düzenli yaşatmaya çalıştığım için, şu ana kadar bir şeyi yok ama bu fizyolojik bir olay. Beyin kimyası ile ilgili bir olay. Her an, her şey olabilir. Gittikçe ağırlaşıyor. Yani eskiden ben bastonları bırakıp gömleğimi giyebilirdim. Tek ayak üzerinde çok rahat hareket ederdim. Tamirat yapardım yorulmadan. Şimdi pantolonumu çekerken, iki baston üzerinde duramıyorum çünkü bel dengem bozuldu. Skolyozum arttı sırtımda. O oldukça bel dengesi bozuldu. Bel dengesi bozulduğunda ki ayakta duramıyorsunuz ve zorlanmaya gelmiyor. Bazen düşünüyorum şimdi ben biraz ağırlaştığımda o da atak geçirirse, bu sefer ne olacağı düşüncesi olabiliyor ama o düşüncüyü kafamda bulundurmamak istemiyorum. Neden? Çünkü o düşünceye saklanırsam şu andan zevk almayacağım. Ne var işte, bir emekli maaşım var benim, bir de burada çalışıyorum. Geçen sene eşimi de emekli ettim. Şimdi ailemin evinde oturuyoruz. Yani bir ekonomik gücümüz var, arabam var. Öyle olunca, iki emekli maaşımız olduğundan, hiç olmazsa evde kendi kendimize yetecek kadar sağlığımız yerinde olursa gider ama çok daha zorlanırsa bize bir bakımevi olabilir. İlerde bizim çok konuştuğumuz şey var, burada engellilere bakım evi yapılması devlet tarafından. Bu hala doğru dürüst gündeme gelmedi veya gelse bile çok az yerde var. Bu tip yerlerin, yaşlı bakım evlerinin açılması gerekiyor. Sadece engellilere hizmet verecek. Karşıyaka'da devam ediyordu en son. Açılacak diye biliyorum ama engellilerin oraya. Şimdi normal yaşlı insanların bakım evlerine sıra bulamıyorlar. Sadece engellilerin bakımı, onun da kapasitesi ne kadar olacak? Şöyle bir baktığımız zaman, zaten piyasada şu anda bizim yaşlarımızda engelli az görürsünüz. Çünkü engelliler genelde başka yan etkilerden, genellikle erken yaşta ölüyorlar. Yani yaşadığı hastalığın sebebiyle böbrek yetmezliği, kalp yetmezliği, karaciğer veya akciğer yetmezliği. Bunlar erken ölümlere sebebiyet veriyor. Huzurevlerinin ya da bu yaşlı bakım evlerine gidecek yaşa gelemiyorlar. Şu anda bakıyorum, ben altmış doğumluyum, altmış-yetmiş doğumlular arasında engellinin en çok yaygın olduğu yıllar ellibeş ile yetmişli yıllardır. Çocuk felcinin aşısı yoktu. Benim hastalandığım dönemde geldi aşısı. O dönemdeki, o on yıllık dönemdeki hastalananlar, şu anda elli beş, altmış yaşlarında ama çevreye baktığımız zaman öyle yaşlı görmüyorsunuz. Engelli tek tük. Ya evden çıkamadıkları için göremiyorsunuz ya da öldükleri için göremiyorsunuz. İşte biz bunları yaşatmaya başladık. İşte, ben, ... dediğim arkadaşım. Bizler şimdi o yaştayız ve bizim bir kaç spor camiasında var, o yaşta arkadaşlarımız. Yani toplansan benim bir elli kişi kadar camiam var. Aynı yerdeyiz şu anda. Ondan sonra ne olur? Bu yaşlılar arttıkça, engelliler arttıkça, bakıma muhtaç oldukça, arz talep doğurupta artar mı huzurevleri bilmiyorum. İşte aralarında belli şartları var, maaşının olması lazım, bir şeylerin başlaması lazım. Devletin ücretsiz baktığı yerler yok. Yani devlet şu anda biliyorsunuz 18 yaşına gelen engelli çocuğun bile, zihinsel engellilerin de bakım parasını kesiyor. Fizik tedavilerini kesiyor. Hafta da bire indiriyor. Bir şeyler yapıyor. Allak bullak şeyler oluyor. Hiç orada umut görmüyorum yani bizim için. En azından kısa vadede kendim için görmüyorum. Kendi gücümüzü korursak, maddi gücümüzü veya ailenin imkanlarını korursak ancak öyle yaşıyoruz. Başka türlü olmaz. Dediğim gibi, evlilik kavramına ben sosyolojik olarak bakıyorum. Yani tamamen iki insan arasında olan bir şey. Engellilik ya da engelsizlik diye bir şey değil. Bugün de olabilir, yarın da olabilir engellilik hali. Ha

iki engellinin evlenmesine de karşı değilim. Doğal olarak şöyle söyleyeyim demin onu söyleyecektim, onu atlardım. Kadınlarda engelli psikolojisi daha fazla. Neden? Çünkü bir erkek kadında fizik arar. Güzellik olarak vücut güzelliği arar, onu arar, bunu arar, erkek çok şey arar. Sağlam bir erkek de bunları çok fazla aradığı için, çok fazla bunlara düşkün olduğu için, engelli bayanda bunları bulma şansı çok az. Bir kere fiziksel olarak görüntü kötü. Yani diğeriyle kıyasladığında kötü. Hareket yeteneği açısından malum bu da büyük sorun. Böyle olunca onlar yalnız kalıyorlar. Ruhsal açıdan o açığı kapatamıyorlar. Kapatamadıkları için de en yakın kişilere yöneliyorlar. Yani kendilerini kullanıyorlar farkında olmadan. Yani sırf bu amaçla yanaşan varsa, öyle sevgiyle yanaşıp kullanıp gidiyor. Orada bir acı çekiyorlar ya da dediğim gibi, engelli camiasındaki engellilerle ilişkiye giriyorlar. Evlilik vaadi de alamayacakları için, gayrimeşru hayat yaşamak zorunda kalıyorlar ya da hiç bu konuyu yaşayamadan tamamen kendilerini soyutlamış vaziyette hayat yaşıyorlar. Bu çok kötü yani erkeklerde de bu var ama dediğim gibi kadınların kullanılması açısından bu çok var. Dediğim gibi, yani tamamen şey açısından, birlikte olup da o sorumluluğu kaldıramamak, nerde tırak orda bırak yapabilmek için bunu yapıyorlar. Biraz da sorumluluktan kaçmak için. Kendilerini yeterli görmüyorlar. İlişkinin getirdiği yük altında eziliyorlar. Dediğim gibi, başka bir şey değil. Yaşama özgürlükleri yok. Bir kere gezme özgürlükleri yok. Hep bir şeye bağlılar. Yola çıkarsın otobüs gelmez. Asansör bozulursa, otobüse gidemezsin. Metro bozulursa inemezsin. Binebileceğin bir rampalı vapur gelmezse binemezsin. Araba aldığımdan beri ne vapura biniyorum ne de otobüse biniyorum. Arabam olmazsa hiçbir yere gitmiyorum. Yani azınlıktır belki ama şu da var, yüzde on beş gibi bir kesimde var. Benim tanıdığım var mesela şu anda Beşiktaş Basketbol Takım'ında (tekerlekli sandalye basketbol takımında) bir kızımız var. Kızımızın sokakta yani, sporla ilgilenmediği zamanlarda onu takıma kazandırmak için başkan arkadaşımız gidip ona 'gel seninle basketbol oynayalım, seni basketçi yapalım' dediği zaman 'ben yapamam, edemem' demişti. O da demişti ki, 'bak gelirsin, yaparsın, bir de burada koca bulur evlenirsin, çocuğun olur' demişti. O da gülmüştü. Şu an takımın mekanikeri olan sağlam bir insanla evli ve üç yaşında bir çocuğu var. Kız inanmamıştı bunlara. Kız tekerlekli sandalye bağımlısı, oğlan da izbandut gibi oğlan. Yani bu engel değil. Yeter ki, o diyalog kurulsun, o doğru diyalog kurulsun. Ama işte bir önyargı var. Bunu şeye benzetiyorum, bazen işte defolu mal ama şimdi hiç kimse özürlü bir malı almak istemez. Yani gidip de bir gömlek alacağınız zaman 'Aaa bunun burasında dikiş özürlü varmış' dersiniz, almazsınız. İnsanlarda bunu bu basit mantıkla hallediyorlar. Yani hiç kimse kendisine, yanına engelli birini yakıştırmıyor, eksikli birini yakıştırmıyor. Daha önceki deyimimle sakat birisini veya özürlü birisini. İşte özürlü kelimesini niye kaldırdık biz avazımız çıkana kadar engelliye getirttirdik. Şimdi özürlü demek ayıplı demek. Biz ayıplı mıyız yani ne alakası var şimdi aynı şey. Engellilik kavramı da tartışmalı. Engellilik kavramı şimdi biraz daha sıcak, şimdi özürlü dediğiniz zaman çok geniş bir anlamı var. Dediğim gibi ayıplı, mala da özürlü deniyor, defolu deniyor. Bu dünyada benim bir şeyi yapmama da engel var ama bu aşılabılır, engel aşılabılır ama özürlülük aşılamaz. Engeli aşabilirsiniz. Niye ben bu merdiveni çıkamıyorum, engellenmişim çünkü. Ama buraya rampa yaparsanız ya da benim çıkabileceğim şekilde bir düzenek yaparsanız, bu engeli aşarım ve ben onu kullanırım. Engel kalkabilir ama özür sabit bir şey. O yüzden çok tartıştık zamanında bunları. Hatta kulüplerin isminden bile kaldırdık çoğunun. Özürlüler Spor Kulübü değil artık Engelliler Spor Kulübü. Belki diyeceksiniz ki, bu takıntı kavramlarla uğraşmanın ne anlamı var,

içini çözemedikten sonra kavram değişirse ne olur, değişmese ne olur diyeceksiniz belki ama bu bile bir psikoloji. Dediğim gibi, kimse yanına engelli veya sakat bir bireyi yakıştırmıyor, ben bunu yadırgamıyorum. Çünkü toplumda yıllarca engelliler sokağa çıkamadılar, yıllarca çevremizde bunu göremediğiniz için bununla yaşamayı bilmiyorsunuz, tanımıyorsunuz. O güne kadar da hep hayallerimizdeki, hep kendimiz gibi biriyle olmak. Kimse kalkıp da hayalinde tekerlekli sandalyede birini hayal eder mi? Bir kadın olarak veya erkek olarak böyle bir şey yoktur. Yani insanın doğasında yoktur, o yüzden de yadırgamıyorum. Ama dediğim gibi engellilerin çoğu da zaten bunu biliyorlar, kendileri bastırarak, kendilerini, hep kendilerini. Ama buna, bir şeye daha dayan yüreğim. Çünkü engelliler kendi çevrelerinden başka sosyal bir ortam bulamadıkları için birazda böyle”

EK 7: FOTOĞRAFLAR

Nişan, 01.04.2016

Düğün, 22.03.2016

Düğün, 05.05.2016

Düğün, 06.05.2016

Doğum, 18.04.2016

Evlilik Öncesi Durum, Evlilik Sonrası Çocuk Durumu, 21.04.2016

Aile, 22.04.2016

Aile, 04.04.2016

Sünnet, 04.04.2016

Mezuniyet, 22.04.2016

Ev İçi Yaşam, 25.04.2016

Ev İçi Yaşam, 28.04.2016

Ev İçi Yaşam, 29.04.2016

Ev İçi Yaşam, 29.04.2016

Ev İçi Yaşam, 03.05.2016

Ev İçi Yaşam, 05.05.2016

Ev İçi Fiziki Yapı, 09.05.2016

Fiziki Yapı, Merdivenler, 19.04.2016

Fiziki Yapı, Medivenler, 21.04.2016

Merdiven Çıkma Aparatı (Katılımcının El Emeği Ürünü), 25.03.2016

Engelli Dernekleri, 23.03.2016

Engelli Dernekleri, 30.03.2016

Engelli Dernekleri, 26.04.2016

Engelsiz İstihdam

Engelsiz Tiyatro, 01.05.2016

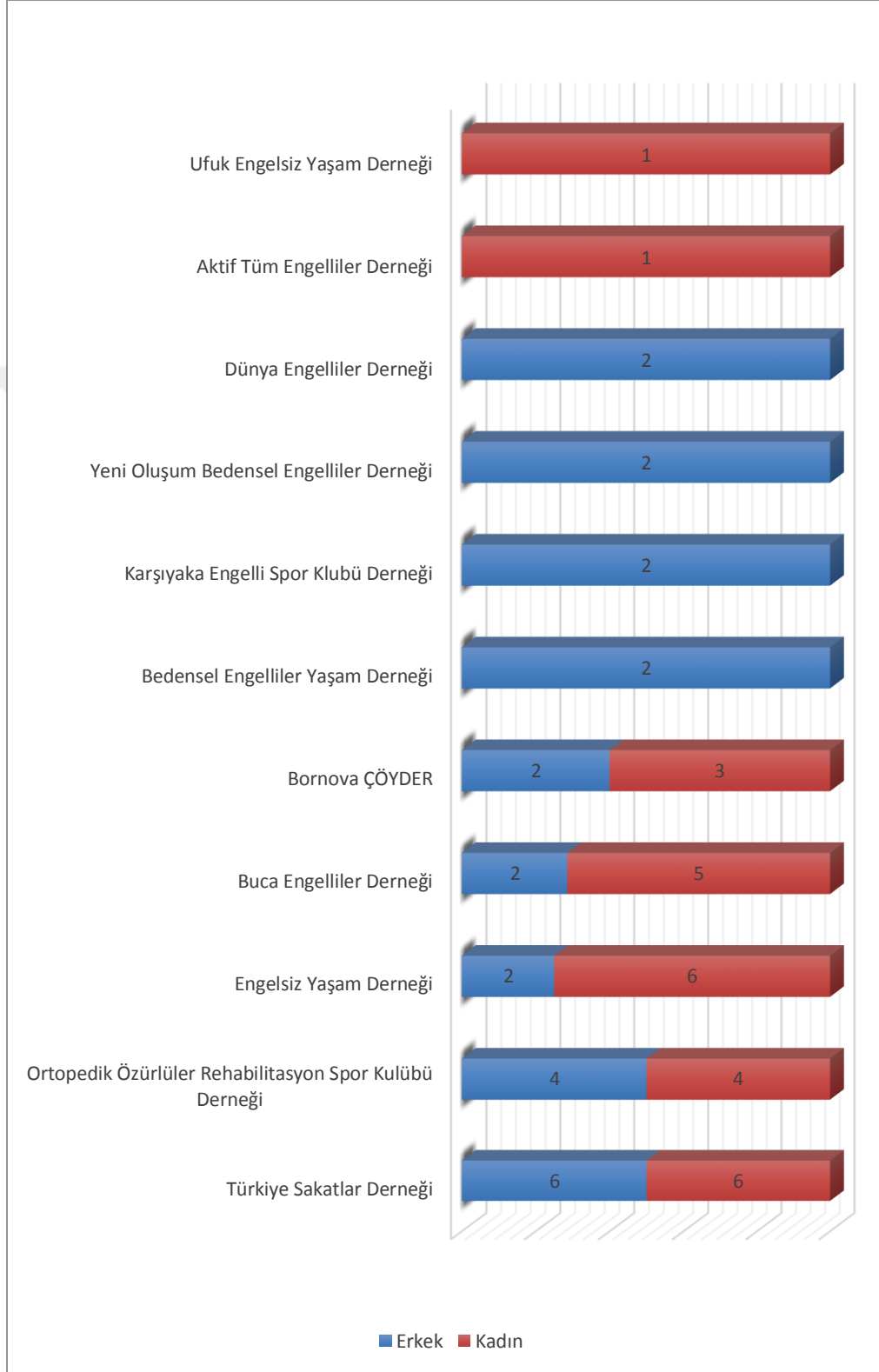

Engelsiz Spor, 03.05.2016

Engelsiz Dans, 07.05.2016

EK 8: ARAŞTIRMA YAPILAN DERNEKLERİN DAĞILIMI

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Kars'ta doğdu. 2005 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 2007 yılında, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. 2010 yılında, “*Özel Dershanelerde Çalışan Rehber Öğretmenlerin İş Doyumunun Değerlendirilmesi: İzmir Örneği*” adlı teze yüksek lisansını bitirdi. 2012 yılında, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı'nda doktora programına başladı. Ayrıca, 2006-2007 arasında İzmir Açılım Dershaneleri, 2007-2008 arasında Sivas Birey Dershaneleri ve 2008-2010 arasında İzmir Özgün Dersane'de öğretmenlik yaptı.

ÖZET

Kentsel Yaşamda Fiziksel Engellilerin Aile İnşa Süreci:

İzmir Örneği

Hazırlayan: Ayşegül DEMİR

Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2016

Danışman: Doç. Dr. Dilek YEŞİLTUNA

Bu araştırmanın temel amacı, kentsel yaşamda fiziksel engellilerin aile inşa sürecini analiz etmektir. Söz konusu süreç, kavramsal ve kuramsal çerçeve ile fiziksel engellilerin anlatılarından elde edilen verilerin birbiriyle ilişkilendirilmesi ile oluşturulmuştur. Fiziksel engelli olma durumunun toplumdaki gündelik hayatı, davranış ve zihniyet kalıpları üzerinden neleri nasıl değiştirdiği, dönüştürdüğü ve anlamlandırdığı sosyal inşacı yaklaşım benimsenerek Peter L. Berger ve Thomas Luckmann'ın perspektifinden sosyolojik olarak değerlendirilmiştir.

Saha araştırması kapsamında, İzmir merkez ilçelerinde faaliyet gösteren engelli derneklerine üye fiziksel engellilerle derinlemesine yapılandırılmamış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmada mülakatlar, bekar, nişanlı, evli, boşanmış ve dul fiziksel engellilerden oluşmak üzere 26 kadın ve 25 erkek, toplam 51 kişi ile yapılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda, toplanan veriler incelenerek temalar belirlenmiştir. Verilerin analizi ve yorumlanmasında, betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Saha araştırmasının koşulları ve araştırmacıda bıraktığı izlenimler raporlanmıştır.

Sonuç olarak araştırma, evliliğe bakış, evlilik süreci, evliliğin sonlandırılması ve aile ilişkileri, tekrar evlenme eğilimi olarak belirlenmiş temaların ve bu temalara bağlı alt temaların kentsel yaşamda fiziksel engellilerin aile inşa süreci üzerindeki etkilerini göstermeyi hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Yaşam, Fiziksel Engelliler, Aile İnşa Süreci, Sosyal İnşacı Yaklaşım

ABSTRACT

Family Construction Process for Physically Disabled in Urban Life:

Izmir Case

By Ayşegül DEMİR

Ph. D. Thesis in the Department of General Sociology and Methodology, 2016

Supervisor: Doç. Dr. Dilek YEŞİLTUNA

The main purpose of this study is to analyze the process of the formation of family. Aforesaid process is formed through the association of conceptual and theoretical framework to the data acquired by the narratives of people with disabilities. Adopting social constructivist approach and through the perspectives of Peter L. Berger and Thomas Luckmann, the ways in which being a person with disabilities changes, transforms and gives the meaning of daily life, behavioural and mental patterns in a society is sociologically evaluated.

Within the field research, it is conducted unstructured in-depth interviews with the physically disabled people who are a member of associations of people with disabilities located in the central districts of İzmir. It is interviewed with 51 (including 26 females and 25 males) physically disabled people who are single, engaged, married, divorced and widowed. By examining the collected data in the direction of the purpose of the study, the themes are determined. The descriptive analysis is used during the process of analyzing and interpreting the data. The conditions of field research and its impressions over the researcher are reported.

Consequently, the research aims to show the effects of the themes determined as outlook on marriage, the process of marriage, the ending a marriage and the family relations, the remarriage tendency and the sub-themes over the process of the formation of family of the disabled people in urban life.

Key Words: Urban Life, Physically Disabled, Family Construction Process, Social Constructivist Approach